This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

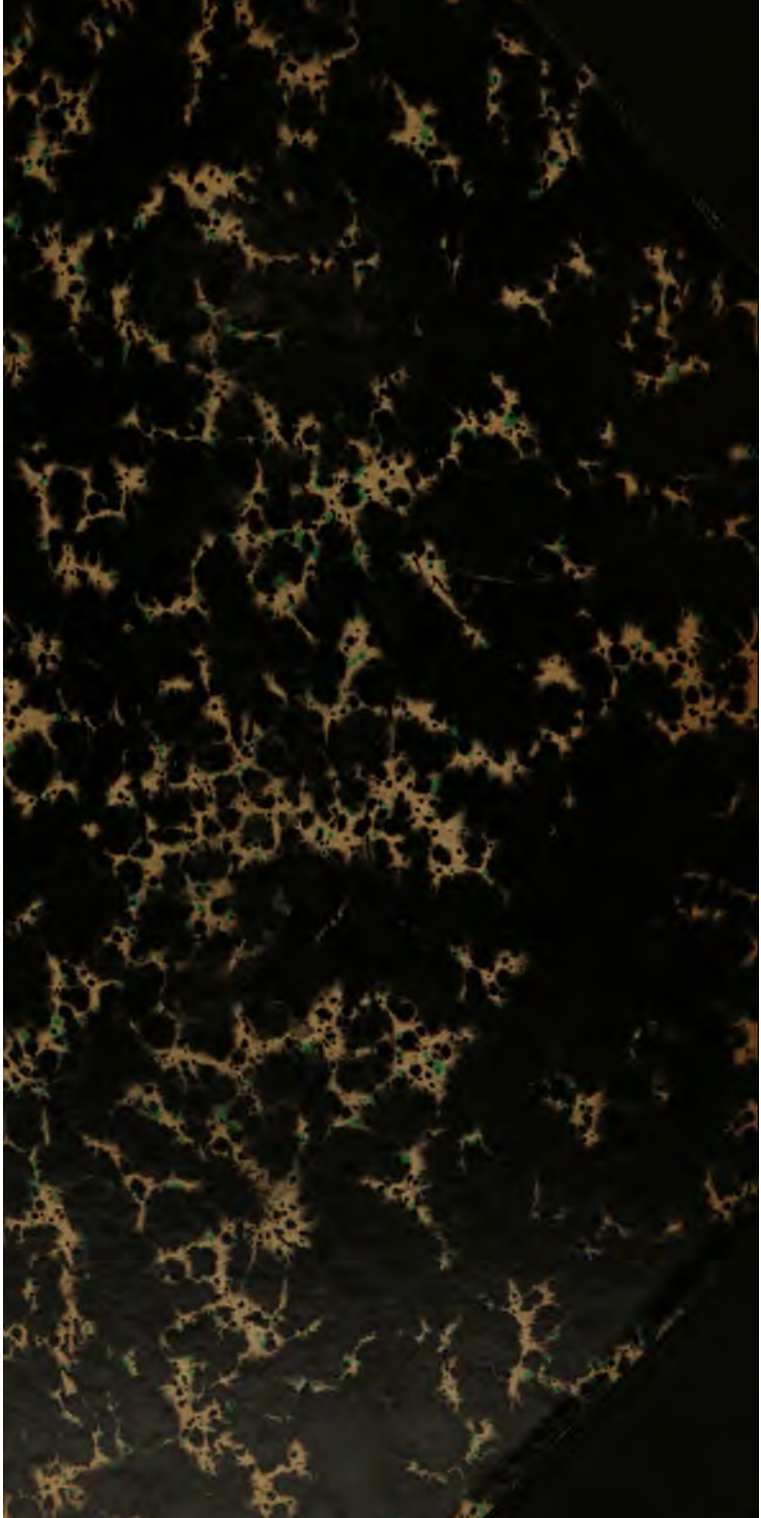

PScan 283.1

Harvard College Library

BOUGHT WITH INCOME

FROM THE BEQUEST OF

HENRY LILLIE PIERCE,

OF BOSTON.

Under a vote of the President and Fellows,
October 24, 1898.

14 July, 1900.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og Edvard Brandes.

1876. Oktbr.—Decbr. og 1877. Jan.—Marts.

København.

Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1877.

PScan-283.1

Received 14 July, 1900
Pierce fund.

903 47/6

Indhold.

Oktober.

Side

Kvindens retlige Stilling i Danmark. Af Prof. C. Goos . . . . 1.
Breve fra danske Kunstnere i Udlandet til C. W. Eckersberg 38.
Literatur. F. Krebs: Det gamle og det ny Samfund eller Lavstvang og Næringsfrihed. Anmeldt af Ernst Brandes . 63.

November—December.

Kvindens retlige Stilling i Danmark. Af Prof. C. Goos . . . . 69.
Brevstilen i Danmark i det 16de Aarhundrede. Af Dr. phil. Troels Lund . . . . . 90.
Om nogle Hovedpunkter i germanisk Mythologi. Af Dr. phil. E. Jessen . . . . . 121.
Kunstnerfysiognomier fra Théâtre-Français. Sarah Bernhardt. — Got. Af Edvard Brandes . . . . . 137.
Literatur. J. Lange: Om Kunstværdi. Anmeldt af G. Brandes. — Statistiske Oplysninger om Staden København. Anmeldt af Cand. med. A. Ulrik. — E. Haeckel: Skabelseshistorien fra et naturvidenskabeligt Standpunkt. Anmeldt af Dr. med. F. Levison . . . . . 158.

Januar—Februar.

Breve fra Søren Kierkegaard . . . . . 173.
En Erindring fra Venedig. Af Holger Drachmann . . . . 182.
Den kinesiske Roman. Af Premierlieutenant A. Wolff . . . . 228.
Natur og Aand. Af H. Steinthal . . . . . 254.
Johan Wiehe. Af Edv. Brandes . . . . . 281.
Literatur. Kr. Arentzen: Baggesen og Oehlenschläger. Anmeldt af Cand. polit. V. Arntzen. — S. Schandorph: Fra Provinsen. J. P. Jacobsen: Fru Marie Grubbe. Anmeldt af G. Brandes. — Nyere Samlinger af Folkepoesi. Anmeldt af Edv. Brandes . . . . . 292.

Marts.

Side

Erindringer om Søren Kierkegaard. Af Prof. H. Brøchner 337.

Om nyere spansk Literatur. Af Dr. phil. S. Schandorph . 375.

Et Svar til Hr. Pastor B. Paludan-Müller. Af Cand. theol. A. C. Larsen . . . . . 428.

Pædagogiske Strejflys. Af Cand. phil. H. Trier . . . . . 434.

Literatur. P. A. Schleisner: Orienterende Bemærkninger angaaende Sundhedsvilkaarene og Dødelighedsforholdene i København. Anmeldt af Cand. med. A. Ulrik. — Breve til en Landsbypræst fra hans Ven Theodorus. Anmeldt af G. Brandes . . . . . 451.

HARVARD COLLEGE
JUL 14 1900
LIBRARY.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og **Edvard Brandes.**

1876. — Oktober.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

Paa den Gyldendalske Boghandels Forlag er er nylig udkommet:

ROLANDS DATTER.

Drama i fire Akter

af

HENRI de BORNIER.

Oversat af **Ernst v. d. Recke.**

1 Kr. 50 Øre.

Fra Syd og Nord.

Fortællinger og Skildringer

af

Hother Tolderlund.

3 Kr. 50 Øre.

PEER GYNT.

Et dramatisk Digt

af

HENRIK IBSEN.

4de Oplag.

3 Kr.; eleg. indb. 4 Kr. 35 Øre.

Lodsen og hans Hustru.

En Fortælling

af

Jonas Lie.

4de Oplag.

3 Kr. 50 Øre.; indb. 4 Kr. 80 Øre.

Kvindens retlige Stilling i Danmark.

I.

I det sidste Aars Tid have forskellige Spørgsmaal, som angaa Kvindens retlige Stilling, været Genstand for offentlige Myndigheders Forhandling hos os. Disse Forhandlinger have dels allerede medført dels stillet i Udsigt vigtige Forandringer i den gældende Ret, ved hvilke Kvindens retlige Ligestilling med Manden anerkendes i fyldigere Maal end hidtil.

Først i Rækken komme de mellem Universitetet og Undervisningsministeriet førte Forhandlinger om Kvindens Adgang til at studere og underkaste sig Prøver ved Universitetet. Frugten af dem er blevet Anordningen af 25de Juni 1875, der aabner Universitetet for Kvinden og derved sætter hende i Stand til at erhverve sig Betingelserne for at kunne slaa ind paa Livsbaner, fra hvilke hun forhen var udelukket (se om Forhandlingerne Universitetets Aarbog 1873—75 S. 3—19). Dernæst har Spørgsmaalet om den gifte Kvindes Formueraadighed været gjort til Genstand for en Forespørgsel i Folketinget og forhandledes dér den 28de Februar 1876. De under denne Forhandling fremkomne Udtalelser fra Justitsministeren og den Tilslutning, disse i det hele vandt hos de Medlemmer af Tinget, som tog Ordet, gøre det

Marts.

Side
Erindringer om Søren Kierkegaard. Af Prof. H. Brøchner 337.
Om nyere spansk Literatur. Af Dr. phil. S. Schandorph . 375.
Et Svar til Hr. Pastor B. Paludan-Müller. Af Cand. theol. A. C. Larsen . . . . . 428.
Pædagogiske Strejflys. Af Cand. phil. H. Trier . . . . . 434.
Literatur. P. A. Schleisner: Orienterende Bemærkninger angaaende Sundhedsvilkaarene og Dødelighedsforholdene i København. Anmeldt af Cand. med. A. Ulrik. — Breve til en Landsbypræst fra hans Ven Theodorus. Anmeldt af G. Brandes . . . . . 451.

HARVARD COLLEGE
JUL 14 1900
LIBRARY.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og **Edvard Brandes.**

1876. — Oktober.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

Betingelser for de hidtil Manden forbeholdte Virksomheder, selv den, der fastholder som eneste og udelukkende naturligt Maal for Kvindens Liv at blive Ægtefælle og Husmoder, vil kunne erkende, at dette ikke er tilstrækkelig Hjemmel for Loven til at indskrænke Friheden og ophæve Ligheden. Selv den, der ikke vil anerkende virkelige Undtagelser fra Reglen, vil indse, at det er nok, at Kjendsgjerningerne vise, at der i alt Fald er indbildte Undtagelser; thi det er Magtens Overgreb paa Frihedens Enemærker, naar Loven lægger Hindringer i Vejen for at indrette sit Liv efter Indbildninger, der ere uskadelige, d. v. s. som ikke krænke Rettens almindelige, for alle lige Grænser.

Paa den anden Side maa dette Standpunkt ogsaa nødvendig udelukke Tanken om ethvert Slags retligt Fortrin for Kvinden, om en Ulighed i Loven til hendes Fordel i alle saadanne Forhold, hvor Lovens egen Grund ikke kræver eller tilsteder en Afpassen efter Individualiteterne.

Under Forhandlingerne i Sverige om Kvindens Adgang til Lægestudiet fremkom der fra flere Sider (Proff. Hjort, Agardh, Lovén) Udtalelser imod det Princip at stille Kvinden lige med Manden i Studier og Prøver: „Det maatte da ogsaa fordres, at hun forberedtes dertil paa ganske tilsvarende Maade. Maa Manden ofre sin hele Tid fra det 9de til det 25de Aar eller længere paa denne Forberedelse, kan Kvinden ikke nøjes med kortere Tid. Men ved 9 Aars Alderen kan Pigens Værge umulig forudse, om hun ved 20 Aars Alderen vil foretrække at blive Ægtefælle og Husmoder eller at blive Læge. Først naar det viser sig, at et Undtagelsesforhold for en Kvinde foreligger, er der Opfordring til at indrette sig derefter. Men det vil vise sig saa sent, at den sædvanlige Forberedelse vil medtage en lang Række af Kvindens bedste Aar. Vil man det Formaal at skabe en ny Virksomhedsvej for Kvinden, førend hun bliver for gammel

til at udøve den, maa derfor denne Virksomhed indrettes paa en særegen Maade og læmpes efter de Betingelser, som en muligst afkortet Forberedelse kan forskaffe hende. Man bør da med Hensyn til Kvinden fravige de Fordringer, som stilles til Manden. Men den afkortede Forberedelse kan paa den anden Side ogsaa kun give Kvinden Adkomst til en vis begrænset og underordnet Lægevirksomhed, ligesom f. Eks. i Frankrig de saa kaldte officiers de santé kun kunne øve Lægepraksis med visse Indskrænkninger." Hele denne Tanke mødte imidlertid afgjort Modstand hos det langt overvejende Flertal af dem, der udtalte sig om Sagen. Der ligger ganske vist i de anførte Forhold en Vanskelighed for Kvinden og for dem, der skulle tage Bestemmelse om et Pigebarns Uddannelse. Men det er en Vanskelighed, som det ligger uden for Lovens Opgave at tage Hensyn til. Krævede Samfundsinteressen en Adskillelse mellem avtoriserede Læger med fuld Ret og andre avtoriserede Læger af underordnet Karakter, var Sagen en anden; men i saa Fald kunde Adgangen til denne sidste Klasse selvfølgelig dog ikke blive et Privilegium for Kvinderne. I øvrigt ville vel de fleste give det Karolinske Lærekollegium Ret i, at Dannelsen af en saadan underordnet Klasse af avtoriserede Practici er et Onde, som i de Lande, der have det, højlig beklages og med Besvær søges bortryddet. Den uafviselige Fordring, at Kvinden maa fyldestgøre de samme Betingelser som Manden, er ogsaa fuldt tiltraadt andet Steds fra de kvindelige Lægers Side. Da et lignende Forslag om en ringere Forberedelse blev fremsat i England af Prof. Acland i Oxford, bekæmpedes det med Energi af de kvindelige Læger med Miss Garrett i Spidsen. „Gør Betingelserne saa strænge, som I lyste", siger Miss Jex-Blake, „kun saaledes, at de kunne naas af alle Studenter, og saa for alle, som ville vinde Kransen, a fair field and no favour!" (Jäderholm p. a. S. S. 24—25).

Et Omraade er der, paa hvilket der endnu ikke hos os har været rejst Spørgsmaal for offentlige Myndigheder om retlig Ligestilling for Kvinden, nemlig det egentlig politiske Omraade. Naar der tages Hensyn til den almindelige Opfattelses Standpunkt hos os som andet Steds i Evropa, er der heller ikke nogen Sandsynlighed for, at Forsøg paa at drage denne Side af Sagen ind med vilde bringe nogen Frugt. Selv Kvindesagens mest overbeviste Forkæmpere maa erkende, at her er et Punkt, hvor Arbejdet for Tiden vilde være uden Nytte, ja mulig endog kunde skade ved at vække Uvilje imod de i alt Fald mere paatrængende og ikke med hine Spørgsmaal uadskillelig forbundne Reformer, for hvilke Stemningen er mere forberedt, og som den ikke principielt tilbageviser. En Maaler for Stemningen i de evropæiske Samfund, hvad det politiske Spørgsmaal angaar, afgive Forhandlingerne i det engelske Parlament om Kvindens Valgret. I England er dette nemlig ikke noget nyt Spørgsmaal. Stuart Mill ofrede ikke alene en stor Del af sit Skrift „Subjection of women" særlig paa Spørgsmaalet om Kvindens politiske Ligestilling, men bragte det allerede i Aaret 1851 frem for det engelske Publikum i Afhandlingen „Enfranchisement of women (Dissertations and Discussions II). Ham har en stor Skare Mænd navnlig af den fremskredne politiske Retning i England fulgt*). Offentlige Møder og Massepetitioner til Fordel for Kvindens Valgret høre til de jævnlig tilbagevendende Ting. Private Lovforslag herom indbringes i Underhuset regelmæssig i hver Session. Den sidste Afstemning i Aar over Mr. Forsyth's Forslag herom gav imidlertid det Udslag, at Forslaget forkastedes med 239 Stemmer mod 152, og man vil ikke, ved Sammenligning

*) Til dem, der stemme for Kvindens Valgret, hører dog ogsaa Disraeli, som det siges, i taknemmelig Ihukommelse af hans afdøde Hustrus Fortjenester af hans politiske Løbebane.

med Afstemningerne i tidligere Sessioner, finde, at det har vundet, selv om det ikke heller med Bestemthed kan siges, at det har tabt Terræn. Det tør nu antages for givet, at et tilsvarende Lovforslag vilde have ulige ringere Udsigter i en hvilken som helst af Fastlandets Stater. En modsat Slutning vilde for Danmarks Vedkommende ikke kunne drages af den Omstændighed, at det maaske kan antages, at der ikke vil blive nægtet Kvinder i Almindelighed Ret til at deltage i de Menighedsudtalelser, som paa en eller anden Maade kunne ventes at ville faa Betydning ved Besættelsen af Præsteembeder naar denne Sag en Gang maatte naa Maalet for sin brydsomme Bane. Trods den endnu hos os herskende Sammenblanding af Stat og Kirke vil man nemlig her sikkert gjøre Forskellen mellem Statslivet og Kirkelivet gjældende. Lige saa lidt bør det skuffe, at Adgang er aabnet Kvinder til visse Ansættelser i Statens eller Kommunens Tjeneste ved Skolevæsenet, i Postfaget, ved Telegrafvæsenet m. m. Her er ikke Tale om Stillinger, i hvilke Staten som politisk Magt er repræsenteret.

Stemninger og Opinioner ere Magter, som praktiske Bestræbelser maa regne med. Det er maaske en Inkonsekvens, at man nu til Dags ingenlunde i Almindelighed ønsker, at Kvinden skal være uden Interesse for Fædreland, Nationens Velfærd, de store politiske Spørgsmaal, at man priser den løftende Indflydelse paa den opvoksende Slægts Aand ogsaa i disse Forhold, som kan udgaa fra Mødrene, at man vel endog af og til kan træffe paa, at de politiske Partier, naar de holde Opgørelse om deres Krav paa at repræsentere „Folket", tage Kvinderne med i Beregningen, og at den almindelige Opfattelse næppe uden videre godkender den Konsekvens, at Kvinden har Ret til at sætte Familiekærligheden over Fædrelandskærligheden, medens man dog samtidig af Grunde, der ikke alle ganske let lade sig forlige hermed, vanskelig kan forsone sig med Tanken

om Kvindens politiske Ligeberettigelse. Er dette en Inkonsekvens, vil man sikkert kunne forudsige, at den Tid vil komme, da Stemningen ogsaa paa dette Omraade vil forandre sig. Men for Tiden i det mindste maa Kvindens Ligestilling i politiske Rettigheder erkendes at ligge udenfor praktiske Bestræbelsers Omraade.

II.

Ved Udelukkelsen af de politiske Retsforhold bliver Omraadet for disse Bestræbelser vist nok begrænset, men mister ikke derved sin store Betydning. Langt mere umiddelbart og personlig bestemmende end de politiske Forhold gribe nemlig Familieforholdene og de borgerlige Samfundsforhold ind i Kvindens Liv. Det er Uligheden paa disse Omraader, mod hvilken nu til Dags Kampen ligger nærmest for. Herhen høre ogsaa de forskellige, oven for omtalte, hos os forhandlede Spørgsmaal. Det kan alene af disse skønnes, hvor vigtige og vidt forgrenede de Interesser ere, som det her gælder om.

Man kan henføre de her opstaaende Spørgsmaal til to Klasser. Dels spørges der nemlig om den ugifte Kvindes retlige Stilling eller, for saa vidt hun er gift, om hendes Stilling i Retninger, hvor denne Omstændighed er uden Betydning, dels om den gifte Kvindes Stilling i de Forhold, der berøres af Ægteskabet, og ved hvis retlige Ordning der derfor bliver Tale om en større eller mindre Indflydelse af dette.

I den første Klasse af Tilfælde er Fordringen om retlig Ligestilling, for saa vidt den ikke alt er anerkendt, ulige lettere at gennemføre. Er Princípet først godkendt, møder dets Udførelse ingen væsentlige Vanskeligheder. Hos os har Princípet gjort den ene Erobring efter den anden. Kvindes lige Arveret med Manden, den ugifte Kvindes Myndighed under samme Vilkaar som de,

der gælde for Manden, den lige Adgang for den ugifte Kvinde til almindelig Erhversvirksomhed, Kvindens Adgang lige med Manden til forskellige Virksomheder i det offentliges Tjeneste, ere en Række talende Vidnesbyrd herom. Dertil slutte sig nu ogsaa i samme Aand de omtalte Bestemmelser om Kvindens Adgang til Universitetet og om Princípet for Lønningsforholdet, saaledes som det af Landets første Kommune er vedtaget. Hermed kan denne hele Bevægelse imidlertid ikke være afsluttet. For ikke at tale om det, der ligger uden for Lovens Herredømme — Lønnen for Kvinden i hendes rent private Erhvervsvirksomhed —, er det saaledes langt fra, at det Lønningsprincip, som nu er godkendt for det kjøbenhavnske Skolevæsen, er almindelig gennemført i lignende Forhold. Loven af 29 Marts 1867 § 4 giver f. Eks. Kommunalbestyrelserne Ret til at nedsætte Lønnen for Lærerinder ved Købstadskoler uden for København med $^1/_3$ af den for Lærerne bestemte Løn, og bestemmer for Lærerinder paa Landet ganske i Almindelighed, at de lønnes som Andenlærere. Ogsaa Kvindens Adgang til Universitetet fører naturlig videre. Der maa blive Spørgsmaal om Kvindens Adgang til andre, mere eller mindre ligeartede Undervisningsanstalter, fremdeles, om det ikke maa være Statens Opgave at udfolde en positiv Virksomhed for Kvindens egentlige Skoleuddannelse i videre Omfang end nu og i tilsvarende Maal som for Mandens. Derved alene, at der gives Kvinder, som ville skaffe sig en højere Skoleundervisning, Udsigt til Understøttelse af offentlige Midler, kan Ligeberettigelsens Krav dog næppe anses for fyldestgjorte.

Disse og lignende Spørgsmaal kunde naturligvis ikke løses ved hine Forholdsregler, der have og kun kunde have deres bestemt begrænsede Omraade. At det ikke er sket ved dem, kan derfor fornuftigvis ikke gøres til en Bebrejdelse mod dem. En Dadel vilde der kun kunne rettes mod dem, hvis de inden for deres eget Omraade

maatte erkendes uden tilstrækkelig Grund at være vegne tilbage for deres Grundsætningers fulde Gennemførelse. Men i Hovedsagen er dette ikke Tilfældet.

Man kunde maaske have ønsket, at Borgerrepræsentanternes Princip om Lønningsforholdet var blevet ført noget videre ud; men man vil næppe kunne nægte, at det, at der overhovedet er fastholdt en Grænse for Ligheden i Løn, havde vægtige Grunde for sig, mod hvilke den blotte Paaberaabelse af Ligeberettigelsen ikke kunde være afgørende. I det væsentlige uberettiget turde dernæst den Misfornøjelse være, som lejlighedsvis under Forhandlingerne paa Rigsdagen om den gifte Kvindes Formuesraaadighed fik Udtryk med Hensyn til Anordningen om Kvindens Adgang til Universitetet, som om denne kun skulde være en Adgang „med Forhindringer". Ved Bedømmelsen af Anordningen maa man have for Øje dels, at den ikke kunde gribe ind i Forhold, der kun kunne omordnes ved Lov, dels at den, som forberedt af Universitetets Myndigheder, ikke kunde stille sig til Opgave at gribe direkte forandrende ind i Forhold, der ligge uden for Universitetets Omraade. Det var derfor for det første en Selvfølge, hvad der er sagt i Anordningens § 3, at den ikke kunde aabne Kvinden en Adgang til offentlig Embedsansættelse, som ikke hidtil tilkom hende. Umiddelbart kunde den end ikke hjemle de Kvinder, som i Medfør af den havde bestaaet den lægevidenskabelige Prøve, Ret til at praktisere som Læger. At denne Ret vil tilkomme en kvindelig medicinsk Kandidat er, som det i en Skrivelse fra Justitsministeriet (Univ. aarb. S. 10) bemærkes, en Følge af, at Lovgivningen ikke knytter denne Ret til andre Betingelser end Universitetsprøven, saa at det, naar Kvinden kan underkaste sig denne, med det samme er givet, at hun kan praktisere som Læge. Naar det dernæst i Anordningens § 4 hedder, at ved Erhvervelsen af akademisk Borgerret opnaa kvindelige Studenter ikke nogen Ad-

gang til de hidtil værende akademiske Beneficier og Understøttelser, kunde man af de anførte Grunde heller ikke vente af den, at den skulde aabne Kvinder Adgangen til disse, dersom den maatte antages spærret ved private Fundatser eller de gældende Regler om de offentlige Understøttelser for Studenter, navnlig af Kommunitetet. Dertil var Anordningen ikke i Stand. Det højeste, man kunde forlange af den, var det, at den ikke foregreb det Fortolkningsspørgsmaal, om de gældende Bestemmelser for disse Understøttelser udelukkede kvindelige Studenter, at den altsaa hverken erklærede sig for det ene eller det andet, men lod det staa aabent, hvilken Betydning det i denne Retning vilde faa, at Kvinden kunde opnaa fuld akademisk Borgerret. Men en saa forbeholden Stilling vilde dog maaske ikke være blevet anset for synderlig mere fyldestgørende for Kvinden end den Bestemmelse, der nu findes. En sikker og uomtvistet Adgang til de nævnte Understøttelser kunde Anordningen ikke give, medens det paa den anden Side ikke er afskaaret ved den, som den er, at en saadan Adgang aabnes af den rette Statsmyndighed. I Virkeligheden er der allerede givet Kvinder Adgang til Understøttelser af Kommunitetet ved en særegen, herpaa beregnet Bevilling ved Finantsloven. Ganske vist kunne de ikke konkurrere med de mandlige Studenter om de egentlige Kommunitetspladser; men ved den særlige Bevilling ere de i Realiteten stillede heldigere, end de vilde være ved simpelthen at indordnes mellem Skaren af mandlige Konkurrenter om disse Pladser. Det vilde derfor være et tomt Principrytteri, om man her vilde gaa i Rette med Formen. Foruden de to omtalte Bestemmelser indeholder Anordningen en tredje, der særlig begrænser dens Virkninger for de Kvinder, der maatte studere Teologi. Kvinder udelukkes fra at tage den teologiske Embedseksamen, og de kvindelige teologiske Studenter udelukkes fra Adgang til at bestige Prædikestolen. At Anord-

ningen ikke kunde have til Opgave at gribe ind i Reglerne om Adgangen til at prædike, er klart efter det tidligere bemærkede. Dette er ikke et Universitetsspørgsmaal. Den sidst nævnte Bestemmelse er derfor ikke en Afvigelse fra Anordningens Princip. En saadan Afvigelse maa derimod erkendes at ligge i den første Regel, og det ses ogsaa af Beretningen om Forhandlingerne, at der om dette Punkt har været meget delte Meninger. Der nægtes imidlertid ikke den kvindelige teologiske Student Adgang til at afslutte sine Studier med en Prøve, kun at denne bliver af en særlig Art. Stor praktisk Betydning har denne Forskel ikke eller behøver ikke at have fra Universitetets Standpunkt. Det er umiskendeligt, at det bestemmende her har været Frygten for, at Anordningen ved at give Kvinden Adgang til den almindelige teologiske Embedsprøve skulde lette Forsøg paa at bryde med den af Folkekirken fastholdte Regel om Kvindens Udelukkelse fra præstelig Virksomhed. Denne Frygt kunde vel i og for sig afvises som her uvedkommende. Men saaledes som Forholdet nu en Gang er hos os mellem Stat og Kirke og paa Grund af den Tilbagevirkning, dette Forhold atter har paa Universitetets Forhold til Folkekirken, kan det let forstaas, at det har haft Vanskelighed at holde de kirkelige Hensyn ganske ude af Betragtning.

Det foran staaende viser, at vor Lovgivning er naaet meget betydelig frem paa den Bane at gennemføre Kvindens retlige Ligestilling med Manden i alle de Retninger, der ikke særlig vedkomme Ægteskabet — stadig med Undtagelse af de politiske Spørgsmaal —, om end Udviklingen i denne Retning ikke endnu har naaet sin Afslutning. Helt anderledes stiller Sagen sig derimod med Hensyn til de særlig ægteskabelige Forhold. Her staa vi endnu for største Delen ved Forberedelsen, og Sagen har her utvivlsomt ogsaa større Vanskeligheder. Om

Forholdene i denne Henseende og Fremtidsopgaverne her skal det følgende handle.

III.

De Forhandlinger, der have fundet Sted hos os angaaende den gifte Kvindes retlige Stilling, have nærmest kun haft Formueforholdet mellem Ægtefællerne for Øje. Det skulde ved første Øjekast synes, at vor Ret, der anordner, hvad der kaldes fuldstændigt Formuefællesskab eller Sameje mellem Ægtefællerne, og det til lige Dele, netop ikke her kunde være udsat for Angreb fra det Synspunkt, at Kvinden ikke nød lige Ret med Manden. Hvorledes kan Ligeberettigelsen komme til fyldigere Anerkendelse end ved den allerede i vore gamle Love udtalte, i Tidernes Løb stadig fastholdte og videre udviklede Grundsætning: „Faar Mand Adelkone, da eje de alt til halvs?" Sagen er, at det Navn, hvorunder vor Lovgivnings Ordning af dette Forhold gaar, giver en Forestilling om det, der ikke svarer til Virkeligheden. Det er kun betegnende for denne Ordnings Retsvirkninger i et enkelt Punkt, nemlig med Hensyn til Formuens Skæbne, naar der ved Ægteskabets Opløsning bliver Spørgsmaal om dens Deling. Hvad derimod de Retsregler om Formueforholdet angaar, som gælde, medens Ægteskabet bestaar, er det saa langt fra, at man ved dem særlig mærker noget til Samejet, at der ikke er en eneste af dem, der ikke lige saa godt vilde være forenelig med den Ordning, at hele Formuen ejedes af Manden alene, og vedblev ved Ægteskabets Opløsning at være hans alene eller helt tilfaldt hans Arvinger. Under Ægteskabet fremtræder Manden som ene berettiget og ene forpligtet i Formueforholdene. Formuen, siges der i Reglen, er fælles, men Manden bestyrer det fælles Bo lige saa uindskrænket, *som om* han var Eneejer. Det vilde næppe komme i Strid med nogen gældende Rets-

regel, vilde lægge falske Opfattelser mindre nær, befri Forhandlingen for mangen Tvetydighed og endelig vel heller ikke være en historisk uberettiget Udtryksmaade, naar man sagde, at Manden er Eneejer, medens Ægteskabet bestaar, og at Konen først ved Ægteskabets Opløsning faar Lod i Formuen, ligesom Børnene eller andre Arvinger først faa det ved Arvefaldet. Hustru og Barn, der ere i Fællig med Husbond, stiller Christian V's danske Lov ganske sammen; men om Barn, der var i Fællig med Fader, hed det alt i jyske Lov, at det havde ej Lod den Stund, dets Fader levede. Hustruens Ret til Del i Formuen honoreres paa samme Maade ved en Anvisning paa Fremtiden.

Det er denne vor Rets Ordning af Formueforholdet, medens Ægteskabet bestaar, der ikke kan undgaa at fremkalde det Spørgsmaal, om den kan siges at gjøre Mand og Hustru lige Skel. Den kan mulig forsvares af andre Grunde; den kan navnlig være den eneste Ordning, der er forenelig med Deling efter Fællesskabsprincipet, og som derfor kun kan læmpes lidt, naar man ikke vil vælge et andet Delingsprincip og derved mulig opgive større og betydningsfuldere Goder for Kvinden. Men da der i den selv intet mærkes til Samejet, kan den ikke forsvares derved, at ved Samejet fyldestgøres Ligeberettigelsen. Vor Ret kender kun Ligeberettigelsen ved Delingen af Formuen; den kender under Ægteskabet kun den ene Ægtefælles Ret over Formuen, Mandens.

Hvor oprørende Følger dette under givne Omstændigheder kan have, derpaa anførtes der i Folketinget Eksempler fra det virkelige Liv saa vel af Forespørgeren som af Justitsministeren. Pligtforsømmende Mænd sættes af Loven i Stand til at iværksætte en fuldstændig Plyndring af Hustruen, idet hendes Erhverv, hendes og Børnenes sidste Tilflugt, er Mandens Ejendom, som han kan tage og bruge efter Behag. Eksemplerne kunde let

forøges. Et ogsaa i andre Henseender yderst oprørende Tilfælde forelaa i en Sag, som paadømtes af Højesteret d. 23 Decbr. 1874 (se bl. a. St. Fædrelandet for 24 Decbr. 1874). I denne Sag pukkede den Tiltalte trodsig paa, at han var raadig over, hvad Hustruen fortjente. At han ramtes med Straf, skyldtes alene den uvedkommende Omstændighed, at han under en voldsom Indtrængen i Hustruens Bolig havde udvist Vold mod en Politibetjent. At en civiliseret Stat erklærer en saadan Plyndring for lovhjemlet, kunde forbavse, naar ikke Sagen stod eller indtil nylig havde staaet paa samme Maade i de fleste Lande.

Ægtefællernes Stilling under Ægteskabet til den Formue, der ved Ægteskabets Opløsning deles halvt mellem dem eller deres Repræsentanter, er imidlertid ikke den eneste Side af Ægteskabsordningen, som er angribelig fra det Standpunkt, der fordrer lige Ret for Mand og Hustru. I alle de Retninger, hvor det drejer sig om Ægtefællernes ydre Livsforhold indbyrdes eller i Forhold til andre, møder man den samme Grundsætning, at Manden alene raader og styrer. Dette er af saa meget større Betydning, som Grundsætningen her fremtræder uafhængig af Samejeprincipet. Her er derfor det udelukket, som saa ofte viser sig under Forhandlinger om Formueordningen, at der tales om og føres Forsvar for Samejeprincipet, men i Virkeligheden menes Mandens Eneraadighed over Formuen. Her er det udelukket at dække Mandens Magt med hint tiltalende Princips Kaabe eller at føre Forsvaret saaledes, at den er den praktisk nødvendige Følge af Formuefællesskabet, siden Magten netop ogsaa er tillagt Manden, hvor en anden Formueordning undtagelsesvis er fastsat, og til Dels forudsætter, at dette er Tilfældet.

Som Følge af denne Grundsætning er nemlig Manden for det første Hustruens Værge for den Formues vedkommende, som ved gyldig Bestemmelse maatte være

forbeholdt hende som Særeje, og hans Raadighed som Værge er kun indskrænket i de Tilfælde og de Retninger, hvori det særlig er hjemlet. Fremdeles antages det, at Manden uden Fuldmagt er Hustruens Maalsmand for alle hendes særlige, ogsaa rent personlige Rettigheder og som saadan kan optræde for hende i Retstrætter desangaaende. Men navnlig kommer her i Betragtning de Rettigheder, der tillægges Manden som Husbond eller Familiens Hoved. I denne Egenskab raader Manden alene over det hele ydre ægteskabelige Fællesliv. Han bestemmer Familiens Opholdssted. Fra Hustruens ubetingede Pligt at følge ham gøres i Almindelighed kun den Undtagelse, hvis Hjemmel endda anses for tvivlsom, at hun ikke behøver at udvandre med ham. At Loven forudsætter, at den ene Ægtefælle kan have skellig Aarsag til at forlade den anden uden dennes Samtykke, tillægge de fleste ingen Anvendelighed paa Hustruen. Manden raader for Husvæsenet. Hustruen maa rette sig efter hans Vilje, naar den ikke gaar ud paa noget utilbørligt. Hustruens Ret er kun en passende Deltagelse under Manden i Husvæsenets Styrelse. Derfor raader Manden ogsaa over Hustruens Adgang til at drive Erhverv. Om hans Befalinger eller Forbud herom have nogen „skellig Aarsag", ville de fleste næppe tillægge Betydning. Under Formuefællesskabet maa ethvert Erhverv, Hustruen maatte drive, betragtes som udøvet paa Mandens Vegne, selv om det er et Erhverv med særlig offentlig Bemyndigelse og denne lyder paa hende. Er Formuefællesskabet udelukket, udkræver hendes Erhverv dog Mandens Samtykke, og Regelen om Mandens Værgemaal finder Anvendelse paa de af Erhvervet opstaaende Formueforhold. I øvrigt kan kun en af Manden forladt Hustru overhovedet opnaa den offentlige Bemyndigelse til at drive bunden Næring. Anvendelsesomraadet for de nævnte Regler bliver altsaa navnlig de fri Erhverv — fra litterær og kunstnerisk Virksomhed og ned til at

gaa Byærinder for andre — samt de bundne Næringer, til hvilke hun allerede før sit Ægteskab maatte have haft en Bemyndigelse, der ikke fortabes ved, at hun gifter sig. Mange gaa videre endnu og antage som vor Rets Regel, at Hustruen i alle sine personlige Handlinger, selv om de ikke kunne siges at gribe ind i Husvæsenet, skylder Manden Lydighed, saa længe han ikke forlanger noget utilbørligt. Manden raader endelig over Børnenes Opdragelse; kun en raadgivende Stemme og Deltagelse under Manden tillægges Moderen. Det er en enkeltstaaende Undtagelse, at den Bestemmelse, der ved Indgaaelse af Ægteskab mellem Personer af forskelligt Trossamfund er truffet om, i hvilken Tro Børnene skulle opdrages, kun kan forandres ved Overenskomst. Naar Loven fordrer Forældrenes Samtykke til de ikke fuldmyndige Børns Ægteskab, fortolkes dette derfor saaledes, at Faderens Samtykke er det afgørende. Endelig faar Mandens Stilling som Familiens Hoved Betydning i en Række Forhold af offentlig-retlig Karakter. Til disse Mandens Rettigheder som Husbond svarer hans Pligt at forsørge Hustru og Børn med den Bistand, han som Husbond kan forlange af Hustruen. At der ikke kan være Tale om en Underholdningspligt ved Formuebidrag for Hustruen, naar det sædvanlige Formuefællesskab finder Sted, er en ligefrem Følge deraf, at Manden ejer alt eller raader over alt som Ejer. Finder der en afvigende Ordning af Formuesforholdet Sted, paahviler der dog efter de flestes Mening ikke Hustruen nogen Retspligt til af sin Formue at bidrage til Mandens Underhold, og det er i det mindste omtvistet, om der kan antages en saadan Pligt med Hensyn til Børnene undtagen overfor Fattigvæsenet. Men denne Hustruens Fritagelse for Underholdningspligt faar kun Betydning, for saa vidt der er lagt Baand paa Mandens Raadighed over Formuen; thi hvor det ikke er Tilfældet, hindrer intet ham i at an-

vende ikke blot den fælles Formue men ogsaa Hustruens Særformue til Familiens Forsørgelse.

Naar det saaledes i og udenfor Formuesforholdene og, hvad enten der finder Formuefællesskab Sted eller ej, er Reglen i vor Ret, at Manden alene styrer og er Herren i det ægteskabelige Forhold, maa det dog ikke glemmes, at de deraf følgende Sætninger kun for saa vidt ere egentlige Retsregler, som de indeholde Hjemmel for Manden til at foretage visse Handlinger, i hvilke Hustruen maa finde sig uden at have noget Retsmiddel imod dem, og uden at de, alene eller i Forbindelse med andre Omstændigheder, kunne aabne hende nogen Adgang til Skilsmisse. For saa vidt der derimod af hin Grundsætning ogsaa udledes en Pligt for Hustruen til at handle eller undlade at handle efter Mandens Vilje, kommer denne Pligt kun i Betragtning som Forudsætning for Mandens Retspligter mod Hustruen, saaledes at Tilsidesættelsen efter Omstændighederne kan fritage ham for Underholdningspligt, aabne ham Adgang til Skilsmisse o. s. v., eller som Rettesnor for offentlige Myndigheders Handlinger, hvis Medvirkning Hustruen maatte begære, eller naar der opstaar Spørgsmaal om Retsgyldigheden af Hustruens Handlinger. Men der er ikke Tale om en saadan Retspligt for Hustruen, hvis Opfyldelse kan fremtvinges. Det har været den engelske Ret forbeholdt at bevare længst og til Dels til Nutiden Mandens Ret til Hustugt over Hustruen og til at indskrænke hendes personlige Frihed, naar hun gør sig skyldig i slet Opførsel. Hos os er al offentlig og privat Tvang udelukket. Vil Hustruen ikke følge Manden, kan hun ikke tvinges dertil hverken af Manden selv eller ved Politiets Bistand eller ved Straf eller ved civil Dom under daglig Mulkt, hvilket sidste i det sædvanlige Formuefællesskab forbyder sig af sig selv. Vil Hustruen ikke afholde sig fra et Erhverv, som Manden forbyder, kan denne kun gøre sit Forbud virksomt, for saa vidt det

kan opnaas ved Handlinger, han som raadig over Formuen eller Boligen kan foretage, f. Eks. ved at fratage Hustruen Redskaber eller fjærne dem fra Boligen. Uden for slige Tilfælde er hans Forbud virkningsløst saa vel mod Hustruen som mod Tredjemand, med hvem hun maatte have indladt sig. Tredjemand vilde ikke kunne søges til Skadeserstatning, fordi han havde sluttet en Kontrakt med Hustruen om en vis Virksomheds Udførelse mod Mandens Vilje.

Udelukkelsen af retlig Tvang mod Hustruen fjærner det brutale, der ellers vilde hæfte ved den skildrede ægteskabelige Ordning, men afgør ikke Spørgsmaalet, om denne iøvrigt er rigtig og naturlig, Lignende Retstvang er desuden ogsaa udelukket mod Manden i tilsvarende Forhold, f. Eks. med Hensyn til Pligten at modtage Hustruen i Boligen. Den gældende Ordning er alligevel altid i Stand til under givne Omstændigheder at hidføre Resultater, som den almindelige Følelse vil oprøres ved, og det baade i og uden for de egentlige Formueforhold. Sagen staar i begge Henseender ens. Vil man komme ind paa en Reform af Formueordningen, kan man næppe undgaa tillige at komme ind paa i det mindste nogle af de andre Forhold, hvor Mandens Herredømme paa lignende Maade gjør sig gældende. Et vægtigt Vidnesbyrd herfor er det, at det i Norge udarbejdede Udkast om Reformer i det ægteskabelige Formueforhold — et Udkast, som af mange Grunde har særegen Interesse for Danmark og sikkert vil faa megen Betydning ved Sagens Behandling hos os, — skønt det ellers strængt holder sig inden for denne Ramme, dog ikke har kunnet undgaa Spørgsmaalet om Udstrækningen af Mandens Husbondret i de Tilfælde, hvor Formuefællesskabet er ophævet. En særegen Interesse knytter sig endog til denne Del af Udkastet, fordi Lovkomiteens tre Medlemmer her have delt sig i tre Mindretal, hvis Opfattelser afvige temmelig stærkt, til Dels principielt fra hverandre. Dette

er netop begrundet i, at man her møder Grundspørgsmaalet i sin Renhed.

Grundspørgsmaalet er nemlig netop dette, om og i hvilken Udstrækning den retlige Ordning af Ægteskabet skal hvile paa Principet om Mandens overordnede, Hustruens underordnede Stilling, saaledes som Tilfældet er hos os og i Hovedsagen i de fleste andre af Nutidens civiliserede Samfund indtil den nyeste Tid. Dette Princip strækker, som det er vist, sine Virkninger langt ud over Formueforholdene. Det kan dernæst fastholdes i Formueforholdene, hvilket Princip for Formuedelingen Loven end hylder. Den engelske Ret viser det anvendt under det System, hvor Manden ogsaa efter Ægteskabets Opløsning beholder den hele Formue som Eneejer, og hvor Ordningen altsaa i begge Forgreninger er ensartet. Vor Lovgivning og mange andre vise det imidlertid ogsaa anvendt, hvor Delingen sker efter Reglerne om Sameje. Endelig er i den Tredjedel af Tyskland, hvor det gamle sachsiske Særejesystem bestaar, Mandens Eneraadighed under Ægteskabet Regel paa ganske lignende Maade, saaledes at de videnskabelige Fremstillinger endog vakle mellem, om dette System skal betegnes som „Gütertrennung" eller som „Gütereinigung". Hvor modsigende nemlig end disse Betegnelser synes at være, ere de dog begge lige berettigede. Under Ægteskabet viser Formuen sig som en Enhed under Mandens Styrelse (Forvaltningsénhed); først som Delingsprincip ved Ægteskabets Opløsning kommer Særejet i Betragtning. Vel er ikke alle Vegne Princípet gennemført med samme Strænghed. En nedarvet national Opfattelse kan have bevirket Lempelser, f. Eks. naar man i Tysklands brogede Mangfoldighed af Ordninger ogsaa træffer paa et Formuefællesskab „zur gesammten Hand", som det kaldes, d. v. s. at Hustruens Samtykke udkræves til visse mere indgribende Dispositioner over Formuen. Princípet kan endvidere være lempet, hvor Lovgivningen har optaget

den senere Romerrets ægteskabelige Formueordning, som er et Særejesystem med Særraadighed for Hustruen undtagen med Hensyn til Medgiften. Men det er ejendommeligt, at netop her hint Princips Magt dog viser sig deri, at den romerske Ret i Reglen har maattet undergaa vigtige Ændringer i dette for den ejendommelige Punkt: Hustruens Særraadighed. Denne er som oftest blevet i ikke uvæsentlige Punkter begrænset og Mandens Indflydelse hævdet.

Prøvelsen af hint Princip frembyder sig derfor naturlig som den første Opgave. Anvendt paa Formueforholdet bliver Spørgsmaalet, om Mandens Eneraadighed bør opretholdes, eller om nogen af de modsatte Typer, der kunne betegnes som Samraadighed og Særraadighed, fortjener Fortrinet.

Det andet, i dobbelt Henseende speciellere Spørgsmaal bliver, hvilket Princip for Formuedelingen der fortjener Fortrinet. De tilsvarende typiske Former ere her: Mandens Eneeje, Samejet og Særejet. Den ved første Øjekast nær liggende Tanke, at der er et nøje Sammenhæng mellem de tre Typer for Ordningen af Raadigheden over Formuen under Ægteskabet og de tilsvarende Typer for Formuedelingen ved dets Opløsning, er hverken historisk eller logisk berettiget. Det Anførte viser, at Mandens Eneraadighed (svensk: Målsmansrätt) kan være Regel under alle tre Delingsprinciper (svensk: Giftorätt). Det samme kan tænkes for hvert af de andre Raadighedsprinciper. Hvilket Delingsprincip der bør foretrækkes, er derfor, i det mindste foreløbig, et Spørgsmaal for sig selv.

Først som tredje og sidste Spørgsmaal kan det blive at prøve, om der maatte være praktisk Uforeneligheid mellem det Princip for Raadigheden over Formuen og det Delingsprincip, som hvert især bedst maatte siges at fyldestgjøre Ægteskabets Væsen og Hustruens lige Ret, og om det som Følge heraf er nødvendigt at træffe

et Valg, der opgiver Ligeberettigelsen i den ene Retning for at bevare den i den anden.

IV.

Det første Standpunkt, fra hvilket der mulig vil kunne ventes Modstand mod Forsøg paa at rokke eller endog blot sætte Spørgsmaalstegn ved den Retsgrundsætning, at Hustruen i Ægteskabet bør være Manden underordnet, er det, at Hustruens Underdanighed er Kristendommens Princip. I Norge har det af Lovkommissionens Medlemmer, der vil gaa mindst vidt i at løse Hustruens Afhængighed, valgt dette Standpunkt. Han udtaler det skarpt i følgende Sætning: „Efter hans Opfatning medfører Ægteskabets Ide paa Grundlaget af den hellige Skrift, at Hustruen i alle personlige Forhold er Mandens Vilje og Bestemmelse undergiven, at han lige over for Udenverdenen repræsenterer den Enhed, hvori Ægteskabets Kærne og Væsen ligger, at Hustruen i ham skal se sin Værge, Maalsmand og Beskytter i alt, hvad der vedkommer hendes Person, at hans Stemme er afgørende i de Anliggender, hvori de have fælles Interesser."

Stuart Mill, som i sin alsidige Prøvelse ikke indskrænker sig til at imødegaa de forskjellige Indvendinger fra et udelukkende retligt Synspunkt, har givet et Svar paa dette fra Religionen hentede Argument, som man næppe vil fortryde paa her at sé gjengivet i sin Helhed: „Det er sandt, at Kirken foreskriver Lydighed i sine Formularer; men det vilde være meget vanskeligt at vise denne Forskrifts Rod i Kristendommen. Man underretter os om, at Pavlus har sagt: Kvinder, værer eders Mænd underdanige! Men han har ogsaa sagt til Slaverne: Lyder eders Herrer! Pavlus's Kald var ikke at ægge til Opstand mod de eksisterende Love; en Ophidselse af denne Natur stemmede ikke med hans Formaal: Kri-

stendommens Udbredelse. Men deraf, at Apostlen tog Samfundsinstitutionerne, som han forefandt dem, har man ikke Ret til at slutte, at han misbilligede de Bestræbelser, som man i Tidens Løb kunde foretage for at forbedre dem, ikke mere end man ved Hjælp af hans Erklæring „al Magt kommer fra Gud" kan give Militærdespotismen Retskraft eller erklære denne Regeringsform for den eneste kristelige. At paastaa, at Kristendommen havde til Formaal at vedligeholde alle de ved dens Optræden eksisterende Regerings- og Samfundsformer uforandrede, det er at neddrage den i lige Linje med Muhamedanismen eller Brahmanismen. Det er netop, fordi Kristendommen ikke har gjort dette, at den har været Religion for den fremskridende Del af Menneskeslægten, og at Muhamedanismen, Brahmanismen og de analoge Religioner have været Religioner for den stillestaaende eller snarere tilbage gaaende Del; thi virkelig stillestaaende er intet Samfund. Der har altid, i alle Kristendommens Tidsaldre, været mange Mennesker, der forsøgte at gøre den til noget, der lignede hine ubevægelige Religioner, at gøre de Kristne til Muselmænd med Bibelen til Koran. Disse Mennesker have besiddet stor Magt, og mange have maattet ofre Livet under deres Modstand imod dem; men man har modstaaet dem, og Modstanden har gjort os til det, vi ere, og vil gøre os til det, vi bør være."

Man kan næppe mere slaaende hævde en Sandhed, der er af største Vigtighed under Brydningen ikke blot paa dette Omraade men paa alle Omraader mellem to Livsanskuelser, af hvilke den, der stemmer sig mod ethvert Fremskridt, regelmæssig gør særligt Krav paa at have Religionen til Allieret. Men til at afkræfte det paastaaede kristelige Princips Betydning for den retlige Ordning er det ikke nødvendigt at indlade sig paa en Forhandling, om Principet med Rette kan kaldes kristeligt eller ikke. Moralske, men ikke retlige Principer

kunne hentes fra Religionen. Rettens borgerlige eller verdslige Karakter, dens Adskillelse fra Religionens Omraade hører til den moderne Retsudviklings vigtigste Grundsætninger. Det er en Adskillelse, der lige meget har været og er til Baade for Religionen og Retten. Ethvert Retsprincip bærer i sig Tvangsfordringen. Derfor forfalsker Sammenblandingen baade Religionen og Retten. Det er sandt, at Ægteskabsordningen længe har været og endnu til Dels er en af denne Sammenblandings sidste Skanser. Men den opmærksomme Iagttager vil ikke være i Tvivl om, at ogsaa her dens Dage ere talte. I en Forhandling om et andet under den retlige Ordning af Ægteskabet henhørende Spørgsmaal, nemlig om Skilsmissen, hvortil Processen Bauffremont-Bibesco har givet Anledning mellem franske og tyske Jurister, har Bluntschli for nylig udtalt disse Ord, der utvivlsomt have en videre gaaende Gyldighed: „De Principer, paa hvilke Skilsmissesystemet hviler, ere hverken konfessionelle, eller religiøse eller dogmatiske: det er selve den naturlige Rets Principer. Skilsmissesystemet underordner sig ikke en Kirkes Avtoritet; det gjør en streng Adskillelse imellem den borgerlige Rets og Kirkens Dekreters Omraade. Det kan derfor ogsaa anvendes i de katolske Lande; thi det hører efter sit Væsen til den verdslige og borgerlige Ret, og det svarer til den fra Kirkens Indflydelse frigjorte, moderne Lovgivnings Krav.“ Lad være, at Hustruens Underordnelse under Manden er et moralsk og kristeligt Princip; Retsprincip er det kun, for saa vidt og i den Udstrækning, i hvilken det kan godtgøres at være hjemlet ved Grunde, hentede fra Rettens eget Væsen og ikke medbragte fra andre Livssfærer.

Der er et andet Standpunkt, fra hvilket det er meget bekvemt at afvise Prøvelsen af Princip et om Mandens herskende Stilling i Ægteskabet, og som det derfor næppe fejler ogsaa vil blive gjort gældende. Det er dette, at den nationale Retsopfattelse kræver den gæl-

dende Ordning af Ægteskabet opretholdt i det væsentlige. Det hedder fra det samme Medlems Side af den nævnte Lovkommission: „Det er ham nok, at den foreslaaede Ordning (Hustruens personlige Uafhængighed, naar fuldstændigt Særeje er vedtaget) staar i Strid med den Opfatning af Ægteskabet, hvorpaa vor Lovgivning er bygget, og endnu mere mod den hos os gældende traditionelle Opfatning af Forholdet. Han anser det nemlig saa betænkeligt i en Materie af denne Beskaffenhed at rokke ved, hvad der gennem Lov og Sædvane har udviklet sig og er gaaet ind i den almindelige Bevidsthed, at han alene af den Grund vilde anse de foreslaaede Bestemmelser utilraadelige, selv om han i mindre Grad, end Tilfældet er, nærede Tvivl om deres Hensigtsmæssighed i og for sig eller deres Nødvendighed til Gennemførelsen af det System, hvorpaa Lovudkastet i det hele er bygget."

„Den nationale Retsbevidsthed" er et Argument, hvis Glans er meget blegnet i Forhold til, hvad det galdt for i dette Aarhundredes første Aartiers Reaktionsperiode. Da var det knapt nok, at der erkendtes nogen anden Maalestok for en retlig Ordnings Værd eller Uværd end den historiske, nationale Retsopfattelse. Hvor man nu vender Øjet hen, ser man i de forskellige Retsæmner en stedse voksende Ensartethed i alle Samfund, der staa paa et væsentlig lige Civilisationstrin; de nationale Retsforskelligheder svinde mere og mere ind. Der kan nu med Rette tales om en fælles evropæisk Ret. Formueret, Procesret, Strafferet ere i alt væsentligt de samme eller ere paa Vej til at blive det. Retsvidenskaben er blevet en Enhed. Strømninger og Bevægelser paa Rettens Omraade begrænses ikke ved Bjerges og Floders Grænseskel. Retshistorien har to store Perioder. Den ene afsluttedes med Romerrettens Eneherredømme over hele den civiliserede Verden. Den anden er en Begyndelse forfra paa barbarisk Grundlag med dertil hørende national

Splittelse af Retten; men dens Maal er umiskendelig en Enhed af Retten, svarende til den nye fælles Kultur og Civilisation. Lige saa lidt paa Rettens som paa Moralens Omraade har den nationale Ejendommelighed en berettiget Tumleplads. Selv paa Statsrettens Omraade svækker en snart hundredaarig konstitutionel Udvikling mere og mere Vægten af den til Kedsommelighed gentagne Paastand, at den politiske Frihed er et nationalt-engelsk Retsprincip, der ikke kan trives paa Evropas Fastland, fordi den der skal mangle historisk-national Rod. Forholder det sig anderledes i Familieretten, særlig Ægteskabsretten? Der er ganske vist ét Punkt i denne Ordning, hvor der endnu hersker stor Uensartethed, nemlig med Hensyn til Ægteskabsformuens Deling ved Ægteskabets Opløsning. Her træde ikke alene de tidligere omtalte tre forskellige typiske Hovedformer frem; men disse vise sig atter i en Mangfoldighed af Underformer. Her har det maaske ogsaa længere Udsigter med Retsenheden paa rationelt Grundlag. Det kan være, at den nationale, eller, da f. Eks. den tyske Nation frembyder en stor Rigdom af forskellige Ordninger, bedre: den lokale Opfattelse her er saa stærk, at Lovgivningen handler rigtig i at røre saa lidt som mulig ved den. I det mindste vise de Forhandlinger, som den nyeste Tids stærke Bevægelse henimod Retsénhed har fremkaldt i Tyskland ogsaa om dette Spørgsmaal, ikke blot, at der er stor Uenighed om, hvilket Princip for Formuedelingen der er det rationelle, men bære ogsaa Vidnesbyrd om en meget stærk Vedhængen paa forskellige Steder ved forskellige Delingsprinciper, saaledes at de færreste vove at gaa videre end til at foreslaa at gøre Retten simplere ved at opstille et mindre Antal forskellige Systemer jævnsides til Valg. Men denne Forskellighed i Retsopfattelsen er væsentlig indskrænket til dette ene Punkt, Formuens Deling. Som alt bemærket, er der netop væsentlig Ensartethed i Ordningen under

Ægteskabet. Mandens Herredømme er intet særligt nationalt Princip; det er eller har været et almindeligt evropæisk Princip, som svarer til et vist Kulturstandpunkt. Der er ingen Grund til at antage, at dette skulde være mere rodfæstet i den ene end i den anden Stat. Intet Samfund vil derfor heller kunne holde sig uden for den fælles evropæiske Rørelse, der er rettet mod Principets hensynsløse Gennemførelse, — under Paaberaabelse af, at det er nationalt. Er der noget Land, hvor dette Princip skulde antages at have slaaet dybest Rødder, maatte det være England, hvis Ret kendte det i sine strængeste Konsekvenser. Og dog var det her, at en dybt gaaende, Mænd og Kvinder af alle Samfundsklasser omfattende Bevægelse fremkaldte den højst nødvendige Beskyttelse for den gifte Kvindes Ejendom, som gaves ved en Lov af 9 Avgust 1870. Det vilde sikkert være en Fornærmelse mod andre Nationer, naar man vilde paastaa, at deres Retsopfattelse skulde være utilgængelig for de Retfærdighedshensyn, som gjorde sig gældende i England, eller vægre sig ved at gaa ind paa Lempelser af en Regel, som alle erkende under givne Omstændigheder kan føre til oprørende Resultater.

Naar man trænger indenfor de nys omtalte Udenværker, der opstilles til Forsvar for Principet om Mandens raadende Stilling i Ægteskabet, vil man ikke undgaa at møde som den første fra Sagen selv hentede Grund den gamle Paastand, at Ordningen er i Overensstemmelse med den mandlige og kvindelige Naturs forskellige Ejendommeligheder. „Kvindekønnets Svaghed, Ukyndighed med og Letsindighed i retlige Anliggender“ vare de Talemaader, hvormed den ældre Romerret besmykkede sin Regel om Kvindens Umyndighed, — ratio magis speciosa quam vera, sagde de senere Jurister. Hustruens Umyndighed i Formueanliggenderne har — bemærkes det af den norske Kommission — historisk sin Oprindelse bl. A. fra „den forhen herskende Forestilling,

at Kvinden i Følge sin Natur er uskikket til en selvstændig økonomisk Virksomhed af større Betydning, en Forestilling, som udprægede sig deri, at Lovgivningen nægtede endog det ugifte Fruentimmer Adgang til at drive mange uf de vigtigste og mest lønnende Erhvervsgrene." Denne „forhen" herskende Forestilling er maaske ikke saa lidt gængs endnu; men næppe ville mange Jurister nu træde i Skranken for paa den at bygge retlige Følgesætninger for Kvindens eller særlig Hustruens Stilling. Om og i hvilken Udstrækning denne kvindelige Ufuldkommenhed — en forskruet Opfattelse vil maaske kalde det en Fuldkommenhed — har eksisteret eller eksisterer endnu, paa en Tid, da ugifte Kvinder have Adgang til at drive Handel, Haandværk, Fabrikdrift og andet privat Erhverv, — samt hvor vidt den er grundet i Kvindens Natur, hvor vidt et Kulturprodukt, det er psykologiske Undersøgelser, som i og for sig kunne have megen Interesse; men deres Resultat vilde kun højst betingelsesvis bære Følgesætninger for den retlige Ordning i sit Skød. Kun hvis Resultatet blev, at Kvindens retlige Ufuldkommenhed var saa stor, at den ogsaa maatte formindske hendes retlige Ansvar, hvis der med andre Ord kunde være Tale om at sammenstille Kvinder med Børn eller aandssvage Personer, vilde den være saa stor, at den ogsaa kunde begrunde hendes retlige Udygtighed. Det tør vel antages, at man blot behøver at pege paa denne grove Vægt, hvormed Loven her maa veje, for at fjærne Tanken om at tillægge Afskygningerne i Mandens og Kvindens Evner retlig Betydning, selv om der bortses fra alle individuelle Afvigelser fra Gennemsnittet. Vist er det i alt Fald, at Retten ikke staar paa det Standpunkt, at den har ét Maal for Mandens, et andet for Kvindens retlige Ansvar. Men Retten maa blive sig selv tro. For Loven kan hin paastaaede kvindelige Ufuldkommenhed ikke komme i Betragtning i en enkelt Retning, naar den ikke gør det over det hele.

Aldeles meningsløs vilde Loven endelig blive, naar den gav hin Forestilling om Kvindens Uskikkethed Anvendelse blot paa den gifte Kvinde, skønt Betragtningen ikke er særlig for Hustruen, men rækker til alle Kvinder. Den Lovgivning, der tillægger den ugifte Kvinde Myndighed paa lige Vilkaar som Manden, og som giver hende en Adgang til Erhverv i lige saa stor Udstrækning som Manden, har definitivt brudt med Forestillingen om, at Kvinden som saadan er uskikket til selvstændig Handlen i retlige Anliggender. For en saadan Lovgivning kan dette Hensyn heller ikke betyde noget, naar Kvinden gifter sig. Det er meningsløst, at den Kvinde, der anerkendtes for fuldt skikket til retlig Selvstændighed, førend hun giftede sig, og bliver det igen i samme Øjeblik, som hun bliver Enke, at hun ikke skulde være skikket dertil under Ægteskabet. Evnen maa blive den samme. Med Rette bryder derfor den norske Kommissions Betænkning Staven over hele denne Betragtningsmaade. Skal Hustruen være Manden underordnet, kan det ikke være, fordi hun mangler Evnen til selvstændig Handlen; men det maa være, fordi det ægteskabelige Forhold efter sin Natur spærrer Adgangen for Evnens Brug. Ikke i den kvindelige Naturs Ejendommelighed i Almindelighed, men i Ægteskabets Ejendommelighed maa det Argument søges, hvorpaa Mandens Herredømme i Ægteskabet skal grundes.

Det Argument, paa hvilket herefter hele Vægten kommer til at ligge, kan kort udtrykkes saaledes: „Familiens Enhed kræver Mandens Eneraadighed. At anerkende hver af Ægtefolkene for berettiget til at raade for sig, er at anerkende Splittelse, ofte ligefrem Konflikt i Stedet for Livsfællesskab og Enhed. At fordre Samtykke af begge Ægtefællerne til en retlig gyldig Vilje, er ikke stort bedre. Der maa da plejes Forhandlinger, der ofte ville fremkalde Tvistigheder og Forstyrrelser af den huslige Fred. Det er fremfor alt upraktisk; thi naar Man-

gelen af Enighed skal medføre, at der intet gøres, lammes Virksomheden, og Ægteskabet bliver en Hindring for Opfyldelsen af Livets Krav. En Vilje maa der være i Ægteskabet, og den ene Vilje maa være Ens Vilje. Men skal En raade, saa kan der ikke være Tvivl om, at det maa være Manden. Dermed paastaas ikke, at Kvinden er uskikket, men kun, at Manden i Almindelighed er bedre skikket og regelmæssig kaldet til at raade ved den Rolle, han spiller i det ægteskabelige Liv."

Selvfølgelig maa man ogsaa være forberedt paa at møde denne Betragtning udmalet med stærkere Farver, at se det varslet, at Familien vil være udsat for Opløsning, Samfundets Grundlag være truet, hvis der rokkes ved Mandens Avtoritet i Ægteskabet, at finde Bestræbelserne for Begrænsning af Mandens Herredømme satte i Klasse med andre samfundsopløsende Bevægelser i Nutiden. I den af den svenske Højesteret afgivne Betænkning om Udkastet til Forordningen af 11 Decbr. 1874, der indskrænker Mandens Maalsmandsret, findes der, medens Flertallet af Højesteretsmedlemmerne var gunstig stemt for den nye Regels Princip, fra en enkelt Side Ytringer af denne Farve: „Naar der fordres lige Ret for Hustruen, sættes Individet over Familien; man opfatter Ægteskabet som et Interessentskab, ikke som en sædelig Institution, en Personlighed af højere Orden end Individet. Men dette Interessentskab maa da ogsaa vilkaarlig kunne opløses. Stilles Ægteskabet paa en saa løs Grund, mister Samfundsbygningen sin sikreste Støtte, vakler og styrter til sidst sammen. Det er Konsekvenserne af en Condorcet's, en Stuart Mill's, en Accolas's Lære; de bære i deres Skød Sædelighedens fuldstændige Undergravelse og dermed ogsaa Samfundsordningens sluttelige Opløsning."

Det falder i Øjnene, hvor aldeles utilstrækkelige de Magtmidler ere, hvormed den nu gældende Lov udruster Manden til Haandhævelse af sit Herredømme, naar dette

skal betrygge mod Familiens Opløsning. Skal det virkelig være Alvor hermed, saa maa det kræves, at den hele Række af direkte Tvangsmidler, som Loven kender i andre Retsforhold, stilles til Mandens Raadighed. Saa er den nuværende Tilstand, der tillader Hustruen faktisk at unddrage sig Manden og hans Herredømme, om end med visse Ofre og under en vis Usikkerhed, en uforsvarlig Slaphed, fra hvilken der snarest mulig maa vendes tilbage til Fortidens stærkere Midler. Det kan nu være, at der er enkelte, hvem dette vilde tiltale. Der har jo til enhver Tid været Personer, for hvem det at faa moralske Baand smedede i Retstvangens Lænker, er et Tegn paa en priselig, sædelig Strænghed. Men naar det af mange Grunde maa anses for givet, at der ikke kan være Tale herom, saa maa ogsaa den Grund til at fastholde Reglen om Mandens Herredømme opgives, som søges deri, at det skal værne om Familiens Enhed. At bevare nogle, for dette Øjemed aldeles ufyldestgørende Rester af en dertil sigtende Ordning, er da utilstedeligt. Den retlige Fiktion kan ikke skjule det virkelige Forhold og bliver kun et Ly for Handlinger, der i Virkelighedens Belysning ere aabenbare Uretfærdigheder. Det er en Fremgangsmaade som den, visse Love anvende, naar de nægte Skilsmisse, men anerkende den livsvarige Separation.

Det maa da være Lovens Udgangspunkt, at den lige saa lidt har den Opgave, som den har Evne til at opretholde det ægteskabelige Baands sædelige Karakter, naar den er forsvunden, og at Loven yderligere er paa Vildspor, naar den lægger en vis bestemt Opfattelse af det rette sædelige Forhold mellem Ægtefæller til Grund for den retlige Ordning, skønt alle Ægteskaber umulig i denne Henseende kunne være støbte i én Form, men maa modtage deres nærmere Bestemmelse ved Ægtefællernes Personlighed. Miskendes dette Udgangspunkt, bliver Lovens Ordning af det retlige Forhold mellem

Ægtefællerne kunstig, énsidig, ikke bøjelig efter alle Forhold, som kunne indtræde, og derfor efter Omstændighederne uretfærdig. Naturlig er Ordningen kun, naar den passer ogsaa under den Forudsætning, at det sædelige Forhold, man anser for det normale, ikke er tilstede. En saadan Bøjelighed kan Loven kun faa ved særlig at have disse Tilfælde for Øje, Paa de normale Ægteskaber lægges derved intet Baand; thi det staar jo Ægtefolkene frit for at lade det imellem dem bestaaende moralske Baand faa al ønskelig faktisk Indflydelse. Men det hindres, at det, som er naturligt i disse Ægteskaber, under Lovens Vinger gør sig gældende i de Ægteskaber, hvor det ikke er naturligt, men uretfærdigt. Det er den Sandhed, der ligger i Ordene: Det er med de slette Mennesker for Øje, at man skal skrive Love og danne Institutioner (St. Mill).

Af det Anførte følger, at hverken det kan være en ubetinget Retsregel, at Manden er eneraadende i alle de ægteskabelige Forhold, eller det, som man ofte alene tænker sig som Alternativ, at der til en retlig gyldig Raaden skal udkræves begge Ægtefællernes samstemmende Vilje. Det sidste er lige saa lidt den retlige Konsekvens af den Mening, der finder det mest stemmende med Ægteskabets moralske Væsen, at Ægtefællerne enes som ligestillede Personer, som det første er det af den Opfattelse, at Hustruens Underdanighed under Manden udtrykker det rette sædelige Forhold. Mandens Ret til at raade og bestemme kommer til at strække sig saa vidt, men ogsaa kun saa vidt, som det stemmer med og svarer til hans virkelige Rolle i Ægteskabet. Paa den anden Side betyder Hustruens lige Ret kun da, at hendes Samtykke er nødvendigt, hvor Beslutningen angaar noget andet end Mandens Handlinger, men ellers kun, at hun under lige Forhold faar samme Ret til at raade og bestemme over sine Handlinger som Manden. Det kan være, at disse „lige Forhold" faktisk ere

Undtagelsen. Men det er ogsaa netop derved, at Mandens under mange Omstændigheder naturlige Ret til at raade gøres til en absolut Regel, der ingen Undtagelser kender, at den fører til uretfærdige Resultater. En saadan retlig Ligestilling vil ikke kunne virke skadelig i de Ægteskaber, hvor det sædelige Baand ikke er opløst; det vil ikke dér kunne medføre en Splittelse. Men vel giver den Hustruen den højst nødvendige Retsbeskyttelse, hvor Splittelsen er en Kendsgerning*).

Ved Anvendelsen af disse Grundsætninger paa de enkelte Forhold, vilde Reglerne stille sig paa følgende Maade.

Først maatte den Regel bortfalde, som nogle antage for hjemlet i vor nu gældende Ret, at Hustruen endog i rent personlige Anliggender er Mandens Vilje undergiven. Hver Ægtefælle maa i slige Forhold have Ret til at raade over sine Handlinger.

Vigtigere er Spørgsmaalet om Reglen med Hensyn til saadanne Handlinger, som have umiddelbar Interesse ogsaa for den anden Ægtefælle, idet de gribe ind i de efter Ægteskabets Forudsætninger fælles Anliggender, saasom Valget af Boligen og Raadigheden i denne, Raadigheden over Husvæsenets Stel og Skik, Erhvervet og Familiens Forsørgelse. Den nu gældende Regel om Mandens Ret til at raade i disse Forhold og de andre dermed forbundne Regler ere utvivlsomt vel grundede, naar

*) I Anledning af Udkastet til den svenske Forordning 11 Dcbr. 1874 udtaler et Medlem af den svenske Højesteret, Naumann, med Rette: „I de äktenskap, der mannen det förtjenade, (och dette fall blefve tvifvelsutan det vanligaste) skulle, oaktadt det nya stadgandet, förvaltningen äfven af hans makas enskilda egendom blifva honom lemnad af hennes förtroende, men icke såsom nu är händelsen, af lagens tvång, — och den sedliga institutionen skulle, såsom sådan, onekligan vinna af denna förändring, i stället att förlora; det äktenskapliga bandet skulle allt fastare tillknytas, i stället att så småningom lossna.

Manden er den, som yder det materielle Grundlag for Familiens Eksistens, altsaa det, hvori ikke blot selve Erhvervsvirksomheden er indbefattet, men hvorefter ogsaa Bolig, Husvæsen m. v. nødvendig maa rette sig. Men det urigtige er, at Loven tillægger Manden den samme Stilling, naar Forholdet er omvendt, ogsaa, naar det er Hustruen, som har denne Mandens sædvanlige Rolle. Naar Familiens Subsistens beror paa en Kunstnerindes Talent, en Modehandlerindes Forretning, en Skolelærerindes Bestilling, en Gaardbesidderskes Ejendom, kræver Hustruens lige Ret, at hun og ikke Manden raader over dette sit Erhverv og det, som er afhængigt af dets Udbytte. Gennemførelsen af den samme Grundsætning kan synes vanskelig, naar begge Ægtefællerne ere aktivt erhvervende. Forholdet er dog kun da særeget, naar hvers Virksomhed er ganske selvstændig. Mandens Raadighed forandres f. Eks. ikke, saa lidt som Ejendomsforholdet efter almindelige Formueretsregler, fordi Mejeriet i hans Gaard forestaas af Hustruen, og lige saa lidt bør derfor omvendt Hustruens Raadighed forandres, fordi Manden forestaar Avlingen ved hendes Gaard. Driver hver af dem derimod et uafhængigt Erhverv, fører Grundsætningen til, at enhver raader over sine Handlinger, for saa vidt de høre til eller bero paa deres Erhverv. Om i slige Tilfælde at foretrække den ene for den anden bliver der kun Spørgsmaal, naar den enes Handling nødvendig har en Handling af den anden til Følge, f. Eks. ved Forandring af Bolig. Da maa det afgøres, hvilket Erhverv der efter det konkrete Ægteskabs samtlige Forudsætninger maa betragtes som det væsentlige. Men da Samlivet ikke fremtvinges, kommer Spørgsmaalet kun da frem, naar det skal afgøres, om væsentlige Forudsætninger for Ægteskabet ere brudte fra nogen af Siderne, eller om Ægtefællen havde skellig Aarsag til at handle, som den gjorde.

Hustruen vil ligesom Manden faa fri Adgang til Er-

hverv. Ved Næringsloven bør den gifte Kvinde ikke stilles anderledes end den ugifte. Kun naar en vis Næringsvej er Manden forbudt paa Grund af hans offentlige Stilling, vilde der være Anledning til Undtagelsesregler. Tænkes kan det imidlertid ogsaa, at et Erhverv medførte Pligter, som kom i Strid med Ægteskabets Forudsætninger, og som Hustruen derfor ikke uden Brud paa disse kunde paatage sig.

Hustruen vil blive myndig og raadig over sin Formue o: over den Formue, som vilde være hendes, hvis hun ikke var gift, — ligesom Manden over sin.

Har Hustruen af saadan Formue selvstændig Indtægt, vil hun ogsaa blive pligtig til af den at bidrage til Familiens Forsørgelse i Forhold til Indtægtens Størrelse, ligesom Manden. Lige Ret giver lige Pligt. Det er unaturligt med Romerretten at lade Manden alene være underholdningspligtig, kun understøttet af Medgiften, og det er ikke heller tilstrækkeligt med Loven for New York af 1865 kun at paalægge Hustruen en subsidiær Pligt til at bidrage af sin selvstændige Indtægt.

Princippet i den Regel i den nu gældende Ret, at Hustruen kan forpligte Manden, naar det gælder „fælles Nytte og uomgængelig Fornødenhed", som næppe bør opgives, maatte faa tilsvarende Anvendelse i forskellige nye Forhold, som kunde forekomme.

Fælles Anliggende for Ægtefællerne ere ogsaa Retten og Pligten med Hensyn til Børnene. Her passe de nys anførte Regler imidlertid kun, for saa vidt det gælder Anvendelsen af materielle Subsistensmidler til Børnenes Bedste. Angaar Spørgsmaalet en Sag af ideel og udelelig Karakter, kan den ene Ægtefælle ikke blive ene raadende, fordi den yder Subsistensmidlerne, og en Raaden af hver Ægtefælle især er her ved Forholdets Natur udelukket. Er det ikke kommet til et Brud i Ægteskabet, som har ført til Børnenes Fordeling, kræver Ægtefællernes lige Ret her, at Enighed mellem Ægte-

fællerne er nødvendig, saaledes som det nu i visse Tilfælde er bestemt med Hensyn til Barnets religiøse Opdragelse. I Statens Overværgemaalsret ligger den Udvej, som hjælper over de Vanskeligheder, der herved kunne indtræde. Er der Tale om Samtykke til et Barns Ægteskab, vilde Øvrigheden faa at prøve Moderens Nægtelse, som nu Faderens, hvis den almindelige Lære om vor nu gældende Rets Regel i dette Forhold ellers er rigtig.

Den antydede Ordning svarer i vigtige Punkter til den, som er bragt i Forslag i det ofte omtalte norske Udkast, navnlig af det ene af de tre Mindretal i Kommissionen (Aschehoug), men som rigtignok efter dette Udkast kun skal gælde under den Forudsætning, at der ved Ægtepagt er vedtaget eller med anden særlig Hiemmel er indført et fuldstændigt Særeje mellem Ægtefællerne, med fuldstændig Opgivelse af Formuefællesskabet som Delingsprincip. Om denne Reglernes praktiske Betydning meget indskrænkende Betingelse skal nedenfor tales. Her skal det blot bemærkes, at selv hint Mindretal dog, endog naar denne Betingelse er tilstede, har fastholdt, at Manden „som hidtil" vælger Familiens Opholdsted, at han er Husbond i „deres Bolig", og at han har den afgørende Stemme med Hensyn til Børnenes Opdragelse. Den sidste Regel er en ubillig og ikke nødvendig Udvej af de særegne Vanskeligheder, som kunne opstaa ved visse Spørgsmaal med Hensyn til Børnene. At Manden dernæst er Husbond i Ægtefællernes Bolig er under visse Omstændigheder ikke naturligt, naar det nemlig maa siges, at det er Manden, som har giftet sig ind til Hustruen og hendes Erhverv, ikke omvendt. At endelig Manden ubetinget har Ret til at vælge Familiens Opholdsted, er det samme som, at Hustruen ubetinget skal følge Manden. Dette staar da i Strid med det i Udkastets Motiver udviklede, at Hustruen kan have skellig Aarsag til ikke at følge ham. Den Grænse, det mulig er Meningen at lægge ind i Ordene „som hidtil", er for usikker til at

fyldestgøre. Satte man ind den new-yorkske Lovs Regel, at Manden kan træffe ethvert „rimeligt“ Valg med Hensyn til Opholdssted, vilde Reglen ikke udelukke Anerkendelsen af, at Forholdene kunne stille sig saa, at det er Hustruen, der bør have denne Valgret.

C. Goos.

(Sluttes i næste Hefte).

Breve fra danske Kunstnere i Udlandet til C. W. Eckersberg.

I.

(Fra *Albert Küchler.*)

Rom, d. 7. Januar 1831.

Gode Hr. Professor!

At meddele Dem nogen særdeles Nyhed fra Rom, ser jeg mig ikke istand til. Da Alt nok er saa temmelig i sin gamle Orden, vil De bedre end jeg kende Rom, som endnu har opholdt mig saa kort her; Pavens*) Død har De jo for længe siden erfaret i København, og at Folket venter med Længsel paa den ny, er jo meget naturligt, da det ellers muligen kunde forstyrre deres Karneval. Vor Juleaften var, for saa vidt man kan fejre den her i Rom efter dansk Skik, meget morende. Gildet stod hjemme hos Petzholdt og mig; og i en Forsamling, som fandt Sted Dagen i Forvejen, bleve Blunck og jeg udnævnte til Kokke; men Blunck til Overkok, da han efter sin Forsikring en hel Sommer havde kogt Grød ude i Birkerød, hvor han og Sonnerne havde ligget paa Landet. Et stort Lavrbærtræ blev der ogsaa sørget for, det blev udpyntet til Juletræ og behængt med 44 forskellige Presenter. Vi vare 24 Danske forsamlede denne Aften, hvoriblandt Thorvaldsen ogsaa gjorde Selskabet den Ære med sin Nærværelse. Da Alle vare forsamlede og havde indtaget en lille Forfriskning af Vin, Brød og Ost, bleve Jule-

*) Pius VIII.

træets Presenter bortspillede. Thorvaldsen vandt f. Eks. et nøgent Barn i en Vugge, og Ernst Meier en Barnetrompet. Da Spillet var endt, Juletræet plyndret og Lysene udbrændte, blev der musiceret, Lyders havde i Forvejen ladet sit Instrument bringe herhen og morede Selskabet med sit Spil. Paa denne Maade underholdt de dem, til Dørene til Spisestuen bleve slagne til Side og et veldækket Bord præsenterede sig for Selskabet. Jahn blev placeret ved den største Flaske med Vin (der ligesom enhver af Selskabet var prydet med en Vedbendekrans), for at passe Glassenes Vedligeholdelse. Til Thorvaldsen var der flettet en Lavrbærkrans, men hans Beskedenhed tillod ham ikke at smykke sine Lokker dermed. Ved Bordet bleve afsungne to Sange af Kandidat Winther; til den ene var Musiken komponeret af Lyders og vel indstuderet. Efter Bordet blev der danset til Klaveret. Kl. 12 forlod Thorvaldsen os og straks efter ham en Del af de Andre. Kun Enkelte bleve tilbage for at oppebie Tiden, da vi vilde ud i Mariamaggiori for at se Splinterne af Kristus-Krybben, som blev fremvist med Procession. Juledagene vare her meget triste, da det bestandig regnede; men det nye Aar er fremrykket med overordentlig skjønne Dage; jeg har endog i denne Tid tegnet efter Naturen, saa mildt er Vejret her, og for et Par Dage siden var jeg ude i Villa Pamphili og plukkede en smuk Buket af Violer og Narcisser.

Fra Martens skal jeg hilse Professoren, han er endnu den samme komiske Person, som han var i København; og ikke har han forsømt at forøge sin Anekdotsamling. Han har i nogen Tid lidt af Feber, men er nu temmelig rask. Jeg er i denne Tid beskæftiget med Altertavlen til Konferentsraad Holten, jeg har anlagt den, og jeg haaber at faa den færdig i denne Vinter.

Den 6. Januar modtog jeg Akademiets Skrivelse af 13. December forrige Aar, og med Glæde har jeg erfaret dets Tilfredshed med min tilbagelagte Rejse. Det vilde ogsaa være mig inderlig kært, gode Professor, at se et Par Linjer fra Deres Haand, og med Længsel venter jeg derpaa. Lev vel, kjære Professor, og jeg beder Dem at bringe Hilsen til mine andre Venner. Lev vel!

Deres hengivne

Albert Küchler.

II.

Rom, d. 17. Maj 1831.

Kære Eckersberg!

Vi aande nu frit igen her i Rom, det revolutionære Uvejr synes at have fordelt sig, og hjemsøger nu andre Steder. Kun Sirocco plager os forskrækkeligt i dette Foraar; den almindelige Pengemangel blandt Landsmændene vedvarer endnu, Blunck har vel modtaget sin sidst afsendte Veksel, men da der var mange Huller at stoppe, saa har hans Penge ikke strakt sig langt ud og nægtet os den faderlige Hjælp, som han saa gjerne havde ydet os. Jeg venter hver Postdag med største Utaalmodighed mit Pengebrev, men har endnu til Dato intet modtaget, hvorfor jeg har været nødsaget til at begynde en almindelig Pumpen paa flere Steder for ikke at mangle det nødvendige til Livets Ophold. Skjønt alle disse sørgelige Omstændigheder har jeg ikke kunnet modstaa Fristelsen til at deltage i en Æselstur til Cervora, især da jeg aldrig tilforn havde forsøgt at sidde paa Ryggen af de saa elskværdige Dyr. Tiden til denne Tur var Søndagen den 8de Maj. Vi mødte om Morgenen tidlig paa Piazza Barbarina med Malerstol, Solskærm og Skitsebog. Toget gik op ad Quattro Fontane ved Civice-Vagten (Borgervagten), hvor Æslerne holdt. Tæt derved boede Generalen for Selskabet, en Landskabsmaler Nereig fra Hamborg, for hvis Dør Proviantvognen blev læsset. Da Alt var i Orden, bleve Æslerne loddede bort. Det havde kun været mulig at anskaffe 17, og Selskabet bestod af 24 Personer; jeg var blandt de uheldige, som intet Æsel fik, men Troels Lund, som var blandt de heldige, delte sit Æsel med mig. Flere af Selskabet, som vare udnævnte til forskellige Bestillinger, bleve prydede med et Orden, bestaaende af et Stykke Papir, hvorpaa var paahæftet et rødt Segl. Blunck, som var udnævnt til Overkok, fik foruden dette et hvidt Forklæde for, og paa hans Hue blev fasthæftet en Træske. Man satte sig til Æsels, og under deres Skryden og hæftige Kærlighedsytringer gik det fremad ud igennem Porta Maggiore. Da jeg sad bagerst, blev jeg flere Genge slemt generet af et Par Æselsben, som kærligen omfavnede mig, da vort Æsel var en Donna og en megel smuk Donna, dog ikke uden nogen videre Ulejlighed undtagen for Lungerne, som idelig vare i Bevægelse over de komiske Optrin, der forefaldt. Endelig naaede vi Cervora. De erindrer maaske endnu

Stedet. Et Stenbrud ude i Kampagnen, et Par Timer fra Staden, hvor man har den skønneste Udsigt over Sletten til Sabiner- og Albaner-Bjergene.

Efter Frokosten bleve Hulerne undersøgte og den tjenligste bestemt til Køkken. Fire store Lammefjerdinger bleve satte paa Spid, og til Bluncks Ros stegte fortræffeligt. Vi Andre, som ikke vare ansatte i Køkkenet, bleve beskæftigede med at bygge et Stenbord, som meget net var prydet med store Blade og Markblomster. Det vil sikkert blive staaende der nogen Tid, da det vist er for meget for Italienernes Magelighed at flytte det. Da Arbejdet var endt og der endnu var god Tid til Middag, gik nogle af os ud for at tegne, Andre søgte Vintønden. Blandt dem var den gode Jahn, der ganske hengav sig til Druesaftens Nydelse og tilsidst fik Sæde ovenpaa Tønden. Klokken 12 lød Signalskuddet til at Maden var færdig; man tog Sæde om Bordet, Stegene bleve trancherede og Salaten frembaaren i to store Trætruge, hvortil enhver stak, saa godt han kunde. Efter endt Maaltid bleve Levningerne uddelte til Hulens Beboere, Selskabet var imidlertid blevet særdeles muntert, da der ikke manglede paa Vin, og flere befandt sig i en meget salig Tilstand, som en af Æselsdriverne troede at maatte føre sig til Nytte ved at transportere nogle tiloversblevne Æg fra Frokosten i sin Lomme; men han blev greben i Gerningen og maatte til stor Skam for ham i hele Selskabets Paasyn udlevere samme og blev derpaa ført ud af Hulen. Lystigheden tiltog, endog vor gode, gamle Bissen var usædvanlig munter. En Del af Selskabet søgte over i Hulen, hvor Folkene boede, for der at danse med Pigerne. Om den yngste Datter, som tillige var den smukkeste, sværmede de som en Myg om Lyset og ingen vilde vige Pladsen for den anden. Enhver tænkte at have melet sin Kage bedst. Tilsidst var den arme Pige saa udmattet, at hun faldt hen i Moderens Skjød, ganske aandeløs. Imidlertid var Dagen hengledet som et Øjeblik, og der blev gjort Anstalter til Opbrud, Æslerne bleve trukne frem og Vognen læsset med Husgeraad og flere Personer, hvem det generede at gaa eller ride. Karavanen satte sig i Bevægelse, men maatte ofte gøre Holdt, for at samle dem op, som hvert Øjeblik faldt af Æslet. Skylden blev sædvanlig kastet paa Sadlen, som de foregave ikke vilde sidde fast; men rettere var det Manden, som ikke kunde sidde fast. Imidlertid vare vi komne den halve Vej; der blev gjort Holdt ved en Brønd, dels for at læske sig med Vin og Vand,

og dels for at se Solens Nedgang, da vi alle vare mer eller mindre romantisk stemte. Medens vi holdt der, kom en Ekvipage os imøde med flere Damer og en Kavaler. Vognen blev anholdt, Glassene satte i Bevægelse, og Damerne maatte drikke et Glas med os, som morede dem meget; og da vi gjorde Mine til ut forlade dem, lode de Kudsken vende om for at følge med os til Byen. Da det blev mørkt bleve Faklerne tændte og meget hæderlig droge vi atter om Aftenen ind ad Roms Porte.

Den af Landsmændene, som savnedes ved denne Lejlighed, var Thorvaldsen og vor danske Prinsesse fra Horsens. Den første havde vi gærne set blandt os, men han bliver gammel nu og kan ikke godt tage mere med. Han bad mig hilse Dem, da han hørte, at jeg vilde skrive til Dem. Bissen har udført hans Buste, som her i Rom har vunden udmærket Bifald. Han er nu ifærd med at udføre den i Marmor. Altertavlen til Holten er næsten færdig, men Jeg er meget misfornøiet med den; jeg vilde hellere ønske at kunne gemme den paa et Sted, hvor den aldrig mere kom for Lyset, end at sende den til Kjøbenhavn. Dog med Guds Hjælp skal det herefter gaa bedre.

Jeg vil maaske begynde et Arbejde af Josefs Historie, dog er jeg endnu ikke saa ganske enig med mig selv.

Fra Martens skal jeg hilse, for han var i dette Øjeblik hos mig og fortalte en hel Del om hans forestaaende spanske Rejse, som han tror vil koste ham Livet. Hans gamle Inklination, Fru L., er jo død, har jeg hørt i et Brev fra min Fader. Da jeg fortalte ham det, sagde han: „Naa, er hun denn død, saa maa jeg vel denn snart skrife den til, men jeg véd denn ikke, hvor jeg adresserer Brifen.“ Ja, han er endnu lige saa elskværdig som i Kjøbenkavn; Skade man ser ham saa sjælden.

Alle Landsmænd sende Dem Hilsener . . . . . .

. . . . . .

og med megen Forbindtlighed forbliver jeg Deres

Albert Küchler.

III.

(Fra *W. Bendz.*)

Bendz blev kort efter at dette Brev var skrevet syg og døde i Padua i første Halvdel af November 1832.

Venedig, den 2den Novbr. 1832.

Gode Hr. Professor!

De tror vist, at jeg rent har glemt Dem, da jeg endnu ikke under mit Ophold her i Udlandet har skrevet Dem til; men jeg forsikrer Dem, det har bestandig ligget mig paa Hjærte, og med Skamfuldhed griber jeg nu Pennen, naar jeg tænker paa den lange Tid, jeg har opsat det, den er løben saa ubeskrivelig hurtigt for mig, at 1831 endnu bestandig ligger mig i Haanden, naar jeg vil skrive Aarstallet. Saalænge jeg var paa Rejsen fra en By til en anden, opsatte jeg det indtil jeg kom i Ro, som jeg ventede i München; da jeg havde opnaaet dette og begyndte at arbejde, vilde jeg vente, indtil jeg kom videre dermed for at kunne meddele Dem noget derom, men da jeg tilsidst var kommen Fuldendelsen saa nær, besluttede jeg da endelig at oppebie denne. I München opholdt jeg mig kun faa Dage efter at jeg var færdig med mit Arbejde, og paa Rejsen derfra, som jeg gjorde tilfods til Triest, har jeg først nu faaet Lejlighed til at iværksætte det saa længe paatænkte Forsæt. Jeg haaber nu, at Professoren ikke tager mig det ilde op, men bærer over med min Svaghed. For at faae lidt Orden i mit Brev, maa jeg først give Dem en kort Meddelelse om min Rejses Begyndelse, skønt den rigtignok kommer noget silde.

Fra mit Hjem rejste jeg over Land med Posten til Hamborg, hvor jeg opholdt mig otte Dage; derfra gik jeg til Berlin, den smukke By, og de Kunstsager og Mærkværdigheder, som der vare at se, interesserede mig dengang meget, og jeg troede ikke med god Samvittighed at kunne gjøre mit Ophold kortere end en Maaned; først senere indsaa jeg, at jeg kunde have benyttet denne Tid bedre. Jeg besøgte Professor Schadow, som var særdeles opmærksom imod mig og førte mig om paa Akademiet. Jeg ønskede ogsaa at have besøgt Rauch og Tieck, men de vare uheldigvis fraværende; Rauch var dengang i München. I Potsdam saa jeg et overordentligt smukt Arbejde af ham, en Statue i Marmor, forestillende Dronning Louise sovende, jeg holder det for det

smukkeste af det nyere Billedhuggerarbejde, jeg hidtil har set; i mine Tanker staar det langt over de Arbejder, jeg har sét af Canova.

Fra Berlin gik jeg til Dresden, hvor jeg opholdt mig fem Uger, i hvilken Tid jeg flittigen besøgte det udmærkede Galleri, som uheldigvis dengang var i stor Uorden, da Lokalet laa under Reparation; og kun faa af Malerierne havde nogenlunde taaleligt Lys. Med Professor Dahl var jeg næsten daglig sammen, han var saa god at skaffe mig Adgang til Alt, hvad der var at se; der var ogsaa paa den Tid en temmelig betydelig Udstilling, det vil sige, hvad Antallet af Malerierne angaar, ellers var den højst middelmaadig; den kunde paa ingen Maade sammenlignes med vore Udstillinger, hvor de gode Arbejder bestandig have Overvægten. Af 600 Nummere havde højst 10 nogen egen Kunstværd. Professorens Søstykke, som Dahl vandt i Kunstforeningen og en Søstorm af ham selv, hørte ikke hjemme paa den Udstilling. Af Goos var der en Mængde Malerier, som viste, at han nu var aldeles tabt for Kunsten, han havde sammen med en bajersk Maler Petzl sendt en Del Malerier til Hamborg, hvor Petzl solgte sine, men Goos ikke; dette troede han laa i Formatet, da Petzl's vare smaa Genremalerier, hvorfor han nu havde sendt en Ladning i lille Format til Dresden, hvor Petzl ogsaa tidligere havde solgt en Del, men ogsaa denne Spekulation mislykkedes ham. Af Westphal var der ogsaa et mærkeligt Maleri, men som var saa fuldt af Fjeder og Dun, at man næsten intet kunde se deraf, „men den Ting det er noget Nyt", vilde Thomsen sige; jeg vilde ønske at alle de, som male saadanne Malerier, vilde male dem i deres Sovekammer.

Fra Dresden gjorde jeg en lille Fodtur paa fire Dage i det sachsiske Schweiz med Magister Velschow og en norsk Bjærgkandidat; den morede mig meget, da jeg der for første Gang saa et Bjærg. Efter denne Tur forlode vi Dresden og gik til Nürnberg, hvor jeg opholdt mig otte Dage; gærne var jeg bleven der længere, men min Hensigt var den Gang at komme til Rom inden Jul. Jeg holder den og Venedig foa de interessanteste Byer, jeg hidtil har set. Fra Professor Dahl havde jeg en Anbefaling til en særdeles vakker Mand, en Dyrmaler Klein, som kom mig meget til Nytte. Foruden de offentlige Samlinger, førte han mig omkring i en Mængde Privatsamlinger, som besade mange udmærkede Malerier, blandt andre et fortrinligt Portræt af Dürer, som man der

holder for hans bedste Arbejde. Ugærne forlod jeg de mange skjønne Oldsager, og gik til München, hvor jeg dog imod min Forventning i mange Henseender fandt Erstatning. Galerierne besidde, som Professoren ogsaa véd fra Deres Rejse, udmærkede Sager, dog eje de nu et Par ny Arbejder, som De ikke kjender, et Genremaleri (et Testament) af Wilkie, det første Arbejde af nyere Konst i den Genre, jeg har sét, det fyldestgør i alle Henseender. Figurerne handle og leve virkelig, jeg vilde ønske Professoren kunde faa det Maleri at se, jeg véd, det vilde glæde Dem, man har et Kobberstik af det, som De maaske kender, Justitsraad Jørgensen i København véd jeg, ejer det. Det andet, et stort Bataillestykke, (en Tyroler Frihedskamp) af Peter Hess er ogsaa et fortrinligt Arbejde, som jeg ofte længe dvælede ved og bestandig beundrede mere og mere. I det Leuchtenbergske Galeri findes ogsaa et Par smukke smaa Malerier af ham, det ene forestiller Kosakker, som belure Fjenden, og det andet en tidlig Morgen i det bajerske Højland, hvor Køerne blive drevne op paa Alperne. Hos Agent Waagepetersen vil Professoren kunne se meget smukke Stentryk derefter, som jeg har sendt hjem tillige med flere andre; i disse Dage skriver jeg til Agenten, da skal jeg bede ham sende dem hen til Professoren, naar han har modtaget dem. De kunde maaske finde Ting deriblandt. som De ikke kender. München har i alle Henseender overgaaet mine Forventninger, jeg havde tænkt mig Byen mørk og trist med smalle Gader, som vel ogsaa for en Del er Tilfældet med den gamle By, men den nyere, som udgjør den betydeligere Del, kan man godt sammenligne med Berlin. Professoren vilde vel næppe kunne kjende den igen, hvis De nu kom dertil. Jeg anser mig ikke for kompetent til at kunne bedømme en Historiemalers Arbejder og allermindst den store Cornelius', men tilladt er det dog at have en Mening derom, som man ikke engang med den bedste Vilje kan undgaa at faa; den være nu falsk eller rigtig. Jeg finder, man maa agte Cornelius som en selvstændig og original Kunstner i sin Art, som man mere og mere indser, jo oftere man betragter hans Arbejder. Men Elever af en god Skole tror jeg aldrig han kan danne, og endnu mindre tror jeg, de kunne danne dem efter ham, da hans Aand, som giver hans Arbejder deres Værd, ikke kan meddeles dem, altsaa blive kun hans Svagheder dem til Del. Hans Frescomalerier maa man beundre som et fuldstændigt sammenhængende Værk, men første Gang man ser

dem, forskrækkes man for dem, saa afskyelige ere de malede og tegnede, men man siger, at Cornelius foragter det at kunne male (formodentlig fordi han ikke kan), og med ham alle hans dumme Abekatte. Jeg hørte en Gang en ret naturlig Dom af en Mand, som ikke giver sig ud for Konstkender, han sagde: „Jeg er glad ved, at Cornelius ikke har skabt mig." To af hans bedste Elever, Hermann og Kaulbach, efterabe ham ikke slavisk, og ere vistnok dorfor blevne saa dygtige som de ere. Hermann har rigtignok i den ny evangeliske Kirke, som nylig er bleven indviet, malet nogle maadelige Frescomalerier, som han havde gjort nogle overordentlig smukke Kompositioner og Tegninger til; Kaulbach maler derimod i det ny Slot sine Kompositioner meget smukt, alle hans andre Elever ere som slaviske Tilhængere af ham, og betragte ham som en Messias, hvis Lære de lige saa lidt betvivle som en ortodoks Katolik mange af deres Naragtigheder i Religionen. Iblandt Genre- og Landskabsmalerne fandt jeg en alvorlig Stræben efter det, som jeg ogsaa ønskede at naa, hvorfor ieg besluttede at blive Vinteren over der, da jeg troede, at det vilde være lærerigt for mig. Faa Dage efter jeg var kommen, foretog jeg sammen med Morgenstern en Fodtur paa 2 Uger i Bjærgene, og malede der nogle Studier efter Naturen, skønt det ikke er mit Fag; men den ny ubekendte Natur interesserede mig saa meget, at jeg maatte forsøge derpaa. Jeg vilde have nogle Studier til et Maleri, men Morgenstern raadede mig derfra, da der næsten hver Uge i Kunstforeningen var udstillet et Maleri, hvortil Æmnet var taget af Bjærgfolkenes Liv. Da jeg kom tilbage til München og saa Livet i Kaffehusene, forsøgte jeg at gøre Udkast til et Maleri, som jeg saa senere malede temmelig stort. I Forgrunden havde jeg en Del Malere, som jeg daglig kom sammen med, og jeg søgte at gengive det Liv, som herskede der, og at opfatte enhver saa karakteristisk som muligt. I Almindelighed blev der sunget firstemmige Sange, og Øldrikningen spillede, som De véd overalt i Bajern, en vigtig Rolle; i Baggrunden sér man ind i to andre Værelser, og jeg forsøgte at male det ved Lysbelysning, som i Forbindelse med Portræteringen gav mig mange Vanskeligheder at overvinde. I Begyndelsen af Sommeren vilde jeg have været færdig dermed, men havde det Held, at det faldt om med Staffeliet imod en Stoleryg, hvorved det fik en Revne paa næsten en Alen. Det blev sat paa nyt Lærred, men da jeg maatte male det om igen, jeg havde færdigt, tabte jeg

noget af den Lyst, jeg havde dertil. Faa Dage før jeg afrejste derfra, kjøbte Fearnley det af mig for 550 Gylden, han har ladet det udstille paa Udstillingen i München*).

Indlagte Billet fra Blunck er De maaske saa god at give Professor Lund. Én Ting ønskede jeg gærne Professoren vilde give mig Underretning om: De véd mit Stipendium, som jeg fik paa to Aar, er nu til Juni næste Aar udløbet, og jeg véd ikke, til hvem jeg skal stile og adressere en Ansøgning om Forlængelse, da jeg til den Tid ikke kan rejse hjem, om jeg saa skulde gribe til at hudle mig igennem med hvad jeg selv kunde fortjene, Jeg tror, at Blunck venter at faa et Brev fra Professor Lund i Florens. Skulde De derfor ikke selv faa Tid til at glæde mig med at se et Brev fra Dem, vil De maaske være saa god at bede Professor Lund igjennem Blunck at lade mig vide, hvorledes jeg har at forholde mig.

Jeg maa nu, da Pladsen er saa knap, i Korthed fortælle Dem, at jeg fra München gjorde Turen tilfods over Salzburg, Berchtesgaden, besøgte alle Søerne; gik derfra over Villach og Laibach til Adelsberg, hvor vi besaa den højst interessante Grotte, og gik derpaa til Triest, hvor jeg morede mig fortræffeligt i 6 Dage, og endelig tog jeg som sædvanlig til Søs hertil Venedig. Den hele Tur gjorde jeg sammen med Fearnley og den Petzl, jeg tidligere har omtalt. Men da vi havde aldeles forskellige Anskuelser i Kunsten, forlod jeg dem, og gør nu Resten af Rejsen til Rom med Blunck; de hastede for stærkt med at komme til Rom for at male Malerier, da de syntes den Tid var spildt, som de tilbragte paa Rejsen. Jeg derimod ønsker at se Alt, for at have Nytte af min Rejse. Imorgen tage vi bort herfra til Padua, derfra til Vicenza, Bastano, Castelfranco, Treviso, Udine, Palmanova og Triest og derfra igjen til Søs til Venedig og blive her i otte Dage, for at se Alt endnu engang. Derfra gaa vi over Ferrara til Ravenna og derfra over Florens og Perugia til Rom, hvor vi vent at indtræffe inden Jul; jeg lover mig meget af denne Tur. Ja, Hr. Professor, De er vistnok for længe siden træt af dette lange Brev, hvorfor det maaske er godt, at Pladsen nøder mig til at slutte. Jeg tager mig herved den Frihed at bede Professoren at bringe min Hilsen til de

*) Dette Maleri blev senere købt af Thorvaldsen og findes nu i Thorvaldsens Museum.

Herrer Professorer og alle mine Bekendte og Venner, ikke Deres Søn, Marstrand, Kjøbke, Rørbye, Gjemsøe og Roed at forglemme. Deres stedse taknemmelige

Bendz.

IV.

(Fra *M. Rørbye.*)

Paris, d. 20. Aug. 1834.

Kære Eckersberg!

Hvor meget har jeg ikke længtes efter med et Par Ord at lade Dig vide, hvorledes jeg havde det og hvad jeg saa paa min Rejse; men da jeg vel kunde vide, at en overfladisk Beretning herom ikke vilde være Dig fyldestgørende, har jeg hidindtil hellere opsat det, for her først at se saa meget som muligt og for altsaa bedre at kunne anstille Sammenligninger og uddrage det Rigtige. Du har formodentlig af Professor Møller erfaret, hvad jeg skrev til ham om Holland og Düsseldorff, jeg vil altsaa ikke her gentage det; men blot forsikrer jeg Dig om, at Intet deri var overdrevent, jeg tror, Du vilde selv have dømt saaledes. Hvad jeg skrev i hans Brev om Kunsten i de Lande, var derfor ikke mindre paalideligt, end hvad jeg nu vil meddele Dig om den franske Kunst, som jeg nu har havt temmelig god Lejlighed til at lære at kende. Det er kun forbunden med faa Omstændigheder her, Du véd, man paa sit Pas kan gaa overalt uden at betale som hjemme, og det forekommer mig, at denne Frihed i Alt, hvad der angaar Kunstsager, ikke lidet maa bidrage til at udvikle Sansen derfor. Det har ogsaa moret mig meget at se den Interesse og høre de som oftest rigtige Bemærkninger, som selv Folk af den ringere Klasse vise og lade høre. Paa de Steder, hvor Passet ikke var tilstrækkeligt, fik jeg Adgang efter skriftlig at have anmodet derom paa vedkommende Steder, og jeg fik saaledes Lejlighed til at se Musée égyptien, Musée de marine og saa Galerie d'Orleans. Det Egyptiske Museum kender Du for det meste Indholdet af; men siden Dit Ophold her er det blevet ordnet i dertil ganske ny indrettede Sale i Louvre. Hver Sal er dekoreret med Hensyn til de Sager, der ere opstillede; og da disse Dekorationer have været fordelte mellem de franske Kunstnere; havde de for mig megen Interesse. I de store Loftmalerier have de især søgt at lægge for Dagen, hvad de

formaaede, og det har heller ikke været uden Held. Picot, Monvoisin og H. Vernet have imidlertid herved mest udmærket dem; men det er den sidstnævnte, der her som overalt gaar af med Sejren. Hans Maleri her forestiller Rafael, som forelægger Paven Planen og Tegningerne til Vatikanets Dekorering, det er malet med megen Korrekthed og med en Kraft i Farven, der intet lader tilbage at ønske; det er dertil smukt komponeret, og det er ikke Tilfælde med dette, som maaske med enkelte af hans øvrige Arbejder, hvorom man kunde sige, at han ikke var fri for lidt at have misbrugt sit store Talent. Ved disse Dekorationer lægger man ogsaa paa flere Steder særdeles Mærke til den ypperlige Efterligning af Basreliefer, Statuer, forestillende Gips, Marmor og Bronce; dette er virkelig her, som ogsaa under Loftet i den nye Børs, dreven til en utrolig Grad af Fuldkommenhed, og først hvis man kan komme ganske nær, eller et Glanslys af Dagen falder derpaa, opdager man, at det er Efterligning. Hører dette ogsaa til det mindre høje i Kunsten, saa maa man dog altid efter min Mening omtale det med al Ære, naar det har naaet et saadant Punkt. Jeg vil iøvrigt ikke videre omtale dette Museum, da jeg har Ting at meddele Dig, der ligger mig nærmere og, som jeg tror, ogsaa for Tiden vil interessere Dig mere; men da jeg samtidig med det omtalte Museum ogsaa saa' Musée de marine, saa vil jeg blot derom med et Par Ord bemærke, at foruden de talrige Modeller, Vaaben og de mange Kuriositeter, som ere bevarede, er der ogsaa en Svite af Tegninger af en, som man sagde bekendt Maler i Brest; de forestillede Skibe af den franske Marine, fremstillede i de forskellige Farer, som Søen bringer. Ideerne vare nette; men lige saa lidet denne som de andre franske Kunstnere kunde tegne rigtige Skibe, og tilmed var Udførelsen af disse Tegninger og Malerierne noget for negligeret, idet de syntes at lægge alt for megen Vægt paa Effekten af det Hele og overse det Korrekte derved. Her findes ogsaa nu en Del af H. J. Vernets franske Havne; det er, som Du véd, af en anden Slags, man kan ikke noksom beundre det Liv, som er deri; hans Figurer glæde mig ofte, og jeg synes, at Paris i denne Genre Intet fortrinligere har at fremvise. Hvad der af senere Kunstnere i saa Henseende er gjort, maa ikke omtales ved Siden af hans Arbejder.

Louvre maa omtrent se saaledes ud som da Du var her, jeg mener i Galeriet ere omtrent de samme Malerier med

Undtagelse af Davids, Girodets og Géricaults, hvis Malerier senere ere komne der, da Luxembourg nu kun indeholder de Nulevendes. De to første Mesteres Arbejder kender Du bedre end jeg, det er da ikke nødvendigt at beskrive dem, men blot at sige, at det har glædet mig meget at se, hvad de Mænd formaaede, og Du har fuldkommen Ret, naar Du siger, at David var en stor Mand, hans Korrekthed og Følelse for Form har senere ingen Franskmand opnaaet, jeg kan ikke tænke mig noget Skønnere end nogle af Grupperne med Sabinerinderne paa det store Maleri; Børnene har jeg ikke set Mage til i Liv og Udtryk, især dem i Forgrunden, som Du nok erindrer; det synes mig i det Hele, at dette Maleri er hans fortrinligste Arbejde.

Girodets Malerier ere jo ogsaa meget smukke, men jeg véd ikke, om de før have set anderledes ud, ved Siden af David have de en grønlig Tone, der ikke er behagelig, og hans Malemaade forekommer mig meget for glat, det kommer maaske af den mindre Bestemthed i Formen, hos David er dette anderledes. Géricault i „Le naufrage de Meduse" véd jeg ikke om Du kender, det er et Maleri, som har tiltalt mig meget, saavel for Kompositionen, som for den dristige Maade, hvorpaa det er malet; hans Kolorit er just ikke behagelig, men er man først fortrolig dermed, faar man altid dette Maleri kærere. Emnet, omendskønt rædsomt, er dog langtfra ikke fremstillet paa den oprørende Maade, som man ser i Le Gros' og andre af de Nulevendes Malerier af Rædselsscener; hos Géricault opvækkes Medynk, hos de Andre ren Afsky, saavel for Tingen som for Maaden, hvorpaa den er fremstillet; denne har kendt det menneskelige Legeme og søgt at fremstille det overensstemmende med Naturen; Le Gros har ikke altid gjort det, og den senere Skole, som giver sig af med saadanne Scener, gjør det slet ikke. Her gælder naturligvis mange Undtagelser.

H. Vernet har malet Krig og Ødelæggelse, det er ikke det jeg mener; Delaroche har nylig malet Jane Grays Henrettelse, det er heller ikke saadant; men det er naar Delacroix maler „Le massacre de Clio", at man med Afsky maa vende sig bort. Og dette Maleri har gjort Epoke i Kunsten, og desværre funden Efterlignere, der kappes med ham i at vanskabe Naturen og fremstille den fra dens mørke Side. Delacroix har meget Talent, man ser det tydelig i hans Arbejder, han kan ogsaa tegne og kolorere meget smukt; men det Første gør han kun sjælden, det synes af Princip, da

han derimod altid kolorerer mesterligt. Han er for Tiden en af de Første af de saakaldte Romantikere, der søge at bringe den franske Konst tilbage til det Trin, hvorfra David og Flere søgte at hæve den; de ere temmelig talrige, meget produktive, og der findes Flere med meget Talent iblandt dem. Der findes derfor ogsaa i Gallerie de Luxembourg flere Malerier, henhørende til denne Skole, ikke alene historiske, men ogsaa Landskaber, der paa deres Maade ere ligesaa varierede; til disse hører de af Bertin og Andre, dertil Sømalerierne af Roqueplan, han har som de Andre megen Sans for Farver, men maler kun maadeligt Skibe og Baade, hvis Konstruktion han slet intet Begreb har om; i hans Sø er der ypperlige Toner, men der er ikke Tanke om Plan, og Luften er mørk eller lys eftersom det falder ham bekvemmest for Effekten. Et Maleri i Galeriet af R. Fleury, forestillende Brions Drab, en Scene fra Bartholomæusnatten, tror jeg, er det beste Bevis paa, hvortil en slet Skole og falske Begreber kan føre, jeg har i Grunden aldrig set saa slet Maleri være saa praktisk malet, og Tegningen, Udtrykket og Perspektiven deri er virkelig saa slet, at man ikke kan lade være at le, omendskønt Handlingen er yderst grusom.

Jeg kunde endnu nævne mange saavel Malere som Tegnere, der alle følge disse Principer og vanhellige Kunsten; men hvortil vilde dette føre? Du vilde derved faa en fejlagtig Forestilling om den franske Kunst nu; og det er min Hensigt at give Dig en saa rigtig som mulig. Du har kendt mig i saa mange Aar, Du véd, jeg kan dømme upartisk og har Viljen dertil, jeg tror derfor, Du fremdeles kan fatte Tillid til disse Linjer.

Før min Afrejse fra København viste Professor Thiele mig en Bog, jeg tror den hørte til Bibliotheket, det var en Slags Beretning om en af de senere Udstillinger her, hvori der var nogle smaa kulørte Raderinger eller Stentryk; han viste mig dem, for derved at lade mig se, hvad der for Tiden her produceres; naar Du taler med ham, da síg ham, at han ikke mere ubetinget maa sætte Lid til, hvad deri sagdes for eller imod Kunsten her, de Kopier af Malerierne, der fandtes deri, ere saa slette, at man her ikke gider set paa dem og altsaa ikke kan give noget Begreb om Maleriet, og at det Ræsonnement, som der førtes, netop er det, som man her lærer ikke at fæste Lid til. Kunsten er virkelig ikke paa det lave Trin i et Land, der har Kunstnere som Vernet, Schnetz, Monvoisin, Sigalon, Delaroche og mange, hvis Ideer

om Kunsten ere ganske forskellige fra de ovenomtalte; jeg vilde ønske, Du var her, jeg er overbevist om, Du vilde give mig Ret; men Du vilde maaske tillige se meget mere, som jeg har kunnet overse, og Du vilde med Billighed ikke undre Dig derover, naar Du betænker, hvor meget her er. Hvad jeg i disse Linier nedskriver, haaber jeg vil glæde Dig; det er omtrent det, Du engang tidligere ytrede, og hvilket jeg nu har fundet stadfæstet.

Men for ikke ganske at tabe mig i Mængden af de virkelig gode Malerier, jeg nu vil omtale, vil jeg gøre et Udvalg for at faa lidt om hver Kunstner. Jeg maa begynde med Vernet, han er unægtelig den første, en Mand af hans Talenter fødes kun sjælden, Du kender hans Flersidighed, og jeg véd ikke i hvilken Genre han er størst.

I Galerie de Luxembourg findes to Malerier af ham, der som alle der ere store; det ene forestiller Mamelukkernes Tilintetgørelse, det andet en historisk Scene af Rafaels Liv, begge, men især det sidste, ere mesterlig udførte i hver Henseende; skulde jeg bemærke noget imod ham, da var det, at hans store Practique undertiden lader ham lidt for meget glemme den omhyggelige Udførelse, som man ser i hans tidligere Arbejder, og dette gjælder især hans iøvrigt ypperlige Malerie i Galerie d'Orleans, forestillende Prinserne Condé, Conti og Longuevilles Arrestering. Der findes desuden flere Malerier af ham, alle smukke; to af hans store Batajllemalerier ere ganske udmærkede, især det ene, hvor man ser franske Tropper ifærd med at storme et russisk Korps paa en Skrænt; det er før Solen endnu er brudt frem, og alt er i et Slags clair obscur. Jeg tør ikke opholde mig længere ved ham, da jeg har mange, som jeg gærne vil omtale, og gaar derfor til Robert, en Mand med udmærket Talent og Samvittighedsfuldhed i Kunsten. Foruden en Scene af Vinhøsten i Neapel er i Galerie d'Orleans to Malerier af ham, som begge ere fortræffelige, men det ene har især tiltalt mig for sin smukke Tanke; det er en italiensk Familie, Moder, Datter og lille Søn, der sidde sørgende, medens de sorte Brødre i Baggrunden bære deres eneste Støtte og Forsørger til hans sidste Hvile. Der er et Udtryk i dette Maleri, der er højst rørende, og havde Robert ikke malet mere, saa havde han dog ved dette Maleri erhvervet sig et Navn som Kunstner af første Rang. De to Malerier, der ere i Galerie de Luxemburg af Schnetz skatter jeg ikke saa højt som, hvad vi hjemme have set af ham, omendskønt det ene

af dem er det samme Emne; derimod er der et ganske údmærket i Kirken St. Etienne. Man kalder det: den syge Søn, da det forestiller en Familie, der, (som jeg tror skal være Brug i Italien under saadanne Omstændigheder) har bragt deres elskede Barn til Madonnas Alter, og der med flere ere hensunkne i Bøn for hans Helbredelse. Jeg er ofte gaaet hen for at se paa dette Maleri og finder bestandig flere Skønheder derved, det glæder mig meget at se den smukke Tegning og det naturlig skønne Udtryk.

Monvoisin er en Mand med megen Farvesans, men man behøver blot at betragte hans „Jeanne la folle" (fra den sidste Udstilling, nu i Luxembourg), og man vil se, hvad han formaar at frembringe, da der i dette Maleri er et Udtryk, som man kun sjælden finder gengiven, og hans store Maleri paa samme Sted: Sixtus quintus, der kaster Krykken, er saa godt, at jeg i Begyndelsen troede, det var af Vernet.

Picot har malet Orest, der efter at være befriet fra Furierne er slumret ind paa sin Søsters Skød, det er et smukt Maleri, han maler superb som alle Franskmænd og har dertil megen Følelse for Form, smukke, velkastede Draperier og hylder i det hele den gamle Skole; han er streng Historiemaler ligesom Drolling, der imidlertid forekommer mig lidt for hæftig i sine Bevægelser.

Af Sigalon er der fra 1822 et smukt Maleri, der forestiller en ung Hetære, der modtager Gaver; han er næsten den af de nulevende franske Konstnere, der maler omhyggeligst uden derfor at tabe paa andre Maader; han har paa Maleriet et saa skønt Ansigt (jeg kan vel tænke mig, Du smiler ved, hvad jeg nu vil sige), men man maa altid gaa lidt hen at se anden Gang paa hende før man forlader den Sal, hvor hun er. Der er smukke Arbejder af Granet, som man maaske kunde regne til, hvad der bliver kaldt Genre, omendskønt det egentlig er historisk; hans Figurer ere smukt tegnede og af megen Udtryk, omendskønt smaa; Grand er ogsaa en ypperlig Akvarelmaler, en Gren af Konsten, som her, især hvad Landskaber angaa, baade drives meget og dertil ogsaa har naaet et højt Punkt. Der findes dog ogsaa to Principer, det ene som omtalt meget maniereret, men af de gode har jeg set udmærkede Tegninger, ogsaa i Sepia, hvori Boutton især udmærker sig. Watelet er ogsaa en Mand, der som Landskabsmaler staar højt; han er imidlertid ikke fri for lidt Manèr i Oljemaleriet, da derimod hans Tegninger ere Mesterværker. Det samme er Tilfældet, men i endnu

højere Grad med Hippolyte Lecomte, jeg kom uvilkaarlig til at tænke paa Professor Lorentzen, da jeg saa hans Arbejder.

Af Mauzaisse er en Prometheus, som om end lidt overdreven i Stillingen dog er en saa ypperlig malet Modelfigur, at jeg synes, den maatte omtales; og der var endnu saa meget af det gode, der virkelig fortjente en omstændelig Beskrivelse, hvis jeg maaske ikke allerede havde sagt for meget.

Jeg har skrevet efter min Overbevisning, maaske en Anden vilde have set det anderledes; jeg tror imidlertid, at man om end med den største Strænghed ikke kan Andet end indrømme, at her ere mange duelige Kunstnere.

H. Vernet skal nu fratræde sin Post som Direktør for Akademiet i Rom, man nævner Ingres som hans Eftermand, jeg skulde meget tvivle, om at han netop for Tiden er den rigtige Mand til at holde Kunsten paa den rigtige Vej, hvorfra saa mange søge at drage den. Og hermed vil jeg slutte disse Linjer; det har været mig umuligt at omtale Alt; Du vil imidlertid af hvad jeg har sagt kunne danne Dig en Slags Forestilling om Tilstanden her.

Synes Du, at nogle af disse Bemærkninger skulde være værd at meddele Akademiet, da overlader jeg det ganske til Dig at gjøre dermed hvad Du synes; men egentlig er disse Linjer skrevne for Dig, kjære Eckersberg, af Din altid taknemmelig hengivne

Martinus Rørbye.

V.

(Fra *M. Rørbye.*)

Athen, d. 1. Novbr. 1835.

Førend jeg forlader dette Opholdssted, maa jeg dog med et Par Ord sige Dig, kjære Eckersberg, hvorledes jeg har det og hvad jeg bestiller. Du kan med Grund allerede længe have ventet dette, men Du véd, hvorledes Tiden løber, naar man er paa en Udenlandsrejse; med Gru ser man det ene halve Aar efter det andet lagt tilbage, og kiger jeg saa i min lille Dagbog, da ser jeg ogsaa, at der alt er gaaet saare lang Tid siden Du sidst hørte fra mig, og det burde ikke være saaledes. Med hvem kan jeg egentlig bedre underholde mig om hvad jeg ser af Konstsager, end just med Dig; Du kender min Maade at se og dømme paa og jeg

véd, at jeg finder Din Interesse, naar jeg meddeler Dig Et og Andet. Skulde mine Anskuelser være falske, da vil Din Overbærenhed maaske rette lidt derpaa og tilgive mig, hvis ikke Din Lærdom og tidligere Raad ganske have fæstet saa dybe Rødder, som jeg véd, de fortjente. Jeg maa nu drage Nytten af den Erfaring og de Kundskaber i Kunsten, Du har meddelt mig; thi i Sandhed, her skal man ikke søge Saadant; jeg er næsten den eneste Maler her, omgiven af en Hob Arkitekter, der bygge og rive ned over al Maade, saa at den hele Samtale næsten ikke drejer sig om Andet, end om deres Færd.

Hvad Kunsten angaar, da vil det ikke sige stort; thi hidindtil er der næsten ikke bygget er ordentligt Hus i Athen, Alt skal gøres for godt Køb og være færdigt saa hastigt som muligt, saa at Ejeren kan drage al mulig Fordel deraf. Den bedste og smukkeste Bygning, som er bleven opført her, er en ny Mynt, som Hansen har bygget; den har vist sin store Fortjeneste, da Midlerne have været saa indskrænkede. Han er uden Spørgsmaal den største Arkitekt, som her er.

Han tilligemed en Preusser Schaubert, der er ansat som Bygningsinspektør, lede ogsaa paa en Maade det Hele. Her er rigtignok endnu et Par Andre, der ogsaa føre Navn af Arkitekter, men deres Kunst har kun saare lidet at betyde . . .

Det ny Athen har derfor ikke den Interesse for mig, som Udgravningerne paa Akropolis. Doktor Ross har megen Iver derfor, og da han er kommen hertil da han ingen Konkurrenter havde, er han bleven ansat som Overkonservator for Akropolis, Theseus-Templet og ved det, der findes af Oldsager her, og har nu saa meget at sige, at man uden hans Tilladelse ikke engang kan besøge og langt mindre tegne paa Akropolis, hvor man nu ivrigt er beskæftiget med at rydde alt det af Vejen, der i den senere Tid under Tyrkerne er blevet bygget og som til Dels ganske skjulte Propylæerne. Det store Batteri foran disse er alt nedbrudt og i dette fandt man det lille Nike Tempel brugt som Sten, men dog endnu stykkevis i den Stand, at man nu kan oprejse det igjen; og er dette Arbejde færdigt, da vil man give sig ifærd med Propylæerne, ovenpaa hvilke der ogsaa har været Batteri. Daglig finder man ved Udgravningen Ornamenter og andre Kunstsager, der tidligere have hørt til Templerne der oppe, og der maa af disse have været mange efter den uhyre Mængde Brudstykker, der komme for Dagen. Man fandt saaledes et Basrelief, der forestillede en kvindelig, bevinget

Figur i en bøjet Stilling; og dette Stykke, som synes at have tjent til Metope paa et Tempel, er det smukkeste og bedst konserverede, man hidendtil har stødt paa. Jeg har tegnet det og skal bringe det med hjem. Den Iver, man viser for at udgrave, synes mig næsten for stor, thi man er alt paa flere Steder kommen dybere, end jeg kan forestille mig, den antike Brolægning har været, og dette er for en Del Tilfældet foran Parthenon, hvor Konstruktionen nedenfor de fire Trin tydelig viser, at den har været bestemt til at være dækket. Jeg har her gjort nogle malede Skitser og nogle Tegninger, og jeg kan forsikre Dig om, at jeg ikke lader noget Øjeblik gaa ubenyttet bort; men Vejret lægger mig ofte Hindringer i Vejen, og dette gjør mig ondt paa dette fortryllende Sted. Akropolis er for mig det yndigste Punkt, jeg kender; hvor man drejer sig hen, har man de yndigste Motiver til Malerier i alle Genrer. Jeg maa formodentlig ikke have været saa ganske uheldig med hvad jeg har gjort; thi man har fra flere Sider været ivrig ifærd med mig om at blive her, og af Bestillinger paa Malerier og Tegninger har jeg alt for mange. Ja, jeg kan vel forestille mig, at Du smiler over at jeg selv fortæller dette, men jeg maa sige Dig Alt, hvad der saaledes hænder mig, altsaa ogsaa dette; men jeg kan ikke nægte, at denne Stilling næsten er forekommen mig komisk. Men om min Kunst i Tiden vilde vinde derved, er vel et stort Spørgsmaal. Desuden er der alt for meget, der trækker mig hjem, saa jeg intet Øjeblik vaklede. Alle sige, jeg staar mig selv i Lyset; men i Længden vil jeg hellere leve med lidt i Hjemmet, end med meget her, fjærn fra alle Venner. I disse Dage har jeg været beskæftiget med en lille Tegning, der forestiller Udgravningen foran Propylæerne, som man ser til Højre; ligefor har jeg den store Piedestal, hvorpaa man ikke véd, hvad der har staaet, den indtager rigtignok en stor Plads paa Tegningen, men gjør ingen ilde Virkning, da man lige bag ved den ser ned i Dalen og ud over Bjærgene. Figurerne kunne desværre kun blive smaa mod disse Kæmpestørrelser af Arkitektur.

Dog min lille Plads her i Brevet tillader mig ikke at nævne Dig, kjære Eckersberg, hver enkelt Tegning eller Skitse, jeg har gjort; jeg maa altsaa vente, til jeg engang kommer hjem, da skal vist min første Gang være til Dig og jeg medbringer da min lille Samling fra min græske Rejse, for derom at høre Din Dom. Hvad har Du syntes om, at

jeg er gaaet hertil? og hvad vil Du sige til, at jeg endog er gaaet til Konstantinopel? Dog, Du vilde bestemt selv have gjort det samme, naar en saa god Lejlighed havde tilbuden sig og Du alt var i Athen. Her er nemlig i disse Dage kommet et fransk Dampskib, der hver fjerde Dag gør denne Tur, anløbende flere af Øerne, Smyrna o. s. v., og efter Omstændighederne til meget godt Køb, saa at Bindesbøll og jeg have gjort den Beregning, at naar vi opholde os en Maaned i Konstantinopel og der anvende Tiden saa godt som muligt, maatte vi kunne drage Nytte deraf. Og vi haabe, at Akademiet ikke vil misbillige, at vi benytte Lejligheden for ogsaa at faa et lille Begreb, han om den tyrkiske Byggemaade, og jeg, for om muligt at samle nogle Motiver til Malerier, som efter det at dømme, jeg allerede har set af Grækenland, vist maa være saare malerisk. Naar vi da vende tilbage fra denne Rejse, ville vi gøre en lille Tur her i Landet og besøge nogle af Øerne før vi vende tilbage til Rom. — Hvad mine økonomiske Omstændigheder angaa, da kan Du vel tænke, at disse Rejser have bragt en betydelig Underbalance i Kassen, men jeg nærer altid det Haab, at hvad jeg har set og lært, vel vil være i Stand til at holde mig skadesløs derfor, naar jeg igen kommer i Ro, om ikke før, saa hjemme, da man der altid samler Et og Andet, hvoraf man kan gøre Brug. Her i Grækenland er især dyrt, derimod skal det være meget billigt i Konstantinopel, og Opholdet, efter Alles Sigende, saa interessant, og for Kunstnere lærererigt, at jeg længes meget efter at lære det at kjende; og er det da sket, kan jeg ogsaa vende tilbage overbevist om, at jeg har brugt min Tid saa vel, som det var mig muligt; og det skulde da glæde mig meget, kjære Eckersberg, hvis Du ogsaa var af samme Mening.

Naar Du nu ret vilde glæde mig, da skrev Du mig til i Rom, jeg har ikke faaet noget Svar fra Dig i lang Tid. Naar Du blot ofrede en Aftenstund i Stedet for at spadsere, da var det ikke mere, end hvad jeg saa ofte berøvede Dig, da jeg var hjemme, og jeg var Dig den Gang ligesaa taknemmelig for Din Underholdning, som jeg nu skal være det ved Dit Brev. — Undskyld, hvis det skulde være skrevet for smaat, jeg har benyttet Lejligheden, da Postpengene ere temmelig dyre og lagt det ind i et til Etatsraad Koch, som formodentlig har bragt Dig dette.

Og nu, kære Eckersberg, maa jeg bede Dig at hilse Professor Møller ret meget, og de andre Professorer og Med-

lemmer af Akademiet, og naar Du ser nogle af de gamle Kammerater fra Modelskolen, vil Du da ogsaa hilse dem fra

Din altid hengivne

Martinus Rørbye.

VI.

Fra *W. Marstrand.*

Rom, d. 13. Januar 1837.

Kære Hr. Professor!

Hvor ofte har jeg ikke allerede havt i Sinde at skrive Dem til, men en Uformuenhed til at kunne ytre mig om Alt det meget Herlige, som jeg har set og hvorom jeg saa gerne vilde underholde mig med Dem, har hidindtil været den Grund, som har opholdt mig, og det samme vilde for Øjeblikket være Tilfældet, dersom jeg ikke var overbevist om, at mine, skønt endnu næsten ligesaa umodne Ytringer vilde finde en overbærende Dommer i Deres faderligsindede Hjærte, og i denne Tanke er det mig usigeligt kært at vide, at De vist først og fremmest deler min Glæde over at være kommen til denne herlige Stad, dette Skatkammer for Kunstneren.

Ja, den hele Rejse er en Lykke, man ikke noksom kan paaskønne, hvor velgørende for Sindet og hvor frugtbringende for Forstanden — jeg tør næsten paastaa dens Nødvendighed for Kunstneren; thi han, som vil fortælle Noget om Mennesket og dets Færd, maa kende det og alle dets Forhold, og det har dog et ganske andet Udseende ved nærmere Betragtning, end fra det ensidige Standpunkt, hvorfra man sædvanlig i Hjemmet tror at kunne bedømme det.

At kende denne Mangfoldighed i Menneskets Stræben efter ét Maal er saa vigtigt i kunstnerisk som filosofisk Henseende, at man maa se det med egne Øjne; Ingen kan fortælle En det.

Jeg har alt set meget, næsten for meget, thi man overfyldes af Ideer, og den ene fortrænger den anden uden at Sjælen faar Tid til at bearbejde dem. Fantasien bliver derved uvirksom, og hvad min angaar, har denne først rømmet de af de gamle Beboere overfyldte Værelser, og de ny, der flytte ind, rumstere saa frygteligt, inden de finde deres Plads, at jeg naturligvis er ganske uskikket til at faa et or-

dentlig Syn paa Tingen og komme lidt til rigtig Besindelse om, hvad jeg egentlig først skal tage fat paa. Her er jeg vel over en Maaned og gjør Intet; jo, jeg ser mig træt paa alle de udødelige Minder om Fortidens Storhed; og saa lever jeg et ret fornøjet Liv med alle mine Landsmænd. Men Længselen efter atter at komme til at arbejde piner mig ofte; og jeg kan det ikke endnu, som sagt, Fantasien staar stille. Godt er det, at jeg er kommen her om Vinteren, thi saa kan jeg berede mig lidt til at tage mod Sommerens Herligheder med mere Ro.

Min Rejse hertil var langvarig og tilsidst trættende; jeg var 18 Dage i Karantæne og dyrt var det som en Ulykke. Jeg længtes derfor meget efter Ro, men den skal man i aandelig Henseende, i det mindste i Førstningen, forgæves søge i Rom, her er alt for meget, der tager alle Ens Evner i Beslag.

I Tyskland har jeg set adskilligt af nyere Kunst, som var godt, især da i München, hvor der bliver gjort en Del, og hvor Kunstnerne virkelig leve et meget behageligt Liv for Øjeblikket under Kong Ludvigs Ægide. Det synes at være en overmaade klog Mand; thi foruden den Smag og Pragt, han forskønner sit Land med, styrer han de andre Grene af Staten saa godt, at Bajrerne selv skatte dem meget lykkelige under hans Scepter; Alt, Universitetet og det Militære skal være fortræffeligt. Kun Embedsmændene faa en lille Gage, han synes at vurdere deres Tjenester rigtigt. Derved spares da Penge, hvorfor alle de herlige Bygninger rejse sig; og hvilken Mængde Malere beskæftiger han ikke! Der er nu først Cornelius og hans Anhang. Han har ikke i den Grad interesseret mig, som hans store Renommé skulde lade formode, især nu efter at jeg har set Michel Angelo, af hvem han synes at være en affekteret, moderniseret Efterligner. Dog ere der enkelte af hans Kompositioner, man maa lade vederfare den Ret, at de vidne om en tænkende Kunstner. Af alle Historiemalere i München har ingen interesseret mig saaledes som en ung Mand, Kaulbach, der arbejdede paa et stort Maleri for Raczinsky. Det var i mine Tanker overordentlig skønt. Det forestillede det Sagn om Slaget mellem Hunnernes Konge Alarik og Romerne, hvor Aanderne af de Faldne paa begge Sider om Natten i Forbitrelse fortsætte Kampen fra Dagen i Forvejen. Man ser dem kæmpe i Luften og svæve op fra Valpladsen vækkende og opmuntrende hverandre til Hævn. Det er saa skønt tænkt og tegnet, at jeg

var ganske henrevet deraf, og ædelt, naturligt og frit for denne Stilisering, som de tyske Historiemalere have saa travlt med. Han studerer sine Gestalter umiddelbart i Naturen og søger kun at hente det skønneste Stof, som den tilbyder.

Jeg saa' ogsaa Kompositioner af det daglige Liv af ham, flere Scener af Schillers „Verbrecher aus verlorener Ehre", saa mesterlige, karakteristiske og rørende sande, at jeg glædede mig over den Triumf, som derved det saa tvetydigt ansete Genrebillede vandt. J München er det ikke synderligt anset, men hvorfor? fordi det ikke duer, alt det, de sædvanlige Genremalere gøre; Simonsen er en af de bedste, han maler bedre end de fleste.

Men glædeligt er det at se den Hæder, som Kunstnerne nyde i München, og det gode Udkomme, som de Dygtige have; og det vil nok holde sig, thi München har vundet en Anseelse i Tyskland, saa den vist længe vil blive Centralpunktet for Kunsten der. Der gøres en uhyre Mængde Billeder, som sendes over hele Tyskland, og naar jeg undtager, hvad Kongen lader gøre, bliver der næsten intet købt i München. Højst gavnligt er det derimod for Kunstnerne selv at leve sammen med denne Mængde, thi Konkurrencen vinder.

Fra München rejste jeg gennem det dejlige Schweiz; der maa man desværre rejse som Englænder med Førere og mange Penge i Lommen; jeg var der da saa kort som muligt, gik over Turin, hvor jeg saa' et stort, i mange Henseender fortræffeligt Portræt af Kongen af Sardinien til Hest af Horace Vernet, til Genua, til Livorno, hvor jeg tabte 18 Dage af Livet i Arresten i Lasaretet, til Pisa, Siena, hvor jeg besøgte Mocenni, og saa til Rom. . . .

Og nu gaar jeg om og ser paa disse guddommelige Folk, paa Michel og Rafael, ikke noksom kan man kaste sig i Støvet for dem. Ja, vor Tid er kun lille mod deres, en St. Peter bliver nok ikke saa let bygget igen, og hvad er saa den mod Kolossæum og Kejserpaladserne, skønt i Ruiner. Det synes, som om der i den Henseende er en betydelig Dekadence. Naar vi her i vore Vennekredse med Vemod tale om hvad for smaa Snustobaksdaaser man maa sidde og male, da vide vi desværre ikke at søge nogen Trøst i Fremtiden, og vi føle da et lige saa stort Tryk ved Synet af Roms Herligheder, som vi i andre Øjeblikke svælge i Nydelsen af dem. Dog, jeg deler ikke ganske de Andres Anskuelser

med Hensyn til det daarlige Udkomme hjemme, det har dog forbedret sig betydeligt, og i det Hele taget vilde det, der anvendes til Kunst, ikke være saa ringe, naar det blev rigtigt anvendt. For Kunstens Skyld er det vist nok det bedste, at der leve saa mange duelige Folk, som muligt, sammen paa ét Sted; thi jo mere Folk ser, jo mere udvikles deres Sans, og Trangen dertil fremstaar, man ser det i München; Kongen har kaldt de bedste tyske Kunstnere til sig, og Aar for Aar fremstaar skønnere og større Værker. Og hvor mange Gange trænge vi ikke hjemme til Folk. Kunstforeningen maa jo ofte af Mangel paa Malerier købe højst middelmaadige Ting. I mange Fag, som Lithografien f. Eks., have vi ikke en eneste, der kan noget; det er en Spot at se vore Hæfter fra Galeriet i München, hvor denne Kunst er drevet meget vidt.

Og hvorfor kunne vi ikke hjemme have det lige saa godt som i Udlandet? i mange Henseender staa vi over dem, i rigtig perspektivisk Anskuelse og Tegning og Malning kunne vi maale os med dem Alle og overgaa de Fleste, det, som vi have Deres Vejledning at takke for, det er endogsaa bekendt nok i München. Jeg vil i det Mindste bestandig arbejde med Hensyn til de Fordringer, som Fædrelandet kan gøre paa min Tjeneste, og jeg glæder mig til atter at kunne følge i de Spor, som De, kære Professor, saa kraftig har traadt i den Vej, som er den eneste rigtige at følge til Kunstens Tempel.

Jeg vil nu fylde den øvrige Del af Brevet med Nyheder her fra Landsmændene, som maaske kunde interessere En og Anden.

Thorvaldsen, den gamle, kraftige, dog evig unge Kunstner, gør endnu de skønneste Kompositioner, man forbavses ved den Rigdom af Ideer hos ham. Han taler nu igen meget bestemt om at komme til Sommer til København for at ordne sine Affairer med sit Testamente.

Bindesbøll gør efter hans Anmodning det ene Projekt efter det andet til Musæet, Blunck og Küchler male Genrestykker ret vakkert. Konstantin Hansen har ogsaa et Parti af Rom med Figurer i Arbejde, og Rørbye maler tyrkiske Scener, han har gjort mange smukke Studier i Grækenland og Tyrkiet, saa vel som Bindesbøll. Han er ellers i denne Tid plaget af Feberen, dog synes den nu at være overstaaet. Sonne og de Øvrige male ligeledes de bekendte italienske Scener. Dog, det er sandt, Koop har bedet mig skrive,

at han nu maler paa den Kopi, som nok, saa vidt jeg husker, Kongen har bestilt. Kolera er her ikke, og Frygten for den har tabt sig noget, da Paven har forbudt den at komme. Naar De ser Købke, Roed, Eddelin, Adam og de andre Venner beder jeg Dem at bringe min Hilsen. Petzold havde jeg glædet mig til at træffe, maaske kommer han igen herned.

Professor Møller haaber jeg ligeledes lever vel. Til Professor Høyen skal jeg snart skrive. Hvis Løjtnant Normann er i Byen, glæder det mig ogsaa at kunne hilse ham. Fra Rørbye og Küchler og de øvrige Danske er jeg herved Overbringer af de bedste Hilsener, og til sidst bringer jeg min egen, den hjærteligste, med den Bøn, at se en Gang ved Lejlighed nogle Linjer fra Deres kærlige Haand.

Deres hengivne

Vilhelm Marstrand.

Anmærkning. De ovenstaaende Breve, der velvilligt ere blevne os overladte til Udgivelse, have især forekommet os interessante ved de Domme, de indeholde over samtidig fremmed Kunst. Særligt lærerige synes Rørbyes Udtalelser om de franske Malere af den romantiske Retning os at være, fordi de vise den samme Forkærlighed for den tammere og korrektere Retning i den franske Kunst, som fremtræder i Høyens nys udgivne Forelæsninger over Londonerudstillingen 1851, i hvilke Malere som Vernet og Delaroche sættes over Delacroix, dèr synes den danske Professor at mangle Sjæl, Dybde og Alvor. Det er nøjagtigt den samme Kunstanskuelse, der paa samme Tid er herskende i vor literære Kritik, og som bringer Heiberg til at forkaste Hugo, medens han beskytter Scribe. Red.

Literatur.

Fr. Krebs: Det gamle og det ny Samfund eller Lavstvang og Næringsfrihed.

Den første Del af Hr. Krebs' Bog er en Bearbejdelse af E. Levasseurs „*Histoire des classes ouvrières en France depuis la conquête de Jules César jusqu'à la Revolution*". Bearbejderen gør i sin Fortale en Slags Undskyldning for Behandlingens Bredde, der er foraarsaget ved „at han har manglet Tid til hyppig Gennemlæsning af sit Manuskript". Det kunde uden mange Gennemlæsninger have været forhindret, at Sætninger ordret vare blevne gentagne paa Bogens forskellige Sider, og Hr. K. vilde ved at have anvendt lidt mere af sin Tid have sparet adskilligt af Læserens. Der er desuden Grund til at antage, at Hr. K.'s Mangel paa Tid kan have foraarsaget faktiske Fejl*), og derfor gør den, der har Lyst at lære Bogen at kende, vist bedst i at læse den i Original.

Aarsagen til Bearbejdelsens Udgivelse angives at være Ønsket om at „sammenholde vor Tids sociale Bevægelser med Fortidens", og anden Del indeholder en Beskrivelse af de nuværende Tilstande i Danmark og en Række Reformforslag dertil. Hvad Hr. K. har gjort for at „sammenholde" disse to Skildringer er at lade dem være Dele af samme Værk, nogen Sammenligning foretager han ikke, og første Del bidrager ikke til en bedre Forstaaelse af Nytten eller Gennemførligheden af de i anden Del gjorte Reformforslag. Den blotte Beskrivelse af de franske Forhold siden Revolutionen vækker ingen Ønsker om en Tilbagevenden dertil, og naar Hr. K. foreslaar at genoptage den daværende Ordnings gode Sider, men at undgaa Manglerne derved, saa bliver han Beviset

*) Tal og Beregninger ere i al Fald ikke omhyggelig behandlede. Pag. 71 underrettes man f. Eks. om, at Skatternes samlede Beløb i 1292 udgjorde c. 12,000 Livres, hvilket udregnes at være c. 75 Mill. Franks i vore Penge. Den Regning er gal.

Pag. 108 faar man at vide: „Philip af Valois begyndte sin Regering med at bringe Forvirring i Pengevæsnet og med at sætte en fast Takst baade paa Arbejdslønnen og paa Fabrikater, samt med at forbyde Renter af Laan. Han reducerede saaledes i Virkeligheden alle Laan med en Fjerdedel." Dette er meningsløst. Hvor meget Philip af Valois „saaledes" ved de i den første Sætning anførte Forholdsregler reducerede alle Laan, det kan intet Menneske udregne. Det kan lige saa gærne have været med tre som med én Fjerdedel.

skyldig for, at de gode og de daarlige Sider ikke ere uadskilleligt knyttede til hinanden.

Han foreslaar saaledes en delvis Genoptagelse af Lavsvæsnet. Han mener nemlig, at det er en Fejl ved vor Næringslov, at den har afskaffet Svendeprøverne og at den har givet Adgang til Næring helt fri, og han tror, at dette har haft skadelige Følger for den Enkelte, der i de sjældneste Tilfælde véd, hvad der tjener ham bedst, og for Samfundet, fordi den Dygtige kommer til at staa tilbage for Charlatanen, der forstaar at gøre Reklame. For at nu unge Mennesker ikke uoverlagt skulde kunne etablere sig og ruinere sig selv og Andre, foreslaar han, at Ingen skal kunne begynde en Forretning uden efter at have udstaaet en Læretid og efter at have aflagt Dygtighedsprøve, men at Den, der har opfyldt disse Betingelser, skal have Adgang ikke alene til den Beskæftigelse, han har lært, men til en hvilken som helst anden. Denne sidste ny Bestemmelse vilde forhindre al Strid om til hvilken Næring den Enkelte havde erhvervet sig Ret, og der er efter Hr. K.'s Mening ingen Fare for at den, der har givet Bevis for grundig at have lært en enkelt Profession, skulde falde paa at beskæftige sig med en anden. Erfaringen giver næppe altid Hr. K. Ret i denne hans Formodning. For enkelte Virksomheders Vedkommende ere jo Eksaminerne bibeholdte. Ingen kan f. Eks. blive Læge uden Eksamen, og om Lægerne skulde man altsaa antage, at de ikke vilde beskæftige sig med en Virksomhed, som de ikke fuldstændig kunde magte. Mon Hr. K. er vis paa, at den Bog, han har skrevet, ikke er et Bevis paa det Modsatte?

Hvis man efter Hr. K.'s Forslag indførte, at en hvilken som helst Dygtighedsprøve skulde give Berettigelse til Udøvelsen af en hvilken som helst Haandtering, saa maatte man enten gøre alle Prøverne saa lette, at de bleve uden Betydning; eller saa vanskelige, at man blev uretfærdig. Det er jo nemlig saa, at der er enkelte Haandteringer, som kunne læres hurtigt, andre kun langsomt. At forbyde Nogen at beskæftige sig med de lette Haandteringer, der ikke havde udstaaet en unødvendig lang Læretid og ikke havde aflagt Prøve paa en ufornøden stor Dygtighed, vilde være en Uretfærdighed mod de legemlig eller aandelig svage Personer, der ernære sig ved saadan Gerning. Med Rette vilde man kun kunne forlange Bevis af dem for, at de forstode sig paa det, hvormed de vilde ernære sig. Men paa den anden Side kan man dog ikke antage, at den der er flink f. Eks. til at

flette Kurve, ogsaa derfor skulde være en god Urmager. Og efter Hr. K.'s Forslag bliver det umuligt at forhindre, at den, der har Lyst men ingen Evne til et vanskeligt Haandværk, skaffer sig Retten til at udøve det ved at lære sig et let. Hvis Dygtighedsprøverne skal genoptages, og hvis de ikke enten skal blive uretfærdig strænge for Nogles Vedkommende eller helt betydningsløse, saa maa de gøres forskellige for hvert Haandværk, og saa ville de paa ny medføre uendelige Stridigheder mellem Lavene, saaledes som Levasseur beskriver dem i den af Hr. Krebs bearbejdede Bog.

Af dette Værk lærer man endvidere, at Forholdet mellem Mestre og Svende kun var godt saa længe begge havde det lige og højst kummerligt. Hr. K. maa antages at have Fornemmelsen af, at Gennemførelsen af hans Forslag paa ny vilde medføre en saadan fælles Elendighed, i alt Fald anfører han ingen anden Grund til sin Paastand om at en Tilbagevenden til Lavsinstitutionen vilde forbedre det nuværende slette Forhold mellem Mestre og Svende. Men Elendigheden vilde heller ikke udeblive, den er en nødvendig Følge af hans Forslag om, at der i Fremtiden skal sørges for, at den enkelte Næringsdrivende ikke til Skade for de andre tiltrækker sig alt for stor Forretning og Indtægt, og at dette skal søges gennemført selv om Udviklingen derved bliver langsommere. Thi som Følge deraf maatte Fortidens Reglementer om, hvorledes Fabrikationen skulde foregaa, og hvorledes Fabrikatet skulde være, paa ny sættes i Kraft, og det vilde altsaa ikke kunne tillades nogen dygtig Mand at gennemføre nogen Forbedring i sin Bedrift, førend den store Mængde ogsaa var bleven overbevist om Forbedringens Nytte og ligeledes havde bestemt sig for dens Indførelse. I Stedet for at det nu til Dags er de Dygtigste, vilde det herefter blive de Dummeste, der vilde komme til at bestemme Landets Udvikling, og at dette under den nærværende Konkurrence mellem Landene vilde ende med almindelig Ruin, behøver intet Bevis.

Angaaende Læredrengene ytrer Hr. K.: „Læredrenge-Institutionen bør optages paa ny, men i en ædlere Skikkelse, og det maa paahvile Lavene at vaage over den og føre Tilsyn med den. Den første Pligt, der derefter kommer til at paahvile Lavene, er den, at de nøje paase, at den Mester, som vil holde Lærlinge, virkelig er skikket hertil; thi det maa jo være klart for Alle, at ikke enhver Mester er skikket hertil. Han skal ikke alene være i Besiddelse af den fornødne Dygtighed, men ogsaa være saa beskæftiget i sit Haandværk, at Lærlingen paa hans Værksted kan se og lære,

hvad han bør se og lære. Han maa dernæst ogsaa være i Besiddelse af saadanne Karakteregenskaber, at unge Menneskers Oplærelse kan betros ham. Endelig maa hans Værksted, hans Hus og Husholdning være af den Beskaffenhed, at de i saa Henseende kunne tilfredsstille billige Fordringer." Alt dette er Lavenes første Pligt mod Læredrengene, desuden have de mange andre; men jeg skal indskrænke mig til denne første og skal end ikke diskutere den, men kun bemærke, at den Pligt, som Samfundet har mod Læredrenge, den maa det vel ogsaa have mod andre Drenge og Piger, og at lige som det maa være klart for Alle, at ikke Enhver er skikket til at holde Læredrenge, ligesaa maa det ogsaa være klart, at ikke Enhver er skikket til at opdrage Børn. Det maa derfor være en Forglemmelse, at Hr. K. ikke ogsaa forlanger Nedsættelsen af en Kommission, der, forinden noget Ægteskab indgaas, har at undersøge, hvorvidt Ægtefællernes Karakter, tidligere Vandel osv. er af den Art, at man kan tillade dem at sætte Børn i Verden, og at man kan betro dem Børnenes Opdragelse. Det vil ikke falde Samfundet vanskeligere at opfylde denne end den foregaaende Pligt.

For at forebygge den megen Reklame og Humbug, som der findes nu til Dags, gør Hr. K. flere Forslag, som han derpaa straks selv erklærer for upraktiske; og der vil være mange Læsere, som ikke ville forstaa, hvorfor han da har ladet dem trykke. Jeg vilde maaske heller ikke have begrebet det, hvis jeg ikke i en tidlig Alder havde beskæftiget mig med et ganske lignende Problem. For en Snes Aar siden var der nemlig for Dosseringens ene Ende en lukket Laage, som spærrede Udgangen til Østerbro. Den var en ubehagelig Overraskelse for de Spadserende, som umulig kunde ane dens Tilværelse, da Adgangen fra Nørrebro var fri. I et Avertissement i Adresseavisen udlovedes der stadigt en stor Belønning til den, der kunde udfinde Grunden til at denne Laage holdtes lukket. Jeg, der dengang endnu ikke vidste, at den menneskelige Dumhed er Skyld i saa overordentlig meget, jeg gik derfor stadig og spekulerede over den Laage. Den Tid, jeg brugte dertil, er senere kommen mig til megen Nytte; thi mange Gange, naar Andre forgæves bryde deres Hoveder med at udfinde Grunden til dette eller hint, saa tænker jeg blot paa den gamle Laage ved Dosseringen.

Hr. K. helliger ogsaa Jordbesiddelsen sin Opmærksomhed. Han sværmer for Fæstevæsen i Modsætning til Selvejendom, og han polemiserer imod Stuart Mill, der havde den modsatte Anskuelse, men hos hvem han tror at kunne eftervise

Fejl i en statistisk Beskrivelse af Belgiens Forhold. Det er overflødigt at undersøge, hvem der har Ret; thi Uenigheden ligger langt dybere, og drejer sig om det Maal, der maa tilstræbes. Hr. K. har gjort den Iagttagelse, at Indvandringen fra Landdistrikterne til de større Byer, specielt til København, er langt større end den Udstrømning, der derfra finder Sted tilbage til Landet. Han slutter deraf, at Byerne ere ude af Stand til selv at tilvejebringe de nødvendige Individer til de forskellige Industrigrenes Forsyning, og at det er nødvendigt at ordne Landboforholdene saaledes, at Indvandringen derfra kan blive ved. Af denne Hr. K.'s Slutning følger altsaa, at den Ordning, som alle andre Mennesker vilde antage for at være den sletteste, netop maa være den bedste, og at Opgaven maa være, at sørge for at saa faa Mennesker, som muligt, og disse igen saa kummerligt, som muligt, kunne ernære sig ved Agerbrug; thi med en saadan Ordning vil man være mest sikker paa at Indvandringen til Byerne vedvarer. Dette er hvad Hr. K. har Æren af at have opdaget, og det bliver Mills Skam, at han ikke har haft Øje derfor. Man lærer ogsaa heraf, hvor blind man kan være for sine nærmeste Omgivelser, jeg er vis paa, at der foruden mig er mange Københavnere, der aldrig have mærket nogen Utilbøjelighed hos deres unge Medborgere til at sørge for Bybefolkningens Vedligeholdelse.

Hr. K. har meget imod de rige Finansbaroner*), og man forstaar, at han vilde give sit Samtykke til en Deling af deres Formue. Hvis han kan finde nogle af dem, og hvis han kan overtale dem til ogsaa at gaa ind paa Delingen, saa har han unægtelig heri et praktisk Middel til at forbedre Mellemklassernes Vilkaar. Men hvis dette ikke lykkes ham, saa kan man ved et simpelt Ræsonnement vise, at alle hans øvrige Forslag ikke kunne gavne Nogen. For at forøge en Stands Indtægter maa man nemlig enten anvise den nye Indtægtskilder, eller tage det fra Andre, som man vil give til den. At fordele den samme Indtægt saaledes, at Nogle faa mere og Ingen mindre, det sætter den lille Tabel sig paa det Bestemteste imod. At Landets forskellige Indtægter ikke ville blive forøgede, men formindskede, ved Hr. K.'s

*) Ved Finansbaroner forstaar Hr. K. ikke de virkelig adelige Herrer, Arvingerne til de store Formuer. Han har Intet imod de Folk, der ved Arv ere komne i Besiddelse af Formue; ved Finansbaroner forstaar han kun „Parvenuer", der selv have tjent umaadelige Formuer.

forskellige Forslag, det indrømmer han selv, og fra de slettere Stillede vil han ikke tage til Fordel for Mellemklasserne. Det eneste Haab, der bliver tilbage, er altsaa til Finansbaronerne og til den Virkning, som Hr. K.'s Overtalelsesevne vil kunne have paa dem. Hvis Nogen skulde frygte for, at disse „Finansbaroner" skulde være ubønhørlige, saa bedes man dog betænke, at de her hjemme ikke findes andre Steder end i Hr. Krebs' egen Fantasi, og at der derfor er al Rimelighed for at han vil kunne komme overens med dem. Paa den anden Side ødelægger denne deres helt fantastiske Tilværelse rigtig nok ogsaa Virkningen af deres Formues Fordeling, og dermed glipper det sidste Haab til Hr. K.'s Reformer.

Det er ikke alene de socialøkonomiske Forhold, som Hr. K. er misfornøjet med; men det er med hele Tidsaanden. Han fordømmer den fri Stemmeret, fordi den giver de udannede Masser politisk Indflydelse, og han har af den af ham selv bearbejdede Frankrigs Historie ikke lært, hvad Fare der er ved at lægge Magten i Kongens eller i de privilegerede Klassers Haand. — Han bebrejder Nutiden, som efter hans Tidsregning begynder 1857, at den ingen store Mænd har frembragt. Store Mænd paa højest 19 Aar! — Han er misfornøjet med Damerne, fordi de kun tænke paa Pynt, og med Nutidens Ideer, fordi de fordre, at Kvinden skal arbejde, o. s. v. o. s. v.

Han anfører, at en Dreng, der kom hjem fra Børneselskab, ytrede, at det var simpelt, at de ingen Champagne havde faaet. Hvis denne ene barnagtige Ytring skulde kunne være et Bevis paa Tidens Jammerlighed, hvad maatte saa Hr. K.'s mange mismodige Hjærteudgydelser ikke blive for et Bevis? Ingen af Delene er dog noget Tidens Tegn. Drenge have til alle Tider været lækkersultne, og daarlige Bøger ere ikke Nutidens Opfindelse.

Men hvad der er et sørgeligt Tegn paa Dannelsens Standpunkt her hjemme, det er, at denne Bog er bleven rost i det Mindste i ét stort Blad, og at selv Modstandere have behandlet den som et alvorligt Værk.

Med de Bemærkninger, jeg har gjort, ere langt fra alle Indvendinger udtømte; men „il ne faut pas tellement épuiser un sujet, qu'on ne laisse rien à faire au lecteur".

Ernst Brandes.

Paa den Gyldendalske Boghandels Forlag er nylig udkommet:

1ste—3die Hefte

af

CHRISTIANIA THEATERHISTORIE.

Ved

H. J. HUITFELDT,

Fuldmægtig i det norske Rigsarkiv.

Udkommer i Hefter à 1 Kr.

Breve

fra

Danske og Norske,

især

i Tiden nærmest efter Adskillelsen.

Udgivne

af

Ludvig Daae,

Professor ved Universitetet i Christiania.

5 Kr.

DEN DANSKE STRAFFERET.

Af

C. GOOS,

Professor juris.

1ste Del.

(O. u. T. **Indledning til den danske Strafferet.**)

7 Kr.

Indhold.

Kvindens retlige Stilling i Danmark. Af Prof. C. Goos.
Breve fra danske Kunstnere i Udlandet til C. W. Eckersberg.
Literatur. Fr. Krebs: Det gamle og det ny Samfund eller Lavstvang og Næringsfrihed.

I Redaktionsanliggender bedes man henvende sig til Cand. mag. E. Brandes, **Tordenskjoldsgade 15, 3dje Sal,** hvorhen ogsaa alle Bøger og Blade, Tidsskriftet vedkommende, ønskes sendte.

Dette Tidsskrift udkommer i maanedlige Hæfter paa gennemsnitlig 5 Ark til en Pris af 6 Kroner halvaarlig. — Subskription, som er bindende for ét Bind (6 Hæfter), modtages i alle Boglader i Danmark, Norge og Sverig samt paa de kgl. Postkontorer.

HARVARD COLLEGE
JUL 14 1900
LIBRARY.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og **Edvard Brandes.**

1876. — November—December.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

Paa den Gyldendalske Boghandels Forlag er nylig udkommet:

FRU MARIE GRUBBE.

Interieurer fra det syttende Aarhundrede.

Af

J. P. JACOBSEN.

4 Kr.

Livs Erindringer og Resultater.

Af

M. GOLDSCHMIDT.

1ste Del. — 6 Kr.

2den Del (»Nemesis«) udkommer i Januar—Februar.

AF LIVET OG NATUREN.

Skildringer, ældre og nye,

af

THOMAS LANGE.

3 Kr. 75 Øre.

DEN FORVANDLEDE KONGE.

Skuespil i tre Akter.

1 Kr. 50 Øre.

Kvindens retlige Stilling i Danmark.

V.

Hvor vigtige end de Retsspørgsmaal ere, som angaa Ægtefællernes gensidige Forhold under Ægteskabet, falde dog de ved Ægteskabets Opløsning opstaaende Spørgsmaal mere i Øjnene, fordi der skal særegne Omstændigheder til, for at Forholdet mellem Ægtefællerne under Ægteskabet kommer for det retlige Forum, medens Formuens Deling ved Ægteskabets Opløsning meget ofte er en Akt, der fordrer det Offentliges Medvirkning.

Historisk begynder Retsudviklingen her med den Regel, at Manden eller hans Arvinger beholde den hele ægteskabelige Formue. Det er den videst drevne Konsekvens af den Magt, Manden fik over Hustruen ved Ægteskabet: Manden køber Konen, han ejer hende, hendes Arbejdskraft, hendes Formue. At denne Regel ikke i nogen væsentlig Grad gik ud over Hustruens Slægt, skyldtes en anden Uret mod Kvinden, at hun enten overhovedet ikke havde Arveret eller i alt Fald ikke Arveret i det under ældre Samfundsforhold alene væsentlige, den urørlige Ejendom. Da Kvindens Arveret anerkendtes, blev regelmæssig dog Hustruens urørlige Formue udenfor Mandens Ejendomsret. I England har denne Ordning holdt sig længst og gælder egentlig endnu; men Loven af 9 Avgust 1870 har indført Begrænsninger af Mandens

Ret i de Forhold, hvor Anvisning paa Ægtepagter eller særlige Dispositioner ikke havde vist sig tilstrækkelig til at afværge dens Virkninger. Den norske Kommission udtaler, at hin Ordning er saa paafaldende uretfærdig mod Hustruen, at det fremstiller sig som hartad uforklarligt, hvorledes den kan være blevet herskende i noget civiliseret Samfund, og heri ville alle samstemme. Denne Ordning ligger ganske udenfor det, hvorom der kan være Tale, naar Hustruens lige Ret med Manden skal anerkendes.

Fra den Ordning, der lader Manden beholde hele Formuen som sin Ejendom ved Ægteskabets Opløsning, ere baade i sin Tid Romerretten og nu i nyere Tid den engelske og den amerikanske Ret, saa vidt Forandringen her rækker, gaaet over til Særejeordningen. Formuen deles saaledes, som den vilde være fordelt, hvis intet Ægteskab havde bestaaet. Det ligger unægtelig nær i denne saaledes sig gentagende Kendsgerning at se et Varsel om, at dette System er Fremtidsmaalet for en Retsudvikling, der vil gøre Princípet om Hustruens Ligeberettigelse med Manden Fyldest. Betydningen heraf vil imidlertid svækkes, naar man lægger Mærke til, at Hovedsagen ved hine Retsreformer har været Hustruens lige Ret med Manden under Ægteskabet. Med Særraadighedsprincipet, der fyldestgør denne, har man da ladet Delingen efter Særejeprincipet følge med som en naturlig Konsekvens. Men saa længe de forskellige Delingsprincipер ikke selvstændig ere prøvede mod hinanden fra Ligeberettigelsens Standpunkt, mangler der et Led i de Præmisser, som ere nødvendige for at afgøre, hvorledes Ligeberettigelsen bedst skal ske Fyldest i det Hele.

Deling efter Særejeprincipet kan vel siges formelt at gøre lige Skel mod begge Ægtefællerne; men reelt dølger det ved ganske at lade Ægteskabet ude af Betragtning, en Ulighed og derfor en Uretfærdighed, der faktisk som oftest vil gaa ud over Hustruen. Dette er oftere under For-

handlingerne i Norden om denne Sag blevet berørt, saaledes paa Juristmødet i Stockholm 1875, i den norske Kommissions Betænkning og af den danske Justitsminister under de tidligere omtalte Forhandlinger paa Rigsdagen.

Den norske Kommissions Betænkning oplyser Sagen ved følgende Betragtninger:

„I fremmede Lande har det undertiden af Kvindekønnets Talsmænd været forlangt, at Hustruen skal beholde sin Arbejdsfortjeneste som sin særskilte Ejendom. Dette vilde blive meget uretfærdigt, med mindre man tillige bestemte, at Mandens Arbejdsfortjeneste skulde være Særeje for ham. Tilsammentagne vilde imidlertid disse Regler i Almindelighed blive til Skade for Hustruen.

Dette er ved første Øjekast indlysende for de Samfundsklassers Vedkommende, i hvilke Hustruen intet erhverver. Den Kvinde, der er gift med en Handelsmand, en Fabrikant, en Skibsreder eller med nogen, som beklæder et Embede eller en bedre aflagt privat Betjening, kan ikke godt tænke paa at erhverve noget for sig selv. Hendes Tid og Kræfter ere i Almindelighed fuldt optagne med at bestyre Huset, og hvad hun forarbejder bliver næsten altid opbrugt, ikke solgt. Kvinder i denne Stilling erhverve følgelig som oftest slet intet og mindst, naar Manden lægger sig Rigdom til. En Forandring i Lovgivningen, der berøvede disse Kvinder Egenskaben af Medejersker i Mandens Erhverv og til Gengæld tillagde dem udelukkende Ejendomsret til den Smule, de selv kunde erhverve, vilde være alt andet end en Velgerning. Den vilde i Virkeligheden gaa ud paa at gøre deres økonomiske Forhold ganske afhængig af Mandens Vilje og Omtanke for dem.

De skadelige Følger af en saadan Forandring vilde ogsaa ramme Almuens Kvinder. Man tænke sig blot det Tilfælde, at Ejeren af en stærkt pantsat Bondegaard gif-

ter sig med et ubemidlet Fruentimmer. Baade Ejendommen og Gælden ere efter Forudsætningen udelukkende hans og vedkomme ikke Hustruen. Gaar det dem nu efter Omstændighederne jævnt godt, det vil sige, hvis de ved et langt Livs Slæb omsider drive det til at faa Gælden betalt, og Manden saa dør uden at gøre noget Testament til Fordel for Hustruen, saa vil Formuen tilfalde hans Arvinger, og hun gaar ud af Gaarden lige saa fattig, som hun kom. Thi de Produkter, ved hvis Salg en saadan Gæld regelmæssig maa tænkes betalt, ville juridisk taget i Almindelighed være hans Ejendom, ikke Hustruens. Dette gælder ikke blot om den Ved eller Træ-lest, han har hugget paa Ejendommen, og om det Korn, han har avlet, men ogsaa om den paa Gaarden faldne Mælk, Smør, Ost og andre Fødevarer. Thi det er for Mandens Regning, disse Genstande ere producerede, selv om Hustruen har ledet nogen Del af Arbejdet dermed, ja selv om hun har taget den virksomste Del deri. Hun er derfor ikke Medejerske i Genstandene, og vil, hvis hun har arbejdet uden at betinge sig Godtgørelse af Manden, efter den Ret, som gælder i de Lande, efter hvis Lovgivning Spørgsmaalet kan opstaa, heller ikke have noget Retskrav paa saadan Godtgørelse. At ordne Sagen anderledes, vilde ogsaa være vanskeligt. Bagefter, maaske efter mange Aars Forløb, at bestemme, hvor meget hun egentlig burde have for sit Arbejde, er en af de Opgaver, ingen Lovgivning lettelig vilde paalægge Domstolene at løse. Men at Hustruen under saadanne Omstændigheder har eller kan have et billigt Krav paa en større eller mindre Lod i, hvad Manden har oplagt og anvendt til Gældens Betaling, lader sig ikke nægte. Hun vil i Almindelighed have taget Del i selve det produktive Arbejde, og om det end fornemmelig er ham, som producerer, saa er det hende, som tager vare og sparer.

Selv den stræbsomme og ordenlige Arbejdsmands

Hustru vil være bedst tjent ved, at begges Arbejdsfortjeneste slaas sammen til fælles Ejendom. Thi ogsaa om denne Klasse gælder det, at Mandens Arbejde er mere værdt end Kvindens, og at han i Almindelighed erhverver mere end hun.

Kommissionen anser det saaledes som en stor Misforstaaelse, naar man i Lande, hvor den Grundsætning gælder, at fælles Erhverv skal blive fælles Ejendom, søger i Kvindernes Interesse at rokke den."

Af denne Udvikling, som ganske maa tiltrædes, følger, at det ikke blot er en Ubillighed men en Uretfærdighed, naar Hustruen ved Deling efter Særejeprincipet udelukkes fra Andel i Udbyttet af Mandens Erhverv. Det er uretfærdigt ikke blot, hvor hun har deltaget i det produktive Arbejde, men ogsaa, hvor hun ikke har gjort det, men ved at bestyre Huset, tage Vare paa Hjemmet og ved mangfoldig moralsk Indflydelse har gjort Arbejdet for Manden lettere, efter Omstændighederne muligt. „Hvis Hustruen" — siger Stuart Mill — „til den legemlige Lidelse med at føde Børnene, til det hele Ansvar for den Pleje, de kræve, og til deres Opdragelse i de første Aar, føjer den Pligt med Omhu og Sparsommelighed at anvende Mandens Fortjeneste til Familiens almindelige Vel, tager hun paa sig en god Del af Byrden og i Almindelighed den besværligste Del af det legemlige og aandelige Arbejde, som Ægteskabet udkræver." Det er ikke retfærdigt, som oftest ikke ønskeligt at kræve mere af hende. Det er derfor retfærdigt ikke alene, at hun anerkendes for Deltagerske i Erhvervets Udbytte, men ogsaa, at hendes Andel er lige saa stor som Mandens. I Hustruens Virksomhed er der et Moment af moralsk Værd, der ikke kan udmaales efter Markedspris, og som kun paa denne Maade kommer til sin Ret.

Det er imidlertid ikke blot med Hensyn til Hustruen, at alle de fremførte Betragtninger komme til An-

vendelse. Ogsaa Manden kan være i det Tilfælde, at han deltager, og det maaske meget væsentlig, i en Produktion, hvis Udbytte, bortset fra Ægteskabet, maatte blive Hustruens Ejendom, f. Eks. naar det er Hustruen, der er Gaardbesiddersken. Ja selv saaledes kan Forholdet stille sig, at Hustruen alene er den aktivt erhvervende, uden at der derfor er Tale om Pligtforsømmelse fra hans Side. Mandens legemlige Svaghed kan f. Eks. nøde til en Ombytning af Rollerne.

Selvfølgelig kan Forholdet baade for Hustruens og Mandens Vedkommende ogsaa stille sig saa, at disse Forudsætninger ikke slaa til. Men her er et Tilfælde, hvor de normale Ægteskabers Krav ikke kan fyldestgøres, uden at de abnorme tages med under Reglen. Loven maa formode det regelmæssige Forhold, saa længe Separation ikke finder Sted.

Den formelt lige Ret, som Særejeprincipet giver Ægtefællerne ved Delingen, kan derfor ikke erkendes for fyldestgørende. Den virkelig lige Ret kan kun ske Fyldest ved Anerkendelsen af et vist Sameje.

At dette Sameje skal være saa udstrakt, som vor nugældende Ret hjemler, et fuldstændigt Formuefællesskab, følger vel ikke af de anførte Betragtninger. Det er nærmest kun et Fællesskab i Udbyttet af det under Ægteskabet erhvervede, der begrundes ved dem. At den indbragte eller ad anden Vej vundne Formue ogsaa skal deles i lige Dele ved Ægteskabets Opløsning, følger ikke af dem. Man vilde kun kunne sige saa meget, at det ikke stemmede med Ægteskabets Forudsætninger, om nogen af Ægtefællerne ved Ægteskabets Opløsning hensattes under helt forandrede Livsforhold. Derved vilde man kunne begrunde en Andel i Udbyttet af denne Formue for Livstid, men ikke en Andel i Ejendomsretten, som ogsaa Arvinger kunde kræve. Det er ogsaa navnlig hint udstrakte Fællesskab, som andet Steds har ikke faa Angribere, og om hvilket det paastaas, at det f. Eks. i

en meget stor Del af Tyskland vilde møde stærk Modstand hos Befolkningen. Det ligger imidlertid udenfor denne Undersøgelses Opgave at komme nærmere ind paa dette Spørgsmaal, hvor det væsentlig er et Hensyn til Arvingerne, der kommer i Betragtning. Der, hvor man har vænnet sig til et fuldstændigt Fællesskab, er det i Fald ikke tilstrækkelig Grund til at gaa bort fra det, at det ikke er nødvendigt for at fyldestgøre Ligeberettigelsens Krav ved Formuens Deling. Krænke disse Krav gør det fuldstændige Fællesskab til lige Dele aabenbart ikke.

Som Resultat maa derfor det fastholdes, at vor Rets fuldstændige Sameje, som Norm for Formuens Deling, i en vis Retning er meget retfærdigere end en Deling efter Særejeprincipet, medens det i en anden Retning ikke staar tilbage for dette, og at det derfor i Følge denne Afvejelse maa foretrækkes, naar der skal gøres Ægtefællerne lige Skel ved Ægteskabets Opløsning.

VI.

Undersøgelsen af de to fremsatte Spørgsmaal hver for sig har ført til det Resultat, at Lighedsgrundsætningen kræver for det bestaaende Ægteskab Ophævelsen af den ubetingede Regel om Hustruens Underordnelse under Manden, og derfor ogsaa hendes Ret til, ligesom Manden, at styre og raade over sin Formue, ved Ægteskabets Opløsning en Deling af Formuen efter Samejeprincipet. Spørgsmaalet er nu, om disse to Ting ere forenelige, eller om ikke den ene saaledes udelukker den anden, at der maa træffes et Valg: enten Særraadighed og Hustruens Myndighed under Ægteskabet, men da ogsaa Deling efter Særejeprincipet, eller Deling efter Samejeprincipet, men da ogsaa den bestaaende Ret om Mandens Maalsmandskab for Hustruen.

Det er upaatvivlelig den mellem Juristerne alminde-

lige Opfattelse, at Samejeprincipet eller vor Rets nu gældende Regel om Formuefællesskab mellem Ægtefæller med praktisk Nødvendighed drager Regelen om Mandens Eneraadighed med sig, saa at der, naar man vil bevare det første, ogsaa maa holdes fast ved den sidste. Blandt mange Vidnesbyrd om denne Opfattelse er det her tilstrækkeligt at henvise til den norske Kommissions Betænkning, der udtaler, „at det er umuligt at lade den gifte Kone være myndig, og dog indføre fuldstændigt Formuefællesskab", og omvendt, „at hvor Konen skal være myndig, maa man opstille enten Særejet eller Dotalsystemet som Regel for Ægtefællernes Formueforhold". Denne Tanke er det Grundlag, paa hvilket Kommissionens Udkast er bygget.

Er denne Opfattelse rigtig, er det altsaa en Nødvendighed at opgive Gennemførelsen af Lighedsgrundsætningen i den ene Retning for at opretholde den i den anden. Skal Lovgiveren træffe Valget, maa han tage under Overvejelse, paa hvilket Punkt Uligheden er uretfærdigst mod Hustruen. Det er dog ikke nødvendigt, at just Loven træffer dette Valg. Den kan overlade Valget til Ægtefællerne, idet den opstiller de forskellige Ordninger som Alternativer. Herved faar det imidlertid stor praktisk Betydning, hvilket af Systemerne der opstilles som det, der skal gælde, hvis intet andet er vedtaget. At Loven ved at afgøre dette Spørgsmaal tager væsentligt Hensyn til det tilvante og det, som falder naturligst i Flertallet af Ægteskaberne, kan let forstaas. I Overensstemmelse hermed gaar det norske Udkast ud paa fremdeles at bibeholde som den almindelige Regel Formuefællesskabet med Mandens Eneraadighed og Hustruens Umyndighed; men der kan ved Ægtepagt forskaffes Hustruen Myndighed og Særraadighed under den Forudsætning, at Formueforholdet ordnes som et Særeje med Opgivelse af Deling efter Samejeprincipet.

Ved en saadan Ordning vil der utvivlsomt være gjort

et Fremskridt i Forhold til den gældende Ret. Thi vel kender ogsaa denne, i Norge som hos os, en Adgang til at oprette Særeje ved Ægtepagt. Men foruden at der i dette Æmne hersker en Usikkerhed om adskillige, vigtige Retsregler, som det af mere almindelige Hensyn er ønskeligt at fjærne, er det efter den nu gældende Ret end ikke, naar Særeje er oprettet, Regelen, at Hustruen derfor undslipper fra Mandens Værgemaal. Vel kan der yderligere ved udtrykkelige Bestemmelser opnaas mere til Hustruens Betryggelse; men dog kunne ingenlunde alle Virkninger af den afhængige Stilling, i hvilken Loven sætter Hustruen, bringes til at forsvinde, saaledes f. Eks. ikke med Hensyn til hendes Adgang til Erhverv. Men dette Fremskridt er ikke tilstrækkeligt.

Det er for det første i og for sig unaturligt, at der ikke skal kunne ydes Hustruen fuld Ret paa én Gang i begge Retninger, baade under Ægteskabet og ved dets Opløsning, at hun maa finde sig i Uret i det ene Forhold, naar hun vil have sin naturlige Ret i det andet. Hertil er det ikke nok at svare, at Forholdet i Regelen vil stille sig saaledes, at i de Tilfælde, hvor hun har Interesse af sin Myndighed under Ægteskabet, har hun ordentligvis ingen Interesse i Deling efter Samejeprincipet, fordi Formuen vil være hendes, og omvendt, at hun i Regelen ikke vil have Interesse af Myndighed og Raadighed, naar hun har Interesse af Formuefællesskabet, fordi hun da ordentligvis dog intet vilde have at raade over. Dette kan højst være det sædvanlige; men Forholdene kunne ogsaa meget vel tænkes at stille sig anderledes. Forholdet kan ogsaa forandre sig under Ægteskabet; men selv om overhovedet Ægtepagts Oprettelse tilstedes, efter at Ægteskabet er stiftet, kan hun dog ikke énsidig forlange det. Desuden kan Initiativet til Oprettelsen af en Ægtepagt med Særeje jo ogsaa udgaa fra Manden, og Muligheden af, at han foreslaar og hun gaar ind paa en saadan Ægtepagt i Tilfælde, hvor hun netop har Interesse

af Samejet, er ikke udelukket. Endelig kan Særejesystemet ogsaa medføre en Uretfærdighed mod Manden, som det er urimeligt, at han skal finde sig i, fordi han er villig til at opgive sit Værgemaal over Hustruen.

Men dernæst er det hele System ogsaa utilstrækkeligt af den Grund, at det overhovedet betinger Hustruens Myndighed og hendes Interessers retlige Betryggelse over for Manden under Ægteskabet af en Ægtepagt. Almindelige Betragtninger og Erfaringen samstemme deri, at Adgangen til at betrygge Hustruens Interesser ved Ægtepagt eller overhovedet ved særlige Viljesbestemmelser ikke gør Fyldest. Denne Udvej vil kun blive benyttet i et forholdsvis ringe Antal af Ægteskaber. Selv om der ikke var Pengeudgifter forbundne dermed, vil den for det første ikke let blive benyttet ved Ægteskaber, der indgaas mellem uformuende Personer; de mangle den ydre Opfordring. Deres Benyttelse vil derfor være indskrænket til visse Samfundsklasser. Selv i disse ville Tradition og almindelig Tænkemaade lægge mange, psykologisk let forklarlige Hindringer i Vejen for en jævnlig Benyttelse af Ægtepagter. Ønsket om at faa Ægtepagt oprettet vil let tage sig ud som en krænkende Mistillid mod Manden og let af ham blive opfattet saaledes, og det saa meget snarere, jo mindre det har Skik og Sædvane for sig*).

*) Et af Medlemmerne af den svenske Højesteret (Lindhagen) udtaler sig saaledes herom: „En bestämmelse i lagen om rätt för Qvinnan at skaffa sig äktenskapsförord om en så grannlaga sak som inskränkning i den mannen eljest i lagen tillerkända rätt att ensam förvalta boet och at vara hustruns målsman, skulle utan tvifvel blifva fullkomligt betydelselös. En framställning om äktenskapsförord i sådant syfte af fästmön eller hennes giftoman skulle innebära eller anses innebära en så långt gången yttring af misstroende, att all fråga om äktenskapets fullbordande väl skulle i de flesta fallen dermed hafva upphört.... Det är icke före äktenskapets ingående som behofvet att vidtaga försigtighetsåtgärder i förevarende afseende gör

I Danmark har det hidtil kun været et i Forhold til de indgaaede Ægteskaber forsvindende Antal, i hvilket Ægtepagt har været indsendt til Konfirmation: i Aarene 1869—72 fra 17 til 24, medens Vielsernes Antal var fra 12971 til 13627. Det var en lignende Erfaring, som i England førte til Loven af 9 Avgust 1870. Der var allerede forhen Adgang til at betrygge Hustruen ved særlige Dispositioner (Settlement); men i Arbejderklasserne var der aldrig Tale om disse. Der fordredes for Hustruen i disse Klasser en Beskyttelse ved selve Loven. Vilde man hos os blive staaende ved hin Adgang til at sikre Hustruen under Ægteskabet ved Hjælp af Ægtepagter om Særeje, vilde man ikke være kommet ud over det Punkt, til hvilket man i England allerede var naaet inden Loven af 1870.

Det er nu heller ikke det norske Udkasts Mening at blive staaende herved. Ved Siden af hine Regler har det andre, der sigte til Hustruens Beskyttelse under Ægteskabet netop i de Tilfælde, hvor Ægtepagt ej er oprettet, og hvor derfor Formuefællesskabet i Følge Lovens almindelige Regel hersker. Det kan efter det anførte ikke betvivles, at det netop er til disse Forslag, at den vigtigste praktiske Interesse knytter sig. Ogsaa teoretisk have de en særlig Interesse, fordi de vise, at den norske Kommission dog har antaget nogle Indskrænkninger i Mandens og Udvidelser af Hustruens Raadighed forenelige med Samejeprincipet, men tillige, hvad

sig känbart. Vid den tiden finnes öfvermått af förtroende och hopp att allting skall gå väl. Men under äktenskapet, då verkligheten framstår osminkad och då makarne först kommit i tillfälle att rätt lära känna hvarandra, — då först är det som behof för qvinnan kan göra sig gällande att sjelf ingripa i ledningen af boets affärer, för att söka rädde sig och barn och äfven mannen ifrån undergång. Men är då hennes rätt att deltage i boets förvaltning beroende derpå att äktenskapsförord blifvit ingånget, står hon gäckad och handfallen med förlorade fatalier."

den i denne Henseende har anset for det højeste, der kunde bydes.

Hvad det norske Udkast i denne Henseende foreslaar, er dels en Ret for Hustruen til med Udelukkelse af Manden at raade over Udbyttet af sit personlige Arbejde, uagtet der er Formuefællesskab, dels en Ret for hende til under visse Betingelser at fordre Boet delt og sig sin Andel, bestemt efter Samejeprincipet, tillagt som Særeje med Særraadighed.

Det var et af Hovedøjemedene for den engelske Lov af 9 Avgust 1870 at beskytte Hustruens Arbejdsfortjeneste; men den gør det paa den Maade, at den erklærer, hvad hun saaledes fortjener, for hendes Særeje. Det ejendommelige ved det norske Udkast er, at Beskyttelsen gives Hustruen, uagtet hendes nævnte Erhverv vedbliver at høre under Fællesskabet. Et Forbillede herfor var imidlertid alt givet ved den svenske Lov af 11 Dcbr. 1874. Det norske Udkasts noget udførligere Regel indeholder ikke blot den Bestemmelse, at Hustruen er ene berettiget til at raade over, hvad hun ved sit Arbejde erhverver, og hvad hun bevislig dermed har anskaffet, men ogsaa, at dette, saa længe Ægteskabet varer og Fællesboet er udelt, ikke kan tages til Dækkelse af den Gæld, som Manden har stiftet uden hendes udtrykkelige Samtykke.

Den anden Regel har Forbilleder i den franske og den hollandske Ret og fra nyere Tid i den svenske Lovgivning, hvor en Forordning af 18 Septbr. 1862 indførte det saa kaldte boskilnad. Det norske Udkast vil have Hustruen tillagt Ret til at fordre Boet delt paa den angivne Maade og med de angivne Virkninger, naar Manden har forladt Hustruen, naar han er blevet insolvent, og naar han bestyrer Boet med Uforstand og Letsindighed. I nær Forbindelse hermed staar det fremdeles, at Udkastet kræver Hustruens Samtykke til visse betydelige Gaver af og indgribende Dispositioner over Fællesboet,

og for at hævde denne Regel ligeledes giver hende Adgang til i Tilfælde af dens Tilsidesættelse at fordre hin Bodeling.

Ingen vil miskende, at der er ydet meget ved disse Regler til Beskyttelse af den Hustru, der ej har Ægtepagt. Men fuldt tilfredstillende ere de ikke. Den første Regel giver for lidt; den anden kan paa én Gang siges at give for lidt og for meget.

Den første Regel giver for lidt, fordi den kun beskytter Hustruens Erhverv af personligt Arbejde og ikke paa lige Maade, hvad der i Øvrigt, bortset fra Ægteskabet, maatte kaldes hendes Ejendom. Med Hensyn til saadan Ejendom henvises hun til Beskyttelsen ved Ægtepagt eller Bodeling med Særeje. Dette er hverken i Henseende til Betingelserne eller Virkningerne, hvad hun har retfærdigt Krav paa. Over den første Indvending mener man at kunne sætte sig ud, fordi den givne Regel overhovedet kun er beregnet paa smaa Forhold, paa de Samfundsklasser, som ikke have Formue. Men selv om man vil mene, at hine Udveje ere tilstrækkelige for de formuende Klasser, saa er det dog selv i denne Begrænsning og med dette Formaal ikke tilstrækkeligt, hvad der ydes. Hvorfor skal f. Eks. ikke en lille Arvelod, som kan tilfalde en Arbejders Hustru, beskyttes af Loven paa lignende Maade? Den engelske Lov af 1870, der ligeledes vil give en Regel beregnet paa disse Samfundslag, har dog ikke anset det for rigtigt eller nødvendigt at indskrænke sin Regel til Arbejdsfortjenesten, men anvender den ogsaa paa mindre Arvelodder, som tilfalde en Hustru, idet den sætter den selvfølgelig noget vilkaarlig valgte Grænse ved 200 Lstr. Teoretiske eller praktiske Betænkeligheder kan den ene Regel ikke frembyde i højere Grad end den anden.

Utilstrækkelig er Reglen dernæst, fordi den kun, saa længe Ægteskabet bestaar og Boet forbliver udelt, hindrer Mandens Kreditorer i at falde over Hustruens Ar-

bejdsfortjeneste. Her skal man berolige sig ved, at der ikke let i disse smaa Forhold vil være Tale om synderlig Gæld eller om synderlig Opsparing. Men Forholdet kan dog indtræde, og for de Paagældende kan det ringe være stort. Det kan stille sig lige saa oprørende, uretfærdigt og sørgeligt for Hustru og Børn ved Skifte som før Skifte at maatte ofre deres Spareskilling til Fordel for den, der har forstrakt Manden med Midler til at svire og øde. Naar man først trods den paastaaede Umulighed af at forene Hustruens Myndighed og Raadighed med Formuefællesskabet har anset en saa betydelig Lempelse, som her er gjort, for mulig, saa ses det ikke, hvorfor det skulde være umuligt at gaa et Skridt videre og ofre endnu et Stykke teoretisk Betænkelighed paa det praktiske Behovs og Retfærdighedens Alter.

Beskyttelsen ved Bodeling underligger de samme Indvendinger som Beskyttelsen ved Ægtepagter, om end i noget mindre Grad. Paa den anden Side driver den Konsekvensen af det ægteskabelige Sameje til en Yderlighed, som vist nok baade ligger udenfor denne Institutions historiske Tanke og dens fornuftige Begrundelse. Medens Samejets Virkninger til Hustruens Fordel ellers først vise sig ved Ægteskabets Opløsning, skal det her virke allerede, medens Ægteskabet bestaar. Den eventuelle Ret gøres til aktuel før Tiden. Det vilde føre for vidt her at vise, at denne Forandring, som kan synes meget antagelig for den sædvanlige, teoretiske Opfattelse af Samejet, ikke har Hjemmel i dettes historiske Udvikling, og at de enkelte Retsregler, man kunde ville beraabe sig paa, ikke ere bevisende. Vist er det, at de Betænkeligheder, som i og for sig kunne gøres gældende og andet Steds ere gjorte gældende mod Formuefællesskabet som Delingsprincip, naar det rækker ud over Erhvervet under Ægteskabet, faa en ganske anden Vægt og Betydning, naar Manden endog, medens Ægteskabet bestaar, skal kunne tvinges til at dele halvt sin indbragte

Formue med Hustruen. Det er langt mere end, hvad Hustruen retfærdig har Krav paa under Ægteskabet med Hensyn til Formuen. Hendes naturlige Ret er Raadighed over sin egen Formue og Udsigt til en Andel i Mandens Formue ved Ægteskabets Opløsning, med tilsvarende Udsigt for Manden til Andel i Hustruens Formue. At give hende Krav paa denne Andel, medens Ægteskabet bestaar, vil derimod ligne det at give Arvingen Krav paa Arvedeling, førend hans Arvelader er død. I alt Fald vil det sikkert gaa videre end det naturlige, naar denne Ret udstrækkes til mere end til Erhvervet under Ægteskabet. Trods Samejeprincipets utvivlsomme Hjemlighed hos os, vilde den nye Konsekvens af det dog maaske have Vanskelighed med at fæste Rod. Det er dernæst næppe for dristigt at paastaa, at en saa vidt gaaende Gennemførelse af Samejet ikke har Udsigt til at blive almindelig evropæisk Retsregel. Principet har endda Modstandere nok. Men tør dette siges, vil det være et Vidnesbyrd om, at Regelen ikke er naturlig. Anderledes vilde naturligvis Sagen stille sig, hvis Hustruens Ret kun gik ud paa at fordre Boet delt efter Særejeprincipet.

De Lempelser og Udveje, som det norske Udkast har ment at kunne indføre, for ogsaa under Samejeordningen at beskytte Hustruens Ret, medens Ægteskabet bestaar, ere saaledes ikke af den Art, at de gøre det Spørgsmaal overflødigt, om det virkelig forholder sig saa, at der ikke kan gives Hustruen en med hendes lige Ret fuldt stemmende Stilling under Ægteskabet, dersom Samejet skal bevares, om der virkelig er Uforenelighed mellem dette System og den Selvstændighed, der ovenfor er paavist at være hendes naturlige Ret. Er der ikke det, saa vil hverken Ægtepagt eller Bodeling med Særeje være nødvendig for dette Øjemeds Skyld. Opgaven kan da fuldstændig løses ved Lovens almindelige Regel om Formueforholdet mellem Ægtefællerne.

Et praktisk Vidnesbyrd om, at der ikke er en saa absolut Uforenelighed, som paastaas, tør man vel finde i selve det norske Udkasts Regel om Hustruens Eneraadighed over sin personlige Arbejdsfortjeneste. Rigtignok indføres Forslaget herom noget frygtsomt og med Anerkendelse af, at det ikke passer ret godt ind i Fællesskabsordningen; det ligesom undskylder sig med, at det kun angaar smaa Forhold. Men alt dette kan ikke svække den Kendsgernings Betydning, at Regelen dog er anset for praktisk mulig. Saa kan det vel dog ikke være saa alvorlig ment med „Umuligheden". Man kan finde Anvendelsen af den samme Regel paa større Forhold af andre Grunde utilraadelig; men den kan ikke være mere umulig i det store end i det smaa. Rigtignok beskytter fremdeles det norske Forslag kun Hustruens Arbejdsfortjeneste midlertidig mod Mandens Gæld; men det kan ikke siges, at denne Indskrænkning er nødvendig. Selv om Retsbeskyttelsen her blev strakt videre, er der dog Virkninger af Samejet tilbage ved Delingen mellem Ægtefællerne, saa at det ikke kan siges, at Samejet fuldstændig vil forsvinde, naar Hustruens Eneraadighed skal gennemføres helt med Hensyn til Gælden. Det, der kan stille sig i Vejen, er atter her ikke Umuligheden af at tænke sig en saadan Ordning forbundet med Samejet, men kun den Betænkelighed, om det er rigtigt at indskrænke dettes Virkninger saa meget.

Hvad der ligger til Grund for Paastanden om Umuligheden af at forene Hustruens Myndighed og Raadighed over sit med Samejet, turde være en teoretisk Misforstaaelse af Samejeprincipet.

Man forestiller sig Sagen saaledes, at Formuefællesskabet mellem Ægtefællerne er et System, der har og nødvendig maa have Virkninger ikke blot ved Ægteskabets Opløsning, men ogsaa under dets Bestaaen. Formuen er straks fælles. Med denne Opfattelse er det ganske vist uforeneligt, at Ægtefællernes Formuer retlig

kunne være adskilte under Ægteskabet, hver undergiven en forskellig Raadighed. Man skulde nu rigtignok synes, at det ikke mindre var uforeneligt med et saadant Fællesskab, at Manden alene raadede over Formuen. Den naturlige Ordning maatte være en fælles Raaden efter Grundsætningerne for Interessentskaber. Denne Konsekvens har Professor Nordling i Upsala draget i en Afhandling, med hvilken han indledede en ny Drøftelse af denne Sag paa det andet nordiske Juristmøde (1875). Som Udvej fra de af en saadan Ordning flydende Vanskeligheder foreslog han da en overordentlig vidtgaaende Adgang til Bodeling. De fleste finde imidlertid en saadan Ordning upraktisk. Styrelsen af den fælles Formue, sige de, maa af praktiske Grunde lægges i éns Haand. Man kommer da til Mandens Eneraadighed, idet man betragter ham som en ved Loven indsat, eneberettiget og over for Tredjemand ansvarlig Bestyrer paa begges Vegne af den fælles Formue. Med Mandens Eneraadighed over Fællesboet følger da som yderligere, uundgaaelig Følge Hustruens Afhængighed ogsaa i de andre Retninger, navnlig i alt, hvad der vedrører Erhvervet, Husvæsenet og andre fælles Anliggender.

Men denne Opfattelse af Formuefællesskabet mellem Ægtefællerne er ikke nødvendig efter Sagens Natur og næppe heller den, som stemmer med Institutionens historiske Udvikling. Mandens Eneraadighed og Styrelsesret har ikke denne afledede Grund. Den er tværtimod det oprindelige, af Samejet uafhængige, og har som oprindeligt Sidestykke, at Manden ogsaa alene beholder hele Formuen ved Ægteskabets Opløsning. Senere erkendes Hustruen for berettiget til at tage en Lod i Formuen ved Boets Deling, men uden Forandring i Mandens Eneraadighed. Naar dette kaldes Formuefællig, vil det altsaa kun sige, at Formuen ved Delingen behandles som Sameje, at Hustruen eller de, der træde i hendes Sted, tage en Lod deri med en Adkomst, der retlig maa stilles

i Klasse med, skønt den i andre Henseender er forskellig fra den Adkomst, med hvilken Arvinger tage Arv. Vil man opkaste Tvivl om Rigtigheden af denne Opfattelse af den historiske Udvikling, maa det i alt Fald erkendes, at der ikke er en eneste, nugældende Retsregel hos os, som staar i Strid med den, og at Opfattelsen er logisk mulig. Fællesskabet i Formuen behøver kun at være Navnet for et Delingsprincip, som saadant analogt med Arveretten, og anderledes viser det sig ikke for Hustruen efter den gældende Ret. Men er denne Opfattelse og en Ordning i Overensstemmelse med den mulig og, som det nu i langsommelige Tider har vist sig, praktisk gennemførlig, saa er det ogsaa muligt og praktisk gørligt at give den hidtil værende énsidige Ordning efter denne Tanke den Rettelse, som kræves af Retfærdigheden. Det Princip og de samme Retsregler, som Loven nu kun kender paa énsidig Maade for Hustruens Forhold til Formuen, maa ogsaa kunne finde Anvendelse paa Manden i de Tilfælde, hvor Retfærdigheden kræver det, nemlig hvor Formuen er Hustruens, og fremdeles i de Tilfælde, hvor begge Ægtefæller have Formue eller drive Erhverv, paa den Maade, at hver Ægtefælle raader over sin Formue, og at de have en gensidig Ret til Deling efter Samejeprincipet. Juristen maa nødvendig erkende denne Ordning for i Princípet mulig: Dens Anbefaling er denne, at det tilsteder at realisere fuldstændig den Tanke, som Retfærdigheden kræver. Lighedsprincipet fuldt anerkendt baade, medens Ægteskabet bestaar, og efter dets Opløsning.

Gives der da andre Grunde, som kunne gøre en saadan Ordning betænkelig? I Hensynet til Ægtefællerne og det ægteskabelige Forhold mellem dem kunne de ikke søges. Mandens Interesse, som de, der især ynde Fællesskabet efter den nugældende Ordning, fordi det hjemler Mandens Eneraadighed, mulig ville paaberaabe sig, kan ikke komme i Betragtning mod Hustruens Ret. At egoistiske Bestræbelser ville fremmes paa Fællesinteressernes Bekostning, er en Indvending, som ikke med større

Føje kan gøres mod den antydede Ordning end mod den nugældende; thi der kan paa Forhaand og i Almindelighed dog ikke gaas ud fra, at man mere skulde have Grund til at frygte for Hustruens end for Mandens Egoisme. Den Betryggelse, den nugældende Ret indeholder imod Interessertheden, bevares fuldstændig, den nemlig, som ligger i, at ved Delingen slaas begges Overskud af Formue sammen til Deling som Sameje. Det er i den Ordning, der kun kender Hustruens Myndighed og Raadighed i Forbindelse med Deling efter Særejeprincipet, altsaa den, der efter det norske Udkast skal kunne vedtages ved Ægtepagt, at Faren i denne Henseende ligger. Det er den, der fremkalder Spørgsmaalet om særegne Forskrifter, som kunne betrygge herimod, efterdi det, som jyske Lov sagde, „er venteligt, at Husbonde maa enten med Ave eller med List komme Hustruen til at skjøde sig, hvad som han vil, og ere somme Kvinder vel saa listige, at de komme og deres Husbønder til at skjøde dennem, hvad som de bede." Vanskelighederne ved en betryggende Ordning i denne Henseende, som kunne skønnes af det Omfang, Bestemmelserne herom indtage i det norske Udkast, undgaas, naar Hustruens Myndighed forenes med Samejeprincipet.

Det, der skal volde Betænkeligheder, kan kun ligge i Forholdet til Tredjemand. Man kan her dels tænke paa Mandens Kreditorer, dels paa dem, der i god Tro indlade sig i Retshandler med Manden om Ting, der tilhøre Hustruen. Hvor meget Krav imidlertid end Kreditens og Omsætningens Interesser have paa at tages i tilbørlig Betragtning, kunne de dog aldrig her afgive de egentlig ledende Synspunkter. De maa nødvendigvis hentes fra selve Forholdet mellem Ægtefællerne. Der skal ikke paatvinges Ægteskabet en uretfærdig Ordning af Hensyn til Tredjemand. Han har kun Krav paa, at den nærmere Udførelse sker paa en Maade, der betrygger hans berettigede Interesser. I øvrigt er det let at se, at Kre-

diten er bedre betrygget ved en hvilken som helst Ordning, som Loven opstiller, end ved en Ordning, der hviler paa Ægtepagt, som trods alle Regler om Kundgørelse kan forblive ukendt.

Hvad der under enhver Ordning, der indfører Hustruens Særraadighed, kræves særlig for Kreditorernes Skyld, ere strenge Regler om Afkræftelse af Retshandler mellem Ægtefællerne til Kreditorernes Skade. For Omsætningens Skyld kræves Betryggelse for Erhvervelser, skete i god Tro i Henhold til, hvad der maa antages at være en Ægtefælles Gods, navnlig i den fælles Bolig. Med Omsigt givne og fyldestgørende Regler om disse Forhold ere ikke umulige; det viser selve det norske Udkast.

Skønt den her antydede Løsning hverken ved ed Forandringer, den vil medføre i den gældende Ret, eller sammenlignet med det norske Udkast, er saa radikal, som den ved første Øjekast kan synes og maaske ogsaa i sit Princip kan siges at være, er det dog meget sandsynligt, at man ved den Omordning, som tør ventes i Danmark, ikke vil gaa saa vidt og navnlig ikke gaa meget ud over, hvad det norske Udkast har foreslaaet. Det bør då bemærkes, at en saaledes begrænset Reform vel næppe kan anses for en endelig afsluttende Afgørelse, men at dens Betydning dog ikke bør undervurderes. Den maa utvivlsomt betragtes som et i mange Henseender tilfredsstillende Skridt paa en Bane, som vor Lovgivning altfor længe har tøvet med at betræde. Navnlig rammer Forslaget om den Raadighed over Arbejdsfortjenesten, som skal tilkomme Hustruen i Formuefællig, et Punkt, hvor Mislighederne ved den nugældende Ret føles hyppigst og i de videste Kredse. I England beregnede man, at der af gifte Kvinder i England var ikke mindre end 800000, der sysselsatte sig med Dagarbejde for Fremmede, især i Fabrikerne. men ogsaa i Jordbruget, og som manglede enhver Beskyttelse i Loven mod, at deres Mænd plyndrede dem for, hvad de fortjente. I Danmark var der ved den sidste Folketælling 141000 Kvinder, gifte i

Kaar, der give Sandsynlighed for, at de selv arbejde for Penge. Antages det, hvad der sikkert ikke er for meget regnet, at 50000 af disse stadig arbejde for Penge, og at de tjene 66 Øre om Dagen, altsaa 200 Kroner om Aaret, saa giver dette et paa mange Hænder spredt Udbytte af 1 Million Kroner om Aaret, som nu mangler den Beskyttelse, hin Regel vilde give.

Der kan næppe sluttes med sandere Ord end følgende, hvormed et Medlem af den svenske Højesteret, Naumann, begynder sit Votum om Udkastet til den svenske Lov af 1874: „Frågan om betryggandet af den gifte qvinnans äganderätt och hennes juridiske ställning för öfrigt i äktenskapet, gent emot mannen, hörer till antalet af dem, som icke böra eller kunna undanskjutas; ty den har sin yttersta grund i en af de evige sanningar om menniskorätt och menniskovärde, hvilka i samma mån som ett folks uppfostran går framåt, i samma mån den sanna humanitetens område vidgas, förr eller senare bana sig en säker väg till erkännande, oaktadt allt motstånd."

Efterskrift: Ved at gennemlæse den første Del af min Afhandling om Kvindens retlige Stilling er jeg bleven opmærksom paa, at min Udtalelse S. 12, hvor der tales om kvindelige Studenters Udelukkelse fra den teologiske Embedsprøve, kan misforstaas. For at forebygge en Misforstaaelse være det mig da tilladt at bemærke, at jeg ved her at omtale det „bestemmende" Mottv alene har haft for Øje det Hensyn, som begrundede Modstanden mod den almindelige Regels Anvendelse i denne Retning, saaledes som det oprindelig var paatænkt (s. Universitetsaarb. S. 12), ikke derimod det Hensyn, som foranledigede Regeringen til derefter at optage denne Lempelse i Anordningen. Som det ses af Universitetsaarbogen S. 18—19, var Motivet hertil kun det, at den store Meningsforskel gjorde det utilraadeligt, i det mindste for Tiden, at gennemføre Foranstaltningen paa dette Punkt og derved mulig svække Velviljen for den i det hele.

C. Goos.

Brevstilen i Danmark i det 16de Aarhundrede.

Man har paastaaet, at Brevstilen er et saa umiddelbart og fyldigt Udtryk for det Individuelle, at man ved blot at gennemlæse et tilstrækkeligt Antal af en Persons Breve vil være i Stand til at bestemme Vedkommendes hele aandelige Fysiognomi. At dette er en Overdrivelse, ville vel de Fleste være enige om, særligt de Mange, for hvem det ikke rigtigt ligger at skrive Breve. Men saa meget er dog i det mindste sandt, at af alle de Enkelt-Udtryk, som det Personlige giver sig, er intet saa tydeligt, saa umiddelbart og saa fint nuanceret, som netop Brevstilen.

Hvad der gælder det enkelte Individ, gælder i endnu højere Grad om en hel Tidsalder. Det enkelte Individ kunde tænkes at være paa sin Post i sine Breve eller af Ubehjælpsomhed kun delvis og uklart at faa udtrykt sig selv; en hel Tidsalder vil altid kunne overraskes i sine Breve, og er Ubehjælpsomheden gennemgaaende, ophører den at være tilfældig og afsætter sig selv som et Karaktermærke. Derfor ejer Historikeren intet finere Instrument til at aflæse en Tidsalders Ejendommeligheder med end netop en fyldig Samling af dens Breve. De ere ikke saa iøjnefaldende men fuldt saa paalidelige som malede Portræter, og først fra den Tid af, hvor et

sligt sammensat, selvskabt Billede af en Tidsalder foreligger, vil der kunne være Tale om for Historien virkelig at løse sin Opgave: fuldt at genfremstille den svundne Slægt.

For Danmarks Vedkommende er dette rige Hjælpemiddel opbevaret i tilstrækkelig fyldig Form fra omtrent Aar 1530; hvad der ligger forud er for spredt og tilfældigt til at forme sig til et Billed. Først med det 16de Aarhundrede begynder da den Del af vor Historie, som vi nu ere i Stand til i egentlig og dybere Forstand at tilegne os. Idet man beklager denne sene Modenhed, misforstaa man dog ikke Forholdet, som om Tidernes Ugunst og mangelfuld Sans for Breves Værd halvt ved et Tilfælde skulde være kommet til at afklippe 600 Aar af vor Historie. Vel er meget gaaet tabt, som nu vilde have givet os uvurderlige Oplysninger; men man fejler dog næppe ved at antage, at en Hovedgrund til, at saa faa Breve ere bevarede fra Tiden før 1530, simpelthen er den, at kun faa ere blevne skrevne. Det gaar Slægten som den Enkelte, der hører en vis Modenhed og Udvikling til for overhovedet at udtrykke sig i Brevform. Skønt nu denne Udvikling ikke indtræffer samtidigt for hele Slægten, men en Del er forud, medens hele Massen endnu er tilbage, saa har dog vistnok Dannelsen og Skrivefærdigheden i Danmark, selv højt op imod Aar 1500, været af den Natur, at egentlig Brevskrivning kun var de Allerfærrestes Sag. Men for at Breve skulle kunne give et fyldigt og paalideligt Billede af en Tid, udkræves først og fremmest, at Brevskrivernes Tal ikke er altfor begrænset. Det turde da være, at vi ikke ere gaaede tabt af saa meget endda, men at den Tid, hvorfra Breve i større Antal ere os bevarede, omtrent falder sammen med den, da Brevskrivningen selv blev almindeligere.

Brevene fra det 16de Aarhundrede have altsaa en dobbelt Værdi for os, idet de dels ere de ældste os bevarede, dels vise os den hjemlige Brevstil paa vistnok

et af dens tidligste Udviklingstrin. Det vil derfor ikke være uden Interesse et Øjeblik at betragte dem noget nærmere.

Først maa vi imidlertid klare os, hvilke Breve vi ønske at betragte. Som bekendt talte og skrev man nemlig den Gang herhjemme med omtrent lige Færdighed to Sprog, Dansk og Latin. Begge vare de komne til Ære og Værdighed paa ny omkring Aar 1500, de trivedes fredeligt sammen og det var ofte de samme Mænd, der i Kraft af en uklar Blanding af religiøs, klassisk og national Begejstring ivrigt drev paa at pleje dem begge. For saa vidt vare de ens stillede, og Latinen var ikke heller, som baade før og siden, indskrænket til bestemt Stand og Køn. Men dog var der en Væsens-Forskel imellem dem. Den bestod ikke i, at det ene var Modersmaalet, det andet noget tillært; tværtimod, mange af disse Mænd, der som Børn havde faaet Straf for under Legen at tale Dansk, overraske os ved senere i deres mest bevægede Øjeblikke at slaa over til at tale Latin, Hjærtesproget, gennem hvilket de havde faaet ikke blot deres Dannelse, men selve deres religiøse Begreber tilførte. Nej, Forskellen ligger i, at det ene var et uddøet Sprog, det andet et levende. Ganske vist taltes Latin og var for saa vidt endnu i Live. Men i Virkeligheden var det dog dødt, thi det tillod ikke Frembringelsen af nye Ord, og de gamle Betegnelser passede hyppigt kun ret til en svunden Tids Begreber. Trods den tilsyneladende Frihed, som dette Sprog kunde byde den Talende, murede det ham dog uformærket inde.

Paa intet Punkt viser denne Forskel sig saa stærkt, som netop i Brevene. Paa den ene Side et kluntet, udannet Sprog, der gør de første, ganske vist energiske, men brede og trættende Forsøg paa at udtrykke Tanken; paa den anden Side et slebet Sprog, der let og sikkert griber det rette Ord, saa sikkert endog, at det knap behøver Tanken med til Hjælp. Men bagved det Danske

hører man bestandig en Virkelighed banke, i det Latinske synes ofte Ingen at være hjemme eller overhovedet at bo. Paa Dansk skrives der kun et Brev, hvor Nøden driver dertil og hver anden Meddelelsesform er afskaaren; paa Latin træffer man hyppigt en forfinet Smags Produkt, Breve skrevne ikke for Indholdets men for Formens Skyld. At disse have tiltalt Datiden, er der ikke nogen Tvivl om, mindre Lykke gøre de hos os. De ciceronianske Vendinger have forlængst tabt deres pirrende Kraft, selv et elegant anbragt Citat af Aristoteles er nu ude af Kredit. Man leder nu tildags i disse Breve vekslede mellem Lærde eller skrevne til Hjemmet fra Sønnerne i Leipzig, Paris og Padua med en vis Utaalmodighed efter Indholdet; man gør dem Uret, man glemmer, at de ikke vare andet end lærde Hilsener eller højt regnet Attester for de Unges Fremgang i at kunne skrive Latin.

Under disse Omstændigheder vil der imidlertid næppe være Tvivl om, hvilken af de to Slags Breve, der har mest Interesse for Nutiden. Idet vi da altsaa lade de latinske ligge, skulle vi i det Følgende holde os udelukkende til de danske.

Der er en Fordom, som Enhver lidt efter lidt uvilkaarligt lever sig ind i, det er, at de gængse Vendinger i vore Breve ere de i og for sig naturlige. Naar man har erhvervet sig tilstrækkelig Øvelse i at anvende den lange Skala af Begyndelses- og Slutningsformer lige fra „Kære“ til „Højstærede“, fra det blotte „Din“ til „Deres med særdeles Højagtelse forbundne“, hjælper man selv med til et uskyldigt Bedrag, idet man indbilder sig, at disse Former, hvis Tilegnelse dog har kostet os Møje, egentlig give sig af sig selv. At dette ikke er Tilfældet, lader sig imidlertid let paavise. Allerede mange af de Vendinger, som vore Bedsteforældre brugte, ere nu gaaede af Brug. Et Brev til en Ven vilde Ingen nu begynde med „Min“ N. N., og lige saa lidt vilde Nogen i Alvor underskrive sig „Deres ærbødige Tjener“. Men Hvo tør

paa den anden Side erklære disse Udtryk for mindre naturlige og nærliggende end vore tilsvarende nu brugelige. Et Blik paa Brevenes Udviklingsgang viser os da, at Formen stadigt skifter. Saafremt man nu ikke tør erklære denne Udvikling for en bestandig Fremgang, altsaa betegne de til enhver Tid brugelige Udtryk for Summen af de forudgangne Slægters opsparede Visdom, nødes man til at indrømme, at her som paa andre tilsvarende Omraader er den egentlig Herskende den gaadefulde Magt: Moden. Kun én tydelig Udviklingslov synes at kunne paavises, det er, at de samme Udtryk og Former alle gennemgaa tre Stadier: at lyde alvorligt, at lyde komisk og at gaa i Glemme.

Saa godt som alle Udtrykkene fra det 16de Aarhundredes Breve ere forlængst indtraadte i det sidste Stadium. Det første Indtryk, de nu gøre, er ikke et pudsigt, men et fremmed, et besynderligt. Man undres over, at disse Former en Gang have lydt naturligt, og først naar denne Tanke virker trykkende, enten vemodigt eller ved Krav paa Forstaaelse, befrier man sig for den ved et Smil. Afvigelserne mellem da og nu ere større end den blotte Afstand mellem Alvorligt og Komisk, man føler, at her maa ligge mange ubekendte Led imellem.

Forskellen viser sig strax ved Udskriften. For os er det blevet Natur ikke at regne denne med til Brevet; selv om Indholdet er nok saa varmt og hjærteligt, ere vi dog kølige paa Konvoluten, og vi vilde le, om En skrev udenpaa: „Til min kære Moder Fru A.“ eller: „Til min Forlovede Frøken B.“ Grunden er klar nok. Et Brev passerer nu saa mange uvedkommende Hænder, førend det naar sit Bestemmelsessted, Udskriften er beregnet paa disse Udenforstaaende, og hver overflødig Oplysning bliver derfor til en komisk Fortrolighed.

Anderledes bar man sig ad i det 16de Aarhundrede. Da nøjedes man ikke med udenpaa Brevet at angive

Modtagerens Titel og Navn, men man gjorde tillige omhyggeligt Rede for Slægtskabet mellem ham og Brevskriveren, lagde sin Hjærtelighed for Dagen ved at angive dette nærmere end det i Virkeligheden var, betegnede ham i Mangel af Slægtskabs Forhold som sin særdeles gode Ven og tilføjede sluttelig en beroligende Meddelelse om Tonen i Brevet. „Ærlig og velbyrdig Mand Christoffer Gøye til Avnsbjerg, min kære Morbroder, venligen tilskrevet" lyder saaledes f. Eks. Udskriften paa et Brev fra Peder Oxe. „Ærlig og velbyrdig Frue, Fru Berethe, salig Herluf Trolles Efterleverske, til Herlufsholm, min synderlig gode Ven, ganske venligen tilskrevet" staar der udenpaa et Brev til Birgitte Gøye fra Otto Thott; og skønt Sten Brahe ikke er i nærmere Slægt med hende, end at han er gift med hendes Søsterdatter, skriver han dog udenpaa et Brev til hende: „Ærlig og velbyrdig Frue, Fru Birgitte Herluf Trolles, min kære Moder, ganske venligen tilskrevet."

Grunden til denne Ejendommelighed er lige saa klar som til vor Tids modsatte Fremgangsmaade. Datiden kendte ikke til Postvæsen, hvert Brev besørgedes af et særligt dertil afsendt Bud, som i de fleste Tilfælde næppe forstod at læse; der var da ingen Grund til at være hemmelighedsfuld i Udskriften. Tværtimod burde der i denne gives saa mange almindelige Oplysninger som muligt, at faa et Brev var jo ingen Hverdagsbegivenhed, det kunde betyde allehaande, og hvo borgede for, at Modtagerens Læsefærdighed var stor, det gjaldt da om straks at berolige ham med Hensyn til Indholdet.

Men skønt saaledes den fortrolige Tone alt istemtes i Udskriften, — og denne Fortrolighed gik vidt, selv Landets øverste Embedsmand tituleres af ham ubekendte Ubetydeligheder som „deres synderlig gode Ven" — tilsidesatte man dog ikke derfor et andet Hensyn, som for Datiden havde stor Vægt, Hensynet til Mod-

tagerens Rang. Endog paa de hurtigst skrevne smaa Billetter, vekslede mellem Mand og Hustru, Forældre og Børn, glemmer man ikke at give Vedkommende, hvad der tilkommer dem, „strenge Ridder", „Hr.", „ærlig og velbyrdig", „hæderlig og højlærd", „ærlig og vís" osv. Det var et Sprog, som Datiden var velbevandret i, men som vi i vore Dage kun forstaar ved Hjælp af Vejledning. Paa intet Punkt har nemlig den hjemlige Ærgærrighed i Mellemtiden vundet en saa afgørende Sejr, som paa dette. Med prisværdig Udholdenhed har den Skridt for Skridt banet sig Vej og tilkæmpet sig alle de lokkende Goder. I det 16de Aarhundrede kaldtes kun Adelsdøtre for „Jomfruer", „Hr." foran et adeligt Navn betegnede, at Vedkommende var Ridder, kun Kongedøtre vare „Frøkener", kun Kongen og Dronningen vare „Naader". Hvis Nogen fra hin Tid nu kunde se op, vilde sikkert intet Fremskridt vække saa megen Forbavselse, som den høje Rang hele Nationen i Mellemtiden har opnaaet.

Den samme Blanding af Fortrolighed og Etikette, som vi have set ved Udskriften, gentog sig i Indholdet. Folk, som øjensynligt stode hinanden fjærnt, tiltalte hinanden i Breve med „kære Ven", selv i Ansøgninger til Landets øverste Embedsmænd nævnede Underordnede disse ugenert med Fornavn og kaldte dem „kære". Paa den anden Side iagttoges der endog i de snevreste Forhold bestandig en Ærbødighed i Formen, som lyder os fremmed; naar Christian den Fjerde f. Eks. skrev til sin Moder kaldte han hende ikke „Moder", men anvendte stadig den mellem Fyrster brugelige Tiltale „Eders Kærlighed"; i de Breve han som Barn sendte til sin yngre Broder og Legekammerat Ulrik, kalder han gerne denne: „Kære Hertug Ulrik, allerkæreste Hr. Broder!" osv.

En Ejendommelighed ved Indholdet af Datidens Breve, som imidlertid falder langt mere i Øjnene, er

deres brede Begyndelses- og Slutnings-Formular. Vi kunne begynde et Brev med „Kære Ven“ og derpaa straks gaa til Sagen, i det 16de Aarhundrede var saadant en Umulighed. Den Gang krævede god Tone, at man først en tre fire Linjer igennem satte sin egen og Læsernes Taalmodighed paa Prøve ved Anvendelsen af en staaende Velsignelse og Tak for tidligere viste Venskabstegn, Bevidnelser, der ved deres ensformige Karakter let tabte al Betydning, og i Skrivelser mellem Uvenner eller til Ubekendte toge sig ligefrem latterlige ud. Det gik vel ogsaa Datidens Læser som Nutidens, der har erhvervet sig Øvelse i at omgaas hine Breve, at han efter bedste Evne straks lod Øjet hvile paa det Punkt, hvor Indledningen var til Ende og det egentlige Brev begyndte. Indledningen lød omtrent saaledes: „Min ganske „venlige Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre! „Kære N. N. synderlig gode Ven! Næst min venlige Tak„sigelse for al Godt, hvilket igen at forskylde jeg altid „skal findes redebon. „Kære N. N. giver jeg Eder „ganske venligen at vide.“ . . . Dette var Grundstammen i Begyndelsen, som dog efter den Skrivendes Individualitet kunde undergaa visse Ændringer. Navnlig var den Sætning: „hvilket igen at forskylde jeg altid skal findes „redebon“ for fast og sluttet i sin Form til, at den ikke skulde friste til Udtværing. Den udvides derfor hyppigt f. Eks. til „hvilket jeg altid gærne vil forskylde i hvad „Maade jeg véd Dig til Vilje og Gode kan være“ eller lignende.

Slutningsformularen var mere kortfattet og fulgtes ikke fuldt saa slavisk. Undertiden udelodes saaledes: „Jeg vil nu ikke længere bemøje Dig (Eder) med denne min ringe Skrivelse“, men sjeldent forbigik man: „Hvad Dig til Vilje og Gode kan være, gør jeg altid gærne, og vil hermed have Dig Gud Almægtigste befalet.“ Hvis Familierne kendte hinanden, tilføjedes der de gensidige Hilsener i følgende staaende Udtryk: „Gør vel og sig

„N. N. og hendes Jomfruer mange gode Nætter paa mine Vegne! Lader N. N. sige Eder mange gode Nætter." For at forstaa dette sidste, maa erindres, at „Godnat" efter Datidens Sprogbrug betød: „Farvel" eller „Levvel." „Mange gode Nætter" svarede altsaa til vort „mange Hilsener" og kunde alt efter Venskabets Varmegrad ligesom nu forøges fra mange til hundrede, til tusinde, ja til hundrede tusinde, hvilket sidste Antal ikke er frit for at tage sig pudsigt ud, naar det blot undergaar den ubetydelige Forandring at skrives med Romertal.

Man tager næppe fejl, naar man i disse pompøse Begyndelses- og Slutningsformularer — hvoraf svage Rester endnu have holdt sig ned til vor Tids Kongebreve — ser Sporene af Nordens førete Læremestre i Brevskrivning, den romerske Gejstlighed. Begyndelsen: „Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre" og Slutningen: „vil hermed have Dig Gud Almægtigste befalet" minder for stærkt om et bispeligt Hyrdebrev til, at Ligheden kan være tilfældig. Endnu i Aarhundredets Begyndelse havde jo Alle modtaget deres Undervisning i Klosterskolerne, og Reformationens Værk krævede lange Tider, førend det viste sig i Forandring af Brevstilen. Endnu hundrede Aar efter var den gammeldags Stil langt fra fortrængt hos de Dannede, og et Spørgsmaal er det, om ikke visse staaende Vendinger, der endnu komme igen i vor Almues Breve, saasom Begyndelsen: „Jeg kan lade Dig vide, eller Slutningen: „jeg vil ikke bemøje Dig med et langt Brev" foruden at skrive sig fra en fælles Grund, Ubehjælpsomhed, tillige indeholde en svag Efterklang af Datidens gode Brevtone.

At denne gennemgaaende Lighed i alle det 16de Aarhundredes Breve ikke kan være fremkommen blot ved de Voksnes Efterligning af Udtrykkene i modtagne Breve, er klart nok. Den maa være bevirket ved fælles Undervisning som Smaa. Vi tør da sikkert slutte, at Brevskrivning i Skolerne har udgjort et Fag, hvor Enhver

indøvedes i korrekt Anvendelse af disse staaende Formularer. Og man faar et Begreb om Rækkevidden af disse Formularers Magt ved at lægge Mærke til det interessante Faktum, at de herskede ikke blot i Norge, men i Sverrig tillige, med samme uindskrænkede Myndighed som i Danmark. „Min venlige og velvillige Hilsen forsendt med Gud nu og altid osv. . . , Kære N. N. jeg hafver intet sønderlig at jeg kan skrive Dig til nu oppaa denne Tid utan helsa mine Børn og alle gode venner med mange tusende gode Natter. Hermed Dig og alt dit gode Selskab den evige Gud befalendes," hedder det saaledes i et tilfældigt valgt svensk Brev, og Ligheden med de danske Udtryk røbe noksom en Fællesskab i Landenes aandelige Vilkaar.

Det ligger i Sagens Natur, at Indholdet i egenligste Forstand maatte være forskelligt i de forskellige Breve, lige saa varierende, som de indbyrdes afvigende Forhold, der havde fremkaldt det, og de Brevskrivere, der havde affattet det. Paa dette Punkt maa da Ulighederne bryde frem og det Individuelle gøre sig gældende, om end en vis Ensartethed maaske endnu kunde lade sig paavise. Ikke desto mindre gøre det 16de Aarhundredes Breve Brud paa denne i sig saa simple Regel. Ikke blot Lighed men Enshed lader sig paavise vidt ud over de Grænser, som den individuelle Frihed ellers har afstukket for det Fælles i Brevformen.

Lad os et Øjeblik tænke os ind i Datidens Forhold. Selv om en Mand var nok saa utilbøjelig til at sætte Pen til Papiret og derfor førte hele sit Regnskab i Hovedet, lod den nærmeste Herredsfoged skrive Gældsbrevene, saa at han selv kun behøvede at sætte sit Segl og sit Navn „med egen hand" under, og iøvrigt mundlig afgjorde alle andre vigtige Sager, naar han paa de aarlige Herredage samledes med sin Slægt og sine Standsfæller, — saa var der dog visse Begivenheder, der i Aarets Løb alligevel kunde overraske ham og afnøde

ham et Brev. Hertil hørte Fødsler, Dødsfald og tildels Brylupper. De sidste kunde han saa temmelig værge sig imod, thí Trolovelserne foregik hyppigst ved Herredagene, naar hele Familien var samlet, og ved samme Lejlighed kunde han saa se sit Snit og mundlig indbyde til Brylluppet; men Barselgilde og Begravelser lode sig ikke saaledes kommandere, og indtraf de paa en ubelejlig Tid, kunde de nødvendiggøre mange Breve. Thi det var jo klart, at alt hvad der fandtes i Landet af Slægt og Venner, skulde indbydes og samles til Gildet. Ved Velkomstgildet for den Nysankomne kunde man endda begrænse sig, naar det ikke netop var den Førstefødte, men ved Afskedsfesten for den Bortgangne krævede selve Familiens Ære, at intet blev sparet, Slægten hædrede jo sig selv ved at hædre den Afdødes Minde. Indbydelser til Barselgilder, Brylupper og Begravelser danne da den faste Stok i Datidens Breve, ved dem er mangt et Navn blevet foreviget som Brevskriver, der ellers maaske aldrig vilde være naaet til os som saadant.

Men netop ved denne Grundstamme af Skrivelser møder os et højst ejendommeligt Fænomen. Hver Art af Indbydelse kommer uafbrudt igen i nøjagtigt de samme Udtryk. Fra Sjælland, fra Jylland, Skaane og Norge melder man om disse Familiebegivenheder i Breve, der ere i den Grad ens, at blot Datum og Underskrift ere forskellige. Saa komisk det end forekommer os, nødes vi til at antage, at Tiden har taget Mod til sig og imødegaaet det Uundgaaelige ved fra Barnsben at øve de Smaa i at skrive Indbydelser ikke blot til deres Forældres Begravelse, men til Fadderstads for deres egne kommende Smaafolk.

Da disse Skrivelser saaledes have fulgt hine Slægter hele Livet igennem, vil det ikke være uden Interesse enkeltvis at betragte dem.

En Indbydelse til Fadderstads lød saaledes:

„Min ganske venlige og kærlige Hilsen nu og altid forsendt med Gud. Kære N. N. synderlig gode Ven! Takker jeg Eder gerne for alt Godt, hvilket at forskylde I skal altid finde mig ganske velvillig. Kære N. N.! giver jeg Eder ganske venlig tilkende, at Gud Almægtigste har naadigt forløst min kære Hustru og undt os en ung Søn, saa agter jeg udi den hellige Trefoldigheds Navn at gøre hendes Kirkegang og lade christne samme vores unge Søn; den Søndag N. N. som er den (Datum) her i N. N. Kirke, hvorfor er til Eder min ganske venlige Bøn, at I vil vel gøre og umage Eder hid til os paa samme Tid og hjælpe samme vores unge Søn til sin Christendom og gøre Eder glade med os og flere vore gode Venner, som mig forhaabes næst Guds Hjælp her da paa samme Tid forsamlet vorder. Dersom jeg udi saadan eller andre Maader kan tjene Eder igen eller gøre det, I kan have godt af, skal I finde mig ganske velvillig, det kende Gud, Den jeg nu og altid vil have Eder befalet."

Man lægge Mærke til Brevets naive Hentydning til, at hvis Modtageren skulde komme i samme Tilfælde, at indbyde til Barselgilde, skal Afsenderen med Glæde give Møde: „Dersom jeg udi saadan Maade kan tjene Eder igen, skal I finde mig ganske velvillig." Disse Udtryk gentages stadigt, og uden at vistnok nogen af Parterne har gjort sig klart, hvor pudsigt de i enkelte Tilfælde lyde. Den foreliggende Indbydelse, som er udsendt af Axel Gyldenstjerne paa Økloster i Anledning af et Barselgilde den 12te April 1573, er saaledes afsendt til Birgitte Gøye, der forlængst var Enke og ude over den Alder, hvor man tænker paa Giftermaal.

I Bryllupsindbydelserne synes man at spore en svag Forandring, naar man sammenholder Eksemplarer fra Aarhundredets Begyndelse med andre fra dets Slutning. De ældste ere de mest kortfattede, senere breder Formularen sig mere, og desuden synes den Skik at trænge igennem, at ikke blot Brudens Fader eller Værge, hos hvem Brylluppet holdes, men ogsaa Brudgommen skal indbyde til Festen, saa at altsaa hver Gæst faar to omtrent ligelydende Indbydelser. Som Eksempel skulle vi

her anføre en Indbydelse, hvor disse Omstændigheder lykkeligt ere undgaaede, idet Brylluppet bekostedes af selve Brudgommens Fader:

„Venlig og kærlig Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre! Kære Eggert Bilde, synderlig gode Ven! Giver jeg Eder ganske venligen at vide, at min kære Fader, ærlig og velbyrdig Mand Erik Skram til Hastrup agter i den hellige Trefoldigheds Navn at gøre mit Bryllup i Aarhus med ærlig og velbyrdig Jomfru Marine Bilde den Søndag næst for vor Fruedag nu førstkommende, som er den 5te Dag September. Thi er min ganske venlige Bøn til Eder, at I ville vel gøre og umage Eder did paa samme Tid, gørende Eder glad med mig og flere begge vores gode Venner, som mig haabes næst Guds Hjælp der paa samme Tid forsamlet vorder, og I ville vel gøre og have den Umage og komme til mig om Fredagen ved Aften næst tilforn til Aarhus, og gøre mig den Ære at følge mig om Løverdagen ud imod min Brud. Det forskylder jeg altid gerne i slig eller andre Maader, som I mig tilsigende vorder. Hermed Eder Gud Almægtigste befalende."

Laurits Skram,
egen Haand.

Ved Begravelses Indbydelsen var Formularens højtidelige Tone bedst paa sin Plads, at den stadig gentoges i samme velbekendte Udtryk stemte paa sin Vis til Alvor, den udtrykte simpelt og naturligt Datidens religiøse Begreber, og ikke et Ord i den forraadte, hvorledes slige Fester ufravigeligt endtes. Den lød saaledes:

„Venlig og kærlig Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre! Kære N. N. synderlig gode Ven! Takker vi Eder gerne for alt Godt, I os gjort og bevist haver, hvilket vi mod Eder forskylde ville, i hvad Maade muligt er. Kære N. N.! giver vi Eder sørgeligen tilkende, at Gud Almægtigste har nu heden kaldet vor kære salig (Fader eller Moder osv.) ærlig og velbyrdig N. N. af denne sørgefulde og forgængelige Verden og til sin evige Rige og Salighed. Gud give ham med alle Udvalgte en glædelig og ærefuld Optaendelse! Saa agte vi med Guds Hjælp at lade hans salig Lig begrave her i hans Sognekirke (den og den Dag), thi er vores ganske godvillig Bøn til Eder, I vil vel gøre og have den

Umage at komme hid til N. N. Gaard Dagen tilforn og næste Dag følge ham til hans Lejrsted og i saa Maade gøre hans salig Lig den sidste Tjeneste og Ære. Slig Eders Umage og Ulejlighed igen at forskylde ville vi altid findes ganske godvillig. Det kende Gud Almægtigste, hvem vi Eder nu og altid ville have befalet."

Med disse tre Arter af Breve vare de Tilfælde udtømte, hvori Enhver ved Forholdenes Magt kunde blive tvungen til at optræde som Brevskriver. Naar heriblandt ikke var medtaget et Livsforhold, som Ingen, mindst i den Tid, kunde sige sig sikker for at komme i, nemlig at skulle optræde som Frier, saa er dette netop sket i fuld Overensstemmelse med Datidens Vilkaar. Som alt ovenfor omtalt besørgedes nemlig Frierier saa godt som altid mundtligt og hyppigt endda ved Hjælp af en Stedfortræder ganske naturligt, thi de vare ikke stilede til den Udkaarne selv men til hendes nærmeste Paarørende, hendes Fader eller Værge, og Samtalens Hovedindhold blev i Reglen en omhyggelig Afvejen af de gensidige Formuesforhold. Derimod gav et Frieri Anledning til en anden Slags Breve, hvortil Nutiden intet tilsvarende ejer, det var de skriftlige Forespørgsler til alle Familiens Medlemmer, om de gave deres Minde til Partiet. Denne Art Breve danner Overgangen til Skrivelser af absolut uberegneligt Indhold. De vare jo rettede til de mest forskellige Personer, og intet Tilfælde lignede ganske det andet; men paa den anden Side var der noget ensartet og formelt ved det Hele, der let kunde friste til at søge Havn i en Formular. Den Specialitet af disse Breve, der paa Nutiden gør det mest uimodstaaelige Indtryk, er Forespørgslerne fra alderstegne Enkemænd, der søge at bevæge deres yngre Slægtninge til at give Samtykke ved i temmeligt staaende Udtryk at meddele, at alle deres Venner have raadet dem til „at gifte sig og ikke længere sidde hen i slig Elendighed."

Naar det imidlertid erindres, at selv disse Forespørgsler kunde besørges mundtligt, hvis man enten vilde vente eller bekvemme sig til at reise rundt til sin Slægt, vil det forstaaes, at med hine tre Formularer inde vare Folk i Almindelighed sikrede. Til denne Art Breve indskrænkede da Mængden sig. Hvo der vovede sig videre ud, vare enten forvovne Naturer, hvem Skæbnen havde skjænket den fornødne Letsindighed, eller Mænd, hvis Embedsvirksomhed havde nødsaget dem til at blive fortrolige med Pennen. At Breve skrevne af alle disse i de mest forskellige Anledninger maa danne en broget Blanding, ligger i Sagens Natur.

Og dog er der noget Fælles, noget Gennemgaaende selv i denne saa uensartede Hob. Hvad først det rent Ydre angaar, saa udmærke de sig alle ved en stærkt fremtrædende Bestræbelse efter Tydelighed. At saa godt som ingen af disse Brevskrivere har havt Lethed ved at skrive, det ser man ved første Øjekast, Trækkene ere i Reglen stive og kejtede, Totalindtrykket uskønt. Men hvad man saa meget desmere paaskønner er, at Enhver har redeligt bestræbt sig for at skrive korrekt, selv om det kun ufuldkomment er lykkedes ham; i disse knortede Bogstaver vil man med lidt Taalmodighed kunne gjenfinde alle de normale Skrifttegns Bøjninger, uøvet, strittende gengivne, men de findes der. Denne ene Dyd gjør Bod for mange Overtrædelser, og gærne giver Læseren Afkald paa, hvad Nutiden mildt kalder „en flydende Haand". Hvis den senere Tid overhovedet var modtagelig for Belæring i Sligt, kunde den lære en Del af sin uøvede Forgænger; vi ere imidlertid døve for Paamindelser af denne Natur. Ve da den Forsker, der om trehundrede Aar skal læse vore Breve! selv det vanskeligste Arbejde bliver en Børneleg i Sammenligning med blot at tyde vore Underskrifter.

Den samme Hovedegenskab, der udmærkede det Ydre i hin Tids Breve, kommer til Syne i deres Indhold. Atter

her er Viljen langt forud for Evnen. Men Udtrykket bliver her ikke fuldt saa tiltalende, thi den Omhu, der selv med Møje dog gjorde Skrifttrækket læseligt, ytrer sig i Indholdet i en Brede, der kun kan virke trættende.

Denne Brede er en saa fremtrædende Ejendommelighed ved alle hin Tids Breve, at den giver dem sit aldeles bestemte Præg. Vi skulle derfor i det Følgende særlig dvæle ved den og gjennem Betragtning af dens Hovedformer søge at vinde et Overblik over den hele blandede Masse, der saa let vil unddrage sig et samlet Syn.

Man vilde misforstaa denne Brede, hvis man tog den for Eet med Omstændelighed. Dette var tvertimod en Egenskab, som Historikeren sidst af alle burde bebrejde en Tidsalders Breve. Men Ulykken er, at Omstændelighed i god Betydning, detailleret Udmalen af Enkeltheder, saa godt som aldrig forekommer i dem. Den Brede, der findes, er denne uægte Omstændelighed, hvis inderste Væsen er den blotte Gentagelse, og hvor der paa det korte Udtryks Bul kun skyder en Mængde svampede Omskrivninger op. Det er denne Form for Brede, der altid betegner et bestemt Udviklingsstadium i Brugen af saa vel det skriftlige som det mundlige Ord. Født af Kejtethed vaagner den lidt efter lidt til Selvbevidsthed, men skuffet af den Anstrængelse, som det endnu koster overhovedet at udtrykke sig, forveksler den i lykkelig Uvidenhed sig selv med Veltalenhed.

I det 16de Aarhundredes Breve er den endnu ikke naaet til fuld Bevidsthed, den staar endnu paa det naive Stadium, og dette giver den en vis Ynde. Men ligefuldt falder den stærkt i Øjnene for en Nutids Betragter, og han dømmer den ikke altid skaansomt, naar han er saa uheldig stillet langsomt at maatte bane sig Vej i Originalens vanskelige Skrift.

Vi have allerede betragtet en enkelt Form for denne Brede, den Form, som man maaske bedst kunde betegne som den gejstlige. Det var den, der ytrede

sig i disse staaende Begyndelses- og Slutnings-Formularer, og fremdeles i visse hyppigt genkommende religiøse Vendinger i det egentlige Brev, i hvilke Sporene af den kirkelige Paavirkning og Oprindelse ikke lade sig miskende.

En anden Form er den juridiske. Den ytrer sig i en gennem Retstrætter udviklet Tilbøjelighed til intet at forbigaa men opregne alle Tilfælde for saaledes at umuliggøre Tvist. Her er udpræget Lyst til Skarphed og Klarhed i Tanken, men den Art Skarphed, der istedenfor at holde sig til det Centrale søger at bestemme dette ved Optælling af alle Periferiens Punkter. Skønt den egentlig kun hører hjemme i Skøder og Thingsvidner, forplanter den sig let til Brevene med, saa meget mere som disse hyppigt dreje sig om Retsforhold.

En tredie og sidste Form for Brede, som gjør det mest ublandede Indtryk paa en Nutids Læser, er den blot høflige. Trods det 16de Aarhundredes Ligefremhed og Naturlighed paa mange andre Punkter, var Etiketten nu engang dets Yndling, og denne Etikette med dens nødvendige Følgesvend Ordrigdom bredte sig i Brevene som i sit andet Hjem. Lad os tage et tilfældigt valgt Exempel: Jens Ulfstand vil melde sin Tante, at han paa Grund af en Begravelse er bleven hindret i at opfylde sit Løfte om at besøge hende, og vil desuden fortælle hende den Nyhed, at Kongen er bortrejst. Hvorledes gør han nu dette? Brevet lyder saaledes:

„Min ganske sønlige Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre. Kære Moder! haver jeg Eder saa ganske højligen og gærne at betakke for alt Godt, som I mig altid udi mange Maader gjort og bevist haver, for hvilket I skulle alle mine Dage finde mig ganske godvillig til at forskylde og fortjene med hvad Gode i min ringe Magt kan være, som jeg Eder, min kære Moder! pligtig er. — Kære Moder! som Eder vel fortænker, det jeg skrev Eder til for nogen Tid lang siden, at jeg agtede mig over til København med det allerførste, og naar jeg da kom hjem igen, da vilde jeg med det første

komme op til Eder, saa giver jeg Eder ganske sønligen at vide, at Gud Almægtigste haver nu kaldet min kære Svoger Tage Tott, saa at jeg for den Aarsags Skyld ikke kan nu komme derop, førend hans Begravelse er overstanden; og er hans Begravelse berammet at skulle være udi Dag fjorten Dage, udi hans Sognekirke Næs. — Kære Moder! saa er min sønlige Bøn til Eder, at I nu ikke vil fortænke mig, at jeg ikke nu kommer derop, thi jeg vilde gærne have været enten deroppe eller et andet Sted, hvor I ville have mig, havde ikke denne Undskyldning været, men dersom I ikke selv kommer her ned i denne Egn, da vil jeg med Guds Hjælp med det allerførste komme did op til Eder. — Kære Moder! saa véd jeg nu ingen synderlig nye Tidender at skrive Eder til paa denne Tid andet end, at Kongelig Majestæt er dragen af Sjælland, og véd jeg ingen vis Besked paa hvor han er hen dragen; men Somme sige, at hans Naade vil drage til Lante Lothringen, og Somme sige, at hans Naade vil drage til Lante Meklenborg, og Somme sige, at hans Naade vil ikke længere end til Segeberg; men ingen vis Besked kunde jeg udspørge. — Kære Moder! jeg vil nu ikke længere bemøje Eder med denne min ringe Skrivelse, men I skulle altid have mig at raade og byde over, som Eder bør at gøre over Eders kære Søn, og vil jeg nu og altid have Eder Gud Almægtigste befalet. — Skrevet paa Skabersø den 13 September Anno 1562.

Større og ligefrem foruroligende Dimensioner kan denne høflige Brede antage, naar den er parret med Snaksomhed og ikke har nogen Modvægt i Mandens Følelse af, at enhver Sag bør have en Ende. Et Damebrev vil her kunne tjene til Eksempel, Jomfru Dorthe Urne har skrevet til Merete (?) Grubbe, der er syg, for at spørge til hendes Befindende. I Brevet har hun bedt om, at den Syges Søster Jomfru Regitze vil besvare det. Nu svarer Regitze Grubbe herpaa og melder, at Søsteren er vel bleven meget svag, men har det dog efter Omstændighederne saa nogenlunde godt. Denne korte Besked udtrykkes i en Skrivelse, hvis Udskrift allerede varsler ilde med Hensyn til Kortfattethed. Den lyder saaledes: „Ærlig og velbyrdig Jomfru Dorthe Urne, min hjertekjære

Søster, synderlig gode Ven, ganske huldeligen og godvilligen tilskreven." Indholdet er følgende:

Min allerkæreste Dorthe og min hjærtekære Søster! Gud Fader, Gud Søn og den hellige Aand være evindelig hos Dig og have Dig altid i sin naadige Bevaring og spare og bevare Dig længe naadigen og vel udi alle dine Veje fra alt det Dig kan være skadeligt enten til Liv eller Sjæl! Det vil jeg saa huldeligen baade ønske og unde Dig som mig selv. — Min hjærtekære Søster! Jeg vil paa det allervenligste have Dig saa ganske højligen og gerne betakket for saa meget bevist Huldhed og Godt, som jeg altid af Dig i saa mange Maader befundet haver, for hvilket Du skal den Stund jeg lever finde mig som din hulde Søster til at gøre og lade for din Skyld alt, hvad jeg véd, Du kan have Ære og Godt af, saa vidt som i min ringe Magt være kan. — Min hjærtekære Søster! Jeg kan aldrig fuldskrive Dig til, saa fast som baade min Søster og jeg af alt vores Hjærte forlænges efter Dig, hvilket vel og vil vare til for os, indtil Gud vil føje Tiden, at vi maatte findes med Glæde. Den allermægtigste Gud, han unde os nu snart at findes helbredte og glade i Guds Frygt og unde mig altid at høre din Lidelse og Velfart, at det jo altid maatte gaa Dig lykkeligen og vel, eftersom dit eget gode Hjærte begærer! Det vil jeg, saa sandt hjælpe mig Gud! saa troligen ønske og unde Dig af alt mit Hjærte. — Min allerkæreste Dorthe og min gode Søster! Lader min Søster Dig paa det venligste betakke for din hulde og gode Skrivelse, som at hun nu har bekommet fra Dig, og beder hun Dig saa gærne, at Du vil have hende undskyldt og ikke fortænke hende for, at hun nu ikke selv skriver Dig til; Gud véd, at det er ikke nogen ond Vilje, men for hendes Svagheds Skyld. Og som Du est udi din gode Skrivelse begærende af min Søster, at hun vilde lade mig skrive Dig til, hvor det nu er med hende, saa takker jeg Dig saa gærne paa det allervenligste for dit hulde Hjærte og for din Omsorg, Du har for hende, at Du vil vide, hvor det er med hende. Saa maa Du vist tro, at Du, saa sandt hjælpe mig Gud! ikke gør det til forgæves, men Du i lige Huldhed finder hende altid igen, som hun er Dig det pligtig, og som hende bør at være. Saa kunde jeg ikke fuldskrive Dig til, min hjærte Søster! saa svag som hun nu gøres hver Dag mere end anden, dog har hun end hertil været saa nogenlunde tilpas af ond Evne (ɔ: efter Omstændighederne).

Den almægtigste Gud for sin hellige Døds og Pines Skyld han forløse hende nu snart naadeligen og vel, naar det er hans gode Vilje, ham til Ære og os Alle til Glæde. — Min hjærteallerkæreste Dorthe og min gode Søster! Jeg vil nu for Tidens Korthed Skyld ikke længere opholde Dig med denne min velmente Skrivelse eller i nogen Maade at forbie mig ... hos Dig, men Du skal vist tro, at endog at Skrivelsen og Ordene ere, saa skal dog Meningen altid være fast huldere og bedre, end jeg den nogen Tid enten sige eller skrive kan, det kende Gud Almægtigste! — Endelig til al lykkelig Medfart befalet! Lader min Faster Agathe og min Moder og min Broder Knud, min Søster og min Broder Sigvard Dig gerne bede, at Du vil have den Umage og sige Moster Birthe mange tusinde gode Nætter paa deres Vegne, og ønske de Dig og Alle mange 100,000 gode Nætter. Mette Beck og jeg ønske Dig og Birthe og Johan mange gode Nætter. Ex Aasmark den 26de September 1589. Regitze Grubbe Eilersdatter. Egen Haand.

Det er at haabe, at Forfatterinden til dette Brev i andre Livsforhold har formaaet at udtrykke sig lidt mere kortfattet.

Det vil af det Meddelte være klart, at en Brevtone som det 16de Aarhundredes med dens Hang til Ensformighed, Højtidelighed og Brede ikke egner sig til Form for det Spøgefulde. Det er derfor et karakteristisk Træk, at hele den sprudlende Livsglæde, som udmærkede dette Aarhundrede fremfor noget andet, ikke har efterladt sig noget synderligt Spor i dets Breve. Det hører til Sjældenhederne at træffe en munter Vending; Anstrængelsen ved Affattelsen og Trykket af de traditionelle Former syne sat have dræbt Humøret. Stundom kan man dokumentere, at dette har været tilstede, uden at det dog har formaaet at gennemtrænge Brevet. Det er saaledes ikke uden en vis Forundring, at man under et Brev i de vante Udtryk læser en Oplysning som denne: Jeg var drukken, da jeg skrev Brevet; man tror Manden paa hans Ord, men finder iøvrigt intet Vidnesbyrd, der bekræfter det. Det er øjensynligt, at det at skrive Brev og det at være over-

stadig munter her har udelukket hinanden. De gængse Former have protesteret mod det fremmedartede Indhold, Affatterens eneste Udvej er da at tilføje denne faktiske Oplysning, en ufuldbaaren Vittighed, men et energisk Udslag mod den Form, der har nægtet ham sin Bistand.

Gaar det saaledes med de blotte Udbrud af en fornøjet Stemning, vil man endnu mindre kunne vente at træffe et finere Udtryk derfor i Form af virkelig Vittighed. Disse Mænd, i hvis Samtaler en tør Humor og Sans for det Komiske neppe har manglet træffende Udtryk, vise sig i deres Breve saa stive og haarde, som om de aldrig havde forstaaet en Spøg. Et af de faa Eksempler paa det Modsatte fortjener derfor saa meget desmere at omtales, som det paa eengang afviger fra Reglen og samtidigt, ved at danne en Undtagelse, bekræfter den. Det er et lunefuldt Svar, som Eskild Gøye sender til Høvedsmanden paa Stege, der skylder ham 50 Gylden i Renter, men kun modstræbende har oversendt dem med Tilføjelse af, at det vilde være ugudeligt af Eskild Gøye at beholde dem. Denne svarer: „Jeg formærker i Eders Skrivelse, at der skal være stor Fare for min Sjæl, om jeg tog samme Guld af Eder; for hvilket jeg vil storligen have Eder betakket, at I vil vare mig ad den Skade. Men dog befrygter jeg mig, at jeg lader Gjerrigheden bedrage mig og tager samme Rentepenge og staar den Fare." Det er en ironisk Form, som enhver af os maaske har set finere anvendt, men det simple, klare sproglige Udtryk, som den her har fundet, staar i det 16de Aarhundrede som en mærkelig Undtagelse.

End ikke de alvorlige Stemninger synes denne Brevstil i Stand til ret at kunne magte, uagtet den ifølge hele sit Væsen her maa føle sig langt mere hjemme. Kun de religiøse Følelser gengives nogenlunde tydeligt; ved alle de andre skorter det den paa Evne. Selv en saa naturlig Følelse som Vrede, formaar den ikke klart at udtrykke.

Det gaar saa vidt, at enkelte af de Breve, som af de Paagjældende ere skrevne i en bitter Stemning til deres Uvenner, af en senere Tid ere blevne anførte netop til Bevis for, at der umuligt kan have hersket Uvenskab mellem disse Personer. Grunden er let forklarlig. Alle disse Velsignelser, Taksigelser, Tilbud om Gentjenester og hjærtelige Hilsener overvælde enhver Nutids Læser, saa at han glider let hen over det Par Ord, den korte Linje, hvori det egenlige Indhold er sammentrængt. Og der hører ogsaa betydelig Øvelse til at opdage disse Ord; Følelsens Grad maa man i de fleste Tilfælde aldeles opgive at kunne aflæse Vredesudbruddet bestaar nemlig som oftest alene deri, at Brevskriveren betegner Vedkommendes Opførsel som „fremmed" eller „sælsom". Men umiddelbart her ovenpaa kan der komme saa hjærtelige Udtryk, at man kun, naar tilfældigvis Stridspunktet selv tydeligt meddeles, kan dømme om Sagen og vurdere den Forbitrelse, som Brevet saa ufuldkomment bærer Vidne om.

En Sammenligning vil kunne tjene til at oplyse Forholdet. At Datiden var djærv i sin Udtryksmaade er noksom bekendt; man har iblandt Andet en Maalestok derfor i, hvad der dengang frit kunde siges fra Prædikestolen uden at støde eller dog medføre Paatale. At den samme Tid skulde være ligefrem i sin daglige Tale, sine Prædikener, sine Skrifter, men alene delikat i sine Breve, er ikke troligt. Tie da Brevene, hvor alle andre Vidner tale, maa Grunden søges i Brevstilens egen mangelfulde Evne til at udtrykke Tanken.

Lad os til Oplysning se, hvorledes een og samme Sag tager sig ud, alt eftersom man læser den i en Prædiken eller i et Brev. Det er bekjendt, at Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Bestemmelse, at anvende deres hele Formue til Oprettelsen af en Skole, vakte megen Forargelse hos deres Slægtninge, som herved gik Glip af Arven efter det barnløse Ægtepar. Forbitrelsen vovede

sig frem i gentagne Processer mod Birgitte Gøye og efter hendes Død mod den nydannede Stiftelse, og Ingen var saa virksom og utrættelig i disse Angreb som Birgitte Gøyes egen Broder, den rige Christoffer Gøye. Mod ham samlede sig derfor naturligt hele Forbitrelsen hos Stiftelsens Forsvarere. Vi have endnu bevaret dels den Ligprædiken, som en af Skolens Venner, Dr. Niels Hemmingsen, holdt over Stifteren, dels et Brev fra Skolens Rektor, dens Talsmand paa Thinge, den energiske Hans Mikkelsen, stilet til selve Skolens Avindsmand Christoffer Gøye. Det er ikke uden Interesse at sammenstille disse to Aktstykker. I Prædikenen udtrykker Niels Hemmingsen sig saaledes:

„Der findes Mange, som mene, at det ikke var vel gjort af Hr. Herluf, at han skulde koste saa meget paa en Skole, og sige deriblandt hvad ugudelig Tale de kan paafinde. Men hvad kan man svare med Rette? Havde salig Hr. Herluf og Fru Birgitte solgt samme deres Gods, omkommet det med Pral, Banket, Drik, Dobbel og i andre Maader, hvad vilde man have sagt andet end: Hvermand maa gøre af sit, hvad han vil... Men nu knurre de og mene, at det var ikke ret gjort at give Peblinge saadant Gods at løbe med. Hvad er det andet end at sige: havde de ofret deres Gods til Djævelen i Helvede, havde det været vel gjort; men at de have ofret det til Guds Ære, kan ikke lides. Men det vil jeg derhos have sagt, at den almægtigste Gud skal ikke holde dem til Gode, som ville denne Hr. Herlufs og Fru Birgitte Gøjes Skole omstøde og ødelægge, men skal dem vel hjemsøge paa sin Tid, at deres onde Forsæt skal komme dem lidet til Fromme."

Saaledes vovede Niels Hemmingsen at tale til et Ligfølge, hvor alle de vare tilstede, til hvem han sigtede, mægtige indflydelsesrige Mænd, der ved Lejlighed kunde give ham Tak for sidst. Og hans Ord vare ikke Fostre af et Øjebliks Heftighed, han stod ved dem alle og bragte dem bagefter i Trykken til Alles Kundskab.

Dette var endnu, før Uvejret var brudt løs og Processerne begyndte. Hvorledes udtaler da nu Hans Mik-

kelsen sig midt under disse til selve den værste af Angriberne, Christoffer Gøye? At han ikke veg Niels Hemmingsen i Djærvhed, viste hele hans Færd, hvis hans Ord vare blevne heftigere, maatte selve Tidspunktet og hans nærmere Forhold til Skolen tjene ham til Undskyldning. Brevet lyder saaledes:

Kære Christoffer Gøye, min gunstige gode Ven! Gud Almægtigste være altid med Eder, opholde Eder naadeligen udi sin Frygt med langvarende Sundhed og Lyksalighed med Eders kære Hustru og Alt, hvad I vel vil! Kære Christoffer! næst en ydmyg Taksigelse for Eders Godvillighed mod mig, hvorfor jeg skal bede Gud, han vil Eder belønne, og derfor af al min Formue altid findes Eders velvillige Tjener med al ydmyg Tjeneste. — Som I er begærende, kære Christoffer! jeg vilde skrive Eder til, hvad Dag Gud kaldte salig Hr. Herluf Trolle og Eders salig Søster, saa døde han den 25de Dag Juni Anno 1565, og Eders kære Søster, salig Fru Berete Gøye, den 26de Dag Juli Anno 1574, Gud unde os at finde dem udi den evige himmelske Glæde! — Kære Christoffer! som I skriver om kalkunske Høns, saa havde vi her ikke uden et Par, og de have nu nogle faa Kyllinger, deres Afkom, som ere meget smaa. Naar de opvokse noget, at de due at føre, skulle I ret gerne faa af dem. — Kære Christoffer! nu den gode Mand Albert Oxe var her udi Skolen med Lauge Venstremand, da de kom fra Eder, forstod jeg af ham skulde være sagt til Eder, her skulde findes udi Skolen Harnisker og Rør (ɔ: Geværer) til en 12 eller 14 Mands Berustning. Havde saa været, min gode Christoffer! skulde jeg vel have ladet baade Albert og Eder det vide tilforn, thi det var Skolen intet nyttigt; men her er udi Sandhed ikke uden nogle gamle Stykker forbrænte, som vi fandt etter den Ildebrand, som var her, i Jorden da vi opryddede, hvilke Albert saa. Det Bedste var alt tilforn skænket til salig Herlufs Slægt og kommen til Ring Kloster, som Anders Skriver vel vidste at sige Albert Besked om. — Kære Christoffer! jeg tror ikke andet end I jo have hørt, Gud nu har kaldet Hr. Søren her i Nestved; hans Lig blev begravet i Fredags næst forgangne. Han havde, gode Mand, en haard Helsot og Vattersot. Samme Dag om Morgenen døde Jomfru Anna Grubbe i Lille Nestved, en af Eders salig Søsters hulde og fuldtro Venner. Hendes Lig staar endnu

ubegravet. Al hendes Sygdom, som ikke mere varede end 8 Dage, og hendes Endeligt var ligesom hun havde ligget i en sød Søvn, og aldrig klagede sig en Gang. Den evige Gud bevare Eder naadeligen med alle gode Venner i denne farlige og skrøbelige Tid og give os allesammen en salig Tid og Stund, naar vi skulle skilles fra denne forfængelige, urolige Verden! Udi hans guddommelige Beskærmelse vil jeg nu og altid have Eder befalet med Eders kære Husfrue og alt hvad I vel vil, og altid findes Eders villige Tjener. — Herlufsholms frie Skole den 17de Maj Anno 1575. — Eders velvillige fattige Tjener altid Hans Mikkelsen.

Hvor er der i denne Skrivelse Spor af den Hans Mikkelsen, der paa Thinge havde kæmpet Skolens Sag saa mandigt imod Christoffer Gøye? Hvor er den Indignation, som Enhver i hans Sted maatte føle ved at afkræves Oplysning om Stifterens Dødsdag, en Oplysning, som vistnok vilde blive brugt som Argument i det nye Angreb, der forberedtes? Hvor er blot den Kulde i Tonen, som Hans Mikkelsen skyldte ikke alene Stifterne, og Skolen, men sig selv lige overfor Christoffer Gøye? Der er ikke Spor deraf. Han taler til ham som til sin Ven og Velynder, velsigner ham og takker ham som sædvanlig og meddeler ham sluttelig Bynyt fra Nestved. Den eneste svage Erindring om Uvenskabet, som man endda maa være yderst mistænksom for at lægge Vægt paa, er, at han hverken skaffer ham Kalkuner eller Harnisker.

Men kan selv en Misstemning, som den her til Grund liggende, saa aldeles udvidskes ved at omsættes i Brevform, saa maa Datidens Brevstil med Rette betegnes som fattig paa Udtryk for Vrede. Ved hvert enkelt valgt Eksempel kan man maaske endnu være i Tvivl om, hvorvidt ikke et Tilfælde netop her har været Skyld i, at Følelsen ikke er bleven udtalt; men sammenfatter man dem alle, svinder det Tilfældige, og med samlet Røst bevidne de, at Datidens Brevstil endnu ikke besad fælleds godkjendte, tydelige Udtryk for denne saa naturlige

Følelse. Dette kunde synes utroligt, og dog er det i god Samklang med Datidens Forhold. Mellemværender af denne Natur afgjordes nemlig ikke i Breve, men mundtligt, enten ved privat Ordstrid eller paa Thinge. At staa i Brevveksel med sin Uven var et Tilfælde, som Brevstilen aabenbart ikke var forberedt paa, og den ejede derfor intet Middel til at udtrykke dette, saa lidt som den — hvad vi ovenfor have set — forstod at betegne Graderne i fortrolig Tone. Men det var en saa følelig Mangel, at den maatte afhjælpes. Spirerne, hvoraf en passende Brevform for Uvenner kunde udvikles, vare allerede tilstede i de to beslægtede Former: kongelige Irettesættelser til Underordnede og skriftlige Indlæg ved Retstrætter. I Løbet af det følgende Aarhundrede blev ud fra disse Forbilleder en ny Brevstil dannet og Savnet dermed afhjulpet.

Vi have prøvet det 16de Aarhundredes Brevform paa forskellige Omraader og stadig stødt paa Uformuenhed til simpelt og klart at udtrykke Tanken. Har denne da intetsteds helt hjemme? Passe Form og Stof aldrig sammen? Jo, hvor Stoffet selv har sprængt de trykkende Baand, sat alle Hensyn til Side og paa egen Haand skabt sig sin Form. Overalt hvor den simple Natur har faaet Lov at raade, hvor Tanker, diede af Virkeligheden, komme til Orde, udtrykkes de i et naturligt, til alle Tider forstaaligt Sprog. Dette sker, naar enten Brevskriveren endnu er saa ung, at han ikke fuldstændigt har lært at snøre Tanken inde i de traditionelle Former, eller naar Stoffet i den Grad er grebet ud af det daglige Liv, at at det er uigengiveligt i den gængse Manér, men samtidigt saa stærkt opfylder den Skrivende, at det maa give sig Luft i de nærmestliggende Udtryk. Vi skulle anføre et Par Eksempler.

Hvor simpelt og ligefremt er saaledes ikke et Udbrud som dette af den tiaarige Christian den Fjerde:

Igaar var vi udvandret en Time eller tre os at forlyste. Da kom vi til Vamdrup, hvor vi gjorde Maaltid. Sandelig der er et lystigt Sted, hvilket mig saa befaller, at dersom vi nogen Tid lang blive paa Koldinghus, skal jeg vist komme til dette Sted, saa tidt mig tilstedes. Det ligger ikke langt herfra, ikke længere end to Stunders Rejse; det forsøgte jeg igaar, i lige Maade som mig tilforn af trofaste Mænd var sagt."

Paa lidt sproglige Forandringer nær vilde ethvert Barn den Dag i Dag udtrykke sig paa samme Maade. Og hvor malende og forstaaelige ere ikke et Par Breve som disse:

. . . „Du har vel hørt, at jeg agter at gøre min Datters Fæstensøl her i Københavu næste Søndag efter Mikkelsdag, . . . Jeg beder Dig derfor laane mig dine flamske Klæder, Drejls-, Damaskesduge, Hvidsømsduge og Haandklæder baade af Drejl, Damask og Hvidsøms, at Du og vil laane mig dit røde Damaskes Tapet over to Skiver (Borde), som Du fik efter salig Oluf Mouritsøn, og fik Fru Anna Hardenberg Magen til det, Du har. Og vil jeg bruge samme Tapet i Salen her i min Gaard i Københavu . . . Allerkæreste Birthe og kære Søster! at Du nu vilde gøre herudi som min fuldkommen gode Tro er til Dig, og undfald mig nu ikke! . . . Og hvad Du vil laane mig, at jeg det maatte bekomme nu med dette mit Bud, jeg skal med Guds Hjælp vel lade forvare det, saa det intet skal blive ad skade i mit Værge." . . .

Eller et andet Brev som dette:

. . . „Som I bød mig til sidst om en god Mynde, da sender jeg Eder en rød Mynde, hedder „Rend op", Gud hjælpe mig! saa sandt det er den bedste, jeg har. Han skal vel frie sin Toug-Ring; men en Karl skal stedse hidse den og holde af den, han er kræsen. Item sender jeg Eders kære Hustru en god Hare-Mynde, den er nys bleven hidset af den bedste Hundeart i Fyen ligger. Hun hedder „Kejserinde"; og sender jeg Eder et Par Lænker med Mynderne, at de skulle ikke lade Mynderne løbe fra dem paa Vejen. Ville de ikke være efter Eders Sind, da vil jeg give Eder Kaaret, hvilke I ville have af dem jeg har, naar vi findes." . . .

I Breve som disse har den Skrivende glemt sig selv og alle Former over det, han havde at sige, men netop derfor opnaaet, at Udtrykket er som den Talendes og til enhver Tid vil lyde naturligt.

Ville vi sluttelig søge at samle de her meddelte spredte Træk til en Enhed, saa synes de alle at vise hen til det Samme. Det 16de Aarhundredes Brevstil kan kun forstaas ved at bestemmes som en aandelig Ytringsform paa et af dens tidligste Udviklingstrin. Som alle andre Former af lignende Art havde den hidtil trivedes i Ly af Kirken, idet den nu begyndte at udfolde sig paa egen Haand bar den baade i sin Form og sin Tendens Spor af sit tidligere Ophold. Hvad Formen angaar, minder den om det Kirkelige ved sine Begyndelses- og Slutningsformularer, ved denne Brede i Udmalingen, saa saare noget Kirkeligt berøres, ved denne underlige Blanding af Inderlighed og ensformig halv tankeløs Gentagen. Hvad Tendensen angaar, røber Brevstilen sin Oprindelse ved stadig med Forkærlighed at vælge et religiøst Stof; efter Brevene at dømme skulde man troe at alle hin Tids Mennesker ikke havde levet noget andet Følelsesliv end det blot religiøse. Brevstilen er som en Sommerfugl, der er i Færd med at bryde ud af de kirkelige Formers Puppe, den søger at flagre sig løs, men har endnu kun faaet den ene Vinge, Formen for de religiøse Stemninger, fri.

At Udviklingen imidlertid vil gaa fremad, derfor borger den Frodighed, der allevegne spores. Under denne Spire med de kirkelige Dækblade gærer en hel Virkelighedsfylde, der vil frem, der vil op til Luft og til Dagslys; og ovenfra vinker Livet med bestandig flere Krav, der er Retninger nok at udfolde Blade i. Skønt Brevstilen endnu kun er et højst ufuldkomment Meddelelsmiddel, føler man, at den maa, at den vil bryde sig nye Veje og udfolde sig i fyldigere Former. Det er, som om der bag hver Hindring bankede en Trang, der

ikke fik Ro, før den var brudt ud, som om det Hæmmende ikke blot er os men tillige maa have været Datiden selv bevidst.

Hvorfor gaar enhver slig Udvikling saa langsomt? Naar den er tilbagelagt, synes det ofte besynderligt, at en saa nødvendig og ligefrem Fremskriden kunde kræve saa lang en Tid. Ganske simpelt fordi enhver Tidsalder har sin bestemte Grændse, ud over hvilken den ikke kan komme. Brevstilen er selv ikke blot betinget af, men et Udtryk for den til enhver Tid tilstedeværende Dannelse. I denne ligge til syvende og sidst Aarsagerne ikke alene til Brevstilen men til en Mængde beslægtede Phænomener.

Hvorledes var da det 16de Aarhundredes Dannelse herhjemme? Den var tarvelig og ufuldkommen som den Brevstil, den skabte. Folket bestod af to Klasser. Paa den ene Side et Mindretal, der havde Adgang til den klassiske Literatur, men for uudviklet til at fatte dens Aand nøjedes med at tilegne sig dens Sprogform. Paa den anden Side Folkets store Masse, fra Kongen til den Laveste, hvis hele aandelige Indhold spandtes af de to Traade, Paavirkningerne af Prædikenen om Søndagen og af det virkelige Liv Ugen igjennem. De vare ubekjendte med alle de Dannelses-Indtryk, som Nutiden modtager gjennem Bøger og Blade, deres eneste Læsning var Biblen og Postillen, deres Virkelighed var kun een, den ydre. Derfor blev deres Uge selv til et stort, stadigt gentaget Brev, kirkelig Tone i Begyndelse og Slutning, Virkelighedsindhold i Midten.

Men lønligt dæmrede bag ved denne Tankegang en hel anden, friere Forstaaelse af Livet. Den næredes ved Naturen, hvilte drømmende i Folkeviserne og slog stundom Gækken løs under Drikkelagene. Den havde været og skulde fremdeles blive den skjulte bevægende Kraft, Uroen i Udviklingen. Det var den, der havde været med at afkaste Romerkirkens Aag, nu da den første Gæring havde

sat sig, laa den atter under for den nye Kirkes Magt. I Brevene som i den Enkeltes Bevidsthed lader den sig mere ane end paavise, den var nærmest kun tilstede som ubestemt Trang, den blev sig kun bevidst som Brøde.

Hvad var det da, der optog al Pladsen i Bevidstheden? Hvilket Tryk formaaede at erklære denne Menneskets Higen for Brøde? Det var Summen af det religiøse Indhold under den ejendommelige Form, hvormed Tiden havde præget det. Fra Aarhundredets Midte til dets Slutning fandt dette Indhold sit Udtryk i det ene Ord „Rettroenhed"; i dette Løsen samlede sig som i et Brændpunkt Alt, hvad Tiden forstod ved Menneskets Pligter, Nøglen til dette Livs Gaader, Adkomsten til Glæden i det næste. Rettroenhed var ikke blot Baandet, der knyttede de Mange sammen, men selve Indholdet i hver Enkelt.

For vor Tid, hvis Blik er skærpet for de individuelle Forskelligheder, lyder en Bestemmelse som denne fremmed og besynderlig. Vi forstaa ikke, hvorledes man for Alvor kunde sigte mod et saa umuligt Maal som at faa Alle „rettroende", endnu mindre at sligt virkelig kunde opnaas. Vi smile uvilkaarligt, naar Frederik den Anden paastaar, at hele hans Folk tror det Samme, og vi undres over, at i en saa religiøs bevæget Tid virkelig enhver religiøs Meningsstrid kunde holdes ude.

Paa et Punkt som dette, hvor to Tidsalderes Opfattelser staa hinanden saa fjærnt, kan imidlertid ofte et enkelt ubetydeligt Udtryk bidrage til Forstaaelsen. Datidens Brevform var kun et ringe Led i det store Hele, og dog oplyser den som et heldigt Eksempel en dunkel Tankegang. Tidens Fordring paa Rettroenhed, denne Fordrings Mulighed og Gennemførlighed, bliver gjort os anskuelig gennem Brevene. Det var den samme Tid, som krævede fælles Rettroenhed, der kunde fordre og virkelig gjennemføre, at alle Breve skulde begynde og slutte ens. Reformationens Frihed var endnu kun et blot Ord, Romer-

kirkens Efterfølger herskede med samme uindskrænkede Myndighed paa alle aandelige Omraader. — Omvendt belyse de større Forhold de mindre. Man aner den Inderlighed, hvormed Datiden hang ved disse staaende Udtryk i Brevene, den Gysen, der maatte gribe Enhver ved at tænke sig disse, nu saa tomt lydende, Velsignelser udeladte, naar man erindrer, hvad de i deres inderste Væsen vare: Rettroenhedens Symbol, et Værn for Afsender og Modtager mod den Onde. Thi trindtom lurede og puslede Millioner Djævle, beredte til at besætte enhver Uagtsom. Kun ét Middel var sikkert, bestandig at være iført Rettroenhedens Panser. Troen paa Rettroenheden blev da det Befriende for hver Enkelt. Rettroenhedens Indhold derimod var det ikke den Enkeltes men Øvrighedens Sag at bestemme. Saa meget des mindre besværet kunde da Folket gaa i Kamp mod den gamle Arvefjende og hans hele Hær; Hekseprocesserne og Religionskrigene bare Vidne om, at Striden ikke blot i Danmark men hele Europa over førtes med Iver.

Troels Lund.

Om nogle Hovedpunkter i germanisk Mythologi.

I Anledning af Henry Petersen: *Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold.*

Denne Bog sammenstiller Beviser for, at den Gud, Germanerne, eller ialtfald de nordligere Germaner (Saxer, Danske, Svenske, Nordmænd), dyrkede mest, var Donar, Thor, og ikke Wodan, Odin. Religionen var væsentligst en Thors-Religion. Thor var ikke blot, som i Digtene, den stærkeste Gud, men tillige den mægtigste („potentissimus"), der i Templerne („Hovene") thronede i Midten med to andre ved Siderne, eller tidtalene. Gudsdyrkelse og Religiøsitet beskjæftigede sig langt mindre med Odin og Frø, endnu mindre med Njord og Ty, mindst med Sagndigtningens øvrige Guder og med Gudinderne; dog vel noget med Frigg (hos Tydskerne Fria, Frea) som Moder Jord, Fruen (Frøja; hos Nordmænd og Islændere spaltet i to Figurer: Frigg og Frøja). Et romersk Vidnesbyrd om, at „Mercurius", d. e. Wodan, idetmindste hos nogle Germaner „dyrkedes mest", behøver kun at gjelde sydligere germaniske Stammer, og beviser ikke, at længere mod Nord en Thors-Religion først senere fortrængte en Wodans-Religion. Navnet Thonar (senere Donar, Donner, og contraheret Thor) gjenfindes hos Kelterne, hvis Tordengud hed Tanar, i en romersk Indskrift (Aar 154) i England*) omtalt som „Jupiter Tanarus" (parallelt kunde Romernes „Jupiter Tonans" have været tituleret „Jupiter Tonor", om et saadant Substantiv havde været bevaret i Latin). Altsaa maa efter almindeligt antagen Slutningsmaade følge, at hos den europæiske Afdeling af den „indogermaniske"

*) Holtzmann, deutsche Mythologie, P. 56.

Race var, allerede før dens Sondring i Germaner, Kelter, Slaver, Italer og Græker, Tanar et af den høieste Guds Navne ved Siden af Diu- (= D-Ju-piter; Zeu-s; Tiu-, Ty-). Denne Gud spaltede sig overalt i flere differentierede Figurer, saasom hos Germanerne i Donar, Tiu, Wodan o. fl., hvorved Forrangen regelmæssigt gik over paa Tordenguden, selv om en anden Gud angaves som hans Fader. Der er al Præsumption for, at det ikke gik anderledes hos Germanerne. H. Petersens Grunde for, at det endog vedblev at være saa lige til Hedenskabets Ophør, ere, idetmindste for de nordlige Germaners Vedkommende, fyldestgjørende, og det selv om mange af de enkelte, især af de specielt antiqvariske Ting, han anfører, befindes usikkre eller lidet betydende*). Da de sydligere Germaner omtrent fra vor Tidsregnings Begyndelse af indtraadte i en temmelig permanent, Aarhundreder varende Krigsperiode, maatte dette kunne indvirke paa Religionen. Wodan som Seirgud maatte kunne faae mere at betyde end før, og efterhaanden gjøre Tordenguden Rangen stridig. Apokalyptiske Ideer, laante fra Christendommen, kunde finde Tilknytningspunkter i germaniske Forestillinger, antage disses krigeriske Aandsretning, og afføde en Mythedigtning, der i Samfundets høiere Lag (Fyrstefamilier og deres „Hird") maatte kunne udbrede sig til de øvrige germaniske Stammer, og tidt omdanne, tidt fortrænge disses tidligere Sagn, hvorimod Omdannelse af den langt conservativere Gudsdyrkelse maatte gaae meget langsommere, altsaa et Schisma opstaae mellem Digtning og Religion. Var ikke Christendommen kommen til og havde bortfeiet det Hele, kunde det senere være gaaet som i Indien, hvor den ligeledes ovenfra fremtrængende Brahmaisme fortrængte den ældre Vedareligion; eller som i Jødedommen, hvor de nedenfra indtrængende persiske Forestillinger om det Hinsidige fortrængte den mosaiske Lære herom, men forøvrigt forligte sig med Mosaismen; eller det kunde være gaaet med Livet hos Odin i Valhal, hvor man kun kom som Martyr, som hos os med Legemernes Opstandelse, Verdens Forsagelse, o. s. v.: det kunde være

*) M. H. t. Citatet P. 110 fra Worsaaes Afhandl. om Bracteater maa jeg her henholde mig til mine: Noter til Worsaaes Foredrag om Forestillinger paa Guldbracteater, 1871, idet jeg fastholder mine Indvendinger mod samtlige W's. Henførelser til Myther og heroiske Sagn.

blevet henlagt som balsameret Mumie, og Odin dermed være kommen ud af Forretningerne, være bleven en lige saa ubemærket Person, som hos os den Helligaand. Religionen vedblev imidlertid i Hedenskabets Tid egentlig at være en Thors-Religion, om end Høvdinger, mere paa Kamppladsen end i Templerne, ved Offre og symbolske Handlinger paakaldte Odin som Seirgud. Til en Spaltning i to Religionspartier, et høifornemt Odinsparti, og et populairt Thorsparti, saaledes som Finn Magnussen meente, er det dog (ialfald i Norge og Island) aldrig kommet; det var netop Medlemmer af Høvdingefamilier og Konger, der havde Retten til at være Gode (d. e. til at forestaae Gudsdyrkelsen) ved Thorstemplerne. Der kan kun blive Tale om Schisma mellem Hird-Poesi (Hofpoesi) og Religion, men ikke mellem Hirdens og Folkets Religion, selv om Valhal unegteligt kunde faae practisk religiøs Interesse for Hirden, men ikke for Almuen, der havde ringe Chancer for at falde i Kamp. De hedenske Religioner ere elastiske og tolerante, og geraade ikke let i Stridigheder, saalænge de ikke arrogant eller brutalt angribes af en intolerant doctrinair („aabenbaret") Religion.

Jeg har hermed modificeret Grundtankerne i H. Petersens Bog. Han har, som jeg troer, ladet sig føre for vidt med Hensyn til „Odins-, Valhals-, og Ragnaroks-Digtningen", idet han endog helder til at gjøre den til et islandsk Product, opvoxet paa Grændsen af, næsten udenfor, Hedenskabet. Alligevel helder han paa den anden Side til at lade den, i vis Maade, være runden af tydsk Rod og paavirket af romersk Mythologi og af Christendom, hvori jeg vilde være den sidste til at sige ham imod. Men derved føres man tilbage til en Tid, da Tydskerne vare Heduinger, da romersk Mythologi ikke var heelt uddød, og da de Christnes Forestillinger om det Hiinsidige just havde den Formation, der lettest kunde afføde „Odinspoesiens". Og alle tre Veie føre til 4de—5te Aarhundrede, ikke til 10de—11te, og altsaa ikke til Island, derimod til de sydlige Germaner, enten man nu snarest vilde tænke paa disses Fyrstehuse, eller paa germaniske Legionærer i romersk Tjeneste. Gjennem Legionærerne indkom ialtfald de ældste sproglige Laan. Thi hvad for nye Ting bleve de først fortrolige med i Tjenesten? Pælebefæstning (palus: Pæl), Militairlandevei (strata: Strasse), Sadel af romersk Façon (sedile: sødul; passer nemlig ikke til sitja), Mønt til at kjøbe Brød hos Marketenteren (Pending afledet af panis; caupo cf. kaufen), Kjedel til at koge Rationerne

(catillus), efter hvilken de endog benævnte mythologiske Kjedler, eftersom den, der antydes i Thor-ketil, As-ketil (Eskil), An[s]-qvetil (Gudekjedel), er den, som Thor hentede hos Jætterne. Naar de vendte hjem og traadte ind i germaniske Fyrsters Hird („Gefolge"), maatte de, navnlig de af dem, der vare Skjalde, hurtigt kunne frembringe nye Retninger i Sagndigtning, indirecte og langsommere i Religion. Sagndigtning vandrede fra den ene Hird til den anden over hele den germaniske Verden. Hirden blev allevegne Arnested baade for Digtning og for det Nye og Fremmede. Naturligvis modsiger jeg ikke Petersen, naar han anfører mine Forsøg paa at vise, at „Eddaqvad" ere islandske Producter, at det er puur Usurpation at kalde islandsk Literatur, eller denne Part deraf, „oldnordisk" i den hos os gjængse Mening („fælledsnordisk"), eller ovenikjøbet (som i de nyeste patriotiske Forsøg) „særligt dansk og gøtisk". Men Eet er „Odinsdigtningen", et Andet Digtene. „Nordens Guder" er utvivlsomt et Øhlenschlægersk Product, men „Odinsdigtningen" deri er (tildeels) ældre end Øhlenschlæger. Eddaviser om Nivlungerne holder jeg for islandske Producter, skjøndt Nivlungesagnene ere opstaaede hos Tydskerne og importerede i Norden. Ligesaa holder jeg, i samme Betydning, Eddaviser om Guderne for islandske Producter, men dog „Odin-Valhal-Ragnarok-Digtningen" for et tydsk Product, importeret i Norden.

Ogsaa i et Par andre Henseender vilde jeg gaae mindre vidt end Petersen, med Hensyn til „Odinsdigtningen". Den har været omfangsrigere, baade absolut og relativt, end han synes gjerne at ville indrømme. Snorre har ikke meddeelt mange Myther, fordi Snorre generede sig ved at opskrive for mange slibrige Historier. Af mangfoldige Hentydninger (f. Ex. i Haarbardsvisen og Lokasenna) skjønnes, at der var en uudtømmelig Rigdom paa slibrige Myther, og at Odin spillede en meget fremragende Rolle i dem. — Heller ikke troer jeg, at det gaaer an at ville formindske Odins Betydning indenfor selve „Odinsdigtningen", saaledes i Ragnarokskampen. Valhal og Ragnarok høre sammen. Den himmelske Martyr-Hirds Fyrste kunde ikke i den Kamp spille en ubetydelig Rolle. — Odins Skikkelse var aldeles eens hos Tydskere og „Nordboer". Han er Seirguden, saaledes baade hos Angelsaxerne og i det bekjendte longobardiske Sagn (Longobarderne talte Høitydsk). Han er den Vandrende. Han er trold- og runekyndig, f. Ex. i det høitydske Merseburger-Tryllevers, hvor Balders

Hest har forvredet en Fod, og Sunna og Sindgund, saa Fulla og Frua*) forgjæves synge Galder over den, og først Wodans Galder hjelper. Han er gjerne tilhest. Han har Kappe og Spyd (cf. Navnet Ans-gar ɔ: Odins Geer, Odins Spyd). Der er da ingen Grund til at tvivle om, at han ogsaa hos Tydskerne, naar „Mudspelli" kom, skulde kjæmpe med den Ulv, hvortil ligesaavel det tydske Navn Rud-(w)olf hentyder, som vort Rod-ulv (Ro-lv). — H. Petersens Hovedthesis („Thors-Religion") er saa vel etableret, at han ingen Grund har til at føle sig generet af „Odinsdigtningen". De Vanskeligheder, han troer at see i dens Ælde og Omfang, og i Odins Betydning i den, turde være imaginaire.

Utvivlsomt rigtig er Finn Magnussens og H. Petersens Paastand, at Valhal-Læren aldrig var almeent antagen, at den er yngre, og at den ældre Forestilling lod alle Døde komme til Helhjem. Det sidste følger allerede af, at de europæiske Stammer overhovedet, ligesom Semiterne, oprindeligt lode de Døde tilhobe vandre ned i Skyggeriget, og ikke kjendte et himmelsk Hjem hos Guderne for de Gode eller de Tappre (bortseet fra Apotheose, som Hercules's). Kun om Gallerne vilde Digteren Lucan vide, at de tænkte deres Døde gjenfødte i en anden Verden („orbe alio"; Elysium? eller Himlen?); men det blev da alle Døde; og er vel blot Misforstaaelse af Forestilling om Sjælevandring; ialtfald en fra den oprindelige afændret, reformeret Lære. Et Paradis hos Guderne for de Udvalgte var i Europa, bortseet fra Christendommen, eget for Germanerne, altsaa hos dem kommet op efter deres Udsondring fra de andre Stammer. I den orthodoxe „Odinspoesi" vare de to Betingelser for at komme i Valhal: 1) at falde for Vaaben 2) at være af fyrstelig Familie („Odin eier Jarle, som i Val falde"), dog at Fyrsten maatte kunne tage sine faldne Hirdmænd med sig derop. En saadan Lære kunde selvfølgelig aldrig være antagen af Alle (endog reent bortseet fra hele Qvindekjønnet). Alligevel kunde Valhallæren have været mere udbredt, end Petersen synes at mene. Thi vi kjende den kun fra Hofpoesien. Og der har været dem, der ansaae den

*) ɔ: Frøja, medmindre der skal læses Friia ɔ: Frigg, hvilket bliver samme Person. Derimod maae de af Grimm og Kemble anførte Grunde for, at Tydskerne havde en separat Gud Fro (ɔ: Frø, Freyr), regnes for afgjørende.

sidstnævnte Betingelse for en Opfindelse af Hofskjalde. Antallet af dem, der umuligt kunde antage Læren, bliver da mindre. Dog var den egentlige Krigsgalskab, der medførte de store Chancer for at falde i Krig, allevegne indskrænket til Fyrsteslægterne og den i og for sig militaire Hird. Den store „boende" Befolkning („den nordiske Bonde") var aldrig en Ven af Krigsvæsen, og præsterede altid sin Ledingspligt uvillig og modstræbende (endog dengang, da mangen Bonde gjerne var med paa Sørøveri til egen Fordeel). Valhal-Læren passede for den germaniske Hird, ligesom et Paradis for Martyrer passede for de Christne paa en Tid, da de sværmede for Martyrdom og selv trak Forfølgelserne ned over sig. Beviserne for, hvorlidet Valhal-Læren trængte igjennem, ere talrige endog indenfor selve Sagndigtningen. At Balder og Hød (og 5 Fylker, rimeligvis af Faldne) gaae til Hel, at hos Saxo visse faldne Helte (sikkert Hedin og Høgne) daglig fælde hinanden og staae op igjen i Helhjem, kan komme af, at vedkommende Sagn ere ældre end Valhal-Læren. At i flere andre Sagn (f. Ex. i Nivlungesagn) Faldne gaae til Hel, kunde endog vise, at Læren ikke engang altid formaaede at beherske Sagn, yngre end den selv. At flere Nordmænd og Islændere mod Hedenskabets Slutning vides at have troet, at de skulde samles med hele deres Æt under det eller det Bjerg, viser bevidst Forkastelse af Valhal-Læren. Talemaader som „slaae i Hjel" (berja i Hel), „binde Helskoe" (ɔ: slaae ihjel), osv., ere uafhængige af og ældre end en Lære, under Forudsætning af hvilken de ere ligefremt Nonsens. Egentlig religiøs Tro kunde denne Lære ikke blive for Bondebefolkningen. Dermed skal ikke være paastaaet, at „Odinsdigtningen" ikke trængte meer og mindre ned i Befolkningen.

Naar H. Petersen antager christelig Indvirkning og dog tænker sig Valhalsmythen opstaaet af, at man offrede sin Modstander til Odin for at faae Seir, lod det sig vel forene. Tilknytningspuncter gjøre Laan fra Christendommen saa meget sandsynligere. Naar den Seirende offrede sin Fjende, i Kampen, eller ved at slagte den Fangne, laa deri endnu ikke, at Slagtofferet kom i Paradis. Og hvem vilde af sig selv falde paa at skaffe sin Fjende et langt herligere Opholdssted end sig selv? Mere end et Tilknytningspunct for en udenfra indbragt Paradislære kunde her knap være, og maaskee ikke engang det. Forestilling om Apotheose kunde give Tilknytningspunct. Om Sagnene iforveien kjendte Apotheose,

vides ikke. Legionærer maatte ialfald have hørt om romerske Keiseres Apotheose. Christne Forestillinger om Verdens Undergang og forudgaaende stor Kamp, kunde finde Tilknytningspunct f. Ex. i Forestillingen om Tordengudens Kamp med en Jætteslange, en Kamp, der jo allerede iforveien kunde have antaget Dimensioner, der gjorde den til en større Verdenskatastrophe.

„Odinsdigtningens" Hiinsides, d. e. Valhal- og Ragnarokmythen, har, som bekjendt, sit Sidestykke i den Digtning, som fra den „ariske" (d. e. ældste indiske og iraniske) Religion strækker sig gjennem den yngre (efter-exiliske) jødiske ind i den christne. Her spørges da, om den fremdeles strækker sig fra den christne ind i den germaniske, eller om den uafhængigt har repeteret sig hos Germanerne. Præsumptionen er selvfølgeligt imod det Sidste.

At „Ariernes", de asiatiske „Indogermaners", Religion, om end i meget langt tilbageliggende Afstand, har fælleds Grundlag med de europæiske „Indogermaners", fremgaaer især af, at Gudenavnene Diu-s (d. e. Zeu-s) og Ourano-s gjenfindes i de indiske „Vedaer" (Djau-s og Varuna-s). „Indogermanernes" og „Semiternes" oprindelige Forestilling om et underjordisk Skyggerige som alle Dødes fælleds Hjem var hos „Arierne" vegen for en reformatorisk Lære: baade i Hinduernes Veda-Lære og i Iranernes (d. e. Bactrernes, Medernes, Persernes) Zendavesta-Lære (den Zoroastriske Religion) komme de Døde til et himmelsk Paradis hos Guderne, og til Underverdenen kun, naar de ikke fortjene det bedre. Her er altsaa en Dom over de Døde. Den Zoroastriske Lære lader de Døde dømmes to Gange. Der skal komme en Slags Messias (Sosiosch), der skal opvække de Døde, gjenforene Sjæl og Legeme; her have vi altsaa „Legemernes Opstandelse". Derefter skal holdes en stor almindelig Dom; de Onde skulle endnu gjennemgaae Helvedpinsler en Stund, men derefter luttrede forenes med de Gode. Tillige kommer en Verdenskatastrophe (vistnok forbunden med et Slags Verdensbrand): den høieste Gud, Ormusd (Ahura Mazda) overvinder de onde Aanders Fyrste, Ahriman (Anra Mainju) og den store Slange, og hersker derefter uindskrænket i en gjenfødt Verden. Directe Fremstilling af alt dette findes vel ikke i Fragmenterne af Zendavesta, men først i senere parsiske Skrifter. Men det er blevet paaviist (navnlig af Windischmann), at Lærens Hovedpuncter antydes

i det Levnede af Zendavesta; hvoraf ikke følger, at de mangfoldige Detailler i de senere Skrifter have saa høi Ælde.

Efter den egentlige Mosaiske Lære gives der ingen personlig Existens efter Døden. Mennesker og Dyr bestaae af „Støv", hvori en Part af Guds Aande er indblæst, „i Næsen". I Døden vender Aande'n tilbage til Gud (bliver atter Part af hans Aande), og Støvet tilbage til Jorden. Ved Siden heraf er Menneskers og Dyrs Blod opfattet som et physisk Livselement, „Sjæl" i den danske Oversættelse; at spise Blod er Eet med at spise „Sjæl" (det pulserende animalske Liv). Saaledes er, som Prædikeren (3,19) siger, „Menneskets Fortrin for Dyret ingen". Lov, Gudsdyrkelse, Forjættelse vide derfor ei af et Hiinsides, af Gjengjeldelse efter Døden. Trusler og Forjættelser gjelde deels den Enkelte i dette Liv, deels og især Folket, Efterkommerne, „Abrahams Sæd". Denne Lære formaaede ikke at fortrænge den dermed uforenelige oprindelige Semitiske Forestilling om Tilværelse efter Døden i Skyggeriget, i Scheol, hvilken forøvrigt oprindeligt heller ikke veed af Gjengjeldelse efter Døden. I Scheol komme Gode og Onde uden Forskjel; „Alle gaae til eet Sted", hvor „der er ingen Løn" (Præd. 9, 5), hvor „Ingen priser Herren", hvor „der er ingen Gjerning eller Forstand eller Kundskab" (dette altsaa som i Homers Hades). De to Forestillinger, den egentlig Mosaiske og den folkelige, gaae jævnsides gjennem det gamle Testamente. — Allerede før Exilet opkom Messianske Forestillinger: en stor Konge skulde engang komme, bringe en Katastrophe over Hedningerne og oprette det ægte Theokrati i Jerusalem. Hvor tidligt Ønsker ere fremkomne om, at de afdøde fromme Israeliter maatte opstaae og see denne Herlighed, derom tvistes. I „Daniels Bog", paa Maccabæernes Tid, halvandet hundrede Aar før Christus, propheteres Saadant ligefrem.

Jøderne kunne ikke let have laant deres Messias fra Perserne, da han er ældre end Exilet. Iranernes Messias synes ikke videre nødvendig i Systemet; hvis han er ældre end Jødernes Exil, kunde han ikke let være laant fra Jøderne. Hvorvidt baade Jøder og Iraner kunne have laant ham fra andre orientalske Folk, vides ikke. Verdensbrand er en Forestilling, der findes flere Steder, og som heller ikke Grækere og Romere vare fremmede for. Paradis for de Døde og den dobbelte Dom have Jøderne ialfald laant fra Andre, og uden al Tvivl specielt fra Perserne. Da Paradis er fælleds for Iraner og Hinduer, er der Præsumption for, at det er en

ældgammel arisk præstelig Lære, og ikke laant fra noget semitisk Folk (selvfølgeligt i intet Tilfælde fra Jøderne).

I Jødernes Talmud, nedskreven flere Aarhundreder efter Christi Tid, er den parsiske Lære om det Hiinsidige og om de tilkommende Ting optagen, endog indtil ubetydelige Detailler, og combineret med Jødernes Messias-Lære. Paradis er henlagt i Himlen; der er to Gange Dom, den lige efter Døden, og den store Messianske, denne i Forbindelse med Legemernes Opstandelse; Helvedstraffe ere ikke evige*). — De nu brugelige jødiske Troesartikler**) holde disse Ting forholdsvis ubestemte: der er et evigt Liv og en Gjengjeldelse, hvilket combineres med Messiaslæren, hvis Forbindelse med et evigt Liv nødvendiggjør en Opstandelse, da „Guds Rige" jo skal stiftes paa Jorden.

Da Jesu af Nazareth fremstod, var der endnu et lille virkelig orthodox Parti, som holdt paa den ægte gamle Jødedom, med Forkastelse af alle nyere, specielt de parsiske, Forestillinger, nemlig Sadducæerne. De forkastede Legemernes Opstandelse, altsaa til Trods for „Daniels Bog" (der jo ikke hos Jøderne regnedes til Propheterne), og med billedlig Fortolkning af ef Par omstridte Steder hos Propheter; benegtede Gjengjeldelse efter Døden; benegtede, i vis Maade, „Engle og Aander", dog sikkert ikke Historierne om Engle i det gamle Testamente, men vel kun, at Engle endnu viste sig, og naturligvis de mod Mosaismen stridende, fra Parsismen laante, Djævlebesættelser (dem Jesu jo troede paa); Nogle mene, at de holdt det gamle Testamentes Engle for Manifestationer af Jehovah selv. Massen af Folket, med Pharisæerne, havde forlængst optaget den fremmede Lære om Gjengjeldelse efter Døden, og troede paa Legemernes Opstandelse, paa den dobbelte Dom, og paa Dæmoner. Dog havde man almindeligvis endnu ikke dristet sig til at introducere de Døde oppe hos Jehovah***), hvilket vel deels var respectstridigt, deels maatte medføre en Nedflytning fra Himlen til Jorden i det Messianske Rige, efter Legemernes Opstandelse, hvad vanskeligt kunde blive et Avancement.

---

*) Se Rabbi Kohuts Afhandling i Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, B. 21, 1867.

**) Se Wolffs Lærebog.

***) Elias og Enoch lod Sagnet optages levende til Himlen, hvilket er Apotheose i den Skikkelse, som den maatte faae i Monotheisme.

De Fleste lode fremdeles alle Døde gaae ned i Scheol; men Scheol deeltes nu i to Dele ved Siden af hinanden: en noget lavere liggende mørkere Deel med en Ildpøl, Flammer og Slanger, kaldt Gehinnom, Gehenna, hvor Hedninger og uværdige Israeliter kom, og en noget høiere liggende lysere Deel, med et fremmed Ord kaldt Paradis, d. e. Haven, hvor de fromme Israeliter kom, „i Abrahams Skjød"; mellem de to Dele var et uoverstigeligt Svælg. Efter Evangeliernes Vidnesbyrd er dette den christelige Lære. Thi de lade Jesu fremsætte det saaledes i den sikkert authentiske Parabel om den Rige og den Fattige; og Lucas lader ham paa Korset sige til Røveren: „du skal idag være med mig i Paradis," hvilket selvfølgeligt er det underjordiske Paradis, da man eenstemmigt tænkte sig Himmelfarten efter Opstandelsen. Ogsaa hos Josephus forekommer den her omtalte Anordning med underjordisk Paradis. Man kunde altsaa lade de Døde, gjennem Opstandelsen, avancere til større Herlighed i „Guds Rige", „Himmeriges Rige", der af Messias skulde stiftes paa Jorden i Jerusalem. — Imidlertid har den uforandrede parsiske Forestilling om Paradis i Himlen aabenbart allerede havt Tilhængere. Antydning til den findes hos Josephus, og faa Aarhundreder efter var den i fuld Gyldighed hos Jøderne. Paulus maa vel have tænkt sig det i Himlen; thi han siger (Philip. 1, 23): „jeg haver Lyst til [nu strax] at vandre herfra og være med Christo," hvilket siden Himmelfarten kun kunde være i Himlen. Vistnok bliver det saa Selvmodsigelse, naar han andetsteds siger, at uden Legemets Opstandelse (som ogsaa Paulus henlagde til Christi Gjenkomst: 1 Thessal. 4) er „al vor Prædiken forgjæves", da det ikke kunde været „forgjæves" at komme i Himlen til Christus. Men Paulus faaer da at modsige sig selv. I de første Aarhundreders Kirke var det underjordiske Paradis, hvor man forblev, til man ved Opstandelsen kom i „Himmeriges Rige" (der af den gjenkommende Christus skulde stiftes her paa Jorden, dog efter Forfatteren af det saakaldte „Johannes-Evangelium" vistnok i Himlen), den orthodoxe Lære. Men stadigt voxede deres Antal, som henlagde et foreløbigt Paradis (før Opstandelsen), for Martyrerne, til Himlen. I 4de Aarhundrede blev dette den herskende Forestilling. „Paradis" og „Abrahams Skjød" bleve da to forskjellige Ting, men det sidste noget uholdbart, ialtfald ikke istand til i Længden at holde sig mod den opkommende Skjærsild. Da denne ved Aar 600 fuldt etableredes af Gregor

den Store, „Sinus Abrahæ“ erklæredes for at staae tom, Martyrtiden desuden var et tilbagelagt Stadium, kom det himmelske Paradis til at staae aabent, for Nogle strax, for de Fleste gjennem Skjærsilden. Og da „Himmeriges Rige“, og det i Henhold til de af „Evangelisten Johannes“ componerede Taler (14, 2—3), fra Jorden meer og meer svævede hen i Himlene, kom Alle (bortseet fra temporairt Ophold i Skjærsilden) efter Døden derhen, hvor den anden Dom (Dommedag) nu fik at lade dem blive. Den Lutherske Kirke eliminerede blot Skjærsilden; hvorfor Lutheranerne, at sige de med den rette Tro, uden videre og strax komme i Paradis, i Himlen, og i Himmeriges Rige, alt paa engang; idetmindste veed jeg aldeles ikke af at være bleven oplært i Andet*).

Hvis Valhal-Læren er en Aflægger fra christne Forestillinger, da stammer den ikke fra Christi Lære, at alle Døde komme i Underverdenen, en Deel af dem gjennem Opstandelsen senere op igjen i Guds Rige; thi Valhal er et himmelsk Paradis hos Guderne, hvor man kommer strax efter Døden, og forbliver til Dommedag og Opstandelse. Ikke heller stammer Valhal-Læren snarest fra den Christendom, der i 9de—11te Aarh. indførtes i Norden, hvilken ikke gjerde en bestemt Dødsmaade til Betingelse for at komme i Paradis, ikke interesserede sig mest for Martyriet, og sendte de Fleste i Skjærsilden; thi Valhal-Læren har Intet til Skjærsilden Svarende, og gjør en bestemt Dødsmaade til Betingelse for at komme i Paradis. Derimod passer Valhal-Læren til at være Aflægger fra Christendommen i 3die—6te, især dog i 4de—5te Aarhundrede, da alle Martyrer vare komne op i et himmelsk Paradis hos Herren, og alle andre Døde, efter den mest gjængse Mening, kom i Underverdenen, og da Opstandelsen, som Jesus havde lovet i den med ham samtidige Slægts Tid, var skudt ud i det Fjerne. Det var ikke utænkeligt, at germaniske Legionærer havde oplevet, at christne Soldater, der gik i Kampen for Christendommens Sag, udvidede Begrebet Martyrium til Krigere, der faldt med Vaaben i Haand. Men det var ogsaa fuldkommen nok, at Germanerne maatte erfare, at de Christne havde et Paradis fyldt med lutter Dræbte. Det var et Æmne, som germaniske

*) Se f. Ex. Winer Realwörtb.; Herzog Realencykl.; Weiss Theol. d. N. T.; Strauss Glaubensl.; Thomasius Dogmengesch.; etc.

Skjalde meget vel kunde anvende paa deres Viis til at digte et Paradis for de Faldne.

Ogsaa Pinestedet Naastrand og Pølen Hvergelme med Slangerne seer ud som laant fra de Christnes Gehenna; Flammerne var det umuligt at anbringe i Nivlhjem, da de kun hørte til Muspelhjem, hvorhen Gehenna ikke kunde forlægges.

Vi komme dernæst til at sammenlige den germaniske og den christne Apokalypse.

Efter Paulus (1 og 2 Thess.) skal, i den dalevende Generations Tid, efterat Antichristen har viist sig, Herren komme ned fra Himlen, de døde Christne opstaae, „vi" hastigt forvandles, alle Christne møde Christus „i Luften", „i Skyerne", og altid være med ham, Ordene undgaae at sige, hvor. Evnen til at svære i Luften udledes naturligvis af, at Legemerne skulle være af samme Beskaffenhed som Christi Legeme efter Opstandelsen. To Opstandelser og 1000aarigt Rige er der ikke Tale om. — Forfatteren af „Johannes-Evangeliet" lader Jesu snarligt skulle komme igjen og oprette Riget, „i min Faders Huus" (14, 2), hvilket vel ikke let kan være andet end Himlen. — De 3 andre Evangelister (sikkert efter Jerusalems Forstyrrelse) lægge Jesu en Propheti i Munden, hvorefter Jerusalem skal falde, og dette være Forbud paa hans Komme, der, efter Fordærvelse, Trængsler og Kamp, skal finde Sted i den daværende Slægts Tid, saaledes at „Dag og Time" ikke skal vides forud, og under Ledsagelse af en Verdenskatastrophe (Sol formørkes, Stjerner falde, osv.), samt for umiddelbart efter at afholde den store Dom. — Til Verdensbrand hentydes andetsteds, og den propheteres udtrykkeligt i „2det Peters Brev", der er skrevet efter at „Fædrene [ɔ: den første Slægt af Christne] ere hensovede", altsaa rum Tid efter Peters Død. — Vi have da, som i den germaniske Apokalypse, forudgaaende Fordærvelse, Naturomvæltninger og Kampe, en Verdenskatastrophe med Verdensbrand, en ny Verden med paradisisk Opholdssted, Opstandelse, Dom. Lighedspuncterne ere allerede hermed talrige nok til at paastaae Laan fra Christendommen.

I Johannes Aabenbaring gives følgende, i Slutningen af 68 eller Begyndelsen af 69 skrevne, Propheti. Om $3^1/_2$ Aar skal Christus komme igjen. „Dyret" paa de 7 Høie, som bærer Tallet 666 (Neros Navneciffer), og betegner Romerriget, bekjæmpes af Christus ridende paa en hvid Hest, og

gribes og kastes i Ildsøen. Slangen kastes i Afgrunden. Christus opretter Riget her paa Jorden; de christne Martyrer og de Døde, der have modstaaet Befalingen til at tilbede Dyret (ɔ: de øvrige afdøde sande Christne), opstaae og herske med Christus (20, 4); det er „den første Opstandelse", som ingen Andre faae Del i. Det oprettede Rige varer 1000 Aar. Derefter slipper Slangen løs, samler „Gog og Magog", og de drage over Landets Slette mod den hellige Stad. Ild nedfalder fra Himlen. Himmel og Jord forgaae. Herren kommer 3die og sidste Gang, holder Dom, efter den anden Opstandelse, der omfatter alle Mennesker, lader, i den nye Himmel og Jord, „det nye Jerusalem" stige ned fra Himlen, og skal fra nu af boe der hos Menneskene.

Prophetien slog feil. Romerriget forgik ikke $3^1/_2$ Aar efter, men allierede sig længe efter med Kirken. Christus kom ikke igjen, og oprettede ikke det 1000aarige Rige, og Martyrerne opstode ikke. „Chiliasmen" maatte da opgives. Deres Antal voxede stadigt, som i det 1000aarige Rige saae en Betegnelse af et himmelsk Paradis før Verdens Undergang, Martyr-Paradiset (idet man fortolkede 20, 4 om Martyrerne alene); „den første Opstandelse" blev Indgang deri. I 5te Aarhundrede var denne Opfattelse bleven den herskende. Ogsaa „det nye Jerusalem", efter Verdens Undergang, blev det almindeligt at antage for et himmelsk Opholdssted.

Saaledes kommer hver Post igjen hos Germanerne. Dyret er Fenre. Slangen: Midgaardsorm. Det 1000aarige Rige, omsat til Martyr-Paradiset, er Valhal, og Martyrerne de Faldne i Valhal. Gog og Magog ere Jætterne og Muspels Sønner. Sletten bliver Vigrid. Vi have (foruden de forudgaaende Kampe og Trængsler) den sidste store Kamp, Ild nedkastet fra Himlen, Himlens og Jordens Undergang, ny Himmel og Jord, Dom, altsaa Opstandelse, og Gimle, modsvarende det nye Jerusalem. Christus kjæmpende (dog tidligere) paa en hvid Hest med Dyret, gjensees som Odin tilhest mod Fenre. Der hører vistnok høi „fælledsnordisk" Begeistring til heri at see en nordisk Originalpropheti.

I en senere indsat Deel af Visen Vavthrudnesmaal forekommer en, som det synes, afvigende Lære om Beboerne af den nye Verden, idet kun 2 Mennesker nævnes som existerende efter Katastrophen, hvorimod en ny Menneskeslægt skal nedstamme fra dem. Saaledes skulde Opstandelse og Dom og det nye Jerusalem falde bort. Imidlertid er det vel muligt, at vi dog heri kun have et senere og originalt

Supplement, og at forsaavidt Intet er bortfaldet. Naar de gode Mennesker skulde boe i Gimle, maatte den nye Jord staae tom. Man kunde da finde det nødvendigt at lade den være til for Noget, og ad denne Udvei skaffe sig en ny Menneskeslægt, uden at negte Gimle, der tænktes henlagt i Himlen. Derimod staaer Indskuddets Lære om de 4 Guder i Gudernes gamle Hjem (paa en eller paa anden Maade) i uløselig Strid med Vøluspaa.

Selv om Germanerne iforveien havde havt Forestillinger om en Verdenskatastrophe, vilde dette ikke formindske Vægten af Lighedspuncterne med de christne apokalyptiske Forestillinger i 3die—6te Aarhundrede. Og naar den germaniske Paradislære og Apokalypse maa udledes af den Tids Christendom, maa den holdes for et sydgermanisk Product.

Hovedresultatet af H. Petersens fortjenstfulde (noget flygtigt redigerede) Skrift, Adskillelsen af Thors-Religionen og Odin-Valhal-Ragnarok-Digtningen, kan holde fuldkomment Prøve, selv om denne Digtning er langt ældre, end han er tilbøielig til at antage. Og dens høiere Ælde kan ikke hindre Islænderne i at have forfattet Digte henhørende til denne Sagnkreds.

E. Jessen.

Efterskrift.

Efterat Ovenstaaende var sendt til Bogtrykkeren, blev jeg opmærksom paa, at allerede Simrock's deutsche Mythologie (2. Udg. 1864, P. 250 f.) har forsøgt at vise, at den germaniske Religion oprindeligt var en Thorsreligion, og tildeels anført de samme Grunde som H. Petersen. Dog mangle flere af de allervigtigste, hvorfor Simrock heller ikke er naaet til at see, at den, endog i Norge og Island, væsentligst forblev en Thorscultus lige til Hedenskabets Ophør, til Trods for Høvdingernes Offringer til Odin som Seirgud, til Trods for den fra de fyrstelige Kredse ned i Folket trængende Digtning, og til Trods for, at denne udenfor Tempelcultus havde gjort Forrangen i Gudeverdenen til et svævende Spørgsmaal. S. kjender ikke den keltiske Tanar. S. henholder sig vel til, at Tordenguden har Forrang hos Grækere og Romere, men udhæver ikke, at det var ligesaa hos Kelter og Slaver (efter Cæsar og Prokop), altsaa saa meget sikkrere et oprindeligt, fælledseuropæisk Forhold. S. udhæver ikke, at skjøndt „Mercurius" efter Tacitus „dyrkedes mest" hos (de syd-

ligere) Germaner (ligesom, efter Cæsar, hos Gallerne), siger Tacitus ikke, at han var den øverste Gud; samt at dette ialfald ligefrem afvises ved den idelige Benævnelse „Mercurius" (en underordnet Gud) i Modsætning til „Jupiter", brugt om Donar (cf. Ugedagene). S. kjender Adam af Bremens (d. e. Svend Estridsens) Vidnesbyrd, men ikke den aldeles afgjørende Overeensstemmelse mellem tydske og islandske Vidnesbyrd om Thors Forrang i Tempelcultus, ifølge Thors Stilling i Digtningen en bevaret, ikke en nyerhvervet Forrang. S. har ikke observeret, at den islandske Literatur, „Odinsdigtningens" Hovedoplagssted, hverken i Norge eller Island kjender Odinsgoder eller Odinshov, saa at, om end Norge, ifølge Stednavne, har havt nogle Odinshov, have disse været af underordnet Betydning, og Odinscultus nærmest bestaaet i Offringer „til Seir" i egentlige Feltslag, medens man i Ting, der interesserede Almuen, maatte henvende sig til andre Guder. S. anfører ikke Eden ved „Frø og Njord og Aas" eller „Frø og Njord og den almægtige Aas"; at denne Aas er Thor, sees netop af, at den yngre Melabog siger: „vi mene", at det er Odin (altsaa imod en anden overleveret Mening); og af, at, som Prof. Gislason har gjort mig opmærksom paa, Formlen modsvarer Forbandelsesformularen i en Strophe i Egla Cp. 58, der har: „Frø og Njord og Landaas"; at Landaasen er Thor, og ikke Odin, kan ikke betvivles, og fremgaaer her af, at der er sørget for at faae Odin nævnet separat i forudgaaende Halvstrophe. S. har ikke anført, at Paradislæren, altsaa Ragnarokslæren i den overleverede Skikkelse, er et yngre Produkt, der aldrig er naaet til at trænge heelt igjennem, og at Odin uden denne Lære mister sin største Betydning. O. s. v. — Wodan maa dog, som Seirgud, tidlig have havt høi Rang, ialfald hos sydlige Germaner, saa at Paradislæren kunde knyttes til ham; mulig tillige som til den, der var ophængt paa Træet som Offer til sig selv, hvori man fandt Lighed med Christus (medmindre det netop er laant fra Christendommen). Som Paradisfyrste behøvede han ikke strax at være øverste Gud, da Christus ingen Forrang havde i „Treenigheden".

Den germaniske Eschatologi stemmer afgjort med den christne, fremfor med den parsiske. Iøvrigt kunde germaniske Legionærer vistnok ogsaa have Adgang til at lære den parsiske at kjende, og det ikke blot paa Expeditioner i Orienten. Fra Trajans Tid af udbredtes den parsiske Gud Mithras Cultus i hele Romerriget; endog i Britannien findes Altere for ham,

reiste af romerske Officerer; og andre parsiske Forestillinger kunne meget vel være fulgt med. I det Væsentlige vilde den parsiske og den christne Eschatologi af Germanerne være blevne opfattede som Eet. Den treaarige Vinter før den store Kamp kjendes i senere parsiske Skrifter. Men den behøver rigtignok ikke at være et Laan hos Germanerne, da Vinter var et naturligt Led i Varslerne, og for at være kjendelig som Varsel burde udstrækkes ud over normal Længde, i hvilket Fald det constante Tal tre jo sagtens af sig selv vilde komme frem. Positive Grunde til at antage directe Sammenhæng med Parsismen kjender jeg ikke.

E. J.

Kunstnerfysiognomier fra Théatre-Français.

I.

Sarah Bernhardt.

I den store glasbedækte Gaard i Industripaladset, hvor den franske Udstilling af Skulpturarbejder aarligt finder Sted, kunde man dagligt i Foraaret se Mængden samle sig om en Gruppe, der stod paa en iøjnefaldende Plads mellem to Blomsterbede og forestillede („Efter Stormen" hed det i Kataloget) en gammel Kvinde, der paa sit Skød holdt Liget af en halvvoksen Dreng. Dennes endnu spæde Legeme og fine Lemmer vare modellerede med en vis nervøs Viljeskraft og hidsig Kunstsans; men dette Indtryk af Billedhuggerens Karakter, man fik igennem Gruppen, var ogsaa det Bedste eller eneste Gode ved den: i øvrigt dannede den fortvivlede Gamle, den dræbte Knøs, et Fiskernæt, et Klippestykke, tilsammen et ubestemmeligt Hele, hvori der manglede baade Luft og Form. Hvorfor flokkedes da altid de Besøgende om dette Arbejde, her hvor dog saa mange store skønne Billedværker skue ned paa Mængden? Svaret fandt man ved at efterlæse Billedhuggerens Navn: der stod Mademoiselle Sarah Bernhardt.

Styrede man Kursen fra Glashallen op til Maleriafdelingen, mødte Øjet i en af de første Sale et legemsstort Portræt af en Dame i en Art sort Ridedragt. En

fin elastisk Skikkelse; Ansigtet i Profil viser den skønnest skaarne Næse og Hage, de mørkeblaa Øjne have et koldt og kraftigt Blik. Den lille Haand klemmer med et nervøst Tryk om en tynd Stok. Det ses tydeligt, at Maleren har villet give Ryttersken, opfattet som en rolig Tæmmerske, selv ubetvingelig. Denne unge Kvinde ønsker snart at prøve sin Haands Sikkerhed, hendes Øjnes Udtryk viser, at hun tiltror sig Fasthed til at tæmme en Bucephalus. Kataloget meldte, at Billedet forestillede Sarah Bernhardt.

Gaa saa et Par Sale videre frem og stans sammen med den smilende, gabende og ironiske Mængde overfor et uhyre Portræt, hvis skinnende Lakfarver skære i Øjnene som Sollys. Paa en stærkgul atlaskes Kanapé hviler eller rettere ligger paa Lur en kvindelig Skikkelse i en hvid Silkedragt. Stoffet synes ikke at omslutte en Skabning af Kød og Blod, saa tyndt og luftigt former det sig. Men mere end den Farvepragt, der er udfoldet i Dragtens og Værelsets rige Stoffer fængsler denne Kvindes Blik. Panden er næsten helt bedækket af et kastanjebrunt Haar i tusinde Krøller og Krusninger, men under denne Lokkefylde skinne to Øjne af Staal, klare, kolde, med en uhyggelig dæmonisk Ro. Man mindes uvilkaarligt Hinduens Navn paa Maanen: Koldstraale. Denne Sphinks af en Kvinde bærer Navnet: Sarah Bernhardt.

Hvis saa endelig den Rejsende om Aftenen besøger Théâtre-Français som Tilskuer af Dumas' geniale, men kun halvt lykkede Drama *Den fremmede Kvinde*, saa vil man i anden Akt se Originalen til hint sidste Portræt netop sidde saadan paa Scenen med samme stirrende og grumme Blik, med samme slangeagtige Bøjning dér, hvor hun fortæller sin triste Livshistorie, som begynder saaledes: „Min Moder var en Negerinde, hendes Herre bemærkede hende, denne „Bemærkning" skylder jeg Livet". Rollen er halvt mystisk, halvt melodramatisk,

men Skuespillerinden har iklædt den en vild eksotisk Poesi og modelleret den til en allegorisk Skikkelse, en Hævnens Svøbe over Mændenes Lavhed og Slethed, en moderne Evmenide, hvis Øjekast medusaagtigt forstener hvis hvide Hænder slynge Dolke, hvis fornemme Kulde' isner Hjærterne. Man overhører Ordenes Tomhed, man glemmer Karakterens Uforstaaelighed, man lytter kun med hele sin Sjæl til denne perlerene Stemme, der klinger indsmigrende som dæmpet Klaverspil i Tusmørke.

Billedhuggerinde og Skuespillerinde, optrædende mindst de fem Aftener om Ugen paa et Theater, hvor der mangen en Gang holdes indtil fyrgetyve Prøver paa et Stykke, assisterende ved talrige veldædige. Forestillinger, i sine ledige Timer malende Portræter af sine Venner, førende aabent Hus for Paris' aandelige Aristokrati — hvorfra tager hun Tiden til alt dette, hvor mange Timer tæller hendes Døgn? En næsvis Journalist i *Figaro* gjorde hende en Gang direkte det samme Spørgsmaal for at insinuere, at hun prydede sig med laante Fjer og næppe selv udførte sine Billedhuggerarbejder; thi hvornaar paa Dagen skulde hun vel kunne modellere? Sarah Bernhardt viste ham den ufortjente Hæder at svare ham offentlig, at hun hver Morgen mellem 6 og 8 hele Vinteren igennem havde arbejdet i sit Atelier. Svaret er altsaa dette, at denne unge Kvinde besidder en Viljesmagt, der endog forlener hende med en fysisk Styrke, man skulde tro uforenelig med hendes svage Bryst og spinkle Legem, hvis Magerhed jo næsten er bleven til Ordsprog i Paris. Man har sagt om hende, at hun var et smukt Hoved paa en Piedestal af et stort Talent. Men analyserer man dette Talent, viser det sig at være sammensat af en fintdannet kold Forstand, som lyser ud af hendes Ansigtsudtryk, og en sygelig Melankoli, som hun synes at skylde sit skrøbelige og sarte Legem. —

Sarah Bernhardt lever udenfor „Selskabet"; for hende som for alle Paris' Skuespillerinder er ethvert Familiehjem stænget med Moralens og Konveniensens dobbelte Slaa. Hun maa tage tiltakke med hvad Paris' mandlige Verden frembyder af Aand og Talent: Digtere, Kunstnere, Adelsmænd danne hende et lille Hof, maaske en Art Kærlighedshof, i hvilket hun beklæder Tronsædet.

Hun er født udenfor Ægteskab; Moderen var en hollandsk Jødinde, der som Barn løb til Paris, ligesaa berømt for sin Skønhed som for sine Ekstravagancer; Faderen, en fransk Adelsmand, talte sine Aner op til Korstogene. Hjemmet var alt det Modsatte af borgerligt og stift, ganske „bohémien"; men Sarah blev paa sin Faders Bekostning (han døde iøvrigt tidligt) opdraget i et Kloster med samme Omhu som hun var den fornemste unge Adelsfrøken. Ferieopholdet hos Moderen og Omgivelserne i Pensionen stode i den mest skærende Modsigelse til hinanden. Hvad Under da, at efter fuldendt Skoletid hun paa Familiens Spørgsmaal, om hvad hun vel vilde vælge for en Stilling, svarede yderst resolut: „Jeg vil være Nonne, hvis jeg da ikke vil være Skuespillerinde". Scenen og Klosteret: de to Livets Ekstremer, enten den fuldkomne Forsagelse fra Verden eller den ubetingede Hengivelse i en saa potenseret Livsvirksomhed, som bevæger sig indenfor et Theaters Mikrokosme. Hun blev Skuespillerinde; dog Barndomsindtrykkene maa have været af sær betagende Art: thi den Hang til Ensomhed, som drog hendes Tanker mod klosterlig Ro, den milde Melankoli, man forestiller sig udbredt over en Nonnes resignerte Smerte og forgæves Længsel, maa blivende have ligget dybt paa Bunden af hendes Sjæl, thi paa dette Følelsesgrundlag er hun blevet Kunstnerinde, hendes Spil bærer altid Præget deraf. I sin Kunst blev hun Nonne.

Næppe i Livet. Vore danske Skuespillerinder blive gode Hustruer og Mødre, skønt de fra Fødslen sjældent

høre til den dannede Klasse og ingen god Opdragelse nyde i deres Opvækst. En er udsprungen af en fattig Jødefamilie, der holdt Telt paa Dyrehavsbakken, en anden er et Balletbarn, hvis Tanker og Fantasier Aar igennem ikke bryde sig Vej udover den Danseskole, hvor hendes Muskler og Sener præpareres, en tredje er en Værtshuspige, der pludselig rives bort fra Snapseskænkningen og Spøgen med Gæsterne, for af en dygtig Lærer at indbankes nogle Repliker og Vaudevillekupletter. Med den Kvinder egne Elasticitet rette de sig i forbavsende kort Tid, de blive nydelige unge Damer, lige saa uskyldige og knibske som Instituteleverne, men ogsaa ligesaa uerfarne og tomme. Livet lærer dem intet herhjemme; de omgaas et Par Skuespillerfamilier og undertiden et Par Borgerfamilier og saa blive de selv gifte og sætte Bo. Moralen har vundet, men har ikke Kunsten tabt en Smule. Er det muligt uden en stor Livserfaring, selv paa ellers for Kvinder afspærrede Gebeter, uden en stadig sjælelig Paavirkning — og Kvinder lære som bekendt kun af Mænd — uden næsten en aandelig Overforfinelse at være Skuespillerinde, det vil sige Aften paa Aften at fremstille Tankens sarteste Rørelser, finde sig tilrette i Følelsens hurtigste Omvekslinger og laane Udtryk til Lidenskabens voldsomste Længsler? Jeg skal lade Spørgsmaalet staa aabent. Maaske vil man være saa god ikke straks at beskylde den Spørgende for at være Herold for hvad man herhjemme kalder „den frie Kærlighed". Naar man er en Elsker af Skuespilkunst, kan man aldrig ønske, at dens kvindelige Dyrkere skulde regnes til Samfundets Udskud, men jeg mener kun, at det meget borgerlige Liv, disse herhjemme føre, kan medføre en vis Begrænsning i deres Kunst, da det umuligt kan hændes alle, hvad der hændtes vor sidste store Skuespillerinde, at blive forenet med en af Landets første Digtere og Tænkere og derefter at danne Midtpunktet i en Kreds af alt, hvad Danmark kan opvise af Stort

og Betydende. Dette satte sit Mærke i hendes Kunst og lige saadan udvikle de franske Skuespillerinder sig under deres vagabonderende Liv ved Impulser af samme Art — selv udenfor Ægteskabet.

Sarah Bernhardt bøjede sig under Nødvendighedens tunge Aag. Hendes Liv kunde under de givne Forudsætninger ikke blive anderledes end det blev. Om hendes Hjem endnu kun dette, at hun havde mange Sødskende, men at hendes Moder aldrig blev gift. Hun kom paa Konservatoriet. Det styredes den Gang paa guldalderlig Manér af den franske Anakreon, den gamle Auber, hvis Despoti ingen Grænser kendte, og af hvis Vilje Prisbelønningen, det vil sige Elevernes Fremtid, afhang. Fra Konservatoriet kom hun op mellem Kulisserne. Hendes Eksamensudfald gav hende Ret til at debutere paa *Théâtre-Français*, men her hvor Misundelsen og Intrigerne blomstre i den frodigste Yppighed, gjorde hendes hidsige Sind hende Opholdet utaaleligt; man fortæller endog, at en kvindelig rødsminket Kind en Aften modtog et hvidt Mærke af hendes Vrede. Det var hende, Begynderinden, umuligt at bryde igennem de Gamles tætte Rækker og hun flygtede til *Gymnase*. Ikke heller her forstod hun at bøje sig under den strænge Disciplin, som Direktøren Montigny kræver af sine Kunstnere. En smuk Aftenstund, da hendes Navn stod paa Plakaten, var hun intetsteds at finde, hun var flygtet bort — til Spanien: Og nu var hun umulig ved et hvilketsomhelst Theater.

Hun var i et Par Aar Sladderens Genstand i Paris. De smaa Blade løb over af Historier om hendes Eksentriciteter. Ikke mindre end to Selvmordsforsøg kunde de fortælle om, hvad der danner en temmelig trist Baggrund for de lystige Selskaber og pragtfulde Fester, ved hvilke hun præsiderede. Men det Ekstreme har altid været hendes Gud, man finder hendes Hang til i hvert Øjeblik at stille begge Modsætninger frem for sit Øje

overalt i hendes Liv. I hendes overdaadige Bolig, der straalede af Kunstværker, stod i Sovekammeret ved Siden af Sengen en Ibenholtsligkiste, indvendig beklædt med hvidt Atlask. Hvilken Ekstravagance, raabte de Fornuftige, hvilken Frivolitet, sukkede de Moralske; for os, der kun sysselsætte os med et psykologisk Problem, er heri intet andet at opdage end hint sygelige og melankolske Hang mod Ekstremerne, der kunde ønske at stille et *memento mori*, stærkere end Dødningehovedet i Nonnecellen, ved Siden af sit Leje, for at Øjet kan hvile derpaa inden det lukkes, og have det som første Syn, naar det slaas op.

Under dette hendes ørkesløse Liv formedes hun til Kunstnerinde. Naturen havde udrustet hende med store Legemets Gaver, men fremfor alt skænket hende en Stemme, saa vidunderlig skøn, at allehaande gamle Lignelser om Filomele og Nattergaletoner og Sølverklang rinde En i Hu, naar man hører den. En Digter har sagt om hende: „Man kan ikke rose hende for hendes Versfremsigelse, hun er selve Poesiens Muse. Hun reciterer Vers, som Nattergalen synger, som Vinden sukker, som Vandet mumler, som Lamartine fordum skrev dem.“ Men hun skulde lære at forstaa Poesien, selv at give den Indhold gennem sit Liv. Hun, der var opfødt under Forhold, hvor Blufærdighed kun agtedes ringe, forstod gennem Modsætningen maaske dybere end andre, fordi det var hende smerteligere at forstaa; den Sjælens kyske Nobelhed, hun senere gav det skønneste Udtryk i sit Spil. Hendes Liv var neppe lykkeligt; tør man ikke efter hendes Natur antage, at hun midt i det lystigste Selskab pludselig længtes efter at være ene, og at hun atter under Ensomheden lod sin Fantasi kalde alle Festens Glæder til sig. Og hende, der frivilligt som i et Lune havde givet Afkald paa sin Stilling ved Paris' tvende ypperste Scener, tærede Theaterfeberen med større og større Voldsomhed. Den, der engang har staaet

ved Lamperækken, glemmer ikke saa let dens illuderende Lys. Tilsidst grebes hun af denne Lidenskab med saadan Magt, at hun for blot at sætte Foden paa de lange Brædder optraadte under et antaget Navn i et Feeri, sang med i Korene, og deklamerede Aften paa Aften en eneste Tirade uden at nogen vidste, at det var den meget omtalte Sarah Bernhardt, hvis Lykkes Skib var strandet her. Endelig efter møjsommelig Stræben fik det bedre Bør. 1867 blev den da 21aarige Sarah Bernhardt engageret ved Odéon.

Hun blev der i fem Aar og vandt sig et Navn. Man forstod at vælge Rollerne til hende. Man gav hende den melankolske og stolte Cordelia i *Kong Lear* og i Dumas' *Kean* den unge Pige, hvis Kærlighed til den store Skuespiller og hvis Lyst til Scenen saa ubevidst er blandet sammen i hendes Sind, men det var først i 1869 i Coppées *le Passant*, at hun i et Kostume, hun havde laant fra Billedhuggeren Dubois' florentinske Sanger, kunde fortrylle Tilhørerne ved sin Stemmes smeltende Klang. Endnu fejrede hun en stor Triumf som Dronningen i *Ruy Blas*, saa henvendte det samme Theater, hun havde forladt som en uartig Elev efter en Skolepigestreg, sig til hende og tilbød hende paany Debut og Ansættelse. Hun modtog begge Dele og fra Sæsonen 1872—73 har hun tilhørt Verdens første Scene.

Hendes Debuter vare imidlertid alt andet end heldige; jeg kan dømme derom efter Øjesyn. Hun spillede først Titelrollen i *Mademoiselle de Belle-Isle*. Dumas har villet skildre en brav og uskyldig Landfrøken, en kærnesund Jeanne d'Arc-Natur i Modsætning til Rokokotidens elegante Markiser, en trofast elskende ung Ridderdame med en middelalderlig Æresglorie om sit Hoved overfor den sensuelle Hofdame, den store Kokette, hvem Kærligheden kun er et Tidsfordriv og et Spil. Sarah Bernhardts Talent spændte ikke over det naivt-landlige og det ingénue-agtige, hun vidste kun at fremhæve

Skikkelsens store Nobelhed og Renhed, men dette gjorde hun saa stærkt, at hun løftede den helt ud af Rammen, gav den franske Frøken en urimelig antik Højhed, gjorde den til en moderne Antigone. I sin sorte Dragt med sit marmorblege Ansigt slank og fin som en Diana lignede hun en Skæbnegudinde. Dette var ikke Dumas' Mening, saadan saa' man ikke ud ved Ludvig den Femtendes Hof. Pariserne fandt hendes Opfattelse usand og fremfor alt imod Traditionen.

Saa spillede hun Chérubin i Beaumarchais' *Figaros Bryllup*. Jeg har aldrig hørt selv nogen stor Sangerinde foredrage en Sang saa fuldkommen skønt som hun sang Pagens ydmyge Kærlighedserklæring til Grevinden med en lille men klangfuld og besjælet Stemme. Hver Tone var som en Perle, i hvert Ord lagde hun for stedse Livet for den Elskedes Fødder. Men saa stort et Mesterværk dette ene Følelsesudbrud blev, saa lidet var Figurens hele Grundkarakter lykkedes hende. Hendes spinkle Chérubin var Mozarts, ikke Beaumarchais', hendes Udtryk og Blik meldte om Kærlighedens første Foraarsdrømme, hun rødmede og blussede som en ung Jomfru, sanseløs higende, ikke sanselig attraaende; af den dristige Page, af den overgivne Fændrik, af den vordende Don Juan intet Spor. Hun var elegisk istedetfor lyrisk, musikalsk istedetfor dramatisk. Pariserne havde atter Ret, naar de paa Karakterens og Traditionens Vegne gjorde Indsigelse.

Endnu uheldigere var hun som Prinsessen i Feuillets *Dalila*. Hendes Magerhed, som hun har en overmodig Lyst til aldrig at ville tilsløre ved kunstige Midler, tog sig højst uskøn ud i den italienske Forførerskes glimrende Baltoiletter, og hendes Intelligens' præcise Kulde kunde umuligt omdannes til en neapolitansk Naturs magelige Sanselighed og halvt utilregnelige Falskhed. Hvor Rollen fordrede Kødets Pragt, havde hun kun Aandens rene Lys. Og for at gøre det Hele saa meningsløst som

muligt havde man givet Croizette, en blændende Kurtisanenatur, den strænge halvt nordiske Jomfrues Rolle. Alligevel var det den sidste, der gik af med Sejren.

Sarah Bernhardt tog først i næste Sæson (73—74) sin Revanche i det nye Stykke af Feuillet *le Sphinx*. Vel stod hun atter overfor Croizettes store Skønhed og kunstigt indstuderede Spil og vel vandt denne en Art Verdensberømmelse ved sin naturtro Død paa Scenen, men for alle Kendere havde Sarah Bernhardt sprunget hende forbi. Hun havde udfoldet en saadan Adel i den unge Kones melankolske Rolle, at hun ligesom gjorde sin Medspillerske vulgær. Man forstod nu, at hun kunde løfte Arven efter Rachel, at man endelig havde en tragisk Skuespillerinde, hvis ejendommelige Natur kunde ligesaavel forme en Gudeskikkelse ud af et daarligt Digterværk som gribe fejl af et poetisk Billede, men som aldrig bar sig ad som andre, altid var helt sig selv, og aldrig kunde blive lille i nogen Produktion: enten fuldkommen god eller ganske mislykket.

Hun er da i de sidste Par Aar gaaet fra Triumf over Nederlag til Triumf. Efter kyndige Kritikeres Sigende stod hun som Phædra paa Højde med Rachel, men jeg har selv set hende i Augiers *Gabrielle* og kan bevidne, at hun atter her fuldkommen sprængte Karakteren ved at fylde den med en tragisk Melankoli, der kun daarligt passede for den ørkesløse, nydelsessyge Pariserinde. Ingen kunde for Alvor tro, at denne stolte og sørgmodige Kvinde, hvis Profil mindede om visse Michelangeloske Hoveder, kunde forelske sig først i Kontoristen for derefter at kaste sig i Armene paa den poetiserede Spidsborger. Til Gengæld gav hun saa med Rette som Berthe i *Rolands Datter* Skikkelsen en middelalderlig Karakter og Diktionen en klassisk Højhed, som bragte En til at tænke paa de gamle Korstogkrønikers strænge Stil. Hvor hun i Stykkets Begyndelse priser Geralds Tapperhed for hans Fader, der stod hun ikke

som den dygtige Skuespillerinde, der herhjemme udførte Rollen, begejstret med hæftige Gestus, febrilsk ængstelig for ret at udtrykke sin Taknemmelighed — nej, siddende i Højsædet som Dronningen, der efter Turneringen bekranser den Sejrende, tildelte hun med fyrstelig Naade den Belønning, hendes Tak var. I hver Bevægelse saa' man Kongedatteren. At skildre, hvorledes hun med det sødeste Smil, paa éngang ydmyg og stolt, glad og blussende, tilstaar sin unge Elsker sin Kærlighed, ligger sikkert over, hvad Ordet alene formaar, ligesom at male den tavse Smerte og forklarede Resignation, der lyste ud af hendes Ansigtstræk, da hun tog det sidste Farvel med ham.

Denne store Ulighed i hendes Spil, troer jeg, staar i Sammenhæng med, at hun ikke som de fleste betydelige sceniske Kunstnere i Frankrig har modtaget sin Udvikling gennem en bestemt Literaturretning, som har givet hende Diktion, Følelsesmaade og Karakterer. Da hendes Talent kom til Gennembrud, var det andet Kejserdømmes Drama forbi. Den yngre Dumas, Sardou, Meilhac, havde skrevet deres bedste Værker og havde besiddet en tragisk Skuespillerinde i den geniale Aimée Desclée, hvis Froufrou, hvis femme de Claude betegnede Kulminationen af Datidens realistiske Kunst. Hun ejede i Udseende og Spil den *beauté du diable,* Pariserne dengang fordrede, hun var selv i hver Nerve en Pariserinde fra det andet Kejserdømme. Hun kunde med en Art infernalsk Gratie fremstille en saadan Messalinanatur, som Zola har gjort til Overforfinelsens Personifikation i *la Curée.* Men efter Krigen er der kommet et andet Ideal op i Frankrig; Sindene have pludselig faaet et Hang henimod Tragedien. Naturligvis har der ikke straks uddannet sig en ny Form, og man har midlertidigt maattet leve paa Stumperne af det Gamle, snart støttende sig til Klassiciteten, snart til Romantismen. Saaledes har ogsaa en Skuespillerinde som Sarah Bernhardt

intet fastpræget Repertoire faaet, hun bæres ikke af en samtidig Tragedie, hun maa selv med sin særegne Intelligens og Natur finde sig tilrette i et forskelligartet Repertoire. Der er derfor ogsaa noget Alment i hendes Spil, hvis Grund maaske tildels kan søges i hendes blandede jødisk-hollandsk-franske Fødsel, men som i hvert Fald gør hendes Fremstillinger letfattelige for den Fremmede. Medens ingen uden et indtrængende Kendskab til fransk Aandsliv og næsten til parisisk Jargon i den bestemte Epoke kunde fuldkomment nyde Aimée Desclées Rollekarakterisering, vil Enhver med Sans for dramatisk Kunst kunde lade sig paavirke af Sarah Bernhardts Talent.

Ungdom og Skønhed vil ikke sætte Grænsen for dets Udfoldelse, hun har lige nu fremstillet en 70aarig af Aarenes Vægt dybt nedbøjet Kvinde, rynket af Ansigt og blind af Ælde; men hun vil være ens selv i uensartede Roller. Overalt vil hun gennem sin egen Melankoli finde Præget af den tavse Lidelse. I hendes skønne Stemme vil man kunne høre en vemodig Genlyd af og et kunstnerisk Udtryk for alle de stakkels Kvinders dæmpede Klage, hvis Liv her i Verden kun blev en Nonnes triste Resignation indenfor Klostermuren, medens de aldrig ophørte at haabe og længes imod Solskinnet og Glæden.

II.

Got.

Théâtre-Français har en Art republikansk Regering. I Spidsen for det staar en af Staten indsat Direktør eller Administrator og hans raadgivende Forsamling er en Komité, der vælges iblandt *les sociétaires*, det vil sige den faste Stand af Theatrets Kunstnere, Mænd og Kvinder. Den, der engang har naaet Rang som *sociétaire*, vedbliver at være det og oppebærer sin Part af Indtægten, selv om han ikke længer spiller paa denne Scene; af de endnu virkende er Got den ældste i Rang *(le doyen)*, den indflydelsesrigeste og den mest herskesyge.

Han er trods denne sin Anciennetet ikke gammel, og ser godt 10 Aar yngre ud end han er; Holdning og Gang ere trods hans Fireoghalvtreds endnu ganske en ung Mands. Hans Skikkelse er hverken høj eller anselig, men han er fuldkommen velproportioneret, Kroppen kraftig og tæt, lutter Muskler, intet Fedt. Og dette Legem øver og hærder han dagligt; i sin Ungdom har han været Kavallerist, og nu rider han, fægter og gør Gymnastik, og planter og river i sin Have. Naar han spiller i den gamle Farce *Mâitre Pathelin*, udfører han de nydeligste gymnastiske Kunststykker, farer afsted i lange Spring som en Kat i den store Afsindighedsscene og snurrer rundt som den mest sindsforvirrende Top, hvor han er besat af Djævelen. Den hele Rolle er en Art Genfremstilling af den oldfranske Jongleurs Kunst, og hver enkelt Scene som et Genremaleri fra hin Tid, udført med en Meissoniers Pensel. Man glemmer hverken den ræveagtige Snuhed, hvormed han lister sig frem paa Lur efter Processer eller hans infernalske Smigerfjæs overfor Kjøbmanden, hvor han vil franarre ham Varerne, eller endelig hans himmeljublende Lystighed, hvor han

har Tøjet, ruller det op, fanger sin Kone deri og omfavner hende.

Det er iøvrigt ingenlunde Gots Sag at omskabe sig helt til en komisk Personlighed og saa slaa Gækken løs, hvad der ogsaa kun vilde stemme daarligt med den franske Nationalscenes Traditioner. Der tillader man kun sligt i et Par Molière'ske Farcer som *le cocu imaginaire*, hvor Got spiller Titelrollen, og *les précieuses ridicules*, hvor Coquelin er saa uforlignelig som Mascarille; men det fantastiske Lune og den skabende Indbildningskraft hos Skuespilleren, der lægger sig for Dagen i den absolute Forvandling, saaledes som vi kende det f. Eks. fra Phisters Proteusspil, det hverken forlanges eller ønskes paa de literære Scener. Paa de mindre Theatre der kan Sligt være godt, men det anses næsten for uværdigt for Théâtre-Français, naar en Skuespiller blot forsøger at karakterisere en Rolle gennem et antaget Mæle. Franskmændene tro, at slige Bestræbelser efter en illuderende Forvandling skade Natursandheden i Spillet, og saaledes have de uden videre hævet en Mangel ved deres sceniske Kunst til en dramaturgisk Teori. Vist er det, at en fransk Komiker bærer sig helt anderledes ad end en germansk. Han søger at uddanne i sin egen Personlighed alt hvad komisk den i Tonefald, Gestus og Manerer kan afføde og dernæst kaster han alle sine Roller i den samme Form og støber dem efter denne. Den Skuespiller, der udfører Scapinrollerne ved Théâtre-Français, falder f. Eks. ikke paa at udstyre én Tjenerfigur anderledes end en anden, han spiller Scapin i *Skalkestykkerne* som Mascarille i *l'étourdi* og denne atter som Sganarelle i *Don Juan*. Og tag saa til Modsætning Phister som Henrik i *Maskeraden* som Scapin og som Sganarelle, hvilken tydelig Forskel er der ikke mellem Holbergs Nybodersdreng og gode Hoved, den Molièreske Industriridder og elegante Gavtyv og den halvgamle krumryggede Ræsonnør, der minder om Sancho

Pansa. Roller som de tvende sidste slaar Coquelin sammen til én Figur saaledes som Got og Regnier og Samson have gjort før han. Hvor kan man derfor undre sig over, at Got i sin eneste Elskerrolle som Hertug Job i Léon Layas Stykke bibeholder samme Ansigt og Manerer, som han vækker Latter med i de Grignons Skikkelse i *bataille des dames*. Den tapre Soldat og opofrende Ven ligner paa et Haar den stakkels Kryster, der fordi hans Fader var fejg og hans Moder en Helt. selv kun bevarer sit Mod, saalænge som Faren kun truer men ikke endnu er tilstede.

Altsaa en betydelig Forvandlingsevne besidder Got ikke. Der er Gestus han uforanderlig fører fra den ene Rolle over i den anden, hans ejendommelige sprældemandsmæssige Maade at gestikulere ens med begge Hænder undgaar hverken Poirier eller Pathelin eller nogen af de mange andre. Om han end alligevel er mer forskellig i Væsen end sine Kolleger Thiron og Barré, saa vogter han sig dog for at støde an imod Traditionen ved et altfor fantastisk Spil.

Dog maa man ikke tro, at han er en elegant Komiker med et fornemt Væsen. Intet mindre. Hans Træk har netop det modsatte Præg af hvad man plejer at benævne distingveret. Med sit glatte Haar, sine plumpt tilskaarne Kinder, den brede Mund og Næsen à la Vridtbor ligner han langt mere en Haandværker end en Kunstner. Hans ydre Skikkelse har ligesaalidt fine Konturer, som hans Spil nogensinde kan tillægges Prædikat af sirligt.

Nej, han er hverken fantastisk eller elegant, han er en kærnesund Natur i et kraftigt Legeme med en Forstand ligesaa sejg som hans Karakter er bestemt. Han er en Plebejer i god Forstand, et Menneske, der altid har staaet paa sine egne Ben, altid arbejdet, puffet, boret sig frem uden nogen anden Hjælp end sin egen mandige Vilje; han er i sin Kunst en Arbejder og intet

Geni, et Lys men ingen Stjærne; en Arbejder, der møjsommelig i Aaringer tømrer sig sit Hus op fra Grunden, intet Geni, for hvem Aanderne bygge Paladset op paa en eneste Nat.

Got er født 1822 og gik hvad man kalder den studerende Vej. Hans Venner i Skolen vare næsten alle saadanne, der senere have udmærket sig i fransk Literatur: Edmond About, Françisque Sarcey, Prevost-Paradol, men en Uenighed med en Lærer, ved hvilken han lagde en tidlig vakt Æresfølelse for Dagen, bragte ham en kort Tid bort fra Studierne. Vel tog han senere sin Eksamen, men følte imidlertid ingen Lyst til at gaa videre, meldte sig ved Konservatoriet, blev antaget, vandt Prisbelønninger og fik 1844 Lov til at debutere paa Théâtre-Français, hvor han fra den Dag af er bleven. Hans Liv, ialfald det offentlige, indeholder lidet Mærkeligt, intetsomhelst Eventyrligt, intet af det Vagabundagtige, der i tidligere Tid klæbede ved Skuespillerstanden og som man endnu hyppig træffer Reminiscenser af hos dens Dyrkere. Got har aldrig gjort sit Navn omtalt ved lystige Streger eller Eksentriciteter, hans Natur har baade været for ædruelig og for fornem dertil, kun paa Brædderne om Aftenen har han staaet Ansigt til Ansigt med Publikum. Ved Theatret har han tjent sig op uden Spræl uden hastig Overgang som en ung Jurist, der fra den ringeste Volontærgerning paa Kontoret gennem alle Grader besindigt slider sig frem til Ministertaburetten. Eller rettere, Got har kæmpet sig frem som en simpel Arbejder, der først er Lærling, saa faar sit Svendestykke bragt istand og saa som ældre gør Mesterstykke og bliver optaget i Oldermandslaget. Og der var for ham længe mellem hvert af disse Afsnit.

Han havde ikke været nogen fremragende Elev paa Konservatoriet, saa man troede, at han var bestemt til at indordnes i de ulykkelige Væseners Række, som kal-

des „flittige" Skuespillere. Og i den første Tid, hvor han spillede Tjenerrollerne i det gamle Repertoire og langsomt „borede sig sit Hul", saa' det virkelig saadan ud. Han var ikke adræt og vims og munter nok som Scapin. Han var altfor trodsig og demokratisk af Natur til at være i Komedien den unge Ødelands opvartende Aand; opfyldt af Mismod over sit ringe Held var han altfor mørk i Hu til at besidde den galne Pudsenmagers Lune. Ja, han kunde nok være lystig, men paa sin egen Maade. Der var en Underbund i ham af den brede galliske Kaadhed og plebejiske Kermesselystighed, som strømmer gennem Rabelais. Han havde Trang til at være overmodig som Pantagruel, naar han sætter begge Albuer paa Bordet, drikker tæt og lader sin Latter skingre over Vinkruset. For dette overstrømmende Humør fandt han imidlertid dengang ingen Anvendelse, det var først langt senere, at han naaede til at forme det kunstnerisk som cocu imaginaire og som Pathelin, men dengang var det ham umuligt at være lystig som Figaro, naar han samtidig følte sig som den revolutionære Stormbebuder. Den store Oprørstirade i femte Akt, som Coquelin nu ikke magter, den kunde han udslynge som et Lyn fra sin Sjæls Inderste; at slaa Hælene sammen med et elegant Opvarterbuk for Greven, det kunde han ikke komme ud af. Man fandt ham tung og trist i alle disse Roller.

Sit første Held havde han 1848. Det var Dagen efter Nationalværkstedernes Lukning, medens Cavaignacs Tropper nedsablede Arbejderne i Gaderne, at Alfred de Musset lod sit lille ganske upolitiske og urevolutionære Stykke *Il ne faut jurer de rien* opføre paa Théâtre-Français. Een Arbejder gik det godt den Aften, og det var Got. Ham var tildelt Abbedens Rolle, der kun har ringe Betydning i Stykket og fra Mussets Haand kun er en flygtig Skitse af en godmodig og enfoldig Landsbypræst. Sarcey fortæller i sin Biografi af Got, at baade Theater-

chefen og Digteren var uenig med denne i hans Opfattelse, idet de ikke ønskede, at Rollen skulde spilles med udpræget komisk Karakter; Skuespilleren holdt imidlertid haardnakket sin Anskuelse fast, og da Aftenen var forbi, erkendte Musset sin Uret. Got giver i Rollen en stærkfarvet Virkelighedsskildring; han har samlet saamange Erfaringer paa den stakkels Abbeds Hoved, at han næsten bliver en Type for Landsbypræster, katholske naturligvis. Som saadan er han bornert og ærlig, ærbødig og nysgerrig, magelig og gudfrygtig, rødmusset og snusende — naar han tager sine Briller af Næsen og anvender et Kvarterstid til at pudse og polere dem med sit røde Lommetørklæde, tager han hele Interessen fra alt hvad der ellers foregaar paa Scenen; thi Tilskuerne forstaa saa godt, at denne simple Gerning er et Billede paa hele hans Liv. Han gnider sine Briller saa rene, at de skinne, og naar han saa igen sætter dem paa Næsen, ser han ikke en Smule bedre for det: han er nu engang saa blind som Landsbypræster pleje at være. Den, der ikke har set Got i denne Rolle, kan danne sig et Begreb derom ved at mindes Carl Blochs første Munkemalerier; kun er der som Baggrund over Gots Abbed et gudsforgaaent Stænk af Ironi, som man ikke træffer hos den danske Maler. — Den Aften blev Gots Svendestykke akcepteret af Pariserne.

Og saa gik der en lang Tid, hvor han langsomt brød sig sin Vej som den Sapeur han er. Han var anset for en betydelig komisk Skuespiller og han fik mange Roller og meget Klap og kunde være fornøiet, men var det ikke. Han kunde ikke finde Udtryk for de stærkeste Sider af sin Natur, kunde ikke give sig helt hen i sin Kunst; han forsøgte om det kunde lykkes med Hertug Job, og Pariserne indrømmede det ved at se Stykket hundrede Gange i Træk. Men det var dog ikke det, Got vilde; det var ikke som en fattig men dydig Hertug, der ender som Millionær, at han kunde faa sit rette Ord

sagt. Endelig kom Timen for Mesterstykket med den første Opførelse af *les effrontés*, i hvis Forfatter, Emile Augier, han havde fundet den Digter, til hvis Talerør han var skabt. Man behøver kun én Gang at have set Augiers svære Skikkelse og rødmussede Ansigt med det svinepoliske Blik og det halvt cyniske, halvt godmodige Smil for at vide, i hvor nært aandeligt Slægtskab hans Natur staar til Gots. Augier fører ogsaa sin aandelige Stamtavle op til Rabelais, skyr hverken det betegnende Ord eller den dristige Skæmt og er fuldt saa varm en Demokrat som Got. Augier havde opfundet Giboyer-typen, og Got gav den Kød og Blod. Det var en Art Karikatur af dem selv, de bragte paa Scenen; det var Frihedsmanden og Demokraten uden Maal og Ide, der i Kampen for Livet har tilsat den personlige Værdighed. De havde selv, skønt de levede i Cæsarismens og Klerikalismens Tid, været gode Frihedssoldater, men de fattede saa godt alle de Staklers usle Liv, hvem Nødvendighedens tunge Haand havde tvunget nedad mod Dybet. Got kendte af egen Erfaring alle de Farer, Journalistiken medfører, thi som attenaarig Knøs havde han skrevet sine første Bladartikler for at tjene den øverste Klasses Skolepenge, og ingen kunde bedre end han vide, hvor stor en Afstand der kan være mellem det aandelige Arbejde, En maa gjøre, og hans egne Anskuelser: den antiklerikale Elev paa Konservatoriet havde for ikke at dø af Sult paataget sig en Oversættelse af Kirkefaderen, den hellige Hieronymus' Skrifter. Han sympatiserede fuldtud med Giboyers haardnakkede Barrikadekamp for at erobre Sønnen fast Fodfæste og en Plads i Sollyset, saaledes havde han selv kæmpet sig fremefter og opefter, og kælet for sit Talent og bevaret det uplettet som Giboyer sin Søn i Livets haardeste Storme. Naar man har saamange Berøringspunkter med en Rolle, saa finder man de rette Akcenter. Og udaf hans Fantasi sprang lyslevende den lille rødskæggede

Giboyer med det store Hjærte og den skærende Forstand og den aldrig svigtende Levebrødsvittighed, en ægte Pariserblanding af en Gadedreng og en Stridsmand.

Nu var Got den erkendte Mester. Han havde med Maréchalsstaven i Tornisteren tjent sig op fra Soldat af; men da han havde naaet sin Rang, vilde han ogsaa baade kommandere og erobre for Alvor. Han kom først i Strid med ingen ringere end selve Kejseren. Han fik sine Kammerater til at stemme imod, at en ung Skuespillerinde, hvem Hoffet protegerede, optoges som *sociétaire*, men der gjordes gældende imod ham, at Kejseren ogsaa for Theatrets Vedkommende var Eneherker. Og den allerhøjeste Vilje skete ogsaa. Dog Got hævnede sig meget snildt. Han ønskede for en kort Tid at spille paa Odéon, hvor et nyt Stykke af Augier skulde bringes frem, men Theatrets Love forbød ham at tage andet Engagement og Skuespillerraadets Medlemmer nægtede ham ligeledes en undtagelsesvis Tilladelse. Da henvendte Augier sig til Kejseren og bad ham, der jo nylig var bleven erklæret for Theatrets sande Chef, om at benytte sin Magt til Bedste for Got, og Kejseren, for ikke at staa tilbage i Finhed, gjorde som man bad ham.

Paa selve Teatret førte han imidlertid den egentlig Erobringskrig. Han tog nu fat paa ethvert Rollefag; fra de alvorlige Ægtemandsroller, som Regnier havde havt før ham, gled han over i de ædle Fædre og paa den anden Side i Gammelmandsrollerne *(les financiers)*. Han overtog Ægtemanden i *supplice d'une femme* med stort Held og trængte Talbot ud fra Arnolphes Rolle i *Fruentimmerskolen*, hvor han imidlertid ved at fremhæve Figurens tragiske Side blev trættende, næsten kedelig. Han har en utæmmelig Lyst til at give sig i Kast med enhver Opgave og han skyer ikke at tage Arv efter en hvilkensomhelst stor Skuespiller. Da Balzacs *Mercadet* og senere *En fornem Svigersøn* skulde flyttes fra Gymnase til Théâtre-Français, var det begge Gange Got, der

maatte paatage sig Vovestykket at udslette af Parisernes Erindring de fortrinlige Kunstværker, Lesueur og Geoffroy havde præsteret i disse Roller. Det lykkedes ham først, efter at han Aar igennem havde fortolket dem paa sin Maade, thi Publikum har altid meget vanskeligt ved at substituere et nyt Billede for et ældre, hvormed en betydelig Skuespiller har præget en Rolle. Men Got fandt i de to Roller Lejlighed til at give sin Yndlingstype Arbejderen i to interessante Afskygninger. Den ene er den aandeløse Spekulant, Mercadet, hvis Hjærne med ustandselig Fart smedder Plan paa Plan, og som hvert Øjeblik bygger sine Korthuse op for atter at se dem falde sammen og begynde paa ny, den anden er den grundmurede Rigmand, Poirier, der har tjent sig Skilling paa Skilling fra simpel Fabriksarbejder af, og som ingenlunde kan fornægte sin Oprindelse: Hans fine Klædedragt ser ud som den var købt i en billig Butik, hans plumpe Skikkelse mangler ligesaameget Gratie som hans Aand savner Takt og Delikatesse, hans Hænder ere røde Arbejdsnæver og hans Tale ensformig og slæbende som Maskinens Gang i hans Spinderier.

Slige Frembringelser have sat Kronen paa Gots Talent. Han er nu det franske Nationaltheaters paalideligste Støtte, altid karsk paa Sjæl og Legeme, rede til at spille om man vil hver eneste Aften for Kunstens og sin egen Æres Skyld. Han er en af de sjældne Skuespillere, hvem Naturen har nægtet meget, og som dog har drevet det vidt. Enkelte udvalgte Aander faa igennem deres uforskyldte Uheld en Spændkraft og en Sandhedsbestræbelse, som de meget begunstigede Naturens Skødebørn ofte savne.

Edvard Brandes.

Literatur.

Jul. Lange: Om Kunstværdi.

I Maj-Junihæftet af dette Tidsskrift gav jeg en foreløbig Anmeldelse af Langes Afhandling, fremhævede med Varme adskillige Punkter, i hvilke jeg var enig med Forf., og anbefalede den til vore Læseres Opmærksomhed med den Tilføjelse at det var min Agt at vende tilbage til den. Efter et omhyggeligere Studium af Bogen finder jeg, at jeg sympatiserer med Forf. i Alt, hvad der ikke direkte angaar hans Teori, derimod skiller mig fra ham med Hensyn til selve denne.

Langes Definition er den: Kunstværdien er den Værdi, som Æmnet har havt for Frembringeren, hvilken Værdi Æmnet atter gennem hans Fremstilling af det faar for os.

I denne Definition forveksler Forf. Kunstværdien med en postuleret Betingelse for samme. Ordet „er" i hans Definition er næsten ligesaa paradoks som samme Ords Anvendelse i den Lutherske Nadverlære. Billedets Værdi for os kan maaske bero paa, men aldrig *være* Æmnets Værdi for Frembringeren. Hvad Lange mener og vil sige, det er ogsaa kun, at Kunstværdien er betinget af og proportionel med den Værdi som Æmnet har havt for den frembringende Kunstner. (At han selv mener dette, lader sig simpelt hen bevise deraf, at Æmnets Værdi for Autor S. 68, 75 og 82 benævnes *Grunden* til Kunstværdi, ligesom S. 71 dens *Grund og Kilde* og at S. 124 Kunstværdien kaldes *afhængig af* Kunstnerens Forhold til Æmnet).

Sæt nu Lange heri har Ret, sæt det forholder sig saaledes! I saa Fald oplyser dette Intetsomhelst om Kunstværdien naar Talen er om at værdsætte Billederne. Definitionen giver os *for det Første* ingensomhelst Maalestok i Hænde til Bestemmelse af de sande Kunstværkers Rangfølge.

Thi vi have ingen bekvemmere Lejlighed til at maale Æmnets Værdi for Autor end til at maale Graden af Kunstværkets Godhed uden Hensyn til Autor. Tvertimod. Thi hvad Æmnet er, det er et nyt og vanskeligt Spørgsmaal og et Spørgsmaal, som Forf. end ikke forsøger paa at besvare. — Definitionen giver os dernæst lige saa lidt nogen Anvisning, ved Hjælp af hvilken vi skulde kunne skælne Dilettantarbejderne fra de virkelige Kunstværker; thi Æmnets Værdi for Autor skaber selvfølgelig kun den Kunstværdi, der er, ikke den som ikke er der, og Kunstværdien beroer kun paa Æmnets Værdi for Frembringeren, naar der overhovedet er Kunstværdi. Det er mig derfor ubegribeligt at Forf. kan bebrejde Taine, at dennes Teori er en saadan, for hvilken „Kritiken allerede har rystet sit Sold"; thi for ham har den gjort netop ganske det Samme.

Er hans Definition nu saaledes efter min Opfattelse uden praktisk Betydning, saa er Spørgsmaalet kun om vi ved Hjælp af den teoretisk ere gaaede et Skridt fremad. Betingelsen derfor vilde være den, at den var indvunden ad videnskabelig Vej og videnskabeligt lod sig hævde.

Jeg tager først det sidste Punkt. Den lader sig, saavidt jeg kan se, ikke hævde af den simple Grund, at den er saa svagt affattet, at den overhovedet slet ikke lader sig angribe. Det synes vel som om Forf. angriber den for at prøve dens Styrke, men disse Angreb ville ved nærmere Betragtning vise sig at maatte prelle af. Som Theorien er formuleret, kan ingen Indsigelse bringe den til at falde.

Sæt vi med al den (naturligvis tilnærmelsesvise) Sikkerhed, som historiske Oplysninger overhovedet kunne give, vide, at et Æmne kun har havt forholdsvis ringe Værdi for en Kunstner og sæt Resultatet dog er blevet et efter almindeligt Omdømme højst fremragende Kunstværk — saa slutter Forf. i Tillid til Sandheden af sin Definition, at hine Udenomsoplysninger ere fejlagtige, psykologisk urigtige. Ifald de skrive sig fra Kunstneren selv, bero de da paa Selvskuffelse eller Lyst til at vildlede Andre, og stamme de fra en anden Kilde, bero de paa næsvise Forsøg paa Indtrængen i en Sfære, som til en vis Grad er spærret for ethvert fremmed Blik.

Og sæt vi omvendt med al den (atter kun tilnærmelsesvise) Sikkerhed som Historie og Biografi overhovedet kunne give, vide, at Æmnet har havt den højeste Værdi for Autor, men Resultatet lige fuldt efter de bedste Kenderes Skøn

er blevet et højst ufuldkomment Kunstværk — ja da slutter Forf. atter i Tillid til Sandheden af sin Definition, at det har skortet Kunstneren paa Evne til at lede sin Følelse for Æmnet uden Kraftspild over i det færdige Værk — og Definitionen staar lige uanfægtet.

Lange slutter jo nemlig bestandig kun fra Værket tilbage til Kunstneren. Er Værket godt, saa beror det paa, at Æmnet har havt Værdi for Autor (S. 71). Er Værket middelmaadigt, saa beror det paa at Æmnets Livsværdi for Autor var ringe eller er gaaet tabt undervejs. Om Værket er godt eller middelmaadigt, det vide vi altsaa ganske uden Hensyn til Definitionen. Lærerig vilde denne kun være, ifald jeg ikke blot kunde slutte tilbage, men frem, fra Æmnets Værdi for Kunstneren til Værkets Værdi. Men her lader Forf. os selvfølgelig ganske i Stikken. Højst diplomatisk siger han etsteds: „Hvis den franske Forf. har Ret, som har sagt, at nogle af Thorvaldsens Apostelfigurer kun ere til for at fylde tomme Pladser i Rækken, saa mangle disse Figurer Kunstværdi, hvor meget de saa ellers vidne om den store Mester." Hvis han har Ret, ere de altsaa paa Dansk middelmaadige Figurer, men hvis han nu ikke har Ret? Blive de da bedre for det? Ingenlunde; thi Sætningen er tavtologisk og kunde omskrives saaledes: Hvis Franskmanden har Ret i at kalde disse Figurer uinspirerede og kolde Kunstværker, saa mangle de Kunstværdi. Lærerig vilde Sætningen kun være, hvis der vistes hen til nogen Mulighed for „Temperaturmaaling" af Kunstens Værker. Men der anvises ingen saadan Maalestok, og da Prof. Monrad mod Lange forsøger at gøre en Slags Temperaturmaaling gældende, afviser Lange ham efter min Opfattelse meget vilkaarligt med den Vending, at der er ikke blot en Grads- men en Artsforskel paa Kunstværkernes Varme. Er dette sandt, da er det en farlig Indvending mod Definitionens Værdi. Det er en Maalestok, Lange har villet bringe os, og det er dette, som er mislykket for ham. Jeg fordrer ikke „Pointsberegning" eller en „justeret" Stok, som vi „ganske roligt og koldt kunne anlægge paa Tingene" (S. 9) (forskjellige Vendinger, under hvilke Lange karikerer Opgaven), men kun hvad Lange selv agtede at give, en frugtbar Teori.

Hvori ligger nu Teoriens Ufrugtbarhed? Ganske simpelt deri, at Forf., som rundtomkring i sin Afhandling udtaler sig med saa stor Antipati om en gammeldags apriorisk

Filosofi og med saa varm Sympati om den moderne empiriske Forskning, selv i Opstillingen af sin Teori optræder ganske som Tilhænger af en apriorisk Lære, nærmest en Sort intellektuel Anskuelse efter Schellings Mønster. Til at prøve en saadan Definition som Langes gives der kun én Metode: den psykologisk-kunsthistoriske. Men maatte, saavidt det lader sig gøre, gennem Memoirer, Breve, historiske Documenter af hvadsomhelst Art udfinde, om der lod sig bringe Sandsynlighed tilveje for, at de kunstnerisk fortrinligste Værker vare dem, hvis Æmner havde havt mest Værdi for deres Ophavsmænd eller om muligvis den høieste kunstneriske Rang snarere syntes at afhænge af en anden Faktor*). Man maatte fremdeles ad psykologisk historisk Vei søge at finde, hvilket Sammenstød af Kræfter det er, der har bevirket, at et enkelt Værk af en stor Kunstner staar højt over alle hans andre eller at et enkelt Værk af en mindre Kunstner er blevet et anerkendt Kunstværk. Men med en apriorisk Filosofs hele Ringeagt for empiriske Undersøgelser afviser Forf. den psykologisk-historiske Metode. Han har længe, siger han, „set skævt til den Brug, som vor Tids Literatur- og Kunsthistorier hyppig gør af Memoirer, Brevsamlinger o. desl.“ Helt konsekvent er han vel ikke i sin Uvilje herimod; thi snart taler han som var der næsten Intet at lære af slige Oplysninger, snart som vare de anvendelige, ifald de bruges med Forsigtighed, og snart endelig bruger han dem selv vidtløftigt, kalder endog visse Oplysninger „uvurderlige“ (S. 75). Men i Hovedsagen er han en Til-

*) Det var jo f. Eks. muligt, at det saakaldte Talent mangen Gang formaaede at frembringe noget, der kunstnerisk stod højere end et Værk af Geniet, skønt dette havde været dybere grebet af sit Æmne og skønt Geniets Værk iøvrigt havde større menneskeligt, intellektuelt og etisk Værd. S. 131 siger Forf. selv: „Et rigt og stort Indhold, mangelfuldt behandlet, vil alligevel aldrig ganske komme til at svare til (hvad er „svare til“? kunstnerisk staa ved Siden af?) et udmærket behandlet fattigere Indhold. Den første Slags Værker, de geniale, men mindre talentfulde, ville virke paa en uregelmæssig Maade, være betydningsfulde og mægtige som Orakler for Nogle, men dunkle og betydningsløse for Andre. De mindre geniale, men mere talentfulde Værker ville virke sikrere for Alle, men heller ikke udøve saa stor en Magt over Nogen.“ Meget muligt! men hvilken Klasse har størst Kunstværdi? det er Spørgsmaalet vi skulde have besvaret og paa hvilket vi forgæves søge om Svar.

hænger af den aprioriske Methode. Han stræber, siger han, „efter at løse Spørgsmaalet i Almindelighed gennem tankerette Slutninger" for saa bag efter at anlægge den almindelige Formel paa de enkelte Kunstværker. Men denne Metode er efter min Opfattelse netop den som den moderne Videnskab har forladt.

Læserne agte blot paa, hvorledes Lange fra først af kommer til sin Definition. Han gaar jo ud paa at bestemme Kunstværdi, og efter foreløbig at have vist, at ingensomhelst Art af Affektionsværdi er det samme som det, der efter almindelig Sprogbrug forstaas ved kunstnerisk Værd, sætter han (S. 18) „det Tilfælde, at man kunde se paa Billedet som saadant," at Æmnet havde inderligt, personligt Værd for Autor. Umiddelbart derefter erklærer eller postulerer han saa — uden nøjere Forklaring af Sagens Hvorledes — at man paa Eckersbergs Portræt af Thorvaldsen kan se netop dette: „denne Gengivelse bærer Vidne om, hvilket ubeskriveligt personligt Værd denne Mand har havt for Maleren." Men hvorledes bærer Billedet Vidne herom? ved sin Kunstværdi? Saa ere vi jo gaaede i en Ring og forudsætte hvad vi ville bevise. Og dog er det i umiddelbar Tilslutning til det nævnte Exempel, at Forf. første Gang fremstiller sin Definition. Den kommer frem i Anledning af det om Eckersbergs Billede Postulerede, den udledes ikke af Forudsætninger, den fremtræder som et Tankelyn, der er gaaet gennem Forf.s Hoved. Jeg for min Del vilde ønske at Forf., der i saa mange Maader sympatiserer med „den yngre Slægts" videnskabelige Synsmaade og Metode, havde gjort Skridtet helt ud og i sit eget Skrift var gaaet den empiriske Forsknings langsomme men sikrere Gang.

Der var Fristelse nok til endnu at dvæle ved Enkeltheder, ved Forf.s ubillige Dom om Taine, som paa den første Side af sin Bog „Idealet i Kunsten" udsiger netop det om Kunstnerens Forhold til Æmnet, som Lange S. 125 erklærer, at han „ikke omtaler" — ved den forunderligt nedsættende Mening om Goethes Prosa-Teknik, der udtales S. 81, hvor det hedder, at den Teknik at skrive tysk Prosa forstod en Million Tyskere foruden Goethe — ved den underligt massive Sammenligning af Kunstværkets Form i Forhold til Indholdet, med Proppetrækkeren i Forhold til Vinen; hvad siger Forf. til et saadant Kunstværk som f. Eks. den berømte Broncelampe fra Pompeji, om hvilken Gregorovius har skrevet sit lille Epos, „Euphorion"; hvor

er her Indhold og hvad er her ikke Kunst? dog ved Enkeltheder vil jeg ikke dvæle. Jeg vil lige saa lidt splitte Interessen ved selv at forsøge paa at opstille nogen Definition. Jeg vil samle min Artikel om det ene Hovedpunkt: mit Angreb paa den Definition, som Lange har givet, og forøvrigt ende, som jeg begyndte, med en Tak for alt det Meget og Smukke, Bogen indeholder udenom Definitionen, jeg mener dens Protest mod al Kunst paa anden og tredje Haand, dens Udtalelser om Fantasiens Væsen, dens Stræben efter at føre det Kunstneriske tilbage til Menneskets personlige Liv som til dets Udgangspunkt for atter at paavise det Udbytte, som Kunsten bringer Menneskets personlige Liv. Jeg er Lange højst taknemlig for hans beaandede Udtalelser om den græske Gudefigur i Sammenligning med det kristne Helgenbillede og for Alt, hvad han imod Prof. Monrad gør gældende om Forholdet mellem den ældre og den yngre Slægt. Jeg vilde kun ønske, at han i sin videnskabelige Fremgangsmaade var optraadt mere konsekvent som et Medlem af den sidste.

G. Brandes.

Statistiske Oplysninger om Staden København. Første Hefte. Udgivet af Kjøbenhavns Magistrat. København 1876.

Hvem dette Arbejde skyldes, fremgaar ikke af Titelbladet; men man tager næppe fejl, naar man tilskriver den allerede tidligere i Statistiken virksomme Borgmester for Magistratens 2den Afdeling, Fenger, Initiativet til dets Udgivelse. Det er et af de Forarbejder, ved hvilke Oprettelsen af et kommunalt statistisk Bureau forhaabentlig er rykket nærmere.

Det ligger i Sagens Natur, at først fortsatte statistiske Samlinger ville stille endel af de her meddelte Tal i den rette Belysning, saa meget mere som endel af disse kun ere skaffede tilveje for en ganske kort Aarrække. Dertil kommer, at de sidste fem Aar i flere Henseender — ved Aktiesvindelen og Spekulationsmanien efter den franske Krig, ved den socialistiske Bevægelses Opkomst, ved forskellige administrative Omordninger, o. A. — danne en abnorm Periode, til hvis statistiske Bedømmelse først den følgende Udvikling vil give Materiale. Endnu et Forhold svækker

Betydningen af alle statistiske Oplysninger om København, nemlig det, at Frederiksberg, som ikke hørende til Kommunen, maa lades ude af Betragtning; en saa stor Befolkning, som danner en naturlig Enhed med den øvrige By og staar i stadigt Vekselforhold med den, kan naturligvis ikke uden Skade udelades. Det har nu ikke været muligt at tage den med, og Vanskelighederne ved det øvrige Materiales Samling og delvise Bearbeidelse maa allerede have været ret betydelige. Vi skulle her henlede Opmærksomheden paa nogle af de Oplysninger, som kunne gøre Krav paa mere almindelig Opmærksomhed.

Københavns nuværende Folkemængde er efter en noget omstændelig Sandsynlighedsberegniug anslaaet til c. 210,000. Som bekendt sker der siden 1860 kun Folketælling hvert 10de Aar, istedenfor tidligere hvert 5te Aar. Forhaabentlig vil den gamle Ordning atter snart blive indført, thi det indses let, hvor uheldigt det er, naar statistiske Sammenstillinger med Procentberegninger maa støtte sig til et blot antaget Folketal, selv om dette, som her, kan beregnes med nogenlunde Sikkerhed. Det vilde især være ønskeligt for den medicinske Statistik, til hvilken der i dette Hefte findes nogle faa, for Størstedelen hidtil andetsteds trykte Bidrag. Ny tilkommen er en Dekrementtabel, d. v. s. en Tabel over, hvormange af 10,000 Levendefødte der i en given Alder endnu ville være i Live; desuden en interessant lille Beregning af den sandsynlige Levealder for visse Aldersklasser i Aarene 1860—69, sammenlignet med Fengers tilsvarende Beregning for Aarene 1835—44. Heraf fremgaar, at Levevarigheden er kendelig stegen i det forløbne Tidsrum for alle Aldre og begge Køn. Exempelvis kan nævnes, at medens den sandsynlige Levealder for en 20 Aars Mand i 1835—44 var c. 52,7 Aar, var den i 1860—69 stegen til 56,7 Aar; for en 20aarig Kvinde er samme stegen fra c. 60,3 til 64,9 Aar, o. s. v. Dette er en Maalestok for Befolkningens Fremskridt i mange Henseender, som ikke kan overvurderes.

Tabellen over Militærudskrivningen kan kun have ringe Værdi, selv om den omfattede en længere Aarrække end de her betragtede 3 Aar, navnlig paa Grund af de senere Aars betydelige Tilstrømning af unge Mennesker, som lade sig behandle forlods; naar de blive udskrevne, optages de i Rubrikken: Tjenstdygtige, men naar de af en eller anden Grund afvises, føres de ikke til Protokols. Man kan altsaa ikke se af Tabellen, hvormange af et Aars Værnepligtige

der ere tjenstdygtige. Et Punkt, som vilde være af Interesse, er den gennemsnitlige Højde af Mænd i Værnepligtsalderen for hvert Aar, navnlig for at se, om denne aftager eller tiltager; det er en Omstændighed, som altid noteres, men Undersøgelsen deraf vilde nu ogsaa vanskeliggøres ved de forlods behandlede. Mere paalidelige ere Tallene angaaende de Utjenstdygtige, da Ingen kan kasseres, naar han ikke har naaet Værnepligtsalderen. Den meddelte Tabel over Aarsagerne til Kassation er imidlerlid ikke saa oplysende, som den kunde være, hvis ikke det ved Sessionsbehandlingen benyttede Reglement led af visse Mangler. Det har vel en vis Interesse at vide, hvormange Værnepligtige der bleve kasserede for et Brystmaal under 30"; men Kassationer paa Grund af for snævert Brystmaal vilde være af større Betydning, naar der forlangtes et i Forhold til Højden stigende Brystmaal som nederste Grændse for Tjenstdygtighed; ti naar der fordres 30" af en Mand paa 59", burde der selvfølgelig forlanges mere af en Mand af Garderhøjde.

For dem, som i den stigende Kommunikation se en Lægedom mod mange Samfundsonder, indeholder Samlingen endel glædelige Oplysninger. I alle herhenhørende Forhold — som Postvæsenet, det indre Befordringsvæsen, Jernbanetrafiken, Telegrafvæsenet, Skibsfarten, Rejsende — er Fremskridtet i de sidste Aar virkelig forbavsende. Ogsaa Alt, hvad der vedrører Handelen (Ind- og Udførsel, ind- og udklarerede Skibe, Københavns Handelsflaade) har udviklet sig overordentlig i Aarene 1870—75. En interessant lille Tabel om Forholdet mellem Industri og Handel paa forskellige Tidspunkter, synes at tyde paa, at København i de 20 Aar fra 1850—70 har udviklet sig mere i Retning af Handelsstad end af Fabrikstad. Vel ere de Industridrivende absolut tiltagne i Antal, men relativ til Befolkningen aftagne (nemlig fra 176,3 p. m. til 146,6 p. m.); derimod er de Handlendes Antal steget til det Dobbelte og i Forhold til Befolkningen fra 43,3 til 54 pro mille. Muligvis vilde det dog forandre Forholdet endel, hvis Frederiksberg, hvor der i de senere Aar er opstaaet endel Fabriker, var medregnet. Antallet af Daglejere, samt Arbejdsfolk og Tyende uden fast Tjeneste, er i det samme Tidsrum steget betydelig, nemlig fra 4429 til 10754, eller fra 34,2 til 59,3 p. m. af Befolkningen.

Efter en udførlig Tabel over Gennemsnitspriserne paa det københavnske Marked i ethvert af Aarene fra 1867 til 1875 følger en Tabel over, hvad det til en voxen Mands

Underhold nødvendige Kvantum Varer har kostet i ethvert af Aarene 1839—75. Man ser deraf, at medens disse Udgifter i 1851 kunde bestrides for den fabelagtig billige Pris af 212 Kr. 47 Øre, kostede det Samme i 1874 den just heller ikke overvældende Sum af c. 334 Kr. Af Anmærkningerne ses, at de angivne Værdier ere fremkomne ved for ethvert af Aarene 1839—75 at tage Summen af en gros Priserne for følgende Kvanta: $^1/_2$ Td. Hvede, 2 Tdr. Rug, $1^1/_2$ Td. Byg, $6^1/_2$ Lpd. Kød, $6^1/_2$ Ldp. Flæsk, $^1/_4$ Td. Smør, 6 Lpd. Sukker, $^1/_8$ Td. Sæbe, 31 Potter Olje og 2 Favne Brænde, som ere de ifølge den i 1857 nedsatte Gagekommissions Angivelse til en voksen Mands Underhold nødvendige Kvanta. Trods denne Forklaring til Tabellen, som maa opsøges i Anmærkningerne, synes med al Agtelse for den nævnte Autoritet en saadan Beregning dog temmelig vilkaarlig. Den ligner nærmere en fysiologisk Bestemmelse af, hvor store Mængder Æggehvidestof, Fedt, o. s. v. der behøves for et Menneskes Ernæring end en økonomisk Vurdering af, „hvormeget det koster at leve." Hvorfor skal desuden, som det synes, Varme, Vask og Lys regnes med, naar ikke Klæder og Bolig tages i Betragtning?

Af Smaabidrag til Københavns Kulturhistorie findes den lidet lovende Omstændighed, som fremgaar af Tabellerne vedrørende Udlaanet fra de store Bibliotheker, at dette i de sidste Aar er aftaget ikke ubetydeligt; det gælder baade om det kongelige Bibliothek og Universitetsbiblioteket. Mere opmuntrende er det at se, at det i Rangskat ydede Beløb stadig aftager, nemlig fra 38807 Kr. i 1867 til 21385 Kr. i 1875. Antallet af borgerlige Ægteskaber er endnu i de sidste Aar lige saa ubetydeligt som tidligere. Af Folk, som ikke høre til Folkekirken, vare i 1870 Mosaiterne de talrigste, nemlig 3145; uden positiv Religion er kun opført 42. Indtægterne af Theatrene og Tivoli ere i de senere Aar i en saa betydelig Stigning, at der synes at forestaa disse Institutioner en sand Guldalder i Fremtiden. Derimod er det af forsvindende Interesse, at Antallet af Positivspillere i de sidste 6 Aar er steget fra 24 til 25.

Den stigende Velstand i de forløbne gode Aar maa det vistnok tilskrives, hvad der fremgaar af Tabellerne vedrørende den kriminelle Retspleje, at Forbrydelserne mod Ejndomsretten ere aftagne i Antal (fra 4244 i 1870 til 3576 i 1875); maaske har ogsaa den med den socialistiske Bevægelse følgende større Selvfølelse i de deraf berørte

Samfundsklasser været medvirkende Aarsag dertil. Derimod synes Drukkenskaben at være tiltaget lidt mere end det kan forklares af Folkemængdens Stigning; i 1870 anholdtes 3169, i 1875 3763 Individer for Drukkenskab.

Tabellerne vedrørende det offentlige Fattigvæsen vise en kendelig Fremgang i Aarene 1870—75, idet Antallet saavel af fast Forsørgede i Lemmestiftelserne, som af Almissenydende udenfor Stiftelserne og af dem, som paa en eller anden Maade nyde interimistisk Understøttelse, er aftaget Aar for Aar (ialt fra 9637 i 1870 til 6174 i 1875). Hvormeget af dette gunstige Forhold der maa tilskrives de forholdsvis heldige Konjunkturer for Arbejdsstanden i de forløbne Aar og hvormeget der er en Følge af den i 1871 indførte strængere Ordning af Fattigvæsenet, lader sig naturligvis ikke se af Tabellerne. For en stigende Velstand taler den Omstændighed, at Benyttelsen af Kommunens Betalingsskoler er tiltaget, medens Benyttelsen af Friskolerne er aftaget, skønt der jo, som bekendt, kun læres omtrent det samme tarvelige Minimum i de første som i de sidste. Udgifterne til Fattigvæsenet ere paa Grund af den fordyrede Administration dog ikke aftagne og naa nu den betydelige Sum af over 1 Million Kr. aarlig. Kun Udgiften til Gager for Fattigvæsenets Lærere og Lærerinder har man kunnet afknappe fra 42043 Kr. i 1870 til 27733 Kr. i 1875; formodentlig ved en mere udstrakt Benyttelse af de billigere betalte kvindelige Lærerkræfter. Disse Gager ere, som det ses ved at sammenholde Tab. 58,i med Tab. 71 ikke medtagne i de 391,536 Kr., som i 1875 ere anvendte til Kommunens Skolevæsen; men selv om de medregnes, koster Skolevæsenet dog langt fra halvt saa meget som Fattigvæsenet. Det vilde være glædeligere, om det Omvendte var Tilfældet; og mon ikke ogsaa en større Rundhaandethed paa Skolens Budget med Tiden vilde lønne sig ved en aftagende Udgiftskonto for Fattigvæsenet?

Goethes Ord: „Man sagt oft, Zahlen regieren die Welt; das aber ist gewiss, Zahlen zeigen, wie sie regiert wird“ — lyde allerede nu lidt forældede. Nutiden vil først og fremmest læse ud af Tallene, hvorvidt Oplysning er trængt ned i en Befolkning, thi af mangelfuld Oplysning kommer Sygdomme, Forbrydelser og Fattigvæsen.

A. Ulrik.

Ernst Haeckel: Skabelseshistorien fra et naturvidenskabeligt Standpunkt.

Blandt de Naturforskere, som have sluttet sig til Darwinismen, og de ere nutildags saa mange, at man kan begynde at tælle Modstanderne istedetfor som tidligere Forkæmperne, er der faa, som have udrettet saa meget, men ogsaa faa, som have vakt saa meget Anstød som Haeckel. Grunden hertil er let at finde og angives paa en Maade af ham selv i hans Formulering af sit Standpunkt og i den Inddeling, som han giver af det sidste Aarhundredes Naturvidenskab.

Efter Haeckel falder denne i 4 Perioder: i den første Linné'iske Periode lod man sig nøje med en Ordnen og Systematiseren efter udvortes Kendetegn, i den anden, den Lamarck-Goethe'ske, søgte man at begrunde en naturfilosofisk Morfologi, men naaede af Mangel paa Detailkundskaber ikke at finde fast Grund, og Bestræbelsen slog derfor hos de nævnte store Mænds Efterfølgere helt ud i det Fantastiske. Derpaa fulgte ganske naturligt en Reaktionsperiode, i hvilken Naturvidenskaben atter vendte sig til et omhyggeligt Studium af Formerne og navnlig af de indre Organer og disses Bygning, men i hvilken man viste ethvert Forsøg paa en sammenstillende Forklaring af de fundne Forhold fra sig, og endelig begynder den 4de Periode 1859, med Udgivelsen af Darwins: *Om Arternes Oprindelse*, og det Karakteristiske ved denne Periodes Naturvidenskab sættes af Haeckel i den inderlige Forening og Samvirken af den empiriske Forskning og den filosofiske Betragtning af Naturen.

Da de fleste nulevende Naturforskere ere opdragne i den foregaaende, meget sædruelige og lidt nøgterne Tid, som satte den ringeste Forøgelse af Detailkundskaben langt over den smukkeste Teori og som med Haan afviste Filosofien fra Naturvidenskabens Tjeneste, havde disse allerede rystet betænkeligt paa Hovedet ad Darwins dristige Slutninger og ment, at denne endnu var langt fra at have bevist eller skaffet Sandsynlighed for, at Arterne kunde variere, og at Dyreverdenen nedstammede fra forholdsvis faa oprindelig skabte Organismer. Haeckels himmelstormende Arbejder, som uden videre drog de yderste logiske Konsekvenser af Teorien og med overlegen Sikkerhed stillede dem hen som uimodsigelige, maatte følgelig vække den største Forargelse ikke blot blandt de Troende, som saa et Angreb paa det Hellige i Darwins Lære, men ogsaa hos saadanne Natur-

forskere, som ikke lade sig afholde fra at søge Sandheden af noget Hensyn til overleverede, autoriserede Anskuelser.

Og det kan heller ikke nægtes, at Haeckel har givet berettiget Anledning til mange Angreb ved den ejendommelige Maade, paa hvilken han har stillet sig. Darwinismen er for ham ikke en smuk Teori, der bekræftes af mangfoldige Kendsgerninger, og som navnlig finder sin Støtte deri, at man ved at gaa ud fra den har fundet Oplysning og Forklaring paa mange hidtil dunkle Forhold, men som endnu mangler meget i at være bevist paa samme Maade som en mathematisk eller logisk Sætning — nej, den er i den Grad gaaet ind i hans Bevidsthed, at man kunde kalde den en Trossætning for ham, og han kommer derved tidt til at tage Sandsynligheder og Slutninger fra saadanne for virkelige Beviser.

Et Eksempel herpaa er følgende: I de første Forelæsninger af hans Anthropogenie gør Haeckel opmærksom paa, at alle højere Dyrs Fostre ligne hinanden paa et vist Stadium af deres Udvikling, saaledes at man næsten ikke kan kende dem fra hinanden, at de paa et tidligere Trin ligne lavere-staaende Formers Fostre og have Organer og Former af Organer f. Ex. Gæller, Urnyrer, som ere de blivende hos mange lavere Dyreformer, og at denne Lighed kan føres tilbage lige til den første Form for alt Dyreliv, som kun bestaar af en enkelt Celle eller endog kun af en Proloplasmaklump uden Kærne. Heraf uddrager Forf. den Lære eller som han kalder det, den biogeneiske Grundlov, at Fosterudviklingen (Ontogenien) er en kortfattet Rekapitulation af Arternes Udvikling (Phylogenien); endvidere drager han den Slutning, at Arternes Udvikling ved Erhvervelse og Nedarvèn af Ejendommeligheder er den mekaniske Grund til Fosterudviklingens ejendommelige Former og disses Rækkefølge, saa at man fra hvert ejendommeligt Stadium i et menneskeligt Fosters Udvikling kan slutte sig til en Dyreform, der hører til Menneskets direkte Stammefædre, medens der vel kan eksistere eller have eksisteret Væsener, Mellemled i Arternes Udvikling, der ikke have sat sig Spor i Fosterudviklingen.

Som man ser, er hele denne Fremstilling saa gennemvævet af Hypoteser, at man fristes til med Bürger at udraabe:

. . . . . Vortrefflicher Haber
Ihr füttert die Pferde mit wenn und mit aber.

Og Haeckels Modstandere have ogsaa af denne og lignende Uforsigtigheder villet tage Anledning til at støde ham helt ud af den videnskabelige Verden og ned i den videnskabelige

demi-monde, hvor Jules Verne og lignende Forfattere boltre sig. Dette er imidlertid ganske uberettiget; dels har Haeckel ved Arbejder (Monographie der Kalkschwämme), som tilfredsstille selv strænge videnskabelige Fordringer, vist, at han er en alvorlig Naturforsker, dels ere selv hans dristigste Hypoteser ikke ugrundede, men ville maaske engang opnaa den Sikkerhed, som han allerede forudsætter for dem, og som nogle af dem ved palæontologiske Fund allerede have opnaaet eller ere ifærd med at opnaa; endelig kan man ikke uden videre afvise en Mand, om hvis mest omstridte Værker Darwin har udtalt sig paa følgende Maade: (Se Indledningen til *Menneskets Afstamning*) „Dersom Haeckels Skabelseshistorie var udkommet før mit Udkast var skrevet, vilde jeg rimeligvis aldrig have udført det; næsten alle de Slutninger, jeg er kommet til, finder jeg bekræftede hos denne Naturforsker, hvis Kundskaber paa mange Punkter ere langt fyldigere end mine."

Det foreliggende Værk er det af Haeckels Arbejder, som har gjort størst Lykke i hans Fødeland, og det er udkommet i mange Oplag; det er oprindeligt en Gengivelse af en Række populære Foredrag, som Forf. holdt 1867—68 i Jena. Efter nogle indledende Bemærkninger, som fastslaa hans naturvidenskabelig-filosofiske Standpunkt og som betone Nødvendigheden af en monistisk-mekanisk Opfattelse af Tilværelsen ɔ: af at betragte Alt i sin Væren og Vorden som afhængigt af Love, der ere uopløseligt knyttede til selve Stoffet og ikke ere dette paalagte af Nogen eller Noget udenfor eksisterende, giver Forf. et kort, livligt Resumé af Darwins Lære.

Paa Basis heraf og støttet til sine egne omhyggelige Undersøgelser af de lavere Dyreformer og af den individuelle Udviklingshistorie (Ontogenien) konstruerer Forf. et fuldt gennemført Stamtræ for hele den organiske Verden, som altsaa i sine Forgreninger omfatter baade Planter og Dyr og hine gaadefulde lavtstaaende Organismer, som med lige stor Ret kunne regnes for Planter og for Dyr, og som af Haeckel vistnok med Grund antages at være den oprindeligste Form for alt Liv, der endnu ikke har differentieret sig saameget, at de kunne bringes ind under Begrebet Plante eller Dyr, og som derfor i hans System danne en selvstændig Gruppe under Navn af Protister og Monerer.

Fremskridtet fra Darwin ligger i, at Haeckel har vovet at tage Mennesket med i sin Phylogenie, noget som Darwin først har dristet sig til efter Udgivelsen af Haeckels Værker,

og dernæst i den uomtvistelige Støtte, som Studiet af Fosterudviklingen har givet Teorien. Men desuden har Haeckel et Fortrin, som ikke maa undervurderes; medens Darwin omhyggeligt samlede Materiale for at overbevise Videnskabsmanden og i sine Værker ikke bevæger sig et Skridt fremad uden at grave Løbegrave og bygge Skanser for at forsvare det vundne Terræn, er hans Stil netop ved den overbevisende Mængde af Fakta bleven tung og vanskelig at fordøje for den læge Mængde, som ikke ynder altfor strængt Arbejde. Haeckel derimod kæmper som en sejrrig Ryttergeneral, der forfølger de flygtende Fjender; uopholdelig trænger han videre frem i sin Udvikling, stopper hist og her snarere for at give Eksempler end for at føre Beviser og iler saa rastløs videre til han har faaet hele sit System færdigt. Man følger derfor uvilkaarligt med Haeckel, naar man først er begyndt, og den livlige, bestikkende Stil lader En tidt lukke Øjnene for de tidligere omtalte Svagheder i Bevisførelsen.

Da Originalen allerede er saa sammentrængt, maa det overraske meget, at den danske Oversættelse igen er langt kortere (279 mod 688 Sider). Rigtignok forklarer Oversætteren, at dette er skét, „dels fordi Fremstillingen hos Forf. er mere vidtløftig end det kunde anses for nødvendigt for intelligente Læsere, dels fordi Meget i den specielt zoologisk-botaniske Del maatte antages kun at interessere Fagmænd;“ men det er og bliver dog meget tvivlsomt, om det kan forsvares at gengive en fremmed Forf.s Værk for det danske Publikum som dennes eget, samtidig med at man foretager aldeles egenmægtige Forkortninger og Forandringer i det. Betingelsen for en saadan Fremfærd, som desværre synes at være paa Vej til at blive anerkendt som berettiget i den danske Literatur, maatte da idetmindste være, at Skriftet blev betegnet som en Bearbejdelse, og at den, der foretog den, gav sit Navn i Borgen for, at dette var skét i Værkets Aand og med tilstrækkelig Kundskab til de paagældende Forhold. Her er imidlertid den saakaldte Oversætter anonym, og Bogen indeholder mange Misforstaaelser og Fejl, som ikke findes i Originalen.

En meget væsentlig Anke er det saaledes, at Oversætteren overalt har udeladt eller forkortet Forf.s filosofiske Udviklinger, som dog ere nødvendige for at forstaa hans Standpunkt; et særligt Had synes han at have til Udtryk som „monistisk og dualistisk Verdensopfattelse, Synthese o. l., da han næsten overalt stryger dem uden Barmhjærtighed eller Erstatning (Se Side 12 og 39 svarende til Origi-

nalens 19 og 64). Ligeledes overspringes ganske mange af de Forf., som Haeckel nævner som Kilder og Vidner, saaledes Schleicher, Schleiden, Carus, Büchner o. s. v.; mod Huxley er Oversætteren særlig ond, da han synes at have slettet ham helt af sin Oversættelse, uagtet Haeckel nævner ham paa flere Steder. Men ikke alene saadanne Enkeltheder mangle, men alle Stamtavlerne ere udeladte eller kun antydede og mange af de fortræffelige og oplysende Afbildninger, saaledes f. Ex. Planchen med Kalksvampene og den særdeles vigtige Afbildning af Ascidiernes og de laveste Hvirveldyrs Udvikling savnes. Og endda ere Udeladelserne ikke det Værste; paa mange Punkter har „Oversætterens" hydrauliske Sammenpresning af Stoffet ført ham til rene Misforstaaelser. — Saaledes S. 43, hvor der tales om Goethe's Opdagelse af Planternes Metamorphose hedder det, „havde man dengang kendt Mikroskopet" for „Wenn damals die Anwendung des Mikroskops eine allgemeine gewesen wäre"; S. 214 regnes Termiterne til Døgnfluerne, medens Originalen paa det tilsvarende Sted (S. 497) meddeler, at Døgnfluer, Libeller . ... og Termiter høre til Archipterernes Orden; Side 189 oversættes Strahlwesen, en Klasse af Rhizopoderne, ved Straaledyr, men Side 208 bruges det samme Ord som Oversættelse paa Sternthiere (Echinodermata) en langt højere Dyreform. Saadanne Fejl ere ikke sjældne, og man maa derfor være meget varsom med at dømme Haeckel efter den danske „Oversættelse" af hans Værk. Denne er iøvrigt skrevet i et ret behageligt og let læseligt Sprog, men Oversætteren har dog ogsaa taget sig den rent mekaniske Del af Arbejdet temmelig let, som hvor han S. 67 oversætter „die Purzeltauben haben" ved „andre Duer have", istedetfor ved „Tumlerne have"; Side 68 omtales et æggehvideholdigt Grundstof; dette er en Sammenstilling af Ord, som skurrer ilde, da man engang er bleven enig om, at bruge Ordet Grundstof for at betegne de enkelte, usammensatte Stoffer, som Kulstof, Brint o. s. v.

Med alle disse Mangler er Haeckels Skabelseshistorie selv i sin forkortede Form dog et interessant og læseværdigt Værk, som ikke noksom kan anbefales de Læsere, som mangle Mod til at give sig i Kast med Darwins Arbejder, og som ikke foretrække den rigtignok langt fyldigere Original.

F. Levison.

Paa Undertegnedes Forlag er nylig udkommet:

CHARLES DARWIN:
REJSE OM JORDEN.

Populære Skildringer.

Efter den engelske Originals nyeste, af Forfatteren gjennemsete Udgave.

Paa Dansk

ved

EMIL CHR. HANSEN OG ALFRED JØRGENSEN.

Med Illustrationer i Tontryk, et Kort i Farvetryk samt Forfatterens Portræt og Biografi.

Pris 10 Kr.

Af Pressens enstemmig rosende Udtalelser fremhæves »Fædrelandets«:

»Der er en saa overvættes Rigdom i denne Bog, at jeg ikke engang tilnærmelsesvis er i Stand til at antyde Indholdet; jeg kunde være tilbøjelig til at ligne den med en højtbegavet Kunstners Skitsebog, hvor det ene Billede vexler med det andet, friske, lethenkastede, nogle helt, mange kun halvt udførte, men alle vækkende og belærende.«

BRØDRENE SALMONSEN,

Norgesgade (Bredgade) 10.

Indhold.

Kvindens retlige Stilling i Danmark. Af Prof. C. Goos.

Brevstilen i Danmark i det 16de Aarhundrede. Af Dr. phil. Troels Lund.

Om nogle Hovedpunkter i germanisk Mythologi. Af Dr. phil. E. Jessen.

Kunstnerfysiognomier fra Théâtre-Français. Sarah Bernhardt — Got. Af Edvard Brandes.

Literatur. J. Lange: Om Kunstværdi. Anmeldt af G. Brandes. — Statistiske Oplysninger om Staden København. Anmeldt af Cand. med. A. Ulrik. — E. Haeckel: Skabelseshistorien fra et naturvidenskabeligt Standpunkt. Anmeldt af Dr. med. F. Levison.

I Redaktionsanliggender bedes man henvende sig til Cand. mag. E. Brandes, **Tordenskjoldsgade 15, 3dje Sal,** hvorhen ogsaa alle Bøger og Blade, Tidsskriftet vedkommende, ønskes sendte.

Dette Tidsskrift udkommer i maanedlige Hæfter paa gennemsnitlig 5 Ark til en Pris af 6 Kroner halvaarlig. — Subskription, som er bindende for ét Bind (6 Hæfter), modtages i alle Boglader i Danmark, Norge og Sverig samt paa de kgl. Postkontorer.

HARVARD COLLEGE
JUL 14 1900
LIBRARY.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og **Edvard Brandes.**

1877. — Januar—Februar.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

Paa den **Gyldendalske Boghandels Forlag** er nylig udkommet:

1ste—6te Hefte

af

Livs Erindringer og Resultater.

Af

M. Goldschmidt.

Indhold af 1ste Del:

Indledning. Hvorledes dette Skrift blev til. — I. Det Tidligste med Hensyn til Slægten her i Landet. Familien paa mødrene og fædrene Side. Dansk Barndom i Vordingborg. — II. I Onkels Hus i Kjøbenhavn. Jødedom. — III. I Valby. Svag Kollision med Jødedommen. Barndomssyn paa Frederik d. 6te og Prins Christian. Gaardens Fred og Skjønhed. Vi forlade Gaarden. — IV. Opvæxt under skiftende Omstændigheder. Kollision til to Sider: jødisk og kristen. Jødisk Konfirmation. — V. I det v. Westenske Institut. Skolens Humanisme; Religiøsitet og Poesi. Store Forventninger. — VI. Examen artium og dens Følger. Thomsen, Forelskelse og Noveller. Første Møde med Søren Kierkegaard. Skudet i Kallundborg. Nestved Ugeblad. Anledninger til „Corsaren"s Tilblivelse. — VII. „Corsaren" særlig dens to første Aar. — VIII. P. L. Møller. — IX. Den nationale Sag. Upsalatoget. Højesteretsdommen. Rejse til Paris. — X. Skamlingsbanke. „En Jøde". Episode: Jødedom, Danskhed og et Tredje i afgjørende Kamp og Forsoning. — XI. Gjenoptagelse af Skildringen. Æsthetiske Tider. S. Kierkegaard og P. L. Møller. Striden. Slutning. Møllers Død. Noter.

Indhold af 2den Del:

Nemesis.

De 6 udkomne Hefter koste tilsammen 7 Kr. 40 Øre. Slutningen 7de—8de Hefte beregnes til 20 Øre pr. Ark.

Breve fra Søren Kierkegaard.

Til
Fru J...., T.....

Febr. 47.

Min kære Kusine!

At Du „hellere vilde have benyttet den Anledning," hvilken jeg skylder Modtagelsen af dit lille Brev, „til en mundtlig Samtale," er mig saare kært at vide, om det end kun kan vides, for saa vidt jeg tillige hører Bebrejdelsen, som er skjult deri. Dog dette Forsømte lader sig nu en Gang ikke indhente; derimod haaber jeg, at min Hurtighed til at svare paa dit lille Brev maa forvisse Dig om, at jeg dog ikke ganske er at opgive. Ak, det er kun altfor sandt (hvad Du siger — og hvad jeg beklager), at Du aldrig møder mig paa Alfar-Vej, det er desto værre kun altfor sandt, hvad Du bebrejdende foreholder mig, „at jeg ikke indfrier mit Løfte om at besøge Dig," nu vel, saa tag tiltakke med denne lille Epistel, lad den være, om Du saa vil, et Møde paa Vejen eller som et Besøg i dit Hjem. Veiene have jo været spærrede: den alfare (hvor man skilles og mødes) fordi Du ikke gaar ud eller dog „kommer der saa lidet," den officielle til dit Hus, fordi jeg ikke gaar i Besøg. Men har Du saa, lykkeligen, opdaget den gaadefulde Vej ved Hjælp af det kærkomne Brev, da iler jeg med ikke at

lade denne Vej ubenyttet. Modtag nu mit lille Brev, ilsomt kommer det, som hvis jeg vidste, at jeg ved at svinge om ad den eller den Gade vilde møde Dig, angrende kommer det, som jeg selv vilde komme den første Gang jeg kommer i dit Hus, glad og oprømt kommer det, som jeg selv vilde komme, naar jeg endeligen en Gang faar min Frihed ved at sejre over den Indolens, der tyranniserer mig, længselsfuldt kommer det fra den, der dog formodentligen ikke selv kommer, og derfor kun bliver mere længselsfuld.

Min kære J...., Du synes maaske dette er noget underligt Noget. Du tænker maaske som saa: „Den Tid, han bruger til at skrive et Brev, kunde han lige saa godt benytte til et Besøg" — og benytte den langt bedre. Jeg indrømmer det, jeg indrømmer Alt, jeg gør enhver Indrømmelse — for dog at gøre Noget, og jeg gør den helst skriftlig; thi at gøre den mundtlig vilde jo netop være at have tabt. Sagen er den, jeg er egentligen forelsket i Omgangen med min Pen. Man vil sige: det er en daarlig Genstand at kaste sin Kærlighed paa. Maaske! Det er just heller ikke for det, at jeg altid er fornøjet med den; stundom kaster jeg den i Forbitrelse langt bort. Ak, men netop denne Forbitrelse viser mig igen, at jeg dog er forelsket i den; thi Striden ender som Elskendes Strid. Til denne min Pen fortror jeg mig ganske, hvad enten jeg forbitres over, at den, som det stundom synes mig, ikke kan, hvad jeg kan, ikke kan følge den Tanke, jeg kan tænke; hvad eller jeg forundres over, at det er som kan den, hvad jeg ikke kan. Fra denne Omgang med min Pen kan jeg ikke løsrive mig, ja den ligefrem forhindrer mig i at søge Omgang med nogen Anden.

Naar jeg da, som jeg sidder herhjemme, kommer til at tænke paa et eller andet Menneske, der er mig kært, saa tænker jeg: nu skulde Du gaa hen og besøge ham. Men hvad sker! Jeg tænker saa længe derover, at

tilsidst Pennen (ja; thi det maa være Pennen) narrer mig Pennen i Haanden. Istedenfor at aflægge et Besøg i Byen, bliver der saa et Brev til i mit Hjem. Ved Pennens Hjælp samtaler jeg nu med denne Mand, og naar jeg saa er færdig, saa ler Pennen egentlig ad mig; thi den har jo narret mig. Brevet er da færdig, og jeg tænker som saa: nu maa Du se at faa det forseglet og afsendt. Hvad sker? Ja, det maa være Pennen, der bilder mig ind, at den ganske ypperligt kan underrette mig om, hvad Indtryk Brevets Modtagelse vil gøre paa Modtageren: hvad han vil sige, og hvad saa jeg vil sige, og hvad saa han igen vil sige o. s. v. Kort, istedenfor at afsende Brevet bliver der i Anledning af Brevet, som brændes, et lille Studium efter Naturen til. Dette Studium kan naturligvis ikke afsendes og bliver derfor ogsaa at brænde. Pennen har igen narret mig; den narrer mig for mange Livets Behageligheder, og den eneste Trøst, der bliver tilbage, er, at jeg ved Pennens Hjælp nogenlunde kan beskrive, hvor let den har bedraget mig — for saa vidt det ikke skal gøres paa en af de Dage, paa hvilke jeg ligger i Strid med den.

Jeg véd ikke, om det er lykkedes mig, at gøre mig ganske tydelig, men i ethvert Tilfælde skal det denne Gang ikke lykkes min Pen, at narre mig Brevet fra. Og det saa meget mere, som jeg just i denne Tid, i strengere Forstand, fortjener Bebrejdelse for min Mangel paa Deltagelse i Livets Virkelighed, Jeg erkender det meget godt selv, at det er noget Besynderligt, at jeg ikke fulgte min afdøde Kusine, men netop derfor paaskønner jeg dobbelt din Sympati og Opmærksomhed for mig: under saadanne Omstændigheder at skrive mig et Brev til. Jeg véd ogsaa, hvad Godhed din Fader har for mig, men sandeligen, han næsten beskæmmede mig med sin Høflighed; thi det er dog virkelig næsten for meget, selv personlig at komme op til mig, for at bringe den

ham saa sørgelige Efterretning, og da at fritage mig for at følge.

Det Indlagte fra Berlin var ægte Berlinsk. Brøchners Indfald, at sende det hertil, ikke uheldigt, hans Indfald, at sende det til Dig, var lykkeligt, men din Ide, at sende det til mig i et Brev fra Dig selv, det var en skøn Ide*). Og der er (ja, spørg kun Filosoferne derom, spørg Brøchner) en himmelvid Forskel imellem et Indfald og en Ide. Der er derfor ogsaa en Modsigelse i, at dit Brev skal tjene som Konvolut i Forhold til den lille Seddel fra B., det er som vilde man pakke et lille Silketørklæde ind i et ægte persisk Shavl — det var dog naturligere at bruge Silketørklædet til Konvolut for Shavlet. Det er ikke mindre en Modsigelse, at man i et Brev fra en Dame modtager indlagt en lille Seddel fra en Herre. Man plejer allerede at være meget skønsom, naar man i et Brev fra en Herre er saa lykkelig at modtage en lille Seddel fra en Dame. Se derfor, fordi jeg virkeligen ofte har tænkt paa at besøge Dig og ofte beklaget, at jeg ikke har gjort det; fordi jeg virkeligen paaskjønner dit kærkomne lille Brev, derfor modtager Du som Svar dette uhyre Brev, der dog svarer til det af B. foranledigede Misforhold.

Din ganske hengivne
S. K.

---

*) Brøchner havde gennem Fru J. T. til Kierkegaard hjemsendt et Avertissement, han havde fundet i en Berliner-Adresseavis:

Anfrage

Sollte es nicht zweckmässig sein, dass auch die Klempner sich assoziirten, um mit dem Zeitgeiste Schritt zu halten?

Red.

Til
Fru J. T.....

Januar 1849.

Kære J...!

At Du var en behjærtet Kvinde med Mod i Brystet, det har jeg egentligen altid troet om Dig; men at Du havde Knuder i Brystet — hvad er det for Knuder?

Dog, Spøg til Side — ih, nej vist ej, om muligt Spøg frem; Sagen har vel været alvorlig nok, er nu derimod, som jeg haaber, saa lykkelig overstaaet, at, under denne Antagelse, Lægen, hvis han forstaar sin Kunst, ikke har videre at gøre end at ordinere det Opmuntrende, Spøgens hjærtestyrkende Formildelse, dette underlige Flygtige, et Sublimat, der stundom er stærkere og vægtfyldigere end den mest fortættede Alvor, og dog, just som Nafta, hurtigt, hurtigt fordampende, vel at mærke, efter at have frembragt sin Virkning.

Overhovedet er der to Ting, to Midler, begge til indvendig Brug, som beklageligt nok, Lægerne i vor Tid glemme eller undlade at ordinere — ak, endnu mere beklageligt, at hverken det Ene eller det Andet er saa let at overkomme, selv om Lægen huskede paa at ordinere det. Det Ene, som anvendes naar Alt er vel overstaaet — en lille Dosis, en Draabe er nok, for Meget deraf er fordærveligt, kan endog frembringe den modsatte Virkning — er Spøg, en heldig anbragt Spøg: et lykkeligt Indfald, et ubetaleligt, overraskende Noget, et snurrigt, spøgefuldt Tilfældigt, en Vending, der med et Slag og i et Nu vender op og ned paa Alt o. s. v. Denne Medicin indtages ligegyldigt hvilken Tid paa Dagen, om det er paa fastende Hjærte eller lige efter at man har spist, gør Intet til Sagen, kun Et fordres ubetinget, at man er absolut oplagt. Naar saa er — og naar saa Medicinen er af den ægte Slags — saa er

Virkningen ubetalelig, Det er sandt nok, naar Alt er vel overstaaet, saa kommer man sig jo alligevel, ganske vist, men man glemme ikke, at det Sjælelige, hvis det væsentligen er et Menneske, er som en Springfjeder, og at det just derfor med Hensyn til Ens fuldkomne Helbredelse, saa man ganske bliver sig selv igen, er af stor Vigtighed med dette gaadefulde Tryk, som frembringes, naar den beskrevne Medicin er den rette og er indtaget i det rette Øjeblik.

Altsaa, Spøgen er det Ene; det Andet, som Lægerne nutildags heller ikke ordinere er: Præsten. Det var Skik i en ældre Tid, og jeg priser baade denne Skik og denne ældre Tid, men afholder mig fra videre Oplysninger om Brugen af denne Medicin; thi Gud ske Lov, Du er jo ikke i det Tilfælde, at der kunde være Tale om at ordinere „Præsten", eller rettere, Du er jo i lige det modsatte Tilfælde.

Min kære J....! Dersom jeg vilde sige, at nu havde jeg ikke mere at tilføje, saa vilde dette, for at erindre om Digterens Ord, være „allenfals — Løgn i min Hals"; det er meget mere saa, at det er som Pennen, hvis jeg saa tør sige, bad for sig, at den maatte faa Lov til at blive ved, da den nu en Gang har faaet Lov til at begynde. Heller ikke er det fordi jeg vil vise Pennen, at jeg er Herre i Huset, at som jeg vil, og hvor jeg vil, der skal Skabet staa, eller for at holde Udtrykket mere i Karakteren, der skal Punktum staa: det er heller ikke derfor, at jeg afbryder. Nej, Grunden er en ganske anden, tillige af den Beskaffenhed, at det kun kunde falde mig ind at anføre den, naar den, til hvem jeg taler, er mig kær, just derved, at jeg véd, jeg er i denne Henseende forstaaet: jeg har bogstavelig ikke mere Tid.

Dog Et endnu, lad mig takke Dig, for hvad jeg véd at vurdere og altsaa at beundre, den Takt fra din Side, at Du ikke svarer paa et saadant Brev fra mig. Slige

Skrivelser befordres med „den flyvende Post“, og ere i en vis Forstand som skrevne af Postillonen, at faa Bud med ham tilbage er en Umulighed og et Svar med Posten vilde forstyrre det hele. Derfor har det fornøjet mig saa meget, at Du straks har forstaaet dette, thi at blive forstaaet, om det og kun er en lille bitte Smule, det er en stor Fornøjelse og en Fornøjelse, som saa sjeldent bliver mig til Del.

Befind Dig nu vel, kære J..., Mod i Brystet har Du, behold det, men bort med Knuderne. Det kunde glæde mig meget i dette Øjeblik at se Dig og tale med Dig; deraf følger ikke, at det i Morgen paa samme Tid vilde glæde mig lige saa meget. Sligt er Stemning som kommer og gaar, men hvor let end slig Stemning veksler, saa forbliver jeg dog, bekymret som jeg blev for Dig i Anledning af denne Fare, med særdeles Hengivenhed.

Din Dig ganske hengivne
Kusin.

Til
Fru J... T....

Hermed en lille Pakke.

Kære J....

Det er dog aabenbart, at vi i Dag gjorde din lille Søn Uret, at det var os, der gik for stærkt, os, altsaa mig, der var Skyld i, at han begyndte at græde, hvortil han, barnlig forstaaet, var fuldkommen berettiget. Det er i denne Anledning jeg skriver dette og sender Medfølgende.

Thi se hvad Verden — hvorved ifølge Balles Lærebog forstaas Himmel og Jord med Alt hvad som deri

befindes, men hvorved jeg dog nærmest forstaar, Alt hvad som deri befindes af Menneskers Mængde — angaar, da er det mit Raad til Enhver: alt i Forhold til som han formaar det, at blæse hele Verden et Stykke. Du erindrer maaske et af Grimms Eventyr. Det er som sædvanligt; der er En, der vandrer ud i Verden, han gaar og gaar og bliver ved at gaa langt, langt bort, indtil han standser ved en Mølle. In parenthesi bemærket ser man heraf, hvor let, men i en anden Forstand hvor vanskeligt, ja hvor umuligt det er, naar man bor i København, at gaa paa Eventyr; thi for at gaa paa Eventyr maatte man vel først og fremmest udenfor Porten, men det er jo umuligt at komme ud af Porten uden at være kommet til en Mølle. Dette vil sige, Møllen ligger En for nær til at der kan blive noget Eventyr; og denne er jo Forskellen imellem Virkeligheden og Eventyret: Nærhed og Fjernhed; skaf Fjernheden, den uendelige Fjernhed som her var Eventyret, saa er en hvilken som helst Genstand, en Mølle, en Hest, et Faar, Bu-Koen, ja selv hvad man i Virkeligheden stundom maaske er allermest ked af, et Menneske, et eventyrligt Noget, som nu Møllen i dette Eventyr. Altsaa, Vandringsmanden standser ved denne Mølle. Med Forundring opdager han, at denne Mølle gaar for fulde Sejl — og det uagtet det er ganske blikstille. Her maa man give Vandringsmanden Ret, jeg tror næsten man vilde forundre sig derover, selv om det var Tilfældet med den Mølle paa Volden, lige over for hvilken man bor. Vandringsmanden gaar nu videre. To Mil derfra træffer han paa en Mand, der lægger Fingeren paa det ene Næsebor og blæser med det andet — og paa hin Mølle, og deraf kom det, at den gik for fulde Sejl. Saaledes skal man end ikke bruge begge Næsebor, men flegmatisk lægge Fingeren paa det ene Næsebor og med det andet blæse hele Verden et Stykke.

Men derimod, et lille Barn — ja om det var nok saa lille bitte; og en lille Uret imod dette lille Barn —

ja om den var nok saa lille bitte: det er, naar jeg er den, som har gjort det denne lille Uret, mig en højst vigtig Genstand, Noget jeg ingenlunde blæser ad. Jeg lader meget nødig Solen gaa ned uden at at have gjort det godt igen; men paa denne Aarstid, hvor Dagen er saa kort, kan det saa let ske, at Solen er gaaet ned, inden det har været mig muligt at bøde paa Skaden. Dog, da det i det borgerlige Liv er saa viseligt indrettet, at Vægteren først Kl. 8 siger, at Dagen tager af, saa kan jeg dog maaske naa, at komme før Solens Nedgang. Magistraten, Politiet ere jo Avtoriteter, for saa vidt er Vægteren igen ogsaa en Avtoritet, vistnok ikke en astronomisk, men dog en Avtoritet, og for Børn meget nær en astronomisk Avtoritet; thi de Ældre, der have sat sig op imod al Avtoritet, de rette sig da ikke mere i Henseende til at gaa i Seng o. d. efter Vægternes Forskrift, men Børnene gøre det dog nok endnu.

Saa hils da det lille Menneske fra mig og forær ham medfølgende Æske Legetøj fra den fremmede Mand, der i Dag gik saa stærkt med ham. Og Du, min kære J...., Du som — ja det er vistnok til Straf, fordi Du i Dag gik saa hurtigt — Du som nu har været nødsaget til at gaa desto langsommere, idet Du langsomt har maattet stage Dig frem i min ulæselige Skrift, Du modtage til Slutning en Forsikring om den Hengivenhed med hvilken jeg forbliver din Dig

ganske hengivne
S. K.

En Erindring fra Venedig.

Frue!

Det lader mig ingen Ro. Det forfølger mig, som et Stykke af en Melodi; det klinger og summer for mine Ører, bestandig med en Optakt, en Passage, et afbrudt Løb..... ja, hvis jeg var Musiker, saa tog jeg min Violin, og hvilede ikke, førend jeg havde fundet hele Melodien ud. Og saa skulde jeg spille Stykket. O hvorledes skulde jeg ikke spille! Adagio, adagio con moto..... Tilgiv min Ekstase. Det er den, der driver mig til at skrive Dem til. Jeg maa nemlig befri mig for denne klingende, summende, sørgmodige Torso af en overnaturlig musikalsk Figur — ved, saa godt jeg formaar det, at udmodellere den hele Figur i sine oprindelige Forhold. Arbeidet er ikke let. Jeg tager mig det ikke let. Løn mig med et stille, eftertænksomt Nik, naar jeg er færdig — og jeg skal have glemt, at jeg nogensinde følte det som et Arbejde.

Det bankede paa Døren.

Avanti! raabte jeg.

Du kan saamæn godt sige: Kom ind! paa Dansk. Her har Du mig endelig!

Hvad, Ludvig! Nu maa vi slagte Æskulap en Hane! — Det var en god Ven af mig, en ung dansk Læge, Lud-

vig L. Vi havde sat hinanden Stævne i Venedig, og jeg maa tilstaa, at Gensynet netop nu var mig dobbelt kært. Jeg kunde atter tale det hjemlige Sprog, uden al Hjærnegymnastik, og jeg havde ved min Side, hvad man netop bør have paa en Rejse, et Menneske, der, foruden at dele Ens Interesser, tillige er det kompleterende Modstykke til Ens egen Natur, den logiske fidus Achates til en Æneas, der slæber sine Afgudsbilleder omkring med sig fra det brændte Troja.

Du bor ellers ikke daarligt! sagde han, og saa' sig omkring.

Jeg tog det første, det bedste Værelse, da jeg kom hertil, svarede jeg. Og Du véd jo nok, hvad det første, det bedste betyder! Jeg bor for dyrt, men jeg har kun ventet paa Din Ankomst for at flytte. Mine Kameler ere sadlede, som Du ser!

Saa sadler vi af igen. Jeg kan dog ikke forlade Hotellet i samme Øjeblik, som jeg har bragt mine Kameler i Stald. Idag gaar vi ud og sér paa Lejlighed, og imorgen tidlig flytter vi.

Du har Ret, som altid. Lad os da gaa ud. —

Der ligger ved den store Kanals øvre Ende ligeoverfor Toldboden og Kirken Sta Maria della Salute en Række af Hoteller, første og anden Rang. Enhver, som har været i Venedig, kender dem. Deres Beliggenhed er overordenlig, og deres Priser ere overordenlige. Det er for Størstedelen gamle Paladser, omformede og moderniserede efter Tidens Fordringer og Værternes Forgodtbefindende. Da det imidlertid aldrig lykkes i Syden fuldstændig at gøre en længere Strækning til Kaserner for den moderne Vindesyge og den moderne Smagløshed, saa er ogsaa denne Række af Hoteller brudt paa en protesterende Maade. Der ligger f. Ex. endnu det gamle Palazzo Ferro i hele sin gammelvenezianske, aristokratiske Indesluttethed, med sin lille, grønlige Marmortrappe ned i Vandet, med sin svævende Balkon, sin byzantinsk-

gothiske Loggia, sine luftige Buer, sine Snørkler, sit gennembrudte Arbeide, og Tagskægget, der rager trodsigt frem ovenover Familiesædet, som Randen af en bred Stormhue. Der er noget smitsomt ved det virkelige Aristokrati. De moderniserede Hotel-Paladser paa begge Sider af denne Bygning har ligesom skammet sig ved de Indrømmelser, de har maattet gøre den fremadskridende Parvenu-Tid. Navnlig for de øvre Stokværks Vedkommende er der bleven Spor af den gamle Noblesse tilbage. Værterne have ment, at Tidens Fordringer skete Fyldest, naar de indskrænkede sig til at ødelægge de to underste Etager med Spejlglasruder og lukkede Drivhuskasser. Hvad der bor paa tredje og fjerde Sal maa tage til Takke med Tingene, saaledes som de vare paa Republikens Tider. Her i Højden kan den rejsende Videnskabsmand eller Kunstner endnu finde Værelser med Bjælkeloft og gamle, afblegede Tapeter, med en aaben, kun af Jalusier beskyttet Balkon, og med Rester af sammenkøbt Bohave, som maaske i sin Tid har tilhørt en Contarini eller en Foscari.

Hotelrækken brydes endvidere hist og her af en halvtindstyrtet Havemur, med en Gitterport, som aldrig synes at have været aabnet, og med Slyngplanter i uregelmæssige Girlander, sagteligt bevægede frem og tilbage af Brisens forbistrygende Pust. Ud imod en saadan overgroet Havemur vender da den forfaldne Endefløj af et mere end forfaldent Palads, som har sin mørke Hovedfaçade ind imod en lille, snever Sidekanal. I Sidekanalen, hvor den ramme Fugtighed klæber ved de forvitrede Mure, ligger en skamgnavet Gondol, som kun synes at blive brugt i Gengangerstunden, roet af Gengangere, tynget af blodige Familiesagns hundredaarige Vægt. Sidekanalen synes ikke at føre nogen Steder hen; den er ikke bredere, end at en Signor paa denne Murafsats i Magelighed kan tænde sin Cigar hos en Signor paa den modsatte Afsats. Man kunde vel ogsaa, hvis man

ellers lagde nogen videre Vægt derpaa, føre et Dolkestød tværsover en saadan Kanal, og være sikker paa at træffe sin Genstand.

Imod et af disse Hoteller lod vi vor Gondoliere styre sin Kurs.

Aarstiden for Fremmedbesøget er endnu ikke rigtig kommen, sagde min Ven, som var vant til at rejse, og som vidste Besked med Alting. Hovedsagen ved at bo i Venedig er at bo paa et godt Strøg, og man kan jo ikke ønske sig et bedre Strøg end her ved den store Kanal. Jeg tænker, at naar vi kryber tilvejrs som Svalerne, vil vi kunne indrette os nogenlunde rimeligt med Værten. Udsigten deroppe fra vil i ethvert Fald holde os skadesløs for de mange Trapper!

Han smilede med sine livlige Øjne bag Brillerne, og strøg sit store Skæg. Jeg lod ham raade som altid. Han var klædt i en flunkende ny Dragt, og havde navnlig en misundelsesværdig Overfrakke paa. Min egen blaa Rejsedragt var lidt medtaget af Opholdet i München og de tyrolske Bjerge. Jeg lod ham springe først ud af Gondolen og fulgte selv bagefter.

Vi blev modtaget paa Hotellets Landingstrappe af den sædvanlige Skare Opvartere med en Majordomus i Spidsen.

Man mønstrede min Vens Overfrakke, og fandt den tilfredsstillende. Mig lod man øjensynlig gaa med i Købet som et uundgaaligt Onde.

Herren ønsker et Værelse — to Værelser? spurgte Majordomus paa Engelsk.

Vi ønsker to Værelser! sagde min Ven paa Fransk.

Majordomus gjorde en ganske lille Bøjning, med en fint udtalt Beklagelse af, at vi ikke vare Englændere. Derpaa overgav han os til et kjoleklædt Individ med gul Teint, Kopar, og et omhyggeligt salvet Hoved.

Lad os først betale Gondolieren! sagde min Ven til mig.

Vi betalte og afskedigede ham, og gjorde øjensynligt et godt Indtryk paa Majordomus.

De bryder Broerne af bag sig! tænkte han, men saa sig i det samme om med et bekymret Blik. Hvor mon Bagagen er henne?

Jeg opbevarede Blikket i min Hukommelse og fulgte efter min Ven igennem den marmorbelagte Forstue med Speilglas, Lavrbærtrær og Køkkenduft.

Vi stansede paa første Sal.

Lad os se disse Værelser! sagde min Ven kort til den Kjoleklædte.

Er Du gal? spurgte jeg ham i vort Modersmaal. Paa den Maade kunde vi ligesaa godt være bleven i Hotellet derhjemme, hvor vi bor!

Vi har da Lov til at se paa Værelserne! svarede han skælmsk.

Den Kjoleklædte bukkede dybt, og slog Fløjdørene op. Vi traadte ind i en stor Sal med Døre til begge Sider. De gamle Søjler i de fortløbende Vinduesbuer, der vendte ud imod Balkonen, vare tagne bort, og i deres Sted var der tynde Jernsprosser. Selve Balkonen var en lukket Glasveranda med Blomster og smaa, forgyldte Borde af Pariserarbejde. Gulvet var Marmormosaik, frygtelig spraglet à la Salamipølse; i Midten et tykt Brysselertæppe med svære, gule, uldne Fryndser. Stole med blaat Atlask, en Mængde smaa Borde, Causeuses, Chaiselonger og en Kaminskærm med et broderet Victor Emanuel-Hoved i grøn Grund.

Det tiltaler os ikke! sagde min Ven. Balkonen er jo lukket. Vi er kommen til Venedig for at trække frisk Luft, ikke for at sidde i et — hvad hedder Drivhus? spurgte han mig.

Nonsens! svarede jeg. Lad os blot komme videre!

Monsieur vil behage at se, Vinduerne kan lukkes op derude! sagde den Kjoleklædte, og vilde ud i Verandaen.

Nei; det tiltaler os ikke her! sagde min Ven kategorisk. Lad os komme ovenpaa!

Comme vous voulez, Monsieur! svarede vor Cicerone, bukkede. og gik i Forvejen ud af Døren.

Samme Scene ovenpaa. Der var ikke fuldt saa højt til Loftet, og Verandaen derude var snevrere. Stolene havde ikke Atlask: men Damaskes Betræk. Forøvrigt Salamipølse paa Gulvet, et omtrent lignende Tæppe, det samme Antal umulige Møbler, og en Kaminskærm, lidt mindre end den dernede, og med et Cavour-Hoved i sort Grund.

Den Kjoleklædte var øjensynlig ikke i Tvivl længer. Han lukkede Sidedøren op til Venstre med et Buk for min Ven.

Her er Deres Sovekammer, om Monsieur behager at se, og her er — han mønstrede mig og pegede paa den modsatte Dør — den anden Herres!

Det er altsammen meget godt, men vi foretrækker dog at gaa lidt højere: sagde min Ven og pudsede sin Næse.

Den Kjoleklædte saa' paa ham over Skuldren, og gik derpaa uden at sige et Ord udenfor paa Gangen. hvor han raabte med skarp Stemme: Giacomo!

Hvad Pokker skal alt det til? spurgte jeg lidt utaalmodig.

Jeg har villet bese et Hotel ved den store Kanal, og nu har vi sét det. Der har vi Giacomo! Avanti sopra!

Et ægte veneziansk Hoved kom til Syne i Døren, og en ægte veneziansk Lømmel i kort, afstumpet Trøje og med en lille Kasket under Armen, førte os ovenpaa. Han var straks meddelsommere end den anden.

Signorerne vil nok højt tilvejrs; va bene, der er ogsaa en allerkæreste Udsigt deroppe. Hele Byen, forsikrer jeg Dem, ligesom et Landkort!

Han havde Ret; der var en glimrende Udsigt deroppefra. Men jeg maa først beskrive Værelset. Det lignede mest af alt et Theaters Rekvisitkammer. Opad den ene Væg stod en Række Stole, højryggede, stive i Nakken, fra det femtende og sekstende Aarhuddrede. Ved den modsatte Væg var hensat Stole og et Par Smaaborde fra Paryktiden. Et Træpanel, overstrøget med sort, skinnende Lak, løb langsmed Væggene i Stuens halve Højde, og ovenover var stukne, afblegede Tapeter, med Nymfer, Dyr, Trær og adelige Vaaben. Tapeterne var slemt medtagne af Tiden. Paa den ene Væg hang et mørkt, langagtigt Billede, forestillende Susanne i Badet. Det havde ikke stort kunstnerisk Værd, og var rimeligvis mest hængt op for at skjule Tapetets Forfald bagved. En Kanapé af moderne Snit og et Bord med sprukken Marmorplade var rykket henimod det store, trefags Vindue, der aabnede sig fra Gulvet og næsten op til Loftet ud imod en Altan med to sørgende Cypresser i store, gule Lervaser. Vindussøjlerne, de elegante Kapitæler, og Buerne med deres gennembrudte Arbejde var i den reneste, gammelvenezianske Stil. Et Par klaprende Jalusier blev lukkede op, og ind i Værelset strømmede den fugtigmilde Luft derudefra, og det dæmpede Solskin tegnede i bløde Skygger henover det revnede Mosaikgulv Vinduesbuernes hele lille arkitektoniske Mesterværk.

Og saa Udsigten derude fra Altanen, kære Frue. Ja hvad nytter vel Navne? Hvad nytter det, om De fik at vide, at man saa' tversover Toldbodbygningen, over imod Lagunøen Giudecca, med dens Paladser, med dens fra Goethes Breve bekendte Kirke Il Redemtore, helt ud i det blaa Adriaterhav? De vil snuble over Navnene, og min Pen vil dog ikke blive Dem nogen Pensel. Jeg vil sige Dem, at vi fra Altanen saa' ud igennem det bløde, bleggule Solskær, og saa' hele den vestlige Del af den forunderlige, stille By svømme i alle Farvetoner for vor Fod. Kanalerne blinkede, de mørke Gondolerglede frem

og tilbage henover dem; hvor Solskæret traf Paladserne, gnistrede det, hvor Marmorfladerne vendte bort fra Solen, blaanede det; Kirkespir med rød Tegl eller med anløbne Kobbertage, og ligeoverfor os Maria della Salutes næsten overlæssede Marmortempel, hvis Pantheonskuppel hvælvede sin Skyggemasse som en Kæmpeballon, der kun syntes at vente paa Adriaterhavets opfriskende Aandepust, for i majestætisk Storhed at sejle op igennem Rummet, skuende ned paa den vidunderlige Stad.

Her var stolt at staa en Maaneskinsnat og se ud over Byen! sagde jeg.

Du har altid saa travlt med Natten! svarede min Ven. Jeg synes, her er smukt nok om Dagen. Giacomo, hvad koster Værelset?

Istedetfor Svar gik vor Cicerone hen og aabnede en Dør i Panelet.

Her er et udmærket Sovekammer for Signorerne! sagde han.

Vi saa' ind i Kammeret. To opredte Senge med snehvide Overtræk. Et Toiletbord med afgnavet Forgyldning i Rokokoarbejde, et stort Spejl, isprængt med mørke Pletter, og paa Væggene et helt Portrætgalleri, stirrende ud fra rigtdekorerede, men stærkt medtagne Rammer.

Nok et Pulterkammer, men forresten ganske hyggeligt! sagde min Ven. Naa, hvad koster saa alle disse samlede Herligheder maanedsvis?

Giacomo kneb Øjnene sammen, vendte Ansigtet halvt fra os, og nævnede en ublu Pris.

Min Ven bød ham med største Sindsro det halve. Han skød Skuldrene opefter og trak Hovedet nedefter, hævede Armene, som en Helgen, der skal underkastes Pinsler, og tog alle sine Kolleger i den hele Kalender til Vidne paa, at Prisen var ringe — især med saadan en Udsigt.

Det er Udsigten, vi betaler for. Spørg Værten, om han vil gaa ind paa mit Bud? Jeg betaler i ethvert Fald ikke mere!

Giacomo saa' paa ham, bukkede og forsvandt.

Vi kunne have det fortræffeligt her! sagde jeg. Om Aftenen tænde vi Hængelampen i Loftet her over Kanapéen; og saa Altanen — den er i Sandhed fristende!

Jeg traadte atter ud paa Balkonen og saa' ned i Kanalen, dybt under mig.

Mærkeligt er det dog med denne Tilbøjelighed hos Mennesket, naar man staar paa et højt Sted! sagde jeg. Har Du ikke ogsaa tidt følt denne Lyst til at springe ned?

Det er Nervøsitet! svarede han.

Maaske! Og med alt det er jeg dog ikke svimmel. Jeg tror, jeg kunde gaa her udenom Rækværket, uden at falde ned; men Lysten ....

Du skal dog ikke prøve derpaa! svarede han leende. Dukkerten kunde muligvis blive for stor. Naa, Giacomo, hvad siger saa Din Padrone? Han vil ikke? Godt, saa gaar vi et andet Sted hen. Medmindre — er her flere Værelser ovenpaa?

Giacomo svarede, at ovenpaa var Tjenerpersonalets Værelser, men lidt længer hen paa Foraaret kunde der maaske nok blive et enkelt Værelse deroppe.....

Ja naturligvis. Naar først den store Fremmedsværm kommer, saa høkrer man alt ud. Vi kender Rummelen. Her har Du noget for Din Ulejlighed, Giacomo, og hils saa Din Padrone og sig ham, at han uden Skade for de Fremmede, der vil betale Værelset, kunde sætte noget af dette Marskandiserbohave paa Loftet. Adio!

Jeg saae mig endnu en Gang omkring i Værelset, og kastede et Blik ind i Sovekammeret. Jeg véd ikke, men jeg var i Grunden bleven fortrolig med den Tanke, at vi skulde opslaa vort Pavlun her. Der var en egen Hygge i dette Marskandiseragtige, i denne Sammenstillen af saa mange uensartede gamle Sager. Jeg gik hen til

Væggen, modsat Døren ind til Sovekammeret, og stødte en Træskodde op til et Vindu, som jeg nu først fik Øje paa. Ligeoverfor mig havde jeg Bagsiden af en forfalden, paladsagtig Bygning. I en buet Vinduesaabning stod en ung Pige, pudret efter Venezianerindernes Skik, men forøvrigt med friskere Teint end sædvanlig, og vandede en Nerium. Jeg nikkede uvilkaarligt over til hende. Hun nikkede igen, lo, viste Tænder, og forsvandt.

Hør, lad os blive her! sagde jeg til min Ven.

Nu ingen Dumheder! svarede han. Vi kan tidsnok blive af med vore Penge i Venedig, og en Balkon ud over en Kanal findes overalt. Andiamo!

Giacomo fulgte os ned til den første Trappeafsats, og blev saa pludselig borte. Vort Tilbagetog ned igennem Etagerne og ud igennem Forstuen var i Grunden lidt flovt. Ingen hilste os, men Alle saa' paa os. Man er imidlertid haardhudet paa Rejse. Selv Majordomus formaaede ikke at tilintetgøre os med sit Blik. Og dog — da vi stod ude paa Landingstrappen, ønskede vi begge, at vi havde ladet vor Gondoliere vente paa os. Hotellets uniformerede Gondolierer, med de blaa Skærf og de blanke Hatte, tog ikke den ringeste Notits af os, Opvarterne begyndte at hviske sammen, og Majordomus brugte sin Tandstikker paa en saadan Maade, at jeg fik Blodet op i Kinderne.

Holla! raabte jeg, og vinkede ad en Gondol ude i Strømmen. Men den skød forbi med et uforstaaeligt Svar; den var optaget.

Vi komme til at gaa denne Vej! sagde min Ven med en noget paataget Sindsro, og pegede paa den murede Dæmning, Fondamentaen, der løb langsmed Hotellets Yderside, og som bøjede af med en brat Vinkel ind i en snever Gyde, saa snever, at vi næppe begge kunde gaa jævnsides.

Ikke saa snart var vi kommen om Hjørnet, før vi begge stansede, saa' paa hinanden, og gav os til at le.

Vi havde sét saa ærgerlige og paa samme Tid saa slukørede ud, at Synet af os selv gensidigt var uimodstaaeligt. Man bliver altid ti Aar yngre, naar man er paa Rejse, og vor Latter og den Maade, vi gav vor Harme Luft paa, hørte hjemme i Tyverne.

Hør, véd Du hvad.... jeg kunde dunke den Fyr med hans Tandstikker!

Skal vi gaa tilbage, og spørge ham, hvad Klokken er?

Skal vi leje en Gondol i tre Timer, og saa lægge os udenfor Trappen og sé paa ham gennem Kikkert?

Ja, og advare de Fremmede?.... osv. osv.

Vi gik videre ned ad Gyden, stod paa ny stille, og gav os paa ny til at le.

I en aaben Dør, halvt ude paa Gaden, sad en Skomager og bankede Pløkkerne ind i en Støvle. Lænet op imod Dørposten stod en ung Pige i en blaa Sirtses Kjole, med studset Haar, et fileret, uldent Tørklæde over Nakken, og rullede med sin ene fremstrakte Fod, som nydeligt indesluttedes i en lille Tøffel, en Kattekilling, frem og tilbage over Tærskelen.

Der er jo min Genboerske oppe fra Vinduet! sagde jeg.

Hvad, har Du allerede Bekendtskaber i dette Kvarter? spurgte min Ven, ikke uden en vis Forbavselse.

Min Støvle kunde i Grunden trænge til ...!

Nej, Du er mageløs! udbrød han. Kom, lad os nu gaa!

Den unge Pige havde imidlertid sét op, og syntes ligeledes at genkende mig. Hun smilede paa den naturlige og skælmske Maade, som kun disse Sydens Børn formaa det, uden at Smilet kan udlægges som andet, end den rent barnlige Glæde over at vide sig betragtet af en Fremmed,

Vil De rette lidt ved min ene Hæl? bad jeg Skomageren.

Adelaida, bring den fremmede Signor en Stol! sagde han til Pigen, og lagde sit Arbejde fra sig. Gaar De skævt paa Hælen? spurgte han paa gebrokkent Tysk.

Jeg svarede, at jeg godt forstod Italiensk.

Jeg troede, De var fra Wien! sagde han. Adelaida, visk den anden Stol af til den anden Signor!

Vi sad nu hver paa sin Stol og spærrede Gyden fuldstændig. Jeg gjorde den Bemærkning til den gamle Skomager, som havde bemægtiget sig mit Ben, at jeg følte mig som en Hest hos en Smed.

Forstaar Du, Adelaida, cosi com' un' cavallo! Min Datter har aldrig sét en Hest, forklarede han.

Hun lo og viste sine hvide Tænder.

Adelaida er et smukt Navn! bemærkede min Ven, som ikke vilde staa tilbage.

Hun gav Kattekillingen et Spark med sin lille Tøffelsnude, og lo ad de Krumspring, som Dyret gjorde. Hver Gang, vi sagde noget til hende, smilede hun og oversatte det hurtigt i sin egen bløde Dialekt; saa først gav hun Svaret tilbage.

En Støvlehæl bliver under visse Omstændigheder hurtig færdig, især naar der ikke er meget at gøre ved den. Da vi havde rejst os, og jeg havde betalt ham, straalede den Gamles Øjne, og han spurgte, om vi boede i Nabolaget og om vi i saa Fald vilde huske ham i paakommende Tilfælde.

Signorerne bor i Hotellet her henne! forklarede Datteren, og udstrakte Haanden med de tre smaa, buttede, ikke aldeles hvide Fingre lukkede.

Jeg berigtigede, at vi havde set paa Værelser i Hotellet, men havde fundet dem for dyre. Vi søgte os Lejlighed.

Lejlighed; Faer, hører Du! Og nu kom en saadan Mængde Interjektioner, ma, che, aï, der aabnede en rivende Strøm af Sætninger, som jeg kun med Møie fandt Sammenhængen af. Der var Lejligheder nok, over tu-

sinde at faa i Venezia, og hun, Adelaida, tjente hos en Enke, lige herved, som havde møblerte Værelser for tilrejsende Signorer, billig, meget billig, og Senge, gode Senge, meget gode Senge; vi kunde blot følge med, saa skulde hun vise Vejen!

Den Gamle oversatte os Meningen i et roligere Tempo. Adelaida gestikulerede, smilte, lo, klappede i Hænderne og greb sluttelig Kattekillingen i Nakken og sagde: Kom!

Vi fulgte hende et Par Huse længer frem; hvor hun smuttede ind ad en Dør, over en Gaard, og løb let som en Kat i Forvejen opad en Trappe. Vi stansede paa anden Sal foran en stænget Dør, som efter Spørgsmaalet: hvem der? og paa Svaret: amici! blev aabnet for os med megen Larm. En søvnig udseende, temmelig korpulent Dame i sort Silkenederdel og en rødstribet Nattrøje underkastede os et kort Syn, hvorefter Adelaida med rivende Tungefærdighed forklarede Hensigten med vort Komme.

Jeg vilde næsten ønske, at den gode Adelaida ikke havde været slet saa tjenstvillig! sagde min Ven og saae sig omkring.

En Stue, hvori vi blev ført ind, var meget tarvelig møbleret med Stole og en Sofa af flettet Straa, og Vinduerne vendte ud, eller rettere ind, til en Gaard, hvor Klædningsstykker var hængt til Tørre paa lange Snore, og hvorfra Skraalet af en støjende Ungdom trængte op til os.

Qua, qua! sagde Adelaida, som hurtigt havde opfattet vort Blik. Denne Vej, Signorer, en Trappe op endnu til la bella veduta!

Atter klaprede hendes smaa Tøfler opad Stentrappen. Vi stod i en mørk Korridor med Døre til begge Sider. Hun viste os ind i et højt, luftigt Værelse, tarvelig møbleret med et Bord, en Servante, et Par Stole og en Seng — snehvid rigtignok, men noget kort. En Balkon-

dør, der førte ud til en Altan med hvidmalet Jerngelænder, og — den Store Kanal nedenunder.

Det er brillant, Adelaida! sagde jeg. Men hvor vender det andet Værelse ud til?

Hun lo og lukkede Døren op. Det var en Hjørnestue, møbleret ganske som det forreste Værelse og med en Balkondør; der for Øjeblikket var tillukket med Skodder I den modsatte Væg var et højt Buevindu. Vinduet, saavelsom Skodden, stod aabent, og i Karmen stod en blomstrende Nerium,

Men det er jo der, hvor.....

Jeg traadte hen til Vinduet, og havde ligeoverfor mig, næppe to Favne fra mig — Hotellets Sidefløj og det Jalusi, som jeg for nogle faa Minuter siden selv havde skudt op.

Signoren kender min Blomst? spurgte Adelaida og klappede i Hænderne.

Den næste Morgen var vi indkvarteret i vor nye Lejlighed.

Jeg hører i stille Stunder
Kanalens rislende Strøm;
Den blander sig, medens jeg blunder,
Ind i min vaagne Drøm.
Af ingen hastende Hovslag brudt
Slynger sig Dagenes Kæde;
Kanalen risler dernede,
Jeg hører den hver Minut.

Det er, som en vandrende Sanger,
Der staar for min stængede Dør,
Og spænder sit Net og fanger
I Strengene Fangens Gehør.
Med kyndige Hænder han Maskerne slaar,
Tonerne Tonerne møder.
Hos Fangen derinde bløder
I Brystet de gamle Saar.

Han ser gennem Gluggen, hvor Skyen
Sænker sig blussende ned,
Som vilde den hviske til Byen
Sin navnløse Kærlighed.
O vidste Du, Sanger, hvad nu jeg sér,
Hvad aldrig mit Øje forglemmer! —
Betro mig kun Synet; jeg gemmer
Paa det, som paa meget mer!

Jeg boede altsaa nu ved den Store Kanal. Jeg havde taget Hjørneværelset til mit Brug. Vinduesskoddet over imod Hotellet holdt jeg stadig lukket — det kunde jo ikke interessere mig at sé derover — Balkondøren ud imod Kanalen havde jeg derimod stadig aaben, og Adelaidas Nerium havde jeg flyttet ud paa min lille Altan. Jeg var begyndt at arbejde, og jeg sad meget hjemme, hvorimod min Ven Størstedelen af Dagen og sommetider Aftenen med strejfede omkring i Byen.

Du er jo bleven en fuldstændig Eremit; man skal ikke arbejde i Venedig! sagde min fidus Achates en Dag til mig,

Man skal netop arbejde i Venedig! svarede jeg, og tørte min Pennespids af i Bordtæppet.

Du kunde da idetmindste gærne ofre et Par Timer daglig for at følge med mig omkring i Kirkerne. Jeg har igaar opdaget en Tizian, et Hoved siger jeg Dig. Oh ....!

Jeg skal gaa med Dig imorgen. Nu maa Du ikke forstyrre mig!

Vil Signoren ikke have gjort istand i sit Værelse? spurgte Adelaida. som stak Hovedet ind ad Døren.

I alle Helgeners Navn, lad mig sidde! raabte jeg,

Jesus Maria! Nu gaar jeg øjeblikkelig. Signor Ludovico, hørte jeg hende spørge udenfor Døren, hvad er det egenlig, Deres Ven har saa travlt med?

Han skriver Vers. Og saa er han ikke til at spøge med! —

Den næste Dag stod vi i et Sidekapel i den lille Kirke — ja Gud maa vide dens Navn. Madonnahovedet, vi skulde se, kunde i hvert Fald en Tizian have været bekendt. Blond, kruset Haar, disse store, mørke, drømmende Øjne, den varme, gulblege Karnation, og alt i Skæret af to viftende Vokslys, saa at Farverne svømmede over i hinanden, og Haarets store, gyldne Masser næsten syntes at bølge under en Bevægelse af den barnligt runde Nakke. Det var en Madonna paa atten Aar, som ikke havde været Moder endnu.

Dette Hoved forfulgte mig, da jeg var kommen hjem. Jeg smed mit Manuskript ned i Skuffen, rykkede min Stol hen til Balkondøren, og saa' over Altanens Gitter op mod den rolige, graablaa Eftermiddagsluft. hvor nogle lange, lette Fjærskyer trak sig hen i purpurrøde Striber, med ubestemte Konturer, svømmende, som Kysterne af Guldalderens forjættede Verden, i det Hav af nedstemte Farvetoner, der omgav dem oppe og nede.

Alt drømmer i Venedig, naar man selv vil drømme med. Det er maaske ikke ganske sundt. Der løber altid noget ind med i Drømmene, som en kraftigere Natur helst maa se at holde udenfor. Men til syvende og sidst kommer det da heller ikke an paa, altid just at være i Panser og Plade.

Min Ven kom forat afhente mig. Vi plejede at spise sammen paa denne Tid. Jeg vilde egenlig helst være bleven hjemme, men han lo mig ud og sagde, at man kunde fordærve selv en Jernkonstitution ved denne stadige Uregelmæssighed i Maaltiderne, endsige en Konstitution, som allerede var noget anløben.

Spis, drik og sov i rette Tid, og Du vil kunne gøre Vers som en Engel. Lad mig høre noget af, hvad Du har begaaet idag?

Jeg afslog det.

Som Du vil; jeg foretrækker i Grunden ogsaa Lyrik efter Kaffen. Blot saameget: disse gamle Legender om

en tom Mave og et fuldt Hjærte tror jeg ikke paa. En Fiskeret, en Kødret, en Omelet og en halv Flaske Vin, saa kan Du spille op som Apollo paa Helikon.

Jeg lo, tog min Hat og gik med ham.

Vi plejede, naar vi havde spist, at ryge en Cigaret til vor Kaffe paa Markuspladsen. Derfra krydsede vi saa over Bror, gennem Gyder, ned til vor egen Gyde, hvor vi først fik os en Passiar med den gamle Skomager og med Adelaida, der plejede at underholde sin Fa'er paa denne Tid, lige forinden Mørkets Frembrud. Naar vi da havde forøget vore Sprogkundskaber i veneziansk Dialekt, købte vi i et lille Udsalg, et Par Huse længer fremme, nogle Apelsiner, som vi fortærede paa Hotellets Fondamenta.

Vi havde gjort dette den første Dag, da vi var kommen til at bo hos Adelaidas Madmoder. Vi havde stillet os paa Fondamentaen, i passende Afstand fra Landingstrappen, og havde gennem Briller og Lorgnet iagttaget Majordomus og Opvarterkohorten, medens vi sindig fortærede vore Frugter og kastede Skallerne ud i Vandet.

Vor koldblodige, vedholdende Opmærksomhed for Personalet paa Trappen havde øjensynlig ærgret Personalet, og vi fortsatte de følgende Dage. Det var jo vor Hviletime, og man bliver som sagt ungdommelig paa Rejse.

Vi havde meddelt Adelaida vor skumle Idræt, og hun, som var godt kendt i Hotellet saavelsom i hele Nabolaget, havde lét om muligt endnu hjærteligere end vi selv den første Dag. Hvad der gjorde, at vi saa haardnakket fortsatte denne lille Krig, var maaske forøvrigt den Opdagelse, som vi troede at have gjort og som ogsaa stadfæstedes af Adelaidas Udsagn, at Hotellet dette Foraar havde et ganske usædvanlig lidet Fremmedbesøg. Og den Omstændighed, at en Gondol med Rejsende endnu aldrig i vor Nærværelse havde lagt til ved Hotellets Trappe, maatte naturligvis være Personalet, og især den store Majordomus, en Torn i Øjet.

Der var ved Enden af Gyden, umiddelbart udenfor Hotellets ene Hjørne, et lille Færgested, en Traghetto, hvis Gondoler regelmæssig løb frem og tilbage mellem Kanalens tvende Bredder. Det var nu blevet vor Hovedfornøjelse, medens vi stod og spiste vore Apelsiner paa Fondamentaen, at tale højt til hinanden paa Italiensk, saa højt, at det kunde høres paa Hoteltrappen, og vædde med hinanden om, at den eller den betræffende Gondol vilde bringe Gæster til Hotellet. Gondolerne gled i deres mørke, uforstyrrelige Ro bestandig forbi, og Passagererne landsattes bestandig paa Traghettoens Trappe, men ikke en eneste paa Hotellets.

Ja, kære Frue, man bliver nøjsom i sine Adspredelser; det vilde De maaske ikke have tænkt om mig. Men naar man har siddet den halve Dag og drømt med Dante og Ariost i Haanden, og den halve Nat har siddet ved sit Bord og arbejdet paa sin Fortælling, og naar man i Skumringen ikke vil henfalde i altfor travrige Selvbetragtninger, saa bliver man netop i Skumringen kapabel til at føre Krig med en Majordomus, som har haft det Held at fornærme En ved at bruge sin Tandstikker paa en uforskammet Maade.

Skumringen var altsaa kommen, og Løgterne ved Hotellets Indgang var tændt. Da saa' vi en Gondol lægge til ved Trappen, og vor Majordomus og den Kjoleklædte gjorde Front. En enkelt Koffert blev langet op, en Herre og en Dame dukkede ud fra den sorte Kalesche, flere Hænder blev rakt frem oppe fra Landingstrappen, men Herren lagde sin Arm om Damens Liv og hjalp hende selv op med et lille, elastisk Sæt.

Han udtalte kun nogle faa Ord; vi hørte at det var Fransk. Saa gik han hastigt med Damen under Armen ind gennem den oplyste Forstue.

Det var da et nygift Par, det tør jeg vædde paa! sagde min Ven.

Hun var tæt indhyllet i et Regnslag og havde Slør for Ansigtet. Figuren var ungdommelig og slank, ikke meget over Middelhøjde. Han lignede — hvem var det dog, han mindede om? en Illustration i en Udgave af Goethe; rigtig: Werther!

Det har næppe været Fransksmænd, trods Sproget, sagde jeg.

Sproget er ikke altid Bevis! sagde min Ven. Vi gjorde jo ogsaa vor Debut under fremmede Toner. Naa, det vedkommer forresten ikke mig. Hvor gaar Du hen nu?

Jeg gaar op paa mit Værelse! Det er sandt, jeg lovede at præsentere Dig iaften for mine Venner, de tyske Malere. Der skal drikkes Conegliano i en bekendt Vinstue.

Conegliano er en lumsk Vin. Men, det er det samme, kom og hent mig Klokken 9 i min Kafé under Procurazierne. A rivederci!

Vi skiltes. Jeg gik op paa mit Værelse. Jeg burde have tændt Lys, men jeg tændte ikke Lys; jeg véd i Grunden ikke hvorfor. Jeg tændte mig en Cigaret og gik ud paa Altanen med Armene hængende over Gelænderet. Aftenen var mørk, Luften noget diset, Stjernerne kom kun sparsomt til Syne. Hotelsiden af den Store Kanal var oplyst, den modsatte Paladsrække laa i Mørke, Maria della Salute løftede sin Kuppel gigantisk i det Dunkle mod det tiloversblevne svage Skær af den vestlige Himmel. En Gondoliere nynnede en Stump af en ensformig Melodi dernede i Forbifarten. Forresten var Alt siille, stille som sædvanlig i den sælsomme, afdøde By.

Jeg lod Gløderne fra min Cigaret drysse ned i Mørket under mig, og morede mig med at se, hvor længe de kunde være om at naa ned til Vandet. De fleste slukkedes, inden de kom saavidt. Idet jeg saaledes stod og bøjede mig ud over Gelænderet i tankeløs Leg, kom jeg til at se til Siden nedover vort Hotel. Det store

Værelse paa første Sal var oplyst; i Glasverandaen stod to Skikkelser, belyst af Skæret fra Lampen eller Lysene inde i Stuen. De havde aabnet en af Ruderne i det store Glasskab og stod og saa', ligesom jeg selv for et Øjeblik siden, udover den mørke Kanal. Men han røg ikke Cigaret.

Jeg fulgte i det dæmpede Lysskær Rundingen af hans Arm. Den laa fast om hendes Liv. Hun lænede sig tæt op til ham, han skyggede hendes Hoved med sit eget. Jeg saa' Halvdelen af hans Profil som en Silhouette mod den blanke Rude bagved; den var aldeles werthersk. Jeg saa' hendes opløste Nakkehaar; det var blondt og rullede i en gylden Strøm tilbage over Ryggen, indtil hans Arm kom som en Dæmning, der tvang Strømmen tilside.

Saaledes stod de, og jeg véd ikke hvorfor, men jeg kunde ikke faa mine Øjne fra den ubevægelige Gruppe. Hvad kom den i Grunden mig ved? som min logiske Ven vilde have sagt.

Pludselig fór de sammen dernede, saa pludselig, at man skulde tro, noget havde forskrækket dem. Han lukkede Ruden og tog hende hastig, uden at slippe sit Favntag, tilbage ind i Stuen.

Achates har Ret; et nygift Par! Hvem farer ellers saadan sammen, formodenlig ved en klodset Opvarters Indtræden? tænkte jeg.

Og jeg ønskede, at de vilde komme tilbage. Men de kom ikke.

Jeg havde endnu mindre Lyst end før til at tænde min Lampe. Arbejde kunde jeg dog ikke. Der blev køligt ude paa Altanen, og jeg flyttede mig ind i Værelset. Jeg blev ved at sidde og ryge den ene Cigaret efter den anden, indtil jeg forekom mig selv som en eneste stor St. Hansorm, der ikke har andet at bestille end at sidde og lyse i Mørke.

Santo diavoletto! raabte Adelaida, som traadte ind med Lys. Hvor Signoren forskrækkede mig. Jeg troede, De var gaaet ud!

Jeg gaar ogsaa med det samme! sagde jeg og saa' paa mit Uhr.

Adelaida tændte mine Lys, og gav sig ifærd med min Servante.

Nu er der da kommen Rejsende i Hotellet. Aa, saadan et nydeligt Par. De bór paa første Sal. Hvem der var saa rig!

Adelaida faldt i Tanker med min Hovedpude imellem Hænderne.

Jeg har selv sét de Rejsende! sagde jeg. De bór paa første Sal, har blaa Atlaskes Stole, forgyldte Bordben og en, en — jeg vidste ikke hvad Kakkelovnsskærm hed — una tavola ved Kaminen med Vittore Emanuele i grøn Grund!

Hvorledes? har De været derovre? er det Deres Venner?

Nej. Godnat Adelaida. Sluk Lysene, naar Du gaar!

Buona sera! sagde hun modfalden. De har altid saadant Hastværk!

Jeg hentede Ludvig L. og fik mine sædvanlige Skænd af ham, fordi jeg kom for sent. Vi krydsede os ind igennem Merceriaen, Butikskvarteret, og fandt omsider Vinknejpen, hvor vi fik en stormende Modtagelse blandt mine Venner, Schwaberne. Det var friske, glade Folk, for hvem Leben und leben lassen var Mottoet. I deres snurrige, bløde Dialekt, hvor n'erne spillede Undtagelsernes Rolle, passiarede de væk om alle mulige og umulige Ting. De blandede Tübinger-Studenterhistorier sammen med Münchener-Malerhistorier, og Repertoiret var broget nok. Coneglianoen kom ind paa Bordet i store Lerkrukker paa to og tre Litrer hver. Snart begyndte Kinderne at blusse og Øjnene at glinse, og alle talte i Munden paa hverandre. Sydtyskeren lægger ikke Fingrene

imellem, naar han sidder ved Drikkebordet, og Coneglianoen er en stille, men lumsk Gæst, der altid finder Stemningen bedre, hver Gang han har været ude og kommer ind igen.

Jeg havde imod Sædvane søgt mig en Krog, hvor jeg kunde sidde uforstyrret i mine egne Tanker. Bestandig var det Synet af Gruppen dernede i Glasverandaen, som beskæftigede mig, Og hvorfor? af hvad Grund? Hvad var mig Hekuba?....

Spørg ikke, kære Frue! Hvis det endda var Hekuba, saa havde Æneas dog nogen plavsibel Grund til at beskæftige sig saa meget med dette stumme Billed. Jeg havde imidlertid ikke en Gang sét Ansigtet. Det er muligt, at det var en Andromache, muligt at det var en Thisbe. Va bene, jeg sad stille for mig selv i min Krog med Hovedet støttet i min Haand, og hørte nu, at jeg selv blev gjort til Genstand for en, med Afbrydelser og Tilsætninger, lydelig udbragt Toast.

Man undrede sig, sagde Taleren, ikke over mine Ejendommeligheder, men man beklagede, at ved en saadan Lejlighed....

Hvorfor jog jeg ikke alle Erindringer paa Flugt, lod dem blive bagved Alperne? Jeg skulde transalpinere alt, hvad som trykkede. Det havde de andre gjort. Hvis der var en Dame med i Spillet hist, saa var der Donnaer nok her, som vilde trøste mig. Jeg skulde begynde med at søge deres smilende Billed i Coneglianoen. Hvis det var Verdens reformatoriske Ideer, som trykkede mig, saa skulde jeg ogsaa degynde med Coneglianoen. Den trængte til en radikal Udryddelse, og han, Taleren, havde hidtil anset mig for en Mand.... osv. osv.

Jeg sprang op, satte den halvfyldte Krukke for Munden, og tømte den.

Bravo, bravo! Cimbrerne er gaaet over Alperne!

Jeg følte, at jeg havde gjort min Skyldighed; tillige følte jeg, hvor forceret min Munterhed var og vilde blive.

Jeg benyttede et gunstigt Øjeblik til at liste mig usét væk, og jeg kom hjem paa mit Værelse, tændte Lysene og satte mig ved Bordet.

Den fyldige Vin løb mig gennem Aarerne. Jeg gik ud paa Altanen. Det kølede. Jeg saa' til Siden nedover Hotellet. Alt var mørkt. Kun Løgterne nede ved Landingstrappen brændte endnu, og kastede et roligt, blankt Skær ned i Kanalens forbiilende Vand. Jeg kunde formelig mærke paa mig selv, hvor koldt Vandet maatte være, dybt og koldt, og roligt, fremfor Alting roligt.

Jeg gik tilbage til Bordet, greb et Blad Papir, og gav mig til at skrive saaledes som Tankerne netop i dette Øjeblik formede sig for mig.

Saa klædte jeg mig af, pustede Lysene ud, og rullede mig sammen i den korte Seng. Og inden Søvnen endnu helt havde overmandet mig, svævende imellem de to Poler, det Bevidste og det Ubevidste, saa' jeg for mig et stort Værelse, med blaa Atlaskes Stole, et Tæppe paa Gulvet med gule Frynser, og en Kaminskærm med Viktor Emanuel i grøn Grund. Det fordømte, pluskindede Hoved blev ved at drille mig i min Drøm. Ingen anden traadte ind i Værelset. Døren til Sidekabinettet var lukket.

Naa, Syvsover! Du kniber ud fra Gildet, som Du selv har trukket mig med til; og saa er Du ovenikøbet den, der ligger længst om Morgenen. Det var ellers en ordenlig Slurk, Du tog med Dig paa Vejen; den reddede vor nationale Ære. Aha, der er skrevet Vers inat. Vino Conegliano.... Med Din Tilladelse!

Han havde grebet Bladet, og læste op, medens jeg klædte mig paa.

Hvi sidder Du, Fremmede, tavs og tvær
Bag Bordet henne i Krogen?
Du sukker kanske for en Hjærtenskær,
Eller søger Du nogen?

Flyt Dig herhen paa de Glades Bænke,
Del vore Løjer og lyt til vor Sang;
Madonna hun sørger for Verdens Gang,
Du kom ej herhid for at tænke.
Der er Piger, hvorhen Du i Verden gaar,
Skaal! Den Tørstige ta'er sig en Taar!
Og i Venezia eller Murano:
Drik, Kammerat, vino Conegliano!

Ej sandt, Du fik dog et aabent Blik
Af skælmske Guder paa Vuggen
For alt, hvad som lér i den liflige Drik
Og som klukker i Krukken?
Fik Du tillige et aabent Øje,
Blik for det Flitter, som Verden bær'?
Nuvel, saa træk imod Verden fra Læ'r,
Din Iver skal os fornøje.
Du kan slaa her i Bordet saameget Du vil,
Værten kan lægge Bordplade til;
Slaa, som en republikansk Capitano:
Men drik først Din vino Conegliano!

I fejler! Og sørger og søger jeg end,
Og fik jeg end Gaver paa Vuggen,
Saa rykker jeg ej blandt de Glade hen
Ved Bordet, om Krukken.
Sprudler en Kilde, som Tørsten køler,
Saa har dens Udspring et højere Væld,
Med Bukkespring slaar man ej Sorgen ihjel,
Deres Fod gjennem Slaget man føler.
Lad os mødes paa Tinderne, dersom I kan,
Der er min Kilde og jeg Eders Mand.
Mens sana, véd I, in corpore sano .....
Behold Eders vino Conegliano!

Hm! Det lyder jo ganske kønt. Forresten undrer det mig, at Du skrev dette iaftes, ved Din Hjemkomst. Der er en Moral i sidste Strofe, der smager stærkt af „Dagen derpaa"!

Kan være! Du véd, at jeg om Morgenen just ikke er synderlig oplagt til æstetiske Drøftelser. Om Morgnen skal man holde Fred!

Som Du vil. Gaar Du med i Akademiet idag? —

Jeg vilde straks til at sige nej, men betænkte mig. De Fremmede derovre fra Hotellet maatte naturligvis være i Akademiet idag. Det er jo det første Valfartssted for alle Tilrejsende.

Jeg foreslog at tage en Gondol, og vi raabte en an nede fra Traghettoen.

Kan Du nu ikke lade vor stakkels Majordomus være saa tidlig paa Dagen. Om Morgnen skal man holde Fred! sagde Du selv.

Jeg sér ikke paa Majordomus; jeg sér paa Hotellet.

Jo! Der er Arkitektur for Øjet. Du fordærver Din Smag ved den megen Sidden inde! —

Vi kom altfor tidligt til Akademiet. Der var ikke lukket op endnu.

Jeg foreslog at lade os ro frem og tilbage i den øvre Ende af Kanalen, indtil Galleritiden begyndte.

Jeg begriber ikke, hvad Du bestandig vil paa de samme Enemærker. Dem har vi da for Øje hver Dag fra vor egen Balkon! sagde min Ven fortrædelig.

Jeg stillede ham tilfreds, og vi drev frem og tilbage i Gondolen forbi Hotellet. Der viste sig Ingen i Verandaen og Ingen paa Landingstrappen.

Vi kom tilbage og ind i Akademiets Sale. Jeg havde idag kun flygtige Blikke tilovers for Billederne. Hvad kan Billeder hjælpe En, naar man søger noget ude i Livet?

Da jeg har sagt A, vil jeg ogsaa sige B og C og saa fremdeles. Du kan slæbe mig med idag, hvorhen Du vil! sagde jeg i en opofrende Tone til min troskyldige Achates.

Han blev sjæleglad, og nu trak vi omkring, fra den ene Scuola ind i den anden, omkring i Kirkerne, i Frari, i S. Giovanni e Paolo, i Dogepaladset, og endelig op paa Campanilen, — overalt, kort sagt, hvor der var

nogen Sandsynlighed for at møde mine Fremmede. Og overalt forgæves.

Denne Jagt fortsattes en hel Uge, til min Vens store Glæde, til min egen Nedslagenhed. Jo mere jeg søgte, jo mere var jeg oplagt paa at finde. Jeg spejdede Dag og Aften fra min Balkon, jeg drev selvanden og alene i Gondolen forbi Hotellet. Forgæves, ikke et Glimt af de To i Glasverandaen.

Endelig rev jeg mig med en alvorlig Belutning ud af dette Kogleri. Jeg var jo gal. Hvad var ham Hekuba, og — han for hende?

Jeg fik paany mit Manuskript frem og gav mig til at arbejde.

En Dag, det var i Skumringen, og vi kom fra vort Spisekvarter, og standsede udenfor den gamle Skomager. Vi var bleven ked af at drille Majordomus. Jeg generede mig ved at staa der paa Fondamentaen og spise Apelsiner — ja, havde jeg kunnet staa der alene og ubemærket! Men saaledes straffer Spilopperne sig selv.

Vi standsede som sagt udenfor den Gamles Værksted. Vi havde ikke været der den hele Uge. Adelaida stod der og legede med sin Kattekilling. Min Ven havde købt den et rødt Halsbaand med Bjælder, og Pigen var over al Maade fornøjet.

Gyden var snever. Jeg saa' to Personer bøje om Hjørnet og komme lige imod os. Mit Hjærte bankede højt, idet jeg paa Forhaand gav Plads, forat lade dem komme forbi. Det var dem.

Ovenover Skomagerens Dør var en Gasløgte. Den var just bleven tændt, og den Gamle benyttede sig af dens Skær for at gøre sit Dagværk til Ende, en Damestøvle, der skulde forsaales.

Jeg trykkede mig opad Muren, saaledes at Skæret gled mig forbi og ud paa Stenbroens Fliser.

Min Ven talte i dette Øjeblik højt til mig, og paa Dansk. Jeg tror, han sagde nogle Dumheder om

Adelaidas Fod. Den var virkelig lille, men dog næppe saa lille, at den kunde passe i den Støvle, som den Gamle nu holdt med et prøvende Mesterblik op for sig.

De to standsede et Par Skridt fra os. Det var aabenbart, at han lyttede efter vort Sprog. Ligesom beroliget førte han sin Dame hen til den Gamle, og spurgte ham paa daarligt Italiensk, om Støvlen var iærdig?

Den Gamle havde den Svaghed, gærne at ville brække paa det Tyske. Han havde havt Arbejde for Østerrigerne, medens de laa i Venetien, og havde, tror jeg, en Gang været i Wien.

Ob de' Stivel scho' fertig é? gentog han korrigerende.

Den Fremmede rystede hastig paa Hovedet.

Savez vous .... est-ce-que vous comprenez Français?

Nu rystede den Gamle paa Hovedet.

Nix fersteh'! Non capisco!

Jeg fik den Idé, at optræde som Tolk. Den Fremmede saa' paa mig med et hastigt, ligesom sky Blik ud af nogle store, klare Øjne, og bukkede let.

Jeg bragte denne Mand en — min — min Kones Støvle igaar; og da forstod han godt mit Italiensk. Ah, den er færdig. Jeg takker Dem, min Herre!

Han havde talt hurtigt, men lidt stammende Fransk.

Jeg antog ham for en Russer.

Forstaar De Tysk? spurgte han mig med det samme Blik, som før. Det syntes, at han gjorde dette Spørgsmaal mere af Høflighed, end for egenlig at spørge.

Jeg véd ikke ret hvorfor; men jeg tror, jeg havde en instinktmæssig Følelse af, at han vilde undgaa dette Sprog. Det faldt mig ind, at svare Nej.

Jeg tænkte, De var en Russer, da jeg hørte denne Herre tale til Dem! Og han gjorde et let Buk henimod min Ven.

Jeg kom uvilkaarligt til at smile.

Han havde ikke sluppet sin Dames Arm. Hun var i det samme, store Regnslag, som forleden, og tilsløret.

Nu tog hun sin Arm ud af hans, da han skulde betale den Gamle. Hun rakte en lille, behandsket Haand frem og greb Støvlen, som hun holdt op imod Lyset. Sløret var meget tæt; hun slog det til Side et Øjeblik, og i dette Øjeblik saa' jeg et ungdommeligt, blegt Ansigt, men af en varm, dyb Kolorit; mørke Øjne, med lange, bløde Øjenvipper, og Begyndelsen af de krusede, gyldne Bølger over den brede, ikke synderlig høje Pande.

Den Fremmede gjorde en ængstelig Bevægelse, og hun lod Sløret falde, puttede Støvlen ind under Slaget, tog hans Arm og klyngede sig op til ham. Hun havde ikke sét paa nogen af os.

Han hilste høfligt, men kort, og med venstre Haand.

De gik. Han i en lang, løsthængende Rejsefrakke med en Slags Chenille over Skuldrene; hun i sit Regnslag. Igrunden.... igrunden saa' han ikke ud som en russisk Fyrste. Deres Hoveder vare fine, intelligente, men deres Væsen manglede dette Noget i den „fødte" Fornemhed...., og saa deres Overtøj.... naa ja, paa Rejse tager man det jo ikke saa nøje. Det var en besynderlig Række blandede Tanker, der trængte ind paa mig, da de drejede om Hjørnet langt borte i Gyden. Det var Medfølelse, og det var.....

Nej, kære Frue, jeg misundte ham hende ikke. Men hun var meget, meget smuk.

Gudbevares! udraabte min Ven. Tizianshovedet, lyslevende med Slør for!

Adelaida havde ligesom jeg sét efter dem.

La Poverina! sagde hun, med et ganske underligt Udtryk i Stemmen.

Hvad mener Du, Adelaida? spurgte jeg.

Jeg véd ikke rigtig, men jeg synes, det er saa sælsomt, at saadan en ung og fin Signora skal gaa paa Gaden med sin egen Støvle under Armen. De siger ogsaa i Hotellet, at Herskabet kun har en eneste Koffert med sig, og han maa stadig købe, hvad hun bruger, naar

hun skal skifte. Rejser de fine Folk altid saadan i Norden?

Jeg antager, at De har ligget oppe i de tyrolske Bjærge, Adelaida, og kun har gjort en hurtig Afstikker herned. Min Ven og jeg har jo heller ikke meget med!

Ja De og Deres Ven. Ah, la bestia; ché bruto!

Kattekillingen havde sat sin Klo lidt ublidt igennem hendes Strømpe. Nu kom der en Afstraffelse, hvorunder hun slet ikke hørte mit Spørgsmaal, om de Fremmede plejede at gaa ud paa denne Tid? . . . . . .

. . . . . .

Efter dette opdagede jeg, at der undertiden selv mellem to nok saa gode Venner paa Rejse, tiltrods for Samstemmen i Anskuelser og fælles Interesser, kan komme Differenspunkter, hvis Aarsag og Begyndelse det er vanskeligt at paavise, og som man helst en kort Tid maa sætte fuldstændig ud af Debat, samtidig med at man en kort Tid gaar af Vejen for hinanden.

Jeg fandt, at Maden ikke smagte mig rigtig paa det Sted, hvor vi hidtil i Fællesskab havde spist, og da min Ven var noget paastaaelig i dette Punkt, blev vi enige om, at Enhver skulde søge sit Spisekvarter.

Paa den Maade fik jeg den forønskede Raadighed over mine Bevægelser netop i Skumringen, den Tid, hvor jeg ventede at kunne træffe mine to Fremmede, naar de gik ud.

Jeg traf dem da ogsaa af og til. Jeg hilste, og han besvarede min Hilsen. Den første Gang overrasket, næsten forskrækket over at blive hilst; han erindrede mig aabenbart ikke. Jeg giorde min Hilsen saa høflig, at den ikke kunde blive misforstaaet som Paatrængenhed, og næste Gang kom vore Hatte af paa samme Tid. Videre Tilnærmelse udeblev. Hun var tilsløret som altid, han stedse lige tilknappet.

Jeg begyndte at gaa i Rette med mig selv. Her strejfede jeg hver Dag i Skumringen omkring i Venezias

Gyder og paa dens mindst befærdede Pladser, for undertiden at kunne tage Hatten af, naar et fremmed Par gik mig forbi, klynget op til hinanden, fuldstændig nok for hinanden, saa ligegyldig for det Menneske, der hilste dem, som for den dovne Krabat, der hang over Rækværket paa de smaa Broer, og tilraabte dem sit evige: Gondola, Gondola!

Nej, han var dem endogsaa mindre ligegyldig end jeg. En Aften — det var blændende klart Maaneskin, og Venedig lignede mere end nogensinde en fortryllet Stad i Æventyrbogen — en Aften, da de saaledes blev raabt an, saa' jeg, at hun henvendte et Par Ord til sin Ledsager, og han steg ned med hende i Gondolen og hjalp hende ind gjennem Døren i den lille, sorte Kalesche midtskibs — ret et hyggeligt, fortroligt Gemme for et Par, ret et melankolsk Rum for en Enkelt.

Jeg havde fulgt efter dem i nogen Afstand. Da de var komne et Stykke bort fra Landingsstedet, sprang jeg til og ned i en anden Gondol. Jeg behøvede ikke at give min Baadfører nogen lang Forklaring. Den venezianske Gondoliere forstaar sig paa sligt.

Vi fulgte efter dem, og holdt den tilbørlige Afstand, saa længe det gik gennem de smaa, snevre Kanaler. Nu og da faldt Maaneskinnet henover Vandet, naar den øde, livløse Paladsrække blev afbrudt ved lave, faldefærdige Bygninger, som Maanen kunde kigge nedover. Jeg hørte det taktmæssige Slag af Aaren i den stille Vandflade; den ensformige Lyd blev kastet tilbage fra de høje Mure og under de hvælvede Broer. Tilsidst drejede vi om et brat Hjørne og skød ud i den Store Kanal.

Jeg havde trukket Jalusierne op, saaledes at jeg beholdt en lille Sprække fri til Udsigt paa hver Side. Vi nærmede os den forreste Gondol, og snart drev nogle kraftige Aarelag os hen paa Siden af den.

Der sad de inde i den lille, sorte Kahyt. Aftenen var mild og der var saagodtsom ingen Baade paa Strømmen.

De havde Jalusiet nede, og Maanen skinnede paa dem. Hun havde slynget sin Arm om hans Hals; han saa' ned for sig og havde et sørgmodigt og bekymret Udtryk i Trækkene. De talte sammen. Det var Tysk! jeg fejlede ikke. Jeg hørte nogle enkelte løsrevne Ord i Forbifarten, men kunde ikke samle dem til nogen Mening.

Da vi var kommen et godt Stykke forbi, bøjede min Gondoliere sig frem over min Kalesche, og spurgte mig hviskende igennem Jalusiet, om vi skulde vende om og løbe den paa Siden igen?

Nej! svarede jeg kort. Ro videre!

Jeg lænede mig tilbage mod det bløde Hynde og lod Vinduet gaa ned. Marmorpaladserne svømmede mig forbi med deres luftige Søjler og Buer. Det var som om hele den spøgelseagtige By drømte om henfarne Tiders Elskov; som om den nu, gennem det blege Maaneskær, saa' selvbebrejdende ned paa sit Savn.

Hvor hendes Ansigt havde været blegt, og hans med!

Og hvor hun havde set ham ind i Øjnene, med den lysende Styrke midt under Sorg eller Bekymringer, som aldrig forlader Kvindeøjet i al dets talende Hengivenhed. Og hvor dette Blik syntes at elektrisere ham, da han atter saa' op fra sine sørgmodige eller pinlige Selvbetragtninger, og mødte hendes Øjne!

Et nygift Par! en Bryllupsrejse! Jeg var ikke langt fra at ønske, at jeg nu havde min Ven ved Siden, for at kunne snakke med ham herom; for idetheletaget at kunne meddele mig til En. Og dog, nej; det var bedre at være alene.

Jeg lod mig omsider sætte iland, og gik hjem paa mit Værelse. Maaneskinnet gjorde mig halv syg. Jeg tændte Lysene og gav mig til at læse. Det lykkedes mig at sætte mig ind i en anden Tankegang med andre Billeder.

En Stund efter kom Adelaida ind med frisk Vand og nogle Breve og Aviser. Hun saa' meddelsom ud, men

det varede dog noget, inden hun kom frem med, hvad hun havde paa Hjærtet.

Nu er de da flyttet derovre!

Hvad! hvem?

De Fremmede derovre paa første Sal!

Flyttet? raabte jeg og rejste mig hurtigt.

Op paa anden Sal! svarede hun, og hældte Vand paa sin Nerium.

Jeg traadte ud paa Balkonen. Rigtigt. Glasverandaen dernede paa anden Sal var oplyst, og jeg syntes at kunne se Skyggerne af to Skikkelser glide henover Ruderne. Men i selve Verandaen var Ingen at se.

Rigtigt! gentog jeg, nikkende hen for mig. Damaskes Stole og et Cavour-Hoved i Sort!

Adelaida saa', ligesom sidst, forbavset paa mig. Derpaa nikkede hun ogsaa hen for sig, og nynnede en Stump af en Operatekst, der kunde oversættes saaledes: Det bliver ikke derved!

Et Par Mennesker, der tager til en By, lejer sig ind i et Hotel paa første Sal, og flytter ovenpaa, da det muligvis bliver dem for dyrt dernede. Et Par Mennesker, der tager til en By, kun med en enkelt Koffert, og som kun gaar ud efter Solnedgang og i det samme Overtøj. Et Par Mennesker, hvoraf den ene er en Mand paa henimod de Fyrgetyve, og den anden et ganske ungt Blod; en Mand, der har en eller anden pinlig Erfaring eller Erindring eller saadan noget at bekæmpe, og en ung, smuk og hengiven Kvinde, der deler hans Bekymring og søger at trøste ham. Nuvel, det er den Slags Ting, som man ikke behøver at rejse til Venedig for at se. Det er den Slags Ting, hvori der slet ikke behøver at være noget mærkværdigt; den Slags Ting, som man med god Samvittighed kunde lade passere forbi, uden

saameget som at skrive en Linje derom eller tænke en Tanke derover.

Kære Frue. De har ikke været i Venedig. De véd ikke, hvad Gondolfarter, Kanaler, gamle Paladser, og Maaneskin kan gøre ud af de allersimpleste Ting. Naar sligt passerer En i Venezia, saa løftes et blegt Ansigt med et werthersk Udtryk og et blegt Ansigt med mørke, drømmende Øjne ud af de sædvanlige Fuger, og sættes med samtlige Dekorationer af Gondoler, Kanaler, Paladser og Maaneskin ind i en stille, afdød Verden, hvor det Usædvanlige synes det allerrimeligste, og de menneskelige Lidenskaber bliver fra blodløse Gengangere i vore Billedbøger til virkelige levende Væsener med fri Vilje og Selvbestemmelsesret.

Og desuden, kære Frue, — De har jo en god Samvittighed!

Der var atter forløbet en Ugestid. Det overitalienske Foraar var rykket En paa Livet. Maanen stod nu sent op og gik tidligt ned. Aftenen var atter bleven mørk, men Nætterne straalede med Vaarglans af skinnende Stjærner, og en krydret Duft af de første Blomster bævede gennem Luften. Rejsende Englændere og andre Foraarsfugle begyndte at indfinde sig i Flokke.

Jeg havde den sidste halve Snes Dage fulgt mine to Fremmede paa deres Spadsereture, paa deres Balkon og i deres Gondol. Det var bleven min fixe Idé; og den kostede mig flere Timers Nattesøvn og mange Stearinlys.

En Nat, mindes jeg, havde jeg siddet og skrevet. Gamle Erindringer vare dukkede op; mit Hoved brændte, og da jeg rejste mig fra Bordet, var mit sidste Lys brændt ned i Stagen. Jeg stødte Balkondøren op. Morgenen var lige i Frembrud. Paladsrækken og Kirken traadte saa alvorlige ud af Dæmringen, som om de vilde sige: Det er altsammen godt nok, men lad os dog nu en Gang se at blive klare over Tingene!

Jeg sugede den friske Luft ind i dybe Drag, gik tilbage til Bordet, føjede endnu noget til paa Papiret, og kastede mig paa Sengen med Tæppet over mig.

Jeg vaagnede ved at Dagslyset skar mig i Øjnene, samtidig med at min Ven ruskede i mig.

Du er uforbederlig. Hvornaar kom Du i Seng?

Jeg saa' mig omkring, fremmed for alle Omgivelser, sprang derpaa ud paa Gulvet og gav mig ifærd med Toilettet.

Flere Vers! sagde min Ven henne ved Bordet. Og han læste op.

Jeg hører i Natten den vuggende
Lyd af Venezias Vand.
Det kommer hid over
Med klagende Lyd.
Med mumlende Vover,
Som nærmer sig langsomt, dukkende
Under den buede Bro.
De kommer, som smaabitte Dværge
Fra Marmorpaladsernes Bjerge,
I Rader paa to og to.
De bærer en Byrde, de synger en Sang,
En Ligbegængelse er deres Gang;
Stemmerne slaa mig imøde:
Snehvide, Snehvide, Du døde!

Jeg øjner i Natten det blændende
Syn af et sovende Barn,
Med voksblege Kinder,
Med glattede Haar;
Det drager, det minder,
Det gør, at min Pande blir brændende,
Gør, at mit Hjærte blir Is.
Det rolige Strøg over Øjet,
Og Hænderne sammenføjet
Om Brystet, paa barnlig Vis.
Paa Barmen, som hæver sig kysk og ren,
En afbrækket, grøn Oleandergren; —
Hvi var det, Stemmerne løde?
Snehvide, Snehvide, Du døde!

Saa svinder i Natten det vigende
Kor af det vuggende Vand.
Det sortner hid over
For Vindenes Pust
Med skyndsomme Vover,
Som sletter, hinanden bekrigende,
Ud, hvad de tegnede før.
De drager, de smaabitte Dværge,
Tilbage til deres Bjerge,
Ind gennem Morgenens Dør.
Jeg sidder paa Tærsklen, forstandig og klog.
Men hvi kan et Syn fra en Æventyrbog
Saadan om Natten os møde: —?
Snehvide, Snehvide, Du døde!

Min Ven lagde Papiret ned i Skuffen, skød den langsomt til, drejede sig rundt paa Hælen, og gik et Par Gange op og ned ad Gulvet.

Hvorfor holder Du bestandig de Skodder lukkede? spurgte han endelig, og pegede paa Vinduet skraas overfor Balkondøren, hvor jeg hin Dag havde sét Adelaide staa ved sin Nerium.

Jeg holder ikke af dobbelt Lys i Stuen, sagde jeg Jo roligere Lys i Værelset, jo roligere Tanker.

Maaske. Det maa Du jo forstaa Dig paa! Men jeg synes forresten, at her trænges til Luft herinde; altsaa, hvis Du tillader . . . .?

Han aabnede Skodderne, og traadte et Skridt tilbage i synlig Overraskelse.

Hvad er der? spurgte jeg, dryppende af Vand.

Vore to Fremmede. Ved Jupiter, nu er de kommen paa Pulterkammeret. Blot de nu ikke ender i Antikvitetshandelen!

Er Du gal! raaate jeg, og fór til. Jeg lukkede Træskodderne, saa at der kun blev en Sprække aaben, og gennem dem saae jeg Jalusierne ligeoverfor mig oplukkede og de to Fremmede siddende paa Kanapeen under den gamle Hængelampe, omgivne af Værelsets hele besynderlige Udstyr.

Mere saa' jeg ikke. Men det forekom mig, at mit eget Værelse nu havde faaet en ganske særegen Betydning for mig, ligesom en Slags Skatkammer; og det første, jeg gjorde, var at forlade det, forat faa den Anden til at gaa.

Jeg kom hjem efter et Par Timers Tid, og alene. Jeg listede mig formelig op ad Trapperne, som En, der ikke har den bedste Samvittighed. Jeg mødte Adelaida; hun standsede og saa' ud, som om hun havde en Meddelelse at gøre mig. Jeg sprang hende forbi med et let Nik, traadte ind hos mig selv, og lukkede Døren af.

Saa gik jeg hen til Vinduet og tittede ud gennem Skodderne. Mit Hjærte bankede højt. Selv med det allerroligste Lys i et Værelse er man dog ikke ganske rolig i Tankerne, især naar man staar paa Lur.

Jalusiet stod aabent endnu derovre. Hun sad paa Kanapeen med Hænderne foldede over Knæet. Han gik op og ned ad Gulvet med Hænderne paa Ryggen. Endelig stansede han henne ved Vinduet med Ryggen vendt imod mig, og talte ind i Stuen. Hun rejste sig og kom hen til ham. Han glattede hendes svære, krusede Haar, og kyssede hende paa Panden, idet han drog hende ind til sig.

Nu hørte jeg tydelig Ordene, han udtalte; det var paa Tysk: Det nytter ikke, vi skyder det ud fra Dag til Dag . . . . Du véd, vi har ikke flere . . . . Og her er Ingen, som . . . . Nej, det maa ské. Er Du beredt?

Hun knugede sig ind til ham. Hendes Haar løste sig op ved Bevægelsen, og løb i Bølger ned over ham og hende. Det saae ud, som om de blev skjult af en glinsende Fontaine.

Pludselig slap hun ham, og de vendte sig begge ind imod Stuen.

Han skød Haaret med nogen Besværlighed tilbage paa dets Plads. Han traadte nogle Skridt frem paa

Gulvet, og hans Ansigt fik det urolige, spændte Udtryk, men fordoblet.

Nu saa' jeg, at der var kommen to Personer ind i Værelset, Majordomus og Giacomo.

Majordomus begyndte paa Fransk, og Giacomo faldt ind paa Italiensk. Stemmerne blev tydeligere og tydeligere. Den Fremmede svarede med nogle enkelte Ord; tilsidst stampede han i Gulvet og raabte højt: demain!

Endnu kom der nogle Forestillinger fra min Ven med Tandstikkeren, hvorefter han og hans Følgesvend trak sig ud af min Synsvinkel og sandsynligvis samtidig ud af Stuen. Den Fremmede stod med knyttede Hænder og saa' efter dem; derpaa gik han hen til hende. Hun græd.

Jeg trykkede Skodderne til, listede mig ud af min Dør, ganske som jeg var kommen, befandt mig nede i Gyden, og krydsede baade den og andre Gyder og Gader og Pladser op og ned, udenat jeg ret vidste, hvad jeg selv foretog mig. Jeg stod, syntes jeg ved Afslutningen af en af Livets mangfoldige Romaner, uden at jeg havde faaet fat i Begyndelsen. Ikke destomindre maatte der jo være en Begyndelse, men hvilken? Og var der ikke en Mulighed for, at jeg kunde paa en eller anden Maade træde til her, som Hjælper efter fattig Lejlighed; men hvorledes?

Holla, er Du endelig dér! Nu, saa skal vi ogsaa spise til Middag sammen idag!

Det var de schwabiske Malere. Jeg kunde ikke undgaa dem; og jeg tog mit Parti overfor det Uundgaaelige, og spiste sammen med dem. Det var i ethvert Fald friske, djærve Gemytter; jeg trængte til noget saadant; og jeg kunde dog intet udrette straks, ja havde ikke en Gang endnu faaet gennemtænkt, hvad jeg egenlig troede at kunne udrette.

Da vi havde spist, og gik over Marcuspladsen, stødte

min Ven Ludvig L. til os. Han maatte naturligvis med, men hvorhen skulde vi?

Der blev foreslaaet S. Èlena, og vi samstemmede alle.

Vi gik langsad Rivaen ud til Giardini Publici, den nydelige Have, der er anlagt paa Byens østlige Pynt. Midtvejs ude i Vandet, mellem den og Lidoen ligeoverfor ligger den lille Ø S. Èlena, med sit forfaldne Kloster. Jeg kendte Folkene derovre, en gammel Gartner med sin Kone og eneste Datter.

Adelaide var noget i Familie med ham. Hun havde saa længe talt til mig om dem og om den gamle Klosterhave, at jeg tilsidst lovede hende at tage med hende derover i Besøg. Jeg havde en Aften ved Vespertid ladet mig ro derover, med hende, forat sé Solen gaa ned bag de euganeiske Høje, der løftede deres violette Pyramider, langt borte, ivejret op fra det flade Fastland. Adelaida havde bundet mig smaa Buketter af Violer, og sunget sammen med den unge Pige nogle Sange for mig, melankolske, som de Omgivelser, hvorunder de blev sungne; og jeg havde ligget i Græsset og drømt; — thi drømmer man i det hele taget i Venedig, saa drømmer man i dobbelt Forhold ovre paa den øde Laguneø, hvor Vandet skvulper op ad de forvitrede Mure, og hvor Pinjerne suser under Aftenbrisen, Pinjerne, Cypresserne og Oleanderbuskene i den lille, overgroede Klosterhave.

Vi fik fat i en Baadfører, en gammel Bekendt af os, og gled henad det rolige Vand, over mod Øen. Efterhaanden som vi nærmede os den, blev der mere og mere stille i vor Barke. Den lille Ø spejlede sine Træer, der stod lige paa Nippet til Udspring, og sine Mure, der forlængst vare afflorerede, saa roligt ned i det blanke Vand. Man nænnede ikke at forstyrre.

Vi landede ovre paa den modsatte Side af den der vender ind imod Byen. Der var imod Sædvane

Besøg denne Eftermiddag. En Gondol laa og vuggede ved Landingstrappen. Gondolieren var der ikke. Jeg bad til Guderne, at det ikke maatte være Englændere, de kan forstyrre selv den bedste Aften.

Vi blev hilset med stor Glæde over vor Ankomst af de venlige Folk, og af — Adelaida. Hun var kommen derover om Formiddagen, fortalte hun, forat sé til den unge Pige, der havde Feberen. Adelaida saa' selv ud til at have Feberen idag, forekom det mig. Der er noget forunderligt ved disse Døtre af Lagunestaden. Den ene Dag sér de ud som Livet selv. Den næste Dag, som om de skulde forsvinde med den døde By. Hun var hyllet ind i et stort, rødt uldent Shavl, og hendes Ansigt var blegt; men de mørke Øjne straalede ud af det Blege, da hun gav os Haanden, og hun lovede straks, at hun skulde plukke Buketter til os.

Vi spurgte, om der var Besøg, og fik til Svar, at der var kommen en Herre og en Dame for lidt siden; de gik omkring i Haven, og havde ikke bestilt Vin.

Vi gik ovenpaa i Køkkenet. Der skulde smages paa en ny Sort Vin. Det varede ikke længe, saa var Lystigheden i fuld Gang foran den flammende Arne. Den ene Flaske Vin forsvandt fra Bordet efter den anden, til jeg endelig foreslog at flytte ned i Haven, nu da Solen var ved at gaa ned.

Den synkende Sols røde Skær faldt henover den ærværdige Pergola, hvorunder vi blev bænkede. Klosterets Korsgang laa med sine Søjler og Buer bag os, foran havde vi Havens mørke Trægrupper, og i Baggrunden det lysende Vand, Byen, de violette Bjerge og den pragtfulde, glødende Sol, der syntes at dykke ned i et Skydrapperi med alle de Farver, som en Tintoretto og en Paolo nogensinde havde raadet over, ja med lidt mere end det.

Det er intet Under, at de gamle Venezianere har været Kolorister! blev der raabt. En saadan Aften!

Kirkeklokkerne ovre fra Byen, hvoriblandt tydeligt kunde skelnes Campanilens malmfulde Tunge, begyndte at lade sig høre. Det duftede imod os fra Havens Blomster og fra de Buketter, som Adelaida havde plukket og lagt paa vort Bord. Jeg rejste mig, og slog et Slag omkring i Haven. Idet jeg bøjede omkring en Busk, stod jeg ligeoverfor — mine to Fremmede fra Hotellet.

Han havde sin Arm efter Sædvane om hendes Liv. De havde lige drejet sig bort fra Solen, blændede, som det syntes, af dens Straaler. Vi var saa tæt paa hverandre, at jeg nødvendigvis maatte tage Hatten af og gøre en kort Undskyldning, fordi jeg var løbet saa lige bus paa dem. Han genkendte mig, efterat have plirret lidt med Øjnene, og svarede til min Overraskelse, i en Tone af hjærtelig Forekommenhed og paa Tysk, ligesom jeg selv i min Forvirring havde tiltalt ham paa Tysk:

Ak, det er Dem!

Jeg havde heldigvis en Frase paa rede Haand, om den dejlige Aften, om Stedets Skønhed o. s. v. Han syntes virkelig oplagt til Meddelsomhed, og vi kom, udenat vi ret vidste hvorledes, i en Samtale, medens vi spadserede frem og tilbage i de krummede Gange.

Der var noget eget Elastisk og Oprømt over ham. Hun gik stille ved Siden af ham, og saa' kun nu og da op, svarede med et roligt Smil paa en og anden Bemærkning. Begges Ansigter var farvede af det blussende Skær, der meddelte sig ude fra Horisonten til alle Omgivelser. De saa', jeg maa bruge Ordet, forklarede, lykkelige ud i dette Øjeblik, og jeg begyndte allerede at nære nogen Tvivl om, at jeg havde sét rigtigt før.

Bliver De længe her i Venedig endnu? spurgte jeg.

Hun klyngede sig op til ham. Han saa' smilende ned til hende, og svarede efter en lille Pavse.

Jeg — vi har tænkt, at tage bort imorgen!

Altsaa dog imorgen! tænkte jeg, og vidste ikke ret, hvorledes jeg skulde fortsætte.

Er det Deres Venner der henne? spurgte han, og pegede gennem Gangen henimod Pergolaen.

Jeg forklarede ham, at der var en Landsmand af mig, en ung Læge, og desuden nogle sydtydske Bekendte.

Dansk altsaa! De taler ellers vort Sprog meget godt; thi jeg er ogsaa Tysk, som de vel har kunnet høre?

Han smilede atter ned til hende, og hun klyngede sig op til ham.

I dette Øjeblik faldt det mig ind, at bede ham smage i vort Selskab paa Gartnerens Vin. Vinen er meget god, forsikrede jeg ham leende; og det kunde maaske more Dem og Deres Frue den sidste Aften . . , i Landsmænds, eller delvis Landsmænds Selskab . . . .?

Han saa' spørgende paa hende, og derpaa med en lille undertrykt Bevægelse op paa mig:

Den sidste Aften! siger De. Nu ja, Deres Venner er glade, hører jeg; og hvorfor skulde vi ikke den sidste Aften være sammen med glade Mennerker, ovenikøbet, som taler vort Sprog, Mit Navn er . . . ja, jeg véd jo heller ikke Deres, og det er ogsaa ligegyldigt, forekommer det mig, paa Rejse, hvad man hedder. Hvis vi altsaa maa tage Plads hos Dem, saa skal de have Tak!

Jeg gik et Par Skridt i Forvejen, og hørte ham hviske til hende:

Ikkesandt, nu er det os ligegyldigt!

Vi sad bænkede sammen under Pergolaen. Adelaida havde bragt Lys ned paa Bordet, da Skumringen faldt stærkt under de høje Mure og de skyggende Træer. Selv sad hun sammenkrøben paa en Stol, og lod sine store, mørke Øjne dvælende hvile, snart paa en snart paa en anden af de lystige Skikkelser, og atter paa den fremmede Signora, der kun havde Blik for En og den

samme, og næsten ikke syntes at vide, hvor hun var. Malerne havde ganske gode Stemmer, og en af dem spillede med Færdighed paa Gartnerens Guitar, som han havde faaet Adelaida til at hente sig. Selv var hun ikke at formaa til hverken at spille eller synge. Hun undskyldte sig med, at hun var syg.

Den Fremmede drak Glas om Glas med os alle. Han viste sig at være en ypperlig Taler, og havde en Mængde morsomme Indfald. Jeg kunde dog ikke lade være at føle ligesom en underlig fremmed Luft, der af og til strøg hen over hans Oprømthed. De andre havde naturligvis ingen saadanne Fornemmelser; min Landsmand vidste endog at faa „Tizianshovedet" draget ind med i den almindelige Munterhed. Vinen var god, Aftenen smuk, Blomsterne duftede stærkere og stærkere, efterhaanden som Køligheden sank ned over Klosterhaven; Lysene viftede kun ganske svagt, og kastede deres Skær over alle disse Ansigter, der allesammen kun syntes at være Udtryk for Glæden, Glæden i Øjeblikket. Og saa rejste Malernes Forsanger sig, og sang, medens han akkompagnerede sig, hvad jeg her giver i Oversættelse:

Solen er sunken; dens Glød er slukt;
Vi vil ej for Natten græde;
Jeg kender en Port, den blev aldrig lukt,
Den aabner et Perspektiv saa smukt
Til evig Dag og til Glæde.
St. Peter staar ej ved Porten, men
Med klingrende Nøgler en Kældersvend,
Han spørger kun: Kan Du drikke?
Og dersom Du kan, saa kom ind, min Ven,
Det andet rager mig ikke!

Hatten i Haanden, Sandalen væk;
Det Sted, hvor Du staar er helligt.
Her sidder en Flok med forklarede Træk,
Og dypper en Skaal i en Purpurbæk,
Og øser et Maal sig forskelligt.

Og den, som tømmer det største ud,
Han kranses af Alle som Lagets Gud
Med Saligheds Krone om Panden,
Og skriver paa Tavlen et fyndigt Bud
Imens han endnu har Forstanden:

De gamle Bud og den gamle Lov
Fik Moses — saaledes sa'e han —
Dikteret til Israels Synders Behov,
Da Folket, træt af sit Teglbrændersjov,
Drog ind gennem Ørknen til Kanaan.
I Kanaans Floder flød Honning og Vin,
Men Israels Smag var kun lidet fin,
De drak, som de ikke burde;
Og Moses behandled dem som nogle Svin,
Og skrev — saa bøst, som han gjorde.

Her er en Lov til vort eget Tarv,
Dens Bud kan vi alle holde;
Vi hilser dens Ord, som en sachsisk Arv,
Vi rister den ind i vort Kød, i vor Marv.
Til Benene bliver os kolde.
En Wittenbergs Munk har skrevet den ned
En Dag, han af Prædiketonen blev ked;
Skal Munken vi lade i Stikken?
Nej, Kvinder og Vin er det Lovbud, vi véd,
Og begge gaar op i Musiken!

Vi lo alle, og applavderede Sangeren. Kort efter rejste den Fremmede sig. Han frygtede maaske for, at Munterheden skulde blive for stigende. Han fyldte sit Glas, hævede det højt, saaledes at Skæret af Lysene brød sig franeden op igennem den purpurmørke Væske, og sagde:

Paa den Kærlighed, der er sig bevidst, at den er Kærlighed, og som ender i Øjeblikket, forat kunne leve evigt i Øjeblikket! Jeg takker Dem, mine Herrer, for i Aften, — ikkesandt, Laura, vi takker for i Aften, og haaber, at Selskabet vil mindes os, naar vi er borte!

Han tømte sit Glas, og kastede det bag sig over Hovedet.

Vi gjorde alle ligeledes. Adelaida for forskrækket ivejret. Vi lo, og fulgte de Fremmede ud gennem den øde Forgaard til Landingstrappen, hvor Gondolieren stod i sin Hættekappe og ventede dem. De sprang i Baaden og gled bort i den stille, stjærneklare Nat, og Aaren skar sin lysende Fure gennem Vandet.

Jeg saa' efter dem. Gondolen var aaben, Kaleschen var taget af. Han havde Armen omkring hendes Liv, og hun laa lænet op til ham, med Hovedet mod hans Bryst.

Hvad var det egenlig, han sagde, før han drak? spurgte den store Maler.

Det var et nygift Par, som De jo vel kan begribe! svarede min Ven. Saadan noget siger altid den Slags Folk!

Vi blev endnu en Timestid paa Øen; saa tog vi ogsaa bort. Adelaida vilde ikke række os Haanden til Afsked. Jeg spurgte hende, om hun var skinsyg paa den fremmede Dame. Hun vendte sig bort og svarede ikke. Jeg vilde trøste hende; hun græd.

Da vi var kommen tilbage til Rivaen, skiltes jeg fra de Andre. Jeg vilde hjem og arbejde, sagde jeg. Jeg drev først en Stund omkring alene, men blev omsider ked af Sværmen paa Marcuspladsen og i Merceriaen. Jeg kom hjem paa mit Værelse, udenat have mødt nogen paa Trapperne. Jeg tændte Lys, og gik uroligt op og ned ad Gulvet, Jeg gik hen og kiggede ud gennem Træskodderne; jeg saa', at Jalusierne var lukkede derovre, men at der var Lys bagved dem. Jeg gik ud paa Balkonen, og saa' over til de Fremmedes Balkon. Lyset inde fra Værelset faldt ud paa Altanens Balustrade, men Ingen kom ud paa Balkonen. Jeg blev staaende og røg Cigaretter og saa' skiftevis ned i Kanalen og til Siden over til de Fremmede, indtil Lyset derovre pludselig slukkedes. Jeg blev saa forunderlig kølig tilmode derved, men gik derpaa med en rask Beslutning og en Vir-

ren med Hovedet ind i mit Værelse, hvor jeg klædte mig af og trak mit Ur op. Tiden var Midnat. Jeg hørte min Ven komme hjem derinde ved Siden af. Jeg vilde nødig i Samtale, og skyndte mig at puste Lysene ud og kaste mig paa Sengen. Medens jeg endnu laa og tænkte over Aftenen, fik jeg atter den samme underlige Fornemmelse, som da Lyset slukkedes derovre. Jeg foresatte mig med den sædvanlige menneskelige Bestemthed, at imorgen vilde jeg gaa derover, og ligefrem tilbyde de to Mennesker, hvis hele Skæbne paa en saa sælsom Maade var kommen til at ligge mig paa Hjærte, min Fortrolighed, mine bona officia i enhver Retning. Ja, jeg vilde endogsaa tillade mig, at disponere over min Vens Pung. Og saa faldt jeg i Søvn.. . . . . .

. . . . . .

Kære Frue. Jeg vil fatte mig saa kort som mulig. Jeg vil springe den næste Morgen over, hvor min Ven maatte derover i Hotellet i Egenskab af Læge, hvor Adelaida kom farende jamrende og hentede ham, hvor han kom tilbage, rolig, som det anstaar sig en Læge, med en lille, klar Glasflakon i Haanden, hvis Indhold han erklærede for at være „ægte nok". „Døden, sér Du, er saamæn kommen hurtig nok; han har vidst, hvad han købte, da han skaffede sig dette, og maaske for sine sidste Penge, thi hverken i hans Pung eller i hans Koffert fandt vi nogle. Og de saa' nydelige ud, beggeto, som de laa der paa Kanapéen. Du kunde virkelig godt være gaaet derover og have sét dem. Ikke Spor af nogen Dødskamp; Pst, væk!

Jeg vil springe den Dag over, og de næste, følgende; med Erklæringer fra Konsulen, Reklameringer, som intet Resultat førte til, og endelig Begravelse paa Konsulatets Regning ovre paa Kirkegaardsøen midt inde i Lagunen, mellem Venezia og Murano. Det forstaar sig af sig selv, at vi fulgte, og at Adelaida var med i vor Gondol. Følget var ikke stort. Der var Konsulens Gondol og vor

egen. Vor egen var helt betrukken med sort Klæde, og vi havde tændte Vokslys baade for og bag og en Gondoliere, som i den Anledning fik mine gamle, sorte Bukser og min Vens sorte Vest. —

Min Ven og jeg var netop kommen tilbage fra en forfriskende Udflugt i de euganeiske Bjærge, dem, som vi hin Aften havde sét i det Fjerne ovre fra S. Élena. Vi sad i Paduas berømte Kafé, og afhandlede ved et Glas Is med Marsala til, om vore to Fremmede havde været i deres Ret eller ej.

Lad os slutte Diskursen! sagde min Ven med sin uforstyrrelige Ro. Sligt sker; det har vi sét; og noget Lignende kan hændes igen. Man skal ikke kommentere det med Bemærkninger for eller imod; det bliver dog uden Indflydelse paa det Skete, og det vil ikke forhindre Gentagelsestilfælde. Skriv det ned, hvis Du har Lyst, — og hvis Du kan træffe Lokalfarven!

Jeg gik længe omkring med det, som med en summende Melodi i Hovedet. Jeg skrev det ned, forat befri mig for det. Nu, da det staar paa Papiret, forekommer det mig i ethvert Fald at knytte sig saaledes til Mindet om Venedig, at jeg ikke kan tænke mig Byen, uden tillige at tænke paa dette. Venedig er de Dødes By. Prøv selv at rejse dertil, og se om jeg ikke har Ret.

Holger Drachmann.

Den kinesiske Roman.

Dersom det behøvede noget Bevis, at Menneskene overalt paa Jordkloden ere ens, beherskede af samme Drifter og Lidenskaber, med samme Frygt og Sorger, saa vilde et saadant kunne hentes fra en Betragtning af de forskellige Folkeslags Literatur. For at føre et saadant Bevis vilde vor Tid være gunstig stillet; thi paa samme Tid som den igjennem enkelte udmærkede Opdagere (Livingstone, Barth, Baker) gjør Bekendtskab med Afrikas mest afsondrede Negerstammer, der endnu føre et primitivt Naturliv, har den aabnet Kina og Japan for os og gjort os bekendt med den Civilisation, som hersker der, og som for kun ét Aarhundrede siden med Lethed vilde kunne have rivaliseret med den europæiske. I Statsstyrelse, Statistik, Lovgivning og Literatur behøvede Kina ikke at vige Pladsen for de smaa evropæiske Stater, hvis „verdenshistoriske" Krige det med ophøjet Ro betragtede som provinsielle Stridigheder, imedens det beklagede, at man i Evropa ikke kendte det faderlige kinesiske Regeringssystem.

I sin bekendte Afsluttethed, der undgik ethvert Samkvem med Udlandet, udfoldede den kinesiske Civilisation sig og naaede en Blomstring, i hvilken den holdt sig i Aarhundreder. Det blev derved et aldrende Samfund, et stagnerende Folk, en afsluttet Udvikling, som

her aabenbarede sig, da den blev bekendt i Evropa. Det blev Alderens Særegenheder, Pedanteri, et tomt Ceremoniæsen, Vane, Indbildskhed, Selvforgudelse, Ladhed, som Enhver straks blev opmærksom paa. I Literaturen var det Tilsvarende Tilfældet; Barndomsalderen med dens Eventyr og heroiske Poesi var forlængst forladt; Historieskrivningens Tid var forbi, og Kineserne vare allerede fortrolige med „den moderne Poesi". Udtrykket for denne er Romanen, og da Evropæerne bleve nøjere bekendte med Kina, var Romanen forlængst lyst i Kuld og Køn hos dem.

Dog maa disse Betegnelser for Literaturens Udviklingstrin, hentede fra vore Begreber, ikke bogstavelig overføres paa Kina. Vi — med vor Oldtid i Rom og Athen — kunne skelne imellem den mytiske Tid og den klassiske Tid, hvor da Udviklingen blev afbrudt, og senere, idet vi fæste Blikket paa de moderne Nationers Udvikling, omtale den mytiske Tid, Middelalderens Tusmørke og den nyere Tid, i hvilken Literaturen, støttet paa Oldtidens Kundskabsskatte, hurtig overfløj den klassiske Udvikling for at naa til den moderne Poesi. I det ubevægede Kina er Inddelingen ikke saa bestemt. Fra den mytiske Tid indgik Kina paa Confucius's Tid i den klassiske Tid; men Confucius, hvis Religion kun er en Sædelære, udviskede netop den fra Evropa saa vel bekendte Sondring imellem Religion og Filosofi eller Tro og Viden; i Historieskrivningen indsneg sig Myter og Opdigtelser, begrundede i Mangel paa Kritik, som ikke kan drives under et Despoti, i nedarvet Agtelse for Forfædrenes Overleveringer, i en Indbildskhed, der tror alt Vidunderligt om sig selv og sit Folk, og endelig i den officielle Usandfærdighed, saa at Sondringen imellem Sagn og Historie, der er velbekendt i Evropa, er udvisket i Kina. Endelig er det heller ikke let at sondre Literaturens rent poetiske Frembringelser i bestemte Grupper, da den udviklede sig for 1500 Aar siden (medens Evropa

befandt sig i Barbari) paa et naivt Stadium, hvor det Eventyrlige, det Episke, det Beskrivende, det Lyriske, det Didaktiske, det Dramatiske, Alt løb sammen i Ét. Saaledes er det ældste lyriske Mindesmærke vel 3000 Aar gammelt, mange Dramer ere kun Dialoger og mange Romaner ere skrevne i Dramaets Form med moralske Iklædninger og Indledninger og med en Personliste foran, ligesom vore Dramer. Men heraf følger, at medens den klassiske Tids Værker ere let bestemmelige efter deres Natur i Evropa, ere de det ikke i Kina. Der bestemmes Klassiciteten efter Tiden, og alle Digtarter: Eventyr, episke Digte, Skuespil, mytiske Digte, filosofiske Skrifter, og endelig Romaner, findes iblandt dets klassiske Værker.

Som det gaar det enkelte Menneske gaar det de forskellige Folkeslag. I Ungdommen, da Fantasien er levende og Hjærtet er modtageligt for ideelle Følelser, og da intet Maal er for uendeligt for den let opvakte Viljeskraft, i denne Tid lytter det begærligt til Eventyr, Sagn, Sagaer, historiske Bedrifter, og i religiøs Henseende søger det Næring ved Mirakler, Legender og senere ved religiøs-filosofiske Undersøgelser, der ere anstillede fra ideelle Synspunkter. Men i Alderdommen stilles andre Fordringer. Da forlanger man at se Livet, som det er i Virkeligheden, røre sig med alle dets Hverdagsbegivenheder, hele dets Blanding af store Tildragelser og Ubetydeligheder, af Individets Kamp og Omverdenens Modstand, af Skæbnens Tilskikkelser og den egne selvbevidste Stræben, af Fejl og Dyder, af Held og Uheld, kort, det hele reale Liv: lidt Tilfælde, men intet Eventyr, lidt Sandhed, men ikke Historie, lidt Ualmindeligt hos Helten, men intet Epos, lidt Konsekvens, men ingen Filosofi, lidt Inspiration, men ingen Lovløshed, lidt af Alt, saaledes som Livet selv staar for Betragteren.

Derved bliver Romanen netop en Frugt, som Literaturen afsætter i de aldrende Samfund; den tilfredsstiller

Øjeblikkets Fordring ligesom den henter sit Stof og sin Iklædning hovedsagelig fra Øjeblikket, og den bliver derved et Udtryk for det selskabelige Liv til en vis Tid. Vi møde i den de Begreber, Anskuelser, Forestillinger, Livsvilkaar, som ere gældende til den bestemte Tid, da Handlingen foregaar. Naar vi nu sammenligne den kinesiske Roman med den evropæiske, træffe vi store Forskelligheder, der dog, hvor store de end synes at være, kun angaa Indklædningen, Formen; thi Indholdet er det samme, saa vist som samme Drifter, Begæringer og Lyster besjæle alle Mennesker, og saavist som alle Mennesker have en fælles Grænse for deres Viden og deres Kræfter. Og denne Sammenligning vil da ogsaa tjene til at vise os, hvor gennemgaaende, hvor universelle alle de os bekendte Hændelser, Følelser, Betragtninger, Ønsker, Idrætter ere, kort, hvor ens Livet og Menneskenaturen i Grunden er.

Vi ville i Sammenligningen især dvæle ved tre Grupper: de poetiske Udtryk, de almindelige Forestillinger og Begreber, og endelig de evropæiske og kinesiske Opfatningsmaader. Den første Gruppe viser os kun en intetsigende, overfladisk Forskel, den anden en Forskel, som vel synes karakteristisk, men ikke er det, den tredje tyder hen paa en virkelig Forskellighed; men det er selvfølgelig vanskeligt, at gaa systematisk frem ved denne Inddeling, da Grupperne stedse gribe over i hinanden. — Til Fremstillingens Eksempler benyttes udelukkende de to Romaner, som ere udkomne paa Dansk Ju-kiao-li eller De to Kusiner, 1858, oversat fra Fransk (1825), og Hoa-tsien-ki eller Det blomstrede Brevpapir 1871, oversat fra Hollandsk (1865). Den sidste er mest karakteristisk i Fremstillingen, da den i Udtryk og Vendinger saavidt muligt slutter sig til den kinesiske Original, den første er lettest tilgængelig for den almindelige Tilegnelse.

I.

Ved Læsningen af de kinesiske Romaner sættes vi straks ind i en tilsyneladende fremmed og ubekendt Verden. For vor evropæiske Dannelse, som staar paa Grækernes og Romernes Skuldre, er Perikles's, August's Antoninernes Tidsalder vel bekendt, i Kina er det Houngnouerne, Dynastierne Tsin, Soung, Han o. l., der nyde samme Omtale. I Evropa tale vi om Homer, Horats, Virgil, Tibull, som vi citere, i Kina er det Digterne Kaokiti, Poathsankiun, Jukhaï og Lithoïpe, der nyde samme Ære. Hunnernes, Goternes og Frankernes Rolle gives i Kina af Mantschurer, Tartarer og Rebellerne. Ligesom vi fordum indtil Overmættelse svælgede i Hentydninger og Allegorier til Oldtidens Myter om Venus, Kupido, Hymen, Diana o. s. fr. skriver ingen Digter i Kina nu uden at omtale den kyske Maanenymfe Tchang-ngo, hvem Kejser Ming besøgte i Drømme. Men forøvrigt gør deres Mangel paa en udviklet Mytologi, at overjordiske Væsener sjeldnere omtales. Derimod ere de tildels vidtløftigere i stedse at hente Eksempler fra de historiske (ofte fabelagtige) Personer. Saaledes gaar Sagnet om at henrykkes i Elverhøjen eller i Venusbjerget, eller om at tilbringe en Levealder hos de Underjordiske eller Alferne, medens det kun synes at være faa Timer, igen i Fortællingen om Liou-lang og Youen-lang, der i Aarene 68—76 e. Kr. kom til Wan-ling og der beværtedes af en Nymfe i en Grotte, hvorpaa de straks vendte tilbage, men da fandt deres Børnebørn i syvende Generation for sig. Som vi tale om Beatrice eller Heloise, tale Kineserne om Tsoui-ying, og alle vore Fortællinger om Elskere og Elskerinder, trofaste til Døden, om Kvinder, der modstode alle Tillokkelser, om Heltes Opofrelse for Ære og Pligt genfindes i Kina og citeres jævnligt. Ligesom vi citere Klassikerne, gøre Kineserne det, og i meget højere Grad end vi, og forstaas stedse paa Grund af den udbredte klassiske Dannelse. Denne Citeren

finder Sted i en overordenlig Grad, og fra denne skriver sig mangfoldige forunderlige Udtryk i det daglige Sprog, hvor disse Udtryk staa som Sindbilleder med en vis Betydning, der peger hen til en Beretning hos en velbekendt Forfatter. Saaledes betyder det „at lade En flyve over den østlige Mur", at forbyde Elskeren Adgangen til Sovekammeret, „at begære Himlens Nymfer", at begære en Kvinde, man ikke kan faa, „at høre til tredje Klasse af Menneskene", at være dum eller lastefuld, fordi Confucius delte Menneskene i den første Klasse, der bleve udmærkede uden Undervisning, i den anden, der bleve det ved Undervisning, og i den tredje, der ikke bleve det, selv ved Undervisning.

Den kinesiske Levemaade og Natur, der er saa forskellig fra vor, lader os hvert Øjeblik træffe ualmindelige Betegnelser og Udtryk, som man kun med lidt Vanskelighed vænner sig til ikke at undres over. Der anvendes af de højtstaaende Kinesere en stor Omhu paa deres Haver, hvor de med store Bekostninger udføre Kanalanlæg og bygge Klippepartier, og hvor de i rolig, uforstyrret Naturnydelse tilbringe deres bedste Øjeblikke. Gangene, som ikke rives, men fejes, slynge sig imellem Syrener, Aprikos- og Ferskentræer hen til Dammene, hvor enten Sølv- og Guldfisk lege i Overfladen, eller som ere bestemte til Lotusplanter, der atter nødvendiggør en grøn- og rødmalet Baad med Dragehoved i Forstavnen og klodsede Aarer, for at man kan plukke Blomsterne, enten den vellugtende hvide eller den pragtfulde røde, som er uden Lugt. Fine Blomme- og Piletræer omgive Dammene. Paa en enlig Høj staar et Morbærtræ eller en Elm, der minde om Døden og holde onde Aander bundne til sig; thi det er disse Træer, der plantes paa de kinesiske Gravsteder. Paa forskellige Steder findes Pavilloner med Fletværk af ungt Bambus med spidst Tag, Bjælder, Smaaklokker og Dragehoveder paa Bjælkeenderne, eller Kiosker med Piona Slyngplanter og Cloran-

thus og Muskusblomster udenfor til at udbrede Vellugt. Fra Drivhusene sættes overalt Roser, Amaranter, Asters og andre Blomster ud i det Frie i pragtfulde Porcellænsvaser. I Gangene spadsere Paafugle og Fasaner, Kakaduer og Papegøjer hænge i Bur paa passende Steder, og Svaler og Guldfinker flyve rundtomkring.

I Pavillonerne tilbringes en stor Tid af Dagen. Der drikkes The og Vin, der modtages Besøg, og for Gæsterne anrettes da et let Maaltid, saaledes som Høfligheden fordrer det. Da Kvinderne leve afsondret i Kina, nyde de fri Luft, Bevægelse og Udsigt i Haven og musicere paa Jaspisfløjte eller Luth med Jaspispinde i Kioskerne, hvis de ikke sidde og dovne med en Vifte i Haanden eller drømme ved at betragte de Indskrifter af Digte eller Ordsprog, hvormed Væggene ere prydede. Her er da ogsaa Lejlighed til at knytte Kærlighedsforbindelser, og i de to nævnte Romaner foregaar den største Del af Udviklingen i Haven, eller i „de indre Gemakker", Boudoiret, hvor Heltinden samtaler med sine Kammerjomfruer. Møblementet i et saadant er som overhovedet inde i Husene meget simpelt: en Seng, hvori den Skønne sover bag et Muskitonet og Silkegardiner, en lille Komfur eller et Bækken til at brænde Røgelse paa og sprede Silketæpperne over, en Puf, nogle Stumtjenere og Taburetter, et Spejl af Metal og et Toiletbord med Børster, Pomader, Pensler og Sminke. Vinduerne ere ofte af Gaze, og for Døren, som kun er en Ramme, er der Jalusier, som tillade Lys og Luft at trænge ind i Værelset. Her lever den unge Pige med sine Slavinder eller Kammerjomfruer, hvis Antal, naar hun er af høj Familje, kan stige indtil otte, her lærer hun at brodere, sy, spille paa Harpe og Luth, spille Dam, at sminke sine Kinder med Rødt og Hvidt, at male sine Øjenbryn, og her studerer hun Klassikerne og øver sig i at lave kunstige Vers. Klædedragten, som kan være pragtfuld nok, er simpel i sin Sammensætning og Tilvirkning, da den be-

staar i en Musselins Klædning og derover, indtil Knæene, en Silkekjole eller Atlaskklædning med vide Ærmer. En tætsluttende Dragt kendes ikke og vilde ikke taales for Velanstændighedens Skyld. Haaret, som først opsættes ved Giftermaalet, smykkes med levende Blomster eller emaillerede Guldblomster; et Par Armbaand og et Halssmykke fuldender Dragten, og naar saa Ansigtet er smagfuldt sminket, træder hun med Vifte i Haanden frem og er uimodstaaelig.

Som overalt ere Digterne i Kina Elskovens Præster og lære os, hvorledes Kinesernes Skønhedsbegreb udtrykker sig. Den Skønne betegnes som en Ædelsten og Perle, hvad der er let forstaaeligt. Underligere forekommer det os, at hun sammenlignes med Jaspis, men dette er et Sindbillede paa Dyd, Renhed, Fuldkommenhed og udmærkede Egenskaber, saa at det at sige paa Kinesisk: „han er Jaspis", ganske svarer til vort Udtryk: han er Guld værd. Vor Renhedsfarve er den hvide, men hos Kineserne udtrykkes det Elskværdige, Smagfulde og Yndige ved den røde Farve, saa at en kvindelig Fuldkommenhed i Kina kaldes „en rød Jaspis"; hvilket ogsaa er Navnet paa Heltinden i „De to Kusiner". Væksten skal være smækker som hos det unge Piletræ og Øjenbrynene fint buede som det smalle Pileblad, hvorfor det er almindeligt, at kalde en ung Pige for en smækker Pil. Denne Sammenligning bliver endnu mere træffende, idet den vraltende Gang paa de sørgeligt mishandlede Fødder sammenlignes med et for Vinden svajende Pileskuds Bevægelse. Fødderne selv med deres guldvirkede Halvstøvler benævnes for „gyldne Lilier". Skuldrene skulle være runde som Pæretræets Grene og Kinderne blomstre, ikke som Roser, men som Aprikos- og Ferskenblomster, saa at disse Udtryk igen selvstændig kunne betegne en ung Pige. Tales der om „Himlens Ferskenblomster", menes dermed Nymferne. Bleguer den Skønne, antager hendes Aasyn ikke Ligets Farve (blive bleg som

et Lig), men „Jordens“ eller „Efteraarets“ Farve, vredes hun, rynker hun sine „Foraarsbjerge“. Øjnene, der ere dybe som Havet, siges i Kina „at funkle som Kildernes Krystal“.

Kineserne ere maaske det mest klassisk dannede Folk paa Jorden, og har længe været det mest læsende, ligesom det er bekendt, at Aviser kendtes i Kina før de bleve udbredte i Evropa. Derfor staa Bøger i høj Pris hos dem; de fleste dannede Kinesere have et Bibliotek, og i dette modtages da de Besøg, der anmeldes fra Portneren, idet denne modtager den Besøgendes Kort og bringer det til sin Herre. Med mangfoldige Komplimenter, hvis Antal og Natur er bestemt af Ceremoni-Departementet, mødes da Herren i Huset og den Besøgende, og er det første Gang, at denne træder ind i Huset, frembærer han Foræringer. At komme med Tjener, til Hest, i Portechaise (Vogne bruges ikke) er selvfølgelig overordentlig fint, ligesom Opmærksomheden fordrer, at man klæder sig med Smag, hvad der er let gjort, da Dragten atter her er den vide Kjole af Silke eller Atlask med de vide Ærmer. I disse bærer man, hvad vi ellers bære i Lommerne, saasom Pakker, Papirsruller og Breve, og at de ere overmaade bekvemme til at udveksle Kærlighedsbreve med, turde være indlysende. Samtalen føres med udsøgt Høflighed, og et Tegn paa god Levemaade og Dannelse er det, at spække sin Tale med klassiske Citater og sindrige Vendinger. Hertil egner det kinesiske Sprog sig ogsaa fortrinligt, idet omtrent hvert Ord har forskellige Betydninger i og for sig, og forøvrigt ved Anvendelse og Sammenstilling kan tillægges et uendeligt Antal Betydninger. Kommer nu hertil, at Talen som hos alle asiatiske Folk er meget billedrig, vil man let kunne forstaa, hvor søgt og forunderlig særegent Sproget hos deres Forfattere maa forekomme os, uden at det dog er det i Hjemstavnen.

II.

I Romanerne fremtræde de forskellige Personer førende en Tale, der svarer til deres Stilling i Samfundet, saa at det i Almindelighed er let forstaaeligt. Kun de Lærdes „Solut-Stil" frembyder en Overflødighed af dunkle Vendinger uden dog derfor at være ophøjet. Overhovedet holder Stilen sig ligesom Tankegangen og det poetiske Indhold ved Jorden; her som paa saamange andre Punkter holde de adstadige Kinesere sig paa den gyldne Middelvej, „den ufejlbare Midte". Personerne tilhøre den velhavende Middelstand og Embedsstand, hvor der da imellem Øvrighedspersoner, Apotekere, Statsraader, Literater og lignende, indløber en enkelt særdeles begavet, fattig Student, en Spaamand eller Fysiognomist, eller en enkelt af de laveste Funktionærer. Et enkelt røverisk Overfald, et lille Krigstog til Tartarernes Land, en Navneforveksling og en Bortrejse fra en Provins til en anden frembringer Spændingen. Navneforvekslingerne benyttes meget og ere begrundede i, at de svare til Virkeligheden, da der til Kina med dets 200 Mill. Indbyggere kun gives 400 Familienavne. Derfor bruge ogsaa Kineserne til skarpere Betegnelse enten Kendenavnet, som Enhver giver sig selv ved Studeringernes Begyndelse, eller Hædersnavnet. I „De to Kusiner" forveksles saaledes Sse-yeoupe med Sse-yeoute. Ligeledes medfører Skik og Brug i Kina mange Rejser til „Hoffet", til Hovedstaden, for de Ældre for at faa Avdiens og komme til Naadens Sol, for de Yngre for at tage Eksaminer, og da Embedsmændene hyppigt forsættes fra en Provins til en anden, ere Rejser et af de Midler, der staa til Digterens Raadighed. Men Rejser, saaledes som man kender dem fra evropæiske Romaner, foretages ikke i Kina. Kineseren hænger ved sit Hjem, beklager den, der maa rejse, og anser den for en Daare, der gør det uden skellig Grund. „Den Rejsende spiser Vind og sover paa Vand." Overalt fremtræder et moraliserende Element i Frem-

stillingen, enten ganske naivt ved indskudte Bemærkninger, hyppigt da som Smaavers, eller i de Vers, der ligesaa kedeligt som intetsigende i en ældre Tid i Evropa indledede de forskellige Kapitler, f. Eks.:

„Af Vrede fødes ingen Lykke,
Velvilje findes ikke i en Fjendes Hjærte,
en prøvet Ven findes neppe i en halv Levealder
en Time kan avle et uforsonligt Had."

Ligesaa naivt skifter Scenerne: „Lad os nu ikke tale mere om Liangs Bedrøvelse, men hellere om Yao-sien", og dermed er Handlingen bragt et Skridt frem. En lignende Ubehjælpsomhed fremtræder i Udtrykkene, der ofte ere latterlig storslaaede: „Mine Indvolde ere tre Gange sønderrevne." — „Han stampede Saalerne ud af Skoene, slog sine Fingre itu og kastede sig ti Gange hulkende paa Sengen." — „Taarerne faldt strømmevis og afviskede hendes hvide Sminke" o. s. v.

Som overalt, er de to Hovedæmner for de kinesiske Romaner, at føre Helten til Ære og Lykke og Heltinden til et lykkeligt Ægteskab.

Vi udstyre vore Helte med ridderlige, ydre Egenskaber, et ædelt Indre, og lader da Helten forsøges i Verden i mere eller mindre indviklede Forhold, indtil han endelig efter Strid og Kamp, Fata og Eventyr havner i en smuk eller glimrende Stilling, i hvilken han da som oftest ved et Ægteskab med en fuldkommen Kvinde paa samme Tid vinder Rigdom og Skønhed. I Kina er Helten gerne en ung Mand, der ikke behøver at være smuk, rig eller ridderlig, men kun talentfuld. Han skal være en udmærket Kalligraf, „føre en zirlig Pensel", hvad vi vilde kalde at „skrive en smuk Haand", idet som bekendt det kinesiske Skrivetøj er en Porcellæns- eller Marmor- eller Lerplade, hvorpaa Tuskfarven rives, og en Pensel benyttes istedetfor Pen. Der findes ikke hans Lige i at gøre Vers, og „i 15 Minutter" digter han over opgivne Æmner til opgivne Rim. Ved sin

„blaa Lampe“ (en Tinlampe) studerer han Klassikerne med utrættelig Flid, og ved Eksaminerne kommer han øverst paa Listen og nævnes med Hæder. Der spørges ikke om Rigdom; thi Kineseren er forvisset om, at det sande Talent bliver paaskønnet, og at Videnskab og Digtekunst skænker sin talentfulde Dyrker Alt hvad Hjærtet kan begære. Med en god Eksamen „indskriver han sit Navn i Jaspissalen“ (det kejserlige Akademi, Hanlin Kollegiet), han „bestiger den gyldne Hest“, faar „Ærens Bælte“, kan bære „Dagens Silke“, hvad der Alt er Udtrykket for Doktor- og Mandarinværdigheden. Vil Forholdene det, bliver han ogsaa derved Gesandt, ja endog General og sendes mod Tartarerne, hvor han selvfølgelig udretter Vidundere af Tapperhed og List.

Al Modgang, han kan lide paa denne Ærens Vej, er let at se kun en kortvarig Modgang, da Principet jo er, at Talentet paaskønnes i Kina. Alle komme den talentfulde Yngling imøde, han faar Adgang til alle Huse, han „indlemmes i deres Gardiner“ o: han optages i deres Kreds, men ved Intriger mister han sin Plads og sættes tilbage. Det er saaledes i De to Kusiner, at da Helten afslaar at ægte Doktor Guos Datter, faar Doktoren ved sin Indflydelse Inspektøren ved Højskolen til at relegere ham, fordi han er „en stivsindet og ubøjelig Karakter, fuld af Tillid til sine egne Fortjenester og ubekendt med hvad Høflighed foreskriver.“ En anden Modgang er den, at man stjæler den talentfulde Digters Vers og for en kort Tid pynter sig med laante Fjedre. Det bliver selvfølgelig opdaget itide („vel er Ægget lukt, men Kyllingen kommer dog tilsidst frem“ er et kinesisk Ordsprog), og Helten kan trøste sig med, at han „kun har broderet paa sin Rivals Bryllupskjole“ uden at faa den færdig. Som Student omgaas han sine Ligestillede, unge Mænd af forskellig Begavelse, Nogle, der ogsaa digte og love „at hente Efteraarets Frugter før de ere modne“, Andre, der ere uden Anlæg og kun tænke paa

„Pærer og Kastanjer". Han gaar med Kaarde ved Siden og bor i „Sortekjolegade" o: Kannikestræde. Som Ældre omgaas han Øvrighedspersoner og Guvernører og lever for Vin og Poesi, hvilke Ting ere uadskillelige i Kina.

En endnu større Rolle end Ægteskabet eller rettere Vejen til Ægteskabet spiller i de evropæiske Romaner, spiller den i Kina. Det betragtes i Kina som „Livets vigtigste Sag", og man begynder at tænke derpaa, naar man er 20 eller 21 Aar. Pigens Alder er en 14 à 16 Aar, men paa Grund af Kvindens afhængige Stilling i Kina, lægges der kun ringe Vægt paa Pigen selv. Ægteskabet er Livets vigtigste Sag; thi endskøndt Kineserens Begreb om en Udødelighedstilstand kun er lidet udviklet, kunne de ikke udholde Tanken om at dø barnløse. Har han ingen Søn eller Sønnesøn, der hvert Aar paa hans Dødsdag kan udføre de lovbestemte Sørgeceremonier, føler han sig i højeste Grad ulykkelig. Han hjælper sig da hyppigt ved at antage sig en Nevø eller fjærn Slægtning som Søn, og har han en Datter, er det hyppigt sin Svigersøn („Platmave"), som han vælger til at afhjælpe sit Savn. Derfor har man ogsaa den største Medlidenhed med dem, der dø barnløse.

Børnenes Afhængighed af Forældrene gjør, at disse ofte i Barnets, især Pigebarnets, tidlige Alder afslutter Ægteskabet for dem. Hertil kommer ogsaa den Afsondring, hvori Kvinden lever i Kina, der medfører, at Ægtemanden sjælden har set sin Hustru forud for Giftermaalet, og at Slægt og Venner maa vælge for ham. Hertil benyttes da som Mellempersoner eller Koblere hvemsomhelst, men det er en Selvfølge, at jo højerestaaende et Sendebud man kan benytte, med desto større Glæde vil Andragendet blive opfyldt. En saadan Bestilling er da meget hædrende — selv Kejseren optræder som Mellemmand i Romanen —, og de Personer, der have gjort sig en Levevej af som Kommissionærer at kende alle giftefærdige Ynglinge og Piger — altsaa

især Matroner, da kun disse have Adgang til de indre Gemakker — indtage en vel anset Stilling.

Ægteskabet holdes højt i Ære, og de Ord, der have Hentydning til det og Kærligheden, ere mangfoldige. Efter en gammel Fortælling levede en Ungmø i et Kloster i et Kammer imod Vest, og afslog en Forbindelse med en Yngling, som boede imod Øst. Herfra har den Betydning udviklet sig, at „Vesten, de vestlige Kamre, o. s. fr." udtrykke enlig Stand, hvorimod „Østen" den gifte Stand. Derfor udtrykker „Solen staar i Østen", „Vinden fra Østen", „en Gæst fra Østen", at et Ægteskab er ifærd med at sluttes. Elskeren tilraaber Pigen, at hun dristig skal „springe over den østlige Mur", de unge Piger bede til „Østens Fyrste" o. s. v. Et andet, meget almindeligt Billede er hentet fra en Slags Krikænder, „Mandarinænder", der leve sammen Han og Hun, f. Eks. som vore Duer. Det samme er Tilfældet, ikke med Brevduen i Evropa, men med den lille spraglede kinesiske Brevgaas, og derfor sammenlignes den stakkels ugifte Ungersvend med „en enlig flyvende Gaas". Et andet Sindbillede tages fra Fuldmaanen. Denne er Tegn paa Fuldkommenhed, og derfor bliver den ikke fulde Maane et Tegn paa det, som mangler Noget for at blive helt, saaledes en Rejsende uden Familje, en Kvinde uden Mand og en Mand uden Hustru. Med stor Følelse kan saaledes en Yngling i Kina sige: „O, Pige! Lad den fulde Maane beskinne mig!" og svarer hun ja herpaa, da er Frieriet endt. Det forstaar enhver velopdragen Kineserinde. Et mere poetisk og søgt Udtryk er det, „at lade Føniksfuglen parre sig", der kun har hjemme i den højere Stil.

Forholdet imellem Yngling og Pige fremstilles ganske tilsvarende til Forholdet i Evropa, kun med den Forskel, som Kvindens afsondrede Liv medfører. I en Henseende staar den kinesiske Fremstilling højere, da man i den sjældent træffer de vel bekendte, maaske interessante,

men ofte afskyelige Forførelseshistorier fra den evropæiske Literatur. Foruden det, at de kinesiske Sæder tillader Manden at tage Medhustruer, turde den Ærbødighed, der næres for Ægteskabet, være en medvirkende Aarsag hertil. Det er en fast Tro, at Ægteskabet er bestemt i Himlen, og derfor begyndes det med Ofringer, og i sit tilbagetrukne Liv lærer Kineserinden Tugt og Sædelighed. Hun „lærer at bruge Naalen og studere de gamle Filosofer", hun véd, at „Kjoler og Haarnaale maa ikke tænke paa Vind og Blomster" ɔ: paa flygtig Kærlighed, og dybt og inderligt kan hun bede den himmelske Youi-lao om at være Kobler for hende og skænke hende en elskelig Herre; thi baade som Pige, Hustru og Enke hædrer hun Manden som Herre. Dette Overherredømme fremtræder ogsaa karakteristisk i, at Himlen er Symbol for det mandlige Princip og Jorden for det kvindelige Princip i Naturen, hvoraf da atter de Udtryk ere fremgaaede: „Jorden forener sig med Himlen" og „naar Jorden er i Nord og Himlen i Syd, dø Menneskene af Bedrøvelse."

Den hele Betragtningsmaade kan maaske lettest gøres anskuelig ved at skildre Forholdet imellem Elskerinden og Helten i „det blomstrende Brevpapir". Student Liang ser tilfældig Yao-sien i et Lysthus, hvor hun spiller Dam. Hun flygter forvirret, og Liang beskriver sin Elskov for Kammerjomfruen, der skal hente Dambrikkerne, men faar til Svar, at hendes Frøken er en ærbar Pige, som ikke vil vide af Narreri. Liang køber dernæst en Ejendom i den By, hvor hun bor, ved Siden af hendes Faders Ejendom, saa at Haverne støde sammen, aflægger Faderen et Besøg og rimer under dette paa et Vers, som Yao-sien har skrevet, med de samme Rim. Yao-sien opdager let den skjulte Mening i Versene og siger, at Liang vaaser og har faaet en naragtig og vanvittig Mund, at han kan vove saaledes at forfølge hende med sin Elskov, og at det vistnok er en meget letsindig Student, „en blomsterbegærende Gæst". Kammerjomfruen

mener, at det dog ikke er saa frygtelig en Sag at blive elsket, men Frøkenen svarer, at hun bedre véd, hvad der passer sig, og at hun ikke bør tænke paa Elskov. I glødende Udtryk og med stor Bedrøvelse, saa at „han græd sine Silkeærmer vaade", klager Liang i Haven sin Nød for Jomfruen, saa at denne fatter Medlidenhed med ham og fortæller sin Herskerinde, hvor inderligt hun er elsket. Yao-sien svarer da, at saa kan han jo sende en Mellemmand til hendes Fader, men at Sømmeligheden forbyder hende at tale mere derom. Disse Ord, der ere vel skikkede til at opmuntre Studenten, overbringes ham af den opvakte Jomfru, som med stor Finhed forudsiger ham, „hvis Frøkenens Hjærte ikke er koldt imod Dem, vil Skyen snart føres af Vinden op i Himmelrummet", idet Yao-sien betyder en Sky (forøvrigt ordret „Ædelstens Nymfe") og Liang betyder Vind. Jomfruen faar derefter sin Frøken overtalt til hemmelig at bese Studentens Have, men naturligvis træffer hun ham tilfældig der og kan ikke undgaa en Kærlighedserklæring, hvori han forsikrer hende om, at hans „Indvolde ere revne fra hinanden", at han ikke kan studere, at „hans Sengetæpper ere klamme og kolde", og at han bliver magrere med hver Dag, men hun svarer ham undvigende og skynder sig bort. Imidlertid har han dog gjort Indtryk paa hende, og Tanken om ham følger med hende i hendes Boudoir og foruroliger hende, da hun vel begynder at synes om ham, men ikke véd, om han er til at stole paa, eller kun er en letsindig og troløs Bedrager. Det er da ikke vanskeligt for den fiffige Kammerjomfru at mage det saaledes, at Frøkenen gaar ud i Haven i Maaneskin, og at Studenten da møder hende. Her giver Yao-sin efter for hans Bønner og aflægger Ed paa at ville elske ham evigt; Studenten bønfalder hende om „at beskinne ham fuldstændig", men hun nægter bestemt at føje hans Ønsker, raader ham til at se at faa Eksamen og beder ham vente taalmodig til alle Glæder og Nydelser

lovformeligt ere dem tilladte. „Student Liang ledsagede hende dernæst tilbage, og fire Sølv-Taarestrømme rullede samtidigt ned. Den Ene gik dybt bedrøvet tilbage til Boudoiret, medens den Anden med tunge Skridt begav sig hen under Piletræernes Skygge. De vare tilmode som to Mandarinænder, der, kastede frem og tilbage af Bølgerne, sittrende og forvirrede og ikke Herrer over sig selv, blive drevne til forskellige Steder.“ Efter tilstrækkelige Prøvelser og Adskillelsens Smerter blive de i Slutningen af Bogen lykkeligt forenede,

Denne Skitse lader i Sandhed, Naturlighed og Sømmelighed Intet tilbage at ønske, og Digteren raader ogsaa i de enkelte Partier over store Midler til at gøre Indtryk. Naar saaledes Elskerinden siger: „Jeg er opvoksen bag en skarlagenrød Dør og levede i et pynteligt Kammer uden at vide, at Kærlighedssmerter kunde gøre ulykkelig, men nu, da vi skulle tage Afsked, føler jeg, hvilken Elendighed, der bor i Skilsmissen,“ eller „omendskønt jeg ikke lovformelig er viet til Dem, saa bestaar dog Kærlighedspagten for Blomsternes Gudinde,“ saa skulle disse Udtryk vanskeligt overgaas af Nogen af vore Digtere, og uvilkaarligt mindes man om Christian Richardts Digt, hvori der staar:

Hvad skal til at fæste, hvad skal til at binde
To til hinanden, Mand til Kvinde?
— — — Han fæstede mig ved Maanens Skin,
Saa varmt da blussed min unge Kind!

Og hvor smukt siger ikke Helten: „Nylig besad jeg en utæmmet Hests Utaalmodighed efter at fjærne mig, men nu har Deres overvættes Venlighed gjort mig tam som Fuglen, der flyver omkring sin Herre!“

I en væsentlig Grad fjærner Ægteskabet i Kina sig fra det i Evropa, da det i Kina er tilladt at have Medhustruer, om end denne Ret langtfra benyttes saa meget som antaget, og Medhustruerne staa tilbage for den første Ægtehustru, indtagende en underordnet Stilling. Dette er

begrundet i, at flere end én Kone er en Luksus, som kun de Rige kunne tillade sig, og i den huslige Ufred, der nødvendigvis opstaar derved; thi Kineserne erkende selv, at „af 10 Kvinder ere de 9 skinsyge." Imidlertid raser Jalusien ikke saa barnagtig forstyrrende i Kina, som den ofte gør det i Evropa, og Digterne, som jo have den Forret at glide let hen over Virkelighedens Vanskeligheder, velsigne da ogsaa deres Helte med dobbelte Ægteskaber. Begge de omtalte Romaner ende paa denne Maade, og det er øjensynligt for Læseren, at der vilde mangle Noget, ikke blot i Heltens, men ogsaa i hans Hustrus Lykke, naar ikke Kusinen eller hendes Veninde delte den med hende. Digterens Ord ere fuldstændig tydelige: Lo Mengli, den ene Elskerinde, siger: „Hvis De, Sse—Yeoupe, fandt en Kvinde med lige saa megen Ynde, hvad vilde De da gøre?" Han svarer: „Naar man er rørt af Skønheden, kan man da have to Slags Følelser? Det vilde være ganske ligefrem, at jeg helligede hende den samme Tilbøjelighed." „Men," siger hun, „hvis nu den anden Pige, til hvem De bejler, ikke synes om en saadan Ordning af Forholdet?" Han svarer: „Hvor kan De tvivle? Naar har De hørt, at en dydig Pige nærer Skinsyge i sit Hjærte?" Lo Mengli er tilfredsstillet og siger: „Saa giver jeg Dem et Løfte. Himlens og Jordens Genier ere Vidne til vor Pagt, og før skal Havet udtørres og Klipperne falde sammen som Støv, end det Ord, jeg her tilsiger Dem, skal forsvinde."

III.

Den største Forskel viser sig i, at den kinesiske materialistiske, jordbundne Aand ikke let fortaber sig i Abstraktioner og overhovedet ikke tager nogen stærk Flugt, saa at det hele Indtryk, som man faar af den kinesiske Poesi, bliver et andet end det, som den evropæiske Digtekunst skænker os. Der mangler i den Fanta-

siens frie Flugt, Viljens stærke Spændkraft, Idealernes Lynglimt, den er mild, maadeholden, jævn, idyllisk, lidt tilbøjelig til at være sentimental. Kineseren sværmer i en uforstaaelig Grad for at spasere i en Have, opfyldt med Snurrepiberier, for at leve et roligt, ubevæget Liv, dyssende sig i Ro ved Naturskønheder og Blomster, drikkende The og Vin og skrivende Vers over opgivne Æmner eller med opgivne Rim. Det er en mild Ro han tilstræber, en daadløs Leven, og om ogsaa f. Eks. Ægteskabets Lykke smukt udtrykkes saaledes: „det er to hvide Hoveder, der vaage over hinanden," udtrykkes det ogsaa langt mindre poetisk saaledes: „Det er som om man hver Dag fik gul Suppe med Rødder paa."

Overalt træffes denne Livsanskuelse, der sigter efter et Vellevnet, om man end, som forhen vist, ikke er blind for at være Dyden tro. Det er saaledes en hyppig gentaget Leveregel, at „man skal fryde sig, naar Glædens Tid kommer, og ikke afholde sig fra at røve Ædelstene og stjæle Vellugt" ɔ: hemmeligt at have Elskerinder, et Udtryk, der skriver sig fra en totusindaarig gammel klassisk Beretning om, hvorledes en Sekretær hos en Minister blev opdaget at være hans Datters hemmelige Elsker ved den Duft, der udbredtes over ham af en sjelden Parfume, hun besad. „Man skal være glad i Livet; thi man er kun en Gang ung," er den søde Gift, som Kammerjomfruerne dryppe i deres Herskerinders Øren. De gamle Embedsmænd leve kun for Naturbetragtninger og Drømmerier i Lysthusene. Meget naivt ender ogsaa „Det blomstrede Brevpapir" saaledes: „Undertiden drak han Vin med sine to Koner i det klare Maaneskin om Natten, sommetider sade de sammen og skrev Vers. Ja! Vi kunne umuligt nævne alle de Glæder, som de nøde."

Denne udviklede Sands for Naturbetragtninger medfører ogsaa mange, lange og hyppigt trættende Naturskildringer, hvilken Overflod de nævnte Romaner dog

ikke fremvise. Men overalt i Digtene viser denne Sans sig, næsten som om Tanken og Følelsen ikke kunde gaa paa egen Haand. Vor Poesi fremviser ofte lange abstrakte Udviklinger og Digte, der synes „at mangle Kød og Blod", og i disse træffer man da kun nu og da et enkelt slaaende Billede fra den virkelige Verden. I Kina er det omvendt, der besynges den reale Verden med dens Regn, Piletræer, Brobuer, Tagrygge, og undertiden indpasses da en abstrakt Følelse i Billedet. Hvad der støder os i Digte som H. P. Holsts „O, lad dem flagre som de vil" eller i Chr. Winthers „Du er som Brød, det grove, fine," vilde netop i Kina udgøre deres Skønhed, og en Kineser vilde være henrykt over Digte som Oehlenschlægers: „Til min Tobakspibe". Til Gengæld vilde han ikke kunne nyde Digte som Baggesens: „Til Palmine", Schack Staffeldts: „Til Lilla" eller Chr. Winthers: „Til Een".

Forskellen vil blive mest tydelig ved at tage tre Digte i en ordret kinesisk Oversættelse og omsætte dem i almindelige Vers, i saadanne, der nærme sig mere til de kinesiske Vers, og i Prosa. Eksemplerne ere tagne fra „De to Kusiner", i hvilken Roman de benævnes som „uforlignelige, og ganske i de ældre Digteres Maner."

Nu er det den Tid, da Vestenvinden har hele sin Lethed og
Regnen sin største Mildhed,
En Morgenstund vil forvandle Træernes Knopper til Kviste.
Mine Følelser flyve hen i lette Vers, som Taagen, der farver
Broens Buer.
Saaledes er det med disse Grene, hvis Skygge bevæges af For-
aarets Pust.
Hvor jeg beklager dem, som arbejde for at fremdrage Guldet af
Jordens Skød;
Sneen, som nys faldt fra Himlen, er en ligesaa værdig Genstand
for vor Hu.
Hvis den vandrende Gaas spørger om Antallet og Udstrækningen
af mine Sting i Maven,
Saa lad den lære, at man lettere kan tælle Silkefnokket paa disse
Piletræer.

Dette Digt kunde vel gengives saaledes:

Foraarsdagen er mild og varm,
Træernes Knopper udspringe,
Aftenens Regn og Morgensols Dug
Det skjulte Liv nu fremtvinge.
Hjærtets Følelser svulme frem
I anende, urofulde Strømme,
Som Solen i Dugtaagen gyldenrigt
Lader tusinde Billeder svømme.
I stakkels Trælle, som Dagen lang
Arbejde under Suk og Møje,
Hæv dog Jer Tanke til Blomstens Liv
Og Solens Glans i det Høje!
O, flagrende Due! Ifald Du vil
Mine Tanker og Drømme kende,
Lær først at tælle Dugdraabernes Tal, —
Du kommer ej dermed tilende.

Det er den simpleste Tanke, der her aabenbarer sig, nemlig, at Hjærtet føler sit Foraar bryde frem med Naturens Foraar. „Vestenvinden" fremkalder i kinesiske Øren straks Forestillingen om det Modsatte af „Østen", og „Østen" er Giftermaalet, altsaa er „Vestenvinden om Foraaret" en frembrydende Kærlighed. — Slutningen paa Sammenligningen, at Alderdommen kan lignes med Efteraaret, fremtræder i det følgende Digt, forfattet for at prise et Astersflor, der omgav et Lysthus, hvor den gamle Pe søgte hen med ligestemte Venner for at skrive Vers, samtale og drikke Vin.

Yndige Blanding af Maanesne og Purpurrødt, af det gule Guld og den røde Lotus's Farve,
Hvilken Nymfe fra Skyerne lade Eder springe frem af de krøllede Blade?
Under Kiosken, som I pynte, skulde Graahovederne samtale alvorligt.
Pludselig opdager Øjet den røde Jaspis bag det viftende Jalusi.
Fred og Stilhed og Kølighed under de hængende Piletræer,
Genstanden for alle vore Ønsker, fører mig hundrede Mile bort.
Embedsforretninger stjæle vor Fritid. Kun liden Sødme smager jeg.
Hvorfor kan jeg ikke hele Dagen ligge paa mit Leje og gennemtrænges af Eders Duft?

Dette smukke Digt vilde vel i en mere tilgængelig Form ogsaa tilfredsstille Læseren. Man dømme selv:

Yndige Blomster, som hvide og glimrende, pragtfulde røde
Fremblomstre nu ved Naturens almægtige: Bliv!
Nu, da just Vinteren snart vil Blomsterne knuge tildøde,
Nu just begynde I stolt Eders skønne, fortryllende Liv! —
Her! Paa det Sted og den Tid, da Alderen skulde fortrolig,
Samlet i Vennekreds, tale med rige Erfaringers Røst,
Hæve I Eder med Glans, og kranse trindtom vor Bolig,
Sendende til os en Hilsen fra Ungdommens jublende Lyst. —
Atter jeg føler mig ung; thi atter I Tanken hendrage
Til den forsvundne Tid, da mig trylled' Skønhedens Glans,
Da jeg i brusende Lyst henlevede Ungdommens Dage,
Dengang min Elskte med Eder smykked' sig Haaret til Dans. —
Ungdomsdrøm! Atter Du svinder. Aarene kan jeg ej bøje.
Nu kalder Pligtens Gerning mig ud i det virkende Liv.
Dog, hvert et yndigt Møde med Eder, Smaablomster, skal føje
Til min Erindrings Krands en Blomst fra min Kærligheds Liv.

Det sidste Digt behandler et af Digtere ligesaa almindeligt benyttet Æmne, idet det er betitlet: „Den gamle Piges Suk".

„Foraaret smykker vore Veje med Blomster i pragtfulde Farver,
Glæden over at nyde Skuet tillokker Mængden af unge Piger.
Hvert Aar udfolde Blomsterne sig paany og visne atter.
En Pige gives der, som i Tavshed beskuer Blomsterpragten.
Hendes Tavshed fremkommer af en Tanke, Blomsterne har indgydt hende.
Denne Tanke, der fylder hende med Uro, er ukendt af Alle.
Hun mindes, at den lille Fugl er misundelig paa Nymaanen.
Hendes Haarfløje kappes allerede i Glans med Blomsterne.
Allerede klager hun over Efteraarsvindens tidlige Strænghed.
Det er nu ikke længer det smækkre Piletræs Vækst.
Dette Klædebon, hvis Rødme var saa frisk som Granatens,
Ligner ikke mere Ferskenblomsternes Friskhed.
Maaneder og Aar hengaa i Klage over forladt Ensomhed.
Hvorfor søger hun i Metalspejlet det Billede, som ikke er der?
Nabolavets unge Piger unddrage sig hendes Omgang.
Som en enlig Fugl er hun en Genstand for værdig Medynk."

Endskønt det næppe behøves at omskrive dette Digt, hvis Udtryk allerede ere noget modificerede, vil en Om-

skrivning dog gøre det mere velklingende og borttage det Stødvise, der findes i Sammenstillingen af de enkelte bestemt afrundede Sætninger: I Foraaret ile de unge Piger med Glæde og Elskov ud i Solskinnet for at hilse paa de unge Blomster. Hvert Aar udspringe nye; men en Pige er der, som bliver tavs ved at se dem. Hun skiuler sine Tanker for Alle; thi de minde hende om den Tid, da hendes Ungdom blomstrede. Hun føler allerede Alderens Komme og sukker over at have mistet sin smækre Vækst og lette Gang. Hvorfor stirrer hun i Spejlet for at søge et forsvundet Billede; Kindens Farve er falmet, og aldrig vil den blomstre frem igen som de unge Roser. Nabolavets Piger søge hende ikke mere, og hun vandrer ene sin Vej. Naar vi se hende, gribes vor Sjæl af Medynk og Vemod. —

Kinesernes Vers bestaa i Almindelighed af 7 Fødder. De anvende Cæsur og Rim, og det synes, som om en mere kunstig Versbygning kun findes i Digte, der skulle ledsages af Musik. I „De to Kusiner" siger saaledes Helten: „Til almindelige Vers udfordres kun at iagttage tvende Toner, den lige og den ulige, men i en Sang maa fire Toner udhæves, den lige, den ophøjede, den forlængede og den indadgaaende, idet man skælner imellem de klare og de dunkle Konsonanter." Den ældgamle „Versebog", som ethvert Barn lærer, har dog Vers af kortere Bygning og med den Ejendommelighed, at enkelte Ord for Rimets Skyld forandrer Udtale. Saaledes skal Fe-kao læses Fe-kou, og i Romanen opdages netop en Persons Uvidenhed ved at han ikke véd dette. En anden Mærkelighed er Paralelismen eller Sætningsrytmen, som vi kende fra det gamle Testamente, og som bestaar i en Overensstemmelse i Sætningernes Konstruktion, hvorved en vis Rhytmus indtræder.

Med Hensyn til Valget af poetiske Udtryk synes Kineserne at tilstede en større Frihed end vi, og navnlig at have optaget alle Genstande som tilladelige til An-

vendelse, naar kun Tanken udtrykkes. Vi sammenligne f. Eks. sorte Lokker med Ravnefjedre, Tænder med Perler, en hvid Skulder med Alabast. I Kina vilde der Intet være til Hinder for at sammenligne sorte Haar med Blanksværte, Tænder med Porcellæn og en hvid Skulder med fint Silkepapir. Det er atter den gamle, højtskattede Civilisations Frembringelser, der overvurderes, samtidig med at Naturens Uendelighed ikke tilfulde fattes. Forstanden er paa Højsædet, Følelsen og Fantasien ere Stedbørn. Deraf de forunderlige bratte Overgange fra høj Flugt til simpel Tankegang. Saaledes klager Elskeren sin Nød. Han er syg, elendig, utilpas og udbryder: „Mit Liv udslukkes, jeg tæres hen, jeg kan ikke faa en Smule Ris eller The igennem Struben, og havde jeg endog Lammekød og Vin, hvem skulde jeg byde det?“ Men atter træffer man da Udtryk og Vendinger, der ganske kunne sættes ved Siden af vore bedste Digteres. Elskerinden klager: „Jeg vil hellere ligge under Græstørven, omgiven af Aftenskumringen“ (Schack-Staffeldt), „Kærlighedstanker ere i Sandhed vanskelige at forsage eller adsprede“ (Ingen Ild, ingen Brand kan flamme saa hed, som hemmelig Elskov, den Verden ej véd), „Menneskene begære det Skønneste paa Jorden og det Bedste af Himlen“ (Goethes Faust), „Bien flagrer om Træet og Myren trænger ind i Blomsterbægeret“ (Chr. Winther),

„Opfostret i Studium af tusind' forskellige Værker
Er man med Penslen i Haanden lig Guderne.
Ydmyghed maa derfor ikke altid regnes blandt Dyder;
Geniet afstaar ikke Palmen, som tilkommer det!“

(hvad der godt svarer til Goethes bekendte Ord: Nur die Lumpen sind bescheiden.)

Overhovedet vil den kinesiske Poesi med Rette kunne sættes ved Siden af den evropæiske, naar man ser paa Kærnen og ikke paa Skallen, og det saa meget mere, som Forskellen imellem dem for en stor Del er den,

som findes mellem Klassiciteten og Romantiken. Indholdet er Kærnen, Formen er kun Skallen, og kun den, som i Poesien ene tiltrækkes af Formen, vil føle den frastødende. Som Eksempler paa den store Overensstemmelse ville vi foruden de alt anførte meddele nogle kinesiske Ordsprog og Talemaader: At slaa Vand paa en And — Man kan ikke flaae to Huder af samme Ko — Blive Rødderne tilbage, gror Ukrudet op igen — Letsind er Moder til Uredelighed — Alderdom og visne Blomster kan ikke oplives ved noget Middel — Den, som arbejder med Smerte, vil spise med Glæde — En fed Høne faar fede Kyllinger — Vel er Ægget lukt, men Kyllingen kommer dog tilsidst frem — Den, som bekæmper sig selv, vil være lykkeligere end den, som strider mod Andre. I disse Ordsprog aabenbarer sig samme Livsanskuelse som hos os; thi „alle Mennesker ere ens og kun Opdragelsen gør dem forskellige", siger Kineserne, og dyb Tænken over Livet og dets Vilkaar maa føre Alle til samme Maal, saavist som Himlen er alt det Skabtes Maal. Jo dybere Forstaaelsen er, jo mere bekendt forekommer det os, som vi træffe paa, og af Læserens Dom om følgende morsomme Fortælling i „Det blomstrede Brevpapir" vil det afhænge, hvorvidt den kinesiske Roman vil byde ham Nyhedens Interesse eller ej:

Tchoang-tsz vandrede engang, hensunken i Tanker, ved Foden af et Bjærg og kom pludselig til en Mængde Grave. I filosofiske Tanker om Døden, der gør Fattig og Rig lige, kom han til en ny Grav. Ved Siden af Graven sad en ung Dame i sin hvide Sørgedragt, holdende en hvid Vifte i Haanden, hvormed hun viftede Graven. Tchoang-tsz spurgte hende om Grunden til denne besynderlige Handling, men Damen gav intet Svar og lod kun nogle Taarer falde, saa at den Lærde tænkte, at hun af Skamfuldhed var forhindret fra at tale. Endelig sagde hun: Jeg er en Enke, som sørger ved

min Mands Grav; han er død for kort Tid siden. Min Mand holdt meget af mig og sagde til mig paa sit Dødsleje: „Elskede Hustru, dersom Du nogensinde tænker paa at gifte Dig igen, saa besværger jeg Dig, i det Mindste at vente saa længe, til min Grav er tør.“ Men da det synes mig, at Jorden paa denne nyhakkede Grav ikke hurtigt vil tørre, saa har jeg begyndt at vifte den, for at faa den hurtigere tør.

August Wolff.

Natur og Aand.

Natur er et Begreb, hvorved der fra Begyndelsen af har klæbet stor Uklarhed; og i vore Dage er det særdeles almindeligt at tale om Aandens Natur og om Naturens Aand. Desuden bruger man nu og da Udtryk som Naturaanden eller den i Naturen skjulte Aand eller Aandens Naturgrundlag. Dertil kommer endnu Begrebs- eller Udtrykssammenstillingen: Materie og Sjæl.

Allerførst tør jeg vel regne paa, at man vil indrømme Rigtigheden af følgende Definitioner: Natur er Indbegrebet af alle Bevægelser som kunne iagttages. Rigtignok kunne Atomernes Bevægelser, Æterens etc., ikke virkelig iagttages; men vi tænke os dem dog saaledes som om de kunde iagttages, i Fald vi havde de dertil egnede Organer eller Redskaber. Vi tænke os dem ganske paa samme Maade som de Bevægelser, der kunne sanses, nemlig som en ved en Kraft frembragt Stedforandring, der sker i et Maal af Tid. Natur er altsaa ene og alene legemlig.

Aand er Indbegrebet af alle de Kendsgerninger, der i og for sig ere utilgængelige for Sanseiagttagelsen, og som kun middelbart ogsaa lade sig iagttage ved Hjælp af Sanserne, naar og for saa vidt som de spores i Legemverdenen. De aandelige Kendsgerninger i og for sig eksistere altsaa ene og alene i Bevidstheden og for Selvbevidstheden; for en Andens Bevidsthed kunne de kun

eksistere middelbart. Selv om den videnskabelige Forskning tvinger os til at anerkende aandelige Tilsyneladelser som ubevidste, maa vi dog forestille os dem saaledes som vi vilde tænke os dem, hvis de vare umiddelbart bevidste.

Materie og Sjæl ere fuldkomment golde, abstrakte Begreber, som blot pege hen paa Hullerne i vor Erkendelse. Det første betegner Grundprincipet for alt Naturligt, det andet Grundprincipet for alt Aandeligt. Men derved henstaaer dog det Spørgsmaal uafgjort, om ikke Aanden saavelsom Naturen udspringer fra Materien og saaledes er en Maade, paa hvilken denne virker og viser sig, eller om maaske omvendt Naturen er en Tilsyneladelse af usanselige Principer.

Spørgsmaalet om Materie og Sjæl er her fuldkomment værdiløst for os. Disse Begreber stille ikke Naturen og Aanden i et klarere Lys for os og gøre dem heller ikke tilgængeligere for Erkendelsen. Man har stillet dem op som Principer, der skulde ligge til Grund for alle naturlige og alle aandelige Kendsgerninger. Men man kan ikke udlede noget af dem; thi de ere fuldstændig indholdsløse. De indeholde ikke Andet end de Muligheder, som antages at ligge til Grund for den forhaandenværende Virkelighed.

Det er nu ikke alene et Spørgsmaal, om Antagelsen af disse Muligheder er berettiget, men det viser sig ogsaa, at de to Begreber ere tomme logiske Abstraktioner af Kendsgerningerne. Det staar imidlertid fast saavel for Dualister som for Monister, og det hvad enten de sidste hylde det materielle eller det intelligible Princip: at Natur og Aand som to Kredse, indenfor hvilke alle tænkelige Kendsgerninger grupperes, ere absolut skilte fra hinanden, hvor meget de end bestandig gribe ind i hinanden. I enhver Fornemmelse som i enhver animalsk Bevægelse indeholdes Natur og Aand samlede, men dog skarpt adskilte.

Imidlertid er det os lige saa vanskeligt at betegne Forskellen imellem Aand og Natur som vi ere sikre paa at den eksisterer. Grunden til at Overbevisningen om denne Forskel paatrænger sig os med saa uafviselig Sikkerhed, er den, at Natur og Aand aldeles ingen Sammenligningspunkter have; de naturlige og de aandelige Kendsgerninger have slet ingen Kendemærker til Fælles. Men heraf følger med Nødvendighed, at man heller ikke kan sige, hvad der skiller dem fra hinanden. De staa ikke sideordnede under et fælles Almenbegreb i hvilket begge gaa op, medens dog hver bevarer sin Særegenhed; de kunne kun sammenfattes i et fuldkomment indholdsløst Begreb som Kendsgerning, Noget, og deslige. De have altsaa intet fælles Grundlag, paa hvilket der kunde bygges en Adskillelse. Man er ikke hjulpen ved at der siges, Naturen er materiel, legemlig, Aanden derimod sjælelig; det kunde kun hjælpe, hvis det var muligt at forestille sig noget ved Ordene Materie og Sjæl.

Jeg har nylig defineret Natur som det der kan iagttages gennem Sanserne, Aand som det der ikke kan sanses. Dermed er det sidste Begreb imidlertid kun negativt bestemt, medens det første snarere bliver afgrænset end bestemt ved Kendemærket Sanselighed. Og her viser sig Vanskelighedens Rod. Det Kendetegn, hvorved vi nylig vilde definere Naturen, indeholder noget Aandeligt: den Egenskab hos Naturen, at den kan sanses, gøre vi til dens Grænse, det vil sige, vi afgrænse Naturen efter dens Forhold til Aanden. Men Aanden er kun bestemt som Naturens Negation. Selv om den imidlertid var tydeligere bestemt, synes det dog intetsigende at ville afgrænse eller bestemme et Væsen ved den Betydning det har for sin Modsætning, altsaa ved dets Forhold til noget Andet. Men hvad er Naturen i og for sig, naar man ser bort fra den Egenskab hos den at kunne opfattes af Aanden? Dette Spørgsmaal finder intet Svar, fordi det ikke lader sig stille. Naturen i og

for sig — derved maa forstaas Ophævelse af Forholdet mellem vor Tanke og Naturen, altsaa Seen bort fra den. Men i saa Tilfælde, naar jeg ser bort fra Naturen, véd jeg Intet om den, véd ikke at den er til. At tænke Naturen i og for sig vil sige at tænke sig den som ikke eksisterende, eller slet ikke at tænke den.

Vi sige, at Naturen toner, lyser o. s. v. Men Tone og Farve er noget Aandeligt; og findes der ingen Aand, eksisterer der hverken Tone eller Farve. Naturen i og for sig er hverken lys eller mørk etc. Blomsten eller Fuglen i og for sig er hverken rød eller blaa, hverken hvid eller sort, hverken syngende eller stum. Naturen er kun saaledes som den viser sig for vor Aand; ser jeg bort fra denne dens Maade at vise sig paa, saa ser jeg bort fra selve Naturen, og den eksisterer da ikke mere for mig. — Man kunde imidlertid mene: Jorden eksisterede jo dog førend der fandtes levende Væsener paa den; det er sikkert. Hvorledes var den altsaa den Gang? Solen skinnede jo dog paa den; altsaa hvorledes saa' den ud? Der maa have været Lys og Skygge paa den; Havet har bruset og Stormen tudet ligesom nu. Eller var det maaske ikke Tilfældet? Ganske sikkert, hvis vi tænke os vore Øjne og Øren til Stede paa den daværende Jord som Vidner. Tænke vi os ikke dette, saa er det blot Ordlyd uden Mening at spørge: hvorledes var Jorden førend der eksisterede iagttagende Væsener paa den? Thi i saa Tilfælde tænke vi os slet ikke Jorden.

Men vi kunne jo ogsaa spørge: hvad er Jorden med Alt hvad der hører til den, naar vi se bort fra dens Indvirkning paa vort Øje og Øre? Derpaa synes Fysiken at give Svar: Hvad der forekommer Dig at være Tone og Farve, er da kun Legemernes Svingninger. Ere da disse rent og absolut mekaniske Processer, denne legemlige Bevægelse, ikke Naturen i og for sig, Tingen i og for sig? Nej! thi kun fordi vi ved vort Syn, ved vore Følelsesindtryk, ved Fornemmelsen af vort eget Legemes

Bevægelser bringes til at tænke os en legemlig Bevægelse i Rummet og i Tiden og endelig en bevægende Kraft, kun derfor viser Naturen sig endnu bestandig for os som Bevægelse, naar vi se bort fra Tone og Farve. Se vi derimod helt og holdent bort fra os, fra Aanden, saa forsvinder al Væren, al Natur i Intet, og Intet bliver tilbage, selv ikke Bevægelsen.

Det er altsaa sikkert: Alt hvad vi tænke os ved Natur, er et Produkt af vor Aand. Natur eksisterer kun for saa vidt og saaledes som Aanden optager den i sin Bevidsthed eller skaber sig den. Og set paa denne Maade er Aanden uimodsigelig det Primære, Naturen det Sekundære. Mennesket kan ikke tænke anderledes.

Fortabe vi os nu med Nødvendighed i den absolute Idealisme? I Fald Naturen kun eksisterer i Forhold til os ved Aanden, har den da ogsaa kun ved den Tilværelse og Virkelighed? Er den gennemgaaende og i enhver Retning et Produkt af Aanden? Vi skælne sædvanligvis imellem Tænken og Væren. Vi skælne imellem en blot tænkt og en virkelig Løve, skøndt vi alligevel mene, at vi aandeligt taget have frembragt saavel den ene som den anden. Men dog er kun en af dem virkelig; og denne vilde være i Stand til at æde os, mens vi laa i den dybeste Bevidstløshed, altsaa uden at vi skabte den aandeligt, hvad der ikke lader sig sige om den blot tænkte Løve. Dette er en haandgribelig Gendrivelse af den absolute Idealisme.

I sin rent teoretiske Form er Spørgsmaalet dette: Da Alt hvad vi vide er er aandeligt Produkt og som saadant i os, hvad bevæger os da til at tale om Noget, der er Andet end os selv og vor Aand? Noget udenfor os, der er Realitet og uafhængigt af os? Cogito, ergo sum indeholder en uberettiget Slutning. Berettiget er kun Sætningen: Jeg tænker, altsaa er min Tanke. Men hvormed er det bevist, at der findes en selvstændig eksisterende Ting, der svarer til det Objekt jeg har

dannet i min Tænkning? For at besvare dette Spørgsmaal, maa man tage tre Punkter i Betragtning.

For det Første. Aanden, der, som vi nylig saa', producerer Naturen, er paa den anden Side saa afhængig af denne, at den ved fuldkomment at se bort fra Naturen, vel lader denne synke ned i et Intet, men tillige derved ophæver sig selv; den hører op at tænke. Thi i saa høj Grad er Naturen al Tænknings Forudsætning, at man kan sige: uden Erfaring skaber Aanden hverken et Indhold eller en Form, og det hverken i Tænkning eller i Praksis eller i den kunstneriske Produktion. Det er altsaa Aanden, der synker ned i Intet, saa snart den ser bort fra Naturen. Der bliver end ikke selve Abstraktionen eller Tænkningen tilbage. Thi en Tænkning, som ikke tænker Noget, er slet Intet. Lige saa lidt bliver der nogen Ide tilbage, thi der gives heller ikke nogen Ide, som ikke staar i Forhold til Naturen. Sædeligheden f. Eks. er ogsaa utænkelig uden Natur. Man kunde endelig se bort fra den virkelige Natur og sætte en selvskabt, fantastisk i dens Sted. Forsøg det: dette Selvskabte vil ikke alene være meningsløst, men ene og alene sammensat af Elementer, som vi have laant fra Naturen.

Det andet Punkt er at vi, naar vi er borte fra en Genstand, ikke føle vore Sanseorganer sat i Bevægelse paa samme Maade ved den blotte Erindring om den, som det sker, naar den er til Stede. Om vi skulle anse noget for realt eller blot indbildt, afgøres først og fremmest af vore Sanseorganer. Ere de saa sygeligt forandrede, at de kunne afficeres paa samme Maade af en Genstand, enten den er til Stede eller ikke, saa have vi ogsaa mistet et Middel til Erkendelse, som vi i sund Tilstand med Sikkerhed kunne stole paa. Strækker Sygeligheden sig ikke længere, saa er der rigtignok alligevel en Mulighed til at skælne imellem det Virkelige og det Uvirkelige. Vi fordre nemlig, at vore Organer skulle stemme

overens i deres Udsagn. Dersom f. Eks. vort Øje og Øre foregøgle os, at en Person er til Stede, saa belærer vor Følelsessans os om vor Fejltagelse. Men dersom samtlige Organer, saaledes som det sker i Drømme, forene sig til overensstemmende Udsagn, kan kun den videregaaende Refleksion lære os, at vi tage fejl. Det som vi anerkende som virkeligt, staar i Sammenhæng med vort Erfaringshele, med Alt det vi kalde vort Jeg, d. v. s. Alt det som udgør vor umiddelbare Bevidsthed. Nøjagtigt taget staar Alt det som i Øjeblikket er til Stede for os, i Forhold til Alt det som ikke er til Stede og som vi antage befinder sig et andet Sted. En Ting er her, fordi en anden ligeledes er tæt herved og atter en tredje hist borte, hver af sin Aarsag og efter sin Bestemmelse; og saaledes kan en Ting ikke være her, men maa være et andet Sted, fordi der her er Noget, som fortrænger den og hist noget Andet, som tiltrækker den. Endvidere: vi leve ordentligvis ikke blot i det nuværende Øjeblik; vi have tværtimod, hvad vi end i Øjeblikket foretage os, ved Siden deraf i os en tydelig Bevidsthed om, at det f. Eks. i Dag er Mandag, i Gaar var Søndag og i Morgen vil være Tirsdag — d. v. s. at vi have foretaget os dette eller hint og ville gøre dette andet, at vi ere paa dette Sted af den og den Grund og i den og den Hensigt. Sammenhængen i vort Jeg er bristet i Drømmetilstanden. I Drømme kunne vi altsaa ikke skælne imellem disse Billeder og Virkeligheden, men vel saa snart vi vaagne.

Det som sætter os i Stand til i vaagen Tilstand at skælne mellem noget blot Indbildt og noget Virkeligt, er altsaa den Sammenhæng, der findes imellem alle vor Erfarings Led, eller mellem den enkelte Erfaring og vort Jeg. Paa denne Maade bliver det Middel, hvorved vi erkende, om der kun finder en subjektiv Bevægelse Sted i os, eller om vi opfatte noget Objektivt, altsaa selve Kriteriet paa Objektivitet og Sandhed, altid absolut

subjektivt. Kendetegnet paa det Sande er ikke Subjektivitetens Overensstemmelse med Realiteten men med sig selv.

Det tredje Punkt er følgende. Vi vide at vi ikke umiddelbart ved vor Vilje kunne sætte vore Sanser i Bevægelse, at denne Bevægelse, naar den er til Stede, ikke er fremkaldt af os, og at vi passivt og uundgaaeligt ere hjemfaldne til den. Vi vide derhos, at de Maader, paa hvilke vore samtlige Sanser og derved fremdeles vor Bevidsthed sættes i Bevægelse, vise en regelmæssig urokkelig Sammenhæng, som ligeledes afhænger af os. Vi vide f. Eks. at naar vi se en Genstand paa en bestemt Maade, kunne vi først berøre den, naar vi nærme os tre Skridt og strække Armen i en bestemt Længde; at vi iagttage nogle Genstande naar vi vende os i en, andre Genstande naar vi vende os i en anden Retning o. s. v. Alt dette erfare vi som noget Uforanderligt, noget af os Uafhængigt, i hvis Midte vi ere stillede; og ensartede Forhold foranledige bestandig ensartede Erfaringer.

Heraf slutte vi, at Naturen, der sættes af vor Bevidsthed, ikke er en vilkaarlig Frembringelse af vor Aand, men at vi derimod ere tvungne til at sætte en saadan Natur. Eftersom vi ikke sætte den efter fri Vilje, men fordi vi ere tvungne dertil, mærke vi ogsaa lejlighedsvis, at vi have antaget og formet den paa denne eller hin Maade uden tilstrækkelig Grund, med fejlagtigt Overlæg og altsaa urigtigt; efter modent Overlæg se vi os da nødt til at opfatte, d. v. s. forme Objektet paa anden Maade. Allerede derved men navnlig ved den Omstændighed, at vi dog i Virkelighed besidde Evne til at beherske Naturen og dens Kræfter, til at lede disse Kræfter i denne eller hin Retning, at hæmme eller forstærke dem paa et bestemt Sted efter vore subjektive Formaal — ved alt dette bevises det, at naar vi sætte Naturen eller danne os en Erkendelse af den, maa det ske i Overensstemmelse med noget Andet end vort Jeg,

og det vil sige, at der gives en Realitet, som opfattes af vor Aand.

Naar vi altsaa sige, at vi begribe eller opfatte en Ting, at vi danne os en Anskuelse af et Objekt, saa maa det ikke forstaas som om Tingen eller Objektet eksisterede færdigt i sit bestemte Begreb, som om det stod for os og passivt tog imod vor Opfatten og Betragten. Den Form, hvori disse Ordsammenstillinger fremtræde, har tværtimod samme Betydning som naar vi sige: at skrive et Brev, at bygge et Hus. Der staar ikke noget Hus, som bliver bygget, og der ligger ikke noget Brev, som bliver skrevet; men Huset og Brevet opstaa ved selve Virksomheden at bygge og at skrive. Saaledes opstaar Tingen, Objektet, ved den Virksomhed, som udfoldes ved vor Betragtning og Opfattelse af det, eller rettere sagt vor Betragtning og Anskuelse af og vort Begreb om Tingen, Objektet. — Men idet vi anskue og forme Objektet, handle vi ikke uafhængigt og efter fri Vilje, men tvungent. Det som tvinger os er det Reale.

Ved det Reale forstaar jeg ikke, saaledes som det sædvanlig er Tilfældet, visse udelelige Urelementer som Atomer, Monader o. l. Thi det Reale staar for mig som vor Tænknings absolute Urgrund, og om det vover jeg kun at sige, at det eksisterer og viser sig, at det er Fænomenets Grundlag. Men Benævnelsen Fænomen giver jeg Natur og Aand. Mit Jeg er mig ligesaavel et Fænomen som det Bord der staar for mig. Naturen er ikke for sig selv et Fænomen, men er det kun for en Aand; Aanden derimod er kun sig selv et Fænomen. Derfor er Fænomen synonym med Bevidsthed. Hint absolut Reale aabenbarer sig; kun idet det aabenbarer sig, er det baade Aand og Natur, nemlig saavel det der bliver sig Fænomenet bevidst (Aandens Grundlag), som selve det objektivt Fænomenale (Naturens Grundlag). Vi kalde det Reale Natur, naar vi se hen til, at det aabenbarer sig; men naar vi se hen til, at saa vel Naturen

som ogsaa dets eget Væsen aabenbarer sig for det, kalde vi det Aand. Nøjagtigt udtrykt er det altsaa bestandig kun dette absolut Reale, der aabenbarer sig for sig selv. Derved spiller det en dobbelt Rolle. Resultatet deraf er imidlertid enkelt. Vi kalde det blot med to Navne: først kalde vi det Fænomen i Betydning af det, som aabenbarer sig; dernæst kalde vi det Bevidsthed i Betydning af det, for hvem det aabenbarer sig. Og derpaa sige vi: Natur er Fænomen, Aand er Bevidsthed. Men idet Aanden aabenbarer sig for sig selv, er Selvbevidsthed, er den, ligesaavel som Naturen, Fænomen.

Naar det siges, at Tingene aabenbare sig, maa denne Aabenbaring imidlertid ikke opfattes som en Udstraalen, en Glorie eller et Taageskin eller Noget andet, der indhyllede selve det Reale. Nej, Fænomen er en Virkning og Frembringelse af Aanden som Følge af den Incitation af vore Sanser, der bevirkes af Tingene i og for sig. Det er fejlagtigt at sige, at Noget aabenbarer sig for Aanden, da det lyder som om den forholdt sig uvirksom derved; Aanden er tværtimod virksom, idet Noget aabenbarer sig for den, eftersom den former dette Fænomenale til Bevidsthed. Men netop fordi Bevidsthed og Fænomen betegne det Samme, kun set fra modsatte Synspunkter, kan man ogsaa kalde Bevidsthed Aandens Fænomen, medens man omvendt kan kalde Fænomenet det at Naturen bliver til i Bevidstheden. Følgelig udtrykke vi os vel i Korthed nøjagtigst saaledes: Der gives noget absolut Realt, Værende. Deri er det muligt, at der finder alleslags Processer Sted. For os er den vigtigste af disse Processer, at det Reale aabenbarer sig, bliver Fænomen. Men Fænomenet indeholder en Dobbelthed: Noget, der viser sig og noget, for hvem det viser sig. I den første Henseende kalde vi det Natur, i den anden Aand. Fænomenet bliver udelukkende skabt af Aanden; men Naturen afgiver det objective Incitament dertil. Og saaledes viser i ethvert Fænomen ligesaavel Naturen sig for

Aanden som Aanden sig for sig selv. Forsaavidt vi nu ensidig betragtede det, der betinger Fænomenet fra Natursiden, altsaa Incitamentets Betingelser, tale vi om Naturfænomener; men for saa vidt vi ligesaa ensidigt betragte de Forhold i Aanden, under hvilke Fænomenet formes og bevares af denne, sammenfattes med andre Fænomener og underkastes mangfoldige yderligere Processer, tale vi om aandelige Fænomener. Betragtningen af Naturfænomenerne giver som Resultat Naturvidenskaben; Betragtningen af de aandelige Fænomener giver os Aandsvidenskaben. — Men heller ikke dermed er Sagen udtømt.

Paa den ene Side: Idet vi betragte Naturen, er det ganske vist umuligt at se den paa anden Maade end saaledes som den viser sig for os. Men det bliver os klart, at den slet ikke alene eksisterer for at vise sig, men at den for at kunne vise sig som Noget maa være Noget; og de Betingelser, hvorunder den lader sig til Syne, ere fremfor alt Forhold i og Betingelser for dens Væren. Det at de ere Betingelser for dens Væren og altsaa noget Værende, kunne vi rigtignok ikke erkende; vi erkende dem kun for saa vidt de lade sig til Syne. Men der findes aldrig Forhold, der betinge at Noget lader sig til Syne, uden at de tillige betinge at der sker noget Realt. Begge Forhold er Et: Selve Betingelserne eller Forholdene i Sagens Væsen vise sig og ere dermed Betingelser for Fænomenet saavel efter dettes objective som subjective Retning. For at tydeliggøre det Sagte, ville vi forestille os et farvet Legeme. Dettes Udseende beror ikke blot paa de fysiske Betingelser for dets Væren, men tillige paa Betingelser (navnlig Hjærnefunktioner) i os, for hvem det viser sig; men hine Betingelser for dets Væren høre jo samtidig med til dem, der muliggøre dets Tilsyneladelse for os, og de (fysiologiske) Forhold i os, der ere Betingelser for dets Tilsyneladelse for os, ere tillige Noget, som realt sker i os og som

rigtignok ikke bidrager til det farvede Legemes reale Væren, men vel til at bevirke, at det viser sig for os. Fænomenets Betingelser ere altsaa altid en real Begivenhed i Naturen (Fysik) og os (Fysiologie) og de reale Betingelser paa begge Sider frembringe samlede det enkelte Fænomen.

Saaledes synes Naturen ganske selvstændigt at have sin Grund i sit eget Væsen, og skøndt kun Fænomen, at være uafhængig af Aanden og ligegyldig for om den viser sig for Aanden eller ikke. Thi for at den skal vise sig, maa der til den reale Begivenhed, der danner dens Væsen, føjes endnu en Begivenhed, der sker i os og hvoraf dens Væsen som saadant ikke berøres. Det som realiter, i Tingen i og for sig, ligger til Grund for det farvede Legeme, det giver det dets reale Væren som vi ikke vide noget om; men det farvede Legeme lader sig kun til Syne derved og i det Tilfælde, at der endnu realiter i os, sker en sideordnet Begivenhed, som vi heller ikke vide noget om, men som har til Følge at den i Sammenhæng med den første Begivenhed bevirker, at vi se det farvede Legeme. Idet vi nu se bort fra den anden Begivenhed og dog tænke os den første saaledes som den kun viser sig i Forbindelse med den anden, ved Hjælp af den anden, opstaar den Skuffelse, at det farvede Legeme er uafhængigt af den anden Begivenhed, og som saadan kan bestaa i Kraft af den første alene. Saaledes sætte vi en hel Natur, bestaaende af legemlige Ting, som eksisterende, uden at give Agt paa den Abstraktion eller Ensidighed, som ligger deri. Skønt Naturen kun er Fænomen, antager den alt paa denne Maade en Selvstændighed overfor Aanden, der kun vilde tilkomme den som noget Værende, og der tages ikke Hensyn til, at den kun er Fænomen og som saadan ikke eksisterer uden Aand. I denne Modsigelse, at den, skøndt kun Fænomen, dog viser sig som uafhængig,

for sig; men de ere saa at sige de Steder, hvor det Reale viser sig for sig selv, hvor det faar Bevidsthed om sig selv. Om det Reale i sit absolute Væsen formaar noget endnu Højere end blot at vise sig for sig selv, vide vi ikke. — I Følge heraf maa vi endnu bestemtere adskille Aand og Natur som de to Momenter i Fænomenet.

For det Første. Aand er Bevidsthed; i denne bliver Naturen Fænomen og er altsaa, naar man tænker sig den udenfor Fænomenet eller i og for sig, uden Bevidsthed. Paa den anden Side faar Bevidstheden ene ved Naturen sit oprindelige Indhold; Aanden faar fra Begyndelsen af kun ved Naturen Lejlighed til at udfolde Virksomhed. (Naturligvis; thi i Virkeligheden ere jo Aand og Natur de to Sider af det samme udelelige Fænomen.) — Ligesom Bevidsthed maa sættes at være det for Aanden Karakteristiske, (det Attribut, hvorved man forestiller sig dennes Væsen) saaledes er Naturens Attribut Bevægelsen i Rum og Tid ved en Kraft. Efter en simpel Slutning er altsaa Aanden rumløs og stofløs, idet nemlig Rum og Stof bliver skudt over paa Naturens Side. Altsaa er der hverken om den eller i den Stof eller Rum, skønt det er den, der skaber Fænomenet i Stoffet og i Rummet, saaledes at der hverken vilde eksistere Stof eller Rum uden den. Efter dette synes det os ganske naturligt, at den, der skaber Rummet og Tiden, ikke er i Rummet og Tiden, at den, der skaber Stoffet, ikke er Stof. Alligevel forbavses vi, naar det bringes os i Erindring, at f. Eks. den Anskuelse eller det Begreb Kreds ikke er rundt, at Begrebet Firkant ikke er firkantet, at Begrebet blaa Farve ikke er blaat. Skulde maaske ogsaa vort Begreb Lys lyse? Vor Fornemmelse af en Tone klinge? Jeg kunde fristes til at svare: Hvorfor ikke? Paa den anden Side tage vi rigtignok ikke i Betænkning at sige: Dette Billede er smukt, skøndt dog kun vor Anskuelse af Billedet er smuk; at Toner ere harmoniske eller et Billed symmetrisk, skønt

Harmoni og Symmetri og Akkord kun eksistere i vor Aand, og det staar fast, at ikke det givne Legeme er blaat, men at den blaa Farve er i os. Hvad er det det da i os som er blaat? Hvorledes forholder alt dette sig?

Efterat man har vænnet sig til at rive Fænomenet over i to Dele, Objekt og Subjekt, tror man at gøre det godt igen ved at antage en dobbelt Tilværelse for hvert Fænomen: en i Naturen (som man sædvanlig kalder det i Virkeligheden) og en i Aanden. Man lægger saa alle Fænomenets Egenskaber over paa det objektive Fænomen. Saa bliver man meget forundret naar En vil tilskrive Fænomenet i Subjektet de Egenskaber, der tilkomme det objektive Fænomen (det, at det er rundt og blaat). Man forestiller sig Fænomenet i Subjektet omtrent saaledes som om det var et Billede af det objektive eller virkelige Fænomen, og man søger maaske at berolige sig med at et Billede hverken behøver at ligne den virkelige Genstand i Størrelse eller i Farve. Det hjælper imidlertid ikke; thi en eller anden Størrelse eller Farve har ethvert Billede. Men det aandelige Billede synes at være uden nogensomhelst Størrelse eller Farve.

Da vi vide hvorledes denne Forlegenhed er opstaaet, undgaa vi den let, idet vi erindre Sagens virkelige Sammenhæng. Det objektive Fænomen er kun det, som Aanden har sat udenfor os; og dette er maaske rundt og blaat. Derved maa man kun ikke tænke sig, at Fænomenet først opstaar i Subjektet og derpaa fra Subjektet stilles ud i Yderverdenen, medens dette alligevel beholder et Skyggebillede af det i Aanden, og derpaa vægrer sig ved at give dette Billede de Egenskaber, der tilhøre hint Yderverdenens Fænomen. Nej, der gives kun det ene udelelige Fænomen, som ikke er projiceret, men hvilket Aanden allerede oprindelig paa Grund af en bestemt Pirring har skabt som noget udenfor sig og

lader blive der udenfor; og det er saa f. Eks. rundt og blaat.

Men have vi da ikke ogsaa i os ved Siden af Synet af et Træ eller en Hest, der har objektiv Værdi for os, ogsaa en Betragtning af disse Natursyn som vor subjektive Ejendom? Det kan vel ikke benægtes; men hvad betyder det? Ikke andet end at Aanden har Erindring (eller at Erindring hører med til Aanden) nemlig at Aanden mindes den Virksomhed med samt dennes Resultat, som den en Gang tidligere har udfoldet, da den paa en bestemt Maade blev pirret gennem Sanserne; at den mindes, hvorledes den skabte Fænomenet. Hvorpaa Erindring beror, kommer her ikke i Betragtning. Tale vi altsaa om noget blot Erindret, noget Forbigangent, er en saadan kun i Erindringen eksisterende Anskuelse ganske lig den, der en Gang blev sanset, nemlig rund og blaa; men da den kun erindres, er den forbigangen, afbleget; ligesom ogsaa Rum og Tid, i hvilken denne Anskuelse hensættes, faa en lignende Ubestemthed. Ja Erindringen kan endog fuldkomment abstrahere fra Rum og Tid, saa at den kun beholder et rent kvalitativt Indhold tilbage. Endogsaa selve Egenskaberne kunne svinde bort, saa at der ikke bliver andet tilbage, der kan udfyldes med Egenskaberne. Men ogsaa dette bliver ved at være udenfor. Naar En i sin Erindring har en Forestilling om Domkirken i Køln, der (uden nogen Abstraktion) nøjagtigt gengiver denne, saa er denne Erindring nøjagtigt saa høj, saa bred og saa dyb som denne berømte Domkirke, af hvilken vore Sanser give os nøjagtig samme Anskuelse som Erindringen, kun med den Forskel, at de sættes i Virksomhed af bestemte Incitamenter, som fattes Erindringen. I Fald man tegnede et lille Billede af Domkirken, vilde det, saa ligt det end var, dog allerede være Abstraktion. Saavel selve Sansningen som Erindringen om noget i Rummet Værende bliver altid udenfor os, hvor stort eller hvor lille det saa er.

Billedet af Himlen med alle Stjærner eller af det mindste Dyr sidder lige saa lidt i os (eller endnu mindre i den Abstraktion, vi kalde Aand) som en af vor Haand udført Tegning eller Afbildning af dem sidder i Haanden. Afbildningen er paa Papiret eller paa en Tavle. Det Sted, som vi gør til Skueplads for vore aandelige Billeder (Sansninger, Erindringer, Begreber), kalde vi Yderverdenen eller det, som er udenfor os. Ligesom det i Virkeligheden udelelige Fænomen har to Momenter, Aand eller Bevidsthed og Natur eller Fænomen, saaledes har det ogsaa to Steder, et indeni os og et udenfor os. Alligevel er det det samme Fænomen, som, alt efter den Maade, hvorpaa man betragter det, er saavel inde som ude, saavel ude som inde.

Ligesaavel som man siger om Naturen, at den har Bevægelse og Farve, kunde det Samme ogsaa siges om Aanden, og det baade hvad det eksisterende og hvad det erindrede Fænomen angaar; men der maatte føjes til: ikke i sig, men kun udenfor sig. Aanden har ikke noget Billede af Naturgenstanden; den har ikke i sig noget Billede som den bagefter sætter udenfor sig; men Naturen er netop det af Aanden udenfor den skabte Billede.

Imellem Subjekt og Objekt, Bevidsthed og Fænomen, er der ingen væsenlig Forskel, men en saadan er vel til Stede imellem det Fænomen, der bliver skabt under umiddelbar Sansepirring, og det, som blot erindres. Thi Erindringen, som ikke tvinges umiddelbart af Sanserne, kan skille Fænomenets Indhold fra det eller uddrage det af Fænomenet, og dette rumløse og tidløse Indhold lader sig da kombinere ganske anderledes end de fuldstændige Fænomener, der indtage deres Plads i Rummet og Tiden. Rumløse Indholdsabstraktioner (Forestillinger) kunne (eller maa) under bestemte Betingelser smelte helt eller delvis sammen; de træde overhovedet ud af de Forhold, hvoraf Fænomenerne betinges naar de ere afhængige af

bestemte Sansepirringer, og de indgaa Forbindelser, hvis Former afhænge af ganske andre Love end Lovene for de Fænomener, som ikke erindres men staa i umiddelbar Forbindelse med Sansepirringer. Det vil sige: Skønt Forestillingerne og Naturobjekterne fra Indholdets Side ere de samme Fænomener, er der dog Forskel paa deres Tilværelses Form og følgelig paa Lovene for deres Liv. De sidste følge Naturlovene, de første Psykologiens Love.

Altsaa opstille vi sluttelig denne Definition: Natur er Indbegrebet af alle Fænomener, naar vi betragte dem med Hensyn paa deres Uafhængighed af Aanden, i hvilken Uafhængighed de ere undergivne visse indbyrdes Forhold (Love), der beherske dem; disse Love ere vistnok ogsaa Fænomener, men vi tænke ved dem kun paa den tvingende Magt, som vi ere underkastede naar vi danne Fænomenerne. I Naturvidenskaberne finder altsaa den Modsigelse Sted, at vi betragte Fænomenet efter dets selvstændige Væren, men dog kun saaledes som det i denne Selvstændighed viser sig for Aanden, nemlig som en rumopfyldende og legemlig Genstand.

Aand er derimod det samme Indbegreb af Fænomener, naar vi betragte dem med Hensyn paa deres Afhængighed af os. Her gælde de ikke som rumudfyldende Ting, men kun som Forestillinger, der staa under psychologiske Love, efter hvilke de aldeles ikke bevæge sig i deres Uafhængighed som Ting, men kun foretage Bevægelser som vore Frembringelser eller som Begivenheder i os. Som Forestillinger komme de i os i Kombinationer af en helt ejendommelig, aandelig Art, der som Resultat give Nydannelser, der gælde som Ækvivalent for Naturen, skønt de ere fuldkommen forskellige fra den, ja endog gaa ud over dens Grændse. Det er allerede Tilfældet naar disse Billeder fremstille noget Tilkommende som nuværende og er det i endnu højere Grad naar der dannes Abstraktioner og Ideer.

Det næste Punkt er følgende. Der er vistnok mange Øjeblikke, i hvilke Ingen ser paa Kølner Domkirke (som vi ovenfor tog som Eksempel); i saadanne Øjeblikke er den ikke Fænomen. Hvad den da er, det vide vi ikke, da er den ikke traadt ud af Realitetens Nat. Vidste da altsaa den Kunstner, som byggede den, i Virkeligheden ikke hvad han byggede? Og veed altsaa ingen Mester hvad det er, han realiter skaber? Kort sagt, hvorledes forholder det sig med Aandens Praksis, efter at vi nu have betragtet dens teoretiske Evne? — Domkirken er et Fænomen og Den, som har bygget den, har bygget et Fænomen; dermed kunne vi slaa os til Ro og dermed kan Bygmesteren slaa sig til Ro. Men hvad vil det sige at bygge et Fænomen? Hvad vil det sige at skabe noget? Ingen kan føje noget til det i Verdensaltet givne Stof eller til de i Verdensaltet virkende Kræfter; heller ikke kan han ændre eller tilintetgøre Kræfternes Virken eller forandre Substanserne. Men Mennesket kan dog gribe ind i de tilstedeværende Kræfters Virksomhed. Hvorfor skulde han ikke kunne det: Han staar jo som Stof imellem Stofferne, med Kræfter iblandt Kræfterne. Altsaa maatte man snarere spørge: Hvorledes skulde han kunne undgaa at gribe ind i hin Virksomhed? Han hviler: altsaa virker Trykket af hans Tyngde paa Jorden; han bevæger sig: saa fortrænger og gennemskærer han Luften; han aander: derved bevæger han Luften o. s. v. Men Mennesket (og Dyret) bevæger sig ikke alene som alle Legemer gøre det, men denne Bevægelse sker med fremskuende Bevidsthed, henimod et vilkaarligt bestemt Maal. Mennesket danner af sine Erindringer ikke blot Billeder af det Forbigangne, men ogsaa af noget Fremtidigt, noget, som endnu ikke er, men som skal blive, eller Billedet af en anden Tilværelsesform for Tingene end den de nu have. Saaledes griber han med bevidst Forsæt ind i Naturkræfternes blinde (blot fænomenale) Virksomhed:

han arbejder. Det kalder man: at Aanden er fri. Ved Hjælp af det Legeme, der hører den til, virker Aanden efter sit Skøn paa Naturgenstandene, dog ikke imod Naturens Love men saaledes, at den leder Naturens Kræfter i en ny Retning, at den hæmmer eller understøtter disse Kræfters Virksomhed. Aandens Legeme danner ligesom Tandhjul, der gribe ind i Naturens Uhrværk og sætte det i en ganske anden Gang end det vilde have af sig selv. Men Aanden føjer netop disse Hjul ind i Naturens Mekanisme.

Den Frihed, som giver sig til Kende ved Arbejdet, aabenbarer sig med endnu større Oprindelighed ved Dannelsen af Vilje og Plan. Men Plan og Forsæt, Hensigt og Middel ere forarbejdede Erindringer og have altsaa sluttelig deres Rod i Fænomener. Og naar det forsætlige Arbejde frembringer Værker, saa er det bestandig (erindrede) Fænomener, som omdanne (objektive) Fænomener. Men paa samme Maade som Forestillingerne overhovedet ikke afmale Naturgenstandene i deres Kombinationer, saaledes udvikler Aanden sig ved Vilje og Gerning endnu mere til en egen højere, aandelig Verden ved Siden af Naturen, en Verden, hvori den virker og nyder.

For det Tredje: Den Sætning, at det Arbejde, der udføres af det Legeme, som tilhører den individuelle Aand, fuldbyrdes i nøjagtig Overensstemmelse med Loven for Kræfternes Ækvivalens, er ikke alene at forstaa i al Almindelighed, a priori, men kan ogsaa føres vidt ud i Enkeltheder og fremstilles med stor Nøjagtighed.

Naturvidenskaberne gaa i det Hele ud fra en Grundsætning, som de bevise idet de allevegne gennemføre den, nemlig at ingen Magt, som ikke hører til Naturen og staar i Vekselvirkning med dennes øvrige Magter, paa noget Punkt kan gribe ind i Naturen. Hvorfra skulde ogsaa en saadan Magt komme? Naturen er Indbegrebet af alle Kræfter. Lad os sætte, at vi endnu

ikke kende alle Naturens Stoffer og Kræfter; saa er der følgelig visse Fænomener, som vi ikke fuldkomment forstaa. Vi ville da haabe, at vi engang maa lære dem at kende; og naar det er sket, ere vi blevne bekendte med et nyt Stof og en ny Kraft i Naturen. Thi alt det er Natur, hvori vi erkende Fænomenet i dets Uafhængighed. Det vilde jo i og for sig være en Modsigelse, om noget Aandeligt, det vil sige et Fænomen i dets Afhængighed af os, skulde blive en Kraft, der tilhørte Fænomenet i dets Uafhængighed af os. Men en anden Aand, der skulde kunne være mere end et afhængigt Fænomen, det gives der ikke.

Dersom man uden at give Agt paa, at Natur og Aand kun er de to Momenter i det udelelige Fænomen, efter almindelig Sprogbrug holder dem ud fra hinanden som to reale Magter, saa maa man vel, som vi ovenfor gjorde, sige, at Naturen kun bestaar for os ved Aanden, at den bliver skabt af Aanden. Men efter vor nuværende Betragtningsmaade maa langt snarere Aanden anses som skabt af Naturen, eftersom Aanden jo repræsenterer Fænomenet i dets Afhængighed, Naturen derimod repræsenterer det i dets Uafhængighed, rigtignok med den Modsigelse, at det uafhængige Fæuomen kun indeholdes saaledes i Naturen som det viser sig for Aanden, og altsaa dog er afhængig af Aanden. Uden at lade os standse af denne Modsigelse, der nødvendig ligger i Erkendelsens Væsen og der ikke umuliggør Erkendelsen, maa vi lade det staa som gyldigt, at alt Aandeligt, alle Følelser, Fornemmelser og Sansninger, saa vel som alle Erindringer og Forestillingsprocesser, der foregaa i Bevidstheden, beró paa Virksomheden af en og samme, Naturen iboende Kraft, der bevarer sig usvækket gennem al Forandring og al Omvekslen. Ved den arbejder saavort Legeme som vor Aand. Men i hvilken Form dette gaar for sig, er rigtignok endnu fuldkomment dunkelt. Saa meget stadfæster Erfaringen dog, at den aandelige

Virksomhed, Processerne i Bevidstheden, (d. v. s. i Indbegrebet af de erindrede Fænomener,) afhænger af Hjærnens regelmæssige legemlige Funktion. Det at erindre, at sammenknytte adskilte Forestillinger og adskille de sammenknyttede Forestillinger, at overveje og at drage Slutninger, alt dette maa blive udført af legemlige Hjærneprocesser, som vi rigtignok endnu kun kende saare lidt. Vi maa imidlertid haabe paa bestandig at lære dem bedre og bedre at kende.

Dette Haab vil Ingen gøre os stridig, men derimod paastaar man, at selv den omhyggeligste Erkendelse af de Processer, der gaa for sig i Hjærnen, ikke vilde kunne kaste blot det ringeste Lys over aandelige Frembringelser. Lotze har med Skarpsindighed bevist, hvorledes de legemlige Forhold ere fuldstændig uskikkede til at forklare noget Aandeligt. Dermed har han frataget Materialismen enhver Udsigt til at begrunde en Psykologi, som alene skulde være Hjærnens Fysiologi. Jeg slutter mig for saa vidt til ham som jeg indrømmer, at naar man først har adskilt Fænomenerne i to Klasser som Aand og Natur og dernæst givet den sidste Klasse Materien til Princip, er det umuligt at begribe de aandelige Fænomener ved Hjælp af dem, der høre Materien til. Bevægelsen taget som Realitet, kan ikke forklare Bevidstheden, ligeledes opfattet som noget realt, og heller ikke omvendt. En saadan Bestræbelse vilde i og for sig være en Selvmodsigelse. Ser man derimod, hvorledes Fænomenet i Virkeligheden er ét og udeleligt, og at det opstaar derved, at Genstandene træde i Forhold til vore Sanser og vor Hjærne, saa eksisterer der netop aldeles ingen Materie og Opgaven faar da en hel anden Skikkelse. Naar vi ovenfor satte Naturbevægelsen som Bevidsthedens Aarsag, saa skete det, idet vi for et Øjeblik vilde lade Naturen gælde som Repræsentant for Tingen i og for sig, for Realiteten.

Naar jeg ser et Træ for mig, saa er der herved givet et Fænomen. Dette Fænomen kan nu finde Forklaring paa to Maader. For det Første kan man som Botanikeren gøre Rede for alle de kemiske og fysiske Processer, paa hvilke Plantens Vækst beror: paa denne Maade bliver Fænomenet betragtet som Natur i Sammenhæng med andre Naturfænomener. For det Andet kan man betragte Træets Tilsyneladelse som en Begivenhed i Bevidstheden: saa bestaar Fænomenet i Processer i Nerverne og i Hjærnen, og disse Processer ere ogsaa Naturfænomener. Saaledes betragte vi atter, kun fra et andet Synspunkt, det samme Fænomens Forhold til andre Fænomer. Hvad kan man endnu ønske at faa forklaret? Forlanger man maaske at vide, hvorledes Realiteten bærer sig ad naar den lader sig til Syne? Forsaavidt det er muligt at lære det at kende, vilde det netop forklares ved Sammenhængen mellem Fænomenets to Sider hvis man var fuldkomment bekendt med den. Men man maa blot ikke spørge om, hvorledes en bestemt Form af Bevægelser i Hjærnen kan frembringe en eller anden Tanke. Hverken Bevidsthed eller noget Element til Bevidsthed frembringes af nogen Bevægelse i Hjærnen; og ingen saadan slaar om i Aand; men omtrent som en Tone paa den ene Side viser sig for Øret som Tone, medens den for Øjet eller for den udmaalende Forstand viser sig som Luftsvingning, eller ligesom en Flamme paa en Gang varmer og lyser: saaledes lader en Hjærnefunktion sig til Syne for Øjet som Bevægelse og ved Siden deraf ogsaa som Bevidsthed (Forestilling). Denne Bevægelse i Hjærnen saavelsom denne Bevidshed ere begge Tilsyneladelser af Realiteten, og det ene Fænomen frembringer ikke det andet. Rigtignok synes denne Analogi ikke at kunne passe paa alle Punkter. Thi Svingning og Tone saa vel som Lys og Varme, tilhøre, skønt de ere to Dele af et Fænomen, begge den objektive Side af det; naar derimod en Bevægelse i

Hjærnen tillige er Bevidsthed, saa tilhører den ene Del af Fænomenet den subjektive, den anden Del den objektive Side af Fænomenet. Dermed staar det i Sammenhæng, at ved det første Eksempel det samme Subjekt opfatter begge de objektive Fænomener; medens derimod i det andet Eksempel det Individ, i hvis Hjærne Funktionen gaar for sig, ikke kan opfatte dette, men derimod har en hel anden Forestilling om et Objekt; hvorimod en tænkt Tilskuer netop vilde kunne iagttage Bevægelsen i den andens Hjærne uden at have nogen Anelse om hvad den anden i samme Øjeblik opfattede. Alt dette er dog kun Skin. Det at Ingen kan iagttage Processerne i sin egen Hjærne, er tilfældigt og kommer som saadan ikke i Betragtning; abstrakt taget kan det tænkes, at En kunde iagttage sin Hjærne. Men den, som iagttog Hjærnen og hele Nerve- og Sanseapparatet, vilde, dersom vort Kendskab til det var fuldstændigt, i Virkeligheden derved paa en Gang og i Et kunde erkende Fænomenet eller med et andet Ord Bevidstheden. Han vilde kunne se af Bevægelserne om de foranledigedes af et dybt eller højt klingende Legeme, af blaat eller rødt Lys, om det kom fra dette eller hint Punkt, og det at det iagttagne Individ f. Eks. nu hørte Tonen C, vilde han saaledes vide lige saa sikkert og i det Væsenlige paa samme Maade, som han, selv om han var fuldkommen døv, vilde vide, hvorledes han skulde bringe en Fløjte, der var stemt i C, til at klinge. Analogien passer altsaa fuldkomment. Ligesom en akustisk Sirene paa en Gang viser sig som Tone og Bevægelse, saaledes viser Hjærnefænomenerne sig baade som fysiologisk Proces og Forestilling; men ligesom hin Sirene ganske vist ikke kan lade sig til Syne for den Døve paa anden Maade end som Bevægelse, eftersom Objektet ikke mere kan meddele sig til ham ad Hørelsens Vej, saaledes lader Processen i Hjærnen sig kun til Syne for Iagttageren som Bevægelse, fordi Objektet kun i denne ene Retning

meddeler sig til ham. Han slutter sig imidlertid til den Iagttagnes Bevidsthed som den Døve slutter sig til Tonen.

Man maa kun sondre skarpt imellem det, som det er muligt at faa at vide, og det, som man ikke kan erholde Kundskab om. Jeg ser Stenen falde til Jorden. Hvad enten man nu heri fæster Blikket paa Stenens Tyngde eller Jordens Tiltrækning, saa vide vi dog hverken hvorledes Stenen kan stræbe mod Jorden eller hvorledes Jorden kan tiltrække den. Saaledes vide vi rigtignok heller ikke, hvorledes Hjærnen kan give Individet Bevidsthed om Stenen eller dens Fald til Jorden. Thi at forlange Kundskab om det Ene eller det Andet er det Samme som at ville forklare Realiteten i og for sig.

Hvorledes Hjærnen bærer sig ad naar den danner sig Begreb, f. Eks. om en Farve, naar den altsaa sammenfatter blaat med rødt, gult, sort og hvidt til en Enhed, ville vi selv med en nok saa fuldstændig Kendskab til Hjærneprocesserne lige saa lidt være i Stand til at indse i den Forstand, som Forsvarerne af en substantiel og immateriel Sjæl mene det, som vi indse, hvorledes en aldeles usammensat Sjæl skulde kunne tilveiebringe en saadan Erkendelse. Naar man tillægger Sjælen Evne til at betragte forskellige Ting ved Siden af hinanden, at stille dem i Forhold til hinanden, at sammenligne dem, at adskille eller forbinde dem, saa begaar man den Fejl at sætte lutter Fænomener i Realitetens Sted, at tænke sig Sjælen beskuende Hjærnen paa samme Maade som vi ellers bære os ad med at gøre Iagttagelser. De af Hjærnefænomenerne, om hvilke vi vide, at de lade sig til Syne som Bevidsthed, sættes i den real tænkte Sjæl. Lignelsen om Feltherren, der holder Revue over sin Hær, gør man til Alvor paa en Maade, der ikke kan tilstedes selv som en blot Mulighed til Forklaring — lige saa lidt som det kan tilstedes at forklare Selvbevidstheden ud fra et Kredsløb af den elektriske Strøm.

Kort sagt: Bevidsthed, Fænomen, er ikke en af de omskiftende Former eller Faser af den sig stedse bevarende Krafts Virksomhed, og kan altsaa ikke forstaas ud fra den. Naturen kan selv om vi ogsaa tænke os det Reale som liggende til Grund for den, bestandig kun frembringe Natur og aldrig Bevidsthed; thi Naturen er kun forsaavidt det Reale som dette er uden Bevidsthed. Men Bevidstheden er visse Punkter af Realiteten iboende og altsaa overhovedet umulig at erkende; thi Grunden, hvorfor visse Punkter af Realiteten frembringe Tilsyneladelse eller Bevidsthed, medens andre Punkter ikke gøre det, kunne vi lige saa lidt kende og maa vi lige saa lidt spørge om, som vi overhovedet kende Noget til Realiteten. Tingen i og for sig, det Reale, er Natur og Aand, Fænomen og Bevidsthed, og det begge paa en Gang; og da vi ikke erkende Realiteten i og for sig, kunne vi heller ikke forstaa, hvorledes den lader sig til Syne. Det at den lader sig til Syne, hører jo med til dens egenlige Væsen.

Antage vi altsaa den Sætning, at Bevidsthed eller Fænomen har sit Udspring i Realitetens Urgrund, viser Fænomenet sig som lovbestemt og nødvendigt saavel fra Naturens som ogsaa fra Aandens Side; og Aandens Frihed til at gribe ind i Naturen og i sig selv, eller dens Magt til at beherske Naturen og sig selv, er i lige saa høj Grad underkastet ubønhørlige Love som Forholdene i Naturen i og for sig. Aanden griber nøjagtigt saaledes ind i Naturen, som Vandet sønderdeler og bortskyller Klippen og derved omformer Jorden.

H. Steinthal.

Johan Wiehe.

Denne Kunstners Død vilde have vakt almindeligere Beklagelse, og det Tab, den danske Skuespilkunst lider, vilde have været føleligere for det store Publikum, hvis dette nogensinde ret var bleven klart over denne i sin sidste Levetid saa ulykkelige Mands Talent. Han har sikkert aldrig været fuldt forstaaet, eller rettere der herskede aldrig hos Publikum nogen Bestræbelse efter at tilegne sig det Oprindelige og Individuelle i hans Fremstillinger, i hvert Fald var han aldrig Genstand for dets Sympati. Han led under denne Mangel paa Interesse fra Tilskuerpladsen, saa meget mere som man i rigeste Maal skænkede sympatetisk Forstaaelse og varm Anerkendelse til hans nærmeste Slægtninge, med hvilke han samvirkede. Han havde altid en Broder forud for sig paa hele sin Kunstnerbane, først Michael, derfor blev han vel Sanger, saa, da han optraadte som Skuespiller, Vilhelm Wiehe, der efter hans Mening berøvede ham de bedste Roller. Og medens Michael Wiehe var beundret, ja forgudet, og Vilhelm Wiehe af et glemsomt Publikum hurtigt sattes paa hans ledige Plads og blev hædret og elsket, var Johan Wiehe i det Højeste undertiden paaskønnet, egentlig kun tolereret.

At han i Ordets elementære Forstand var begavet for Scenen, viste sig straks ved hans første Optræden. Den

hidsige Theaterlyst hørte hjemme i hans Familie, som Thalia éngang havde kaaret til sin Tjener og siden aldrig sluppet. Man saa' straks, at han besad den første af de Egenskaber, der betinge den sceniske Kunstner, den at kunne bære Kostumet. Men at det ogsaa var ægte Skuespillerblod, der flød i hans Aarer, kunde der ingen Tvivl være om for Iagttageren. Han var nemlig straks som hjemme paa Scenen, skønt hans Debut egentlig ikke var lykket, ja hvad mere er, han fyldte Scenen. Hvormegen Personlighed hertil fordres, derom kan Læseren overbevise sig ved Sammenligning, ifald da hans Ulykkesstjærne har medført, at han har overværet den sidste Opførelse af Heibergs *Valgerda* paa vort Theater. Deri debuterer en ung Mand, en net Student med et kønt Ansigt, som har den Ejendommelighed, at man stadig ligesom ikke kan finde ham paa Scenen; han har den Talentløshedens Tryllehat paa Hovedet, som bevirker, at Personen bliver usynlig for den kunstneriske Betragtning. Johan Wiehe derimod var straks synlig, en Person paa Scenen, ikke fordi han havde et stort og svært Legeme (— thi det frelste f. Eks. ikke Debutanten i *Rolands Datter* fra at blive ganske tynd og flad —), men fordi han var født Skuespiller og ejede det Noget i Blik og Stemme, der lægger Beslag paa Tilskuerens Øje og Øre.

Publikum var dengang strængere end nu, og Modtagelsen var kun kølig. Han debuterede den 21. Maj 1858 som Figaro i *Figaros Bryllup*. Han havde ingen Forstudier gjort, hans Stemmemidler vare ikke uddannede og han forstod ikke at bruge dem; Stemmen i sig selv var stor og kraftig, men uskøn og hyppigt grov i sin Klang. Og disse Ord, kraftig og grov, vare ogsaa betegnende for det Indtryk, man modtog af hans Personlighed. En plump, svær Skikkelse, brede lidt bondeagtige Træk, noget Kolosagtigt over hele Personen. Underansigtet især var stærkt udviklet og havde et vildt næsten dyrisk Drag, men Øjnene lyste saa godmodigt

og skikkeligt, som Blikket plejer hos store Hunde og stærke Mennesker. Han mindede mig altid om den norske Kæmpe i Carl Bernhards Roman, Aslak, hvis Herkuleskraft og Dværgeforstand staar i saa snurrig en Modsætning til hinanden.

Hans Figaro kunde naturligvis ikke blive fin, thi han havde mere af Arv end af Henrik i sig, og tegnede Rollen snarere som en fiffig Gaardskarl end en intelligent Tjener. Men han var naturlig i sit Udtryk, hans Repliker bed, hvor de skulde bide, og hans Sorg var ligesaa ærlig og uforstilt som hans Kærlighed til Susanne. Der var paa sine Steder en Alvor i hans Spil, som nærmede den Mozartske Figaro til en enkelt Side af Beaumarchais', og Arien i femte Akt, Klagesangen over Kvindernes Letsindighed og Troløshed, blev det lysende Punkt i hans Fremstilling. Og i hans anden store Operarolle og vel den eneste betydelige, han senere har udført, nemlig Johan i *Ungdom og Galskab* kom hans naturlige Anlæg ham saaledes tilhjælp, at han kunde give Bondeforklædningen i anden Akt med et bredt og saftigt Tilsnit. Han sang den bekendte Vise tungt og vel drøjt, med en vis haandgribelig Munterhed, som var mere ægte bondsk end det Landlige almindeligvis faar Præg af paa Scenen. Det Plumpe og det svinepolidsk Fiffige, fra den Side havde han Tag paa det Bondeagtige, det viste han senere i en Del Smaaroller, tildels som Masetto, og i *Hans Heiling* som det spøgelserædde Tykhoved, over hvis karrikerede Idioti han udbredte større Lune end der ellers let stod i hans Magt. Komiske Skuespillere ere næsten altid logiske Skuespillere, som opnaa deres Virkning ad Forstandens Vej gennem lutter vel beregnede Smaatræk. Johan Wiehe derimod maatte ud i det Grove, ud i Maskekomiken for at faa sine Evner frem, og dertil gaves der ham kun lidt Lejlighed ved det kongelige Theater.

Men i det Hele taget, hvad gaves der ham vel Anledning til at producere i en Række af Aar efter hans

Debut? Ikke just at han ret længe betragtedes som Begynder, derfor stod baade Navnet Wiehe i Vejen og den Egenskab hos ham jeg omtalte, at han fyldte Scenen, men han rykkede ikke længer op end i de uvisse Begavelsers Klasse, og der blev han egentlig staaende hele Livet igennem. Han kom til at høre iblandt de Kunstnere, paa hvis Anvendelse hverken Publikum, de selv eller Theaterbestyrelsen nogensinde var ret klog. At nu Publikum ikke har andet at gøre end bedømme, hvorvidt Skuespilleren i de Opgaver, i hvilke han præsenteres for det, vækker dets Bifald eller Mishag, er indlysende, og at Kunstneren selv kan være uvis om sine Evners rette Anvendelse, om den Vej han skal gaa og om hvor stor Spændkraft hans Talent rummer, det er forstaaeligt for Enhver, som har set, at det ogsaa i Kulissernes Verden kun er Genierne, der selv bryde deres Bane og have fuld Vished om Maalet. At det derimod ikke skulde være en Theaterbestyrelses Pligt at danne sig en Mening om enhver opdukkende Kunstners Talent, det vil være mindre indlysende. Eller skulde det netop ikke være en af de allervigtigste Egenskaber hos en Theaterdirektør at være forudseende og Spaamand overfor enhver Begynder, stille hans kunstneriske Horoskop, værne ham imod de Farer, der true ham, og ad sikre omend vanskelige Stier efter en forud anlagt Plan lede ham til den yderste Pynt af hans Begavelse. Saadan bærer ialfald Idealet af en Theaterdirektør sig ad. Desværre for Johan Wiehe, han stod ikke overfor en ideal, ja knap nok overfor en reel Direktør, thi i Virkeligheden kan man jo ikke kalde de Etatsraader, under hvis hellige Enfoldighed vort Theater i den sidste Snes Aar har sukket, for Theaterbestyrere; ærlige Mænd, fine Folk, dygtige Kontorchefer, hvad man vil, men Dramaturger — aldrig i Verden, der er jo ikke en af dem, som har besiddet ringeste æstetisk Dannelse. Det var derfor ganske naturligt, at Direktionen stod raadvild og gabede paa Johan Wiehes Talent uden

Anelse om, hvor det skulde placeres. Kun var det Synd for den stakkels Fyr, hvis Selvtillid og Ærgærrighed stod i et sørgeligt Misforhold til de Opgaver, der betroedes ham.

Der var dengang en Plads ledig i Skurkefaget som det kaldes, og det var i dette, at man anbragte Wiehe, hvis Ydre umuliggjorde ham alle erotiske Partier, og hvis komiske Evner man ingen Bestræbelse gjorde for at uddanne. Først fik han da en lille Rolle i Shakspeares *Kærlighed paa Vildspor* som den skumle og misundelige Don Juan og noget senere Oberst Stahl i *Tordenskjold.* Han spillede dem ganske konventionelt, han rullede sine Øjne rundt, viste det Hvide ud, skar Tænder og var i det Hele en meget melodramatisk Skurk. Han havde ikke lært bedre, og det er jo endnu paa meget faa Scener i Verden, man er kommet bort fra den Anskuelse, at onde Mennesker ved særlige Grimacer adskille sig fra deres hæderlige Medborgere. Rigtignok véd man vel, at at det ikke gaar saa heldigt til i den virkelige Verden, at de ikke der straks melde sig ved et hæsligt og afstikkende Ydre, men det fordres nu éngang paa Scenen, og selv de største Skuespillere pleje ikke at unddrage sig denne Lov. Johan Wiehes særegne Ydre gjorde imidlertid, at han virkelig kunde blive frygtelig, og saaledes var det Sted, hvor han som Oberst Stahl laa krympende sig for Tordenskjolds Fødder, bleg og aandeløs og hæs hvislende som en Snog, trods sit konventionelle Præg meget virkningsfuldt. Med saadanne Smaaroller vegeterede Wiehe ligefra sin Debut 1858 indtil Efteraaret 1867, altsaa ni Aar, da endelig hans Forløsningstime slog med Opførelsen af Bjørnsons *Maria Stuart.*

Hvilken Tilskuer husker ikke fra den første Forestilling det overvældende Indtryk af hans Bothwell! Man havde set Maria Stuart som en elegant, lidt koket men yderst agtværdig Dame, der spadserede gennem Holyroods Slotssale med samme Mine som det gode Selskab paa-

tager sig paa en københavnsk Promenade, man havde gjort Bekendtskab med Rizzio som en ældre, vel konserveret, noget betænksom Herre, der i høj Grad forenede Forbindtlighed med Gratie, man var bleven forbavset over at Skotlands skønneste og galanteste Adelsmand, den vilde Vellystning Darnley var mest optaget af Bekymring over hvorledes han skulde bevæge sine Ben til kun at slaa Klik ved hvertandet Skridt, man var bleven noget desillusioneret, da den magre Puritaner John Knox optraadte som en salvelsesfuld og myndig Prælat i Minister Halls Lignelse — det var derfor som Scenen helt forandrede sig, som man med et Ryk reves hen til Digterens norsk-skotske Verden, da Bothwell skred ind med drønende Ryttertrin, klædt i Panser og Plade, med Jernet klingrende om Bryst og Lænd, enøjet med et Lueblik som Odins. Han bragte Bjergluft ind med sig i Stykket, som stod paa Heldningen af en filistrøs Opførelse; medens de andre Skuespillere ikke havde fremkaldt den rette Illusion, lykkedes det ham at ligne en middelalderlig Ryttergeneral, hvis Feltherretalent bestaar i som en Stormvind at hugge ind i Spidsen for sine Karle. Der er paa den yngre bolognesiske Skoles Malerier ofte fremstillet en Spillescene mellem Soldater, hvor en uhyggelig Krigerskikkelse rejser sig halv beruset, rasende over Modstanderens Held eller Snuhed, beredt til at betale ham med blanke Vaaben — saadan en Landsknægt lignede Johan Wiehe.

Sikkert, det var paa hans Person, paa det Ydre at Skikkelsens Illusionsstyrke beroede, og jeg tør ikke paastaa, at de enkelte Repliker svarede i Farve og Tone til Maskens Stil, men det var dog en sjælelig Beslægtethed med Rollen, som bevirkede, at Wiehe fik det rette Greb paa den skotske Høvding. Han mødtes med ham i den rasende Ærgærrighed, maaske ogsaa i Selvforgudelsen, og Skuespilleren var ligesaa stærk og grov som Digterens Skikkelse. Hvad Wiehe magtede at fremstille var netop

det Spontane i Menneskenaturen, han var som Kunstner kun et Temperament. Kraftige og vilde Passioner, Naturudbrud, Driften uhæmmet af Forstand og Vilje, det vil man se var bestandig hvad han gav i sin Kunst, indtil man fik den snæret ind og drejet bort fra sit Udspring ved en Række af sletvalgte Roller. Som Bothwell stod han i Repliken kun paa Højde med det Billede, han selv havde udkastet af Figuren, hvor han kunde drive Talen ud i Skriget. Saaledes havde hans *Jeg kommer, jeg kommer* den rette Kamplur-Klang, og man glemmer ikke let det Tigerspring, hvormed han ledsagede Repliken *Rejs dig nu, lystige Højlænder*, og som kun faa Skuespillere vilde have havt Mod til at vove. Rollen gav ham Lov til at bruge alt det Usadlede i hans Natur, om man tør bruge dette Udtryk, og han fik aldrig igen saa fyldigt et Spillerum for sine Kræfter. Kun i Operaen *Huguenotterne*, hvor han uden at have nogen Rolle dannede Midtpunktet for det store Sammensværgelseskor, naaede han atter den Magt over Tilskuerne, som Tyskerne kalde *packend*, og i det han stormede frem med Krusifikset i Haanden opfyldt af glødende Fanatisme, meddelte han sin egen Ild saaledes til sine Omgivelser, at jeg kan forsikre, at det samme Kor udført med tredobbelt saa stor Besætning paa den store Opera i Paris langtfra var saa gribende og mægtigt som herhjemme. Der gives i alle Orkestre Folk, som uden at være kunstøvede dygtige Solospillere og uden at rangere højere end anden Rang, have et saadant Greb paa deres Violin, at det egentlig er dem, der sikrer Orkestrets normale Massevirkning. Johan Wiehe kunde, naar han af en Hændelse førtes ind paa sit eget lille Omraade, faa det samme Greb paa baade de Medspillendes og Tilskuernes Sind.

Hvad skulde han nu have spillet? Ja ærlig talt saa vilde han have passet bedst til de store kvasihistoriske Dramer og Melodramer og Spektakelstykker, som i Paris opføres paa Porte St. Martin og Ambigu og af hvilke

vi jo have set adskillige Prøver herhjemme. Hvor vilde han ikke have været ypperlig som Athos i *de tre Mousquetairer* eller som Cartouche eller som Djævelens Søn og mange andre store Skurke eller ædle Slagsbrødre. Imidlertid, det kgl. Theaters Kutymer forbyder heldigvis nutildags den Art illiterære Skuespils Opførelse. Det gjaldt da indenfor den virkelige Literatur at finde saadanne Figurer ud, der passede til hans Person og hans Udtryksmaade. Man vilde hos Shakspeare og i det tyske Drama hos Lessing, hos Schiller, hos Gutzkow ikke have truffet faa saadanne Roller — der var maaske endda noget Tysk ved hans Kunst og Spillemaade — jeg vil blot nævne hos Schiller Mohren i *Fiesco* og Miller i *Kabale und Liebe*, men ogsaa indenfor vor egen Literatur vilde f. Eks. Karker i *Hakon Jarl* og til en vis Grad Jarlen selv have afgivet Udviklingsstadier for hans Talent.

Istedetfor begik man det store Misgreb at give ham Palnatoke, denne tamme Viking, der deklamerer og præker fem lange Akter igennem. Jeg véd ikke, om Wiehe selv ønskede at spille den, men i hvert Fald burde en klog Bestyrelse ikke have givet efter for hans ukloge Ønsker. Han var uøvet i at sige Vers, og han sang hele Rollen frem efter den gamle Tragediemaner, som *Kærlighed uden Strømper* desværre ikke fik udryddet fra dansk Skuespilkunst. Men hvad i Alverden skulde han ogsaa gøre ud af denne lange Forelæsning, hvor skulde han komme ind paa Livet af denne kristne Hedning, der præker Maadehold og Besindighed og Kamp mod Lidenskaberne saa godt som nogen Bodsprædikant. For en Skuespiller, der vil det Grove og det Spontane, kunde der ikke tænkes noget mere Heterogent end Palnatokes ædle Kraft og Behersketh ed. Det Slemmeste ved Sagen var ikke det, at han spillede den nordiske Kæmpe daarligt, men denne Rolle blev ham til ubodelig Skade, fordi han derved kom ind paa et Rollefag, som han selv troede sig kaldet til, hvori han dog aldrig vandt stort Bifald

og som fordærvede Naturbunden i hans Talent. Han udførte ikke faa ældre Kæmper i de nordiske Tragedier, som ere i alt for friskt Minde til at jeg behøver at nævne dem; og han var altid den samme salvelsesfulde Foredragsholder. Hvad der i det franske Theaterargot hedder *bénisseur*, en Velsigner, det omformedes efterhaanden Fremstilleren af Bothwell til. Saaledes gled han ogsaa over til at spille de ædle Fædre i Komedien altid i den samme slæbende afmaalte Tone, som han selv sikkert holdt for meget fin, og som kun var kedelig og tom. Han skulde her paa alle Punkter trænge sin egen Natur tilbage og maatte saa nøjes med en tyktpaaklæbet Fernis, der repræsenterede den Elegans og Dannelse, som han ikke oprindeligt besad. Hvor var han ikke monoton, naar han skulde være fornem f. Eks. som Kammerherren i *de Unges Forbund*. Kun for egensindig Stivhed og haardnakket Urokkelighed fandt han Udtryk; sligt laa ikke hans egen Natur saa fjærnt. Saaledes fik han den rette Karakter frem over Morin i *Arbejderliv*, fordi han gennem sin egen Egensindighed forstod baade den raa Slagsbroder, som Morin tidligere havde været, og den nuværende mere kultiverede Udgave af Arbejderen; man mærke her, at Rollen kun blev ham tildelt paa Grund af Broderens Sygdom. Derfor var der gode Partier i hans Behrendt i *Fallliten*; den stive Kulde kom fyldigt frem, men hverken Advokatskarpsindigheden eller Dommerstrængheden. Og det slæbende Foredrag blev han heller ikke her kvit, det gjaldt jo at være dannet.

Kun i en enkelt Rolle i et Stykke, som gik blot faa Gange over Scenen slog han den samme Tone an som i *Maria Stuart*. Det var som Major Stonehurst i *Engelskmændene i Indien*. Karakteren er uklar; den meget raa, dumdristig kække Soldat, som levende i det indiske Klima blandt lutter Indfødte har tabt de evropæiske Begreber om Ære og Dannelse, vil tvinge en Dame til

Ægteskab ved Hjælp af nogle for hende kompromitterende Breve, hun forledet af en Kærlighed, der kun var Indbildning, har tilskrevet ham. Han skal ikke være en Slyngel, men noget af en Vild, en Halvbarbar, der, naar han har sat sig et Maal, gaar lige imod det uden Hensyn til sande Samfundslove eller falske Fordomme. Soldaterraaheden og den halvasiatiske Vildhed var Johan Wiehe Mand for at faa Ram paa og der var fortrinlige Enkeltheder i hans Spil, især i hans sidste Afsked og Udfordringen til det dannede Selskab.

Hvad jeg mener han burde have spillet hos Shakspeare, det var først og fremmest Caliban i *Stormen*, og dernæst Othello og maaske, naar han var bleven mere udviklet, Macbeth. Begge de sidste Roller paatænkte man imidlertid at give Broderen. Hvad han fik var Cloten i *Cymbeline* og Mercutio i *Romeo og Julie*. I begge Roller var der fra hans Haand et ægte engelsk plumpt Tilsnit, som de shakspearske Adelsmænd godt taalte. Men han manglede i Cloten fuldstændigt den komiske Evne, der skulde mildne Figuren og gøre den taalelig paa Scenen, han blev i sin Drøjhed ofte uskøn. Alligevel præsterede han her noget Interessant. Derimod gik Mercutio istykker for ham. Han ejede ingenlunde den Vittighed og Aand, en Ironiker som Mercutio ikke kan undvære, og især deleshed var han, som mindst af alt kunde frembringe den romantiske Stemning, ude af Stand til at fortælle Historien om Dronning Mab og hendes natlige Farter.

Jeg nævnte dernæst, at han havde besiddet Muligheder til at fremstille Hakon Jarl, ialtfald langt flere end Vilhelm Wiehe, til hvem man ubegribeligt nok gav den. Saaledes tog Broderen Roller fra ham paa den ene Side og Emil Poulsen paa den anden. For Eksempel da *Kongsemnerne* gik. Den sygelige ærgerrige Hertug Skule, Guds Stedbarn paa Jorden, tilfaldt Vilhelm Wiehe, der med sine store Gaver kan spille saa meget For-

skelligartet, men aldrig det Sygelige, det Selvreflekterte, det „Skulende". Det havde dog maaske været Umagen værdt netop her at prøve om Johan Wiehe ikke ad en Omvej kunde have smuttet ind i de dybere Karakterer. Og paa den anden Side bemægtigede E. Poulsen sig Bispen og vandt dermed sit store Slag, og man kan være forsikret om, at Johan Wiehe kun med Sorg har set en saadan Skurkerolle slippe sig ud af Hænderne. Enkelte Betingelser for den kan der jo heller ingen Tvivl være om, at han besad, ved et andet Theater vilde han rimeligvis være kommet til at dublere den.

Da hans egen Selvtillid bestandig var vokset, medens andre og yngre Kunstnere skød ham langt forbi og steg i Publikums Gunst, blev han i høj Grad mismodig. Han ansaa sig selv for et Geni og var dog kun en Skuespiller med gode Gaver; han troede at skabe Mesterværker og leverede sjældent mer end halvfuldendt Arbejde, han fordrede ubetinget Anerkendelse og Bifald, medens Publikum trak sig uvilligt og gnavent tilbage. Han havde aldrig været selvkritisk anlagt, men han mistede tilsidst ganske Evnen til at være klar over sig selv og overskue sine Forhold, og tilsidst brast i hans Hjærne den Fiber, der skiller Indbildning fra Illusion, og en Sindssygdom begyndte, der nu er endt med Døden.

Han var kommet til Scenen uden Dannelse, og Theatret havde ikke formaaet at give ham nogen. Anlagt som han var maatte han med sit Spil altid løbe ud i de grove Effekter. Hertil gaves der ham kun lidt Lejlighed og kun glimtvis brød hans Personlighed igennem. Hans Natur var et Stykke Granit, som han selv var altfor lidt udviklet til at bearbejde, men af hvilket en kyndig Haand kunde have mejslet gode Statuer.

Edvard Brandes.

Literatur.

Kr. Arentzen: Baggesen og Oehlenschläger, VI. 1816—17.

Kristian Arentzens store Værk om Baggesen og Oehlenschläger er med den i Slutningen af forrige Aar udkomne VI Del naaet til Aarene 1816—17. — Hvad man end kan sige imod dette Arbejdes literaturhistoriske Maner, kan det dog ikke nægtes, at det, Frugten af Forfatterens mangeaarige alvorlig og strænge literærhistoriske Studier, er et Skrift af stor Betydning, til hvilket enhver, der vil studere Danmarks Literaturhistorie i det Tidsrum som Værket omhandler, atter og atter maa søge hen, og man kan med Tryghed stole paa Forfatteren, hans Arbejde er nemlig helt og holdent et første Haands Arbejde; aldrig har han ladet sig nøje med andre Forfatteres Referater og Fremstillinger, men er bestandig gaaet lige til Kilderne og har fremstillet alt med Samvittighedsfuldhed, Omhu og Nøjagtighed; og det maa indrømmes, at det er lykkedes ham at fremdrage mange ny Momenter og Synspunkter og navnlig at sætte Baggesen, der i alle vore literærhistoriske Fremstillinger er bleven saa uretfærdig behandlet, paa sin rette Plads. Kr. Arentzen har i dette sit Værk givet Digteren den Æresoprejsning, han trods alle sine Brøst har retmæssig Krav paa, og det forekommer os med Rette, at Forfatteren nok saa meget har leveret os en Bog om Baggesen som en Bog om Baggesen og Oehlenschläger. Fr. Paludan Müller skriver i et Brev til Peter

Hjort: „Baggesen er i flere Retninger uforlignelig — naturligvis naar man holder sig til hans bedste Ting, og selv hvor han fejlede, vaklede, skiftede Mening og bittert polemiserede, selv der bør han bedømmes skaanende og omtales med Deltagelse. Han kan aldrig blive at henregne til de fordømte eller fordømmelige Aander. Han var hele sit Liv igjennem en lidende Aand, en Aand i Skærsilden." Paludan Müllers Ord passe i et og alt paa Forfatterens Behandling af Baggesen. — Kr. Arentzen er fremdeles den første, der har formaaet at bringe Rede i Grundtvigs Forhold i denne Periode og give en Paavisning af hans store Betydning for hele vor Aandsudvikling.

Som alt omtalt kan der gjøres Indvendinger imod Kr. Arentzens Metode, men det er dog ikke uinteressant at huske paa, at selv Taine (Histoire de la litterature anglaise, tome cinquième Pag. 315) udtaler sig om denne Methode paa følgende Maade: „Jeg vilde ønske, at al Historie ligesom denne her (Histoire de Cromwell) var en Samling udvalgte Kildesteder forsynede med en Kommentar, for en saadan Historie vilde jeg med Glæde give alle Robertsons og Humes regelrette Fornuftsslutninger og alle deres smukke farveløse Fortællinger. Idet jeg læser denne Historie, kan jeg berigtige Forfatterens Dom, her tænker jeg ikke blot efter ham, men jeg tænker selv, han stiller sig ikke imellem mig og Begivenhederne, jeg ser en Kendsgerning og ikke Fortællingen om en Kendsgerning; den retoriske og personlige Indklædning, hvormed Forfatteren dækker over Sandheden er forsvundet, her kan jeg berøre Sandheden selv." Disse Taines Ord finde i fuldeste Maal Anvendelse paa Kristian Arentzens Værk, der vil blive staaende i Tiden, og hvis Værd mere og mere vil blive indlysende. Det fortjener at fremhæves, at Forfatteren efterhaanden som hans Arbejde skrider frem, vinder mere og mere Herredømme over det righoldige Stof, der

for en stor Del er hentet fra utrykte Kilder. Deraf kan maaske ogsaa hans Lyst til fyldig, ja undertiden overdreven Citeren udledes: — Hvad de trykte Kilder angaar, da ere de tit Brochurer, som kun forefindes i et eneste Exemplar, der er vanskeligt at overkomme.

Efter disse Bemærkninger, om Værket i sin Heelhed skulle vi i det efterfølgende give en kortfattet Udsigt over Indholdet af det foreliggende Bind. Aaret 1816 optoges af Fejdens 2den Afdeling. I Januar begyndte Baggesen Udgivelsen af Maanedsskriftet „Danfana", hvis første Hæfte ender med den Erklæring, at Krigen, der havde hvilet det hele foregaaende Aar (Fejdens første Afdeling havde som bekendt fundet Sted i Vinteren 1813—14) „nu for Alvor begynder." I Slutningen af Januar gik i Anledning af Kongens Fødselsdag Oehlenschlägers Syngestykke „Ludlams Hule" over Scenen, og det var dette, der gav Baggesen Lejlighed til sit Hovedangreb. I Martshæftet af Danfana begyndte han sit omfangsrigeste polemiske Arbejde „Kritisk Vurdering af Ludlams Hule," som fortsattes i de følgende Hæffer Imod denne Kritik rykkede A. E. Boye, under Mærket Peter Vegner, i Marken. I April udkom Oehlenschlägers dramatiske Æventyr „Fiskeren"; en Dialog imellem Skruptudser og Alfer drager heftig til Felts imod Baggesen. I Juli begyndte Peter Hjort, en af Oehlenschlägers unge fanatiske Tilhængere, i Molbechs „Athene" sine „Tolv Paragrafer om Jens Baggesen," der skulde godtgøre, „at Baggesen ikke er i Besiddelse af en eneste af alle de Egenskaber, der udfordres til at være Smagsdommer, end sige Kritiker, og at han som Digter knap fortjener Plads i den danske Literatur." Disse Paragrafer bleve fortsatte i de følgende Maaneder og udkom derpaa som en anselig Bog. Da de ingenlunde alene holdt sig til det literære, bragte de Peter Hjort en Proces paa Halsen. En ualmindelig mislykket Sang af Oehlenschläger gav Baggesen Anledning til i Sep-

tember, at fremkomme med en hel lille genial Bog „Per Vrøvler," et komisk Læredigt, hvori han ved Siden af den heftigste Polemik imod „Gespenstet" af Oehlenschlæger, forherliger den i 1814 udkomne „Helge" i det han samtidig karakteriserede sig som „Salt imod Nutidsaandens Ferskhed". Baggesens glimrende Polemik var ikke alene rettet imod Oehlenschläger, men tog ogsaa ordentlig fat paa „Peter Vrøvler, som ogsaa Peter Vegner kalder sig." Følgen heraf var, at A. E. Boye atter tog fat. I Oktober udkom i Danfana det store satiriske Arbejde „Asenutidens Abrakadabra eller Skjoldbørnenes Lærdom." Vi have her efter Forfatteren saa kort som muligt fremhævet Fejdens Hovedpunkter og maa henvise Læseren til hans interessante og udtømmende Fremstillinger, der ere ledsagede af udførlige, velvalgte Literaturprøver. Kr. Arentzen har her omstødt den almindelige Opfattelse, der gaar ud paa at Oehlenschläger selv forholdt sig passiv i Fejden. Han har paavist, at selv om han ikke direkte tog til Genmæle, gjorde han det desto mere indirekte. Der udkom næsten ikke et eneste Arbejde af ham, hvori han ikke mer eller mindre tydeligt gav sin Irritation mod Baggesen Luft og desuden inspirerede han sine unge Venner i Kampen; Forfatteren godtgjør, at hvor ekstravagant Partigængeriet var for ham, viste sig slaaende i den Strid, der opstod som en Følge af, at Theaterdirektionen i September havde forkastet hans mindre heldige Omarbejdelse af „Freias Alter". Som Forsvarere af det optraadte ikke alene Oehlenschläger selv, men ogsaa A. E. Boye, Peder Hjort, C. Hauch og F. C. Sibbern. Peter Tetens talte om „Baggesens kaade Indsnit i Oehlenschlägers Ære" og udbrød: „Saa længe det blev ved Ord, kunde vi rolig se dem pralle tilbage som afmægtige Pile imod en Kobbermur; men man er gaaet til Handling, Freias Alter er forkastet." Kr. Arentzen gjør end videre opmærksom paa, hvorledes Baggesen

jævnsides med sin ivrige Polemik i Danfana havde leveret smukke ægte poetiske Arbejder af hvilke særlig maa fremhæves „Balders Igenkomst eller Digte til Nanna". I Slutningen af Januar 1817 opførtes i Anledning af Fredrik den 6tes Fødseldag Baggesens Syngestykke „Trylleharpen", som gav Peter Hjort Anledning til en umotiveret Beskyldning for Plagiat, hvilken Beskyldning atter bragte den unge Fanatiker en Proces paa Halsen og desuden gav Anledning til Teaterskandale ved den 2den Opførelse. Aaret 1817 udfyldes hovedsagelig af Heibergs Polemik imod Grundtvig og Ingemann, af hvilken Forfatteren giver en meget instruktiv Fremstilling. Vi skulle blot endnu fremhæve hans Behandling af Hauch „Contrasterne", Søtofts „Aandernes Maskerade" og Schack Staffeldts hele Stilling i dette Tidsrum. Mest nyt findes der dog i hans Omtale af Grundtvig og dennes Reaktion imod det attende Aarhundrede.

Vi opfordre den Læseverden, som elsker Poesien og derfor gærne hører om dens Heroer, til at gøre sig bekendt med dette grundige og dygtige Arbejde og ikke lade sig skræmme af Forfatterens tit unægtelig tunge og brede Fremstilling. Hans overdrevne Anvendelse af Epiteta virker ganske sikkert trættende. Men har man først arbejdet sig igennem, er man Forfatteren taknemmelig, for hvad han har ydet.

Vilhelm Arntzen.

S. Schandorph: Fra Provinsen, Fortællinger og Skizzer.

Hvor tidt jeg end har gjort det, altid paany føler jeg mig som en Stammende, der skal til at holde en Tale, naar jeg forsøger paa at betegne det Karakteristiske ved en Forfatter og hans Bog. Det forekommer mig da, som var der i Grunden ikke Andet at gøre end at sige: Læs det og det to Gange, det er godt; dvæl ikke synderligt ved dette andet, det er svagere og det var Synd at bedømme Forfatteren derefter, og hvad det der angaar — det kan Du godt springe over. Jeg tvivler nemlig aldrig paa mit Indtryks Rigtighed, men højlig paa min Evne til at forme det i Ord.

Saaledes gaar det mig overfor Dr. Schandorphs Bog. Dens bedste Stykker have beredt mig en Nydelse ved første Læsning. Idet jeg læser den paany i den Hensigt at gøre mig Rede for dens Fortrin, forstyrres jeg i min Fornøjelse ved Følelsen af det Vanskelige i rigtigt at betegne en fremmed Individualitet.

Og denne Individualitet er mig fremmed i dette Ords bestemtere Mening, endskjøndt jeg holder af den, og mange af dens Egenskaber tiltale mig. Men den er aaben, frejdig, forholdsvis let tilgængelig; lad mig da prøve mig frem.

Der findes i denne Bog foruden tre Skitser af anden Rang to gode Fortællinger: „En eksileret Students Hæn-

delser" og „En Enkestand". Vil man lære Forfatteren at kende, skal man læse dem, og man vil, hvis man har Glæde af Literatur, ikke fortryde at læse dem to Gange. De besidde Egenskaber, som kun altfor hyppigt udelukke hinanden; nemlig paa én Gang Friskhed og Finhed i Iagttagelsen.

Friskheden er et Naturprodukt, Finheden et Resultat af Forfatterens Dannelse.

Stammen i Hr. Schandorphs Begavelse er et djærvt, firskaaret, grovkornet Talent med Hang til det Burschikose og Smag for det Burleske. Han er en født og baaren Realist. Paa Rahbeks Tid var han bleven Drikkevise-forfatter.

Hvor han paa det lavkomiske Omraade slaar igennem, der er det i Kraft af noget halvt Hostrupsk, halvt Poul Møllersk i hans Natur, noget Friskt, Naivt, ubehjælpsomt Elskværdigt, der slaar En imøde igennem Skildringen. Han kan skildre et Par Drenge i Lømmelalderen paa Skolebal, et Par Spidsborgere fra en Købstad i et Gæsteværelse, en Hans Peter og Ane med deres trevne Væsen og drævende Erotik, som parodierer Herskabets, saa underholdende og naturtro som Nogen.

Desværre er hans Smag ikke sikker. Hvor han paa dette Omraade strander, der er det, som naar Adrian Brauwer gør det, fordi selv en smudsig Værtshusscene, der frastøder kræsnere Naturer, viser sig for ham i et komisk Lys uden at det rigtig lykkes ham at stille den i det samme Lys for andre. Man føler, at Dumheden gotter ham, som det raa Slagsmaal morede den hollandske Maler. Men han fordærver saa at sige Historien ved selv at le med, han staar ikke tilbageholdende, ikke fornem nok overfor den.

Men paa denne Stamme, ru og barket som den er, har han tidligt podet en Gren af en ædlere Træsort, en Gren, gennem hvis Aarer der løb fine og frugtbare Safter,

og som er ifærd med at forvandle og forfine al Træets Frugt. Det er som om en indre Stemme havde sagt ham med Welhavens Vers:

Men sæt en Podekvist blandt Træets Grene
En liden Spire fra Hesperiens Haver
Da vaagne Stammens hemmelige Kræfter,
Og Grenen strækker sig med smidig Sene.

Ved denne Podning er det, at enkelte af Frugterne have faaet saa god en Smag, Den djærve hollandske Natursands er bleven sammensmeltet med en Sands for det Moderate, Tempererte i Udtryk og Stil, som stammer fra det skønhedselskende Syden. Der gik hidtil ligesom en dobbelt Art af Stemning gennem Forf.s Produktioner: en rent realistisk, rent hollandsk Stemning, som den har givet sig Form i hans fortællende Digte og blandt Fortællingerne f. Eks. i „Et Oprør" og en idealistisk, aristokratisk Kunstbestræbelse, som kom til Udbrud i hans egentlig lyriske Poesier f. Eks. i de skjønne Digte til Frankrig. Det er denne sidste Stræben, der i Fortælingen „En Enkestand" nu ogsaa er kommen til Gennembrud hos ham som Fortæller. Forkærligheden for det Firskaarne er her forenet med Følelsen for den Skønhed, der ligger i Stilens slankere og rundere Linier, Smagen for det grovkornede Lune er her forenet med Evne til dulgt og behersket Ironi.

I „En eksileret Students Hændelser" er det lykkedes Forfatteren, der ikke hører til dem, der gaa afvejen for Virkeligheden, at omsmelte det Hæslige, der mødte ham paa hans Vej, dels til det Tragisk-Grelle, dels til det Groteske. Denne Historie er i Novelleform et Slags Sidestykke til hvad Hostrups „Tordenvejr" er som Drama. Man skimter Forfatteren, naar hans Helt her skriver om sig selv:

„Jeg har sét „Musernes Dans" i det spillende Sollys i den blaalige Dunst over Skovkammen, i Lynets Zigzag,

i Snefnuggenes Hvirvel — men aldrig „ved Lampen", tilmed da alle de Lamper, jeg har ejet, har oset nederdrægtig", og man finder en Variation af det samme Tema, naar man i den anden Novelle støder paa følgende Beskrivelse:

„Den store brede Plads laa for dem. Paa den Bred, de vare kørte nedad, lyste Krattets med Frostsne overtrukne Grene i Maanelyset i fin blaalig Refleks som mat Sølv. Farten over den jævne Is gik glat som en Sejlads i stille Vand, Klokkernes Klang gav et dirrende Ekko; med Mellemrum lød Hundegøen med skarp Klarhed fra de fjernest liggende Bredder. Efterhaanden blev Himlen helt skyfri, paa dens matblaa Grund flammede Stjærnerne rødligt; langs den knitrende Sne blinkede lyse Prikker, Vinternattens Sankt-Hansorme.

Povlsen lod Kanen holde stille midt paa Søen. Han viklede Tømmen om den ene Arm og slog den anden om Livet paa Cecilie, der i det sidste Kvarter stille havde stirret hen for sig.

Er det en køn Kanetur? Du har jo altid holdt saa meget af at køre i Kane, sagde han.

Cecilies Øjne straalede ham sjæleglade imøde.

Saadan en Tur er nu min Kirkegang, sagde han sagtere — eller er det kanske ikke saadant Noget som dette (han pegede med Pisken rundt omkring) som de kalder for Poesi, Lyrik og saadant Noget?"

Den Fortælling, hvori denne Scene forekommer, er en saadan, som Ingen skriver uden en meget solid Dannelse — og vi ere ikke forvænte ved Dannelse hos de Digtere, vi have iblandt os. Ved en solid Dannelse mener jeg en selvstændig, en, som forkaster hvad der ikke stemmer med Individualiteten og lidenskabeligt tilegner sig hvad der tilfredsstiller dens Trang uden at bryde sig om de Andre pleje at øse deres Dannelse af ganske andre Kilder. En selvstændig Dannelse peger altid tilbage paa en ærlig Natur — og vi ere ikke forvænte med

ærlige Naturer blandt de skrivende Medlemmer af vort Samfund. Ved en ærlig Natur mener jeg først og fremmest en uaffekteret, saa en, som ikke tildækker eller beplastrer hvor det gælder at afslø:e og aabenbare, saa en som ikke lever i det gængse Digtervirvar af Sandhed og Løgn mellem hinanden, og endelig en, som under Produktionen hverken skeler efter en Plads paa Damesybordene eller efter Ros i Dagbladenes Spalter. En saadan ærlig Natur lægger sig for Dagen i denne lige til den sidste Linje gennemkomponerede Fortælling, som ved sit Sujet og dets Behandlingsmaade indbyder til Sammenligning med Gottfried Keller's „Das verlorene Lachen", og hvis Helt og Heltinde — Povlsen og Fru Staal — ere aldeles fortræffeligt malte.

Skade er det nu som sagt, at Forfatterens Smag ikke naar hans Dannelse i Selvstændighed og overhovedet ikke staar paa Højde med den. Sin Livsanskuelse har han selv tilkæmpet sig, med Hensyn til Karakteristiken af det Enkelte glider han undertiden ned i de gamle Spor.

Jeg begriber ikke, at en saa omhyggelig Skribent kan lade en Spanierinde føre en saadan Lejebibliotheksromanpassiar som denne: „Jeg vidste det Enrique, Du maatte komme. Du kunde ikke længe elske en Blondine med Nonneøjne og med Fiskeblod bag sin hvide Hud. Du kan kun elske en Kvinde med Blod som sydende Lava og hvis Muskler bølge som dens bløde, tynde Skorpe o. s. v." Jeg begriber ikke heller, at han kan se et Vidnesbyrd om en „tidlig modnet Natur" og en „tidlig udviklet Lidenskabelighed" i en saadan ægte Skoledrengereplik som Kold's: „Forræderi! Skændigt Spioneri — eller maaske noget Værre. Ikke et Ord derom — hører Du, Møller." Drachmann, hvis Styrke dog ikke ligger i Ironien, vilde ikke have ladet et saadant Drenge-Udbrud gaa ustraffet hen.

Dr. Schandorph's Talent har i længere Tid staaet ligesom i en Halv-Skygge. Der er ofte ligesom noget

Løjt og Sendrægtigt ved Talenternes Udvikling hos os. De modnes sent. Jeg tror at dette mere ligger i Mangel paa Kurage end i Mangel paa Pleje. Der skal, som jeg engang har sagt, Mod til at have Talent. Det synes, som Hr. Schandorph er paa Veje til at faa den Kurage, der udfordres. Lad ham sætte sig større, dristigere Opgaver; lad ham vove at binde an med danske Købstæders Liv i vore Dage og ikke alene med dette Liv, som det var for en Snes Aar siden eller mere; lad ham vove at gøre Springet fra Købstæderne til Hovedstadens Omraade; lad ham tage Politiken, Videnskaben, Kunsten, det aandelige Røre med — og hans Evner ville vokse med den større Selvtillid og de større Formaal.

G. B.

I. P. Jacobsen: Fru Marie Grubbe.

Det har været en glædelig Overraskelse for Forfatterens Venner, at hans Roman saa hurtigt har fundet Vejen til Publikums Paaskønnelse og Yndest. Ikke fordi der hos os var nogen Tvivl om, at han som vi netop for et Aar siden udtalte det, var en af vor Literaturs allerbetydeligste Prosaister — en Ytring, som man først forsøgte at vrænge af for derpaa at underskrive — men fordi man hvor kraftigt og lødigt hans Talent end er, maatte frygte for, at selve dets udprægede Ejendommelighed vilde hindre det i at finde øjeblikkelig Anerkendelse. Man maatte være forberedt paa, at det Fantasirige, det stærkt Digteriske i Forfatterens Natursyn vilde forekomme den rolige og nøgterne Læseverden overdrevent eller usandt, og at den Knaphed, der udmærker Fremstillingen, Fortællerens afgjorte Uvilje mod at give Udenomsoplysninger om Personerne eller Forfatterdomme over deres Færd, vilde mishage et Publikum, hvem man længe har budt barnagtige historiske Tendensromaner, i hvilke Skribenten hvert Øjeblik stikker sin moralske eller religiøse Pegepind ned over Læserens Skulder. Denne Frygt har vist sig at være ugrundet. Læseverdenen har straks efter at have gjort sig bekendt med *Fru Marie Grubbe* følt, at Danmark havde faaet en Digter til. Medens det endnu for ikke mange Aar siden var den største Anbefaling for en Bog hos Publikum, at den holdt sig ganske i

den gamle Rutines Spor, begynder man mere og mere at komme under Vejr med, paa hvad Side den kunstneriske Alvor og Samvittighedsfuldhed og paa hvad Side Talentløsheden og Uvederhæftigheden findes.

Der er nedlagt ikke mindre end fire Aars Arbejde i denne Roman. Den Forfatter, som hermed debuterer, er en ung Mand som endnu ikke har fyldt sit tredivte Aar, og som længe har været fordybet i videnskabelig Forskning. Hans Navn er kendt blandt vore Botanikere af Fag og han har for et Par Aar siden vundet Universitetets Guldmedaille for en botanisk Afhandling. Han er den første, som dels ved enkelte Tidskriftsartikler dels ved Oversættelser har indført Darwins Arbejder i Danmark; og uden at det skader den rent kunstneriske Fremstilling skimtes baade Videnskabsmandens betydelige Kundskabsforraad og Naturforskerens Betragtningsmaade bag hans Fortælling.

Bogens Titel: *Interieurer fra det syttende Aarhundrede* betegner Forfatterens Formaal og giver et Vink om hans Talents Natur. Han har vel grebet de mest fremspringende Punkter i et enkelt historisk ført Levnet som Støttepunkter for sin Opfindelsesevne, det har vel fra først af staaet for ham som en tiltrækkende Opgave at motivere, det vil sige at opvise Sammenhængen i en Livsførelse saa særegen som den historiske Marie Grubbes; men det som under Udarbejdelsen har foresvævet og begejstret ham, det er ikke nogen Ide, der skulde udkomme som Værkets Resultat eller Facit, men et kunstnerisk Princip, med hvilket han som Forfatter staar og falder. De franske Malere sige som Mundheld, at det ikke er efter Billedets Ide eller Totalkomposition en Maler bør bedømmes men at han først duer naar man kan rive hans Billede istykker og glæde sig over hver Lap deraf. Det har været Hr. Jacobsens Ønske, at man skulde kunne kende Forfatteren helt af hvert Kapitel, hver Side, hver løsreven Lap af hans

Bog. Genstanden for hans hele kunstneriske Antipati og Foragt det vilde være en smuk underholdende Roman med megen dramatisk Spænding skreven i samme Stil og Tone som en ledende Artikel i et Dagblad. Hin efter en vis Opskrift snart civiliserede snart plumpe men altid uoriginale og farveløse Stil, der er regulær selv i sine Sidespring, flau og uappetitlig som en Værtshuskarbonade, den egentlige juridiske Kandidatprosa er denne Digters *bête noire*. Han forsøger i hver Sætning, han skriver, at give sin Læser et tydeligt Billede, ja mere end det: et saa anskueligt, livagtigt, i Farver straalende Syn, at det virkelige Øje kun sjældent opfatter saa energisk. Det skulde ikke undre os, om Folk af den gamle Skole herhjemme vilde udbede sig et Par blaa Briller til Læsningen af denne Prosa. For at opnaa sin Virkning har Forf. først dannet sig aldeles ejendommelige Ord, hentede dels fra de mangfoldige danske Dialekter, som han i en mærkelig Udstrækning er Herre over, dels fra Fortidens Sprog, dels fra sin egen kombinerende Indbildningskraft, og dernæst formaar han at anvende sin Ordskat saaledes til at bestikke Læserens Fantasi, at ikke en eneste Guldmønt gaar tabt. Naar andre Forfattere beskrive, gribe de det undertiden saaledes an, at den ene Halvdel af de valgte Midler tilintetgør den anden. De ville f. Eks. beskrive en snæver Gade i Regnvejr og nævne nu snart Regnens Fald paa Tagene, snart de af Væden blanke Brosten saaledes hulter tilbulter, at Blikket ingen sikker Retning faar at forfølge hverken opefter eller nedefter. Denne Digter kender Lovene for Øjets Opfattelsesevne, og som de Malere, der kun bekymre sig lidet om at deres Billede paa den, der stiller sig nær ved det, gør Indtryk af skrigende Farveklatter, naar det blot éngang set brænder sig ind i Fantasien med én bestemt uudslettelig Stemning, saaledes bekymrer han sig ikke om man vil stødes ved de enkelte besynderlige farvegivende

Ord, han bruger, eller ved Ekstravagancerne af en Fantasi, der f. Eks. beriger Leksikonet med en halv Snes nye Términer for blot at betegne løsrevne Rosenblades forskellige Skønhed eller Kaminildens Kamp med Mørket i en Skumringstime, naar Læseren blot, saa snart han lægger Bogen fra sig, føler sin Fantasi befolket med kraftige Skikkelser, møbleret med det Bohave, der udmærker et gammeldags Interieur, og illustreret med en Rigdom af vekslende Naturskuespil.

Lettest er det at faa Ram paa Forfatterens Særegenhed, naar man ser hvorledes han bærer sig ad med at beskrive en Solskinsdag eller et Haglvejr eller en Maanenat. Der var i hans allerførste poetiske Forsøg, en Fortælling ved Navn *Mogens*, et Regnvejr, som efter flere Aars Forløb er blevet i min Erindring. En ung Mand ligger under et Træ og stirrer netop paa et gammelt Muldvarpeskud, der var blevet ganske lysegraat af Tørhed. „Pludselig kom der en lille rund mørk Plet paa det lysegraa Muld, en til, tre, fire, mange, flere endnu, hele Tuen var ganske mørkegraa. Luften var lutter lange mørke Streger, Bladene nikkede og svajede, og der kom en Susen, der gik over til Syden, det øste Vande ned.“ Og nu følger en Beskrivelse af Regnens Fald, der er ligesaa interessant som selve Naturskuespillet er for En som lille Barn, naar man endnu har den hele Glæde af Iagttagelsen; men hvis Læseren vil søge hen til Fortællingen selv (Nyt dansk Maanedsskrift 1871—72 5, 6 Hæfte) vil han kunne se, hvorledes det hele Billede bygger sig op successive fra den første lille runde mørke Plet, der viser sig paa den lysegraa Jord. I *Fru Marie Grubbe* genfindes denne Evne til Naturmaleri næsten helt frigjort fra den Maniererthed, som fra første Færd af gjorde den mindre frisk. Her er Billedet af et Haglvejr, som kommer over Ulrik Frederik og Marie paa en Ridetur ude ved Ordrup:

„Med Et ligesom løftede Lyset sig fra Blad og Gren og flygtede for et regntungt Mørke. Buskene raslede ikke, Hovslaget hørtes ikke, hun red frem over en lang Skovslette. Til begge Sider: Skovens Træer som en tung, mørk Ringmur; over hende: truende sort Himmel med jagende, graaflossede Skyer; ligefor: Sundets skummelt blaasorte, taagebegrænsede Flade. Hun strammede Tøjlerne og det udmattede Dyr standsede villigt. I en stor Bue jog Ulrik Frederik forbi, svingede op imod hende og holdt snart ved hendes Side.

I samme Øjeblik slæbte som et tungt, graat, regnvædet Forhæng en Byge skraat henover Sundet; et iskoldt, fugtigt Stormpust susede frem over det flagrende Græs, peb forbi deres Øren og larmed som skummende Bølger i de fjærne Trætoppe. Store, flade Hagl raslede ned over dem i hvide Striber, lagde sig i Perlerader i Kjolens Folder, stænkede bort fra Hestenes Manke og sprang og trilled omkring i Græsset, som myldred de op af Jorden."

Selv Digtere med et vist Navn lade ofte meget tilbage at ønske, naar de forsøge at føre deres Heltinde frem for Læserens Blik. Der gives et staaende Repertoire af Ord, med hvilke man manøvrerer rent forgæves, fordi de ere hørte saa tit, at de overhøres. Saadanne ere f. Eks. den Forsikring om en Kvinde, at hun var skøn, at hun havde en hvid lille Haand (en stor hvid Haand giver allerede et bedre Billede) en fintbøjet Næse, kraftigt tegnede Øjenbryn, dejlige Øjne, et blidt og drømmende Udtryk, et smækkert Liv eller en svulmende Barm. Hertil maa ogsaa føjes den hele Gruppe af Betegnelser, der rose istedenfor at male, som naar man taler om at den Paagældende havde Ungdommens hele Friskhed, en skøn og ædel Sjæl, den blideste kvindelige Ynde, eller maatte indgyde Beundring og Ærefrygt, eller naar man gør sig Arbejdet let ved at sige at der i disse Miner læstes Sjælehøjhed, Alvor, Viljeskraft, Lidenskab,

eller lignende, hvad man altsammen ikke burde faa skrevet op forud paa en Seddel, der stikkes ud af Mund eller Øren paa Heltinden, men erfare af hendes Ord og Færd. Den følgende korte Skildring af en Romanheltinde kan betragtes som et Slags Register over de Feil der i denne Henseende lade sig begaa:

„Intet Under, at han ofte og gærne saa hende ind i hendes mørkegraa Øjne, thi fra dem udstraalede med Ungdommens hele Friskhed en skøn og ædel Sjæl. Hendes Ansigtstræk vare af en saa fin og udpræget Skønhed, at de selv ved en flygtig Beskuelse efterlode et varigt Indtryk i Beskuerens Erindring . . . . . Den fint bøjede Næse var af den ædleste Form, de mørke og kraftigt tegnede Øjnbryn og de fyldige veldannede Læber gave hendes Aasyn et for hendes unge Alder sjældent Præg af Lidenskabelighed og Viljeskraft og dog havde hendes dejlige Øjne ofte et blidt og drømmende Udtryk og de kunde i enkelte Øjeblikke straale af den reneste Fromhed. Naar et Smil opklarede hendes Aasyn, da forvandledes hendes Alvor til den blideste kvindelige Ynde, men hun smilte oftere end hun lo. Hendes statelige Skikkelse og sjælfulde Blik indgød de fleste unge Mænd mere Beundring og Ærefrygt end Kjærlighed, men det var at forudse at den Lidenskab hun vakte maatte blive dyb og varig . . . . . Den mørkerøde Kjortel, der sluttede stramt om hendes snevre Liv og svulmende Barm, den lille sorte Fløjelshat med den hvide Strudsfjer, der sad kækt paa hendes mørke i rige Fletninger lagte Haar fremhævede paa det klædeligste hendes Skønhed og røbede en fin og ren Smag men kun ringe Pyntesyge. Hun bar sit skønne Hoved stolt og frit og førte sin Hest let og sikkert."

Det er næppe formeget sagt, at der i alle disse Talemaader ikke er et Ord, som ikke klikker. Tag som Modstykke det ganske ensartede Sted i *Fru Marie*

Grubbe, der skildrer Sofie Urne, hvor hun sidder og syer i Lysthuset:

„Det var en høj, slank Skikkelse; næsten spinkel var den, men Barmen var bred og fyldig. Hendes Teint var bleg og blev endnu blegere ved det rige, sorte, buklede Haar og de ængsteligt store, sorte Øjne. Næsen var skarp, men fin, Munden stor, men ikke fyldig og med en syg Sødme i Smilet. Læberne var meget røde og Hagen noget spids, men dog stærk og kraftig formet. Hendes Paaklædning var ikke meget ordentlig: en gammel, sort Fløjelsrobe med afbleget Guldbroderi, en ny grøn Filthat med store, snehvide Strudsfjer og Lædersko med rødslidte Næser. Hun havde Dun i Haaret og hverken hendes Halskrave eller hendes lange hvide Hænder var ganske rene."

Eller læs, for at faa et Indtryk af hvorledes denne Forfatter leder Læserens Fantasi, følgende Passus, der kun vil skildre Marie Grubbes Øjne og Blik ved Overgangen til Jomfrualderen:

„Der er en Blomst, der kaldes for Perlehyacinth, som den er blaa, saaledes var hendes Øjne i Farve, men de var som den trillende Dugdraabe i Glans og dybe som en Safirsten, der hviler i Skygge. De kunde sænkes saa bly som en sød Tone, der dør, og løfte sig saa kækt som en Fanfare. Vemodigt — ja, naar Dagen kommer, saa ruste Stjærnerne med et sløret skælvende Skær, saadan var hendes Blik, naar det var vemodigt. Det kunde hvile saa smilende fortroligt, og da blev det mangen En, som naar det i Drømme fjærnt, men indtrængende kalder paa Ens Navn, men naar det mørknedes i Sorg, haabløst og vaandefuldt, var det som hørtes der Blodsdraaber dryppe."

Dog denne Form af Beskrivelse er kun den foreløbige, iøvrigt gælder om enhver Digters Personer det gamle Ord: *Tal for at jeg kan se Dig*, og derfor opløse de moderne Noveller og Romaner sig for største Delen

i Dialoger, i til hinanden kædede Rækker af dramatiske Scener. Men at skrive Dialog er ikke hver Mands Sag. Det er kun de virkelige Digtere, de som se Syner for deres indre Øje og høre Stemmer for deres indre Øre, der formaa at forme den levende mundlige Replik, der lader netop saameget og saalidt af Karakteren ane som Repliken gør i det virkelige Liv, og som dog ved Hjælp af saadanne tilfældige eller vildledende Udsagn formaa at lade Karakteren fremstaa for Læseren netop med de Farver og i det Lys, hvori de ville at den skal ses. De middelmaadige Fortællere, der ikke have saa store Kræfter til deres Raadighed, hjælpe sig ved at spække Dialogen med Betragtninger eller udfylde Mellemrummene mellem Replikerne ved Ræsonnementer, i hvilke det meddeles Læseren, hvad han skal dømme og tænke om den Scene, hvortil han er Vidne.

Hr. Jacobsen tillader Læseren selv at fælde sin Dom. Han er tendensløs, han skal ikke saaledes som de iblandt vore Romanforfattere, der have givet sig et bestemt Dogme i Vold, have en Apologi for det Bestaaende ud som Moral af ethvert Ordskifte; han overlader det til Læseren, hvorledes han vil bruge det troværdige Billede af en Tidsalder, som han viser ham. Sæt en af vore ældre Romanforfattere vilde lade en katolsk og en luthersk Gejstlig fra Reformationstiden disputere og sæt at Sagens Natur førte det med sig, at Protestanten i Disputen kom tilkort, tror man saa, at han vilde nøjes med at fremstille dette som et Faktum der maatte ses i Belysning af Bogens hele Aand? nej han vilde ræsonnerende forklare, hvorledes det gik til, at en Tilhænger af den rene Lære trak det korteste Straa i Ordskiftet og han vilde for at bøde paa Nederlaget tilføje en Hjærteudgydelse, for at Læseren ikke et Øjeblik skulde være i Uvished om, hvor Forfatteren selv befandt sig. Han vilde f. Eks. skrive saaledes:

„Han taug beskæmmet. Han indsaa at han var gaaet forvidt, og havde lidt et Nederlag, hvilket undertiden hændtes Reformatorerne. I deres ustyrlige Nidkærhed kom de nu og da tilkort ligeoverfor deres papistiske Modstanderes Koldblodighed og snilde Logik. Og dog, hvor langt ædlere end disse vare de dog ikke, trods Udskejelserne, netop formedelst denne varme Nidkærhed. Deres Hjærter brændte af Tro, og de kæmpede af en fast Overbevisning for en aandelig Sag hvorimod Papisterne for største Delen kæmpede for verdslige Goder og fede Præbender, hvilke de holdt fast paa til det Yderste og end ikke slap, da de mod deres bedre Overbevisning maatte bøje sig under den nye Kirkeskik."

I *Fru Marie Grubbe* er der en Hovedscene i hvilken Københavns Forsvarer Ulrik Christian Gyldenløve paa sit Dødsleje modtager Besøg af to lutherske Præster. Den unge Feltherre er selv i Døden højst vantro og bortjager den første Præst med Haan, hvor ærligt og oprigtigt denne end taler ham til, men skønt han med sin Kaarde støder efter den anden, lykkes det ham dog ikke i sin sidste Time at bevare sin Fasthed overfor ham, og Scenen ender med at han brækker sin Kaarde, holder dens Stumper op imod Himlen og raaber: Pardon, Jesus, Pardon! Ikke en eneste Sidebemærkning, ikke et Blink med Øjnene ud til Læseren forraader, hvem Forfatteren giver Ret, Hr. Jens eller Ulrik Christian. Han fortæller kun med overbevisende Sandhed og med overlegen Humor om, hvorledes det gik til.

Der er i denne anskuelige og tilbageholdne Fortællemaade noget, der røber Paavirkning af enkelte Mestere i den moderne franske Literatur som Prosper Mérimée og Gautier: der er noget i Tilbøjeligheden til at give Interieurer, som kan minde om Balzac, og noget i Analysens Skarphed og Nøjagtighed som har en tilfældig Parallel hos Flaubert, ja for ogsaa at nævne den sidst fremtraadte Arvetager efter de store Mønstre i den franske Roman:

der er noget i Skildringernes varme sandselige Pragt, i deres hele Svælgen i Lys og Farve, som er i Slægt med Emile Zola's bedste Ting. Og der er paa den anden Side i de lyriske Partier en vis kraftig Vellyd og Sødme som den kun findes hos Keats. I dansk Literatur har Jacobsen underlig nok netop sin egen Navne, *Trolddoms* Forfatter til Forgænger, der om end med ringere Færdighed og med en vis Tørhed, i en sjælden Grad formaaede at eftergøre en svunden Tidsalders Talevis og Stil.

Det var nødvendigt at dvæle noget ved Ydersiden og Formsiden af Hr. Jacobsens Bog, fordi det store Publikum ikke altid har Øjet aabent for de Vanskeligheder, der i formel Henseende ere at overvinde, men alt dette er dog ogsaa for denne Digter kun Midler gennem hvilke han meddeler os sin Kundskab om Menneskehjærtet. Selv naar han skildrer et Haglvejr under et Ridt, er det ikke for Haglvejrets Skyld men for at forklare Stemningernes Vekslen i Heltindens Sind. Denne Bogs store Fortrin i psykologisk Henseende ligger paa det Punkt, at Personerne helt igennem ikke blot handle i Overensstemmelse med Menneskenaturens almindelige Love men som Børn af det Aarhundrede, der har fostret dem. Det er ikke moderne Følelser som her udtale sig i et gammeldags Sprog, det er ikke en Udstilling af en rent formel Lærdom og rent formel Kunst, som af Forfatteren gives i de mange Henvisninger til Arten af den Lekture, som har dannet hine Følelsers Udtryk, langtfra: Disse løjerlige franske, italienske og tyske Vers, som Hr. Jacobsen med en saa mærkværdig Smidighed selv har forfattet, og i hvilke de Handlende finde deres eget Følelsesliv genfremstillet som i et Spejl, disse Vers ere et Symbol paa hvor tomt og abstrakt deres Drømmeliv var, fordi Handlingens kraftige muskuløse Liv endnu ikke var blevet blodsuget til Bedste for Fantasteri og Refleksion. Det er naturligt, at de Mennesker, hvis Hjærneliv kunde nøjes med et

saa ufuldkomment æstetisk Udtryk, havde deres egentlige Liv i ydre Skæbner, handlede uden lang Overvejelse, ofte, stærkt, og med en Art brutal Energi. Naar Marie næsten ubevidst med Kniven støder efter Ulrik Frederiks Bryst, naar hendes første Indskydelse overfor Karen Fiol er at slynge en Sten i Hovedet paa hende, saa handler hun absolut forskelligt fra den Maade, paa hvilken i vort Aarhundrede en Dame i hendes Situation vilde handle, men hun handler overensstemmende med sin Natur og man kan i Leonore Christines *Jammers Minde* finde talrige Beviser for at selv en Dame af et hende stik modsat Naturel, en der var ligesaa rationel som hun var hysterisk, kunde handle paa samme rent uoverlagte og haandgribelige Maade. I denne Bog lever vort syttende Aarhundrede i Repræsentanter for alle Samfundets Lag. Kongehuset, den nye og den gamle Adel, Borger og Haandværkerstanden, Gøgleren og Bonden, de er her alle lige ned til Rakkerens Knægt. Heltindens ejendommelige historiske Skæbne er jo nemlig den at bevæge sig synkende gennem alle Samfundets Lag. Ikke at hun egentlig synker moralsk, thi hendes sidste Mand, den plumpe Ladefoged og Færgekarl, er i sit Indre paa ingen Maade mere raa og mere lav end hendes første Ægteherre, der er en Konges Søn og en Konges Broder; men hun synker med logisk Nødvendighed i Rang og Samfundsanseelse stedse dybere, fordi hun ikke er af de Naturer, der slaa sig til Taals i en given Situation, fordi hun altid har et Ideal for Øje, det være et saa underordnet Ideal som man vil, og fordi hun hverken skyr en Rømning eller et Brud eller en Handling der strider mod Samtidens Sædelighedsbegreb, naar det synes hende som om hun herved enten kan bevare sin Stolthed ukrænket eller for bestandig smelte sammen med sit Ideal. Hun fødes med et Anlæg til erotisk Entusiasme, men i Overgangsaarene fra Barn til voksen Pige, den Tid da Hjærtet er mest fængeligt for Begejstring,

ser hun intetsomhelst om sig, der er Begejstring værd. Alt i de private Forhold om hende er Raahed, Smaalighed eller Lapseri. Da træder med Kjøbenhavns Belejring for første Gang det offentlige Liv hende imøde. Det Pust af en større Aand, der gaar igennem Byen, naar ogsaa hende og som naturligt er, overfører hun sin hele patriotiske Begejstring paa en enkelt Mand, ham, hvem Byen allerede har udpeget som Helt. Han er hende det levende Vidnesbyrd om at der gives Helte, det vil sige noget Reelt at elske og beundre. Ved hans i hendes Øjne forsmædelige Død styrter hendes Tro paa det Store sammen. Hun tyr en Stund ind i et religiøst Fantasiliv, indtil hun rives ud af sine Drømme om det himmelske Jerusalem af Skrædderpigen, der bringer den nu voksne Jomfrues Pynt og Selskabsstads. Til denne Pynt svarer en Brudgom og hun faar i Ulrik Frederik en, som pranger i al Datidens Glans og som bestikker hende ved en Rest af Ungdom og Erotik. Aandelig og legemlig mishandlet af ham, men endnu med ubrudt Stolthed træffer hun Sti Høgh, der er tænkt som en Datidens Rudin og fra hans Læber hører hun de første veltalende Ord om sit eget Livs dybeste Instinkter og Forhaabninger, i ham træffer hun for første Gang en overlegen Aand, der ser ned paa alt det, der synes Menneskenes Flertal af Værd, en, der som hun kun attraar det Umulige.

Men han, som er saa godt et Hoved, er ligesaalidt som Ulrik Frederik en Mand, og det er en Mand, der foresvæver hende som Genstand for hendes Søgen. Halvt blaseret, halvt forfængelig modtager hun den unge sværmeriske Tyskers Hyldest. I sløvet Længsel efter Fred og gode Dage indlader hun sig i Ægteskab med den platte Herremand Palle Dyre og i dette Ægteskab er det, at hun ved Hverdagslivets pinefulde og aandløse Rivninger og Kævlerier efterhaanden synker ned i en saa begivenhedsfattig og utilfredsstillet Tilværelse, at

hun, da hun hin Aften ved Tjeles Brand ser den unge Kusks gigantiske og smidige Skikkelse ligesom i bengalsk Belysning af Gaardens Flammer, samler alle sin Naturs tilbagetrængte eller halv glemte Ønsker om Kærlighed og Lykke omkring denne ene Skabning, til hvilken hun saa slutter sig for hele Resten af sit Liv.

Desværre er der ingen anden rigtig Enhed og Sammenhæng i Bogen end den som de optrædende Personers Forhold til Heltinden afgiver. Heltindens Levnet er den Snor paa hvilke de løse Billeder ere trukne. Uden at stille konventionelle Fordringer til dramatisk Komposition — og den Fordring, at enhver Person, éngang optraadt, skal vende tilbage og benyttes, er sikkert konventionel — maa man af enhver Fortælling have Lov til at forlange, at den tilfredsstiller de Love, der følge af selve Fantasiens Natur, at den ved Gentagelse, Kontrast, fornyet Eftertryk, Udvikling eller Uddybning af det éngang Givne bidrager til at befæste og samle Fantasibillederne paa lignende Maade, som man i en videnskabelig Afhandling gør det ved Rekapitulationer og Resuméer. Det er især en berettiget Fordring til Digteren at han skal benytte de Effekter, der ligge lige tilrette for ham i Stoffet, skal spille de Trumfer ud, som han har paa Haanden. I *Marie Grubbe* optræde i Reglen Personerne kun for at forsvinde, man taber dem af Syne, som man i det virkelige Liv taber saamangen Personlighed af Syne, man har kendt. Vende de en enkelt Gang tilbage som Daniel Knopf for Eksempel gør det, stilles de dog ikke paa en saadan Maade i Forhold til Bogens Hovedhandling, at man føler de ogsaa ere til for dens Skyld og ikke alene for deres egen. Dette ligger tildels i, at Forfatteren ikke har turdet bruge dem frit som han vilde, da han har villet holde sig til den historiske Virkelighed paa ethvert Punkt, hvor denne rakte ham et Aarstal eller et Navn. Daniel Knopf tør ikke anlægges til at blive Marie

Grubbes anden Mand, fordi hun historisk har været gift med Palle Dyre. Den Dualisme imellem det Digtede og det Virkelige, som overhovedet er den historiske Romans gamle ulægelige Skade, fremtræder stedse tydeligere henimod Bogens Slutning. Det Brev, hvori den gamle Erik Grubbe fordrer sin Datter gjort arveløs, og som øjensynlig er det ægte, historiske Dokument, staar langt tilbage for de øvrige Breve i Bogen, der ere uovertræffelige Mønstre paa Forfatterens Stilkunst. Det eneste Sted, hvor man tydeligt fornemmer en Bestræbelse hos Forfatteren efter at sammenbringe længe adskilte Personer i en Situation, det sidste Sammenstød mellem Marie Grubbe og Sti Høgh er mislykket for ham. Dette sker vel tildels, fordi Sti Høghs Karakter overhovedet er uklar, idet hans Kærlighed til Marie snart synes at være naiv og oprigtig, snart forvansket i sit Udtryk for blot at bringe hende i hans Magt, og idet han desuden i Bogen dømmes adskilligt strengere end hans Handlinger og Ord give Anledning til, men det ligger dog mest i Forfatterens Mangel paa Lyst eller Evne til at bringe et dramatisk Møde tilveje, fra hvis Højde alt det tidligere kunde ses i et nyt Oversigtslys. Eller er det ikke forbavsende, at Forfatteren har forsømt den Lejlighed, Stoffet næsten syntes at maatte fremtvinge, til at lade de to Søstre Grubbe træffe sammen og udtale sig for hinanden efter at Marie har gjort Rejsen med Sti Høgh? Hvilken Modsætning havde her ikke været naturlig Anledning til at give mellem Datidens resignerte gudhengivne Kvinde med den stive Dragt og med den krusede Pibekrave, og den trodsige, hensynsløse Marie, der endog har berøvet Søsteren hendes Mand! I steden for denne Kontrast har Forfatteren kun den selvfølgelig uundgaaelige historiske Scene mellem Holberg og Marie Grubbe ved Bogens Slutning. Men den staar desværre slet ikke i Højde med de umiddelbart foregaaende Scener. Hvor lønnende var det ikke at

bringe det lyseste forstandigste Hoved i Nordens Literatur ind som Slutningskorus i denne Bog, i hvilken vor Prosa har udviklet lutter Egenskaber, der ere Holberg fremmede, at lade Forstandens Repræsentant ligesom fælde Dommen over hele denne Heksesabbat af Farver, Billeder, forvovne Udtryk for besynderlige Sansninger og besynderlige Lidenskaber, der visselig ikke savne deres Logik men som dog følge en hel anden Logik end Forstandens! Det kunde da ikke undgaas, at der faldt nogle Glimt af skalkagtig Selvkritik over Bogen, og at Holberg paa den anden Side saas at komme tilkort hvor hans Maalestok ikke slog til, som jo Alverden véd at den ikke gjorde det overfor Homer eller Axel og Valborg. Noget lignende har øjensynlig foresvævet Forfatteren men han har begaaet det Misgreb at lade Moralisten tale med Marie Grubbe om Religion istedenfor om Moral og at lægge ham en saa spidsborgerlig Betragtning af hendes Levnets Uregelmæssigheder i Munden, at han, den mindst spidsborgerlige Aand, vi maaske overhovedet have hørt fælde Domme iblandt os, her næsten staar som den skikkelige Spidsborgerligheds Talsmand.

Fru Marie Grubbe har allerede fristet adskillige af vore Digtere til poetisk Behandling; først benyttede Steen Blicher Elementer af hendes Historie til sin fortrinlige Novelle *En Landsbydegns Dagbog,* saa optog H. C. Andersen Stoffet paany og gengav dets Omrids i sin Historie *Hønsegrete fortæller.* I en Karakteristik af H. C. Andersen kunde jeg dengang ikke tilbageholde den Indsigelse, at den Marie Grubbe, som er hin Histories Heltinde, maatte behandles i en ganske anden Digtart og i en langt mere indtrængende og realistisk Stil end det her var sket. Først nu har dette tillokkende Stof fundet den Digter som var Opgaven voksen. Men Opgaven var, saaledes som den stillede sig for ham, compliceret. Den bestod i at præstere et Kunststykke paa samme Tid som et Kunstværk. Kunststykket var det at

konstruere en svunden Tids Stil i mundlig Diction, Kunstværket det at lade Charaktererne lyslevende kalde den svundne Tid tillive for os. Det Sidste, som var vigtigst, er lykkedes helt. Kunststykket, som var vanskeligst, er blevet til en af de mest forbausende poetiske *tours de force*, Literaturhistorien har at opvise — men en Mangel er der dog: Uensartetheden i Fortællerens egen Diction. Digteren har øjensynlig ikke været ganske paa det Rene med, hvad Tone han selv skulde anslaae: at tale rent modernt vilde virke forstyrrende, at fortælle som en med Begivenhederne Samtidig var unaturligt. Han har valgt at gøre lidt af begge Dele, hvad tydeligt nok er den sletteste Udvei. Med denne Usikkerhed hænger den Besynderlighed sammen, at ogsaa Bogens ikke dansktalende Personer bruge Datidens brogede danske Mundart med de mange indblandede fremmede Ord. Digteren har indsét, at det ikke gik an at lade Guldmageren eller Nürnbergerne tale Fransk og Tysk, ligesaa lidt at oversætte deres Ord paa vor Tids Dansk; den tredie eneste rette Udvei at referere deres Repliker laa ham fjern, fordi han ikke var sikker paa, i hvad Stil han selv talte som Referent.

Dog lad det i Bogen, der er Kunststykke, have en og anden uundgaaelig Lyde, det i dybere Forstand Kunstneriske i den røres ikke af disse Par Pletter paa Huden. En saadan sproglig Kraftanstrængelse gør en Poet kun én Gang i sit Liv som ganske ung, naar de almindelige Vanskeligheders Overvindelse ikke synes ham tilstrækkelig til at godtgøre Talentet men han føler Trang til at see nogle seige filologiske Laurbærblade i den Krans af friske Roser, han attraaer. For Fremtiden vil Hr. Jacobsen sikkert vælge sig Æmner ud af Nutidens Liv.

G. Brandes.

Nye Samlinger af Folkepoesi.

Jydske Folkeviser og Toner, samlede af Folkemunde, især i Hammerum Herred, af Evald Tang Kristensen. (Jydske Folkeminder I.).

Gamle jydske Folkeviser, samlede af E. T. Kristensen. (Jydske Folkeminder II.).

Jydske Folkesagn, samlede af E. T. Kristensen. (J. F. III.)

Danske Folkeminder; Æventyr, Folkesagn etc., samlede fra Folkemunde af Jens Kamp.

Danske Folkeæventyr, efter utrykte Kilder genfortalte af Svend Grundtvig.

Norske Folkeæventyr, fortalte af P. Chr. Asbjørnsen. Ny Samling.

Alle de ovenstaaende Bøger bære Præget af den varme Kærlighed til deres Indhold, hvormed de ere affattede, en Kærlighed, der paa én Gang er Samlerens og Patriotens. Hr. Kristensen har med en altfor ringe Understøttelse fra Statens Side paa møjsommelige Smaarejser gennempløjet den Del af Jylland, hvorfra han har hentet saa rig en Skat af Folkeviser og Sagn; Hr. Kamp har Aar efter Aar Stykke for Stykke sammensanket de mer end tusinde forskellige Ytringer af dansk Folkeaand, som han nu har udgivet; Hr. Grundtvig erklærer selv, at hans *Folkeæventyr* er den første modne Frugt af tyve Aars Indsamling, og hvad endelig Hr. Asbjørnsen angaaer, saa vide jo Alle, hvor ihærdig en Arbejder den norske Forfatter har været i den Virksomhed,

han har gjort til sit Livs Gerning. Uden den Samlermani, der er saa fortræffelig en Stimulans, hvor Genstanden har kulturhistorisk Betydning, vare disse Værker næppe blevne til; thi det kan ikke nægtes, at ialtfald det danske Publikum i høj Grad lader det mangle paa Opmuntring for de Mænd, der fremdrage saadanne Fortidsminder, som ligge skjulte rundt om i Menigmands Erindring. Der er mærkeligt nok i det Hele ikke megen Interesse tilstede for dansk Literatur, naar vore faa store Digtere fra den nyere Tid undtages; det hører ikke herhjemme med til Dannelsens Fordringer at have Kendskab til vore anden Rangs Klassikere som Rahbek eller P. A. Heiberg, for ikke at tale om den ældre Literatur, der uden Efterforskning betragtes som absolut ulæselig. Det er derfor intet Under, at den Digtning, der hentes fra Almuen, fra gamle Røgtere og enfoldige Bondekoner, nyder en fuldkommen Ringeagt. Alt derhenhørende gaar ind under Benævnelsen „Emter, Klemter og Skæmter", og derom véd enhver oplyst Københavner (alias Dagbladslæser), at det er blot til at gøre Nar ad. Overfor vor hele Folkepoesi staar Publikum med et kritisk Smil — naturligvis de grundtvigianske Kredse undtagne.

Det er da ogsaa fra disse, at vore fleste Samlinger ere udgaaede. Man véd, hvor stor en Rolle nordisk Mytologi og dens Ætlinge: nordisk Folkedigtning og Sagn spiller i den grundtvigianske Folkeopdragelse, eller rettere man aner dette, thi det er ikke godt muligt for den, der ikke selv har opholdt sig paa en af de grundtvigianske Højskoler, at danne sig en tydelig Forestilling om, hvorledes Undervisningen der egenlig drives. Men hvis man tør slutte fra den Behandling, N. S. Grundtvig selv har givet af den nordiske Mytologi, kan man med Sikkerhed antage, at de grundtvigianske Højskoler ere lidet tilbøjelige til at betragte ældre og yngre Folkepoesi fra Videnskabens nuværende Standpunkt. Desværre, som Undskyldning kan anføres, at vi ikke herhjemme besidde

noget originalt Arbejde over skandinavisk Mytologi, der tør gøre Fordring paa at være begrundet paa sammenlignende Forskning, idet N. M. Petersens Bog, det sidste Værk over denne Genstand, var et mislykket Mæglingsforsøg mellem højst forskellige Anskuelser. Vi have hidtil overladt Tyskerne Æren af at opstille en positiv Myteforskning paa det germaniske Omraade. Saaledes er det ogsaa forstaaeligt, at det Grundtvigske System hidtil har staaet temmelig uanfægtet og ikke herhjemme er blevet vist bort fra Videnskabens Gebet og ind i Poesiens og Fantasiens. Først for nylig er der i Norge fremkommet et Skrift, der viser denne Tendens, nemlig Dr. Gustav Storms Afhandling: *Den komparative Metodes Betydning for Studiet af den nordiske Mytologi*, der aabnes med en skarp Kritik af Grundtvigs symbolske Opfattelse af Myterne og der slaaende efterviser de urigtige Etymologier, paa hvilke hans poetiske Forklaringer støtte sig. Han anfører herpaa et afgørende Eksempel: Thor maa hos Grundtvig ikke nøjes med at være Styrkens og Tordenens Gud — det er for upoetisk —, men han er „Aandskæmpen", den levende Sandhed eller den sande Virkelighed, i Kamp mod „Løgnens Jettekuld" og navnlig mod Løgnen selv, Midgardsormen. Denne Forklaring hviler paa en falsk Etymologi, idet Grundtvig anser Ordet Þruðr, der forekommer i Navnene paa Thors Bolig (Þruðvangr), hans Hammer (Þruðhamarr) og hans Datter (Þruðr) for at være det samme Ord som det engelske truth, Sandhed, medens det i Virkeligheden kun betyder Styrke. Det er jo velbekendt, hvormeget Fantasteri og religiøs-politisk Symbolik denne Opfattelse af Tordenguden har draget med sig.

Denne Afhandling er forblevet uomtalt i Danmark, hvor man dog ellers er ivrig nok til at polemisere mod hvad der fra norske Forskere fremkommer om almennordiske Emner. Og dette er saameget underligere, som Hr. Storms Artikel iøvrigt ingenlunde er uangribelig.

Det er tydeligt nok, at Forfatteren, saasnart han kommer ind paa den orientalske Filologis Omraade, bevæger sig paa et ham fremmed Gebet. Det er meget dristigt at sige, at Lysguden Djus paa Indisk hedder Indra, thi medens Dju betegner Daghimlen, optræder Indra i Vedaen nærmest som Lyngud, og det er en Mislæsning af Kuhns Arbejder, der bringer Hr. Storm til at postulere et oprindeligt Sagn (!) om, at Pramantha frembragte Ilden ved at gnide to Stykker Træ mod hinanden, og siden førte den ned til Menneskene, thi hos det indoevropæiske Stamfolk kan pramantha i det Højeste have betegnet det ene af de tvende Træstykker (det kærnende, borende), hvad Ordet betyder hos den ene Scholiast, der bruger det i Sanskritliteraturen. Et „Sagn" var i hvert Fald dengang ikke tilstede. Der findes højst løjerlige Sætninger hos Dr. Storm, som f. Eks. Paastanden om, at det omtrent (!) er godtgjort, at Afrodite er den syriske Kærlighedsgudinde, eller at Yggdrasilmyten kan betragtes som særlig nordisk, og Forfatteren begaar ikke faa Fejl, fordi han, der er en lærd Historiker, mangler Kundskab om den sammenlignende mytologiske Literatur. Altsaa, der var nok at hænge sin Hat paa for en dansk Kritiker. Og dog har end ikke Professor Svend Grundtvig, der som Forfatter af store og vidtløftige Arbejder paa Folkepoesiens Omraade og som Udgiver af Edda maatte føle sig særlig kaldet til at kaste sig ind i den aabnede Debat, ment at burde offentliggøre et eneste Ord i denne Sag, medens han dog samtidig har troet at kunne ofre hele det sidstudkomne Hæfte af *Danmarks gamle Folkeviser* til en, denne editio princeps maaske temmelig uvedkommende, Debat om Didriksagaens Forhold til de dansk-svensk-færøiske Viser, der behandle samme Æmne.

Knuden er imidlertid, at Professor Grundtvig aldrig ret har villet udtale sig om, til hvilken mytologisk Skole han hører, hvormegen Anledning han end dertil har haft. Muligvis har en Pietetsfølelse holdt ham tilbage

fra at gaa ind paa et Æmne, hvor han nemt kunde komme i Strid med Faderens symbolske Fortolkninger, i ethvert Fald har han omhyggelig undgaaet baade i Indledningerne til Folkeviserne og i hans *Gamle danske Minder i Folkemunde* at opstille noget andet Synspunkt for Folkepoesien end dels det literærhistoriske, dels det kulturhistoriske. Men Oprindelsen, det mytiske Udspring, har han tiet stille om. Den sammenlignende Videnskab har uimodsigeligt godtgjort, at Folkeminderne, Viser, Sagn, Æventyr, særegne Fester og Skikke alle kun ere nyere Stadier af de gamle mytiske Anskuelser, eller rettere, at den uudviklede Naturbetragtning, Menneskets første Gætten-sig-frem overfor Tingene, som vi i Almindelighed have faaet overleveret i Mytens stive Klædebon, endnu i alle Lande findes bevaret i hvad man kalder Almuens Overtro. Kun naar man gaar ud herfra, naar man paa dette Grundlag ordner og bearbejder vor Folkepoesi, vil man faa de Dannede til at interessere sig for den. Det kritiske Smil vil forsvinde, naar man faar Øjnene op for, at denne minutiøse Undersøgelse af Emter og Klemter kun er et Led i den store Opgørelse mellem Overtro og Videnskab, der nutildags bringer enhver aandelig Stræben til at tage Parti. Herhjemme er imidlertid, man kunde næsten tro med Vidende og Vilje, sligt holdt ude fra alle vore Samlinger af Folkepoesi, fra Thieles saavelsom fra Grundtvigs, fra dennes Kæmpeviseudgave som fra de lige nu udkomne Værker. Kun glimtvis har den moderne Videnskab fundet Vej herop som f. Eks. i M. Lorenzens fortræffelige Indledning til hans *Signeformularer og Trylleraad.*

Hvad der derimod ofte er bleven lagt Vægt paa, det er disse Folketraditioners særegne „Folkelighed", hvormed der skal forstaas, at man i dem har et saa fyldigt og smukt Billede af dansk Folkeaand som ellers intetsteds. Det vilde jo være let at anføre en talløs Skare af Udtalelser herfor, men jeg skal indskrænke mig

til at citere det Vers, hvormed Hr. Grundtvig indleder sine *Danske Folkeæventyr*. Anden Strofe lyder saaledes:

Ingen Gift og ingen Galde
gemmes i den Frugt, her bydes,
Sundhed bor i Bærrets Sødme,
Sandhed bag de brune Skaller;
Solens Glød og Vindens Køling,
Duggens Bad og Kildens Væde
og den dybe Muld ior neden
fostred Frø fra fjærne Tider,
fyldte den med Duft fra Hjemmet,
Saft fra neden, Kraft fra oven,
evig Ungdoms Saft og Kraft:
Folkets gamle Arv og Odel.

Det er store Ord. Hvorfor der i og for sig skulde særlig være gemt Sandhed og Sundhed i disse Folketraditioner, Minder om en svunden Tids naive Livs- og Verdensanskuelser, er det allerede vanskeligt at begribe; Enhver vilde dog finde det naturligere at søge det fuldkomneste sande og sunde Udtryk for dansk Folkeaand hos vore store Digtere, i *Jeppe paa Bjerget*, i *Hakon Jarl* og *Adam Homo*. Men hvad der gør det næsten umuligt at gaa ind paa Hr. Grundtvigs Tankegang, det er hans Postuleren af disse Æventyrs særlige Danskhed. Der er dog ingen, der bedre end Professor Grundtvig med hans omfattende Studier af Folkedigtningsliteraturen kan vide, hvormeget en saadan Paastand savner Hjemmel, og hvorledes netop de Æventyrstoffer, som hans nye Samling behandler, ere fælles Ejendom for forskellige Nationer, tildels vandrede fra det ene Folkeslag til det andet gennem Laan, tildels og hovedsageligt udgørende et fælles Trin i Folkenes Behandling af de gamle Myter. Deraf kommer det, at de hinduiske Æventyr vise den største Overensstemmelse med vore danske, og derfor kan man i det ottende Eventyr hos Hr. Grundtvig, *Tvillingbrødrene*, træffe de vediske Tvillingguder Asvinerne endnu fuldkomnent bevarede. De to Asviner, Ordet be-

tyder Rytterne, som man genfinder i de græske Dioskurer, høre til den indo-evropæiske Folkeæts allerældste Guddomme, hvad allerede er klart deraf, at deres oprindelige Betydning (maaske Sol og Maane) overalt synes at være forglemt. I Vedaen optræde de som Morgenguder, der fremdrage Solens Vogn, og som Brudeførere ved Soljomfruens Bryllup. De ere altid Hestebetvingere, i Indien som i Grækenland, og endnu i det danske Æventyr have de mirakuløse, fuldkomment ensartede Heste; de sættes begge altid kun i Forbindelse med én Kvinde, i Vedaen Aurora eller Soljomfruen, hos Grækerne med Helene og her i Æventyret med den samme Prinsesse, der antager sin Mands Tvillingbroder for ham selv og undrer sig over hans Kulde, da han lægger sit Sværd imellem dem paa Lejet. Det er naturligvis en senere Forklaring af den forglemte Myte, naar Broderen, kun for at frelse sin Broder, udgiver sig for ham og bemægtiger sig hans Hustru. Det danske Æventyr findes forresten med kun faa Variationer i Kuhns *Norddeutsche Sagen* som *Die beiden gleichen Brüder;* selv Historien om Fiskeren, der udkaster sit Næt og fanger en Fisk, som skaffer ham baade to Sønner, to Heste, to Hunde, to Sværde o. s. v., aabner ogsaa der Brødrenes Historie, og saaledes ogsaa i et italiensk Sagn, hvor en Fisker faar fat paa en Aal med to Haler og to Hoveder, som befaler Manden at plante Halerne i Haven (de blive til Sværd), give Hunden Indvoldene og Fiskerkonen Hovederne at spise. Der fødes saa to skønne Ynglinge og to prægtige Hunde.*)

*) Fiskens mytologiske Betydning bliver først klar, naar man sammenligner dens Optræden i Historien om Manu, hvor den bliver større og større og bestandig fylder betydeligere Rum, indtil den trækker Syndflodsskibet. Det samme Træk genfindes i talløse Æventyr (som Gubernatis tildels anfører i sit Værk: *Die Thiere in der indo-germanischen Mythologie);* man jævnføre ogsaa Fiskemennesket Oannes i den assyriske Gudetro

Det hele Æventyr er saa gennemtrængt af den gamle mytologiske Aand, at det vilde være let Side for Side, ja Sætning for Sætning at gennemgaa det og paavise baade Fortællingens oprindelige Betydning og dens Analogier i fremmed Literatur. Jeg tvivler ikke paa, at jo Prof. Grundtvig er fuldkomment bekendt med, hvad Videnskaben indenfor disse Omraader har fastslaaet. Jeg ser vel, at han forholder sig noget afværgende overfor den komparative Forskning (f. Eks. Gamle danske Folkeviser III., 782), men herfra er der dog et langt Spring til at hævde disse Æventyrs særlige Danskhed. Dette har slet ingenting paa sig; intet kan være mere internationalt paa Literaturens Omraade end den hele Folkedigtning, og det er først igennem den poetiske Behandling at det kan lykkes at paatrykke den et nationalt Præg. Det er derfor, at Asbjørnsens Samling har en anden Karakter end Grundtvigs; thi den norske Forfatter, der uden videre sammenblander forskellige Beretninger for at faa et rigtig godt Æventyr ud deraf, og som har en ganske ejendommelig frisk og morsom Fortællemaade, nærmer sig langt mere i sin Behandling til Digteren end til Videnskabsmanden. Han er egentlig at betragte som den norske H. C. Andersen, og hans Samling vil læses med langt større Interesse end den danske af alle, der ikke drages til denne Literatur for videnskabelige Undersøgelsers Skyld. Han har sin egen humoristiske Maner, paa hvilken han dramatiserer Æventyret og derved gør Personerne levende, medens det danske slæbes temmelig mat afsted i en barnlig Fortællerstil.

(Smith: *Chaldäische Genesis* p. 39 fgl.). Solen stiger ganske lille som Barn ud af Nathimlens Hav (indisk *Varuna*, den tilhyllende, der tydeligt betegner Nathimlen, er lig græsk Uranos) og bliver større og større, indtil den med sine Straaler opfylder alt.

Imidlertid, efter Hr. Grundtvigs Efterskrift, saa har han ogsaa bearbejdet Æventyrene, „gengivet dem med Frihed og overalt stræbt at fastholde den simple, hjemlige, folkelige Tonart i Fremstillingen". Men desværre er Hr. Grundtvig ikke Poet, og derfor vil næppe denne Bog, „bestemt for det hele Folk", vække stor Interesse undtagen hos den barnlige Verden, for hvilken den dog ogsaa efter Udgiverens Mening er særlig beregnet. Hertil maa det dog være tilladt at bemærke, at det pædagogiske Spørgsmaal om Æventyrs og lignende fantastisk Læsnings Gavnlighed for den barnlige Aand endnu staar uafgjort, og at der er overmaade meget, der taler for, at det først er en forholdsvis sen Alder, der er uimodtagelig for den sygelige Overspændthed og Angst, som Fremstillingen af det Uvirkelige kan fremkalde. Manges personlige Erfaring lærer, at Bekendtskabet med Spøgelser og lignende uhyggelige Individer er Skyld i mangen en kvalfuld Time i Barnealderen. Ud fra samme Betragtning var det ogsaa, at der i dette Tidsskrift engang rejstes Tvivl om, hvorvidt Ingemanns Romaner virkelig vare saa sunde Børnebøger som de i Almindelighed anses for. Man spørge sig blot for, hvormegen Mørkerædhed den skrækkelige Taarnvandring i *Prins Otto* eller Scenerne med den gamle Spaamand og den afsindige Helene i *Valdemar Sejr* har afstedkommet.

Hensynet til de Unge og vel ogsaa til de kvindelige Læsere blandt de Voksne har gjort sig gældende i alle de Samlinger, vi her have for, paa den Maade, at Udgiverne have ment at burde udelade alt, hvad der kunde anses for anstødeligt. Hr. Kamp forsikrer, at „en Del af Folketroen egner sig ikke til Offenliggørelse", Hr. Kristensen finder (J. F. II. p. 18) „Spøgen for grov og Udtrykkene for platte", Hr. Grundtvig er ligesaa hensynsfuld og endda Hr. Asbjørnsen frygter for Folkeaandens Udskejelser (se Anm. til Veslefrik med Felen). Det er jo i og for sig let forstaaeligt, at Forfatterne ikke ville

støde de bedste Læsere, Børnene og Damerne, bort, men paa den anden Side forekommer det mig dog, at der bør tages saameget Hensyn til den videnskabelige Fordring, at det her Udeladte offentliggøres andetsteds, hvad jo ogsaa Hr. Grundtvig tildels lover. Hr. Kamp har nemlig Uret i, at en Del af Folketroen ikke egner sig til Offentliggørelse, hvis denne Sætning skal forstaas absolut. Det er Øjemedet, der bliver ene afgørende i denne Sag, og jeg vil netop derfor gøre opmærksom paa, at disse obscoene Historier og Sagn kan have den allerstørste mytologiske Interesse. Dr. Jessen har netop i forrige Hæfte af dette Tidsskrift omtalt, at Snorre generede sig ved at opskrive de slibrige Myter, skønt saadanne ganske vist fandtes i Mængde, og det er derfor saameget vigtigere, at man ikke skyr at samle, hvad der i Folkedigtningen endnu findes som Rester af seksuelle Gudesagn i Form af narrationes lubricae. Set fra den mytologiske Forsknings Standpunkt forsvinder det Anstødelige fuldkommen, og desuden, hvad der maaske forekommer latterligt og plumpt bliver ganske simpelt og naturligt. Til Eksempel kan tjene Historien i yngre Edda om Tor, der paa Rejsen til Gerrød, vadende over Aaen, i hvilken Vandet bestandig stiger, ser, at det er Gjalp, Gerrøds Datter, der bevirker Stigningen, og derpaa tager en stor Sten op, med hvilken han — rammer hende. Ja, Læseren vil maaske næppe tro, at vi i denne Historie kun har en Fremstilling af den himmelske Uvejrskamp, der, opfattet fra saamange menneskelige Synspunkter, har dannet Hundreder af Myter. Og dog er dette let paaviselig. Tordenguden slynger Stenkilen, der enten er Lynet eller maaske snarere Solen (jvf. Kuhn: Entwikelungsstufen der Mythenbildung), imod Skyen for at tvinge Regnen til Ophør.*)

*) Skyen opfattes som vulva. *Mihg* (= mingere) har i Vedaen baade Betydningen regne og det latinske Verbums; megha er

Hele den mytologiske Forklaring er, som sagt, omhyggeligt holdt borte fra de foreliggende som fra de tidligere Udgaver af danske Folkeminder, og netop derfor har man alligevel maattet bibeholde meget anstødeligt uden at kunne give nogen anden Undskyldning derfor end det paagældende Sagns Ælde. Saaledes optræder ikke sjældent Incestet i de danske Viser, snart mellem Broder og Søster, snart mellem Moder og Søn. Uden Oplysning maa da Læseren tro, at vor Middelalders Poesi særlig beskæftigede sig med disse Spørgsmaal, medens den dog kun tog dem som Arv fra gamle Myter. En af de allerinteressanteste Viser i J. F. I. er den om Hr. Sallemand og hans Moder (Nr. 39, jævnf. II., 32), der danner den hidtil savnede og absolut nødvendige Indledning til Visen om Verner Ravn. Hr. Sallemand er forelsket i sin Moder, men kan ikke faa sin Vilje med hende, han rejser da bort, kommer tilbage om lang Tid og ægter hende nu ukendt af hende, ligesom Oedipos sin Moder. Visen søger iøvrigt tildels at bortforklare Blodskammen; men Formildelserne vise sig som

---

alene Sky, mih som Substantiv er Regn og Taage. Den tilsvarende Udvikling findes i semitisk Mytologi (Goldziher: Mythos b. d. Hebræern p. 89). Regnen opfattedes samtidig som en himmelsk semen virile. Saaledes flyr Josef for Potifars Hustru, det vil sige Regnen (Josef, Forøgeren, svarende til indisk *savitar*) for Zulicha (den fremskridende, scic. Solen). Han lader sin Kappe, Skyen, tilbage. Naar Regnens frugtbringende semen ikke flød, da vilde Guden ikke elske og var kysk overfor den skønne, brændende Solgudinde. Saaledes bliver ogsaa i Biblen en anstødelig Historie til en naiv Naturanskuelse. (Jævnf. Goldziher passim). — Der er sikkert en fallisk Hentydning gemt i den gængse Tro, at hvis en Persons Fingre „knække", naar man trækker dem stivt ud, saa har han en Kæreste for hvert Knæk. (Kamp Nr. 118). I Asbjørnsens Samling hører ogsaa *Pejk* med Narrestikkerne, der forklædt som Pige forfører alle Kongens Døtre, til de falliske Skikkelser.

senere Tilsætninger derved, at Moderen, efterat Forbrydelsen er begaaet, forvandler ham til en Ravn.

Hvilken underlig skøn Ridder maa Du vist vær',
har Du aldrig sovet hos skøn Jomfru (!) før.

Den sidste Gang jeg i den Seng laa,
da var mine Fødder baade lidel og smaa.

Er Du Hr. Sallemand, kær Sønnen min,
saa er Du forbandet saa langt som Solen skinner hid.

Saa skabte hun ham til en Ravn saa sort,
Hr. Sallemand han fløj saa sørgelig bort.

Morgenrøden (Aurora *Ushas*) er en Kvinde, der vender tilbage ved Solens Nedgang i samme Form som ved Daggry, som Aftenrøden. Hendes Barn er, som talrige Vedasteder viser, Solen. Hos Naturfolket blev al Følgen efter i Tid og Rum opfattet som Kavsalforbindelse, og hvor antropomorfistiske Forestillinger havde omskabt Naturfænomenerne til Personer, opstod heraf Slægtskabsforhold. At Solen opstaar efter Morgenrøden, bliver til: Solen opstaar af Morgenrøden og er dens Barn. Og saa gaar Solen paa Rejse den lange Dag, indtil den efter endt Omløb vender tilbage til og forenes atter i samme Gløden med den straalende Himmelrødme og de lyse Skyer, der strække sig over Vest ved dens Nedgang. Først ved Nattens Frembrud er Incestet forbi, og da forvandles Solen til en sort Ravn (ɔ: forsvinder i den mørke Nat, Lyshimlen omskifter med Nathimlen), og er forbandet saalangt som Solen skinner ɔ: indtil den skinner igen. — Hvorledes løses saa Fortryllelsen? For at forstaa dette, maa endnu mærkes, at Slægtskabsforholdet mellem Aurora og Helios ogsaa opfattes som et Sødskendeforhold. Jeg kan ikke her levere Beviserne for disse Paastande, hvortil der hører et stort filologisk Apparat, men Læseren maa tro, at den sammenlignende

Mytologi forlængst har bearbejdet dette Stof og lagt det saaledes tilrette, at det nu er let at anvende. Ravnens Kvide er forbi, naar han faar sin Søsters Barn (Nr. 40).

Hr. Nileros gav den Ravn det Barn,
saa gladelig Ravnen mon klukke . . . .

Ravnen hug ud det højre Øje,
drak Halvden dets Hjærteblod . . . .

Ravnen stod for dom, en Ridder saa gæv,
som nogen næppe har set.

Det var Jrmindlins Broder,
som længe havde været forgæt.

Nathimlen bliver først lys igen, Ravnen bliver først Ridder, men den har optaget i sig Soløjet af Auroras Barn. Det er en ganske lignende Forvandling, der sker, naar i Sagnet om Lohengrin ved Ridderens Forsvinden hans Repræsentant, Svanen, aabenbarer sig som Elses Broder. For ret at blive klar over Myternes Frihed med dette Stof læse man den enestaaende Vise (J. F. II. Nr. 9) om Hr. Østemand.

Hr. Østemand han var i Lyste,
han giljed hans egen Søster . . . .

Liden Kirsten gik i Stjennestow' ind,
og der føder hun saa liden en Kind.

Hun svøbt den i Lærred, hun svøbt den i Lin,
saa bar hun den for Hr. Østemand ind . . .

Han skifted det Barn imellem hans Hund! . .
Den lille Hund og den fik Ho'd,
og saa gik den Dannerkongen imod.

Han var da i Skoven at jage. Da Kongen saa' dette gruelige Syn, sagde han til Hr. Østemand:

„Hvad enten vil I begge af Landet rend'
eller I vil begge paa Baalen brænd'?"

Langt heller vil vi begge af Landet rend'
end vi vil begge paa Baalen brænd',
Imedens Jomfru'n slynger Guld, imens vi rider.

Vi har her Myten i meget gammel Form, forsaavidt Søsteren føjer Hr. Østemands Vilje, hvorimod Slutningen om de Tvendes Landflygtighed er moderne. Myten genfindes i Visen om *Møen paa Baalet* (J. F. II. 38, hvor der er henvist til de tilsvarende Optegnelser i Danm. gl. Folkev.), men her sætter Pigen sig til Modværge, og Broderen bagtaler hende da som utugtig, hvorfor hun skal brændes paa Baal. Flammerne gøre hende ingen Skade, og der kommer to hvide Duer og fører hende til Himmerig, og to Ravne, som tager Broderen til Helvede. Det sidste Træk haves i en ældre Form (i Opskrift D. og den færøiske Vise), idet Søsteren selv bliver Due og Broderen Ravn.

Forklaringen er nu denne. Solen er Morgenrødens, sin Søsters, Bejler, med hvem hun snart forenes paa den lyse Daghimmel, men hvis Omfavnelse hun snart ogsaa undflyr. Naar Dagen er endt, naar Solen synker ned i Flammer, brændes Guden paa Baal, idet han og Aftenrøden atter mødes i brændende Omfavnelse. Den senere Tid føjede forskellig forklarende Moral til Myten: Broderen lyver for at hævne sig, Autodafeen bliver en Straf over en ugudelig Pige; Kristendommen føjede maaske den Helligaands Duer til, hvis man da ikke baade i Due og Ravn vil se oprindelige mytologiske Figurer, Guderne opfattede i Fugleskikkelse. Disse Incestmyter findes næsten hos alle Folkeslag, et af de notableste Eksempler er sagtens Loth og hans Døtre. Lôt — Ordet betyder den Tilhyllende *(Varuna)* — betegner Natten, hans Datter eller Døtre ere Aftenrøden (ogsaa i Vedaen have vi én og flere *Ushas)*. „Naar Aftenrøden forener sig med Nattens Skygger, bestandig bliver mørkere for endelig ganske at gaa op i Natten, sagde de myteskabende Mennesker: Tilhyllerens Døtre gaa til deres

Faders Leje." (Goldziher p. 223). Og Kærligheden mellem Broder og Søster, der optræder dels som Myte i Historien om Jehûdâ og Tâmâr, dels som Heltesagn mellem Amnôn og Tâmâr hører forsaavidt herhen som vi i hvert Fald i Jehûdâ genkende Solguden, hvorimod Forklaringen af Tâmâr som Frugt (Træ- og Markfrugt, Vin og Korn) ikke er absolut sikker.

Jeg har dvælet ved disse Myter for at vise, hvor stor Interesse den udgivne Folkevisesamling besidder. Ved Hjælp af disse Traditioner ere vi jo nemlig istand til at fastslaa, at ogsaa de nordiske Folk besad de almene Naturanskuelser i Former, som ikke saa let kunne paapeges indenfor det fra Edda og andetsteds bekendte mytologiske Stof.*) Folkeviserne og Æventyrene aabne os en Række Vuer over de ældste Menneskers Tankeindhold, der ere af indgribende Betydning for den positive Religionsvidenskab, hvis Opgave det er rundt om i Mytologierne og Religionerne at adskille imellem den oprindelige Mytekærne, den naive Naturbetragtning og de forskellige Hylstre, hvormed senere Tids Opfattelse, den episke, den moralske, den teologiske, den liturgiske og den filosofiske, have omgivet den primitive Tanke. Ubegribeligt er det egentlig, naar der fra de Troendes Side rejses Opposition mod denne Videnskab, man skulde dog synes, at Religionen o: Troen stod sig bedst ved f. Eks. at faa de obscoene Historier i det gamle Testamente, som Voltaire og hans Skole kun have brugt til Spot og Drilleri, forklarede som ganske simple og naive Naturbetragtninger, hvilke Sprogets Omvekslinger og senere Slægters forandrede Kulturbetingelser have iklædt en

*) En gammel Myte tror jeg ogsaa at finde i J. F. II. Nr. 13 Visen om den fule Bondedreng, der om Dagen hører Jomfruen give Ridderen sin Tro og om Natten lister sig formummet i en blaa Kappe til hendes Bur, antages for hendes Elsker og bedrager hende. Man jævnføre Indra i Gavtamas Lignelse bedragende Ahalja og Jupiter som Amfitrion hos Alkmene.

falsk Virkelighedskarakter. Guderne synke snart ned til Helte som i Grækenland, snart forvandles de som i Indien til vise Brahmaner, i Danmark synes deres sidste Inkarnation at være enten Præster, der forstaa mere end deres Fadervor (se de talløse Historier om disse i alle Sagnsamlinger) eller ogsaa til kloge Koner — i Berthe Troldheks gaar jo den gamle Gudinde *Behrta* igen.

Foruden et betydeligt nyt Stof indeholder Hr. Kristensens og Hr. Kamps Bøger ikke faa interessante Variationer til velbekendte Sagn. Der haves nu saa meget samlet om enkelte Formationer af Gudeskikkelserne, at man ret maatte ønske, disse bleve udtømmende behandlede i særegne Monografier. Saaledes findes der en Rigdom af Traditioner om den vilde Jæger, der som man véd er et Nedslag af den gamle Odindyrkelse. Hans Navn Odin eller Wodan findes bevaret i en Mængde Former: Wøjens eller Howns Jæger og Jonjæger (Kamp no 99) og endvidere Woldsjæger*), (som synes at forklare, hvorfor Sagnet blev overført paa Kong Vol-mer), endnu flere findes som bekjendt i de tyske Versioner. Som Stormgud er han bestandig ledsaget af de samme sorte Skyhunde med de røde gloende Tunger og Øjne (Lynene) og forfølger undertiden en Kvinde (Frigg) ligesom i den Boccaccioske Novelle hvor Koketten omvendes ved et Syn, der viser en Kvinde sønderreven af en Jæger med sine Hunde. Ved en indtrængende Undersøgelse vilde det sikkert ogsaa vise sig, at Overtroen om at Jægeren rider igennem tvende lige overfor hinanden aabenstaaende Døre har mytologisk Betydning, og at man har forlagt Himmelens Døre til et Hus paa Jorden. Saalidt Hensyn er der imidlertid taget til Videnskabens Fordringer, at

*) Dette Wold fjerner vel den Tvivl som Kuhn (Nordd. Sag, p. XX) udtaler om den hos Grimm Myth. S. 142 meddelte Form Wôld. — Maaske er det tyske „Weltjäger" slet ikke „den Verden omjagende" (Kuhn) men Welt kun en Folkeetymologi af Wôld?

ikke engang Sagnene om den vilde Jæger ere samlede paa et Sted i de foreliggende Værker.

Jeg skal blot endnu anføre et Eksempel paa hvad nyt Syn den sammenlignende Mytologi kaster over Overtroens som det synes ubetydeligste Personer. Hvem kender ikke de forskellige Historier om Nissen, den lille Fyr i den graa Dragt med den røde spidspullede Hue paa Hovedet, der har givet Anledning til saamange symbolske Digtninge; men hvem kender paa den anden Side denne Spilopmagers Udspring og oprindelige Betydning? Dog er det forlængst eftervist at Nissen kun er en senere Form af Ilden dyrket som Husgud (*agni grihapati*), deraf hans r ø d e Hue (eller i Dialektet: Lue). Nu blive ogsaa hans Pudserier og Ejendommeligheder klare. Manden flytter for at blive af med ham og næppe er han kommet til det andet Hus, førend Ildguden ogsaa melder sig der: Ilden hører altid med til Arnestedet og Hjemmet. Man ofrer endnu bestandig til den som i gamle Dage og hvad faaer Nissen: Grød hedder det sig, men hvad det kommer an paa for ham, det er at der er dygtig Smør i. Thi det flydende Smør (*havis*, *ghrita*) er det allerældste Offer, der kastedes i Ilden.

Nissen, Bjærgfolkene, Spøgelserne og Gengangerne, de gemte Skatte, alle disse lystige eller uhyggelige Levninger fra Oldtiden vente endnu stadig paa en videnskabelig Behandling. Den danske Filologi har til Pligt at hellige disse en Række af Monografier, som kunde vække de Dannedes Interesse for de mytologiske Studier og maaske derved forberede dem til at gøre Bekendtskab med den Religionsvidenskab som andetsteds er i fuld Blomst uden herhjemme at være repræsenteret hverken ved Universitetet eller i Literaturen. Et Stikord herhjemme sætter en Strid mellem Tro og Viden, mellem Religion og Videnskab. Dybere set gives der slet ikke nogen saadan Strid. Tro og Religion er ikke andet end begyndende Videnskab og kan som saadan undersøges

metodisk og induktivt. Myternes Oprindelse og Udvikling og Sammenblanden med andre Gebeter for den menneskelige Aands Forsken bliver den posivitive Religionsvidenskabs Indhold som derved berører de vigtigste Spørgsmaal i den eksperimentielle Psykologi.

De foreliggende Værker danne fortræffelige Materialsamlinger. Det vilde meget være at ønske, at Staten vilde understøtte Mænd som d'Hrr. Kristensen og Kamp til fremtidige Undersøgelser. Vort Land er jo ikke større, end at det næsten vilde være muligt at afsøge hver Krog og bringe alt for Lyset, hvad der endnu er tilbage i Menigmands Erindring. Men Tiden er kostbar; for hvert Aar der gaar, formindskes Stoffet. Er Materialet saa fuldkommen samlet, og alt Forefundet uden barnagtige Hensyn udgivet, kan vi endelig erholde den Fremstilling af nordisk Gudetro og Gudsdyrkelse fra Udspringet til de sidste Forgreninger, der vil gøre det af med de hidtidige forældede, ensidige, falske eller poetiske Anskuelser. Naar Finn Magnussens, Oehlenschlägers og Grundtvigs Fremstillinger kun nyde historisk og æstetisk Interesse, vil megen Overtro og meget Fantasteri i det danske Aandsliv forsvinde.

Edvard Brandes.

Rettelse.

S. 159 L. 21 f. n.; svagt, læs: vagt.

Paa den **Gydendalske Boghandels Forlag** er udkommet og at faae i alle Boglader:

Bidrag
til
Praktisk Pædagogik.
Om Skoleundervisningens Stof.
Af
Prof. **K. Rovsing.**

Indhold:

Forord. — **Indledning.** — **Forberedende Skole.** — **Den almindelige Skole.** I. Færdighederne: Tegning, Sang og Gymnastik. — Skrivning og Læsning. — II. Kundskabsstoffet: Det ethiske. Religionslære. — Det intellektuelle. Sprog. De mathematiske Discipliner. Det øvrige tankedannende Undervisningsstof. — Kundskab om Menneskelivet: Historie. Samfundslære. — Kundskab om Naturen: Naturhistorie. Naturlære. Geografi. — Slutning.

2 Kr. 25 Øre.

Fru Marie Grubbe.
Interieurer fra det syttende Aarhundrede.
Af
J. P. Jacobsen.
2det Oplag.
(Udkommer om kort Tid.)

Søren Kierkegaard.
En historisk Fremstilling i Grundrids.
Af
Georg Brandes.
(Under Pressen.)

Paa den **Gyldendalske Boghandels Forlag** er nylig udkommet:

Tannhäuser.

Fortælling
af
Holger Drachmann.

3 Kr. 50 Øre.

Fru Marie Grubbe.

Interieurer fra det syttende Aarhundrede.

Af
J. P. Jacobsen.

2det Oplag.

4 Kr.

Livs Erindringer og Resultater.

Af
M. Goldschmidt.

Med Forfatterens Portrait.

2 Dele. — 10 Kr. 50 Øre; eleg. indb. 12 Kr. 50 Øre.

Norske Folke-Eventyr.

Ved
P. Chr. Asbjørnsen.

Ny Samling. — 2den Udgave.

Indb. i farvetrykt Papbind 3 Kr. 50 Øre.

Erindringer om Søren Kierkegaard.

Jeg har villet optegne nogle af de Erindringer, jeg fra en lang Aarrække har om Søren Kierkegaard, og som kunne have nogen Interesse ogsaa for Andre. De ville maaske engang, naar S. K. finder en kyndig Biograf, kunne bidrage til at gøre hans Billede i enkelte Retninger mere udført og mere levende. Jeg optegner mine Erindringer netop som Materiale til et Billede af K. og derfor uden alt Forsøg paa, allerede nu at bearbejde dem til en Helhed eller at give dem en Afrunding ved at samle dem i Grupper. De blive givne saaledes som de ere bevarede, efter det første Indtryk, som enkelte Minder i en trofast Hukommelse.

1.

Mit første Møde med S. K. falder i den allerførste Tid efter at jeg var bleven Student (1836). Jeg saa' ham da i min gamle Onkel, Grosserer M. A. Kierkegaards Hus, i et Selskab, der blev gjort i Anledning af nuværende Biskop Kierkegaards Forlovelse (eller Bryllup?) med hans første Kone. Jeg saa' der S. K. uden at vide, hvem han var; der var kun blevet sagt mig, at han var Dr. K.'s Broder. Han talte kun meget lidt den Aften; forholdt sig vistnok væsentlig iagttagende. Jeg fik kun et

bestemt Indtryk af hans Ydre, over hvilket jeg nærmest morede mig. Han var dengang 23 Aar gammel, havde noget meget Uregelmæssigt i sin hele Skikkelse og en mærkelig Koiffure. Hans Haar stod i en purret Kam næsten et Kvarter op over hans Pande, og han saae besynderlig forvildet ud derved. Jeg fik, uden at jeg véd hvorledes, den Forestilling, at han var Handelskommis — maaske fordi Familien var en Købmandsfamilie, — og jeg supplerede det under Indtrykket af hans aparte Ydre, straks til, at han maatte være i en Manufakturbutik. Jeg har siden tidt let hjærtelig over min Skarpsindighed.

2.

Saa mindes jeg, i den nærmeste Tid, engang imellem at have seet S. K. paa samme Sted. Jeg kom nu til at tale med ham, og mærkede snart, at han hørte andensteds hjemme end bag en Disk og med Alenen i Haanden. Han morede sig blandt de meget jævne Omgivelser der med at fremsætte Smaa-Paradokser. Saaledes erindrer jeg, at han engang forbavsede sine Slægtninge ved, med det alvorligste Ansigt af Verden at erklære, at han fandt, at den gamle A. B. C., vi brugte i vor Barndom, var en af de allerinteressanteste Bøger, der gaves, og at han meget jævnlig endnu læste deri, og havde meget Udbytte deraf. — En Aften spillede han Boston med. Det spilledes der med Variationer, af hvilke en bestod deri, at der til 3 af de Spillende gaves 17 Kort til hver, til den fjærde derimod kun et, og at saa de 3 andre hver afgav 4 Kort til den sidste. Der i Huset, hvor man tog Kortspillet med andægtig Alvorlighed, betragtede man altid den 4de Mands Situation i dette Spil som yderst sørgelig, og S. K. forbavsede atter i høi Grad ved at udvikle, at det var den allerfortræffeligste Situation, der kunde tænkes, og at han kun ønskede bestandig at kunne være den saaledes situerede fjerde Mand. Det vilde være det Pikanteste af Alt.

3.

I 1837 traf jeg af og til K. paa en Restavration. Han boede dengang ikke længere hos Faderen, men i et Hus i Løvstræde, vistnok det, hvor nu (1871) Reitzels Boglade er. Sin Aftensmad tog han gærne paa en Restavration, og jeg kan huske, at jeg, naar jeg engang imellem gjorde mig tilgode med „en halv Boeuf" forbavsedes over den Luksus, S. K. udfoldede, naar han spiste til Aften med en halv Flaske Vin o. desl. Vi talte nu hyppigere sammen, og han viste sig meget venlig imod mig. En Aften spurgte han mig, hvad jeg læste af æstetiske Skrifter. Jeg kom i den Anledning til at berøre, at jeg kun havde Adgang til Lidet, og at jeg var meget ukendt paa mange Gebeter. Han spurgte mig, om jeg kendte de tyske Romantikeres Skrifter, hvilket jeg maatte benægte. Han opfordrede mig saa til at følge hjem med sig og laante mig en Bog af Eichendorff: Dichter und ihre Gesellen, — en Bog, jeg siden købte paa Avktionen over hans Bøger til en Erindring om dette Møde med ham. Jeg mindes saa, at da jeg efter en 14 Dages Tid bragte ham den tilbage, og netop vilde gøre en Undskyldning fordi jeg, der dengang studerede Teologi med Lidenskab, havde beholdt den saalænge, blev jeg konfunderet ved, at han modtog mig med det Spørgsmaal, om jeg allerede havde læst den. Han har øjensynlig, med sit skarpe Blik, kunnet se, at det modsatte Ord svævede mig paa Tungen, og han har moret sig med, paa en godmodig Maade at gøre mig forlegen; hvilket dengang var overmaade let. Jeg kom saa let til at rødme, og det Syn har altid tiltalt ham hos „det unge Menneske". — Fra mit Besøg hos K., da han laante mig Bogen, mindes jeg to Ting. Den ene er min Forbavselse over hans store Bibliotek, der ganske imponerede mig. Det andet var en Særhed hos K. Han gik atter ud, da vi havde hentet Bogen og pustede, da vi gik bort, et Vokslys ud, han havde tændt. Han for-

klarede mig saa, at han altid gjorde det med en vis Forsigtighed og paa nogen Afstand, fordi han havde reflekteret sig ind i den Forestilling, at Osen af Lyset var farlig at indaande, og at den kunde skade hans Bryst.

3.

I 1838 døde S. K.'s Fader. Ham har jeg kun set én Gang, hos min gamle Onkel Kierkegaard. Det var en betydelig Personlighed, hvis Ydre indprægede sig levende i min Erindring. Han gik med min Onkel op og ned ad Gulvet i Onkels Spisestue, i Samtale med ham. Han gik noget bøjet; hans Holdning svarede til hans Ansigts tænksomme, alvorlige Udtryk; det graa Haar var strøget tilbage bag Øret, hvorved Ansigtsformen traadte skarpt frem. — Den Ærefrygt og Kærlighed, S. K. nærede for sin Fader, har fundet sit levende Udtryk i hans Skrifter. — Den Gamle var en meget punktlig, i Pengesager nøjagtig Mand, sparsommelig til dagligdags, men ved given Lejlighed rundhaandet. S. K. fortalte mig engang, hvorledes han som ung Student havde gjort en Rejse i Nordsjælland, og hvorledes den Gamle havde udstyret ham rundeligt med Rejsepenge, og saa endda overrasket ham med, til en af de sidste Rejsestationer at sende ham et Pengebrev med 50 Rdlr. Om Faderens Punktlighed brugte S. K. engang i en Samtale med Mag. Adler det Udtryk: „min Fader er født i Terminen". — Da S. K. forlod Faderens Hus, gav den Gamle ham aarlig en Sum, der efter den Tids Forhold var meget rigelig; tager jeg ikke meget feil, var det 800 Rdlr. om Aaret.

5.

Min afdøde Søster Hansine var i 1839 som ung Pige her i Byen. Engang da jeg kom til at nævne S. K., fortalte hun mig, at hun havde set ham, da hun som ukonfirmeret var her i Byen i Besøg hos gamle Onkel

Kierkegaard. Vore Kusiner havde en Dag, da S. K. skulde komme der, givet hende det Raad, ikke at indlade sig med ham, da han var „en forskrækkelig forkælet og uartig Dreng, der altid hang i sin Moders Skørter.“ Min Søster var dengang 13 Aar, S. K. 15 Aar gammel. Hun læste sildigere med stor Glæde nogle af hans opbyggelige Skrifter, navnlig „Kærlighedens Gerninger“, og kunde saa undertiden, med det for hende ejendommelige Smil, minde mig om Kusinernes Formaning til hende.

6.

Kort efter at S. K. i 1840 var bleven teologisk Kandidat, talte jeg med ham. Han fortalte mig, at hans Fader bestandig havde ønsket, at han skulde tage teologisk Examen, og at de meget jævnligt havde diskuteret den Sag. „Saalænge Fader levede, kunde jeg imidlertid forsvare min Teori, at jeg ikke burde tage den, men da han var død, og jeg ogsaa maatte overtage hans *partes* i Debatten, saa kunde jeg ikke længere staa mig, og saa maatte jeg beslutte mig til at læse til Eksamen.“ Dette havde S. K. saa gjort med stor Energi. Han havde taget „Sin Brøchner“ til Manuduktør, havde arbeidet sig gennem de tørreste Discipliner, gjort Ekcerpter af Kirkehistorien, lært „Paverækker“ udenad o. desl. Hans Manuduktør var meget glad over ham. Kort efter at S. K. havde taget Eksamen, kom Peter Stilling (senere Dr. phil.) til Sin Brøchner og vilde manuduceres. Han ytrede, at han mente at kunne blive færdig paa halvandet Aar; „længere havde S. K. jo ikke læst.“ „Ja vist“ sagde gamle Br., der ikke ekcellerede i Høflighed, „bild Dem ikke det ind! med S. K. var det en anden Sag, han kunde Alting!“ — Jeg erindrer; at jeg i 1839 har gaaet paa teologiske Skriveøvelser sammen med S. K. hos Clausen. Han deltog imidlertid kun deri de første 2 eller 3 Timer. Der fortaltes, at han engang flere Aar tidligere havde deltaget i Clausens Skriveøvelser og engang, istedenfor

at besvare Opgaven, havde analyseret den og paavist, at der ikke var Mening at finde deri. Derover var Cl. bleven fortørnet, og S. K. havde ophørt at gaa paa Skriveøvelser. — Ved den skriftlige teol. Eksamen stod S. K. som Nr. 4 ved Censuren. Foran ham stode M. Wad, Warburg og Chr. F. Christens. Censorene erklærede imidlertid til disse, at K.'s Afhandlinger vidnede om en langt større Modenhed og Udvikling af Tanker end nogen af de Andres; men disses indeholdt et rigere Maal af positivt teologisk Stof.

7.

I den samme Samtale, i hvilke S. K. fortalte mig, hvorledes han var kommen til at tage teol. Examen, omtalte han ogsaa sin Faders forunderlige Ro og Objektivitet. Saaledes havde den Gamle engang sagt til S. K.: „det var egentlig en Lykke for Dig, om jeg var død; saa kunde Du maaske endnu blive til Noget; det bliver Du ikke, saalænge jeg lever." — (Et andet Træk af hans Fader blev mig fortalt af min afdøde Fætter Peter Kierkegaard. Da S. K.'s Moder døde, var hans Fader dybt bedrøvet. Ved Ligbegængelsen kom Biskop Mynster hen til ham og udtalte bevæget sin Deltagelse. Den Gamle hørte, uden at røbe sin Sorg, paa Mynster, hvem han skattede højt, og da Mynster tav, sagde han: „Skal vi saa ikke, Deres Højærværdighed, gaa ind i Værelset der og drikke et Glas Vin." Mynster, der kendte ham, misforstod ikke denne Ytring.)

8.

Medens S. K. var i Berlin 1841—42, var det, at jeg indstillede mig til teologisk Eksamen, hvortil der paa Grund af mine uortodokse Anskuelser blev nægtet mig Adgang. Jeg korresponderede dengang med Chr. F. Christens, der ogsaa var i Berlin, og gennem ham sendte og modtog jeg Hilsener, ogsaa til og fra Kierkegaard. Kort efter hans Hjemkomst traf jeg ham paa Gaden. Han var

meget venlig imod mig, talte om min Stilling og mine Studier, og sagde mig, hvad der glædede mig, at han i Berlin havde længtes efter flere Ting herhjemme, deriblandt ogsaa efter at se mig. Sligt kunde han sige med et ejendommeligt vindende Udtryk. Hans Smil og hans Blik var ubeskrivelig udtryksfuldt. Han havde en egen Maade, paa Afstand at hilse med et Blik. Det var kun en lille Bevægelse af Øiet, og dog udtrykte det saa Meget. Der kunde være noget uendeligt Mildt og Kærligt i hans Blik, men ogsaa noget Æggende og Tirrende. Han kunde ved et Blik paa en Forbigaaende uimodstaaelig „sætte sig i Rapport" til ham, som han udtrykte det. Den, der mødte dette Blik, blev enten tiltrukken eller frastødt, gjort forlegen, usikker eller tirret. Jeg har gaaet en hel Gade igennem med ham, medens han udviklede mig, hvorledes man, ved saaledes at sætte sig i Rapport til de Forbigaaende, kunde gøre psykologiske Studier, og medens han udviklede Teorien, realiserede han den i Praksis omtrent med hvert Menneske vi mødte. Der var ikke en, paa hvem hans Blik ikke gjorde et synligt Indtryk. Ved samme Lejlighed forbavsede han mig ved den Lethed, med hvilken han knyttede en Samtale med mangfoldige Mennesker, i nogle faa Repliker optog en tidligere Samtale og førte den et Skridt videre til et Punkt, hvor den ved Lejlighed atter kunde optages. Anledningen til disse Eksperimenter var, at jeg en Dag havde gaaet foran ham, fordybet i Tanker, saa at jeg ikke havde hørt, at han kaldte paa mig, og ikke mærket at han pikkede mig paa Skuldren. Da jeg endelig mærkede ham, sagde han, at man gjorde Uret i, saaledes at synke ind i sig selv og ikke at gøre de Iagttagelser, man i saa rigt Maal kunde gøre. For saa at vise mig Metoden, trak han mig med sig op og ned ad flere Gader, og forbavsede mig med sit psykologiske Eksperimenteretalent. Han var altid interessant at følges med, men i én Henseende havde det sin Besværlighed at følges med ham.

Paa Grund af det Uregelmæssige i hans Bevægelser, der vistnok hang sammen med hans Skævhed, kunde man aldrig holde den rette Linje naar man fulgtes med ham; man blev altid sukcessivt trængt ind efter mod Husene og Kælderhalsene, eller ud efter mod Rendestenen. Naar han saa tilmed gestikulerede med Armen og sin Spanskrørsstok, blev det endnu mere en Marche med Forhindringer. Man maatte af og til benytte en Lejlighed til at komme om paa den anden Side af ham forat vinde den fornødne Plads.

9.

Den Vinter S. K. tilbragte i Berlin, traf han der sammen med mange Danske, af hvilke ikke faa vare komne dertil for at høre Schelling. Blandt dem var min afdøde Ven Christian Fenger Christens. Ham omtalte S. K. med stor Anerkendelse; han udtalte senere for mig, at Christens var den dygtigste af alle de Danske der den Vinter havde været i Berlin, og blandt dem vare dog saadanne Mænd som Lic. jur. (senere Minister) A. F. Krieger, og Avditør (nu Departementschef i Kultusministeriet) Carl Weiss. Christens fortalte mig forskellige Smaatræk om K., om hans Ubehjælpsomhed naar han skulde tale Tysk, navnlig naar han skulde tale om Ting af det daglige Liv (saaledes var det ham den første Aften i Berlin ikke muligt at faa det udtrykt, at han vilde have en Lysestage); — om hvorledes hans Vært trak ham op og eftersom Optrækkerierne tiltog, til Gengæld lod ham avancere fra Magister til Doktor og saa til Professor; — Noget, Kierkegaard selv morede sig over, da han nok anede Grunden, — om hans Forlegenhed, da Weiss, der satte Pris paa en elegant Middag, en Dag havde ført ham ind paa en Restavration af første Rang, hvor et Antal af elegantklædte Herrer i sorte Kjoler, med hvide Halstørklæder og Halsbind stode i Hjørnerne af Salen, og efterat K. ærbødigt havde hilst paa dem

og med W. sat sig ved et Bord, kom springende og viste sig at være Opvartere o. s. v. — Christens fortalte mig ogsaa, hvorledes Kierkegaard i Berlin morede sig med at faa Lic. theol. * paa Glatis. * havde allerede været udenlands i længere Tid, havde hørt Forelæsninger i Strasburg og andensteds og var meget selvbevidst i Anledning af al den Visdom, han havde indsamlet. S. K. undlod sjelden, naar de traf sammen, at bede ham om at meddele sig de væsentligste videnskabelige Resultater af hans Udenlandsrejse. Naar saa * formulerede en eller anden Sætning som vundet Udbytte, forstod K. altid, enten at vise ham, at det var noget meget Gammelt, eller ved at gøre smaa Spørgsmaal om „Noget, der ikke var ham ganske klart" i det Fremsatte, at bringe den stakkels Licentiat, der kun var lidet begavet som Tænker, ind i en saadan Konfusion, at han hverken vidste ud eller ind. Naar K. saa havde faaet ham paa det Punkt, kom han pludselig i Tanker om, at han havde meget travlt og nødvendigvis skulde et eller andet Sted hen. Saa lod han Licentiaten staa midt i Konfusionen til stor Moro for de Andre. — I Enten-Eller hos K. skildres denne Metode, netop anvendt paa en Licentiat. Mon han ikke skulde have havt sit Berlinske Bekendtskab i Erindring da han skrev hine Sider?

10.

Ikke længe efter K.'s Hjemkomst talte han engang med mig om mine Studier. Jeg fortalte ham hvad jeg paa den Tid læste af græske Forfattere og berørte den Interesse, der mere og mere vaagnede hos mig for den græske Poesi og Filosofi. Han opmuntrede mig til at fortsætte disse Studier og talte med Varme om Betydningen af det Græske for vor Tid. Han brugte det Udtryk: „Grækenland burde bestandig have en Repræsentant hos vor Tid, ligesom den ene Magt har en Repræsentant hos den anden til at gøre sine Interesser gæl-

dende." — K. havde selv gode Kundskaber i Græsk og havde læst ikke Lidet. Hvor fint han opfattede den græske Aand, bære hans Skrifter Vidnesbyrd om.

11.

I 1842 udkom et lidet pseudonymt Skrift: „Johan Ludvig Heiberg efter Døden." Jeg kendte til Skriftet før det udkom, og omtalte det engang for S. K. Han var ikke fornøjet med, at Heiberg blev gjort til Genstand for en saadan Spøg og udtalte sig med megen Varme om hans Betydning som Æstetiker og navnlig som sin Generations Læremester i Æstetik i vort Fædreland*). Senere efterat Enten-Eller var udkommen, og Heiberg havde skrevet sin bekendte Anmeldelse af den, talte S. K. engang til mig om ham og lagde sin Misfornøjelse over H.'s Optræden tydelig for Dagen. Han anerkendte H.'s Betydning som Æstetiker, men akcentuerede nu ogsaa stærkt hans Begrænsning. „Jeg vilde kunne drage en hel Række af æstetiske Problemer frem, om hvilke H. ikke har en Anelse." Han sigtede hermed vistnok til de Problemer, der ere komne frem i „Stadier paa Livets Vei" og „Afsluttende Efterskrift".

12.

Jeg mødte i de Aar hyppig S. K., naar jeg om Aftenen gik en Spadseretur. I Regelen var Frederiksberg Have Maalet for min Vandring. Saalangt gik ogsaa K., men kun til Indgangen af Haven, hvor de smaa Blomsterpartier ere paa hver Side af den dengang smalle Vej, der fører fra Porten til den første frie Plads. Han indaandede der i nogle Øjeblikke Duften af Blomsterne, og

*) K. stillede H. over alle de samtidige Æstetikere i Tyskland (NB. Vischer var dengang endnu ikke optraadt uden med mindre Ting.)

tog saa Erindringen om dette „Øjeblik“ med sig. Saaledes holdt han af at afslutte og begrænse: hans Vandring havde et bestemt Maal, men dette Maal blev ligesom kun berørt; der blev ikke dvælet ved det og der toges ligesom kun et Nydelsens Motiv, der kunde ideelt bearbejdes.

Til en af disse Aftenvandringer knytter sig en lille komisk Erindring. Da vi gik tilbage fra Haven til Alleen og skulde gaa imellem de Afvisere, der staa ved Enden af Vejen imellem Træerne, der er bestemt for Fodgængere, vare Afviserne nylig malede. K. lagde ikke Mærke dertil, men støttede Haanden paa dem, idet han gik imellem dem. Han mærkede saa, at hans Haand var fuld af Maling, og gjorde nu, medens han fortsatte sin Samtale, en Række af uheldige Forsøg paa, med den uundværlige Stok under Armen, at vaske Malingen af ved at gnide de af Duggen fugtige nedhængende Blade af Træerne mellem Hænderne. Hans Anstrængelser fremkaldte mangt et Smil paa de Forbigaaendes Ansigter.

13.

Paa den Tid saa' jeg ogsaa af og til S. K. til Hest. Han havde lært at ride for at kunne tage sig denne Motion og for at kunne gøre Smaature uafhængig af Kuske o. desl. Han gjorde ingen synderlig god Figur paa Hesten. Man saa' paa hans Holdning, at han ikke tiltroede sig nogen stor Evne til at styre den, hvis den skulde faa isinde at gøre sig rebelsk. Han sad stiv paa Hesten, og man fik Indtrykket af, at han stadig mindedes Ridelærerens Instrukser. Nogen videre Frihed til paa Hesteryggen at forfølge sine Tanker og sine Fantasier kan han neppe have havt. Han opgav ogsaa snart denne Idræt og kørte saa hellere, naar han vilde besøge sine Yndlingssteder i Skovene i Københavns Omegn. I de Aar, da hans Forfattervirksomhed var intensivest, vare disse Ture et af de Midler, han anvendte for at holde

sig frisk, og for at bringe sig i den Stemning, Produktionen udfordrede.

14.

Et enkelt Udtryk af K. fra hin Tid anfører jeg som karakteristisk. Han havde en Tjener, der var meget paalidelig og til hvem K. betroede Udførelsen af alleslags praktiske Ting. Naar han saaledes skulde flytte, kørte han om Morgenen ud og om Aftenen drog han hjem i sin nye Lejlighed, hvor Alt stod i fuldkommen Orden — selv Biblioteket var ordnet — ved Tjenerens Hjælp. Om denne Tjener sagde K. engang, da han havde omtalt hans praktiske Talent: „han er i Virkeligheden mit Legeme."

15.

I den første Tid efter at Enten-Eller var udkommen, havde jeg hyppige Samtaler med ham om Bogen. Jeg havde straks ved Gennemlæsningen af *Διαψάλματα* genkendt den anonyme Forfatter, jeg havde straks fundet Ord, der vare faldne i tidligere Samtaler med K. Jeg forsøgte naturligvis aldrig, i mine Samtaler med K. at faa ham til at udtale sig som Forfatter; men hvor Noget var mig dunkelt, talte jeg med ham derom som med den Ældre, der havde den rigere Indsigt. Saaledes fik jeg mangen en nærmere Udvikling og han udtalte sig med en Uforbeholdenhed om Bogen, som han neppe vilde have vist, hvis jeg havde været indiskret. Et Punkt, ved hvilket han flere Gange dvælede, var det poetiske Element i 1ste Del. Han udviklede en Dag med meget Liv, hvorledes der paa mange Steder var givet Motivet til et Digt, men et Motiv, der vist med Forsæt ikke var udført. Saaledes fremhævede han som Eksempel Skildringen af Kvindens Skønhed og sagde: i hver af disse Sætninger: den lille Haand, den nydelige Fod, o. s. v. ligger der et Motiv til en Sonet." — Han antydede af

og til ligesom Forlængelseslinjerne af de Problemer, Enten-Eller behandlede; men flere af hans Antydninger bleve mig først ret forstaaelige, da de efterfølgende Skrifter udkom. — Han var ikke uimodtagelig for anerkendende Ytringer om Bogens Betydning. Jeg ytrede en Dag, at ingen Bog, siden jeg for første Gang læste Hegels Logik, havde sat mine Tanker i Bevægelse saaledes som Enten-Eller. Denne Ytring tiltalte ham øjensynlig. Vi stode netop ved Døren til hans Bolig (paa Nørregade) og vare ifærd med at gaa hver til Sit; han gav mig, da vi skiltes ad, venligt Haanden med det Smil, jeg kendte saa godt.

16.

Da jeg havde udgivet mit Skrift mod Martensen, („Nogle Bemærkninger om Daaben") talte K. med mig derom. Han var utilfreds med en Anmeldelse i Berlingske Avis, der havde forsøgt at anslaa en overlegen Tone, og ved en tiltagen Myndighed ligesom vilde trykke den unge Forfatter ned. Jeg sagde ham, at jeg egentlig kun havde moret mig over Anmeldelsen, da dens forcerede Kristelighed fik et lidt komisk Anstrøg, naar man huskede paa, at den anonyme Artikel stod i et Blad, der redigeredes af en Jøde. — I mit lille Skrift fremhævede K. en enkelt Ytring, som han vilde have ønsket udeladt; det var, tror jeg, hvor jeg med nogen Spot over Martensens Forsøg paa at hævde det nyfødte Barns Frihed, siger, at den eneste Friheds akt, der hos det nyfødte Barn kan være Tale om ved Daaben, er den, at Barnet skriger, naar det overøses med Vand. Denne Ytring, mente K., saa' kaad ud, og kunde let blive benyttet af Vrangvillige.

17.

Ludvig Feuerbach omtalte K. hyppigere i vore Samtaler. Det er efter mundtlige Ytringer af ham, at jeg i Problemet om Tro og Viden (S. 125) har sagt at der ingen Tvivl kan være om, at det er til ham, K. har

sigtet ved et der anført Citat. Han anerkendte hos Feuerbach den Klarhed og Skarphed, med hvilken han, netop som Forarget, havde opfattet Kristendommen; men han fremhævede engang i en Samtale, at han af Feuerbachs Naturbegejstring, særlig af den Patos, med hvilken han i Wesen des Chr. taler om Vandets styrkende Kraft, ogsaa i aandelig Henseende, havde faaet Indtrykket af ikke blot en stærk Sanselighed hos F., men ogsaa af en Svækkethed ved Sanselighed. Han føjede til: dette er en Mening, jeg naturligvis aldrig vil udtale paa Tryk; men jeg har ikke kunnet afværge dette Indtryk, og der er Noget i Feuerbachs ejendommelige lidenskabelige Patos, og i hans Antipati mod Kristendommen, der bliver mig tydeligere ved denne Gisning." — Denne Ytring om F. bragte ham til at tale om Figurer fra Oldtiden, hos hvem en raffineret Sanselighed traadte frem. Saaledes gav han et med megen Fantasi udført Billede af Mæcenas, hvorledes han, der „vistnok havde udtømt alle Roms Nydelser", i sin Søvnløshed søgte Bedøvelse ved Springvandets sagte Plasken i hans Sovekammer og ved svage Toner af fjærn Musik. Saadanne Billeder kunde han udmale fint; det var dog ikke den digteriske Skildring, men den psykologiske Analyse, eller rettere Dissektion, der interesserede ham.

18.

Paa en længere Spadseretur i de Aar fik jeg engang Lejlighed til at iagttage, med hvilket Udtryk og hvilken Kraft K. kunde fremsige Stykker af et Digterværk. Han talte om Aladdin, om den geniale Dristighed i at ønske, der betegner ham, om Modsætningen mellem denne Geniets kække Tillid og Refleksionens forsigtige Beregning. Han citerede nu Aladdins Ord til Aanden, hvor han byder ham, til Brudenatten at bygge det herlige Palads. Vi gik netop udenfor Charlottenborg. K. standsede, da han fremsagde disse Linier, som han ledsagede med

en let Gestus med Armen. Der kom Farve i hans Kinder, og hans Blik blev lyst og varmt, og hans Stemme var, skøndt dæmpet, som en Herskers, der véd, at han har Magten til at byde.

19.

Engang talte vi om Hegels Fremstilling af Filosofiens Historie. K. fremhævede det paa mange Punkter Subjektive i Opfattelse, og sagde: „egentlig mangle Genier altid Evnen til en objektiv Opfattelse af Andres Tanker; de finde overalt deres egne." — Ikke længe efter kom han i en Samtale med mig til at sige om sig selv: „Jeg har aldrig havt denne Evne til at opfatte Andre objektivt." — Han erindrede i det Øjeblik neppe Ytringen i vor tidligere Samtale; jeg mindedes den, og smilte ved mig selv, idet jeg uddrog Konklusionen af hans Ytring om sig selv.

20.

Om Mag. Adler fortalte K. mig paa den Tid, da Adlers Sindsforvirring begyndte, et Par kuriøse Træk. Adler kom en Dag til K. med et Skrift, han havde udgivet og talte længere med ham om begges religiøse Forfattervirksomhed. Adler lod K. forstaa, at han betragtede ham som en Slags Johannes den Døber, i Forhold til sig selv, der, som den, der havde modtaget en direkte Aabenbaring, var den egentlige Messias. Jeg mindes endnu det Smil, med hvilket K. fortalte mig, at han havde svaret Adler, at han var fuldkommen tilfreds med den Stilling, Adler anviste ham: han fandt, at det var en meget respektabel Funktion at være en Johannes den Døber og aspirerede ikke til at være Messias. Under samme Besøg oplæste Adler en større Del af sit Skrift for K. Noget deraf med sin sædvanlige Stemme, Andet med en ejendommelig hviskende. K. tillod sig en Bemærkning om, at han ikke kunde finde nogen ny Aaben-

baring i Adlers Skrift, hvorpaa Adler sagde til ham: „Saa vil jeg igen komme til Dig i Aften og læse hele Skriftet for Dig med denne Stemme (den hviskende), saa skal Du se, at det vil gaa op for Dig.“ K. morede sig, da han fortalte mig Historien, meget over denne Formening af Adler, at Variationen af Stemmen skulde gøre Skriftet betydeligere. — Af Adler hørte jeg engang en Ytring om Kierkegaard i mit første Studenteraar. Han omtalte K.'s aandrige Konversation, men fremsatte den Mening, at K. undertiden forberedte sig paa sine Samtaler.

21.

K. havde som Yngre, og maaske endnu efter sin Disputats, tænkt paa Muligheden af en Virksomhed ved Universitetet. Denne Tanke traadte imidlertid snart tilbage. Engang fortalte han mig, at Sibbern havde opfordret ham til at søge en Ansættelse som filosofisk Docent. K. havde svaret, af han saa ialfald maatte betinge sig et Par Aars Forberedelsestid. „Ih! hvor kan De tro, at man vil ansætte Dem paa de Vilkaar?“ sagde saa Sibbern. „Ja, jeg kunde jo ogsaa“, replicerede K., „gøre som Rasmus Nielsen, og lade mig ansætte uden at være forberedt.“ — Sibbern blev gnaven og sagde: „De skal nu ogsaa altid saaledes hakke paa Nielsen! — Det var kort Tid efter, at Nielsen var bleven ansat ved Universitetet. — . . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

22.

K. har i forskellige af sine Skrifter udtalt sig om Korsarens Angreb paa ham. Han har der væsentlig set Sagen fra et etisk Synspunkt, og, med Hensyn til den Betydning, Korsarangrebene havde for den almindelige Bevidsthed, har han vistnok i høj Grad overvurderet

den. K. havde ikke, i Forhold til et givet Fænomen, en Virkelighedssans, om jeg maa bruge dette Udtryk, der kunde danne Modvægten mod hans saa enormt udviklede Refleksion. Han kunde ligesom reflektere en Bagatel op til at blive af verdenshistorisk Betydning. Saaledes gik det ham vistnok med Korsaren. — Til mig har han i en Samtale omtalt hele Korsarens Retning og bedømt dens Vittighedsmageri fra et rent æstetisk Synspunkt. Hans væsentlige Anke mod den var, at den ødelagde Publikums Sans for det Komiske i dets Idealitet ved altid at knytte Latteren til bestemte kendte Personer, der nu engang vare slaaede fast for dens Læsere som komiske Figurer, saa at Læseren lo af hvad der sagdes, ikke fordi det virkelig indeholdt et komisk Gehalt, men fordi det, uden at være virkelig komisk, sagdes om Personer, som man nu engang var enig om at finde komiske og at le af.

23.

Noget Lignende, der hændte K. ved Korsarens Angreb, hændte ham ogsaa med „Søren Kirk" i Hostrups „Genboerne". I sine efterladte Dagbøger har K. hyppigere berørt det, at Hostrup har bragt ham paa Scenen, og han har gjort det paa en Maade, der vidner om, at han har følt sig afficeret derved. Jeg spillede, ved Stykkets første Opførelse, denne Rolle, og jeg mindes, dengang at have talt med K. derom uden at kunne mærke, at han lagde nogen Betydning deri; men efterhaanden har han vistnok reflekteret sig ind i en anden Stemning. Hostrup har i den lille Rolle taget Motiver fra S. K.'s Skrifter, men han har ved Rollen øjensynlig nærmest tænkt paa den Art Dialektik, der i de Aar grasseredes blandt de unge Studerende, efterat ..... havde givet Impulsen til en meget overfladisk Beskæftigelse med Filosofien. I denne Art af Dialektik var K. i sine yngre Aar Mester — naar han vilde være det. — Min Samtale

med K. om Rollen fandt Sted da jeg en Aften gik til en Prøve paa Hofteatret. Paa Højbroplads mødte jeg K., der standsede mig og spurgte, hvor jeg skulde hen. Jeg sagde ham, at jeg skulde til Prøven paa Hostrups Stykke. „Ja, De skal jo spille mig!“ sagde saa K. Jeg svarede ham, at jeg just ikke kom til at spille ham, men en Dialektiker af vor hjemlige Art. Vi skiltes saa ad uden at jeg sporede, at K. ikke kunde lide, at jeg havde paataget mig den lille Rolle. I ethvert Tilfælde maatte han ogsaa kende mit Forhold til sig tilstrækkeligt til at vide, at jeg ikke kunde falde paa, ved at kopiere ham at bringe ham under en komisk Belysning. Dertil havde jeg for megen Hengivenhed for ham, og — dertil var jeg meget for daarlig Skuespiller.

24.

I Begyndelsen af Fyrretyverne gjorde K. en Rejse over til Vestkysten af Jylland, til hans Faders Fødeegn. Han fortalte mig et lille karakteristisk Træk fra denne Rejse. Han var i sin Fødeby, for hvilken hans afdøde Fader havde stiftet et større Legat til en Skole, bleven modtagen med stor Ærbødighed og især havde Skolelæreren paa Embedsvegne været stærkt i Aktivitet. „Jeg var virkelig bange for, at man skulde rejse Æresporte for mig“, sagde han. Da han skulde rejse, kørte han forbi Skolen. Der stod Skolelæreren opstillet med alle Skolebørnene, der skulde afsynge en af Læreren forfattet Sang til S. K.'s Ære. Læreren, der skulde lede Sangen, stod med en Afskrift i Haanden og vilde netop give Tegn til at begynde da K.'s Vogn holdt ved Siden af ham. S. K. bøjede sig, med sit venligste Smil ned imod Skolelæreren, tog Afskriften ud af Haanden paa ham, som for at læse den igennem, og gav med det Samme Kusken et Vink om at køre til. Derved gik hele Arrangementet i Stykker. Degnen, der ikke kunde sit Digt udenad, kunde ikke sætte Sangen i Gang, Børnene stode tavse

og forbavsede, og S. K. rullede hen ad Landevejen, nikkende og hilsende, og i sit Hjerte morende sig over Skolelærerens Skuffelse.

25.

Den Dag, da Licentiat Hagen (senere teologisk Professor) havde disputeret, talte jeg med K. om hans Disputats („Om Ægteskabet"), mod hvilken jeg havde opponeret. K. var kun lidet tilfreds med den; han fandt hele Behandlingen overfladisk, og han hentydede til, hvad der gives til en fyldigere Opfattelse af Pseudonymerne. Ogsaa ved denne Lejlighed fremhævede han Tyskernes grundigere Behandling af saadanne Opgaver, og sagde med Hensyn til Hagens Afhandling: „man skulde dog sørge for, at vi kunne tage os lidt anstændigt ud, naar saadanne Bøger blive læste af Tyskerne."

26.

Medens jeg i Sommeren 1846 opholdt mig i Berlin kom S. K. dertil. Det var en af de smaa Rejser, han undertiden gjorde naar han ret vilde arbejde intensivt, og søgte forandrede Omgivelser for at sætte sig i Stemning. Jeg traf ham ganske uventet paa Restavrationen, hvor jeg spiste, og hvorhen han nærmest var gaaet for at se Landsmænd, da denne Restavration under hans første Ophold i Berlin var de Danskes Samlingssted. Som Restavration satte han ikke megen Pris paa den; den begrænsede sig, ytrede han, til „det laveste Begreb af Afforing". Han kom mig imøde med megen Venlighed, indbød mig til at spise sammen med sig den næste Dag paa Hotellet og gjorde lange Spadsereture med mig i det Par Dage, han blev i Berlin. Jeg var meget optagen af alt det Nye, jeg i Berlin kom i Berøring med og var utrættelig aktiv. K. morede sig over denne Aktivitet, der ogsaa strakte sig til, at jeg besøgte Møderne i en demokratisk Arbejderforening. Vi talte meget sammen

om de Berlinske Forhold, om Forholdene hjemme, om min Disputats, m. m. Paa vore Spadsereture lagde jeg Mærke til, at der var enkelte Punkter, som K. havde faaet en Forkærlighed for, og som han gerne opsøgte. Saaledes var der i Thiergarten et smukt Parti med en Park omgiven af Blomsteranlæg. Den blev ham Maalet for hans Spadseretur ligesom Blomsterpartierne ved Indgangen til Frederiksberg Have havde været det i København. Maaske vakte den Erindringer hos ham om denne og hvad der knyttede sig til den. — Ved at besøge ham i Hotellet lagde jeg Mærke til, med hvilken sindrig Beregning Alt i hans Værelse var indrettet til at kunne arbejde i Stemning. Belysningen, Forbindelsen mellem Værelserne, Ordningen af Møblerne, Alt var ordnet efter en bestemt Plan. K. stillede meget store Fordringer til Betjeningen, men var ogsaa meget gavmild med sine Douceurer. Vor lille Diner til 2 Personer serveredes i hans Værelse. Vi drak en Vin, han havde Forkærlighed for paa Grund af Navnet: Liebfrauenmilch. Dette Navn havde givet ham Indtrykket af noget Mildt og Let, og han drak Vinen i god Tro til dette Indtryk uden at mærke, at det netop er en af de hedere Rhinskvine. — Det var mig velgørende at træffe sammen med K. paa det fremmede Sted. Han bestyrkede mig i, hvad jeg dengang atter begyndte at tænke paa, at vende tilbage til Danmark og der forsøge paa at bryde mig en Bane. — Fra Berlin sendte jeg engang til K., hvem Berlinernes Ueberschwänglichkeit altid morede, gennem vor Kusine, Fru T. et Avertissement, jeg havde fundet i en Berliner Adresseavis. Det lød, under Overskriften: Anfrage, saaledes: „Sollte es nicht zweckmässig sein das auch die Klempner sich assoziirten, um mit dem Zeitgeiste Schritt zu halten?“ — Det morede Kierkegaard, der genkendte sine Pappenheimere.

27.

Efter at jeg var kommen hjem fra min første italienske Rejse (i Slutningen af 1847) kom K. engang hen til mig, da jeg paa Østergade stod og betragtede nogle Gibsafstøbninger af Antiker, der stode i Vinduet hos Gibseren Barsugli. Han ytrede, da vi kom til at tale om Billedhuggerkunsten, at han egentlig ikke havde havt Øje for den, men at den nu begyndte at tiltrække ham ved sin Ro. Jeg tror overhovedet ikke, at K.'s Interesse og Sans for den bildende Kunst var stærkt udviklet; hans Interesse for det Skønne søgte aldeles overvejende sin Næring i Poesien.

28.

Kort efter at Oprøret var udbrudt i 1848, talte jeg med K. om den Plan, jeg dengang havde, at gaa med som Frivillig. Jeg fremhævede, foruden den almindelige Bevæggrund, der laa i Forholdene, det, at jeg personlig trængte til at gøre Erfaring, navnlig Selverfaring. K. gik ind derpaa, at denne Virkelighedens Lærevej for Mange var nødvendig, men antydede, at han gennem Fantasien og Refleksionen ideelt optog et endnu rigere Indhold. Det forholdt sig ogsaa øjensynligt saaledes, at han kunde nøjes med et Motiv fra Virkeligheden, som hans Refleksion og hans Fantasi forarbejdede, idet de lededes af den Erfaring, han havde samlet gennem sit eget Sjælelivs uophørlige Arbejden.

29.

Nogle Aar senere talte jeg med K. om et lignende Ämne. Jeg følte mig dengang utilfreds ved det, ikke at have en bestemt Virksomhed, og de bestemte Pligter, der følge med en saadan; den fuldstændige Frihed, jeg nød i mit privatiserende Studieliv, begyndte at blive mig til Byrde. Jeg udtalte det i en Samtale til K. og sagde: „jeg savner i den Grad en bestemt praktisk Virksomhed,

at jeg, naar ingen anden findes, kunde fristes til at nedsætte mig som Værtshusholder." — K. smilede og sagde: „saa skal De faa min Søgning." Han fortalte mig i den Anledning, hvorledes han nogle Aar tidligere havde faaet et Besøg af en tysk Lærd, der rimeligvis af En eller Anden var sendt hen til ham for at se paa ham som en af vore Mærkværdigheder. Han havde modtaget Tyskeren meget høfligt, men forsikret ham om, at der maatte være en Misforstaaelse Skyld i Besøget. „Min Broder, Doktoren," havde han sagt, „er en overordentlig lærd Mand, som det vist vilde interessere Dem at lære at kende, men jeg er Ølhandler."

30.

Dr. P. K. holdt engang, jeg husker ikke nøje Tiden, men det maa have været i Halvtredserne, under et tilfældigt Ophold hernede, en Række Forelæsninger paa Universitetet. De holdtes i Solennitetssalen for et talrigt og meget blandet Avditorium. Søren K. forholdt sig temmelig ironisk til disse Forelæsninger og det var med en vis Malice at han fortalte mig et Brudstykke af en Samtale, han en Aften havde hørt udenfor Universitetet, ligesom Forelæsningen begyndte. Der kom en Mængde Herrer og endnu flere Damer strømmende op ad Universitetstrappen. Kusken paa en Vogn, der holdt udenfor blev tiltalt af en forbigaaende Karl med Spørgsmaalet om, hvad alle disse Folk skulde derinde? „Aa! de skal vel til Dans!" svarede Kusken til stor Henrykkelse for S. K. Forelæsningerne vare paa Doktorens Maner, temmelig forceret aandrige, og i profetisk-apokalyptisk Stil. Jeg kunde fortælle S. K. en Anekdote, Forelæsningerne vedkommende, om vor gamle Onkel paa Købmagergade. Han hørte regelmæssig Forelæsningerne, skønt de laa meget over hans Horisont og skønt han var stærkt tunghør. Han følte sig i høj Grad stolt over at se sin „Fætters Søn paa Gammeltorv" læse for saa talrig en

Skare. En Aften, da han var kommen hjem fra Forelæsningerne, gik han op og ned ad Gulvet i sin Stue, uafbrudt gentagende: „nej! det er dog en mageløs Mand, den Peter Kierkegaard! saaledes som han kan tale, saaledes som han kan tale.“ Hans Datter tillod sig det Spørgsmaal: „Kunde Du nu nok følge hans Foredrag? kunde Du rigtig høre hvad han sagde?“ — „Ikke en Ord! ikke en Ord!“ sagde den gamle Jyde troskyldig, men hans Begejstring over den mageløse Taler var lige stor.

31.

En kuriøs Situation med denne gamle Onkel fortalte S. K. mig engang. Den gamle Onkel havde en Passion for at gøre Vers, lige gyselige med Hensyn til Indhold og Form. En Dag kom han op til S. K. og efter en lille Indledning kom han frem med en Bunke af sine Vers, som han bad Neveu'en at læse højt. De fik saa Plads ved Siden af hinanden i Sofaen. Den Gamle sad, lænet tilbage, og satte sine Briller paa for at kunne følge med under Oplæsningen, nærmest vistnok for at passe paa, at Intet blev sprunget over. Søren K. sad, noget forover bøjet, med Papirerne, og valgte vistnok denne Stilling for at den Gamle ikke skulde iagttage et forræderisk Smil paa hans Ansigt. Han læste Digtene op fra Ende til anden med hævet Stemme og med stor Pathos. Den Gamle var aldeles henrykt, Taarerne løb ham ned ad Kinderne af Rørelse over de skønne Vers, og han forlod S. K. med de varmeste Taksigelser. — Gamle Onkels Vers har jeg ofte hørt; de vare aldeles mærkværdige, og havde navnlig den vidunderlige Egenskab, med meget smaa Variationer at kunne bruges, eller ialfald at blive brugte, ved de mest heterogene Anledninger. Saaledes havde den Gamle engang, i Anledning af en Datterdatters Forlovelse forfattet et Vers. Det blev saa ikke blot benyttet ved en anden Forlovelse, hvor de Paagældendes personlige Forhold dog vare meget forskelligt;

men det skulde ogsaa med en ganske ubetydelig Tillæmpning, have været benyttet i Anledning af min Ansættelse ved Universitetet. At det ikke blev det, hidrørte kun fra, at den Gamle ikke havde faaet det omordnet den Aften, Udnævnelsen, lidt tidligere end vi havde ventet, meddeltes af Berlingske, og vi netop var til Selskab hos den Gamle. — Undertiden bleve Versene sungne af Selskabet hos ham efter hans indstændige Anmodning. Der valgtes saa en Melodi, der ved en Prokrustesmetode nogenlunde kunde anvendes paa dem; men det var grundkomisk at høre, hvorledes snart et stort Antal Stavelser maatte ligesom tages i en Mundfuld, snart en enkelt Stavelse trækkes ud efter den Holbergske Forskrift. Men for den Gamles Ører klang det altid som de dejligste Harmonier, hans Ansigt straalede af Henrykkelse derover.

32.

Gamle Kierkegaard brugte undertiden i Tale og i Skrift, dog især i Skrift, besynderlige Ordstillinger. Saaledes plejede han, naar han i Brevene til sin Fødeby omtalte S. K. og hans Broder, altid at skrive: „min Fætters afdøde Søn Peter K., eller: min Fætters afdøde Søn S. K.“ (i Stedet for: min afdøde Fætters Søn). Det tog sig især komisk ud i én Sammenhæng: da han meddelte, at hans Fætters afdøde Søn, Peter Kierkegaard, havde taget sig en ny Kone. Jeg fortalte engang S. K. om denne Udtryksmaade hos Onkelen. Den morede ham, men for sit eget Vedkommende lagde han en for den Gamle ubevidst Betydning (den Gamle var jo som Digter inspireret!) ned deri: at han i Virkeligheden var en Afdød. — Han kom ved samme Lejlighed til at tale om Onkelens høje Alder. Jeg sagde, at i en vis Forstand kunde man ikke kalde ham gammel, naar man nemlig maalte Livets Længde efter dets Indhold; da den Gamle i Virkeligheden kun „levede“ den mindste Del af den

Tid han eksisterede, men mest blot vegeterede og sov. Jeg føjede spøgende til, at egentlig var S. K. den ældste Mand, jeg havde kendt. Han smilede og gjorde ingen Indvending mod denne Regnemaade.

33.

Engang fortalte K. mig — det falder mig ind ved at omtale hans Alder —, at han som ung i mange Aar havde gaaet i den faste Overbevisning, at han skulde dø naar han blev 33 Aar gammel. (Var det Jesu Alder, der ogsaa skulde være Norm for Jesu Efterfølger?) — Denne Tro var saa fast hos ham, at han, da han passerede denne Alder, endog lod se efter i Kirkebogen for at forvisse sig om, at den virkelig var overskreden; saa vanskeligt var det for ham at tro dette.

34.

Da jeg første Gang holdt Forelæsninger ved Universitetet, i Vinterhalvaaret 1849—50, talte S. K. hyppigere med mig derom, om Forelæsningernes Genstand (den græske Filosofi) og om Planen for Behandlingen. Han sagde mig, at han engang vilde komme hen og høre dem, men at han ikke vilde angive nogen bestemt Time. Han kom dog ikke, men ved den bestandige Udsigt til, mulig at skulle have ham til Tilhører, gav han mig Impuls til en omhyggelig Behandling af min Genstand, og jeg tror nok, at det er det, han har tilsigtet. Han har ogsaa vidst, at jeg let, naar han virkelig var tilstede, vilde føle mig generet ved hans Nærværelse, og det kan have været ham en Grund til at udeblive.

35.

I Anledning af mine Forelæsninger talte han engang med mig om den aristoteleske Metafysiks Bestemmelse af Dyden som μεσότης. Han havde rigtig indsét, at denne Bestemmelse ikke gjaldt Dyden i Almindelighed, men

kun den etiske Dyd, — Noget, man dengang ingenlunde var paa det Rene med. Han fortalte mig, at han i Anledning af dette Punkt og nogle andre i den Nikomachiske Etik havde søgt Oplysninger hos Madvig og Sibbern. Madvig havde sagt ham, at det var saa længe siden, at han havde læst dette Skrift, at han ikke mere havde det præsent. „Og Madvig er ellers et Jærn", føjede S. K. til. Sibbern derimod havde straks kunnet give ham de søgte Oplysninger. S. satte S. K. megen Pris paa, om han end ikke var blind for hans Svagheder. Blandt disse fremhævede han engang Sibberns fuldstændige Mangel paa Ironi, og — i psykologisk Henseende — hans Mangel paa Blik for de maskerede Lidenskaber, for den Fordobling, ved hvilken den ene Lidenskab tager den andens Form. Derved var, efter hans Mening, Sibbern tidt blevet skuffet paa en Tid, da mange, navnlig Damer, henvendte sig til ham for at konsulere ham som en Art psykologisk Sjælesørger.

36.

Poul Møller kom S. K. hyppig til at tale om, altid med den inderligste Hengivenhed. Det var Poul Møllers Personlighed, langt mere end hans Skrifter, der havde gjort Indtryk paa ham, og han beklagede, at der snart vilde komme en Tid, da man, naar den bevarede Erindring om hans Personlighed var forsvunden, og Dommen om ham kun støttede sig paa hans Skrifter, ikke mere vilde kunne forstaa hans Betydning. Han fortalte mig engang et morsomt lille Træk af P. Møller. Han skulde ex officio opponere ved en Disputats og havde optegnet sine Bemærkninger paa forskellige løse Blade, der vare lagte ind i Disputatsen. Hver enkelt Indvending indledte han med et „graviter vituperandum est", men saasnart Præses havde givet et Svar paa Indvendingen, sagde han meget godmodig: Concedo, og gik over til den næste Indvending. Efter en temmelig kort Opposition sluttede

han med en levende Beklagelse over, at hans Tid ikke tillod ham at fortsætte denne interessante Samtale, og idet han saa fjærnede sig og gik forbi S. K., der stod blandt Tilhørerne, sagde han halvhøjt til ham: „Skal vi saa gaa ned til Pleisch?“ — det var den Conditor, hvor han plejede at søge. — Under Oppositionen var det hændet ham, at alle hans løse Papirer paa én Gang vare faldne ud af Bogen og flagrede omkring paa Gulvet, og det havde ikke lidet bidraget til at forhøje Avditoriets Stemning at se den store Skikkelse kravle omkring for at opsamle de spredte Blade.

37.

En Mand, med hvem jeg i de Aar jævnlig saa' K. spadsere, var Professor Kolderup-Rosenvinge. Det var nærmest en fælles Interesse for det Æstetiske, der bragte dem i Berøring. K.-R. var en dannet Mand, der beskæftigede sig med de sydevropæiske Literaturer og havde oversat et Stykke af Calderon. Forresten var han dengang allerede temmelig sløvet og i mange Henseender yderlig bornert. Da jeg engang for S. K. udtrykte min Forundring over, at han kunde finde Interesse i at tale med Rosenvinge, fremhævede han hans almindelige Dannelse. Han satte overhovedet megen Pris paa Folk af den ældre Generation, der havde bevaret den ældre Tids humane Interesser og den Finhed i Væsen, som en yngre Generation saa meget savnede.

38.

Afdøde Pastor Spang havde K. en Tid lang (i Aarene 1844—45?) omgaaedes meget, og havde næsten daglig afhentet Spang i hans Hjem til en længere Aftenvandring. (Adskillige interessante Breve til Spang fra S. K. findes hos Spangs Datter, Fru Rump). Efter at Spang var død, fortalte K. mig engang, hvorledes hans Enke havde været overvældet af Sorg, og hvorledes han havde ved sin

Samtale bidraget til, atter at bringe hendes Sind i Ligevægt. Han brugte ved den Lejlighed det Udtryk: „Jeg véd, hvorledes man skal sørge, og hvorledes man skal trøste i Sorgen.“ Og tilvisse: han forstod det som Faa. Han trøstede, ikke ved at tildække Sorgen, men ved først at bringe den ret til Bevidsthed, at klare den helt ud, og saa at minde om at det var en Pligt at sørge, men netop derfor ogsaa en Pligt, ikke at lade sig knuge ned af Sorgen, men i Sorgen at bevare Kraften til sin Gerning, ja i den at finde Incitamentet til endnu fuldstændigere at gøre denne Gerning. — Jeg har selv i mit Forhold til S. K. mere end én Gang gjort den Erfaring, hvorledes han forstod at løfte En naar man var nedbøjet, trøste naar man sørgede, og det uden at man havde nødig at tale om hvad der kuede eller gjorde bedrøvet. Saaledes mindes jeg engang i Efteraaret 1850, da jeg, fordi jeg ikke i rette Tid havde kunnet finde en Lejlighed, en kort Tid maatte bo paa en uhyggelig Gæstgivergaard, og under Indtrykket af Omgivelserne de mismodige Tanker fik Overhaand, at jeg da en Aften, medens jeg gik forstemt paa Gaden, mødte K., der indledte en Samtale med mig. Uden at jeg behøvede at tale et Ord om mig selv, saa' han med sit skarpe Blik, at jeg trængte til at bringes ud af en kuende Stemning, og han forstod ved sin Samtale, uden at den et Øjeblik direkte syntes rettet derpaa, saaledes at frigøre mit Sind, at jeg forlod ham glad og frejdig, og for lang Tid var befriet for Tungsindets Magt.

39.

Meget af det som S. K. har udført i sine Skrifter, mindes jeg, at han i Samtale med mig har berørt medens hans Tanke arbejdede med det, og det fik netop derved, at det endnu var i sin Vorden, et Liv og en Tiltrækning endnu større end den, det kunde have som fuldt udformet. Saaledes mindes jeg, at han engang, medens han fulgtes

med Christens og mig, udførte det Tema, han saa tidt har behandlet i sine opbyggelige Skrifter, at „hele Livet er Prøvelsens Tid.“ Han udførte det i den Form, at der for den Troende var et „Omsider“, der syntes at være saa nær, at det kunde gribes, men bestandig veg tilbage, indtil Livets Slutning endelig førte til at gribe det. Først i Døden kunde der siges: „Omsider!“ — Undertiden udtrykte S. K. i sine Samtaler sin Tanke i en mere tilspidset, mere paradoks Form end i sine Skrifter. Det morede ham at formulere den saaledes, at den dannede Modsætningen til et almindelig Vedtaget. I Modsætning til Sætningen: Erfaringen gør klog, plejede han saaledes at opstille den Teori: „Erfaringen gør gal!“ og han kunde udføre Beviset med megen Lune ved at vise hen til alle den konkrete Erfarings utallige Modsigelser.

40.

Den forskellige Retning i vort aandelige Liv og vort grundforskellige Forhold til det Kristelige kom af og til bestemt tilsyne naar vi talte sammen, Engang, vistnok i 1851, spurgte han mig, hvad jeg for Øjeblikket beskæftigede mig med. Jeg svarede ham, at jeg læste det N. T. Det syntes at behage ham, men det behagede ham ikke da jeg tilføjede, at jeg nærmest læste det med det Maal for Øje, i det Overleverede at finde det primitivt Kristelige og at følge den sukcessive Udvikling af de kristelige dogmatiske Forestillinger. For ham var en saadan Undersøgelse noget næsten Forargeligt. Skønt han i sine Skrifter saa lidt drager Dogmerne ind og overalt holder sig til det Centrale i Kristendommen, kunde han dog ikke stille sig i et saadant Forhold til Skriften, at den blev Genstand for en kritisk Undersøgelse. Han kunde det ikke, dels fordi Skriften for ham stod som en Enhed, som et Enhedsudtryk for det Kristelige, i hvilket han ingen Sondring vilde bringe ind; dels fordi den, ved

at gøres til Genstand for en videnskabelig Undersøgelse, blev Vidensobjekt i Stedet for Trosobjekt.

41.

Min Afvigelse fra S. K. i Forboldet til det Kristelige skjulte jeg ikke for ham; men vi disputerede ikke derom. Der var saa overordentlig Meget, i hvilket vi kunde sympatisere, og jeg foretrak at lade mig belære af ham om Meget, der var mig af stor Betydning, for at føre en Diskussion, i hvilken han ved sin Overlegenhed let vilde have kunnet overvælde mig, men ikke let overbevist mig. Han forholdt sig ogsaa i vore Samtaler væsentlig meddelende til mig, og jeg saa' deri et Bevis paa, at han nærede Velvillie imod mig. Han havde to Maader at samtale paa: den ene som væsentlig meddelende, vækkende, opmuntrende; den anden som spørgende, ironiserende, og gennem sin Dialektik konfunderende. Den sidste har han aldrig anvendt imod mig. En enkelt Gang kunde han, naar jeg blev ivrig, kaste et spøgende, drillende Ord ind. Saaledes talte jeg engang meget ivrigt om, at ingen positiv Religion kunde være tolerant, netop fordi den, ved sit Krav paa at være aabenbaret Religion maatte gøre Fordring paa at være den eneste sande, og derfor maatte sætte de andre som usande. Et alment Religiøst, en „Religion overhovedet" maatte derfor, fra den positive Religions Synspunkt, være en Uting. Idet jeg med Ivrighed udviklede dette, kom jeg til at gentage Udtrykket: en Religion overhovedet, og gjorde den Sætning til min, at en Religion (d. v. s. positiv Religion) overhovedet var en Uting. — „Ja, og en Natpotte over Hovedet" sagde K., og dæmpede derved min Ivrighed. Det er imidlertid det eneste Drilleri af den Art, jeg mindes af ham. — Naar han aldrig prøvede paa, direkte at imødegaa mine afvigende Anskuelser, kan jeg, efter den hele venlige Deltagelse, han altid viste mig, og som jeg taknemmelig erindrer, kun søge Grunden

til det deri, at han vidste, at jeg ærligt og alvorligt beskæftigede mig med den Sag, der for ham var den højeste, og at jeg var saa fortrolig med hvad han havde skrevet derom og med hans hele Tankegang, at jeg havde tilstrækkelige Præmisser til en Konklusion, og ikke vilde blive bragt den nærmere ved en Anden, men ialfald kun ved mig selv.

42.

Om den almindelige Virkning af S. K.'s Skrifter sagde jeg engang et Ord til ham, der syntes at gøre noget Indtryk paa ham. Han omtalte, hvorledes han som Forfatter havde havt den ejendommelige Skæbne, at udgive det ene Skrift efter det andet uden at fremkalde en egentlig Kritik, angribende eller rosende. Han fortalte saa, at hans Skrifter dog fra Begyndelsen af havde fundet en Kreds af Læsere, som det syntes en fast Kreds, da Antallet af de Eksemplarer, der straks afsattes, omtrent var det samme (c. 70 for de Skrifter, der fulgte efter Enten-Eller). Jeg udtalte min Overbevisning om, at overmaade Mange læste hans Skrifter med virkelig Alvor, og at vor Presses Tavshed, som jeg nærmest forklarede ved Kritikernes Følelse af at Skrifterne laa' over deres Kritiks Kræfter, ingenlunde var et Tegn paa, at han stødte paa Ligegyldighed hos et større Publikum, paa hvilket jeg netop troede, at han allerede dengang indvirkede efter en stor Maalestok. Men jeg føjede til, at Virkningen med Hensyn til Forholdet til Kristendommen efter min Mening havde været ligesaa meget negativ som positiv. Alle, paa hvem Skrifterne i den ene eller den anden Retning havde havt en Indvirkning, vare vistnok enige om, at Kristendommen kun i hans Opfattelse havde en virkelig Ejendommelighed og indgød Ærbødighed. Men hans Bestemmelse af Kristendommen var en saadan, at den netop maatte kunne bort-

skyde Mange fra den, saaledes som det var Tilfældet med mig, og den maatte kunne det netop ved den Adskillelse, den satte mellem Kristendommen og Naturen og det konkrete Menneskeliv. — Vi vare, da jeg sagde disse Ord til K., netop ifærd med at tage Afsked fra hinanden; han blev alvorlig og gav mig tavs Haanden, og skiltes fra mig, men med et venligt Udtryk i sit Ansigt.

43.

Uforbeholdent udtalte S. K. sig om den Betydning, hans Skrifter kunde have for visse bestemte Personer. Hans gamle Onkel, Grosserer M. Kierkegaard, havde en Søn, et Par Aar yngre end S. K., der var vanfør, lam i den hele ene Side, og fuldstændig Krøbling; aandelig derimod vel begavet. Han læste med den største Interesse Fætterens Skrifter, besøgte ham af og til i hans Hjem, og hentede sig ved dette Besøg megen aandelig Løftelse. Om ham talte jeg engang med S. K. og fortalte ham, hvor stort et Indtryk et af hans Arbejder: Skriftetalen i „Opbyggelige Taler i forskellig Aand", havde gjort paa ham. I den tales der et Sted om et Menneske, der ved sin legemlige Svaghed er forhindret fra at udøve en Gerning i det Ydre, og der skildres smukt og opløftende, hvorledes ogsaa et saadant Menneske har den almenmenneskelige etiske Opgave ubeskaaren, og hvilken særlig Form Livsopgaven faar for ham. S. K. sagde: „Ja! for ham er denne Bog en Lykke." Det var det ogsaa virkelig. Det havde Magten til at give den haardt Prøvede Kraft til at overvinde den Tanke, at hans Tilværelse var unyttig og forspildt, og at give ham Bevidstheden om, væsentlig at være lige med de af Naturen lykkeligere Udrustede. Netop denne Bevidsthed forstod S. K. ogsaa ved sine Samtaler at kalde tillive hos ham; derfor gik han saa styrket fra dem.

44.

En Samtale, jeg siden hyppigt har mindedes, havde jeg med S. K. en Tid før hans „Indøvelse i Kristendom" udkom. Vi gik sammen nede ved Søerne og han opfordrede mig til, ikke for længe at opsætte det, at begynde en Forfattervirksomhed. Han føjede spøgende til: „Nu er der jo en Plads ledig i vor Literatur, nu er jeg færdig." Denne Ytring, som jeg dengang gik let hen over, kom sildigere levende frem i min Erindring da det sidste Afsnit af S. K.'s Forfattervirksomhed laa afsluttet. Da han talte saaledes til mig, har han øjensynlig endnu næret det Haab, at kunne undgaa den sidste Kamp med det Bestaaende. Var den ikke bleven fremtvungen, havde hans Forfattervirksomhed ogsaa været — væsentlig endt, afsluttet, da hin Samtale fandt Sted. I Virkeligheden vare alle Stadierne, der skulde gennemløbes, dengang gennemløbne; hans Skrifter dannede et forunderligt afsluttet Hele. Men det næste Stadium bar endnu en Mulighed til en Fordobling i sig, og denne Mulighed blev til Virkelighed, da der gjordes et Forsøg paa at reducere hans Opfattelse af Kristendommen til en ekscentrisk Overdrivelse, at sætte Middelmaadigheden og Aandløsheden som det egentlig Normale.

45.

I den samme Samtale kom S. K. til at fremhæve en Side ved sin Forfattervirksomhed, som han omtalte med den ham egne Objektivitet: det var hans Skrifters Betydning for den danske Prosa. Han sagde: „Vor Literatur har i dette Aarhundrede fremvist en næsten abnorm Rigdom i Poesiens Udvikling; vor Prosaliteratur derimod har staaet tilbage; vi savnede en Prosa, der havde det Kunstneriskes Præg. Dette Savn har jeg udfyldt, og den Betydning ville mine Skrifter ogsaa bevare for vor Literatur." Heri tror jeg at han har Ret: hans Prosa er Kunst, ikke uden Skygger, men som Helhed det klareste,

bøjeligste, omfangsrigeste og fyldigste Udtryk for Tanken, og ikke mindre for Følelsen og Lidenskaben, som vor Literatur kender. Den har hyppigt mindet mig om Plato, den Forfatter, med hvis Prosa jeg nærmest vilde sammenligne Kierkegaards, og som vistnok ogsaa har givet ham Forbilledet, som han frit har efterdannet.

46.

I S. K.'s Skrifter har han paa flere Steder omtalt Grundtvig og Grundtvigianismen, og saagodtsom overalt set den fra den komiske Side. Paa lignende Maade udtalte han sig hyppig om den i sine Samtaler. Den skarpe Kontrast, der er imellem hans Opfattelse af det Religiøse og den grundtvigske, traadte bestandig frem, og den grundtvigske barnagtige Umiddelbarhed fik i denne Kontrast en komisk Belysning. Kun om et Afsnit i Grundtvigs Liv har S. K. engang talt til mig med Interesse og Anerkendelse: det var om den Tid, da Gr. optraadte mod Clausen. Men hvad der i hans Optræden dengang tiltalte K., var øjensynlig ikke det specifik Grundtvigske, allermindst den „mageløse Opdagelse", der altid forekom K. at være en mageløs Taabelighed og tilmed en ikke original Taabelighed, men det, der danner Modsætningen til Rationalismen: den religiøse Livsrørelse. S. K.'s Fader, hvis religiøse Retning nærmest var den gamle Pietismes, sympatiserede med Grundtvig og Lindberg, vistnok fra dette Synspunkt, og S. K.'s Sympati havde upaatvivlelig samme Motiv og samme Grænser som Faderens.

47.

Et lille Træk af S. K. falder mig ind ved at tænke paa Grundtvig. Grundtvigianismens Patronesse, Enkedronning Caroline Amalie, satte ogsaa megen Pris paa S. K., idetmindste før hans Angreb paa Mynster. S. K. var øjensynlig ikke ufølsom for en Velvilje, der vistes

ham fra en Dronning. En Dag gik jeg med ham paa Kærlighedsstien, da han pludselig udbrød: „Naa, for Fanden! nu slipper jeg ikke.“ Jeg saa' forundret paa ham, der ellers aldrig brugte Ord, der lignede en Ed, og saa' frem ad Stien, hvor jeg i lang Afstand øjnede en rød Lakaj, og foran ham to Damer. Den ene af disse var Enkedronningen, der, da vi mødte hende, meget huldsalig standsede S. K. og talte med ham. Vi var, da han saa' hende, saa langt fra hende, at vi godt kunde være vendte om, uden at være blevne bemærkede. At hans Udbrud ikke var aldeles oprigtig ment, fik jeg et Indtryk af ved dette: „naa, for Fanden!“ det lignede ham ikke, og det kom noget tvungent, som naar man ved en stærk Ytring vil skjule, at man er ret vel tilfreds med at Noget skér. S. K.'s gamle, traditionelle Ærbødighed for Kongemagten har i hans Forhold til Enkedronningen ikke været uden Betydning.

48.

Om Biskop Mynster havde jeg, i Foraaret 1852, en Samtale med S. K., som jeg siden hyppigt maatte tænke paa, da K. optraadte imod ham. Jeg gik en Eftermiddag paa Volden, paa den Spadseresti, der er oppe paa Brystværnet, og gik der forbi Biskop Mynster. Et Øjeblik efter mødte jeg S. K., der gik nede paa Volden og kaldte paa mig. Han havde set Mynster gaa foran sig, og derved faldt Samtalen mellem os paa ham. K. omtalte først hans anselige og ærværdige Ydre, og talte saa om hans kloge og fine Optræden, og hvorledes han som Verdensmand var de Fleste af de Yngre overlegen, der en Tidlang havde troet, med deres filosofiske Apparat at kunne behandle Mynster som en underordnet Figur, men snart, ved personlig Berøring med ham, vare blevne overvældede af ham og nu underordnede sig under ham. Han nævnede navnlig ..... som den, der ved sin Kejtethed og Mangel paa Finhed gav Mynster en saa høj Grad af

Overlegenhed i det personlige Forhold. Men han betonede meget stærkt, at Mynsters Force netop var hans Verdensklogskab, og at det var den, der bestemte hans Optræden. Angaaende sit eget Forhold til Mynster talte K. ironisk. Han fortalte mig med et Smil, at han engang havde anmodet Mynster om Tilladelse til, naar der var Problemer, som han ikke selv kunde bringe til Klarhed, da at søge Vejledning hos hans højærværdige Ekscellence! og at Mynster velvillig havde givet ham denne Tilladelse. Alene det Smil, hvormed han sagde mig dette, viste mig tydeligt, hvorlidet højt han i Virkeligheden dengang satte Mynster, og den hele Maade, paa hvilken han karakteriserede Mynster som Verdensmand, stemmede fuldkomment overens med hans senere Udtalelser. Der var en Tid, da han havde sat Mynster meget højt, og dertil var han væsentlig kommen gennem Pieteten mod sin Fader, der satte stor Pris paa Mynster. Dette pietetsfulde Hensyn til Faderens Dom har jeg i flere Tilfælde set, som bestemmende K.'s Opfattelse. Saaledes mindes jeg, at han engang med megen Velvilje omtalte en Mand, der i ingen Henseende fortjente Agtelse eller ved sin Person vilde kunne indgyde S. K. Interesse; men hans Fader nærede stor Hengivenhed og Erkendtlighed mod denne Mand, der engang ved et klogt Raad havde forhindret, at hans Pengeaffærer, der i den forvirrede Pengeperiode efter Krigen mod England vare truede, kom i Forstyrrelse.

49.

Dengang S. K. begyndte sin Polemik mod det Bestaaende, og maaske allerede nogen Tid tidligere, ophørte han at deltage i den kirkelige Gudstjeneste, ved hvilken han tidligere havde været en meget stadig Gæst. Afdøde Dr. Frederik Beck fortalte mig engang, at S. K. i den Tid gærne kom i Athenæum Søndag Formiddag under Kirketiden; hvilket Beck, med den for ham ejendommelige Lyst til spydige Bemærkninger, fortolkede

saaledes, at S. K. vilde gøre Folk opmærksomme paa, at han ikke besøgte Kirken. — Engang, mange Aar tidligere, havde S. K. spurgt mig, om jeg gik i Kirke. Jeg benægtede det, og sagde, at jeg ikke gjorde det, dels fordi jeg følte mig fremmed der, dels fordi Gudstjenesten i de københavnske Kirker foregik under saamange Forstyrrelser, at jeg i intet Tilfælde kunde bevare en andægtig Stemning, men snarere maatte forarges. Han sagde da, at det var en Pligt, ikke at lade sig forstyrre ved hvad der foregik omkring En; man skulde opbygges naar man var i Kirke.

50.

Sidste Gang talte jeg med S. K. i Sommeren 1855, efterat jeg usædvanlig længe ikke havde sét ham. Det var en Aften, da jeg gik fra Højbroplads op imod Vimmelskaftet. K. kom hen til mig og indledte en Samtale. Efterat vi et Øjeblik havde talt om min kortvarige Deltagelse i det politiske Liv (jeg havde i Vinteren 1854—55 været Medlem af Rigsdagen), kom vi snart til at tale om hans Polemik mod det kirkeligt Bestaaende. Jeg takkede ham varmt for hans Optræden, og sagde ham, hvor Mange jeg havde fundet, der inderlig sympatiserede med ham. Han talte om den Situation, han havde fremkaldt, med den største Klarhed og Ro, og det forbavsede mig, at han under den voldsomme Kamp, der greb saa dybt ind i hans Liv og gjorde Krav paa hans sidste Kræfter, kunde bevare ikke blot den vante Sindsro og Frejdighed, men endnu kunde bevare Spøgen. Da vi nærmede os til hans Hjem — han boede dengang i Klædeboderne — sagde han i en spøgende Tone: „Nu gaar jeg hjem og gaar til Ro, og saa siger jeg til Verden ligesom hin Kammerraad.“ Jeg spurgte ham, hvad denne Kammerraad da havde sagt. Han fortalte mig saa, at der engang havde boet en Særling der i Gaden, der var Kammerraad af Titel, og som regelmæssig hver Aften

havde ført følgende Samtale med Vægteren. Naar Vægteren havde raabt 10, aabnede Kammerraaden Vinduet, og spurgte: „Vægter, hvad er saa Klokken?“ — „Klokken er 10, Hr. Kammerraad.“ — „Godt! saa tror jeg, at jeg vil gaa til Sengs. Hvis nu Nogen spørger efter mig, Vægter, saa kan De bede dem at — (Götz v. Berlichingens Svar.) — Han fortalte denne Historie med sit gamle Lune, og jeg sagde ham Godnat! uden at ane, at jeg den Aften skulde have talt med ham for sidste Gang.

(Nedskrevet i Tiden fra 27. Dec. 1871 til 10. Januar 1872.)

H. Brøchner.

Om nyere spansk Literatur.

Den, som her i Landet sysler med Studiet af spansk (og italiensk) Literatur, har i rigt Maal erfaret, hvor vanskeligt det er at følge med til de nyeste Tider. I Bibliotekerne findes de klassiske Forfattere, der findes videnskabelige Værker, der kunne vejlede En, men nyere literære Tidsskrifter ere ikke til at opdrive, og faar man tilfældigvis fat paa en moderne Bog, der har forvildet sig ind i de i Tyskland udkommende Samlinger af spanske Forfattere, savner man Forudsætninger til en fyldigere Forstaaelse: man kender ikke den Strømning, den repræsenterer, man véd ikke Besked med den kulturhistoriske Grund, hvoraf den er vokset ud. Mit Kendskab til spansk Literatur fra den nyeste Tid har derfor været spredt og fragmentarisk; jeg har maattet gætte mig til Sammenhængen i dens Udvikling; og fik jeg en enkelt Gang fat paa et kritisk literaturhistorisk Arbejde som f. Eks. Villergas „Kritisk Bedømmelse af nogle samtidige spanske Forfattere", som udkom for en Snes Aar siden, og findes paa det kgl. Bibliothek, blev jeg ikke stort klogere, thi hinsides Pyrenæerne, ligesom hinsides Alperne, er man ikke kommen synderlig ud over den Metode, der er i Stand til at gøre literær Kritik til det Kedsommeligste og Sterileste af Alt: men leverer flere eller færre Notitser om Forfatteren,

saa en abstrakt Analyse eller kategorisk Bedømmelse af hans Værker, der da maales, vejes og vrages efter almindelige æstetiske Katekismusteorier og karakteriseres ved Adjektiver; men Forfatterens psykologiske Udvikling, hvorfra han er udgaaet, hvorhen han stræber, derom faar man Intet at vide. Paa dette som paa saa mange andre Omraader have Franskmændene brudt nye Baner, jeg behøver blot at nævne Navne som Sainte Beuve og Taine. En yngre fransk Forfatter, der aabenbart tilhører den nyere Retning, Gustave Hubbard, har i Begyndelsen af 1876 udgivet en *Histoire de la littérature contemporaine en Espagne*, hvori han gennemgaar den nyere spanske Literatur paa en rationel Maade; og da det muligvis kan interessere Adskillige at kigge ind i dette terra incognita, skal jeg her i Korthed meddele Hr. Hubbards Resultater, hvor mit Selvsyn paa Tingene glipper.

Man véd, at det 15de og 16de Aarhundrede var den spanske Literaturs Guldalder; Literaturen følger Spaniens politiske Glans' og Magts Stigen og holder sig endnu en god Stund efter dennes Dalen. De ideale Magter, der gave den Næring, vare den katolske, patriotiske, krigersk-ridderlige Patos, der førtes ud i den mest paradoks-radikale Konsekvens. Katolsk Ortodoksi, Patriotisme, der for en Spanier fra Renæssancetiden er ens med absolut Underkastelse under den enevældige Konge, Æresfølelse i en doktrinær-konventionel Skikkelse, danne ligesom en Skala af Ideer, hvis Sammenstød sætter den dramatiske Bevægelse i Gang, Nr. 3 maa vige for Nr. 2, dette atter for Nr. 1, paa Principernes Moloksalter ofres det mest berettigede Menneskelige, det maa række Hals uden Kny; vi kunde opregne en Række af Spaniens mest storartede dramatiske Digtninger, hvor hvert af disse Principer bøddelagtigt piner sit Slagtoffer, selv naar dette kun tilsyneladende har krænket dem. Selv en mere sangvinsk-verdslig Natur som Lope de Vega

har i *Sevillas Stjerne* leveret en saadan Bøddelkomedie hvor det er Loyaliteten, der knuser Helten; Calderon yder Eksempler derpaa i Masse ligefra *Andagten for Korset* til *Sin egen Æres Læge.* Naar man har læst slige Dramaer, bliver Ignatius Loyola og Jesuitermoralen let forstaaelige Fænomener. Cervantes' milde, forstandige Fysiognomi, hans frie, almenmenneskelige Humor er som en frisk Lysplet i denne af Farver straalende, af bedøvende Blomsterduft fyldte Skov, hvor Alt lukker for Udsigten til den frie Horisont. Man beruses og betages af den blomstrende Lyrik og den hede og tørre Patos hos Calderon, Francisco de Rojas og Alarcon, men er tung efter Læsningen som efter en Rus.

Saaledes vaagnede ogsaa det spanske Folk, efter at den Begejstringens Beruselse, som det havde drukket i Fanatismens Absinth, var forbi. Fra Filip den andens sidste Aar falder Spanien dybere og dybere i politisk Afmagt; som ovenfor berørt levede Literaturen længere, men fra Filip af Anjous Tronbestigelse eksisterer den foreløbig ikke mere. Med den fransk fødte Konge drog de fransk-klassiske Mønstre og Boileaus Æstetik sejrrige ind i Spanien. I én Henseende gjorde den nøgterneklare Stil i den franske klassiske Poesi sin Nytte, thi den opstyltede, skruede, forvredne, med Billeder overbroderede Diktion, som aldrig havde forladt den spanske alvorlige Poesi, den Stil, der i sin Hjemstavn fik Navn af Gongorisme og Kultisme og lig en Epidemi fór Europa over, men fik sit Naadestød i Frankrig ved Molières *Précieuses ridicules*, havde nu ogsaa levet sin længste Tid i Spanien. Men paa samme Tid tilsatte Lyriken sin bevægede Klang og ridderlige Holdning og fik fransk Tørhed og bredt udtraadte Refleksioner i Bytte, Dramaet blev frit for Renæssancedigternes Vildskaber, men mistede sin primitive Energi, der hang sammen med den national-religiøse Bornerthed, og i Stedet for

som i gamle Dage at henvende sig til det brogede og naive Publikum af halve Banditer, der havde tumlet sig med „Kappe og Kaarde" dels i Filip den Andens Krige, dels i den kedelige eventyrløse Fredstid som Landevejsrøvere eller Plattenslagere, talte det nu til Folk med Puddерparyk, højhælede Sko, Slire, som stak bagud under Kjolen, for hvem „Marquis'en" fra Versailles' bonede Gulve stod som Idealet af et Menneske. Det er ikke længere en Forsamling som den i de gamle aabne Theatergaarde, (de to Corrales, del principe og de la Cruz) der ikke kunde faa Stof og Handling, Eventyrlighed og Spænding nok, naar der blot af og til bødes den en Komik af den mest grovkornede Art; nu skulde Personerne diskutere paa Vers.

Efterhaanden som den franske Literatur slog ind paa sin opponerende og emanciperende Retning mod al vilkaarlig Avtoritet for Tænkningen og Livet, gjorde den spanske et lille, men kun et ganske lille Slag hen i samme Retning. Under Karl IIIdes, Jesuiternes Fjendes Beskyttelse hørtes Røster som Padre Feijoo, der vovede at tale mod Samtidens Overtro og fik Navn af Spaniens Bayle; Padre Isla, der i sin Skildring af Dominikanermunken Fray Gerundio leverer os et Billede af den affekterede, gongoristiske, tyk- uvidende Prædikant, der dækker sig bag en Dynge Fraser, som imponere Tilhørerne — en Skildring, Voltaire ikke behøvede at skamme sig ved; Melchior de Jovellanos, en Ven af Fremskridtsministeren Greven af Aranda og alle de ivrige Reformatorer, der, begejstrede af de franske Encyklopædisters Ideer, vilde aabne Vejen for forfriskende Luftstrømme hen over det indsovede Spanien. I Digte, Dramaer, juridiske og statsøkonomiske Arbejder slaar han til Lyd for Tænkefrihed og sociale Fremskridt, men under Karl IVdes af „Fredsfyrsten" Godoy ledede Regimente havde man vel ikke Noget imod at more sig ved Filosofernes nye Tanker og dristige Ord, men de

maatte holdes indenfor den af faa Adepter læste Literaturs Omraade, Gud hjælpe den Skribent, der for Alvor vilde kræve praktiske liberale Reformer. Fade Eklog- og Pastoraledigtere lønnedes af Godoy; som i Italien antog Digterne kælent klingende Hyrdenavne; Don Luis Melendez Valdez var disse Digteres Korfører; kun i Ramon de la Cruz' Smaastykker i gammel Stil blinker Efterglimt af den gamle folkelige Lystighed.

Ulykken var, at selv talentfulde og forholdsvis frisindede Mænd endnu fantastisk drømte om en Restitution af Spaniens svundne Storhed, og da den ortodokse Katolicisme havde været denne Storheds væsenlige Bærer, undgik de omhyggelig at røre ved denne Ortodoksi, der lige til vor Tid har hvilet som en Mare paa Spaniens Bryst. Den endnu ikke uddøde Misforstaaelse, at man kan være ortodoks i Religionen og frisindet i Politiken, som om ikke Kirken med sin absolute Fordring paa Avtoritet hvert Øjeblik maatte støde an mod Fremskridtet og Reformen, herskede ogsaa den Gang i Spanien. Lad Voltaire, Rousseau og Encyklopædisterne end have luftet op i adskillige dannede Spanieres Hjærne, deres, der kaldte sig despreocupados (o: Fordomsfri); det havde ikke stort at sige, thi de indskrænkede sig til berejste Adelsmænds og Diplomaters Kreds, og selv disse undgik dels af Frygt for Inkvisitionen, dels i den Overbevisning, at slige Tanker kun passede sig for de Dannede og Rige, at vise deres Tro i Gerning; medens de talte som Fritænkere, skriftede og kommunicerede de som rettroende Katoliker.

Saa kom Bevægelsen 1808; begejstrede unge Mænd ilede til Kampen for den nationale Uafhængighed, og hvem kan være blind for det Skønne og Store i denne patriotiske Begejstring? Men fordi det var Franskmændene, der skulde jages bort, kom, som let forklarligt er, Harmen til at vende sig ikke blot imod det franske Kejserdømme, der vilde tvinge Spanien ind

under sit Militærdespoti, men mod den franske Aand, der i det 18de Aarhundrede havde givet de frie Tanker Form og Flugt. Melendez og den talentfulde Dramatiker Moratin, literære Produkter af denne Aand, mistede ganske deres Popularitet, og de patriotisk begejstrede Præster og Munke brugte hele den gamle Fanatismes Apparat i deres Henvendelser til Massens Fædrelandskjærlighed; Ferdinand VII. og hans Omgivelser benyttede den derved vakte Stemning til at vække Had mod Godoy og hans franske Reformplaner. De Mænd, der havde beholdt Hovedet klart, havde en saare vanskelig Stilling; hvorledes skulde den gamle ridderlige Aand, den blindt-begejstrede Tro og ureflekterte Entusiasme, som man appelerede til med saa megen Virkning, forenes med socialt og politisk Fremskridt i samme Retning, som den hele moderne evropæiske Civilisation bar hen imod? Sydamerika truede med Frafald; hvad skulde erstatte denne Aarhundreders Rigdomskilde for Spanien? Man skulde vække Folket ved at fremstille for det Billedet af Spaniens Storhed i det 15de og 16de Aarhundrede; hvorledes kunde dette ske, uden at skildre den religiøse og kongelig- loyale Begejstring, der blindt fulgte sin Fane? Ja man maatte atter og atter gaa paa Akkord. Bestandig dukker Modsigelsen mellem demokratiske Tendenser og religiøs Intolerance op i den nationale Rejsnings Forkæmperes Skrift og Tale; desuden kendte disse Mænd ikke synderlig til de eksakte Videnskabers erhværvede Resultater og disses Modsætning til den ortodokse Verdensbetragtning; endnu levede Drømmen i dem om en Genoprettelse af Spaniens gamle Krigerstorhed, den kunde de ikke opgive og fordre noget saa prosaisk som det fredelige Arbejdes Herredømme, Den ædle Digter Quintana er et Eksempel herpaa. Han besynger paa én Gang en spansk Riddertype, Hidalgoen, der kun lyder Gud og sin Konge, og varsler Fredens, Broderlighedens og Retfærdighedens Fremtidsherredømme,

han indrømmer selv de spanske Erobreres Udsugelse af Amerika, men han tør ikke slutte derfra til Amerikas Ret til Uafhængighed og til Slaveriets Afskaffelse; først senere, da Reaktionen, som havde brugt de spanske Frihedsmænds Hjælp i Uafhængighedskrigen, bøddelagtig rasede mod dem, bryder hans Harme ud mod Pavedømmet: „dette smudsige og hæslige Uhyre, dette Misfoster af det Ondes Gud, som oppe fra Kapitol ustraffet sluger Verden."

Men hans Ideal er og bliver Karl Vtes og Filip IIdens Spanien. I sin Ode til Spanien efter Martsrevolutionen synger han:

„Sig mig, hvad var det for en Nation, der en Gang — som Verdens Dronning udtalte dens Skæbne — den, som strakte ud over alle Zoner — sit gyldne Scepter og sit guddommelige Vaabenskjold? — Den fløj til Vesten — og det mægtige Atlanterhav fandt sig besaaet med dets Berømmelse og Lykke — Hvor Du skal søge Spanien? I Amerikas rige Skød — i Asien, paa Afrikas Grænser. — Der er Spanien. — Den forvovne Fantasis enevældige Flugt anstrængte sig forgæves for at omspænde det; — Jorden ydede det sine Ærtser, — Oceanet sine Perler og Koraller — og hvorhen dette end faldt paa at vælte sine Bølger, — fandt det bestandig spanske Kyster til at knuse dets Raseri. — Nu, nedstyrtet i Skænselens Dynd, — overladt til fremmed Frækhed, — som en Slavinde paa Torvet — afventer hun det grumme Aag og Trællelænken."

Det var ikke i Madrid eller i de af Franskmændene okkuperede store Byer, at Nationens Aandsliv den Gang pulserede. I Stilhed arbejdede lærde Mænd i Sevilla, Granada og Valencia, men de vovede ikke at udgive deres Arbejder; Akademiet i Sevilla havde standset sine offenlige Møder. Det var til det frie Cadix, at den ungdommelige Begejstring tyede hen; der træffe vi den senere under Navn af Hertugen af Rivas saa berømte Angel Saavedra, der havde kæmpet under Castaños i flere Slag; der lode Torreno og Arguelles deres politiske Veltalenhed høre og virkede i Juntaen, senere i Cortes. Hr. Hubbard karakteriserer den spanske Elokvens træffende:

„Det skønne spanske Sprog, der maaske mere end ethvert andet er skikket til at sætte Massernes Følelser i Bevægelse, naar det haandteres af dygtige Kunstnere, passede saa vel for disse ny Tribuners lidenskabelige Patos, at Folk kom og lyttede til deres Taler, som om det havde været den skønneste Koncert; en vis musikalsk Rytmus' betagende Magt, de vidtstrakte Perioder, den Tilfredsstillelse, som en ukendt Nydelse giver, bedrog Folket med Hensyn til dets Førereś Dygtighed; og det gav en konfus og ordrig Mand Tilnavnet „guddommelig", hvis Taler netop ere særdeles vanskelige at forstaa.

En Del af Læserne kende jo noget til de sidste Dages oratoriske Geni i Spanien, Emilio Castelar.

I Cadix behandlede ogsaa unge Journalister politiske Spørgsmaal; den tyveaarige Galiano satte sig i Respekt hos Juntaen ved sin skarpe og bidende Stil; Gallardo blev Gjenstanden for de absolutistisk Sindedes bitre Had ved sin „kritisk- burleske Ordbog." Og medens den franske Hær omringede Byen, gik man flittig i Theatrene der stundom under Forestillingen ramtes af en Kanonkugle; der debuterede Martinez de la Rosa med sin satiriske Komedie i gammel spansk Stil „Hvad et Embede formaar."

1814 bragte Ferdinand VIII paa Tronen og i Følge med ham holdt Inkvisitionen, Præsteregimentet, de mystiske Andagtsbøger, Helgen- og Helgeninde-biografier, Censur over Theatret, Pressen og Videnskaben deres Triumftog i Spanien. Fængsel og Landsforvisning stoppede Munden paa det aandelige Fremskridts Mænd. Med Nød og neppe havde Professorerne i Salamanca reddet en Smule af Undervisningsfriheden mod Ministeren Caballeros Attentater (1807), nu blev der slaaet en Streg over det Hele; man lod Universiteterne sukke i Armod efter Krigens Ødelæggelser; de dygtigste Lærere fjærnedes og Salamancas Universitet, der havde indgivet

en Adresse til Fordel for en Konstitution, blev fyldt med klerikale Idioter, hvis Forelæsninger kun besøgtes af Embedsjægere; de mest uvidende Personer fik høje Øvrighedsposter, administrative og gejstlige Embeder, blot de viste Iver for Alteret og Tronen. De aandelige Interesser maatte søge privat Beskyttelse: Handelskammeret i Bilbao opretter en matematisk Lærestol for den fordrevne sevillanske Professor og Digter Lista; i Madrid samler en Del unge Mennesker sig til Studium af de eksakte Videnskaber under Gil y Zárate, men Sammenkomsterne forbødes af Politiet, som ansaa deres fysiske Experimenter for farlige for den offenlige Ro. Martinez de la Rosa og Arguelles blive fængslede, Quintana og Melendez leve i Landflygtighed, Galiano er reduceret til at stifte hemmelige Sammensværgelser. Theatret holdes i Vejret ved Skuespilleren Isidoro Maiquez, et stort tragisk Geni, men Forfatterne efterligne kun franske Tragedier af tredie Rang eller levere Omarbejdelser af de nationale Klassikere. Saavedra begynder sin dramatiske Virksomhed; hans første Stykke forbydes af Censuren.

Martsrevolutionen af 1820 tvang Kongen til at aflægge Ed paa Konstitutionen af 1812. Som en længe opdæmmet Strøm brød Presseliteraturen ud til alle Sider. Det var den ældre konstitutionelle Opposition i de franske Kamre mod Bourbonerne, som tjente Journalisterne til Mønster; Xaver de Burgos, der redigerede Tidsskriftet *Miscellanea* mente endog, at naar blot franske Administrationsformer bleve indførte i Spanien, kunde de redde Landet. „*El Censor*“, hvori bl. A. Lista og Gallega vare Medarbejdere, optog hvert Øjeblik Oversættelser efter Comte, Dunoyer, Say og Saint-Simon, men efterhaanden maatte de mange periodiske Skrifter, som straks opstode, gaa ind; de bleve ikke synderlig læste uden for Madrid; de handels- og industridrivende Klasser vare altfor uvidende og blottede for alle almene

Interesser til at læse dem; deres Publikum var Literater, samt civile og militære Embedsmænd. Efterhaanden førte Begivenhedernes Gang det med sig, at Pressen forlod den belærende og ræsonnerende Tone for den agiterende og hidsende. Nogle Maaneder før den franske Invasion rase de Liberale imod de Apostoliske, hvilke Sidste, som først havde givet sig Udseende af at foragte Dagspressen som en simpel Avertissementsindustri, nu havde lært af Modstanderne at bruge den til en snildt beregnet Agitation. De patriotiske Selskaber bleve Tumlepladser for underordnede Talere, der enten høstede larmende Bifald eller ordenlige Skældsord af det forsamlede Pøbelavditorium. De offenlige Banketter bleve Anledninger for Improvisatorer til i Lejlighedsdigte at virke for de Tendenser, Festens Arrangeurer vilde have frem.

1821 havde Cortes vedtaget en ny Lov for den offenlige Undervisning, men paa Grund af Pengemangel kom den aldrig til Udførelse. Man søgte at virke for Fremskridt og Oplysning ad privat Vej; under Navn af San Mateos Kollegium skiftedes der et Selskab under Listas Forsæde; der samledes en Mængde unge, for Fremskridtet begejstrede Mennesker om denne kloge, besindige Doktrinære efter Royer-Collards Mønster, den Samme, der siden som Digter og Kritiker blev den romantiske Skoles bitreste Fjende. Navne, der senere kom til at staa i forreste Række i Literaturen som Espronceda, Patricio de la Escosura, Ventura de la Vega, Mange, der senere bleve Generaler, Diplomater og Statsmænd og Parlementarismens ivrige Forkæmpere, ere udgaaede fra San Mateokollegiet, der lukkedes samme Dag, da Hertugen af Angoùlême med sine Tropper drog ind i Madrid som Reaktionens og Absolutismens Lejesvend. Nu breder Obskurantismen sig i sit Højsæde fra 1823—30. Nye Fængslinger og Landsforvisninger regne ned over de Konstitutionelle fra 1820;

rene Morderbander gennemsøge alle Byer og gøre Jagt paa „los negros“ (ɔ: de Liberale); Censuren frembringer Dødsstilhed i Presse og Literatur. Spanien vil aldrig blive fri for idelige reaktionære Stormfloder, saa længe dets ledende Mænd tro, at de politiske Former alene kunne redde Landet. Folkets store Masse, der er dybt nedsunken i Uvidenhed og Overtro og i Hænderne paa Præster, hvis Obskurantisme og Herskesyge overgaar al Beskrivelse, er fuldkommen uberørt af disse politiske Omvæltninger, der gaa højt over dets Hoved. Saalænge Fremskridtspartiet ikke bryder med Kleresiet og sætter al sin Kraft ind paa at oplyse Folket og rejse det mod Præsteaaget, er der ingen Redning for dette Land. Agerdyrkning, Bjergværksdrift, Industri og Handel skulle fremhjælpes, og de intelligente Spaniere maa lære, at det er unyttigt at skue sentimentalt-poetisk tilbage mod Hidalgoernes og Avtodafeernes Tid, og at det eneste Middel til at skaffe deres Land Lykke og Agtelse er at faa det til at tage Del i den evropæiske Civilisations almindelige Kapløb. Hidtil har Spanien kun kjendt denne Civilisations værste Vrangsider som i Retning af Aktiesvindel og industriel Humbug.

Da de franske Bajonetter lærte Spanierne Respekt for Kongedømmet af Guds Naade, emigrerede Mænd som Galiano, Saavedra og Martinez de la Rosa og søgte Trøst i Udlandet ved Studium af fremmed Civilisation og Literatur. Allerede i Aarene fra 20—23 var det gaaet stærkt tilbage med Theatret og den dramatiske Literatur; Borgerskabet i Madrid maatte trøste sig med Dilettantkomedier. Den bekendte humoristiske Skribent Mesonero Romanos har i hine *Escenas matritenses por El Curioso Parlante* skildret en saadan Dilettantkomedie, (Comedia Casera) hvis Forberedelser navnlig gave den spidsborgerlige Vigtighed et vidt Raaderum. Først skulde der samles unge Dilettanter, ivrige for Kunsten, men hvis indbyrdes Misundelse og deraf flydende

Chikaner gave Anledning til latterlige Rivninger; saa skulde der vælges en Præsident, som absolut maatte være en Mand med et fornemt Navn, saa skulde der skaffes Bidragydere og Tilskuere. Der nedsattes Komiteer for Lokale, Kostyme, Dekorationer, Belysning, og Præsidenten maatte ansøge om Regeringens Tilladelse. Saa skjændtes man om Valget af Stykkerne, holdt Prøver o. s. v. o. s. v. Det var allenfals en Erstatning for virkelig Komedie for den Del af Publikum, der ikke syntes om at se den italienske Opera optage Lopes, Calderons og Moratins Plads paa Teatro del Principe og de la Cruz. Den Lykke, Privatforestillingerne gjorde, foranledigede imidlertid disse Skuepladser til atter at søge reciterende Skuespil: men det var ingen let Sag at faa Forfatterne til at indlade sig med Institutioner, der vare baade under politisk og kirkelig Censur, og som maatte overlade dem til at søge deres væsentlige Løn i Publikums Bifald; 2100 Realer, vel næppe 700 Kroner i vore Penge, var det højest tænkelige Honorar i heldigste Tilfælde. Lad os nu en Gang se den Mand, hvem Regeringen havde betroet Censuren over den dramatiske Kunst og Literatur.

Padre Carillo, en Munk fra Viktorias Kloster, var en umaadelig fed, i Holdning og Opfattelse lige kluntet Person, altid skiden, med Klæderne overstrøede af Snustobak, væmmelig at se paa, endnu væmmeligere at røre ved. Foruden Theatercensoratet havde han tillige det Hværv at besøge de Dødsdømte i Fængslet, ledsage dem til Skafottet og der give dem Religionens Trøst og Formaning. Allerede i sit Kloster var han bekendt for sine kraftige Taler i Skriftestolen; naar en Synder ikke syntes ham Absolution værd, raabte han med rasende Gebærder: „Væk, det er nok, tag en Droschke og kør ad Helvede til.“ De Dødsdømte vare mere bange for ham end for Skarpretteren. Hvad Slags Folk, han fik at gøre med, var ham aldeles ligegyldigt, det kom kun

an paa at fremvise for Publikum en sønderknust, ved Udsigten til Helvedes Kvaler forfærdet Pønitent. En Dag, da han ledsagede en saadan til Skafottet, kom en Livgardist frem paa Henrettelsespladsen, lige før Akten skulde gaa for sig, og svang det hvide Lommetørklæde som Tegn paa kongelig Benaadning. Padre Cárillo rynkede ærgerlig Brynet og sagde: „Det var kedeligt, min Mand var saa godt tillavet til at dø.“ Han var umaadelig uvidende, umaadelig graadig efter Mad, men vilde samtidig nok anses for en Mand med literær Smag. Theaterdirektionerne søgte at vinde Munken ved rigelige Middagsgilder, og da han gav sig ud for en Beundrer af den gamle Dramatiker Tirso de Molina, satte de blot hans Navn paa de Stykker, de ønskede at opføre; saa gav den ærværdige Padre straks sit Samtykke. Nu blot nogle Prøver paa hans Censormetode.

Ordet „fattig“ maatte ikke nævnes, det kunde indeholde en Dadel mod Rigdommen; den baade i spansk Brev og Konversationsstil saa hyppige Frase; „Min Engel, jeg tilbeder Dig,“ maatte ikke høres, thi man skyldte kun Gud Tilbedelse; en Gang strøg han Sætningen i Abarrezco la victoria (Jeg afskyr Sejren), thi man kunde jo deri se en Hentydning til Munkens Kloster. Tragedien Klytemnestra maatte ikke ende med Dronningens Død for sin Søn Orestes' Haand, thi en Modermorder maatte ikke komme til Syne paa en offenlig Scene.

Det var under saadanne Tilstande, at den frugtbareste spanske Dramatiker i den nyere Tid, Don Manuel Breton de los Herreros, født 1800, død for et Par Aar siden, debuterede med smaa, gratiøse, med ægte lokalt Lune udstyrede Smaastykker, hvis tendensløse Uskyldighed — der ingenlunde var et Karaktermærke for hans senere Stykker — lod dem passere; men Gil y Zarate fik to historiske Tragedier forkastede, thi Munken vilde ikke have Konger, der vare „saa

slemme efter Pigerne" (tan aficionados à las muchachas) fremstillede paa Scenen. Da Padre Carrillo havde en vis Forkjærlighed for franske Tragedier, og Maiquez havde fundet talentfulde Efterfølgere i Skuespilleren Latorre og Skuespillerinden Concepcion Rodriguez, bleve Oversættelser af saadanne Tragedier, besørgede af Kræfter som Breton og Zarate, Theatrenes Repertoire; det var navnlig Racine og Casimir Delavigne, der bleve dragne frem; derved blev det literære Publikum nogenlunde orienteret i den franske klassiske Smag, og kunde, da den romantiske Skole i Frankrig foretog sit Stormløb mod den, tage sit Parti. Imidlertid betog netop i Aaret 1830 den italienske Sangerinde Tossi i den Grad Madrilenerne, at Skuespilhusene stod tomme; man glemte Alt for Rossinis Operaer; den fornemste Theaterimpresario Grimaldi, der havde ægtet Concepcion Rodriguez, drog med Latorre til Sevilla, hvorhen Breton de los Herreros fulgte dem, efterat have skrevet et ypperligt Digt, hvori han heftigt bebrejder Madrilenerne deres Troløshed mod den nationale Scene.

I Lyriken stod Quintana som Nummer Et; hans smukke lyriske Digtsamling fandtes i alle nogenlunde dannede Familier. San Mateos Kollegium, som var bleven lukket 1823, fornyedes af Lista i *El Mirto* i 1824, og de samme Elever samledes om Læreren; her meddelte man hverandre sine literære Produkter og drøftede æstetiske Spørgsmaal, men El Mirto delte San Mateos Skæbne; Politiet forbød det. De unge Digtere spredtes og gik hver sine Veje. Vega søgte sit Publikum i det fine Selskab, satte sig Elegance og Gratie som Maal, kildrede forvænte Ører ved versifikatoriske Raffinements og kom saa vidt, at han behændig besang Ferdinand VII, da denne 1828 havde betvunget det oprørske Katalonien. Patricio de la Escosura forlod mere og mere Poesien for Politiken; en kort Tid levede han i Paris blandt de spanske Emigranter,

men fik Tilladelse til at vende tilbage til Spanien og blive Artillerioffícer. Den interessanteste af El Mirtos Elever var Don José de Espronceda, der efter nogen Tid at have skjult sig i et Kloster, flygtede ud af Landet: han levede knapt i Lissabon, London og Paris, hvor hans smukke aandfulde Ansigt og hans elegante Optræden forøvrig skaffede ham Adgang til de bedste Kredse. Han hørte til den Byronsk-Mussetske Literaturretning; hans poetiske ideale Figur er den ridderlige Helt, der tillige er kommen ud over religiøse og sociale Illusioner: i Julidagene 1830 kæmper han imidlertid heltemodig paa Paris' Barrikader og melder sig som frivillig Deltager i den polske Opstand. Hans ungdommelig kække Digte beundredes af en lille Kreds, der navnlig var bleven opmærksom paa dem ved Listas Lovtaler.

Der var Noget af samme Begejstring og indbyrdes Beundring hos disse unge spanske Digtere fra El mirto, som svarede til det romantiske *Cénacle* i Paris under Victor Hugos Forsæde. Man opdagede en næppe tyveaarig Mand José Mariano de Larra, i hvem man saa en Gjenføder af den elegante Satire og lette Lyrik, som den gamle Renæssancedigter Quevedo i sin Tid havde gjort klassisk i den spanske Literatur. Man drev en Kultus med dette unge Menneske, førend han endnu havde produceret synderlig. Han og Espronceda ere den næste Periodes Digtere, der alt ere i Spiring før 1830.

Madrid har aldrig været et af Spaniens videnskabelige Brændpunkter; disse maa søges ved Provinsernes Universiteter. 1824 forsøgte Aribau, Lopez Soler o. fl. at stifte i Barcelona et filosofisk Tidsskrift *El Europeo*, der navnlig skulde være Organ for den nyere Æstetik; en Katalonier Leopoldo Feu karakteriserer dette Foretagende paa følgende Maade: „Aribau og især Lopez Soler udmærker sig ved et idealistisk

Fysiognomi; ved deres Kundskab til de gode æstetiske Teorier, specielt til Schillers; ved deres Kjærlighed til Middelalderen og Riddertidens Sæder, den Vigtighed, som de tillægge Menneskets Opdragelse, deres Begejstring for den musikalske Kunst og den italienske Opera, deres Stræben efter Romantisme i Ordets gode Betydning, deres dybe Agtelse for de nationale Skikke, forsaavidt de ere helt sammenknyttede med Religionen, Klimaet, Lovene og de øvrige sociale Elementer. Alt dette bebuder en nærforestaaende og heldbringende Genfødelse, som er værd at mærke i et Samfund, der som vort saa længe har været hæmmet af religiøse og politiske Fordomme." Foretagendet standsede i sin Begyndelse af Mangel paa Interesse for Sagen.

Julirevolutionen i Frankrig skaffer igen lidt Luft for de moderne Ideer i Spanien; den frembringer en Amnesti for de Landflygtige, der nu komme hjem og fortælle deres Landsmænd, hvad de have set i Civilisationens Hovedstæder; selv Ferdinand VIIdes Venner maa nærme sig de Liberale og fjærne sig fra den karlistisk sindede Gejstlighed. Kongen ytrede selv kort før sin Død, (1833) at Vinen allerede havde gæret, og at Proppen var i Færd med at springe af. Formynderregjeringen for Dronning Isabella afløser ham.

Den franske Romantiks Ideer modtages i Spanien med Begejstring; man saa' nu, at den Klassicitet, man havde ladet sig paanøde, var Noget, der var det spanske Folks Natur, der kræver Lidenskab, voldsom Spænding, farvestraalende og frappant Diktion, aldeles fremmed. Spanierne opfattede de franske Romantikeres Principer paa deres Maade: for dem betød Romantiken en Tilbagevenden til de gamle Romancer og det 16—17de Aarhundredes Drama; Calderon og Lope de Vega leve op igen i den unge Slægts Begejstring. De udenlandske Digtere, der staa paa Dagsordenen, ere Scott og Byron, Lamartine og Hugo. Megen Affektation løber med ind;

man vilde være hensvømmende melankolsk, man vilde have Skyformationer for faste Omrids; men Kastiliens klare Himmel og tørre Jordbund og Andalusiens glade Yppighed give ikke Stof til en nordligere Romantiks hypokondre Stemninger. Man vil være dyb og dunkel og undgaar Klarhed og Simpelhed; gaadefulde Stilperifraser gælde for Dybde. Intet er mere uspansk end Sværmeriet for Lamartine.

De gamle Klassikere fik Forsvarere i den ældre liberal-doktrinære Skoles Mænd, som kjørte op med Aristoteles og Boileau: det Nye var for dem Appel til Fantasiens Tøjlesløshed; Lista, Hermosilla, Martinez de la Rosa leverede den ene Kritik og Protest efter den anden, men medens de kritiserede og protesterede, digtede Modstanderne. Først lagde Romantiken sig for Dagen i Lyriken, i Ventura de la Vegas, Breton de los Herreros' og Quintanas Vers; det var Frihedshaabet, der knyttede sig til de nye politiske Forhold, som især begejstrede de yngre Digtere, der fandt en Mæcenas i Hertugen af Frias. Skuespillerne og Theaterdirektørerne vilde fra først af ikke aabne Scenen for Stykker, hvortil V. Hugos og den ældre Dumas's Dramaer havde afgivet Mønstre; Gil y Zarate, der med sin *Blanca af Bourbon* søgte at indtage en lignende Mellemstilling som Casimir Delavigne i sine senere Dramaer, blev udpeben paa del Principe; men med Breton de los Herreros' *Marcela* (1831) holdt de nye Principer deres Indtog paa Theatret. Aviserne, der havde de bedste literære Kræfter til deres Raadighed, indrømmede den æstetiske og dramaturgiske Kritik en særdeles rigelig Plads; man drøftede vidtløftig de literære Spørgsmaal og Principer. At Censuren havde lært at se gennem Fingre, beviser den uhindrede Fremkomst af de før nævnte *Scener fra Madrid*, som Mesonero Romanos udgav under Pseudonymen El Curioso Parlante. Det er den livlige og pikante Feuilletonstil i Jouys Maner overført paa Spansk; Romanos er en let

og behagelig Arrangeur af smaa Genrebilleder fra alle Hovedstadens Samfundslag; Don Serafin Calderon tog det andalusiske Liv for; han griber dybere, men er tungere og lærdere, Men den originaleste Forfatter fra denne Feuilletonernes Blomstringstid er José Mariano de Larra, der i sit 22de Aar (1832) begyndte at udgive sine *Cartas del pobrecito Hablador, por el bachiller Don Juan Perez de Munguia;* en Række vittige, livfulde og dog indholdsrige Satirer, hvori han udfoldede en særegen Evne til at vove sig saa langt frem som muligt, uden nogensinde at kollidere med Loven eller engang med den gode Tone, naar han angreb Samfundets politiske Jammerlighed, Overtro og Dumhed; ikke desto mindre maatte han tilsidst vige for Censuren, der ikke kunde taale hans komiske Skildringer af den opblæste Dumhed under den officielle Værdigheds Maske. — Walter Scott blev paa denne Tid Yndlingslæsning i Spanien som overalt i Evropa, men hans Indflydelse spores endnu kun i nogle mindre betydelige historiske Noveller, thi Literaterne havde ikke tilstrækkeligt Studium af Fortiden til at turde binde an med store Romankompositioner.

Den første halve Snes Aar efter Ferdinand VIIdes Død 1833—44 betegnes ved kraftige radikale Tilløb til en Samfundsreform. „Den døde Haands" Godser, som ejedes af de Gejstlige, bleve solgte, og Klostrene lukkede; med Mendizabal i Spidsen attraaede de Liberale en fuldstændig Omformning af det spanske Samfund. Det er Dronning Kristinas Regentskab (1833—40), Karlistkrigen og Esparteros første Ministerium (1840—43), vi her have til Baggrund. Bevægelsen gaar langt dybere end i 1814; de ligegyldige vækkes, Gjenlyden naar ned i den store Masse; den begynder at faa Øjet op for Munkenes Dumhed, Graadighed og Hykleri. Det vrimler af nye Ideer og Synsmaader; det kontemplative Liv, Middelalderens Ideal, spottes, og Arbejdet prises; man

vil erstatte Sydamerikas Tab ved en bedre Anvendelse af Fædrelandets Jord; de gamle Moder: Pudderparykkerne, Knæbenklæderne, Spændeskoene, der med mærkværdig Sejghed havde holdt sig i Spanien, maa vige for de franske Moder. Literaturen studerer og analyserer Smaat og Stort i den nye Bevægelse; de Konservative sukke efter det Gamle, Fremskridtsmændene prise det Nye, men alle ere enige om, at en ny Epoke er i Frembrud. I den æstetiske Literatur udvikler Romantiken fra 1830 sig videre. Men man kan ikke som i Frankrig, Tyskland eller hos os gruppere Digterne under et eller flere store Navne; en Mængde forskellige poetiske Fysiognomier dukke frem, men Ingen koncentrerer i sig den poetiske Aand paa en slaaende Maade. De betydeligste turde vel være Larra og Espronceda. Begge ere de besjælede af Lidenskab efter et voldsomt Brud med Absolutismen og Klerikalismen; Begge have de et aabent Øje for den gamle dogmatiske Doktrinarismes upraktiske og ufrugtbare Karakter; men de døde begge som unge Mænd; de ere paa en Gang Skeptikere og begejstrede æstetiske Naturer; det Positive laa uden for deres Evne; de kunde røre op i Aanderne, men ikke lede dem hen mod et Maal. De ere Udtryk for Samfundets Higen og Længsel, men ere som den i stadig Sitren og Svingning. Dernæst spiller deres Lyst til at faa Publikum til at betragte dem som interessante og gaadefulde Personligheder en stor Rolle; de ere smittede af Byrons individualistiske Mani.

Af anden Art ere de Forfattere, der ere udgaaede af Aristokratiets Midte. Man maa forøvrig ikke tro, at det spanske Aristokratis Masse var som de; Granderne af Spanien nærede og nære endnu en stor Foragt for Omgang med Pen og Blæk; 1833 vare de Fleste karlistisksindede og stod aldeles udenfor og mod den nye Bevægelse; i deres Fortvivlelse over Tidens Ugudelighed paakaldte de den pavelige Afmagt for at knuse den

uforskammede Fornuft. Men med desto større Begejstring modtoges de Faa, der med stort Navn og Rigdom forbandt Dannelse og Talent. — Vi have tidligere nævnet Angel de Saavedra, der nu (1834) blev Hertug af Rivas. Han levede fra 1791 til 1865. Han havde kæmpet i Uafhængighedskrigen, fra 1814 til 1830 havde han vakt Opmærksomhed ved flere i Madrid og Sevilla opførte Tragedier; 1823 maatte han emigrere som Liberal. De ti følgende Aar tilbragte han i Udlandet og havde Nød med at føde sin talrige Familie; Slægtens Majorat var i hans ældste Broders Besiddelse. Før sin Landflygtighed havde han kun vist os Billedet af en ung begejstret Mand, der havde studeret alle de klassiske Regler for Digtningen, efter hvilke han skrev den ene Tragedie og Komedie efter den anden. Men efter 1830 studerer han Shakespeare, Byron og Walter Scott, og bryder ganske med sin literære Fortid; han fatter den Idè i et stort Epos (El Moro esposido) at skildre den kulturhistoriske Kamp mellem Arabere og Kristne i det 10de Aarhundrede. I harmoniske Vers brede sig hans Skildringer af Guadalquivirs Bredder, det yppige solfunklende Landskab, de andalusiske Kvinder, den af Oranger og Jasminer duftende Atmosfære; han skriver sit lyriske Drama *Don Alvaro eller Skæbnens Magt*, med Hugo og sit Fædrelands store Dramadigtere, specielt Tirso og Moreto, som Forbillede. Det er ikke en Digter, der gjør dybe Greb i Menneskehjærtet; det Storartede og Pathetiske laa ikke for ham; han elsker som ægte Spanier Farven, Glansen, Pragten, det Funklende og Straalende; Vaaben, Ædelstene, Kilder, Sol og Stjærner, Riddere med fornem Holdning, Damer med ømt-lidenskabeligt Blik. I sit nævnte Drama leverer han os en Helt, der skæbnebestemt drives hen ad en blodig Bane, til han fortvivlet søger Ly i Religionens Arme, i Klosteret, men selv her fører hans Fatum ham til at myrde den sidste Ætling af de Ofre, hvis Drab

han angrer. Det var Romantikens største dramatiske Triumf, og den banede Forfatteren Vej til — Ministeriet. Men Hertugen af Rivas var og blev aldrig Politiker; han var et Stemningsmenneske og blev fra Revolutionær konservativ, da han kom til at indaande Kontorernes Luft, der ogsaa svækkede hans poetiske Evne; hvad han siden frembragte, er af underordnet Betydning. Som Prøve paa hans Lyrik blot en prosaisk Oversættelse af et lille Digt.

Føbus trak sig tilbage — Dagen var ved at udaande, — og Natten rykkede frem. — Dens kolde Friskhed — fik Rosen til at visne; — sørgmodig laa Engen, — og den kvidrende Fugl — sad sovende og tavs — under den tætte Ælm, — da min dejlige Nymfe — steg frem paa den kølige Slette; — og ved hendes skønne Øjnes — straalende Lys — og ved den funklende Glands — af hendes dejlige Lokker — udfolder sig paa ny — den alt indslumrede Rose, — atter faar den Duft og Liv; — den blomstrende Eng — som laa klædt i Sorg, — spætter sig atter med Blomster — og udspreder tusinde Dufte; — Fuglene enes om — at synge dejligt — søde Melodier; — og atter begynder Dagen brat; — thi ved Synet af min Señora — mente de, kom atter Aurora."

Prægtige Rytmer (i Originalen), broget Diktion, ikke en Tanke!

Greven af Toreno er en helt forskellig Typus af en literær Stormand. Skønt en Elsker af et sybaritisk, luksuriøst Salonliv skyr han ikke alvorlig Tænkning og Arbejde. Hans Værk om Uafhængighedskrigen fra 1808—14 er et dygtigt og grundigt Arbejde. Efter 1830 gik Greven af Toreno efter et Ophold i Frankrig over til den moderate Konstitutionalisme, der kun lidet passede for Spanien. Men han har vist selv følt, at han havde taget fejl, da han udpegede Mendizabal til sin Efterfølger i Finansministeriet, den Mand, der dristigst angreb „den døde Haand".

Det er de literære Politikeres Tidsalder, vi nu have for os. Vi skulle levere et Par flygtige Skitser af den

Art. Vi møde først Don Xaver de Burgos, der i 1820 stiftede Miscellanea, som i 1826 redigerede den af den offenlige Mening almindelig bifaldte Forestilling til Ferdinand VII om en Konstitution. Burgos, der levede fra 1778—1848 var en flittig Arbejder. Som ung oversatte han Horats, fór heftig frem mod den begyndende Romantik, skrev nogle tørre klassiske Komedier à la Moratin, nogle ordrige lyriske Digte i Delilles Tøjblomsterstil, indtil han, efter at have været Minister og som saadan ladet sig drive over i det konservative Parti, skrev sin „Isabella IIdens Mindreaarigheds Historie", egenlig en Række rasende Journalistartikler mod sine tidligere Meningsfæller, der alle bære Præg af den skuffede Ærgerrigheds Harme. Hans Kollega og Rival fra 1834 Martinez de la Rosa (1789—1862) var en aristokratisk Natur, en Tilbeder af Formen i Literaturen som i Politiken, Klassiker af Rædsel for et aandeligt Anarki. Hans Tragedier „Oedip", „Sammensværgelsen i Venedig" og Skuespillet „Datteren hjemme og Moderen paa Bal" ere omhyggelig filede og let læselige, men uden Varme og Geni. Han er doktrinær i sin Digtning som i sin Politik; og at han i lang Tid var de Doktrinæres Partihøvding, maa forklares af hans elegante Optræden paa Tribunen, som den Gang ansaas for Tegn paa en stor Statsmand. „Han havde en ædel Holdning, en meget mørk Hudfarve, et særdeles langt Ansigt, hvis Originalitet vakte Opmærksomhed, et paa en Gang gennemtrængende og Ingen udæskende Blik, en meget sympatetisk Stemme, et Foredrag fuldt af fornem Majestæt, hvori han fremsatte uklare og ofte hule Tanker." I Modsætning til ham besad Antonio Alcalà Galiano (1789—1865) Klarhed og Præcision, han var i Ministerium sammen med Hertugen af Rivas. Det var en lille grim Mand, men med et intelligent og livfuldt Øje; han havde en jævn borgerlig Optræden; men ved sine Talegaver rev han alle med sig. Da Edgar Quinet havde hørt ham i

Kammeret, sagde han: „Ingen kan forestille sig, hvorledes det spanske Sprog tager sig ud i den Mands Mund. Det forekommer mig at forene det italienskes Melodi, det arabiskes Haardhed, det angelsaksiskes Kraft og det provencalskes Ynde.“ Som fattig Emigrant vendte han tilbage til Spanien 1834; han var træt af at kæmpe og skyndte sig med at faa Andel i det liberale Partis Sejr; derfor gik han Dronning Kristina under Øjne og gled efterhaanden som de fleste Doktrinære over i Moderatismen. Foruden en Masse Journalartikler fremkaldte af Øjeblikkets Krav, har han kun leveret et Par mindre historiske Arbejder.

Progressisternes Sejr i 1840 bragte en ny Generation frem paa Scenen. Dens første Repræsentanter ere tre Advokater: Cortina, Olozaga og Lopez. Cortina (født 1802) viste sig efter Septemberdagene i 1840 som en Minister, der for Alvor tog fat paa praktiske Reformer. Olozaga (f. 1805) er en mere lidenskabelig Natur, der anvender alle Midler, som en snild Advokat raader over, til at bringe sin Sag igjennem i det givne Øjeblik, men han er ogsaa Øjeblikkets og Detaillens Mand; inkonsekvent i de store Spørgsmaal ønskede han paa én Gang alle Klostre brændte og Katholicismen for al Evighed fastslaaet som Spaniens Religion; han er i det Hele ulogisk og stiler i sin Tale efter theatralsk, slaaende Virkning. Lopez (1802—55) var en lidenskabelig, fantastisk Natur, Fjende af enhver Regel, følgende sin Følelse og Fantasi. Det er Romantiken paa Talerstolen og i Regeringen. Medens disse Mænd ledede de politiske Anliggender, ere den poetiske Literaturs Hovedfigurer Gil y Zarate, Eugenio Hartzembusch, Breton de los Herreros og Garcia Gutierrez.

Gil y Zarate (1796—1861) begyndte som ivrig Klassiker, men efter 1833 slaar han ind paa den nye Retning men Dramaet: *Carlos II el Hechizado* (den Forheksede). Der er her en i det spanske Drama sjælden historisk

Realitetssans i Skildringen af den levende døde Karl II, som et Bytte for den Overtro, der gennem hans Forfædre havde tyranniseret Spanien, og gør deres sidste Ætling til en halv idiotisk Hypokondrist. Inkvisitoren Froilan Diaz er et Sidestykke til Hugos Claude Frollo, en ægte spansk Prælat, i hvis Natur Fanatisme og Hykleri, religiøs Overspændthed og dyrisk Sanselighed rase ved Siden af hinanden. Men i dette Drama syntes Gil y Zarate at have udtømt sin bedste Kraft, ingen af hans senere Stykker naar det. 1835 blev han Embedsmand i Indenrigsministeriet, slog over i Moderatisme, og efter 1843 fik han store Embeder, blev under Isabellas Myndighedsperiode sat til at reformere Undervisningsvæsnet og skrev en i alle Skoler brugt Haandbog i den spanske Literatur.

Hartzembusch (f. 1806), Søn af en tydsk Snedker, viser sit Racepræg ved aldrig at have villet være Andet end Literat. Hans Drama *Los amantes de Teruel* er et livligt og ædelt Stykke i den gamle kastilianske Stil; for ham var Romantiken en Fordybelse i Kaarde- og Kappetiden; men for at leve maatte hen levere dramatiske Fabrikarbejder, fulde af Trylleri og Øjenslyst. Han befriedes for dette aandsfortærende Arbejde ved en Plads ved det store Bibliotek i Madrid, og fra nu af leverede han ypperlige literærhistorisk-kritiske Arbejder; han har en væsenlig Andel i det store Værk: Biblioteca de los autores espanoles, navnlig ere hans Udgaver af Tirso og Alarcon berømte.

Breton de los Herreros (f. 1800) har leveret over 60 Stykker, hvoriblandt en Del ere Oversættelser eller Bearbejdelser af franske. 1831 aabnede han Rækken med La Marcela. Han er en realistisk Skildrer af locale Forhold, livlig og fuld af pudserlige Indfald i sin Dialog; selv umusikalsk gjør han Løjer med Operaraseriet; Aktiesvindelen hudfletter han af Hjertens Lyst. Han er ikke Psykolog, hans Personer ere kun

konstruerede efter Handlingens Behov, men han har et skarpt Blik for alle Latterligheder, der kruse Samfundets Overflade; hans Kvinder ere ikke sentimentale eller lidenskabelige, men koket-udspekulerede og kunne spille „alle mulige Roller". De Skær, hvorpaa han strander, ere Overfladiskhed og Trivialitet, men hvor gratiøs er han ikke i den versificerede Komedie: „Dø bare, og Du skal faa at se". Som Hartzembusch blev Breton ansat ved Biblioteket, men 1840 blev han afskediget paa Grund af en Satire mod Nationalgarden i Madrid, der morsomt behandler det borgerlige Militærraseri. 1843 vandt Reaktionen ham ved at betro ham Redaktionen af det officielle Blad.

Garcia Gutierrez (f. 1813) vandt allerede sine Laurbær ved Dramaet *El Trovador*, hvoraf Librettoen til Verdis Opera har givet en meningsløs Omskrivning. Det opførtes 1ste Marts 1836. Ingen kendte den 23 aarige Forfatter, der var kommen fra Cadix, fattig som en Kirkerotte, forhenværende Frivillig i Karlistkrigen. Dramaet er ægte romantisk, glødende og broget i sin Dialogs Romancetone, hvori Lyriken paa gammel spansk Vis breder sig af Hjertens Lyst. Det skaffede sin Forfatter en uhyre Popularitet; men da han egenlig kulminerede i dette Drama, og hans senere Stykker, skønt ingenlunde uden Talent, ikke viste nogen synderlig Udvikling, irriteredes han over Publikums afkølede Stemning, forlod 1843 Spanien og bosatte sig først i Havana, senere i Merida de Yucatan.

Mariano Larra blev født i Madrid 1809. Han var et rent Vidunder af Letnemhed som Barn, og var lige saa voldsom i sine Lidenskaber som i sin Trang til Kultur. Allerede 1833 havde hans før omtalte: En fattig Causeurs Breve bragt Spaniens literære Ungdom til at se en moderne Quevedo i ham. Foruden Flyveskrifter og satiriske Artikler har Larra leveret en nydelig udført historisk Novelle *Henrik den Sørgmodiges Page*

og et Drama *Macias*, samt Kritiker over fremtrædende franske og spanske Forfattere. Som Politiker havde han et langt mere skarpt Syn for de Doktrinæres Fejl end nogen af sine Jævnaldrende; Ingen har som han snærtet deres Embedsjægeri og Nepotisme, samt deres parlamentariske Jargon, som skulde indføres i det private Liv. „Hvad se vi i Frankrig?" siger han. „Et halvfrit Folk, som kun har kunnet gjøre en Halvrevolution. Paa Tronen en Halvkonge, der er bleven halvt snigmyrdet, som repræsenterer en Halvlegitimitet, (Louis Philippe), et halvnationalt Kammer, som paany lider under en Halvcensur, halvt afskaffet af Halvrevolutionen; en stor halvmisfornøjet Nation, og en anden halvnærforestaaende Bevægelse" og han anlægger samme Synspunkt paa Evropas andre Lande.

Det er i sit Blad *Figaro*, at Larra udtaler sig saaledes. I en anden Artikel med Overskrift *Figaro paa Kirkegaarden* fra Slutningen af 1836 fortæller han, at han paa en Vandring i Madrid finder lutter Grave: Slottet er Kongemagtens, Artillerimuseet den kastilianske Tapperheds Grav; Inkvisitionen udaander vel sit sidste Suk, men dog er Tankens Frihed lænket; kun et Skyggebillede af Handelen vanker om i de før af Købmænd vrimlende Gader; paa Børsen staar en Gravskrift: Her hviler den spanske Kredit."

Den 13de Februar 1837 endte Larra sit Liv med et Pistolskud; at hans Elskerinde brød med ham, var kun den nærmeste Anledning dertil, det var kun den sidste Illusion, der brast. Det viste sig, at denne unge Mand havde været Publikums Kæledægge; det var en Ligfærd som en Konges. Paa hans Grav fremtraadte til almindelig Forbavselse en ung ukendt Mand med langt Genihaar og et melankolsk Øje, og fremsagde med bævende Stemme et Digt over Larra. I Ord som disse: „Han har forladt sit ormestukne Liv (existencia carcomída); som en Mø, der er tabt for Elskovsglæden, ophænger sit profane Slør

paa Alteret", dæmrer det Omslag, der bragte Zorrilla over i Klerikalismens Arme, saa han 1844 angrende udbryder om den Handling, der skaffede ham hans første Laurbær:

Broté come una planta maldecída,
Al borde de la tomba de un malvado.

(Jeg voksede op som en forbandet Plante paa Randen af en Vantros Grav). Thi Zorrilla blev en forbitret Fjende af den moderne Tidsaand og anvendte sin farverige Fantasi og sin glimrende Versifikation til Forsøg paa at lappe de mølædte Munkekutter og Ridderkapper. Langt mere Livskraft og virkeligt Sving var der i José Espronceda, som vi have nævnet et Par Gange; det var en Digter af Byrons, Leopardis og Mussets Skole. Vi moderne Mennesker forstaa hans Smerte, hans Vrede og hans Atraa. Som Leopardi bryder han overtvært med den besungne og forherligede Katolicisme, som han kalder „en smudsig, væmmelig Heks, den muntre Ungdomskækheds hvide Dame", han digter Fabelen om Studenten Lizardo, en moderne Don Juan, som en ung, besløret Kvinde lokker efter sig; han følger hende, et kvalt Elskovssuk lyder i det tomme Rum. Det er Helvedsdybet. Den unge Kavaller river uden Barmhjertighed Sløret af Kvinden og opdager, at Brudesløret blot skjulte en Benrad. Denne døde Benrad har i Aarhundreder været Spaniens Brud. — Han var født 1810 i Estremadura, Faderen tjente som Oberst i Uafhængighedskrigen, 14 Aar gammel blev han indespærret i et Kloster i Guadalajara. Da han fik Lov til at drage til Madrid, tvang Politiets Ckikaner ham snart til at skifte Opholdssted; over Gibraltar drog han til Lissabon, hvor han ankom med to Franks i Lommen, som han straks kastede i Tajo. Det spanske Politi fik ham ogsaa fordreven herfra; han drog da til London, kæmpede i Julidagene paa Paris' Barrikader og meldte sig som frivillig til den polske Revolutionshær. Amnestien kaldte ham tilbage

til Spanien; Ministeren Cea Bermudez skaffede ham ind i Garden, men en frisindet Tale ved et Festmaaltid skaffede ham straks Afsked. Han blev nu Journalist (1833), men hans Artikler bevirkede, at hans Organ *El Siglo* blev forbudt. Han søgte andre Organer og var stedse i Frihedskombattanternes første Række; i 1840 arbejdede han for at faa Republiken proklameret. Men selv Progressisterne betragtede ham som et enfant terrible; da de kom til Magten, sendte de ham til Haag som Legationssekretær, men Klimaet ødelagde hans Helbred, og kort efter at være bleven valgt til Deputeret for Alicante døde han 23de Maj 1842.

Hans Liv som hans Digtning betegne den moderne Aands Fødselsveer. Han var uimodstaaelig for Damerne og benyttede sig deraf i rigeligt Maal; hans Stil er feberglødende; i Religionen er han en absolut Skeptiker, i Politiken en absolut Positivist. Han opsøgte voldsomme Sindsbevægelser, befandt sig bedst ved Hasardbordet og paa Valpladsen, for igen at synke hen i barnlige Længsler efter et idyllisk Kærlighedsforhold. Han har kun efterladt et Bind lyriske Digte og Brudstykker af et Ungdoms- eller næsten Drengearbejde: *Telayo* og *Diablo mundo*, et Epos, der skulde efterligne Byrons Don Juan, med glimrende Episoder indenfor en løs og fantastisk Ramme, hvis Hovedperson skal være en Typus for det rent naturlige, med al Konveniens og Tvang ubekendte Menneske, stærk i Godt som i Ondt, der endelig reddes ved at træffe Idealet virkeliggjort i en Kvinde. Oderne *Piraten*, *Kosakken*, *Betleren* og *Bøddelen* regnes blandt den spanske Lyriks Perler, navnlig den første med sine vekslende dristige Rhythmer; i den besungne Helt, den frie Pirat, der siger:

Que es el barco mi tesoro
Es mi Diós la libertad,
Mi ley, la fuerza y el viento
Mi única patria, la mar.

(Mit Skib er min Skat, Friheden er min Gud, Kraften og Vinden min Lov, Havet mit eneste Fædreland) genkender man straks et af Romantikens Idealer. Vi se i disse Aar umiddelbart før Isabella IIdens Myndighedsregering unægtelig et stærkt literært Opsving, væsenlig en Følge af Revolutionsideernes foreløbige Sejr, men vi ville give Mesonero Romanos, en af Øjenvidnerne, Ordet for at male Skyggesiderne. Han siger:

Den frie Tankes Emancipation for enhver Censur, den Forhøjelse af Livskraft og Energi, som bryder frem i politisk bevægede, drøftende og kæmpende Tider; en varmblodig lidenskabelig Ungdoms Kraft og Begejstring, idet den traadte frem i en af nye Ideer bevæget Verden; den Glans, hvori disse Ideer stod, de Løfter, som literær Syssel gav om en prægtig Fremtid, alle disse Aarsager tilsammen frembragte hos den unge Slægt en feberagtig Attraa efter politisk, literær, kunstnerisk Berømmelse, ja efter enhver Art af Berømmelse, eller snarere efter ethvert Ry og enhver Art Popularitet. Men dette ædle og uegennyttige Fænomen var af kort Varighed; paa samme Tid som Berømmelsens Hovmod udviklede sig hos Skribenter og Digtere, kvalte Ærgerrigheden og Ønsket om rig Livsnydelse i høje Stillinger deres Talent; Regeringen, der ydede dem en overdreven Beskyttelse, tilintetgjorde deres literære Fremtid ved Æresposter og Embeder, fyldte Gesandtskaberne og Ministerierne med Digtere og Romanforfattere; og hvad værre er: sammen med disse glimrende Udsigter saa' man i den literære Verden en hel Hærskare af forlorne Genier dukke op, rede til at erobre, ikke Lavrbær eller Palmer, men store Embeder og smukke Ordensdekorationer ved Hjælp af daarlig lavede Vers, vidtsvævende Taler og jammerlige Ansøgninger i Novelleform. —

Det saa' i Begyndelsen ud, som om Isabellas Regering vilde slaa ind paa en moderat Fremskridtsretning. 1845 udkom den nye, liberale Studieplan for Universi-

teterne under Ministeren Pidals Auspicier, væsenlig forfattet af den førnævnte Dramatiker Gil y Zarate. Selv det „moderate" Parti søgte Popularitet ved en vis Villighed til at gaa ind paa Reformer, men medens man fra 1846—54 ser Klostergodserne sælges, Pressefrihed proklameres, den franske Revolutions Ideer fremsatte i Pressen, Indførelse af fremmede Kapitaler i Industriens Tjeneste, et ivrigt Studium af de eksakte Videnskaber, liste de samme Klerikale, Don Carlos' tidligere Beskyttere, sig ind i Slottet i Madrid; og den unge Dronning søger Trøst for sine erotiske Forvildelser i Armene paa Skriftefaderen Padre Claret, en Figur, der minder om de modbydeligste Præsteskikkelser fra Karl IIdens Tid, og hos den hallucineret-hysteriske Søster Patrocinio. Den af dem repræsenterede Retning kalde Spanierne Ny-Katolicismen; det er snarere en Urgeren af den gamle Katolicismes absurdeste Dogmer; dens Bekendere have med stort Held arbejdet i den uvidende Masses fanatiske Instinkter. — Den militære Revolution af 1854 under O'Donnell, hvortil Espartero sluttede sig, bragte intet Fremskridt; den aabenbarede navnlig den dybe Spaltning, der efterhaanden var opstaaet mellem de Liberale; O'Donnell kan ingen Vegne komme med Progressisterne og Demokraterne, 1856 slutter han Overenskomst med en Del af det gamle moderate Parti, genindsætter Dronningen i hendes gamle absolute Magt; og Hoffet, der først var bange for O'Donnell, opdager, at det nykatolske Parti ustraffet kan intrigere bag hans Ryg; i Perioden fra 1856—68 er der en stadig Vekslen af Ministerier, der ville give de moderne Ideer lidt Spillerum, og saadanne, der betale obskurantistiske Nykatoliker for i Pressen at prædike den gamle Tros Fortræffelighed og Uundværlighed for Spanien. Samtidig giver Hoffet det sletteste Eksempel, hvad Moral angaar; det er neppe for meget at kalde Dronningens Kærlighedsforbindelser kyniske; efter 1856 tager al Art Aktiesvindel et mægtigt

Opsving; ved det første alvorlige Stød, Krigen mellem Østerrig og Preussen 1866, ramle alle Jernbane-, Bjergværks- og industrielle Konsortier omkuld; det spanske Publikum vækkes brat af Drømme om Rigdomme som dem, der i sin Tid strømmede til Landet fra Amerika; Alt viser sig i sin nøgne Elendighed. Revolutionen af 1868 fejer Isabella og Hofkamarillaen, Padre Claret og Søster Patrocinio af Vejen, men ikke den onde Aand, som de to Sidste havde manet frem. Kong Amadeo var langt fra at være Nykatolik, men han forstod ikke de Partier, der sled i ham; han stod i de faa Aar, han var Konge af Navn, fremmed og isoleret. Man kender det sørgelige Forsøg paa en Republik og paa Restaurationen af Kongedømmet i Alfons XIItes Person, der synes mere og mere at hvirvles ind i den klerikale Tryllekreds. Mesonero Romanos' nys citerede Ord om Embedsjægeriet og det politiske Renegatvæsen passer endnu; i Literaturen ses ingen Bevægelse i frisindet og civilisatorisk Retning; det er klart, at de fortræffeligste politiske Institutioner ikke kunne frelse det skønne Land, før en intellektuel Revolution finder Sted blandt de dannede Spaniere i Form af et Brud med Spøgelsefrygten for de af den moderne Aand dødsdømte katolske Dogmer.

Det er underligt at se, hvorledes Had og Foragt for Præsterne er blandet med Respekt for Madonna og Helgenerne; naar Spanierne tale med en Fremmed, holde de nok af at lade skeptiske, men lad dem træffe et Madonnabillede eller en Hostieprocession paa deres Vej, og de ville straks gøre Honnørs. I det Hele sky de religiøse Diskussioner, og de friest Tænkende, som ikke gaa i Messe, forarges selv over de svageste Indvendinger mod Helvedes Ild og Helgenernes Fortjeneste. Med andre Ord: Spaniens største nationale Ejendommelighed er denne sejge Vedhængen ved Katolicismen; endnu tror en Bonde, at han langt snarere vil reddes af en Sygdom ved at kysse Relikvier end ved at kalde en Læge eller indrette

sit Liv efter hygiejniske Forskrifter. Det er denne mellem Fanatisme og Kvietisme svingende almindelige Gemytstilstand, der lammer Energien og Lysten til at give sig i Kast med Naturen, hvad enten det nu er i Form af at dyrke Jorden og bearbejde Landets Hjælpekilder, eller i Form af dygtig Nutidsskildring i Literaturen. Hr. Hubbard mener, at det Eneste, der kan redde Spanien, er en national Voltaire, der paa en Gang kan svinge Svøben over Don Quixotes Fantasteri, Sanchos Madstræv og Gil Blas' løse Samvittighed. Han anfører fremdeles det Faktum, at da Republiken efter 1868 søgte at gøre Religionsfriheden til mere end et Skin, vandt Protestantismen en Del Sympati i Madrid, og mener, at en protestantisk Rationalisme maaske vilde kunne bringe Katolicismen det første alvorlige Stød. Man maa kende nøjere til Forholdene end Den, der kun kender dem gennem Læsning, for at kunne bekræfte eller benægte noget Saadant.

Den nykatolske Reaktion er mest fremtrædende i denne Literaturperiode; den prædikes i Romanen af Fernan Caballero og Trueba; i Lyriken af Selgas og Arnao, i Dramaet af Rubí, fra Tribunen af Donoso Cortes. De literære Aflæggere af Doktrinarismen fra 1830, som Romanforfatteren Alarcon og Dramatikeren Ayala, ere meget ængstelige Fremskridtsmænd; de ere bestandig bange for Revolutionen paa de herskende Klassers Vegne; thi de have kun arbejdet for dem. De enkelte Forfattere, som man kan kalde „folkelige", gaa vel videre, men dels respektere de Katolicismens Skranke, dels ere de saa nihilistiske i religiøs Retning, at Folket bliver bange for dem.

Vi gjorde et foreløbigt Bekendtskab med Zorrilla ved Larras Ligbegængelse 1837. Dengang var han Fremskridtsmand, men han var af fornem Embedsfamilje og havde som Barn romantiseret mellem Toledos Ruiner. Ked af de politiske Omvæltninger vuggede han sig i den gamle Romanceros bedaarende Toner, de vare saa skønne,

syntes han, at Verden i Stedet for at gaa frem, burde gaa tilbage til den Begejstring, der flammede i Katolicismens og Islams Kamp. Hans æstetiske Religiøsitet bringer ham til at knæle i de prægtige Katedraler, i Ruinerne af de gamle Kongeborge, til at forkaste Form og Tegning i Poesien for glimrende og blændende, hensigtsløs udstrøt Farvepragt; den bedste Poesi er for ham den, der flygter saa langt bort fra Nutiden og Virkeligheden som mulig. Træffende kalder han sin Lyrik „Cantos del trovador"; til episk Sujet vælger han Granadas Erobring; hans dramatiske Hovedværk er Don Juan Tenorio. Der fortælles om Zorrilla, at han, naar han sætter sig ved sit Skrivebord, altid har en aldeles nøgen Væg foran sig, og ved at se uafladelig paa den tvinger han sin Inspiration frem. Da lader han Fantasien arbejde med absolut Frihed og Ugenerthed; han bruger baade sine egne tidligere og andre Digteres Vers, naar de falde ham i Øret; han sætter altid en bestemt Termin for et Arbejdes Fuldendelse og er stolt af at holde den. Han studerer aldrig; naar han ikke digter, gør han Gymnastik, leger med Abekatte, laver Strænge til Spilledaaser eller skyder med Pistoler. Ked af Spanien drog han 1848 til Paris, siden til Mexiko, hvor han en Tid var Oplæser hos Kejser Maximilian.

Den dramatiske Trilogi Don Juan Tenorio er en ægte gammel spansk Blanding af udsvævende Sanselighed og vild Fanatisme. For en Dansk vilde Parodien i Jakob v. Thybos Person stille sig op lige over for denne storskrydende Forfører, Spiller og Duellant i den store Dialog i 1ste Akt, hvor han og hans Rival Luis de Mejia søge at overtrumfe hinanden i Praleri, thi tager man Billedpragten bort, bliver Tankegangen Jakob v. Thybos. I Stykkets anden Del kommer den guddommelige Straf. Don Juan besøger Slægten Tenorios Pantheon, hvor der er oprejst Statuer for hans tre sidste Ofre: Doña Ines, Don Luis Mejia og for Kommandøren. Efter en pralende

Harangue til dem erklærer han, at han er kommen for Doña Ines's Skyld; hendes Genfærd træder da frem og fortæller, at hun har tilbudt Gud sin ubesmittede Sjæl i Bytte for hans, og at Gud har bestemt, at de skulle frelses eller fortabes sammen; hvis han blot vil angre i denne Nat, er deres Salighed sikret; men da han ser Kommandørens Statue, farer Djævelen i ham, og han indbyder Statuen til Gilde. Den møder, kun synlig for Don Juan, der dræber to af sine Venner, som benægte dens Nærværelse, derefter begiver han sig atter til Pantheon, hvor han ængstes, da Kommandøren beværter ham med Dødningben og Aske, men han naar ikke endnu til at angre, uagtet han faar de Dødes Messe at høre og sin egen Ligbegængelse at se, thi for de Levendes Øje er han bleven dræbt af en af sine Gæster udenfor sit Paladses Port, da han kom tilbage; Kommandørens Haand trækker ham alt hen mod Helvede, da viser Doña Ines's Sjæl sig, sender Skyggerne til deres Grave og drager Don Juan med sig mod Himlen.

Ikke et Skridt udover Calderon og Tirso de Molina — og naturligvis mangler Zorrilla deres vederhæftige Naivetet.

Jævnaldrende med Zorrilla er Don Ramon Campoamor. I to lyriske Digtsamlinger, hvor han tilstræber sententiøs Korthed i Udtrykket og en vis metafysisk Højde i Tankerne; i et Epos om Columbus og i hans saakaldte „universelle Drama", har han nedlagt sin Digtnings Frugter. Under Dronning Isabella var han den fine Verdens Yndling; den samlede en Sum ved Subskription, hvorfor Billedhuggeren Piquer byggede det efter ham nævnede Coliseo, hvor der gaves dramatiske Soiréer, hvorved Campoamor selv sang sine Vers, og hvor Dronningen ikke sjælden mødte. Fornemme Damer akkompagnerede ham paa Fortepiano. Hans Hovedværk er hint *Drama universal*, en Digtning, som bevæger sig i Miltonske og Danteske Former; den udkom 1869 og hører til de

apokalyptiske Allegorier, som vi heldigvis ikke møde senere hos os end i Ingemanns „De sorte Riddere". Det er en Bodshistorie, hvor den lidenskabelig forelskede Helt maa gennemgaa en Sjælevandring som Rensning for sine Synder; han bliver fra Sten til Plante, derpaa til Ørn, saa Menneske igen, men Angeren kan ikke faa Tag i ham, uagtet han overværer Kristi Opstandelse, Helvedfart og Dommervirksomhed paa den yderste Dag; først da hans Moders Taarer falde fra Himlen, opfanges af hans Elskede og udgydes over hans Pande, gør han Bod, og Helvedes aabne Porte lukke sig for ham. — En løjerlig Blanding af mystisk Gnosticisme, uklar Panteisme og vidtløftige beskrivende Episoder! Campoamor har upaatvivlelig — paa første eller anden Haand — kendt anden Del af Goethes Faust.

Ventura de la Vega, født i Buenos Ayres af høj Embedsfamilje, kom 1818 til Madrid, hvor han paa enkelte Rejser nær opholdt sig til sin Død 1865. Han var fra ganske ung af optaget i de bedste literære og selskabelige Kredse; vi saa' ham som Medlem af Kollegiet San Mateo, af El Mirto og senere af La Numantina sammen med Larra, Espronceda, Patricio de la Escosura, og da disse to Sidste maatte flygte, da Ferdinand VIIdes Politi saa' farlige Konspiratorer i de skægløse Literater, skaffede Minister Cea Bermudez' Gunst Ventura de la Vega et behageligt Ophold i et af Madrids fornemste Klostre. Han var snart færdig med sin Liberalisme. 1828 besang han i en Ode Ferdinand VIIdes „Pacifikationsrejse" til Katalonien, og har fra den Tid af bestandig holdt sig til den officielle Side; han har besunget Kristina saa vel som Isabella, de spanske Orleanister saa vel som Grevinden af Montijo og hendes Datter Kejserinde Eugénie. Hans Titelliste var ogsaa anselig: Medlem af Akademiet, Overdirektør for Musik- og Deklamationskonservatoriet, senere Kommandør af Karl IIIdies Orden, Kammerherre hos Dronningen, Departementchef i et Ministerium, speciel

Professor i Literatur hos Dronningen og Hertuginden af Montpensier. Man kan da omtrent slutte sig til, at han hørte til de soignerede Digtere, der altid møde i grande toilette, med filede Vers og sindrige Vendinger til Erstatning for Tanketomheden i de Oder og Sonetter, hvormed han besang alle sin Tids Begivenheder. Han var en Mand, der vidste, hvad Penge duede til; derfor udviklede han en betydelig Virksomhed som Oversætter eller Bearbejder af franske Teaterstykker, som han behændig forstod at lokalisere, saa at det saa' ud, som om de vare af ham selv; af originale dramatiske Arbejder har han kun leveret et Lystspil og en Opera-comique-tekst. Han var tilstede ved alle Teaterprøver, agerede Instruktør for Skuespillerne lige til deres Maske og Gestikulation, og arrangerede alle Detailler ved Iscenesættelsen.

Ligesom det italienske former det spanske Sprog sig let i Rytmer og har Overflod af Rim, derfor lokker det en Mængde Dilettanter til at forsøge sig som Digtere; Nogle af disse have endog faaet Plads i Akademiet, der er tilbøjelig til med Erasmus Montanus at betragte Prosodien som det fornemste i Poesi. Navnlig have de politiske og diplomatiske Samfundslag præsteret en Del Mænd, som det officielle Publikum har givet Digternavn og Akademiet optaget i sit Skød. Da de mere repræsentere den almindelige poetiske Dannelse end sig selv, kunne vi vel forsvare at undlade at nævne deres Navne med Undtagelse af et Par Efemerdigtere, der i sin Tid gjorde mere end almindelig Opsigt. I Murcia havde der dannet sig et Selskab af unge Mennesker, der gensidig oplæste og bedømte hverandres æstetiske Produktioner. Det var i Begyndelsen af Halvtredserne*). Da et Par af Medlemmerne kom til Madrid og bleve optagne i de

*) En Del Læsere ville fra de italienske Operaer i Casino mindes Sangeren Mariano Padilla. Han har fortalt mig, at han som Student var Medlem af disse „tertulias" i Murcia.

literære Kredse, medbragte de nogle Vers af en ganske ung Embedsmand Don José Selgas. Den som Historiker, Dramatiker og Kritiker bekendte Fernandez Guerra y Orbe udbredte disse Vers' Berømmelse, og snart stod Selgas' Navn paa den literære Dagsorden. Versene vare fromme: de besang de patriotiske Traditioner, den legitime Elskov, Blomsterduft, Fuglekvidder og Kilderislen i de vante Toner. Ministeren Sartorius, Greve af San Luis skrev følgende Brev til Forfatteren.

„Min Herre! Jeg har med Fornøjelse læst de poetiske Kompositioner, som udgøre en Del af den værdifulde Samling, som De har kaldet „Foraaret"; de have indtaget mig ved den Finhed og gode Smag, som herske i dem, og fordi man i dem opdager Evner, der, dyrkede med Omhu og fremstillede paa en større Skueplads end i en Provinshovedstad, vilde kunne bringe Dem Ære, og faa den spanske Musa i vor Tid til at glimre med ny Glans. Da jeg ønsker at bidrage til Virkeliggørelsen af denne Tanke, da jeg er venskabelig sindet mod unge Mennesker, der forbinde Beskedenhed med Talent, da jeg véd, at De er bedre begavet i Retning af Aand og Dyd end i Retning af Formue og ønsker at udvide Deres Bekendtskabskreds i Madrid samt skaffe Dem hæderlige Subsistensmidler, tilbyder jeg Dem mit Venskab og opfordrer Dem til snarest mulig at komme til denne Stad. Jeg skal drage Omsorg for, at De der finder en Beskæftigelse, der kan forenes med Deres Studier og Deres poetiske Kald."

Digtene bleve trykte; den officielle Kritiker Don Manuel Cañete roste dem; Idyllerne og Fablerne, titulerede „Foraar og Sommer" modtoges med Begejstring. Men dermed var Selgas færdig. Kort efter faldt hans Beskytter ved O'Donnells Revolution; for at leve skrev han Romaner paa Boghandleres Bestilling. Men derpaa vandt han stor Anseelse som feuilletonistisk Causeur (Hojas sueltas og Otras hojas sueltas), medens hans Ven og Bysbarn Antonio Arnao vandt et Navn ved katolske Hymner. En interessantere Personlighed af denne sekundære Digtergruppe er Manuel Palacio, en kæk Satiriker, der har et godt Øje til de Klerikale. Hans bekendteste Digt er „Hvad jeg søgte paa la Feria" (ɔ: La feria

d'Atocha i Madrid, en Udstilling af brugte Sager og Marchandiserkram). Efter en morsom Beskrivelse af alt det gamle ubrugelige Kram: Briller, som man ikke kan se med, Bøger, som Ingen læser, Nøgler, som ikke kunne lukke, o. s. v. o. s. v., ender han: Der ser man alle de gamle Historier rejse sig, bevæge sig i forvirret Blanding, der sover al vor Hæder, Guld igaar, Flitter idag; der vil man faa Fortællingen om gammel Kærlighed at høre; den bliver fortalt En af visnede Blomster og Sløjfer, som før vare Buketter."

Af dramatiske Forfattere fra Isabellas Tid maa nævnes Tomas Rodriguez Rubí, der er født i Malaga 1817, og som var Undervisningsminister, da Revolutionen af 1868 udbrød. Han begyndte som Skildrer af Almuens Liv, men efter 1843 slog han ind paa den saakaldte højere Komedie. Hans Personer ere Diplomater og Hofmænd, fornemme intrigante Damer, hvis Tjenestefolk ere Stykkernes komiske Figurer. Han har været meget frugtbar, men af hele Massen af hans Teaterfigurer er der Ingen, der ved kraftig Karakterskildring eller psykologisk Analyse fæster sig i Ens Erindring. Efterhaanden tillæmpede han dem udelukkende efter Skuespillernes Personlighed og forarbejdede alle sine Intriger over samme Læst, medens Breton de los Herreros, der arbejdede utrættelig til sin Død 1870, trods det, at hans Stykker i denne Periode næsten altid vare Bearbejdelser efter det Franske, udfoldede Livlighed og Originalitet i Diktion og Dialog. Rubís magre Skikkelse og udviskede Fysiognomi gjorde et ubetydeligt Indtryk; ved egernagtig Hurtighed i sine Bevægelser søgte han at give Forestilling om Genialitet. Breton var en lille tyk, tilsyneladende tilbageholdende Mand med smaa funklende sorte Øjne. Han var berømt for sine epigrammatiske Improvisationer, der skaffede ham en uhyre Popularitet. Et lille Eksempel. Han boede i samme Etage som en Læge Mata, og det

hændte tidt, at Bretons Venner ringede paa Matas Dør. Lægen satte da paa sin Dør følgende Indskrift:

En esta mi habitacion
No vive ningun Breton.

(I denne min Lejlighed bor ingen B. — Breton kan betyde Kaalplante).

Breton gjorde til Svar følgende Epigram:

Hay en esta vecindad
Cierto medico poeta
Que al pié de cada receta
Pone: Mata; y es verdad.

(Der bor i dette Nabolag en vis Læge og Poet, som skriver under enhver Recept Mata [ɔ: han slaar ihjel] og det er Sandhed.)

Doña Gertrudis Gomez de Avellaneda (f. paa Cuba 1816) debuterede c. 1844 ved en fireakts Tragedie *Alonzo Munio*. Det var den første Dame, der i Spanien havde skrevet for Scenen, og de spanske Kritikere viste hende ridderlig Høflighed. Man var ked baade af de romantiske Dramaer og af Bearbejdelserne efter det Franske, her saa' man en begejstret Stræben efter at digte nyt Liv i de gamle Former fra Renæssancetiden, og Doña Avellaneda havde nok af den lyriske Farvepragt og rytmiske Kunst, som altid fortryller spanske Øren. Men hun slog sig til Ro ved sit Held, og hendes senere Stykker ere Gentagelser af Maneren uden Fremgang. Hvor hun har faaet fat paa Hertz's Kong Renés Datter, som hun har tillæmpet efter det gamle spanske Dramas Façon, skal jeg ikke kunne sige; jeg har i sin Tid (Scharlings: Dansk Tidsskrift 1870, 20. Hefte) givet en Analyse af denne spanske Bearbejdelse af et dansk klassisk Stykke.

Forsøg paa at genindføre de klassiske Former i Tragedien gjorde Tamayo y Baus. Hans Ideal er det Fornemme, Ædruelige, Sammentrængte. Skønt konservativ greb han et saa demokratisk-republikansk Æmne

som „Virginia“, Offeret for Decemviren Appius Claudius's Tyranni, men Stykket er saa tomt, koldt og abstrakt, at hverken Dronningen eller Akademiet kunde have noget imod det. Langt bedre er det historiske Genremaleri lykkedes ham i Dramaet „La rica Hembra“, hvori han har havt Aureliano Fernandez Guerra y Orbe til Medarbejder, og som opførtes 1854. Den unge Adelsdame, der er fuld af sin Races Fordomme, der i Følelsen af, at Alt maa vige for Navnets Værdighed, ofrer sit Hjertes dybeste Følelser og aftvinger alle sine Omgivelser Agtelse ved sin mandige Karakter, er paa en Gang skildret med poetisk Energi og historisk Farvetone. En Scene er især fortrinlig, den, hvor Doña Juana de Mendoza (Hovedpersonen) kalder Storadmiralen af Kastilien, hvem Don Pedro den Grusomme foreslaar hende til Ægte, en Bastard af en Præst og en Jødinde, og Kongens Sendebud, der er Storadmiralen selv forklædt, farer op og slaar hende i Ansigtet, og hun i Fortvivlelse beslutter at ægte ham, thi kun af sin Mand kan en spansk Adelsdame taale en saadan Forhaanelse.

Adelardo Lopez de Ayala, der i September 1868 var en af de virksomste Deltagere i Revolutionen og under Republiken fungerede som Koloniminister, er ogsaa dramatisk Forfatter. Oprindelig en Tilhænger af Hertugen af Montpensiers Tronkandidatur, holdt han sig tilbage under Amadeo; han foretrak Alfons XII for Italieneren og traadte ind i sin forrige Ministerpost i Canovas del Castillos Ministerium. Som Komediedigter slog han ind paa den nyfranske realistiske Retning, og hans „El tanto por Ciento“, opført 1861 midt i Aktiesvindelens værste Tider, viser, at han med Frugt har studeret sine Forbilleder. Men karakteristisk nok for en Spanier opstiller han som Modstykke til Svindleriet, ikke det ærlige, intelligente Arbejde, men den aristokratiske Ridderaand fra den gamle Tid. Eguilaz (1833—76) begyndte med et Ægteskabsdrama, ogsaa i nyfransk Stil, „La cruz del

matrimonio", Olona har leveret et Par gode Intrigestykker. Narciso Serra, ligeledes død ung, udsendte fra sin Sygeseng fine og smukke Smaastykker, og Journalisten Eusebio Asquerino har taget det spanske Bureaukrati under satirisk Behandling. Der er ingen af disse yngre Forfattere, der have havt tilstrækkelig Originalitet til at slaa igennem for Alvor, men de have uden Tvivl valgt den rette Vej til at skaffe Plads for et spansk Nutidsdrama ved at opgive alle galvaniske Forsøg paa at oplive Riddertidens og Katolicismens Kadaver.

En national Opéra Comique har udviklet sig i de saa kaldte „Zarzuelas", Syngestykker med indblandet versificeret Dialog, der spilles paa et smukt af en Bankier opført Teater i Jovellanosgaden. Katalonieren Francisco Camprodon er Forfatter til en stor Mængde af disse Syngespiltekster; jeg kender kun „Marina", der er et nydeligt lille Folkelivsbillede, hvor rigtignok det Lyriske og Erotiske minder noget om vore Duftvaudeviller, men som ogsaa har saa ypperlige komiske Figurer som den paa Elskovens Hav forliste Styrmand Roque. Musiken, der om jeg husker ret, er af Arrieta, er ganske i den moderne italienske Stil.

Fernan Caballero's Navn er det eneste, som vore Læsere muligvis har hørt nævne. Det er højst karakteristisk, at netop dette Navn oftere er blevet anført hos os. Der foreligger en hel dansk Monografi over hende; jeg, som ikke tillægger hende noget betydeligt Værd, kan kun ofre hende nogle Sider.

Forfatterinden (1797—1876) er Datter af en hamborgsk Handelsmand, der i mange Aar havde boet i Cadix og selv havde givet sig af med literære Sysler. Hans Navn var Bohl v. Faber. Den berømte Datter Cecilia ægtede første Gang Marquis Arco Hermoso, anden Gang Don Antonio de Arron, der blev sendt til Australien som Konsul. Straks ved Begyndelsen af sin Forfatter-

bane røber hun tydelig ultramontane og absolutistiske Tendenser, som siden bragte hende i høj Gunst hos Dronning Isabella og Hofkamarillaen. Et saa populært Talent, der med glimrende Fantasi kunde forherlige den tankeløse Tro var en fortræffelig Forbundsfælle. Dronningen skænkede hende en flot Fribolig i Alcazar (Slottet) i Sevilla, Digterinden takkede med at skrive en Opdragelsesbog for en Infantinde. Dronningen gav Parolen til, at det „gesinnungstüchtige" Publikum skulde sætte Klassicitetens Krans paa Pseudonymen Fernan Caballero, de officielle Organer intonerede Lovsangen; de berømteste Literatorer og Politikere skrev efter spansk Skik Fortaler til hendes Romaner, som næsten alle gaa ud paa at forherlige Despotiet og Inkvisitionen under Habsburgerne og Bourbonerne, ja hun har endog indladt sig paa at give et flatteret Billede af den modbydelige Pjalt Ferdinand VII.

Fernan Caballero har ikke mange Strenge at spille paa, men hun spiller som en Virtuos paa dem, hun har. Hun vover sig ikke udenfor sin Fødeprovins Andalusien; hun kender dens Befolkning til Bunds, hun har sine Landsmænds livfulde Fantasi og maleriske Evne tillige med al deres Overtro og alle deres Fordomme, sympatetisk maler hun deres naive Gratie, deres Dvaskhed og Sanselighed; deres Hovmod og Praleri. Ingen kan nydeligere end hun fortælle en Historie i Folkesagnets Stil; i sine „Andalusiske Folkesagn" naa'r hun stundom H. C. Andersen i Stilens Barnlighed og Friskhed og i Evnen til at give Tanken den Form, som Almuen og Barnet betjene sig af. Det er vanskeligt at gengive Sligt i Oversættelse — her blot et lille Sted af Historien om Juan Soldat. Helten, en gammel afskediget Soldat, gaar om paa Landevejene med et Pund Brød og sex Skilling i Lommen, som han deler med Jesus og Sankt Peter, der møde ham, forklædte som Tiggere; til Løn derfor faar han Lov til at bringe Alt, hvad han faar Lyst til, til at springe ind i sin tomme Tornyster. Ved Indgangen

til en Landsby opdager han i en Butik „nogle dejlige Snitter Brød, der er hvidere endnu end Jasminer, og Pølser, der ser ud, som de bare længtes efter at blive spiste. „I Posen," raabte Juan Soldat, ligesom han kommanderede — vips — begynder alle Brødsnitterne at dreje sig som Vognhjul; Pølserne krybe som Snoge; allesammen springer de lige ind i Posen og lægger sig i en hel Bunke. Ja rigtignok prøver Asturieren, som havde Butiken, og saa en asturisk Dreng paa at løbe bag efter med saadanne store Skræv, at det ene Ben ikke kunde se det andet; men det hjalp dem ikke Noget! Brødsnitterne drejede sig, som de var tossede, og Pølserne smuttede ud mellem Fingrene paa dem som Aal."

Hendes Noveller have ypperlige Træk af Landskab og Sæder; det er ofte Lidelseshistorier, hvor Handlingen er aldeles underordnet; de ere fulde af temmelig tykt paasmurt Moral, og prædike evindelig Anger eller Resignation, men hun forstaar at skildre Kvinder med psykologisk Sandhed. Det var Romanen „Gaviota", der navnlig gjorde hendes Lykke: Fiskerpigen, der bliver opdraget af en Læge, hvem et Skibbrud har bragt hen til hendes Fædrenekyst, og som siden vinder stort Ry i Sevilla som Sangerinde, er ypperlig skildret, navnlig da hendes oprindelige voldsomme Natur bryder frem i hendes rasende Elskov til den smukke Tyrefægter og i hendes Trang til en brutal, tyrannisk Elsker. Hun er aldrig kommen højere end i denne Roman. Hendes Typer ere ensformige; det er bestandig „Folket", hun forherliger, men ikke det Frem- og Opadhigende i Folket, men dets dvaske Resignation, dets barnlige Vedhængen ved gammel Tro og gammel Skik; bestandig mærker man hendes Angst for den sunde Fornuft og Videnskab og hendes konservative Iver efter at sætte en uoverstigelig Kløft mellem simple og fine Folk. Aristokratiet har for hende en absolut Berettigelse, Undersaatterne skulle vise blind

Opofrelse for deres Monark*); Fattigdommen er en herlig Ting, thi den giver de Rige Anledning til at øve kristelig Barmhjærtighed og derved vække Taknemmelighed hos den Fattige; hendes onde Personer ere altid Fremskridtsmænd**) hun hader Jernbanerne, der forstyrre den stille Klosterfred, naar Togene suse forbi.

Enrique Perez Eschrich fortæller i en af sine Romaner „Misundelsen" i en Episode om sig selv Følgende:

„Jeg husker, at jeg kom til Madrid i September 1853. Jeg bragte to Piastre med mig i Vestelommen; jeg havde en blaa Spidskjole — sørgelig Ihukommelse —, og et Drama, som jeg gærne vilde glemme, laa paa Bunden af min Kuffert. Kun Vorherre véd, hvad jeg har maattet døje i min literære Læretids tre Aar, i dette Zigeunerliv, som sætter saa ondt Blod hos alle dem, der drømme om Berømmelse." Efter en Fortælling om den Spænding, hvormed han imødesaa' Opførelsen af sit første antagne Drama og sin komiske Iver for at faa Plakaterne trykte om, fordi de havde givet ham et forkert Navn, tilføjer

---

*) I hendes berømte Novelle „Stakkels Dolores", som jeg med min bedste Vilje ikke formaar at skænke nogen stor Beundring, findes et Udfald mod Krigen, hvori følgende Ord forekommer:

Naar vil dog Gud tillade den oplyste Verden at kaste sig i Kristendommens, sin Faders Arme og blive Et med den, saa at Menneskene ikke mere gribe til Vaaben uden frivillig og blot med den Hensigt at slaa Kreds om Tronen for at gøre den ære, og om Retfærdigheden for at gøre den stærk. —

Og tilsidst reddes den unge Mand, der er dømt til Døden, ved Dronning Isabellas Naade: „En Ansøgning om Benaadning var bleven indsendt til Dronningen, hvis ædle Hjærte tilmed fandt Ord til at tilgive Attentatet mod Majestæten i samme Øjeblik, som en forbryderisk Haand havde løftet sig mod hende selv. Mildhedens Ord, som det er Kongernes guddommelige Ret at udtale, ere aldrig blevne anraabte forgæves hos Spaniens Herskerinde".

**) Se Majoren i „At tie i Livet og tilgive i Døden".

han: „Siden den Tid har jeg til Dato (det er skrevet i 1873) forfattet 33 Teaterstykker og 30 Bind Noveller".

Det er en literær Arbejdsmand i stor Stil. Han har uophørlig været i Virksomhed med sin lette Kombinationsevne, der har digtet den ene spændende Situation efter den anden, men en bestemt Livsanskuelse, psykologisk Analyse, nuancerede Karakterer ere ikke hans Sag. Hans Personer ere lige ud af ét Stykke. Fortællemaneren er ikke altid original; Hoffmann har en enkelt Gang været hans Forbillede. I sine Nutidsromaner søger han at skildre Selskabs- og Samfundsliv med Balzacske Farver, men ingen Figur hæver sig i stærkt Relief ud fra Baggrunden; den sidste er det Eneste, han varierer; de samme Personer komme idelig og idelig igen. I „Bagtalelsen" har han efterlignet Sue og den ældre Dumas. Han er ikke en klerikal Absolutist som Fernan Caballero; han hører til de moderate Liberale, for hvem Katolicismen er lig Moralen, og som i deres stille Sind endnu drømme om et katolsk Universalmonarki med Spanien som Troens Beskytter. Eschrich arbejder med Hast; han fortæller selv, at han stundom har flere Romaner samtidig paa Stabelen, og at han aldrig faar Tid til Gennemsyn eller Omarbejdelse. For saa vidt som han samvittighedsfuldt belønner Dyden og straffer Lasten, ere hans Fortællinger meget moralske, men inden han naar til Endestationen, holder han nok af at dvæle paa Steder, hvor han kan anbringe voldsomme Forbrydelser og hjærteskærende Fortvivlelse, saaledes i „La Mujer adultera". Det Friskeste og Smukkeste, han har skrevet, og som synes at tyde hen paa, at han kunde præstere noget Mere end industrielle Romaner er „Los Angelos de la Tierra", hvor to unge Piger gennem Kærlighed og Opofrelse opdrage forbryderske og vilde Mænd, og hvor en Læge er fremstillet som Typus paa Videnskabens lutrende Indflydelse paa Karakteren, et Træk, der er saa godt som enestaaende i den spanske Romanliteratur. Iblandt hans mindre

Noveller maa mærkes „Den fortrolige Ven", der indeholder et nydeligt lille Familjedrama.

Da Spaniernes første Fordring til en Roman er, at den skal kunne rive hurtig med og lade sig læse hurtig, betragter det store Publikum Manuel Fernandez y Gonzalez som deres første Romanforfatter. Han er for Spanien nøjagtig hvad den gamle Dumas var for Frankrig for en tyve, tredive Aar siden. Han fortæller om Vidundere af Styrke, Ridt af en umulig Længde, romantisk Banditliv i ensomme Bjergegne. Spanieren har af Naturen Sans for det Eventyrlige, der staar uden for Lov og Ret, for det Irrationelt-Fantastiske, og Fernandez y Gonzalez har mere end nogen moderne Forfatter spekuleret i det Don Quixoteagtige hos sit Folk. Hans Helte ere Karle, der ere forfærdelig modige, der ikke bæve tilbage for Forførelse og Blodskam, for hvem Hævnen er en Religion, som sætte en Ære i at trodse Lov og Ret, men tilsidst reddes de — thi de ere troende. Man forstaar, at Calderons „Andagten for Korset" stadig kan fylde Madrids Teatre. Fernandez y Gonzalez følger en bestemt Romanrecept. Først et effektfuldt Sceneri om en kritisk Situation, der straks spænder Læseren, saa en pludselig Afbrydelse med en Fortælling om hvad der er gaaet forud for denne Situation, og som kan forklare den, saa atter en Række Billeder og Dialoger. Han vælger gerne bevægede historiske Perioder, men hans Figurer fra Pedro den Grusommes Tid ere ganske af samme Slags som de fra Filip IIdens og Uafhængighedskrigens. Det behøver neppe at tilføjes, at denne Forfatter er en Andalusier, han er født 1822 i Sevilla og levede sin første Ungdom i Granada, hvor han studerede Jura og i sit 19de Aar digtede et Drama. Derpaa lod han sig hværve til Soldat, tjente i syv Aar og gik af som Oversergent med Sankt Ferdinandskorset. Fra 1846 har han levet og levet rigelig af sin Pen.

Antonio de Trueba har skrevet et meget stort Antal ganske smaa Fortællinger; i Cuentos populares har han givet Billeder af Haandværkernes Liv i Madrid, i Cuentos Campesinos af kastiliansk Bondeliv, i Cuentos de color de rosa af Livet i Biscayas Bjerge. Det er ikke til Fantasien; men til Følelsen, at denne Forfatter henvender sig. Alle hans Fortællinger ere Idyller, hvor den vemodige Erindring om Barndomslivet i Naturens Skød med dens første serafiske Erotik klinger igennem smukt og inderligt, men uhyre monotont. Truebas Idealer ere barnlig Naivetet, uvidende Tro og en overnaturlig Resignation. Han siger: „Der er intet mere barnagtigt Sprog end Ømhedens og Uskyldighedens, Mødrenes og Børnenes. Men hvor er der mere Renhed og Følelse end hos Mødre og Børn?“ Han ser med et Barns optimistiske Glæde paa Livet, han skildrer den idylliske, usanselige Kærlighed, det patriarkalske Familieliv, det sol- eller maanebeskinnede stille Landskab. Han vil tale et Sprog, som Folket taler det, ikke udvide dets Begrebskreds, men stige ned til dets Standpunkt; det er dejligt hverken at kunne læse eller skrive, thi saa lever man et Liv i umiddelbar Følelse og Stemning; lad os ikke vække dette Folks Lidenskaber, lad os binde dem med Troens Lænker, der for Trueba se ud som Rosenlænker. Isabellas Hof saa', at denne Basker kunde være lige saa nyttig som Andalusierinden Fernan Caballero; han blev Nykatolikernes Yndling, og hans Værker udkom paa Dronningens eller Hertugen af Montpensiers Bekostning.

Gustavo Adolfo Becquer, født i Sevilla 1836, død i Madrid 1870, ser mere ud som en Mand fra vort Aarhundrede. Han har møjsommelig maattet kæmpe sig frem; hans Ungdomsaar hengik i Fattigdom, han var bestandig svagelig. I en Revue over spansk Literatur, som en svensk Forfatter Hr. G. Renholm nylig har udgivet sammen med et Udvalg af oversatte spanske Noveller, gives følgende biografiske Notits om Becquer, som

Hr. Renholm har kendt personlig, at han var Privatsekretær hos Isabellas sidste Premierminister Gonzales Bravo og var udsat for personlig Fare under Revolutionen af 1868; en Folkehob brød ind i Ministerens Hotel og gennemsøgte Becquers Værelse for at finde „hemmelige Papirer", brød hans Skrivebord op og ødelagde hans Manuskripter. Derefter boede han i Toledo sammen med en Broder, en talentfuld Maler; der eksisterede det varmeste og smukkeste Forhold mellem dem; de gjorde vidtløftige Fodrejser sammen i Spanien for at studere Landets prægtige kunstneriske og historiske Monumenter, og da Maleren endelig bukkede under for sit svage Helbred, fulgte Digteren ham kort efter (1870). G. A. Becquer er ganske vist Romantiker, men han hører til et senere Hold; for ham spiller det Maleriske en lignende Rolle som for Gautier; naar han fortæller os en middelalderlig Legende, beskriver han os med største Korrekthed et gammelt Helgenbillede eller en gammel Katedral, thi Sligt elsker han med kunstnerisk Varme, men man mærker, at han ikke selv er Nar for Fortællingens Fabel som de nykatolske Romantikere. Den Art Smaafortællinger, hvoraf han har leveret en Snes Stykker, har skaffet ham en egen Plads i Literaturen. Han er paavirket af Hoffmann („Damen med de grønne Øjne", „Mester Perez' Orgel", „Miserere", „Gnomen"), og tumler sig i det Mysteriøse og Fantastiske, som han giver Ret mod alt Rationelt-Fornuftigt; atter et Træk af den senere Romantik, der allevegne har fortabt sig i denne underlige satiriske Eventyrverden. Becquer véd meget vel, at Fortiden er død for bestandig, men den behager ham; den giver hans Kunst Stof, og da han ikke kender noget andet Livsmaal end det æstetiske, mener han, at naar han ikke kan bruge det Nærværende og det Reale, er han i sin Ret, naar han lader det ligge. Toledo var hans Yndlingsby, der kunde han svælge i gamle gotiske

Monumenter. Han siger i et af sine (efter hans Død udgivne) Rejsebreve:

Jeg tror paa Fremtiden; jeg finder Behag i at drømme om de nyere Ideers umaadelige og uimodstaaelige Fremtrængen . . . . . Alligevel — om det nu er paa Grund af min poetiske Natur, eller fordi det hører med til den menneskelige Natur i det Hele, at sympatisere med det, som dør, og med et vist Velbehag at rette Blikket hen mod det, som ikke eksisterer — det er et Faktum, at jeg dybest i min Sjæl bevarer som med en Slags Kultus en dyb Ærefrygt for Alt, hvad der staar i Forbindelse med Fortiden. Mit gamle Spaniens poetiske Traditioner, ødelagte Kasteller og gamle Skikke have for mig en usigelig Tiltrækningskraft, noget ubestemt Mysteriøst. Det er som en prægtig Solnedgang; jeg befinder mig som i et af disse bevægede Øjeblikke, hvor Drømmelivet ganske bemægtiger sig vor Fantasi; tusinde lysende Fantomer, iklædte de mest brogede Farver, vise sig da for En, før de synke ned i Mørket, hvor de skulle forsvinde for stedse."

Det er en ægte Æstetikers, men det er ikke en Troendes Sprog.

Pedro Antonio de Alarcon er født 1833 i en lille By i Provinsen Granada. 14 Aar gammel blev han Student og studerede Jura i sidstnævnte By; men da hans uformuende Fader mente, at Præstevejen var den hurtigste Forsørgelse, blev han sat i et Seminarium, som han dog forlod for at prøve paa at slaa sig igennem som Journalist og Literat. 20 Aar gammel stiftede han i Cadix sammen med en Ven et literært Tidsskrift „Ekko fra Vesten", da Foretagendet lykkedes, drog han til Madrid og kom ind i en Kreds af unge Literater som Manuel del Palacio, Soler, Fernandez Jimenez. Det var samtidig med Revolutionen af 1854. Alarcon stiftede en demokratisk Avis, „Pidsken", hvor han med voldsom Satire angreb det bourbonske Dynasti, hvilket skaffede ham et farligt Saar i en Duel og idelige Forfølgelser. Hans Navn var allerede meget bekendt, da han udgav Romanen „Finalen i Norma", dernæst en Række ganske smaa Fortællinger, nærmest i Truebas Stil, og et versificeret Treaktsdrama „Den forlorne Søn"; de af ham

tidligere bidsk angrebne Forfattere, toge nu rigelig Revanche, Stykket kunde ikke holde sig paa Scenen. Da tog Alarcon Tjeneste som Menig i O'Donnells Ekspedition til Marokko, blev saaret i en blodig Træfning, tiltrak sig Marschallens Opmærksomhed; man overdrog ham at beskrive Toget, hvilket han gjorde i „Dagbog af et Øjevidne til Krigen i Afrika", der gjorde stor Lykke. Derefter gjorde han en Rejse i Italien, som han beskrev i „Fra Madrid til Neapel". Han var en særdeles livlig og kvik Fortæller, simpel og naturlig i sit Udtryk; bedst ligger en let humoristisk Tone for ham. Før 1868 havde han udgivet en Samling: „Alvorlige og humoristiske Digte", et Bind Bladartikler („Cosas que fueron") og to Bind Noveller. 1865 kom han ind i Cortes og var en ivrig Forsvarer af sin Beskytter O'Donnell under Amadeo og Republiken; efter Restaurationen blev han udnævnt til Gesandt i Stokholm, men tiltraadte ikke Embedet. Senere er han bleven udnævnt til Medlem af Statsraadet og har slaaet sig paa Nykatolicismens, Hofreligionens Parti. Hans sidste bekendte Arbejder ere en Landsbyhistorie „Den trekantede Hat" og Romanen „La Alpujarra", hvis Handling foregaar paa Maurernes Udjagelses Tid; de udkom 1874.

Ved Siden af de her nævnte vrimler det af Novelle- og Romanforfattere af underordnet Rang. Det skorter dem ikke paa Fantasi, men desmere paa Dannelse og frit Livssyn. Don Julio Nombela, en meget frugtbar Forfatter fortæller og kombinerer godt; hans bedste Roman er „Den naturlige Søn", men hans Moral er noget dagligdags, og han forsømmer Detailudarbejdelsen. I en Række historiske Romaner er Nombela slaaet ind i Fernandez y Gonzalez' Spor og paa den rene literære Industri. Han fortsætter en Roman i den næste og afslutter altid paa et spændende Sted. Doña Pilar Sinues del Marco har leveret Masser af Damenoveller, disse Varer ligne noget nær hinanden, hvor de saa end stamme

fra. Naar man læser Fernando Martinez Pedrosas Fortællinger, skulde man tro, at de skyldtes en ung, uskyldig æstetiserende Guvernante, men Forfatteren er dog et Mandfolk.

Det turde muligvis fremgaa af disse flygtige Skitser, at Spaniens Literatur mangler et forfriskende Pust fra de store Kulturmidtpunkter. Der er megen kunstnerisk og poetisk Begavelse tilstæde, men den bortødsles i rent fantastiske eller ubetydelige Æmner, Dannelsen er ringe, Livssynet borneret. Der ruger over Literaturen en Mangel paa Interesse for Nutidens Problemer. Man føler, at Landet ligger til Siden for den store Kulturlandevej. Selv en saa dygtig og lærd Mand som Historikeren Lafuente (d. 1866) kan ikke komme ud over, at Verdens Endemaal er Katolicismens Sejr over Jødedom, Muhammedanisme og Protestantisme. Filosofien har aldrig kunnet fæste Rod hos denne Nation med den altid levende Fantasi, med den store Respekt for glimrende Inspirationer og Trang til mystisk-overnaturlige Idealer. Den virkelige Natur interesserer Spanierne kun ved sin skønne Overflade, at trænge ind i dens Love med ihærdigt Arbejde og taalmodig Tænkning, bryde de sig ikke om. Jeg véd ikke, om jeg husker fejl, men jeg kan ikke i min Erindring finde et eneste spansk Navn, hvortil der knytter sig en Opdagelse paa Naturvidenskabernes Omraade. I Barcelona har der vist sig Interesse for moralske og politiske Studier, Marti har erklæret Iagttagelsen for den eneste Vej til at opdage vor Aandsudviklings Love, og ivrer mod Ontologi og Metafysik; men samtidig stræber Barcelonaskolen efter det uopnaalige Maal, rationelt at forbinde Videnskabernes Resultater med de ortodokse Dogmer. Marti, som er uddannet i den skotske Skoles Filosofi, erklærer Bevidstheden for Grundlag for al Spekulation; den postuleres som et Faktum, der er hævet over Analyse og Sønderdeling; men Filosofien kan aldrig forstaa de aandelige Evners Væsen, den maa holde sig

til deres Fænomener. Det er kun ham og Retsfilosofen Samponts, der har søgt at gaa egne Veje; deres Disciple ty hen til Katolicismens Skød. Jaime Balmes (død 1848) stillede sig som en fanatisk middelalderlig Katolik op mod alle den moderne Videnskabs Resultater; hans Polemik minder om de dygtigste Skolastikere. Pablo Biferrer, hans Samtidige, bekæmpede den moderne Aand ved at fremmane den gamle spanske Storhed i sine Recuerdos y Bellezas de España (1839), denne Storhed, der hvilede paa Trosbegejstringen. Da Universitetet i Alcalá 1845 blev flyttet til Madrid, doceredes først en filosofisk Eklekticisme efter V. Cousins Mønster (Patricio de Azcarate og Sebastian Quintana), denne Retning afløstes af en Spiritualisme, der opstillede som Aksiomer den Menneskeheden iboende Følelse af det Uendelige, som fører til Kærlighed til Gud og Tro paa Udødeligheden, samt Aanden og Materien som to Substanser. En nyere Retning traadte rationaliserende op mod Mysticismen med smaa Slag hen imod positivistiske Ideer. Denne sidste Retnings Hovedrepræsentant er Don Julian Sanz del Rio (d. 1871); karakteristisk nok er hans Filosofi kun Oversættelse af den bekendte tyske Filosofs, K. C. F. Krauses Værker (1781—1832).

Som Modstykke hertil anfører jeg efter Hubbard en Prøve paa et Slags Reglement, fundet i det ved Revolutionen af 1868 nedlagte Kloster i Domingogaden i Madrid, som Bevis paa, hvad der endnu kan foregaa i vort Aarhundrede. Nonnerne skulde følge det i de Dage, der nærmest gaa forud og følge efter Langfredag. Der var i Klosteret et „Jesu Kristi Lidelsesuhr". Det hedder: „Naar Uhret slaar Timeslag, siger man: Ave Maria, rene Jomfru, undfanget uden Synd. Derpaa fremsiger man med Understøttelse af Rosenkransen det hele Ave Maria. Derpaa foretager man den aandelige Kommunion og siger: Jeg elsker Dig, mit Livs hjærtenskære Jesus. Hvo vilde ej altid have elsket Dig, mit

Hjærtes Jesus? Hvo vilde nogensinde have krænket Dig? O hvor jeg længes efter at modtage Dig i mit Indre. — Saa kommer fra Time til Time Fortællingen af Jesu Lidelser, og for hver Gentagelse skal man æde Jesus i Nadveren med glødende Hjærte, thi Kærlighed betales med Kærlighed. — Naar Jesus stiger ned fra Korset, er det kun ved et ydmygt Skriftemaal, at man kan befri ham for hans Nagler. Hvo som synder, fastnagler ham, den, som skrifter, løser ham ned. Hvad er Beviset paa en ret Anger? Det er at føle ligesaa megen Smerte og Pine over at have syndet, som man havde Fornøjelse og Tilfredsstillelse, da man syndede".

Det var som sagt et Nonnekloster: Mysticismens Slør er let at gennemskue.

Paa den ene Side altsaa Begejstring for Krauses ædle, rent humanistiske Filosofi, hvis Formaal er Samfundets harmoniske Organisation og hvis udtalte Tendens er den at forene alle Jordens Beboere i et eneste Broderforbund, paa den anden Side det rent middelalderlige, sanseligt-mystiske Bigotteri: det er de to Ekstremer, i hvilke Nationens Aandsliv løber ud.

Spaniens Skribenter i Nutiden dele sig i to store Grupper, der arbejde den ene eller den anden af disse to Retninger i Hænderne, men det er ikke tvivlsomt, hvilken af de to Aarhundredets Genius giver Medbør.

S. Schandorph.

Et Svar til Hr. Pastor B. Paludan-Müller.

Det er saa sjældent, at vore Gejstlige og Teologer tage til Orde for paa en videnskabelig Maade at værge den kirkelige Ortodoksi, at man maa være Hr. Pastor B. Paludan-Müller oprigtig taknemmelig for det Skrift, som han nylig har udgivet*), og det saa meget mere, som det helt igennem er affattet i en høflig og værdig Tone. Naar man blot fra alle Sider enes om at opgive ethvert saarende, æggende og hidsende Ord, kan det næppe være tvivlsomt, at alvorlige Forhandlinger om Tro og Viden i Tidernes Løb maa give et virkeligt Udbytte, og at de ikke, som Mange formode, til Slutning kun ville vise sig at være en ørkesløs Marsch paa Stedet.

Ogsaa med Hensyn til sin Metode har Forfatteren Krav paa al Anerkendelse. Som bekendt pleje vore Teologer i Reglen at bevæge sig paa de rene Begrebers Omraade; de indlade sig kun sjælden paa en Redegørelse for denne eller hin bestemte bibelske Begivenhed. Helt anderledes med Hr. Paludan-Müller. Ved Siden af mange almindelige Paastande indeholder hans Bog en Drøftelse af et enkelt bibelsk Under. Og med dette Under — Kristi Himmelfart — erklærer han at ville staa

*) Det Synlige og det Usynlige. Et Forsøg paa en Opgørelse med Ny-Rationalismen. København 1877.

og falde. Han betegner det som én af de tre Grænsepæle, „som absolut skille mellem Kristendom og Rationalisme“ (S. 77) og forsikrer, at „hvad enten det er Himmelfarten eller et hvilketsomhelst andet Led i vor Trosbekendelse, som man giver Dødsstødet, saa falder derved i Virkeligheden den hele Trosbekendelse sammen“ (S. 3.) Lader os altsaa se, hvorledes det lykkes ham med Hensyn til dette Punkt at afbøde de rationalistiske Angreb.

Fremfor Alt maa man ikke glemme, at det, der angribes, ikke er Himmelfartens digteriske og symbolske Værd, men udelukkende den Tro, at den er foregaaet paa udvortes, sanselig og haandgribelig Maade. Det ser ved første Øjekast ud, som om Forfatteren fuldkommen er sig dette bevidst; han vil netop, at „Himmelfarten skal fastholdes som en Virkelighed i dette Ords fulde Betydning“ (S. 61). Desto mere forbavses man over det Svar, som følger umiddelbart efter. Det lyder saaledes: „Der er ved Himmelfarten slet ikke Tale om en Stedforandring indenfor den synlige Tilværelses Kreds, men om en Forandring af personlig Tilstand: Herren hørte ved sin Himmelfart op med at være i, med at tilhøre den Personlighedsverden, der er lagt ind under Rum og Tid, og traadte tilbage i den Tilværelses Tilstande, der ikke ere bundne af Rum og Tid, d. v. s. ikke ere knyttede til nogen udvortes Legemlighed; han traadte atter ind i den rum- eg tidsfri d. e. den usynlige Verden, som først og fremmest er en Personlighedsverden.“ Imod denne Forklaring har Astronomen i sin Egenskab af Astronom ganske vist Intet at bemærke; alle hans Indvendinger ere byggede paa den Forudsætning, at der ved Himmelfarten menes en virkelig Stedforandring, en virkelig opadgaaende Bevægelse. Derimod rejser der sig en Indvending fra Biblens Side. Hr. Paludan-Müller gør sig megen Umage for at bevise, at det er en Misforstaaelse, naar man af Biblen drager den Slutning, at

Kristus ved Himmelfarten drog til et bestemt Sted. Det forekommer mig, at hans Fortolkning ikke er holdbar. Jeg skal imidlertid for ikke at volde unødig Trætte lade den staa uden Kritik. Thi det er i Virkeligheden ligegyldigt, hvorledes man dømmer herom. Saa meget staar i al Fald fast, at, hvad der end skete med Kristus, efterat en Sky havde borttaget ham for Apostlenes Øjne, saa er det Biblens utvivlsomme Beretning, at han forinden først paa synlig Vis blev løftet i Vejret. Denne Beretning er det, som Hr. Paludan-Müller benægter; han erklærer, at „der ved Himmelfarten slet ikke er Tale om en Stedforandring indenfor den synlige Tilværelses Kreds." Den opadgaaende Bevægelse, som Apostlene troede at se, fandt altsaa i Virkeligheden slet ikke Sted; den var kun et Sansebedrag af samme Natur som det, der finder Sted, naar det tager sig ud, som om der er en fast Himmelhvælving, uagtet en saadan faktisk ikke gives (smlgn. S. 83—84 og S. 154—155).

Denne Opfattelse af Himmelfarten er i mine Tanker ikke nær saa god og forstaaelig som den, hvortil jeg bekender mig; men den har i det mindste det tilfælles med den, at den ligesom denne henhører under Begrebet Rationalisme. Hr. Paludan-Müllers Forsøg paa en Opgørelse med Ny-Rationalismen ender altsaa med, at han selv — naturligvis mod Villie og Vidende — gaar over til de rationalistiske Principer, som han bekæmper. Forskellen mellem os er kun den, at hans Rationalisme ikke tilhører vore Dage, men er af samme Art som den, der herskede i det 18de Aarhundrede. Thi Modsætningen mellem den gamle og den nye Rationalisme kan kort og godt betegnes saaledes, at den gamle aldrig blev klar over sin Uenighed med Skriften, og at den indlod sig paa uholdbare Mirakelforklaringer, hvorimod den nye aabenlyst bekender, at den paa de og de Punkter udtrykkelig afviger fra Biblen, og at den, hvad Miraklerne angaar, ikke indlader sig paa at forklare, hvorledes de

ere skete, men nøjes med at oplyse, hvorledes Forestillingerne og Fortællingerne om dem ere opstaaede. At Hr. Paludan-Müller ikke er klar over sin Uenighed med Biblen, fremgaar tilstrækkelig af den Sikkerhed, hvormed han fremstiller sin mod Biblen stridende Forestilling om Himmelfarten som Noget, der er i sin gode bibelske Orden. Og om hans Tilslutning til de gammelrationalistiske Bibelforklaringer vidner følgende mærkelige Sted, hvori han gør Rede for Forklarelsen paa Bjerget: „Ethvert Menneskes Aasyn kan komme til at lyse som en Engels Aasyn, det er en velbekendt Sag. Hvad Overnaturligt var der da i, at Jesu Ansigt i hin højtidelige Stund skinnede som Solen, saa at hans Disciple ikke taalte at se derpaa? Forskellen mellem Naturligt og Overnaturligt forsvinder her ganske; man kan kun hævde den ved overhovedet at benægte en højere Verdens Tilværelse. Lad saa være, vil man maaske sige, men Klæderne? Ogsaa de bleve jo skinnende som Dagens Lys. Skulle vi virkelig tvistes om dette? Mon man dog ikke vil forstaa, at kan et legemligt Ansigt gennemstraales af Aandens Glans, saa kunne legemlige Klæder det ogsaa“ (S. 86). Er det ikke, som om man i disse Ord hører en Genklang fra hine Dage, som den kirkelige Ortodoksi plejer at betegne som vantroende, og hvis Misvisninger den er stolt af at have besejret? Jeg kan kun undres over, at en Mand, med hvem det forholder sig saaledes, har kunnet nedskrive følgende Sætning om Rationalismen: „Den er i sit inderste Væsen en Halvhed, en Ubesluttethed, en Ja og Nejteologi, og jeg vil ligefrem tilstaa, at medens jeg nok kan forstaa Benægtelsen ligesaavel som Bekræftelsen af Kristendommen, kan jeg i vore Dage, efterat vore Fædre og Bedstefædre have gennemlevet den gamle Rationalisme og lykkelig udrenset dens Surdejg, aldeles ikke forstaa den i ingen Henseende forskellige saakaldte Ny-Rationalisme hos Mænd, hvis Tankeklarhed og Skarp-

sindighed jeg iøvrigt maa ære ikke mindre end deres Retsind" (S. 78). Og jeg fatter ikke, hvorledes han, idet han opfordrer Videnskabsmændene til altid klart og nøjagtigt at angive, hvilket Videnskabsgreb de bruge som Udgangspunkt, kan tilføje: „og dette synes dog at være en billig Fordring, naar vi fra vor Side er rede til klart og bestemt at angive den Tro, som vi gaa ud fra" (S. 40). Ti det kan vanskelig kaldes for en klar og bestemt Angivelse, naar den, der forsikrer, at han holder sig til Skriften, samtidig har en Opfattelse af Himmelfarten, som er i ligefrem Modsigelse med Skriftens.

Hr. Paludan-Müllers Bog er ikke liden af Omfang. Man tro derfor ikke, at jeg er saa ubeskeden og uhøflig, at jeg skulde formene, at den helt og holden er gendrevet med disse faa Bemærkninger. Ingenlunde. Der er endnu mangfoldige Ting, som jeg kunde ønske at berøre, enkelte for at udtale min Samstemning, de fleste for efter bedste Evne at sige imod. Men saa vidt jeg kan skønne, ere Forhandlingerne bedst tjente med, at de ikke fortsættes, førend hin Sag med Himmelfarten er bragt paa det Rene. Det er uden Tvivl i Manges Erindring, at Cand. theol. Fr. Jungersen for et Par Aar siden kæmpede mod Rationalismen, men at det, kort efter at hans Skrift var udkommen, blev ham saa klarlig paavist, at han selv var hildet i rationalistiske Meninger, at han — hvad der tilvisse ikke gjorde ham Skam — fandt sig beføjet til at nedlægge Vaabnene og tilbagekalde adskillige af sine Sætninger. Mon ikke noget Lignende kunde tildrage sig her? Var det ikke tænkeligt, at Hr. Paludan-Müller i sin ivrige Søgen efter Sandheden er kommen ind paa Veje, hvor Menigheden ikke vil følge ham, og som han selv, naar advarende Stemmer lyde til ham, vil føle sig forpligtet til at sky? For mig staar det som utroligt, at rettroende Lægfolk og de Gejstlige, i hvem de pleje at se deres ypperste Ordførere, skulle bifalde hans Opfattelse af Himmelfarten. Indtil dette Utrolige sker,

indtil disse lyse ham i Kuld og Kjøn, kan jeg ikke betragte ham som en retmæssig Talsmand for den kirkelige Ortodoksi; jeg kan — og dette forøger selvfølgelig mine velvillige Følelser mod ham — i ham kun se en Mand, der er ifærd med at slaa ind paa den Bane, der for mig har stillet sig som den rette og forsvarlige. Hvor lyder det ikke frisk og vederkvægendc, naar jeg læser hos ham: „Tag, om I ville, alle de andre Undere bort, som Jesus har øvet; vi have Raad til at skænke Eder dem, naar vi kun beholde dette ene, at Evangelium prædikes for de Fattige.“ (S. 116). Dette er som talt ud af min inderste Sjæl. Ja lad blot Naturunderne forsvinde. Fortællingerne om dem have gjort deres Gavn i de henfarne Tider; nu til Dags ere de ikke Religionens Støtte, men dens kraftigste Hindring. En Religion uden Mirakler, det er det, hvortil vi trænge. Naar Evangeliet saaledes prædikes for de Fattige, da er det nu som fordum en Verdensmagt, for hvilken utallige Hjærter ville bøje sig.

A. C. Larsen.

Pædagogiske Strejflys.

K. Rovsing: Bidrag til praktisk Pædagogik.

Stuart Mill samtalede engang med en af sine yngre Venner om Forpligtelsen til at fremsætte sine Tanker offenlig. Den Anden indvendte, at det jo tit var et næsten frugtesløst Arbejde; fjærnede Ens Tanker sig i nogen synderlig Grad fra den gængse, herskende Opfattelse, skødes de til Side, og Offenliggørelsen af dem blev som en Skrift i Vandet, hvis Spor i samme Øjeblik forsvandt. Stuart Mill udbrød: „Nej, nej, skriv blot, skriv, det gavner altid at skrive". .Den samme Tro har vel Enhver, der sender sine Tanker ud i Verden; kun maa han være beredt paa ikke selv at kunne kontrollere deres Skæbne; han maa nøjes med at lade dem forplante sig ligesom de Blomster, hvis Støv føres med af Vinden, indtil det, maaske nærved, maaske langt borte, finder en Støvvej, det kan befrugte; han kan lige saa lidt foreskrive dem deres Vej som følge dem med sit Øje. Og dog er en saadan Tro ikke greben ud af Luften; den har sin Støtte deri, at det enkelte Menneske aldrig staar absolut ene, aldrig har udviklet sig helt igennem sig selv; hvad der taler inden i ham, er et blandet Kor af Livsindtryk, i hvilke han bindes til andre Mennesker, og naar han raaber det ud, er der derfor altid en Skov, fra hvilken han faar Svar. Selv om det originaleste Geni gælder det jo, at dets Virken, historisk set, ikke springer ud af en Sten eller en Klippe, men altid kun er det potenserede

og koncentrerede Løb i et Væld, der i Forvejen har rundet og i Samtiden rinder med svagere Kraft i Andre.

Men er der saaledes Myndighed i den Formaning: „Skriv blot, skriv," saa bliver den til et tveægget Sværd, idet den tillige udsiger: „Men vær først vis paa, at Du virkelig har en Sag, som det er i sin Orden at kæmpe for med Pennen." Hvor banker den Skrivendes Hjærte? er det Spørgsmaal, det gælder om at faa klaret, idet man staar ligeoverfor en literær Frembringelse. Hvor kan man lægge Fingeren paa hans Værk og føle et levende Pulsslag derunder?

Forfatteren af det ovennævnte Skrift har ikke stillet sig den Opgave at gennemføre en pædagogisk Grundanskuelse over Undervisningens hele brogede Omraade, saaledes at Skriftets forskellige Dele alle fik deres Lys fra et enkelt skarpt fremhævet Punkt; hans Bog er et Forsøg paa at orientere Læseren i det historisk foreliggende Undervisningsstof, uden at han dog, idet han som gammel Praktiker knytter sig til det Bestaaende, kan eller vil forhindre, at hans Tanke jævnlig strejfer ud over dettes Grænser og søger at aflytte den stedfindende Udvikling de nærmeste sandsynlige Skridt, den vil gøre. Skriftet faar maaske endog sin væsenlige Betydning ved de Fingerpeg, det paa denne Maade giver, og paa saadanne Punkter er det ogsaa, der kommer størst Varme ind i den i det Hele taget lette og klare Fremstilling. Skulde man med faa Ord benævne Drivkraften i Bogens Reformtanker, saa maa det vel være som Trang til Frihed og Lighed, en Drivkraft, der jo staar i god Sammenhæng med, hvad der paa andre Omraader end det pædagogiske, f. Eks. paa det politiske, det sociale eller det religiøse, befrugter Tankerne i Nutiden. Ligeoverfor Skolens faste Organisme hævder Skriftet derfor Barneindividets Ret: „Den Indvending vil altid kunne gøres imod Skolen, at den skærer Alle over én Kam, hvorved den Enkelte idelig er udsat for at blive mishandlet. Naar

man vil udtrykke det meget strængt, kan man kalde Skolen en Prokrustesseng. Som bekendt lod Prokrustes hver ny Gæst ligge i den samme Seng, men forlangte, at han skulde udfylde den: var han for kort, strakte man ham, til han naaede Endestykkerne; var han for lang, skar man et Stykke af ham. Naar Endemaalet er at vække den slumrende Individualitet til selvstændig Udvikling inden fra, maa det erkendes, at denne Udvikling kan hæmmes baade ved det tillærte, skarpt tilhugne Stof, Kundskabsmaterialet, og ved den tillærte, efter det givne Mønster altid afpassede Fremstillingsmaade. Børn, der kun faa en saadan eksercitsmæssig Undervisning, ville derved utvivlsomt kunne tilegne sig gode Vaner, hvorved det indre Liv bliver reguleret: de ville kunne blive rigtig velopdragne, for Samfundet brugbare Individer, det vil sige saadanne, som kunne gøre rigtig god Tjeneste, komme, naar man siger: kom, gaa, naar der siges: gaa. Men hvad om nu Sjælens Kilde, hvoraf den frie, skaberiske Personlighed skulde udvælde, imidlertid udtørres? For Individualiteten bør der være Spillerum, Lejlighed til indre Udfoldelse; men dette Krav kan ikke fyldestgøres uden ved en Undervisning, der med Varsomhed søger at lede den inden fra kommende, urolige Udstrømning, idet den anerkender, opmuntrer og hævder den. Kun den fri, hjærtelige Samtale, til hvilken der ingen Plads eller Lejlighed er ved Masseundervisningen, kan slutte sig elastisk om den unge Vækst og fremhjælpe den uden at forstyrre Naturens Virksomhed. Det er en saadan Betragtning, der til alle Tider har afskrækket mange omhyggelige Forældre fra at søge Skolens Bistand" (S. 14 f.). Man kan imod saa veltalende Ord kun indvende, at Skolen jo ikke har forpagtet den hele Opdragelse, og at den direkte Udvikling af Personligheden, som her er Tale om, maaske hører hjemme i de Kredse, inden for hvilke Opdragelsen i Øvrigt bevæger sig, ligesom der ogsaa rundt om Skolens officielle Virksomhed kan lægge

sig en Krans af mere private, personlige Berøringer mellem Lærer og Discipel, ved hvilke „den fri, hjærtelige Samtale, til hvilken der ingen Lejlighed er ved Masseundervisningen, kan slutte sig elastisk om den unge Vækst". For Skolens eget Vedkommende maa det holdes fast, at dens Opgave er at virke gennem det Almene, altsaa i praktisk Henseende ved at stille Barnet overfor den fast gennemførte Institution, og den Udvikling, Personligheden vinder ved at bøje sig derunder, maa ikke regnes for lavt som Bidrag til dens fuldstændige Udmøntning og Prægning. Men for saa vidt indeholder Forf.s Tankegang et gavnligt Memento, som den banker paa hos Skolestyrelserne for at minde dem om, at der er Grænser for det Antal Børn, som det kan nytte at samle ad Gangen om den samme Lærer, og protestere mod en Masseundervisning, ved hvilken enten kun et lille Udvalg af Disciplene drages med ind i Undervisningen, eller dennes Kraft fortyndes i samme Grad for hver Enkelt, som den spreder sig over den hele Mængde. En Ideassociation er det maaske her ganske passende ikke at afvise. Man har i vore Dage baade i Teori og i Praksis ivrigt hævdet Individualitetens Ret for Disciplenes Vedkommende; Skoletugtens Historie illustrerer f. Eks. denne Udviklingens Gang (man tænke blot paa Forf.s Anekdote om Rektorens Svar paa Kristian den Fjerdes Ros over hans Skoles gode Tilstand: „Ja, Deres Majestæt, vi have ved Ribe en frodig Birkelund, det giver gode Studenter"), og i vore Dage er jo her i Landet bl. A. den store grundtvigske Oplysningsbevægelse fra én Side set et kraftigt Udtryk for Tanken om den samme Ret. Derimod har man i det Hele taget havt mindre Held med at faa den anerkendt for Lærernes Vedkommende, og dog maa Lærerens udviklede Personlighed danne Foliet for Disciplenes Udvikling. En væsenlig Side af Lærerens Opgave bestaar derfor i at holde sine aandelige Kræfter vedlige og forhindre sig selv fra at

stanse i sin Vækst; idet han stadig krydser imellem Farerne for at blive en Pedant og en Maskine, maa han sørge for at holde Blikket aabent og modtageligt og udvide sin Horisont, sørge for at bevare en vis frisk Elasticitet og et saadant levende Forhold til sit Emne, at han stadig kan gentage det Samme uden at gentage sig selv. Han, som skal bearbejde det blødeste og fineste Stof, det menneskelige Sind, og tilmed i Barnealderens Spiretid, maa selv have Ligevægt i Sindet og alsidig menneskelig Sympati, hvis han ikke skal komme til at forgribe sig paa det, han skulde opelske. Og skal han opdrage sine Disciple til frie og fyldige Individualiteter, maa han selv indaande denne Frihedens sunde Luft og ikke være trælbunden til Udøvelsen af sit Arbejde efter en saadan Maalestok, at han aldrig faar Tid til at trække Vejret, og at Arbejdet bliver ham et Slid og et Slæb, der matter hans Kraft og hans Ejendommelighed. Der blev engang ved et Møde i pædagogisk Selskab fortalt om en Lærer, som fik fire Skilling i Betaling for Timen, og som, da Nøden tvang ham til at gjøre Strike og forlange fem, fik sin Afsked for sin Opsætsighed. Som enhver Anekdote stiller ogsaa denne Sagen paa Spidsen; men den peger dog paa et af de Punkter, hvor Skoen trykker. Naar Poul Møller i en af sine Strøtanker spørger: „Hvoraf kommer det, at man anser det for Uredelighed at sælge afkogte Teblade eller tyggede Skraar, men ej at informere tolv Timer i Døgnet?", saa lyder Svaret ganske simpelt: Fordi de, der gøre det, har Kniven paa Struben og nødig vil sulte. Hvad Københavns offenlige Skolevæsen har gjort for at forbedre sine Læreres Stilling og derved fremme deres Lærerdygtighed, er al Ære og Tak værd, men kommer jo kun en ringe Del af Landets Lærere til Gode, og hvad det private Skolevæsen angaar, er det de Fleste bekendt, hvorledes alle de Forsøg, Lærerne i de senere Aar have gjort paa at opnaa gunstigere Lønningsvilkaar, ere fuldstændig strandede. I sidste

Instans ligger dette i en mangelfuld Opfattelse af, hvor betydningsfuld og hvor ansvarsfuld en Lærers Virksomhed er, i en letsindig Miskendelse af hans Arbejdes Værd og Blindhed for, hvor stor en aandelig og legemlig Kraft der maa sættes ind paa det. Her er i Virkeligheden et alvorligt Punkt, hvor det gælder om at anerkende Individets Ret.

Tanken om den Frihed i Udviklingen, Barnet har Krav paa, vender jævnlig tilbage i Prof. Rovsings Skrift, og han minder af og til uvilkaarlig om den individuelle Friheds Hovedtalsmand i vore Dage, Stuart Mill. Saaledes, naar han siger: „Livet anviser Skolen det Stofomraade, indenfor hvilket den har at træffe sit Valg. Der rejser sig dog her en Betænkelighed, som ikke er uden Betydning. Naar Skolen stiller sig i dette Afhængighedsforhold til det Aandsliv, der omgiver den, vil den jo ved denne Indskrænkning ogsaa komme til at paatvinge det begyndende Individ en tilsvarende Begrænsning, idet den lægger an paa at indskrænke hans Synskreds: ved saaledes at indøve og befæste den Unge i det, som Slægten allerede har, gør man ham vel brugbar for det virkelige Liv, som det nu er, men der er Fare for, at han ogsaa med det Samme mister Noget af den Evne til at føre Livet videre, som han vilde besidde, hvis han, mens han var uhildet og upartisk, tillige var bleven orienteret i andre, fremmede Synskredse. Det er uden Tvivl en rigtig Tanke, at der under den almindelige Forberedelse, saa vidt det er muligt, bør sørges for, at det unge Individ ikke ved sin Indtrædelse i Samfundet skal være ligesom prædestineret til kun at eftergøre og fortsætte, hvad der hidtil er gjort af de Andre. Paa den ene Side er det Synd mod Individet, der saaledes maatte komme til at begynde sin Livsvandring med en Hæmsko paa sig, hvorved det vilde hindres i at hæve sig til det frie Syn paa Verden, uden hvilket den medfødte Begavelse kun efter møjsom Kamp kan udfolde sig. Paa

den anden Side vilde det være Uret mod Samfundet, der maatte komme til at savne den Berigelse og Løftelse, der skulde komme det Hele til Gode fra de fremspringende Højdepunkter" (S. 69 f.). Paa intet Omraade finde disse Tanker jo i vore Dage større Anvendelse end paa det religiøse; af let forklarlige Grunde har Traditionen ingensteds saa faste Rødder som der. For den, som er vokset op i visse religiøse Forestillinger uden stærk Trang til at drøfte dem og har indaandet dem med Luften, han har levet i, ere disse Forestillinger i den Grad smeltede sammen med alle hans Livsindtryk og have i den Grad hjulpet til at forme dem og samle dem, at Løsrivelsen fra det, der saaledes ved Vanens Magt har associeret sig med hele hans indre Liv, er ham en Umulighed og en Umenneskelighed; han hævder det ikke blot som s i n Sandhed, men som al Sandhed, det bliver uvilkaarlig det personlige Livs højeste og sidste Tilflugt, og et Brud dermed vilde være ham et Brud med Livet selv. Deri ligger den store Fare ved tidlig at indpode Børn bestemte dogmatiske Forestillinger; jo længer tilbage i Tiden de for dets Erindring strække sig, des mere er Barnet stillet i et ufrit Forhold til dem, des mere udsætter man sig for eller bevirker ligefrem, at Vane afløser Valg.

For dette har Forf. haft et aabent Blik, og han giver en skarp Kritik af den Skikkelse, hvori Religionsundervisningen sædvanlig gennemføres navnlig i Folkeskolerne. Disse, mener han, behandles faktisk som Skoler, hvor Børnene i Hovedsagen forberedes til Konfirmationsundervisningen. Religionsundervisningen optager uforholdsmæssig megen Plads, og man lægger an paa at bibringe Børnene fra smaa af den hele kristelige Troslære som System. Rent forkasteligt er det, naar man begynder de smaa Børns Undervisning med Luthers Katekismus eller en Lærebog, de kun tankeløst og mekanisk kan indekserseres i, og lige saa lidt maa man vente sig nogen Virkning af

udenadlærte, uforstaaede Psalmer og løsrevne Skriftsteder eller af Katekisationer, hæftede til den i Hukommelsen opstablede døde Stofmasse. Han skyder Hul i de Forskansninger, med hvilke man har villet dække denne Fremgangsmaade: Naar man har troet, at det besværlige Arbejde, endog netop paa Grund af sin Besværlighed, hos Barnet skulde vække en Alvor og Frygt, der udviklet til Ærefrygt kunde lægge Grunden til Gudsfrygt, saa er det rimeligere at antage, at en saadan fortvivlet og pinlig Syslen med de religiøse Forestillinger snarere vil vække en Uvilje og Afsmag for disse Forestillinger, der forplanter sig ind i den modnere Alder. Og naar man har henvist til Barndommens friske og villige Hukommelse, i hvilken man uden Betænkelighed skulde kunne indpode Læresætninger og Betragtninger, selv om de endnu ikke blive forstaaede, fordi Tiden og Modenheden altid senere vilde kunne puste Liv i det Døde, saa strider dette afgjort mod den psykologiske Erfaring, at hvad man én Gang er traadt i et blot mekanisk Forhold til, det har derved for en stor Del mistet sin Spirekraft for bestandig.

Efter saaledes paa Psykologiens Vegne at have protesteret mod den religiøse Systemundervisning taler Forf. i Religionsfrihedens Navn, og denne kræver, at Tanken om Sognebaandets Løsning ikke blot gennemføres paa Kirkens, men ogsaa paa Skolens Omraade; Retten til at vælge en Præst i Overensstemmelse med sin egen Grundopfattelse lammes paa en følelig Maade i sine Virkninger, naar man ikke kan fuldstændiggøre den med Retten til at vælge en Lærer for sine Børn, som man religiøst kan arbejde sammen med. Men saa kan den konfessionelle Religionsundervisning ikke beholde sin nuværende Plads i Skolen. Et af to: enten maa al Religionsundervisning, al Behandling af religiøst Stof, udskydes, eller ogsaa maa i hvert Tilfælde den dogmatiske Side deraf udskilles fra Skolen, „alle dogmatisk tilspidsede Læresætninger være den fremmede". (S. 108). Endelig kræver den

sociale Grundsætning om Lighed i Fordelingen af Byrder og Rettigheder det Samme; naar de, der staa udenfor Folkekirken, maa tage Del i Udgifterne til det almindelige Skolevæsen, have de et billigt Krav paa ikke at udelukkes fra nogen Gren af dets Virksomhed og mindst fra den, der forbruger det største Maal af dets Tid og Kraft.

Saa vidt kan man trygt følge Forfatteren, taknemmelig for, at han ikke har skyet at tage Bladet fra Munden. Derimod maa den Ordning, i hvilken han tegner Billedet af den rette Religionsundervisning, vistnok tages under fornyet Drøftelse. „Man maatte", siger han, „gøre en Adskillelse mellem det almindelig Religiøse og Moralske som det, der er fælles for alle, og det særlig Dogmatiske, der er forskelligt i de ulige Trosbekendelser. Det Første vilde da tilfalde Skolen, det Sidste maatte forbeholdes Præsten og Kirken" (S. 106)*). Men dette almindelig Religiøse er et flygtigt Væsen, som det er vanskeligt at faa fat paa og holde fast, og som ogsaa deri ligner Elverpigerne, at det bestandig veksler Skikkelse og for det nøgterne Blik let opløser sig i Taage. Hvem skal desuden afgøre, hvor det Almindelige hører op og det Særlige begynder? Hvem skal som uhildet Landmaaler trække Grænsen? Der gives næppe nogen mere upersonlig Avtoritet end det farveløse Visdomsekko, man kalder et Konversationsleksikon, næppe nogen Kundskabskilde, for hvilken det maa være mere magtpaaliggende i sine Definitoner at bevæge sig i de mest omfattende og almene Udtryk; den Artikel, som et saadant giver under Overskriften „Religion", maa vel altsaa være møntet paa netop at give en Forestilling om det

*) Efter at det Paafølgende var nedskrevet, er det faldet mig ind, at de her citerede Ord kunne fortolkes paa to Maader. En Del af mine Indvendinger gælder kun Tankegangen i den ene af disse to Fortolkninger.

almindelig Religiøse. Lad os da slaa op i „Nordisk Konversationsleksikons anden Udgave og læse: „Religion er ikke blot Lære om Gud og Guds Forhold til Verden, men tillige den personlige Tro paa denne Lære samt den ved denne Tro betingede Viljesretning.. Sand Religiøsitet er altsaa uadskillelig forbunden med den oprigtige Vilje til at føre et sædeligt Liv, men tillige rigtignok med Bevidstheden om at være langt fra at have gjort eller gøre det saaledes, som det skulde gøres, altsaa med Bevidstheden om Synd. Men Syndsbevidstheden medfører atter Trang til Forsoning og Forløsning, og disse to Begreber, Synd og Forsoning, ere saaledes de to Grundbegreber i enhver Religion.. Kristendommen er ikke blot en sandere Religion end nogen af de tidligere, men den absolut sande eller fuldkomne Religion, idet den indeholder det, som er Religionens absolute Formaal: Adgang for Menneskets Sjæl til at blive Et med Gud.. De Sandhedselementer, der findes i de hedenske Religioner, stamme fra den oprindelige Gudsaabenbaring til Menneskeslægtens Stamfædre, hvoraf der trods al Forvildelse er blevet Spor tilbage i enhver Religion." For en saadan Definition, som Mangen maaske ikke uden Grund vil undre sig over at finde i et Konversationsleksikon og i sit stille Sind ledsage med et Udraabstegn i Parentes, er, som det synes, „det almindelig Religiøse", Problemet om Synd og Forsoning. Den, som har skrevet Artiklen, vilde som Lærer, selv om han ønskede kun at holde sig til det almindelig Religiøse, øjensynlig strejfe dybt ind paa det Omraade, Andre med lige saa stor Ret vilde kalde det særlig dogmatiske. Har man f. Eks. Lov til at frakende en Rationalist eller en Panteist Religiøsitet? Og dog vilde de upaatvivlelig have en ganske anden Opfattelse, som de med deres bedste Vilje ikke kunde lade være at føre med ind i deres Virksomhed som Lærere, naar det gjaldt en direkte, om end almen, religiøs Paavirkning. Den Strid,.

som vi skulde undgaa ved at ty ind paa det almindelig Religiøses formentlig nevtrale Jordbund, vilde blusse op med sin gamle Styrke, og Børnenes Værger vilde lige saa tit som nu have Grund til at føle sig i et uforsonligt Modsætningsforhold til deres Lærer.

Men sæt nu det Umulige, at man var bleven enig om en fast, urokkelig Grænse, inden for hvilken en saadan Undervisning skulde bevæge sig, og om faste, urokkelige Grundbegreber, den skulde arbejde med, mon saa virkelig de Vises Sten var funden? Nej, det Rimeligste er, at man vilde befinde sig i en Luft, der var for tynd at indaande for Børn, og at Lærernes Ord vilde lyde i Børnenes Øren som den Hvisken, hvortil Stemmen forvandles paa de høje Bjerge; Børnene vilde lige saa lidt rigtig kunne gribe Undervisningens Indhold som gribes af det, fordi dens almindelige Karakter fører ind i det Abstrakte. Og det abstrakte Udtryk er intet Andet end den korte Formel, hvori den øvede Iagttager samler Fællesudbyttet af sine mange Erfaringer i det Enkelte, hvert Led i Formlen er Ekstrakten af en Skare Kendsgerninger, om kaldes tydeligere eller dunklere frem for Bevidstheden, naar Ordet nævnes, og Formlen er død for den, som ikke véd, hvad der skjuler sig bag den. Derfor er det ogsaa, at den abstrakte Moraliseren saa sjælden falder i god Jord hos Børn, men glider af uden at trykke noget Spor i deres Sjæle. Man hører af og til Lærere beklage sig over deres Disciples Forstokkethed, de véd, at de selv har Samvittigheden fri, de har ikke sparet paa Formaninger den ene Gang efter den anden; men lige meget har det frugtet. Maaske slige Lærere vilde faa mindre Anledning til at klage, hvis de indsaa Grunden til, at en Moralists Rolle sædvanligvis er saa utaknemmelig overfor Børn, naar han som Virtuos paa de abstrakte Lærdommes Strængeleg ufortrøden spiller sine fantasiløse Skalaer, op og ned ad sit Instru-

ment, frem og tilbage. Og samme Skæbne vilde sandsynligvis „det almindelig Religiøses" Forkynder friste.

Men desuden er den givne Bestemmelse for snæver til at kunne rumme alle et Samfunds Modsætninger. Overalt, hvor Religionsfriheden er Landets Lov, vil der være Naturer, hvis religiøse Trang ikke finder sin rette Form i „det for alle Trosbekendelser Fælles", og som, hvis de vil være ærlige mod sig selv, maa erkende, at de staa uden for ethvert bestaaende Trossamfund. En Trosbekendelse er for dem ogsaa en abstrakt Formel, der svarer til visse religiøse Bevægelser inden i de Troende uden derfor nødvendigvis at udtrykke nogen udvortes virkelig Sandhed. I Trosbekendelsen har en Menneskegruppe sammenfattet paa det snævreste Rum de Forestillinger, der for dens indre Erfaring har vist sig at være dens højeste Maal for Sandheden; men der kan aldrig deri ligge nogen bindende Magt for den, der møder med andre Forudsætninger. Ikke ledet af nogen uvilkaarlig Viljes Magt, men dreven af hele sit indre Livs tvingende Nødvendighed bygger en Saadan sig paa egen Haand af Menneskenaturens sammenarbejdede Materiale den Højsal, hvori hans Tanker og Handlinger har deres Hjem; den kan være højere eller lavere, maaske aaben foroven med Udsigt til det uendelige Rum, maaske lukket nogle Alen over hans Hoved; men den er i Princippet altid sammenføjet uden Brud, i et Stykke fra øverst til nederst. Have ikke ogsaa saadanne Personligheder, i hvem det Religiøse har dannet sig frit, ubehersket af den religiøse Tradition og de givne Trosbekendelser, Ret til at kræve, at deres religiøse Liv ikke krænkes og modarbejdes igennem Skoleundervisningens Indvirkning paa deres Børn?

Et vigtigt Hensyn endnu kræver en principiel Udelukkelse fra Skolen af al, selv den mindste Gnist, direkte dogmatisk religiøs Paavirkning; det er Hensynet til Lærerne. Som Forholdene nu i Følge Loven ere, falder Misligheden ved den modsatte Ordning tydeligst i Øjnene

ved Almueskolerne. Selv om et Menneske havde den mest brændende Kærlighed til Lærervirksomheden og følte det som et personligt Kald særlig at offre sig for de Fattiges og Ringes Børn, selv om han desuden havde de mest udviklede Evner i den Retning, var i Besiddelse af den uforklarlige Tiltrækning for Børn, der gav hans blotte Tilstedeværelse blandt dem den rette Myndighed, saa var han dog udelukket fra at faa nogen væsenlig Del i Almueskolens Gerning, hvis han f. Eks. stod uden for Folkekirken. Det er klart, hvor meget ikke blot han, men ogsaa Skolen taber derved. Den Tankegang, i Kraft af hvilken han udelukkes, minder om hin rettroende Jødes, der, da han som Repræsentant for sin Menighed var med at forhandle om Ansættelsen af en ny Bassist i Kirkekoret, udbrød: „For at være en god Bas maa man først og fremmest være religiøs". Og hvilket Tryk lægges der dernæst ikke paa alle de Almueskolelærere, som vel af Navn befinde sig i Folkekirkens Skød, men alligevel ikke i Et og Alt kunne komme til Ro i dens Lærdomme! Som Privatmænd vilde de haft Lov til at give deres Tvivl Luft og gennemarbejde den sammen med Ligesindede; som Skolelærere maa de ikke blot indeslutte den i deres eget Bryst, hvis de ikke ville gaa til Værks med en Hemmelighedsfuldhed, der i andre Henseender har sine store Betænkeligheder; men de blive maaske endog nødte til at være Herolder for Forestillinger, over for hvilke de staa usikre, ligegyldige eller tvivlende. Enhver kan sige sig selv, at en religiøs Paavirkning, der saa lidet udgaar fra en personlig Overbevisning, næppe kan have den rette Kraft i sig; og Staten, som har befalet Religionsundervisningen, har intet Middel i sin Haand til at forvisse sig om, at dens Lærere ere baarne af den ved en saadan Undervisning fornødne religiøse Begejstring. Religionsundervisningens avtoriserede Skikkelse har igennem Aarenes Løb rundt om i Befolkningen uddannet en Tradition, som næsten

tvinger Læreren ind i en Form, der tit maa staa i Strid med hans Personlighed: „Skolelæreren bliver mest betragtet som Religionslærer, som en halv „gejstlig" Mand, og et Bevis blandt mange paa, hvorledes man betragter Skoleundervisningen, turde det være, at naar en Moder første Gang kommer til Skolen med sit syvaars Barn, som endnu næppe kan stave, da medbringer hun gærne to Bøger til Brug for Barnet: Bibelhistorie og „Lærebog"; disse og ingen andre" (R. J. og P. A. Holm: Skoletidende 1877 S. 18).

Den Ordning, der løser det direkte Religiøse ud fra Skolen, er noget af det, hvorom Troende og Ikketroende synes at maatte kunne samle sig i Fællesskab. At de Sidste maa ønske Skoleundervisningen frigjort for Forestillinger, som de ikke ere i Stand til at tillægge blivende Gyldighed, Forestillinger, som Tiden, efter deres Opfattelse, har gravet Grunden bort under, det følger jo af sig selv. Og de Troende maa konsekvent ønske Troslivet frigjort for Indflydelser, der muligvis staa i bevidst eller ubevidst Modsætning til det; en Mulighed, der overfor et offenligt Skolevæsen ikke kan afvises. Hvorfor skulde Mennesker, fordi de have forskellig Mening om visse af Livets Grundspørgsmaal, derfor ikke i Fred og Venskab kunne arbejde sammen paa det, hvorom de ere enige? Var det ikke i sin Orden, om Troende og Ikketroende, hver paa sit Grundlag, kæmpede i Forening for Indførelsen af borgerligt Ægteskab for Alle? Ingen var jo derved afskaaren fra den kirkelige Stadfæstelse. Og er Kampen for den borgerlige Skoleundervisning for Alle ikke et Sidestykke dertil? Ingen vilde jo heller derved være afskaaren fra Deltagelse i Kirkens Liv. At Barnet af den Grund ikke vilde forblive ubekendt hele sin Skoletid igennem med det religiøse Livs Betydning i Menneskelægtens Historie, at det ikke vilde blive unddraget Paavirkningen af de store religiøse Personligheders Billede, saaledes som det maatte tegnes for

dem, naar disse Personligheder traadte ind paa Historiens og Kulturens Skueplads, at den jødiske Historie i sin Egenskab af Dannelsesmiddel lige saa lidt vilde falde bort af Undervisningen som andre betydningsfulde Folkeslags Sagn- og Oldhistorie, alt dette behøver kun at antydes. Det er blot Standpunkt og Belysning, der forandres; den dogmatisk religiøse Begejstring for disse Personer og Begivenheder skal afløses af den historiske og rent menneskelige; og det er jo bekendt, hvilken Forandring det gør, naar en ny Farve bryder det Lys, der falder ind over den gamle, velkendte Skueplads.

Alt, hvad der her er bragt paa Bane, er Tanker og Bestræbelser, som Frihedstrangen fører med sig. Men denne maa nødvendigvis ogsaa lægge sig for Dagen igennem en Kamp for, saa vidt som mulig, at lade de forskellige Mennesker alle begynde Livet under Vilkaar, der ikke paa Forhaand stække deres Udvikling. Kampen for Ligheden udspringer af Kampen for Friheden. Man har i vore Dage et aabent Øje for, at der for dem, der fødes paa de lave Steder i Samfundet, tit ikke er Rum nok til at røre sig, saa at deres Kræfter, stængede inde paa en lille Plet, faa en vis Ubevægelighed og Ubehjælpsomhed til Arv og Eje for bestandig eller helt stanses i deres Vækst og kvæles. Maaske der var Anledning til at tænke paa, at ogsaa de, der fødes paa Samfundets Tinder, kunne være udsatte for lignende Vanskeligheder og Farer og havne i en lignende Magtesløshed, om end af modsat Grund. Hvor tit ser man saaledes ikke den Lykke, lange Tiders Arbejde har bragt en Slægt til tryg Hvile i, lægge sig som en slappende Vampyr paa de nye Slægtspirers Vugge for at suge Kraften ud af deres Barndom og Ungdom og hindre dem i at fortsætte Slægtens Tradition? Det er farligt at fødes med det store Navn som Fædrearv. Naar de Førstomtalte kunne sammenlignes med saadanne Folkeslag, der leve under Polerne og daglig have en haard og ugæstmild Naturs Modstand at besejre

for at holde Livet i sig, saa kunne de Sidste maaske lignes med dem, der boende under de varme Landes solhede Himmel faa Naturens Gaver strøede ud af et Overflødighedshorn, der gør Livet til en Drøm, i hvilken Kræfterne aldrig behøve for Alvor at sættes ind for Livsopholdets Skyld. Begge komme de til at savne det egenlig historiske Liv, det vil sige den levende Udvikling, som en passende Brug af Kræfterne fremkalder, men som baade for svag og for stærk en Anspændelse kuer. I det udviklede Samfund maa det derfor være et bevidst Formaal for Opdragelsen at udmaale den rette Kraftudfoldelses Grad for at stille Alle under dens velgørende Indflydelse. Ligesom der i Industrien tales om en normal Arbejdsdag, saaledes maatte der paa Opdragelsens Enemærker kunne tales om en normal Arbejdsgrad, et Maal, hvorefter de forskellige Kræfter i et Barns Natur bleve dyrkede og styrkede; Undervisningen blev naturligvis en væsenlig Bestanddel af dette Arbejde. Det vil med andre Ord sige, at Alle have et lige Krav paa, at Undervisningen i Skolen giver dem Lejlighed til at arbejde sig ind i visse Livsindtryk, som de kan tage med sig ud i Livet baade i deres ligefremme Skikkelse som klart forstaaede Kundskaber og omsatte til kraftig udviklede Evner.

I sit Skrift kommer Prof. Rovsing ogsaa ind paa dette Problem og viser sig ogsaa her inspireret af Tidens Bevægelser. Han paapeger Retningen og Maalet, men mener som en forsigtig og erfaren Mand, at det endnu har lange Udsigter med at faa det i Principet Rette gennemført. Det Ideal, han i Kraft af Lighedstanken viser perspektivisk i det Fjærne, er „én Fordannelsesskole for Alle og for begge Køn". „Et virkeligt Princip, hvorefter Skolen skulde inddeles i en højere og en lavere, kan ikke engang findes", siger han. „Den Stræben, der er den bevægende Kraft i vor Civilisation, gaar jo tværtimod ud paa at ophæve Skilsmissen imellem de forskellige Samfundsklasser og maa følgerigtigt føre til Op-

hævelse af denne Dobbelthed." „Man har forsøgt at hævde den historisk givne Inddeling ved Begrundelser, der skulde sikre den for de kommende eller for alle Tider. Man har saaledes ment, at Skolen for at kunne virke med Kraft og harmonisk nødvendigvis maatte have et Hovedfag eller Centralfag, der dominerede Resten, at Latinen maatte have denne Værdighed i den lærde Skole, Matematiken i Realskolen og Religionen i Almueskolen. De, der have gennemført denne Betragtning til den største Dybde, have i nogen Overensstemmelse hermed anvist den lærde Skole Humaniteten, Realskolen Nationaliteten og Almueskolen Religiøsiteten som egentligt Dannelsescentrum. Denne Betragtning er nu aabenbart kun et Forsvarsindlæg i Sagen mellem det Bestaaende og dets Bekæmpere. Forsvaret er ikke grundigt eller tilstrækkeligt til at hævde en saadan Inddeling; ti Individerne lade sig ikke saaledes henføre til tre forskellige Klasser med ulige Væsensformodenheder; men der er næppe heller nogen anden Inddeling, der vil kunne holde Stand" (S. 58 f.).

De Punkter, der her ere uddragne af Prof. Rovsings Skrift, ere Hovedpunkter, naar det gælder om at lodde Dybden og Strømretningen i hans Tankegang. Med Tak, fordi Forf. i denne har stillet sig under Fremskridtets Fane, ville vi overlade Læseren selv at gøre sig bekendt med de mange klare og modne Enkeltheder, som Skriftet i Øvrigt indeholder.

H. Trier.

Literatur.

Orienterende Bemærkninger angaaende Sundhedsvilkaarene og Dødelighedsforholdene i København. Af Stadslæge, Dr. med. P. A. Schleisner.

Det foreliggende Skrift er en revideret Udgave af en Artikel i „Ugeskrift for Læger" Nr. 1 for iaar, som under en usædvanlig aggressiv Form imødegik en Kritik af „Hospitalstidendens" Redaktion over Sundhedsforholdene i København, der støtter sig paa den Kendsgerning, at Dødeligheden i Hovedstaden i de sidste 5 Aar har været forøget. Dette Faktum søger Forf. vel ikke at benægte, men han finder intet Foruroligende deri og søger ved forskellige teoretiske Betragtninger at forklare og undskylde dette uheldige Forhold. Naar man erindrer, at Dødeligheden i København i det sidste Femaar har været 26,3 pro mille, at den i London og Paris kun er omtrent 22 p. m. og at det f. Eks. i England anses for nødvendigt at anstille særlige Undersøgelser over Sundhedsforholdene i en By, naar Dødeligheden i de sidste 7 Aar gennemsnitlig har oversteget 23 p. m. og blot $^1/_{10}$ af de Skattepligtige klage over den slette Sundhedstilstand, maa det vække nogen Forundring, at Stadslægen har saa let ved at slaa sig tiltaals med Hensyn til Sundhedsforholdene i København. Saalænge det er vitterligt, at der i vor Hovedstad findes usunde og overbefolkede Boliger, at en stor Mængde Skolelokaler ikke opfylde de

tarveligste hygiejniske Fordringer, at der f. Eks. endnu i København findes saadanne Antikviteter som Latringruber (ifølge den sidste Politiberetning i 47 Ejendomme), hvis Tilværelse er en Haan imod al Hygiejne, skulde man synes, at der var Grunde nok til atter og atter at søge at paavirke Lægernes og Offenlighedens Meninger for at fremkalde et almindeligt Ønske om hygiejniske Fremskridt. Men Enhver, som gør Forsøg i den Retning, synes at maatte være forberedt paa at paadrage sig Stadslæge Schleisners Harme og sædelige („etiske") Indignation. Og den Omstændighed, at Indignationen udtales af en Forfatter i Stadslægens Stilling, er tilstrækkelig til, at et Organ som „Berlingske Tidende" er godtroende nok til ogsaa at være indigneret, fordi Nogen har kunnet driste sig til at yttre den Formening, at Københavns Sundhedstilstand ikke var fortræffelig.

En Del af Skriftet er desuden optaget af en Polemik mod Forf. af nærværende Anmeldelse. Læserne af dette Tidsskrift ville maaske erindre, at der for snart halvandet Aar siden heri fandtes optaget en lille Artikel „Om hygiejnisk Statistik", som bl. A. søgte at gøre Rede for de medicinsk-statistiske Undersøgelsers almindeligste Resultater, og i Decemberhæftet for 1876 en Anmeldelse af de udkomne kommunale „Statistiske Oplysninger". Det er mod disse to Smaaartikler, at Forf. med forskellige Kraftudtryk drager tilfelts. Jeg har allerede i „Hospitalstidende" (Nr. 7 for iaar) havt Lejlighed til at imødegaa ham og skulde ikke nu have opholdt mig derved, dersom Forf. ikke i den nu udkomne reviderede Udgave havde tilføjet en længere Anmærkning paa flere Sider for at støtte sine Udtalelser. Tonen i denne Tilføjelse er heldigere end i Teksten, men Indholdet staar omtrent paa samme Standpunkt.

Forf. mener, at Tallene i hin gamle Tidsskriftsartikel „Om hygiejnisk Statistik" „nøjagtig gengive de af Casper meddelte Resultater, som bl. A. findes i den nu saa godt

som ubrugelige Oesterlens „Handbuch der medicinischen Statistik", hvoraf Artiklen i det Væsenlige synes udskrevet". Hertil maa svares, at de anførte Tal ikke udelukkende hidrøre fra Casper, at det er stærke Ord at kalde Oesterlens Værk, som er et upartisk, saa at sige leksikografisk Referat af alle indtil 1865 fremkomne betydeligere medicinsk-statistiske Arbejder, for næsten ubrugelig, og endelig at det er paafaldende, at En, der har studeret min Artikel saa længe og grundigt som Forf., kan tro, at den er udskrevet af hint Værk, eftersom den ikke indeholder et Ord, der er hentet derfra, og er skrevet, uden at det blev benyttet eller endog dengang var mig bekendt. Forf. kan ikke anføre et eneste Citat til Støtte for denne Paastand.

Det Spørgsmaal, hvorom Striden hovedsagelig drejer sig, er, hvorvidt Arbejderstandens Levedygtighed er mindre end de mere Velstaaendes. Forf. har nu i Tilføjelsen til sit Skrift nærmere præciseret sin Teori saaledes, „at Arbejderstanden, den saakaldte fjerde Stand, ikke er prægraveret med Hensyn til Levedygtighed fremfor de højere stillede Klasser". En Hovedstøtte herfor finder, han saavel i Teksten som i det nu tilføjede Tillæg, i Neisons Undersøgelser over Dødeligheden blandt Medlemmer af „Friendly Societies", hvor Livsvarigheden fandtes lige saa stor som hos Adel og Peers. Forf. finder disse Undersøgelser „epokegørende" med Hensyn til det foreliggende Spørgsmaal, og det uagtet han nu indrømmer, at den nævnte Begrænsning af Materialet til hine Foreninger udelukker de letsindige, drikfældige, fattigste og usleste Individer af Arbejderstanden. Fremdeles er udelukket Børn under 10 Aar, der, som bekendt, særlig lide under de arbejdende Klassers mangelfulde hygiejniske Forhold. Dødeligheden blandt disse Udvalgte, hvis Antal var over en Million, medens Antallet af voksne Arbejdere over 16 Aar i England ifølge Leone Levi er 6 Mill. (med arbejdende Kvinder og Mindreaarige 11 Mill.), sammen-

ligner Neison med Dødeligheden blandt Adel og Peers, men uden at udelukke de letsindige, drikfældige, usædelige og nydelsessyge blandt dem. Materialet er altsaa sigtet med Hensyn til Arbejderstanden, men usigtet med Hensyn til de Adelige: for de Førstes Vedkommende maa den beregnede Levealder blive højere end gennemsnitlig for hele Arbejderstanden; for de Sidstes Vedkommende maa den blive lavere end den vilde være, dersom Materialet var sigtet. Forf. vil næppe oftere anføre Neisons i saa mange andre Henseender interessante Undersøgelser til Støtte for sin Anskuelse, at Arbejderstanden ikke er prægraveret med Hensyn til Dødelighed fremfor de højere stillede Klasser.

Formodenlig i Følelsen af sit Standpunkts Uholdbarhed eller som Forsøg paa at reducere Striden til blot en Strid om Ord, indrømmer Forf. nu, at virkelig Nød eller Fattigdom forringer Levedygtigheden. Han maa derved konsekvent komme til, at ogsaa Arbejderstandens Levedygtighed er forringet. Thi saalænge der endnu ikke, hverken ifølge Sprogbrugen eller stemmende med de virkelige Forhold, kan siges at eksistere nogen 5te Stand, er Nød og Fattigdom væsenlig at finde i Arbejderklassen. Men selv om Forf. vil antage en saadan, undgaar han ikke den saa meget omtalte Nemesis. Naar det er „samfundsopløsende" at tale om den 4de Stands formindskede Levedygtighed, hvad skal man da sige om den, der taler om den 5te Stands? Sproget har vel ikke Ord til at karakterisere en saadan Adfærd.

Det er ikke nødvendigt at følge Forf. i hans venskabelige Polemik mod den forlængst afdøde Villermé; men man kan dog ikke Andet end undre sig over, at han fuldstændig vil slaa en Streg over alle de Resultater med Hensyn til Formuesforholdenes Indflydelse paa Dødeligheden, til hvilke ikke blot Villermé, men en Mængde andre Undersøgere ere naaede. Forf. har i den Grad indset det Fordærvelige i „den udelukkende Benyttelse

af Dødstal", at han aldeles ikke vil anerkende denne og forskellige andre Metoders relative Berettigelse. Imod næsten alle statistiske Beregninger kunne Indvendinger med Rette gøres gældende, men hine Resultater have ikke blot et vist uimodsigeligt Værd, men de høre i Virkeligheden, som fremhævet i min saa samfundstruende Tidsskriftsartikel, til den medicinske Statistiks betydningsfuldeste Resultater, fordi de paa en Tid, da Ingen endnu anede det, aabnede Folks Øjne for, at Livets Varighed afhænget af alle Livsbetingelsers gunstige eller ugunstige Beskaffenhed. Man behøver ikke at være klarsynet for at se, at ogsaa alle fremtidige Undersøgelser ville pege i samme Retning. Forfatterens Indvendinger ere maaske ogsaa mindre fremkaldte af Tvivl om deres Rigtighed end af en overdreven Ængstelse for, at den forlængst glemte Artikel i „Det 19de Aarhundrede" skulde opstaa af Graven for at virke samfundsopløsende. Forf. fortæller nemlig som et advarende Eksempel om Villermé, at han henimod Slutningen af sit Liv skal være kommen til den Erkendelse, at „medens man tidligere saa godt som udelukkende talte til den fjerde Stand om dens Rettigheder, gjaldt det nu om at minde den om dens Forpligtelser". Der er noget smukt i denne Tanke, men det træffer ikke ganske. Dette Tidsskrift har, som bekendt, ikke sine Læsere blandt Arbejderstanden, og selv om saa var, vilde det vel næppe være af samme Mening som Villermé mod Slutningen af hans Liv. Arbejderstandens fysiske og moralske Genfødelse i dette Aarhundrede er i alt Fald aldrig blevet fremmet ved saadanne Betragtninger, men ved alle de Undersøgelser, som have lagt deres Nød eller Overbebyrdelse for Dagen, og ved de derved fremkaldte organisatoriske Indgreb (Fabriklove). Naar Villermés Ord ere glemte, vil man huske Gladstones: „Det 19de Aarhundrede er Arbejdernes Ære."

Skønt der er foretaget endel Smaaforandringer i Teksten, har Forf. uforandret optrykt endel Bemærk-

ninger, som jeg skal komme tilbage til her, for saa vidt som de egne sig bedre til Imødegaaelse i dette Tidsskrift end i „Hospitalstidende." Forf. protesterer, fordi jeg i Anmeldelsen af de udkomne kommunale statistiske Meddelelser havde antydet, at Udbredelsen af Oplysning kunde have noget at sige m. H. til at modvirke Forbrydelser. I det nye Tillæg til den nuværende reviderede Udgave dadler han fremdeles Neison, fordi han dels i den større eller mindre Velstand og dels i den af ham benyttede Maalestok for de resp. Individers Oplysning har troet at finde et betydningsfuldt Aarsagsmoment til Forbrydelser. „Sagen er, at man forveksler Oplysning med Opdragelse. Oplysning er nu bleven det fælles banale Stikord, hvormed al Tidens Brøst skal læges, ligesom i sin Tid i Politiken den almindelige Stemmeret var det." Hvis Nogen havde paastaaet, at alle Forbrydelser ere en Følge af mangelfuld Oplysning, kunde en Indvending være paa sin Plads. Men hvorledes kan Forf. tvivle om Oplysningens opdragende Betydning? Er det maaske, fordi Moralstatistikeren Dr. theol. v. Oettingen af sit Materiale har søgt at bevise, at det navnlig er Halvdannelse, som prædisponerer til Forbrydelser? Disse Sammenstillinger ere mig ikke ubekendte, men deres Værdi er ikke uomtvistelig, og man kan i alt Fald ikke af dem uddrage den Slutning, at mangelfuld Oplysning ikke stundom er medvirkende Aarsag til Forbrydelse. Det er ikke en blot teoretisk Betragtning, men saa selvfølgeligt, at det ikke behøver statistisk Begrundelse, at Oplysning, ligesom Velstand, yder Hjælpekilder til den, der har den, som maa modvirke Selvtægt ved Lovovertrædelse. Overfor denne Forf. er det næppe overflødigt at minde om Mirabeaus Ord: „Tager Eder i Agt, I, som ville holde Folket i Uvidenhed; det er Eder, som ere de mest Truede; se I ikke, hvor let man af et uvidende Dyr kan gøre et vildt Dyr."

Forfatterens Slutningsord have i den reviderede Udgave undergaaet en Forandring, som de, der kendte og skattede Artiklen i dens første usvækkede Skikkelse, ville være enige om at beklage. En Sammenstilling med Kraftstederne i første Udgaves Slutning vil bedst vise Forskellen.

1ste Udgave
i Ugeskrift f. Læger.

At træde op mod slige hule og tomme Fraser som de ovennævnte, ansér jeg for Enhvers Pligt, saa meget mere, som der jo i vort lille Samfund fra mange Sider (Grundtvigianere først og fremmest, Nihilister, Fritænkere og Venstremænd) gøres saa meget for at nedbryde Respekten for Videnskab og Kunst, for at desorientere Mængden og forvanske den sagkyndige og videnskabelige Opinion, der i andre civiliserede Lande dog betyder Noget. — — — — — — — — —

Lægerne ere jo i det Hele baade her og i Udlandet utilfreds med, at de styrende Myndigheder lægge saa lidt Vægt paa deres Raad, at de selv have saa liden Indflydelse paa den hygiejniske Administration, og at man i det Hele ikke synes at have faaet rigtig Øje for Hygiejnens Vigtighed og for den nære Forbindelse, der bestaar imellem Hygiejne og Nationaløkonomi. Man tør imidlertid ikke undres herover; thi saalænge saadanne hygiejniske Udtalelser og natio-

2den Udgave
i Særtryk.

At træde op mod slige hule og tomme Fraser som de ovennævnte, ansér jeg for Enhvers Pligt, saa meget mere, som der jo i vort lille Samfund fra mange Sider gøres saa meget for at nedbryde Respekten for Videnskab og Kunst, for at desorientere Mængden og forvanske den sagkyndige og videnskabelige Opinion, der i andre civiliserede Lande dog betyder Noget. — — — — — — — — —

Lægerne ere jo i det Hele baade her og i Udlandet utilfredse med, at de styrende Myndigheder lægge saa lidet Vægt paa deres Raad, at de selv have saa liden Indflydelse paa den hygiejniske Administration, samt at man i det Hele ikke synes at have faaet rigtig Øje for Hygiejnens Vigtighed og for dens nære Forbindelse med Nationaløkonomi. Noget Haab om en indtrædende Forandring heri, tør imidlertidnæppe forudsættes, saalænge saadanne hygiejniske Udtalelser og nationaløkonomiske Læresætninger som de, der

nal-økonomiske Læresætninger som de, der ere blevne fremsatte af den yngre Læge i „det 19de Aarh." eller af Anmælderen i „Hospitalstidende", endnu kunne fremkomme iblandt os, kunne Lægerne næppe gøre Fordring paa nogen særligoffentlig Tillid. Man har paastaaet, at flere af vore yngre Læger i ikke ringe Grad skulle være blevne influerede af Socialismens og den moderne Materialismes („den frie Tankes") falske Læresætninger. Skulde dette være Tilfældet, da gælder det itide om at gøre opmærksom herpaa, thi dette tyder i saa Fald paa en begyndende Degeneration blandt den yngre Lægestand, der er saa meget mere at beklage, som den danske Lægestand tidligere har udmærket sig netop ved bonsens og en ædruelig Opfattelse af Livsfænomenerne og de sociale Forhold.

ere blevne fremsatte af den yngre Læge i „Det nittende Aarhundrede" eller af Anmælderen i „Hospitalstidende", endnu kunne fremkomme iblandt os. Det turde formentlig paahvile den medicinske Presse som særlig Pligt med Eftertryk at tilbagevise Udtalelser af den Art; i modsat Fald kan det med Sikkerhed forudsiges, at den danske Lægestand vil forskertse det gode Omdømme, som den tidligere har havt netop for en ædruelig Opfattelse af Livsfænomenerne og de sociale Forhold.

Som man sér, er der et umiskendeligt Fremskridt i Tonen, som lover Godt for Fremtiden. I den Godtkøbsudgave for Almuen, som Forf. skal have paatænkt, vil han endnu finde Anledning til at foretage adskillige Ændringer; det bør man i alt Fald være saa høflig at forudsætte.

A. Ulrik.

Breve til en Landsbypræst fra hans Ven Theodorus (Kbhvn. 1876)

er Titlen paa en Bog, som giver et ualmindelig velskrevet Bidrag til Diskussionen af det midt under den almindelige Indifferentisme og Vantro stadigt ulmende religiøse Spørgsmaal.

Der gives overfor dette Spørgsmaal tre mulige Standpunkter: Ortodoksiens, som har Svaret givet i en positiv Aabenbaring, Rationalismens, som forsøger at reformere Ortodoksien efter den rationalistiske Fornufts Krav og Naturalismens, som slet intet Hensyn tager til Ortodoksien, men bygger sin Livsbetragtning paa Studiet af Naturen og Menneskelivet. Det sidste af disse Standpunkter er mit; Bogens Forfatter staar paa det andet Standpunkt.

Theodorus er Fritænker. Han sammenligner den Paastand, at man i Religionssager — for Guds Skyld — bør ofre sin Forstand, med den Mening, at man skulde være Gud det skyldigt at lade sit ene Ben sætte af, og finder, at Fordringen snarere end Nægtelsen kan betegnes som Gudsbespottelse. Han skildrer den uberettigede Holdning de lutherske Geistlige indtage overfor Reformationen, idet de prise den i høje Toner og dog daglig fornægte den. Naar Talen er om de særlig katolske Dogmer, bruge de efter Evne deres Forstand, og dog skal det Selvsamme være galt, naar Fritænkeren gør det mod Protestanten, som er rigtigt, naar Protestanten gør det mod Katoliken. Reformationen betød, at den frie Undersøgelse afløste den blinde Avtoritetstro. Men hvis Beretningen om de Jærtegn, der skete ved Knud den

Helliges Grav, ikke bevise, at disse Jærtegn fandt Sted, hvorfor bevise da de bibelske Mirakelfortællinger de bibelske Jærtegn? Og naar det nu vides, at Dogmerne ikke ere faldne ned fra Himlen, men vedtagne, forkastede og atter vedtagne paa Synoder, med hvad Ret forlanger man da, at de blindt skulle tros?. Fordi de ere Paradokser? Men ere da Dogmerne om Pavens Ufejlbarhed eller om den ubesmittede Undfangelse ikke dette? Hvorledes kunne slige Dogmer overhovedet afvises af Den, som tror paa Treenigheden og Jomfrufødslen?

Men skønt Theodorus er Fritænker, er han derfor ikke mindre religiøs. Han anser en filosofisk Erkendelse af Verdensaltet for umulig. Der er et Noget, „som bærer Tilværelsen", men det er en ubekendt Størrelse, et x. De, siger han, som ikke kunne undvære et positivt Forhold til det Ubegribelige, de udgøre det religiøse Regiment i Fritænkernes Hær. For ham er Religion ikke Dogmer, men en blivende Grundstemning, en Sjæletagethed af det Ubegribelige, der siges at beaande Individets hele Liv og Handlemaade. Han bebrejder de Ortodokse, at de overføre de religiøse Følelser, paa hvilke efter hans Opfattelse kun x har Krav, paa et enkelt bestemt Menneske, Jesus af Nazareth, og enkelte bestemte Bøger. De Ortodokse synes ham at staa paa et lavere religiøst Standpunkt end han selv.

Theodorus er efter sin Opfattelse fremdeles ikke blot religiøs, men Kristen. Han mener, at Ingen med Rette tør nægte ham Navn deraf. Ganske vist forekommer det ham, hvis hans Anskuelser ellers ere sande og rigtige, at være mindre væsenligt, om de tør gøre Fordring paa at kaldes kristelige eller ikke, men han mener, at man ikke kan gjøre Den Kristennavnet stridig, som istedenfor at være en Tilhænger af Troen paa Kristus er en Tilhænger af Kristi Tro. Hvis Kristendommen er at bestemme som det Gudsforhold og den Sædelighed, Jesus selv havde, da mener Forf. at være en Kristen. „Og", siger han, jeg idetmindste véd ikke, hvor Ærefrygten,

Tilliden og Hengivenheden overfor det ubekendte *x*, som bærer Tilværelsen, har fundet et saa jævnt og enfoldigt og dog saa mægtigt og fuldtonende Udtryk som i Fadervor". Uden at indlade sig paa det Spørgsmaal, om der i Fadervor ogsaa er Tale om *x*, hævder han, at Forestillingen om Fadervor som Kristendommens Kærne overtræffer Grundtvigs Lære om de tre Trosartikler som Kristendommens Midtpunkt. Han synes ikke at have nogen Følelse af det Vanskelige i at isolere Fadervor ud af den hele Sammenhæng, hvori det staar med den Miraklets Verden, han i sin Egenskab af Fritænker ikke vil tro paa.

Theodorus forkaster som Fritænker Miraklet, dyrker som religiøs et ubekendt *x*, og beder som Kristen Fadervor til det.

* * *

Man siger da intet Uberettiget eller Nedsættende om Theodorus, naar man betegner ham som hørende til den Gruppe af redelige og rettænkende Religiøse, som man i Tyskland med et Udtryk af Strauss plejer at betegne som de Halve. Det er Mænd, som staa paa den frie Forsknings Grund eller mene, at de gør det, og som komme til religiøse Resultater, der ligge den positive Kristendoms nær. Hvis man betragter Udgangspunktet eller det formentlige Udgangspunkt som det Afgørende for en Gruppering, da høre disse Mænd til Fritænkerne, og da dette Synspunkt er det naturligste, er det ogsaa hertillands blevet gjort gældende; de Læsere, som have Interesse for Sligt, ville have iagttaget, at de, der her i Landet ere optraadte som deciderede Fritænkere, altid have opfattet de rationalistisk Religiøse som Kampfæller. Da de selv kæmpe for Tolerancens Idé, vise de ogsaa indenfor deres egen Leir det videst mulige Frisind; ikke blot at enhver Opfattelse, som støtter sig til fri Undersøgelse, i deres Øjne har Ret til at være og høres, men de have ogsaa efter Evne slaaet

til Lyd for Anskuelser, der ikke vare deres, naar de blot ikke gik ud fra ortodokse Forudsætninger som givne. Jeg vil som Eksempel anføre, at den fortjenstfulde rationalistiske Skribent, Hr. A. C. Larsen, hvorvel han mindre har fægtet for den fælles Sag end for sin egen personlige Særstilling, altid er bleven vel optaget og vel omtalt i vore fritænkerske Tidsskrifter.

Vi vilde ogsaa meget gerne hilse Theodorus som Forbundsfælle; men vi kunne ikke ganske skjule for os selv, at nogen rigtig sikker og paalidelig Vaabenbroder er han ikke. Han er ivrigere efter at erhverve sig vore Modstanderes Velvilje end vor. Han staar vel i Række og Geled med os, men han er ivrigere beskæftiget med at gøre Fjenden opmærksom paa sin Forskellighed fra os Andre og paa at han kun er en tilfældig Allieret end med at støtte dem, der ere lige saa udsatte som han, mere udsatte end han. Medens han angriber sine og vore Modstandere, gør han uafbrudt Tegn til disse, peger paa sin Kokarde og paa Mærket i sin Kokarde for at vise Fjenden at han i Virkeligheden bærer hans egne Farver og kæmper under hans eget Mærke. Han lader Fjenden vide, at han hører til et eget, til „det religiøse Regiment i Fritænkernes Hær", han stiller sig yderst paa højre Fløi og forklarer, at hans Uenighed med de øvrige Regimenter i denne Hær er lige saa stor som hans Uenighed med Fjenden — man vilde ikke have Ret til at kalde ham Desertør, ifald han under et Sammenstød trak sig ud af Striden.

Theodorus er meget for beskeden, naar han betegner sig selv som „menig Soldat". Hans meget betydelige Evner gøre ham til Officer; han er Kaptajn for et lille Kompagni. Men hvorfor vil han paa samme Tid, han kalder sig selv for menig, stemple Soldaterne i de øvrige Regimenter som Menige af anden Klasse? Han giver dem Navnet „radikale Fritænkere", et Navn, de saavidt vides ikke have givet sig selv; han siger om dem, at al deres Leven og Færden har tabt sin Sikkerhed og svømmer i

en ubestemmelig Taage, ja han siger, at alle Livets Størrelser for dem blive lig med Nul. (S. 22). Haarde Anklager! Man ser, at han betragter disse sine Commilitoner i Ordets egentligste Forstand som Hærens *enfants perdus*.

Radikalisme er et nutildags i mange Øren ilde klingende Ord; men hvis dets Betydning kun er den, uskrømmet af Menneskefrygt og uden Hensyn til om en traditionelt opdragen Følelse foreløbigt krymper sig under Tankens Konsekvens, at tænke sine Tanker helt til Ende og se Sandheden under Øjne, hvor streng og alvorlig den end er — saa behøver Ingen at bryde sig om det Odiøse, der klæber ved Ordet, eller at blues over den Mistanke, det hæfter paa ham, for Hjærteløshed og Mangel paa Pietet. Der er ingen Skam i at stræbe efter fuld Klarhed, ingen Skam i at være for ubehændig til at anslaa den sentimentale Tone, selv om dette for de Halvdannede er et Bevis paa Hjærtets Forhærdelse, og Pieteten er i og for sig en langt mindre fortjenstlig Følelse end den alle Hensyn overvindende Kjærlighed til Sandhed.

* * *

Der er en Leg, som Peter Ravn i Hostrups „En Spurv i Tranedans" ynder, den at sætte sig imellem to Stole. Det er det, Theodorus opfordrer os til at gøre; men kan det undre ham, at vi betænke os herpaa? Var det ikke muligt, at en grundet Indsigt i Usikkerheden af dette Sæde bragte dem, han kalder for radikale, til at placere sig noget anderledes end han? Jeg tror det.

Hvad Filosoferne i gamle Dage kaldte det Absolute, hvad Teologerne kalde Gud, det giver Theodorus Navn af det Ubegribelige eller, som han ogsaa kalder det, det x, der ligger til Grund for Tilværelsen. Om dette Ubegribelige siger han, at han „forfølges deraf baade Nat og Dag, baade aarle og silde, baade vaagen og i Drømme". Saa ubegribeligt det end er, opfatter han dog en Vilje hos det, idet han erklærer det for „meningsløst at give slip paa det Ubegribelige, naar det dog staar fast, at

det ikke vil slippe os". Hans Udviklinger om dette *x* udgøre Hovedpunktet i hans Bog, og vi maa derfor her følge Theodorus Skridt for Skridt:

At det er ubegribeligt, vil ikke sige, at det fuldstændigt unddrager sig alle Tankebestemmelser, men kun at disse Tankebestemmelser ere saa modsigende, at det bliver en faktisk Umulighed for Forstanden at sammenarbejde dem til en virkelig levende Enhed.

Men herved adskiller *x* sig ikke fra enhver Art ufattelig Selvmodsigelse. Netop det Samme lader sig f. Ex. udsige om „en grundhæderlig Mand, der tillige er en topmaalt Slyngel". Hans Væsen er ikke uimodtageligt for Tankebestemmelser, men det er en faktisk Umulighed at faa en levende Enhed ud af dem.

Jeg opdager f. Eks., jo mere jeg gransker over mig selv og Verden den ene Lov efter den anden.

Det vil sige, hvis jeg er et aldeles eminent videnskabeligt Geni; ellers nøjes jeg med at erfare, at slige Love ere opdagede af andre. Saaledes erfarer jeg f. Eks., at Galilæi har opdaget Tyngdeloven, at den moderne Statistik har opdaget at Ægteskabernes Antal afhænger af Kornpriserne osv.

Jeg opdager, at disse Love staa i den inderligste Sammenhæng.

Ordet inderligt turde som laant fra det menneskelige Sjæleliv være vel følsomt. Meningen er: Vi erfare, at f. Eks. Tyngdeloven er et Tilfælde af den almindelige Tiltrækning.

Jeg slutter deraf, at hele Tilværelsen er en uendelig, fornuftig Organisme, og at det x, som bærer Verden, i sin inderste Grund er Lov, Orden, Fornuft og Visdom.

Det *x*, der bærer Verden, har efter Theodorus' Forestilling en lignende Opgave og spiller en lignende Rolle, som den Elefant, der efter Indernes Forestilling bærer Jorden. De indiske Stammer kunne ikke hæve sig til den Tanke, at Jorden svæver frit i Rummet; for at give den et Støttepunkt skyde de en Kæmpe-Elefant

ind under den. Theodorus' Kæmpe-Elefant hedder *x*. Naar Theodorus nu af Tilværelsens Love slutter, at dette *x*, denne Atlas, der bærer Verden paa sine to oprakte Arme, er Lov og Orden, saa lader det sig endnu forstaa. Men anvender han sjælelige Bestemmelser, som Fornuft og Visdom paa det, da turde dette være ikke en Slutning, men et Spring.

Men paa den anden Side ser jeg ved en opmærksom Betragtning, at Ufornuft overalt gaar Haand i Haand med Fornuft; jeg faar Øje paa Synd og Død, paa aandelig og fysisk Elendighed. Trediveaarskrigen, Lissabons Ødelæggelse, Guillotinens Bedrifter osv..... viser det ikke Altsammen, at der bagved Lovene er vild Lovløshed?

Ifølge den teologiske Tankegang ere som bekendt Synd og Død kun ved et Oprør mod Verdensordenen komne ind i Naturen. Men maa det ikke undre at se en Forfatter, der selv har betegnet sig som Fritænker, henføre Døden til de lovløse og lovstridige Fænomener? Jeg finder hos en lærd Forfatter disse Ord; „Dersom En dør, bedækket med Saar eller efter at have faaet sine Knokler knuste, eller udtæret af Alderdom, saa vil dog aldrig en Abiponer (Sydamerika) indrømme, at Saarene eller Svækkelsen var Skyld i Døden, men søge at finde den Sortekunstner, som har anrettet Ulykken. Denne Mening have ogsaa mange Negerfolk". Jeg ser ikke rettere end at Theodorus i sin Opfattelse af Døden staar paa Negerfolkenes Standpunkt. Døden synes disse Stammer at være Noget, der ikke ligger i Menneskets Væsen og Natur, noget, der falder udenfor Lovene; Theodorus ligeledes. Forf. anfører en Begivenhed som Lissabons Ødelæggelse. Men hvorledes ødelagdes vel Lissabon? Ved et Jordskælv, om jeg ikke fejler. Anser Theodorus da ikke Jordskælv for naturlige Virkninger af Naturaarsager og som som saadanne faste Love underlagte? Er det lovløst eller lovstridigt at Gasarter under bestemte Naturbetingelser eksplodere? Er dette

et Tilfælde af anden Natur end hine før nævnte, der vise hen til Love og Lovsammenhæng, eller er det ikke meget mere et Tilfælde af selvsamme Art, og oplyser det ikke, hvor forhastet Forfs Slutning fra Lovsammenhængen til Visdommen var?

Viser Sligt ikke, at x er en rædsom, forfærdelig Naturkraft, som kun skaber for at ødelægge, som kun føder hensigtsløst for atter ligesaa hensigtsløst at fortære sine egne Børn?

Det turde vanse en eklatant Modsigelse at forbinde Ordene „for at" og „hensigtsløst" i selvsamme Sætning; thi „for at" betegner en Hensigt og „hensigtsløst" udelukker „for at". Det Anførte peger kun hen paa den Sandhed, at vort Begreb om Hensigt ikke lader sig overføre paa Naturen, noget hvorom talrige Filosofer og Naturvidenskabsmænd fra Spinozas Tid til vore Dage have været enige. Men i denne Mangel paa Hensigt er der latetsomhelst, som strider imod den Lovbundethed, som er Theodorus et Pant paa Altets Orden. At Mennesket er dødeligt, det er en Lov, det er endog en af de Love, som først og lettest opdages; men dette er jo netop hvad der efter Theodorus's Synsmaade stempler Altets Virksomhed og Frembringen som „hensigtsløs". Naar han da slutter med denne næsten profetiske Sætning:

Den Vismand er ikke født og vil aldrig fødes, som kan forlige disse modsigende Tegn,

saa er denne Spaadom allerede af den Grund urigtig, at Tegnene ikke i ringeste Maade modsige hinanden, og naar han fortsætter:

og kan begribe det Hele som et System af fornuftige Midler, der arbejde i et fornuftigt Formaals Tjeneste.

saa vil dette kun sige, at vore menneskelige Begreber om Midler og Formaal ikke passe paa Naturen, en Lære, Prof. Brøchner plejede at foredrage for de unge Studenter i deres første Universitetshalvaar, og som iøvrigt siden Darwinismen er bleven populariseret, kan betragtes som de Dannedes Almenejendom. Ingen Vismand vil ganske vist kunne anlægge hine Forestillinger paa Na-

turen; men hvad man ikke indser, det er hvorfor nogen vis eller endog blot fornuftig Mand skulde prøve derpaa. Forf. kunde med samme Varme have sagt: Den Vismand er aldrig født og vil aldrig fødes, der kan forlige Bestemmelsen rund med Begrebet Firkant. Men det er lidet troligt, at nogen Vismand vilde spilde sine Kræfter herpaa.

Aarsagen til disse Underligheder kunde mulig være den, at Theodorus, der møjsomt og ærligt forsøger at se paa Tingene uden teologiskfarvede Briller, havde baaret disse Briller saa længe, at selv efterat han har bortlagt dem, et farvet Skær endnu bestandig svømmer for hans Øjne. Hvad han mener, men ikke siger, er noget rent Teologisk, det som Kierkegaards Johannes Climacus udtrykker saaledes: „Jeg betragter Naturen for at finde Gud; jeg ser jo ogsaa Almagt og Visdom, men jeg ser tillige meget Andet, som forstyrrer. Summa summarum heraf bliver den objektive Uvished." Dette er rent religiøs Tale, her er Intet om Love og Lovsammenhæng, men en rent teologisk Gudsforestilling. Og det forstaas da ogsaa let, at Kierkegaards Pseudonym herfra gør Overgangen til Tro, Troen paa det Paradokse. Theodorus' Ubegribelige er kun et andet Ord for Kierkegaards Paradoks; det er selve Paradokset, let maskeret som det for os Selvmodsigende. Dog som det hos Theodorus formuleres, bliver der, som vi saa', i Virkeligheden ikke det ringeste Selvmodsigende deri. Den virkelige Modsigelse, hvorpaa Forf. tænker, er kun den mellem de Indtryk, der ere velgørende, og dem, der ere pinlige for Menneskets Selvopholdelsesdrift. Men begge disse Klasser høre ganske til samme lovbundne Orden.

* * *

Nu følger Hovedpunktet:

Den først nævnte Tankegang fremkalder Ærefrygt, den sidst nævnte Rædsel..... et Kompromis er en fysisk Umulighed, og det, at vi ere religiøse, betyder, at Ærefrygten vandt Sejr over Rædselen, at Uro og Fortvivlelse veg Pladsen for Tillid og Hengivenhed.

Det er øjensynlig følte Ord, og jeg betvivler intet Øjeblik, at Theodorus virkelig finder Trøst og Husvalelse i den aandelige Bevægelse, han her skitserer; men det forekommer mig, at han er for stræng imod dem, som ikke kunne gøre den, ja som mene, at det i Virkeligheden er problematisk om den lader sig gøre. Theodorus ser Kendsgerninger og Sammenkædninger af Kendsgerninger, der højlig behage ham og der for ham staa som Symptomer paa „Visdom" hos hans x; han ser andre, der i høj Grad mishage ham og der forekomme ham Symptomer paa „en vild Lovløshed". Forsones kunne de ikke, men at han er religiøs, det betyder, at han over den ene Gruppe af Egenskaber hos sit x vil glemme den anden. Men er dette muligt? glemmer han dem virkeligt?

Det forekommer mig, at Theodorus i dette Tilfælde behandler sit store x omtrent som han i sit Skrift behandler en anden, meget mindre, men ogsaa mindre gaadefuld Individualitet: Dr. Brandes. Theodorus antyder (S. 32), at der er adskillige Egenskaber hos denne, som tiltale ham mindre, men at han dog langtfra at ville „gøre ham til Genstand for bitre Angreb" hellere „slutter sig til de Enkelte, som over hans Fortrin glemme hans Mangler". Men glemmer han dem nu virkelig? Er dette ikke en Selvskuffelse? Glemmer Theodorus virkelig disse Mangler i det samme Aandedræt, han skriver dem op? Og maa det ikke nødvendigvis gaa ham paa samme Maade med det store x? Selv om han kunde glemme den gamle Historie med Pompeji og Herkulanum, vil det da lykkes ham at glemme de nyere Skandaler? — jeg mener ikke Dr. Brandes's, jeg tænker paa x's nys omtalte radikale Fremgangsmaade overfor Lissabon eller paa Guillotinens ligesaa hensynsløse Radikalisme. Selv om Theodorus vil lukke et Øje derfor om Dagen og i vaagen Tilstand, vil Erindringen derom da ikke mod hans Vilje paatvinge sig ham om Natten og i Drømme?

Man skulde tro det; men han forsikrer det Modsatte. Han beder endog til dette ubegribelige x. Bønnen bliver,

som han forstaar den „en Indøvelse i Pligtens strænge Lærdomme, en dyb og alvorlig Overvejelse, i Kraft af hvilken Mennesket, forsagende al Selviskhed, kommer til Rette med Livets mangehaande vekslende Skæbner". Det Andre Undrende heri er kun, at en saadan Indøvelse og Overvejelse bærer Navnet Bøn. Men Forundringen stiger, naar man erfarer, at der er en vis bestemt Bøn, som Theodorus helst beder til dette sit x, og det er — Fadervor. Lad os da høre Theodorus bede Bønnen:

Fader vor!

(„Paa Bunden af min Forestilling om Gud som personlig, som Herre og Fader, ligger altid Erkendelsen af, at han dog er og bliver det evig ubestemmelige x. Theodorus S. 79).

Du som er i Himlen!

(Paa Bunden af min Forestilling om Guden i Himlen ligger dog altid Erkendelsen af, at der ikke er nogen dogmatisk Himmel og at x ikke mere er i den astronomiske Æter end andensteds).

Helliget vorde dit Navn!

(som jeg kalder for Fader, men om hvilket jeg dog aldrig glemmer, at det i Virkeligheden er x).

Jeg haaber ikke, at nogen Læser vil mistyde dette som var det Meningen at sige en eneste Stavelse mod Fadervor som Bøn; Meningen er kun at vise de Vanskeligheder, der frembyde sig for den bedende Theodorus. Man tænke sig ham blot bede til — x, om at x ikke vil lede ham i Fristelse, er dette ikke værre end selve Prof. R. Nielsens gamle Dualisme med de to Sandheder?.

Nej, det er ikke værre, men det er netop det Selvsamme. For at forsvare den Nielsenske Dualisme, blev Religionens Illusion sammenlignet med Poesiens og Kunstens. For at forsvare sin Dualisme gør Theodorus ganske det Samme. Han kalder Religionen et Billedsprog, om hvilket han aldrig glemmer, at det kun er et Billedsprog, han sammenligner Kirken med Teatret og den religiøse Fritænker med den modne æstetiske Kri-

tiker, der lader sig henrive af Skuespillet uden at tro paa dets bogstavelige Virkelighed — lutter Analogier, som i sin Tid anførtes til Bedste for den Nielsenske Lære. Det er Mosekonen, som gaar igen.

Dengang hed det sig nemlig, at som der for den Dannede ingen Modsigelse var mellem den „poetiske" Folketro, at Mosekonen brygger og den videnskabelige Erkendelse af Engens virkelige Damp, saaledes ikke heller mellem Troens Fantasi- og Følelsesliv og Videnskabens Resultater. Med en lille Nuanceforskel siger Theodorus det Samme. Jeg havde i sin Tid efter fattig Evne rammet en Pæl gennem Mosekonen. Men se, Theodorus nærmer sig, elskværdig og menneskekærlig, som en ny og kæk Peter Ravn, han rokker Pælen ivejret og Mosekonen stiger op af sin Grav. „Maa jeg", siger han, „gøre Deres Majestæt opmærksom paa, at det er mig, som har trukket den forbandede Pæl op af Hullet og derved reddet Deres Majestæt fra den øjensynligste Livsfare!" Og hun rækker ham Ringen til Tak. Og Ringen har bevirket eller vil bevirke, at Mine Thokkerup nede i *Dagstelegrafen* og Konsul Varbjerg oppe i *Dagbladet* i Theodorus se deres Ideal, uden at Theodorus i fjerneste Maade kan gøre derfor eller har havt noget Ønske derom. Thi Theodorus er Rationalist og tror i Grunden slet ikke paa Mosekonen, eller paa, at hun virkelig laa under Pælen eller paa Ringen og dens Kraft; han er i Grunden meget mere Forstandsmenneske, end han selv aner, og det er en ren Tilfældighed, at han er kommet ind i alt dette Trolderi. Han er i Virkeligheden en ypperlig Fyr og har mere sund Fornuft i sin Pande end det hele Selskab baade hos Skomagerens og hos Konsulens, baade i Kælderen og paa første Sal.

G. Brandes.

Paa den **Gyldendalske Boghandels Forlag** er nylig udkommet:

Blaise Pascal.

Hans

Kamp mod Jesuiterne

og hans

Forsvar for Kristendommen.

Af

Thor Sundby.

2 Kr. 50 Øre.

Det Synlige og det Usynlige.

Et Forsøg paa en Opgjørelse med

Ny-Rationalismen.

Af

Pastor **B. Paludan-Müller.**

2 Kr.

Om Samfundets Vilkaar.

Sex folkelige Foredrag

af

Prof. **R. Nielsen.**

Indhold: Vor Grundlovs Forhold til Øjeblikkets politiske Bevægelser. — Folkelig Selvstyrelse: Folk og Konge. — Politiske Erfaringer: Parlamentarisme. — Fri Forfatning og Frihed. — Aristokratisme og Demokratisme. — Politik og Samvittighed: Macchiavellisme.

1 Kr. 50 Øre.

Indhold.

Erindringer om Søren Kierkegaard. Af Prof. H. Brøchner.
Om nyere spansk Literatur. Af Dr. phil. S. Schandorph.
Et Svar til Hr. Pastor B. Paludan-Müller. Af Cand. theol. A. C. Larsen.
Pædagogiske Strejflys. Af Cand. phil. H. Trier.
Literatur. P. A. Schleisner: Orienterende Bemærkninger angaaende Sundhedsvilkaarene og Dødelighedsforholdene i København. Anmeldt af Cand. med. A. Ulrik. — Breve til en Landsbypræst fra hans Ven Theodorus. Anmeldt af G. Brandes.

I Redaktionsanliggender bedes man henvende sig til Cand. mag. E. Brandes, **Tordenskjoldsgade 15, 3dje Sal,** hvorhen ogsaa alle Bøger og Blade, Tidsskriftet vedkommende, ønskes sendte.

Dette Tidsskrift udkommer i maanedlige Hæfter paa gennemsnitlig 5 Ark til en Pris af 6 Kroner halvaarlig. — Subskription, som er bindende for ét Bind (6 Hæfter), modtages i alle Boglader i Danmark, Norge og Sverig samt paa de kgl. Postkontorer.

3 2044 105 215 115